

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 3 korona.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1908.

TARTALOM.

	Lap
TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A XVI. századbeli nyomtatványok e-jelölései ...	1
PRÖHLE VILMOS: Tatár nyelvjárási adalékok (I.) ...	63
PÁPAY JÓZSEF: Északi-osztják nyelvtanulmányok (V.) ...	111
GYOMLAY GYULA: Az úgynevezett igeidők elméletéhez (IV.)...	151

Ismertetések és bírálatok.

<i>Dr. Siegmund Simonyi.</i> Die ungarische Sprache. — Ism. SZEREMLEY CSÁSZÁR LÓRÁND ...	180
---	-----

Kisebb közlemények.

HORGER ANTAL: A háromszéki nyelvjárás ügyében ...	184
ERDÉLYI LAJOS: Befejező válasz Horgernek ...	188
PAASONEN H.: Adalék a finnugor ő'hang történetéhez ...	190
Hazai irodalom ...	110
Külföldi irodalom ...	179

Melléklet.

PAASONEN H.: Csuvas szójegyzék. (10—12. ív).

A XVI. századbeli nyomtatványok *e*-jelölései.

A XVI. századbeli nyomtatványokban az *e* hangok jelölésére a következő betűk fordulnak elő: *e*, *é*, *ę*, *ê*, *è*, *ee*, *ë* és *é*. Hogy ezek közül a SYLVESTER *Vy testamentumában* előforduló *ê*, a HELTAI *Szaz Fabula, Mellyeket Ezopvsbol es egyebñnnen egybe gyűtet . . .*, a *Chronica az Magyaroknac vífelt dolgairol . . .* cz. műveiben és a *Váradí Disputációbán* az *ę* betű milyen hangot jelöl, azt BUDENZ (MNy. V. és Nyr. I.) helyesen állapította meg. Minthogy azonban ő a HELTAI műveinek s a *Váradí Disputációbán* *ę*-je helyett mindenütt *ê*-t ír s meg is állapítja, hogy ez az *ê* (*ę*) betű nyílt hosszú *e* hangot jelöl, az *ę*-nek más hangértékét megállapítani s bizonyítani elmulasztván, a későbbi kutatók minden XVI. századi *ę*-vel jelölt hangot nyílt hosszú *e* hangnak néztek s viszont *ę*-vel idézték a nyílt hosszú *e*-t oly írókból, kiknél ez a betű egészen mást jelöl, úgyhogy a későbbi *e* kérdéssel foglalkozó értekezésekben vagy a XVI. századból idézett példákban az *e* hangok jelölése rendesen össze van zavarva. Így a Nyr. IX.-ben (8—9. l.) a következőket olvassuk:

«A mely szavak és szóalakok mai hosszú *é*-je némely alakokban vagy némely vidékeken nyílt *e*-vé rövidül, vagyis a mely szavak és alakok ma hosszú *é*-t és rövid nyílt *e*-t mutatnak egymás mellett, azokat régente mind hosszú nyílt *ê*-vel ejtették, azokat ama különböztető írók amaz alul ékeztet *ę*-vel jelölik . . .»

A mi a szabály első részét illeti, arra vonatkozólag v. ö. *keñr* SYLV. UT. és *keñeret* SYLV. UT.; ma *kenyér*, *kenyeret*. A második részre vonatkozólag azt jegyzem meg, hogy SYLVESTER is különböztető író volt, de sohasem látunk nála *ę* ~ *e* váltakozást.

Nyr. X. (23—24. l.): «... Sylvester Grammatica Hungarolatin (igy) -jában azt mondja: Vocales omnes in nostra lingua . . . sunt nunc rectæ, nunc obliquæ . . . *E* rectum, ut quæsit *keresę* *űtet*; obliquum, ut: quæsit *kerese enghemet*. Hogy a horgas *ę*-t itt *é*-nek kell olvasnunk, az onnan tűnik ki, hogy lejjebb is csak oly szókban fordul elő az *ę*, melyek a BMC.-ben *è*-vel vannak jelölve s melyekről már ki van mutatva, hogy *é*-nek hangzottak, mint: *két, ęs, eęb* stb.»

SETÄLÄ fejtegetései után ma már kétségtelen, hogy a præteritum képzője *-j, -i*. Nem tehetjük fel, hogy a *s + i* vagy *z + i* diftongusból nyílt hosszú hang fejlődött volna. A felhozott három példára pedig a következő megjegyzéseim vannak: a) SYLVESTER a *két, egyéb* szavak hosszú *e*-jét következetesen *é*-vel írja; az *ę*-vel írott alak sajtóhiba. b) Az *és* hangzóját következetesen *ę*-vel jelöli. Nem lehet tehát egy hangnak vennünk a *két* és az *és* szó hangzóját.

Nyr. XXIV.: «Régibb íróink közül legpontosabban jelölik a két-féle *é* hangot ERDŐSI SYLVESTER JÁNOS (*ę* és *i*) . . .»

Pedig a zárt *é*-nek megfelelő *i*-vel szembeállított *ę* SYLVESTER-nél sohasem fordul elő oly szavakban, melyekben nyílt *e*-t tehetnénk fel. Ugyanígy a TMNy. 56. lapján.

TMNy. 60. l.: A nyiltabb hang áll a második személy *-l* ragja előtt a perfectumban s az imperativusban: *estęl, ęhezęl* Orth. Cr., *szerrettęl, vettettęl* SYLV., *estęl, löttęl, igértęl* HELTAI, és *kirtęl, szerrettęl* Ft. *szerettęssęl* SYLV., *essęl, eęęl, nevettęssęl* HELT.; *eęęl, emlékezzęl, szerrettęssęl* Ft.»

Itt egyik adat a másikat czáfolja; a nyiltabb hang SYLVESTER-nél egyszer *ę*-vel, másszor *é*-vel van jelölve. — Az Vj testamantumban ez alakok, mint alább látni fogjuk, sem *é*-vel, sem pedig *ę*-vel, hanem másképen vannak jelölve.

TMNy. 60. l.: «Ezekon kívül csak az ikés igéknél nyiltabb az *é* a felszólító és feltételes mód 3. személyének ragjában: *evęk, ennęk*; v. ö. *bízęc, esęc* Orth. C.; *szerettęk, szerettęk* SYLV. Ez az *-ęk* rag csak újabban fejlődött a teljesebb *-ęjęk* alakból s ezért nem lett belőle az *i*-ző nyelvjárásokban sem *i* . . .»

A «felszólító mód» valószínűleg tollhiba præteritum helyett.

A SYLVESTERBŐL idézett alak nem hibás. Az elmélet azonban nem állhat meg, mert tudvalevő dolog, hogy a nyílt *ê* sohasem szokott *é*-vé válni. (Külömben is csak zárt *ê*-ről lehet szó az említett helyeken.)

TMNy. 63. l.: «A rábavidéki nyelvjárás... a nyiltabb hanggal ejti őket; *és, miég*; SYLVESTER is így írja: *még*.»

Nem folytatjuk tovább a téves idézetek felsorolását, csak azt említjük még meg, hogy a felületes vizsgálódások s hibás idézetek nagyon alkalmasak téves nézetek felkeltésére. Maga BUDENZ, ki az egyes szavak hosszú *e* hangjai között levő különbségnek etimológiai szempontból való fontosságát először hangoztatta, néhány hibás adat alapján téves eredményre jut. Nyr. I. 31.:

«... az *ê*-nek megállapítása az etymológiának is jó szolgálatot tehet. Ha p. o. tudjuk, hogy *érteni* régen *êrteni* volt, nem igen fogjuk azt az *érni* (pervenire) igétől származtatni, mely ugyanakkor is *érni* volt; ellenben meg kell engedni, hogy *kérdeni* a *kérni* igének származéka lehessen, minthogy mind a kettő régen *ê*-vel volt (kêrd, kêr).»

V. ö. nem méri vala űtet meg *kêrdeni* SYLV. UT. I. 70. *kêrdi* vala az Jefust SYLV. UT. I. 74a. || Es meg *kêrdéc* ötet HELT. UT. C. 6. || — mert valaki *kêr* | az mit *kêr* | az meg adatik űneki SYLV. UT. I. 10a. stb. ...

E körülmények tették szükségessé a XVI. századi nyomtatványok *e*-jelölésének átvizsgálását. Legnagyobbrészt átvizsgáltam a XVI. századi sajtótermékeket, t. i. azokat, a melyekhez a Nemzeti Múzeum könyvtárában s a sárospataki ev. ref. főiskola könyvtárában hozzáférhettem. Nevezetesen a következőket:

KRAKKÓ: KOMJÁTHI BENEDEK: Az zenth Paal leveley. 1533. (nyomt. Viator Jeromos). SZÉKELY ISTVÁN: Soltar kőñű. 1548. (nyomt. Strikoviabeli Lázár). — Chronica. 1559. (nyomt. Strikoviabeli Lázár). BALASSA B.: Betegh Lelkeknek valo fwues kertecijke. 1572. (ny. Wirzbieth Mathias). DÉVAI: Orthographia Vngarica. 1549. (apud viduam Hierony). — At tiz parantsolat. XVI. sz. (ny. ?).

Újsziget: SYLVESTER: Grammatica Hvngaro-Latina. Neanesi. 1539. (ny. ?). — Vÿ Testamentum. 1541. (ny. Abádi Benedek).

KOLOZSVÁR: A Jesvs Sirah könyue. 1551. (ny. Heltai és Hoffgreff). A Bólts Salamon Kiralnac könyuei. 1552. (ny. Heltai és Hoff-

greff). HELTAI G. Catechismus. 1553. (ny. ?). — Vigasztalo könyuetske. 1553. (ny. Heltai G.). TINODI SEBESTIEN szörzese... Chronica. 1554. (ny. Hoffgreff Gy.). HELTAI G. Soltar. 1560. (ny. Heltai). — ... Wy Testamentom... 1561. (ny. ?). DÁVID F.: Könyuetske... Keresztségről. 1570. (ny. Heltai G.). — Az Egy... Felsőges Istenről. 1571. (ny. ?). VERBŐCZI I.: Decretvm. 1571. (ny. Heltai G.), VALKAI A.: Cronica... Hariademus... Barbarossa... 1573. (ny. ?). HELTAI G.: Chronica. (Végeze Heltaj Gáspárné). 1575. (A kérdőjel itt csak azt jelenti, hogy a nyomdász neve sem a colophonban, sem a címlapon megemlítve nincs). — 1575. — Historia continens... excidii Troiani 1576. (ny. ?). VALKAI A.: Genealogia. 1576. (ny. Heltai Gáspárné). BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓS: Szep Historia... Aszszonyállatokról. 1577. (ny. ?). — Az ötedic refze Mattyas Kiraly dolgainac... 1577. (ny. Heltai Gáspárné). HUNYADI FERENCZ: Historia... vrbis Troianæ. 1577. (ny. Heltai Gáspárné). GÖRCSÖNI AMBRUS: Mattyas Királynac... dolgairol... 1577. (ny. Heltai Gáspárné). Ester dolga. 1577. (ny. Heltai Gáspárné). Salamon... Markalfal. 1577. (ny. ?). MELIUS PÉTER: Herbarivm. 1578. (ny. Heltai Gáspárné). GOSÁRVÁRI MÁTYÁS: Az Regi Magyaroknac első be iövéfokról valo Hiftoria... 1579. (ny. Heltai Gáspárné). KÁKONYI PÉTER: Egy szep Historia... Samsonrol. 1579. (ny. ?). BESENYEI JAKAB: Az hazassagrol 1580. (ny. Heltai Gáspárné). CSENGERI ANDRÁS: Historia Josephvsbol. 1580. (ny. ?). ISTVÁNYI PÁL: Volter... 1580. (ny. Heltai Gáspárné). VALKAI ANDRÁS: Historia... Longobardusoc... 1580. (ny. Heltai Gáspárné). VALKAI ANDRÁS és NAGYBÁNKAI MÁTYÁS: Két szép Historia az első... Bankbanrol az mafodic... Hvnnyadi Janosrol. 1580. (ny. Heltai Gáspárné). SZTÁRAI MIKLÓS: Az viz ezönnec... 1581. (ny. Heltai Gáspárné). Apollonius királyfi... 1591. (ny. ?). BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓS: ... Castriot Györgyneec... 1592. (ny. ?). HELTAI GÁSPÁR (ifj.): Magyar Arithmetica. 1591. (ny. ?). ÁDÁMI JÁNOS: ... Baratsagrol valo Énec. 1599. (ny. Heltai G. ifj.).

Debreczen: MELIUS: Az Aran Tamas... tevelgesinec... 1562. (ny. Huszár Gál). — Valogatot Predicatioc. 1563. (ny. Töröc Mihály). VERBŐCZI: Magyar Decretvm... 1565. (ny. Hoffhalter Raphael). KÁROLI PÉTER: Az eg igaz Istenreol. 1570. (ny. Komlós András). MELIUS: Az egéz szent irasbol... tvdoman. 1570. (ny. Komlós András).

Várad: MELIUS: A szent Job... 1565. (Hoffhalter Raphael). — Az Szent Janosnac tött ielenesneec... 1568. (ny. ?. Szabó K. szerint Hoffhalter Rudolf).

Gyulafehérvár: DÁVID FERENCZ: Az Szent Irafnac Fvnda-mentomabol... Magyarazat 1568. (ny. ?). — Elő Refze... predicaciocnak. 1569. (ny. Wagner György).

Sem pte: BORNEMISZA PÉTER: Elő Resze... tanvságoknak.

(Nyomatatasa Comiatin keszdetet Huszar Gal által, vegesztetet Sempten). 1573. — Mafik Resze 1574. (ny. ?). — Harmadic Resze 1575. (ny. ?). — Negyedic Resze 1578. (ny. ?).

Detrekő és Rárbok: BORNEMISZA P.: Prædikatioc. 1584. (ny. ?).

Alsó-Lindva: KULCSÁR GYÖRGY: Postilla. 1574. (ny. Hoffhalter Rudolf).

Bártfa: KULCSÁR GYÖRGY: Postilla. 1579. (ny. Gutgesell Dávid). — 1597. (ny. Gutgesell Dávid).

Német-Ujvár: BEYTHE ISTVÁN: Az Evangeliomok magyarázati. 1584. (ny. Manlius János). — Az Zentők Fő Innepiüröl. 1584. (ny. Manlius J.).

Nagy-Szombat: MONOSZLAI A.: Dē cvltv Imaginvm. 1589. (ny. ?).

Sicz: BALASSA B.: Beteg lelkeknek... 1593. (ny. ?).

Vizsoly: KÁROLYI G.: Szent Biblia. 1590. (ny. Mankovit B.).

Bécs: PESTI GÁBOR: Nomenclatura. 1538. — 1550. — 1561. (ny. Joannes Singrenius).

Salamon Királynak... Markalfal... Monyorókerék 1591. (ny. Manlius J.). — Kolozsvár é. n. XVI. sz. — XVII. sz. — Lőcse. XVII. sz. (ny. ?).

A felsorolt nyomtatványok közül következetesen jelölik az *e* hangokat: SYLVESTER mindkét munkája, HELTAINAK 1553-ban megjelent: *Vigasztalo könyuetske-je, Catechismus-a*; — *Soltar-a, Wy Testamentom-a, Chronica-ja*; VERBŐCZI *Decretvm-a* (kolozsvári), VALKAI *Cronica-ja*. Bizonyos következetesség észlelhető a HELTAINÉ vezetése idejében nyomott nyomtatványokban s az ifj. HELTAI idejében megjelent nagyobb betűkkel nyomott széphistóriákban. A többi vagy egyáltalán elhanyagolja az *e*-k jelölését, vagy ha jelöli, következetlenül jelöli.

SYLVESTER Grammaticájából nem idéztem példákat, mert ennek nyomása, mint már TOLDY is megjegyzi (Corp. Gr. VIII.) nagyon tisztátalan, úgyhogy sokszor nem tudni, hogy a hangzó felett jel van-e vagy véletlenül odakerült nyomdafesték. Ez az oka annak is, hogy a KAZINCZY kiadása is, a TOLDYÉ is hibás az eredetihez viszonyítva.

SYLVESTER Vÿ testamentumában az *i* betű felett a legtöbb esetben nem látni sem pontot, sem ékezetet; ha igen, akkor a betű *i* vagy *ï*.*) Minthogy pont okvetlen van mindkét esetben,

*) SYLV.-nél pontos fedeles *ï*. Ez *i* helyett itt mindig *ï*-t használunk.

csak pontot teszek a hiányzó pont vagy ékezet helyett, még akkor is, ha az illető *i* hang ma általában hosszú, mert nem tudni, hogy pont tört-e le az *i*-ről vagy pontos ékezet.

Olykor *e* betűt látunk oly helyen, hol valami ékezetes *e*-t váránk. Ez aránylag ritkán fordul elő; s minthogy az *e* betű a feldolgozott nyomtatványokban kétségtől a rövid *e* hang jele, akármilyen hosszú hangzó helyén lássuk is, hibának kell vennünk. (Vagy sajtóhiba, vagy pedig az ékezet letört róla.) Ezek felsorolását, minthogy semmi bizonyító értékük nincs, mellőztem. — Ha azonban *ê* helyén *ę*-t találtam, vagy megfordítva, vagy bármiféle más jelzett *é*-t, azt a maga helyén mindig megemlítem. — Aránytalanul kevesebb példát sorolok fel azoknál a szavaknál, melyeknek mai *e*-je helyén SYLVESTER *î*-t (*ι*, *i*)-t ír. Ezeknek hangértéke t. i. pusztán a SYLVESTER jelöléséből is nyilvánvaló volna. Azonban itt is mindenütt megemlítem, ha a SYLV. *i* *i*, *ι*-je s a többiek *é*-je helyén más jelt találtam.

I. Mai *é* helyén Sylv. *ê*, Helt., Verb., Valk. *ę*, Melius Herb. *ę* és *ê*, Mel. Job. *ę*, *ê* és *é*.

1. Az első szótagban.

Bécs: melly Bęts országba vagyon Helt: Chron. 5.

az ió merő Bęczy Gallát Mel: Herb. 16.

dér: egyfzerf mind el fűtő az *dę*r Helt: Chron. 5.

Dés: és allá megyen Dęfig. Helt: Chron. 5a. Dęfņęl Helt: Chron. 7.

Dees Helt: Chron. 5a.

ęg (colum): Fordijezātók az tū fzeiteket az *ę*ghi madarakra Sylv: UT. I. 9a. az *ę*ghi madaraknak fízkec vaęon. Sylv. UT. I. 12... I. 53a. 54a. az *ę*gnek czillaghi leefnek Sylv. UT. I. 71a. 71a. 74a. az *ę*g *ę*s az föld el mulik Sylv: UT. I. 72.

Efzt é dolgot az *ę*gbe vigyargóc à chillagoknac tulaydonittyác Helt: Vigk. G5a.

Tekintfétéc meg az *ę*gi madarakat Helt: UT. B3a. az *ę*gi madaraknac fęfzkec Helt: UT. B6a. D3. D8a. ki mint az *ę*gic fel magafzaltattátál Helt: UT. C5a.

*Fűt mia el vétetéc ę*g villága Valk: Cron. Gijj. Meg nyilatkozéé világa az *ę*gnek Valk: Cron. Gijj. Tetzic hogy lefzen *ę*gből fzackado-

zás Valk: Cron. Jij. Jól szolgál az ég mértékleteffége Valk: Cron. Kij4. Sceva egét egéfégefneec tarttya Valk: Cron. Lij3.

? igen ieles io egű hely Helt: Chron. 3. — egneec Helt: Chron. 2. 6a. 6a.

? Tűz és egh természetű Mel: Herb. 12.

mind az égig Mel: Job. 48. Az égből alá iűtt szén Mel: Job. 49a. csak az éggel bir Mel: Job. 54a. 1. sz. az égen Mel: Job. 61a. az égnek Mel: Job. 61a. az égbe Mel: Job. 61a. az ég alatt Mel: Job. 61a. 1. sz. . . . az égnél földnél nagio. Mel: Job. 54. 1. sz. illien mezfsze túlünk az Isten mint az eg Mel: Job. 54. az gló eget Mel: Job. 61a.

? érik: Egyéb fele gyűmölczec mind vgy érneec Valk: Cron. Lij3. Lij3.

A mely kedig igen meg ert és édes Mel: Herb. 1. Az ert édes kőrtuély Mel: Herb. 1. 6. 6a. mikor meg eric Mel: Herb. 1a. 1a. 24. eretlen szőlő Mel: Herb. 6. 7.

ércz: mint egg czengő érczf auag egg pengő cimbalom. Sylv: UT. II. 36.

à meghólt ertz kégyó Helt: Vigk. Ka.

az ő Banyait és ertzeit Helt: Chron. 2. 6a. 6a.

érez: es teftiben ezt meg erzę Sylv. UT. 56a.

erezic az életet Helt: Vigk. F4. Ezokáért mikor erzed Helt: Vigk. L3a.

ha meg erzi Mel: Herb. 31.

éreni: fenki meg nem értę Sylv. UT. II. 25. meg fem értheti Sylv. UT. II. 25a. iol értük Sylv. UT. II. 25a. ha meg értettik volna Sylv. Ut. II. 25a. érce Sylv. UT. II. 38. 38. értelmit Sylv. UT. II. . . . a II. részben általában *e*-vel. Az I. részben (a vizsgált helyeken) csak két adatot találtam *e*-vel; a többi ékezet nélkül. értelmit Sylv. UT. I. 54a. értelemből Sylv. UT. I. 70.

erts az Wr Istenec igéiét Helt: Vigk. B8. De kérlec meg erched Helt: Vigk. Da. hogy meg ertsem Helt: Vigk. G2a.

meg ertekőzzec Helt: UT. A. A3. mellyről szorgalmatofson à Magufoktól ertekőzet vala. Helt: UT. A4. haluán nem hallanac, sem ertenec Helt: UT. Da. Mert tūngktec adatot, hogy erczétec à meny-orfzāgnac titkait Helt: UT. Da. fūlekel ne hallyanac es szūuóc ne ertsenec Helt: UT. D2. nem ertitec Helt: UT. D2. meg nem erti Helt: UT. D2a. erttyūc Helt: UT. D4. meg erczétec Helt: UT. D7. Még sem ertitekē Helt: UT. D7. ertelemręlkūl Helt: UT. D7. . . . de: Ertétekē Helt: UT. D4.

erzed minden wrakat Verb: Decr. a6. b1. b3. a magzatoknac

neuezetin értetnec Verb: Decr. b4a. grezed mind az egézf falut Verb: Decr. b8. c1. d1a. vgyanefzt kel érteni Verb: Decr. c2. d2. ennec értelme Verb: Decr. c5a. d2a. d3. d4. d4. . . de: Erthetô képpen mondam Verb: Decr. b5a.

egyet értuén Valk: Cron. Aiiij3. Akarattyát Ibraimtol értene Valk: Cron. C2. Czáfzár akarattyát értuén Valk: Cron. C2. értuén Valk: Cron. C2. D2. E. érte Valk: Cron. Ciiij. Kérdezéfből értôc meg czalatáfunc Valk: Cron. E. egy értelme lôt vólna Valk: Cron. Eij2. iol érti Valk: Cron. Fij2. Jij2. értôttem Valk: Cron. Kiiij. érteni Valk: Cron. Miiij.

nagyob értelmet Helt: Chron. 2.

az en lólkóm értelme felettet Mel: Job. 48. paranczolatidnak nem akariuk az értelmét uenni, érteni Mel: Job. 51. grezé Mel: Job. 51a. értem Mel: Job. 52. hitlen népek értelmét Mel: Job. 54a. értelembe Mel: Job. 57. értelméuel Mel: Job. 61a. értünk Mel: Job. 62. 62. De: nem érté Mel: Job. 49. Gomorat érti Mel: Job. 54a. 1. sz. megis érteném Mel: Job. 56. auag nem értijé Mel: Job. 60a. (magyarázatban*) 62 magy. értik Mel: Job. 62 magy. — erthetted ezt Mel: Job. 48.

ész: Vegitek efzetekbe Sylv. UT. I. 6. 49a. Te efztelen Sylv: UT. I. 7a. efze meg iútt volna Sylv: UT. I. 55a. el vefzett efze Sylv: UT. I. 53. efzefeñ Sylv: UT. I. 70.

kic efzfzel es ióságockal meg halladgyác à tób embereket Helt: Vigk. L2a.

nem vefzed efzedbe? Helt: UT. B4. haffonlitom az efzes férfiuhoz Helt: UT. B5a. efzetekbe Helt: UT. B7.

mint ég efznélkül valo ember Mel: Job. 61. 1. sz. az efzes ember Mel: Job. 53a. 55a. magy.

fél (dimidium): Nimell mag az vt félen efek Sylv: UT. I. 53a. Valamit en túlem kirendefz orfzögomnak fél rifzeiglen Sylv: UT. I. 58. I. 58. az ut feleñ Sylv: UT. I. 54.

fél kétfégben efet fzúuel ki mulnac Helt: Vigk. E5a.

à más felt nem halgatnám Verb: Decr. a5a. kic az oldal fél valo linnyan vadnac Verb: Decr. b7. mind à két félnek Verb: Decr. d7a. egyic félnek Verb: Decr. d7a. à mafic fél által Verb: Decr. f2a. à más félnek Verb: Decr. f3a. félre vonfzác Verb: Decr. g7a.

Két fél viadalnac hogy ott fzomben áll Valk: Cron. Aija. két fél kôfzt Valk: Cron. Aiiij2. . . . Diiij . . . Diiij3 . . . E2. Külfô félre nagy

*) A magyarázat s lapszéli jegyzet (magy., 1. sz.) más betűtípussal van nyomtatva. Ezért tartom szükségesnek ezek feltüntetését.

foc gilyobis szórás Valk: Cron. Diij. félneç Valk: Cron. Fiiij² félben Valk: Cron. Gij, Hiiij . . .

nemelly mag efséc az vt félben Helt: UT. D. à ki vt félben vette be à magot Helt: UT. D2. iob teneked félzömél az élettire menned Helt: UT. E4a. felét Helt: UT. B.

de midôn még félce à nép nem kelt vólna által Helt: Chron. 1. 3. 3. 8. . . .

fél dragma Mel: Herb. 2. Fél drachma gyömbert Mel: Herb. 19. 19. 19. 21a. 22. . . . — de: egy fel drachma Mel: Herb. 20a. fel refzént Mel: Herb. 1. fél refzént Mel: Herb. 2. 5. 21.

az ó çleti hólnapinak à száma vgian félbe ki vágattatik Mel: Job. 51a.

féle: efféle emberek Sylv: UT. II. 28a. 30. efféle dologban Sylv. UT. II. 28a. 34. . . .

minden féle gyöttrelem Helt: Vigk. B3a. minden féle fzo-
rufágos gondolat Helt: Vigk. B3a. A Halál kéféle Helt: Vigk. B4a. Imè két féle halálról valo példanc Helt: Vigk. B7a. miképen két féle élet vagyon . . . azonképen két féle halális Helt: Vigk. C2a. minden féle Helt: Vigk. C2a. C7. à féle chendefz szünet Helt: Vigk. Da. . . . E féle Helt: Vigk. D3a. . . . F4. . . . F8a.

gyogyituán mindéféle betegféget Helt: UT. A6a. E3a. E5. mel-
lyel minden félce fogattatnac Helt: UT. D4. . . .

efféle nemefekneç faj Verb: Decr. a3. efféle nemeffec Verb: Decr. a3. A féle ioszág Verb: Decr. a3a. efféle Verb: Decr. a4. . . . a8. . . . b3. . . . b8. . . .

Minden féle gyümölczeç bouen vadnac Valk: Cron. Liiij². Egyeb féle gyümölczeç Valk: Cron. Liiij². Semmi féle pénft Valk: Cron. Mij. foc féle Valk: Cron. Miiij. minden féle Valk: Cron. Miiij.

hét: Hét atafiak valanak mű közöttünk Sylv: UT. I. 69a. mind az hétnek felefighe volt Sylv: UT. I. 69a. kiból hét ördögöt üzött vala ki Sylv: UT. I. 69a. . . .

más hét lelket Helt: UT. C8a. vöue à hét kenyeret Helt: UT. D8. hét tellyi kofárt Helt: UT. D8a. Hét, es egynyihány hallatfka Helt: UT. D8. hét kenyér Helt: UT. E. fziute hétzer? Helt: UT. E5. Nem czac hétzer, hanem mind hetuen hétzer Helt: Ut. E5. . . . tiz, tizenhét hufz Verb: Decr. g8.

Hogy volnánac czac ötuen hét haiockal Valk: Cron. B. Pogan kézbe eféneç szép hét haioc Valk: Cron. Bij. Ez mellett negyven hét louagi vadnac Valk: Cron. Ciiij². F. . . . Fij². . . . Jiiij⁴. . . .

majd hét mélyföldie Helt: Chron. 5a. 8a.

jég: mikorön az gyegre mennec Helt: Chron. 1a.

kép: (= lándsa. Vö. MNy. V. 391.), egy képes és vértés pallás képe ál Helt: Chron. 5.

kérd: kérdi vala ütet Sylv. UT. I. 66. nem méri vala ütet meg kérdeni Sylv: UT. I. 70. kérdi vala az Jefuft Sylv: UT. I. 74a. enghemet kérdenek Sylv: UT. II. 31.... Gyakoribb *e*-vel kerdi Sylv: UT. I. 55a. kerdek Sylv: UT. I. 54. 65a. 75. 75. 76a....

Es meg kérdéc ötet monduán Helt: UT. C6a. kerde az ő tanitványit Helt: UT. E. Es meg kérdéc ötet Helt: UT. E2a.

kérdéfnec Verb: Decr. a1a... Ha kerdie Verb: Decr. b5. És kérdenéd Verb: Decr. b7. femmi kérdés Verb: Decr. b7a. Ez a kérdés Verb: Decr. g2. kérdészködéffekkel Verb: Decr. g8. kérdetteffenec Verb: Decr. g8.

Ibraim kérdezi nagy foc dolgokrol Valk: Cron. C2. Kérdezéfből ertóc meg czalatáfunc Valk: Cron. E. Czoda igen kérdezi Valk: Cron. Fij2. Meg kérdezc ő tölle a Hadnagyoc Valk: Cron. Hij.

Auagy nem kérdehtéteké meg Mel: Job. 52. 57a.

két: két ata fiat lata Sylv: UT. I. 6a. egéb két atafiat lata Sylv: UT. I. 6a. menú két millföldet velle Sylv: UT. I. 8. Senki két vrnak fzolgalattára magát nem kötelezheti Sylv: UT. I. 9a. 12a. 13... 49. 55... 65a... 72. tizenkét eztendeiglen Sylv: UT. I. 13a. ... minek előtte a fuk kétfzer fzol. Sylv: UT. I. 73a. 75....

A félelmes és kétféges emberi természet Helt: Vigk. B3. kétfégnec helye ne legyen Helt: Vigk. B4. A Halál kéfjele Helt: Vigk. B4a. kétfégsbe esvén Helt Vigk. B5a. miképen kétfjele élet... két fele halál is Helt: Vigk. C2a. mind a két dolog Helt: Vigk. C3. két dologban áll Helt: Vigk. E3. fél kétfégsben eset szünel Helt: Vigk. E5a. ... F3.

lata más két atyafiat Helt: UT. A6a. lata két atyafiat Helt: UT. A6a. kic két eztendöfec es küffebec vlánac Helt: UT. A4. B3. C... E4a... E5... az ő tizenkét tanyitványit Helt: UT. C2. gyótródet vala tizenkét eztendeig Helt: UT. C. C4a. D5a... miért kétkeltóttel Helt: UT. D6.

Melly nemefec mind két képpen tétettec Verb: Decr. a4. a4. b3. A király adományá két fele Verb: Decr. a7a. a iofzágoc két okbol fzállanac Verb: Decr. a8. mind a két fele nemnec Verb: Decr. b5. mind két ágat Verb: Decr. b7. b7. b8... vgy mint kétféges Verb: Decr. c2a. — kétfége el vétetnéc Verb: Decr. c2a....

Két törec toluaynac nagy forgodasat Valk: Cron. Aij. Mert két wra lón Valk: Cron. Aija. Aija. Aij2. Aij2. Aij2... Bij... Imé kétzer már oftrom vala Valk: Cron. Dij ne kétkelkediünc Valk: Cron. Jij2. kétfégsbe eféffedet Valk: Cron. Hij2....

két dologról Helt: Chron. 1. 3. 3. 4. 5. 5a. 5a. . . KET-fele
Helt: Chron. 1.

de két pénz nyomon legyen Mel: Herb. 7a. két fele Mel: Herb.
11. 11a. . . 14. . . tizenkét Mel: Herb. 19. 22. 22. 22a. . .

hát bár kétfélebe efném Mel: Job. 50a.

kéz: az embernek fia kézbe adattatik Sylv: UT. I. 71. kézbe
adnak tütököt Sylv: UT. I. 71. mellett kézuél raktanak Sylv: UT. I. 74a.
mell nem kézuél rakott lifzen Sylv: UT. I. 74a. . .

nem kézzel chinált Helt: Vigk. J6a. à mi ellenünc valo kézi
írált Helt: Vigk. L6a.

halá, hogy Janos kézbe adatot volna Helt: UT. A6. Mert kézbe
adnac tüteket Helt: UT. C2a. De mikor kézbe adnac tüteket Helt:
UT. C3. mofodatlan kézel enni Helt: UT. D7a.

még parafzt kéz is meg fokhattya Verb: Decr. a5a. ha más
vdegen kéznél volna is Verb: Decr. c3. hatalmas kézel iaróc Verb:
Decr. g1a.

Pogan kézbe effenek ot foc raboc Valk: Cron. B. Pogan kézbe
Valk: Cron. Cij. Melly keugs viadallal kézbe iuta Valk: Cron. Cij.
ellenfég kézben Valk: Cron. D. kézbe Dij . . . Hiiij4. Kézzel Valk:
Cron. Liiij.

egy egy kéz iy Helt: Chron. 8.

vgyan ragad az kézhez Mel: Herb. 33.

az kézijeff ki vonfza Mel: Job. 49a.

? lép: Lépneć inac fayaffát Mel: Herb. 7a. 12a. 19. 37. . . .

Lépneć Mel: Herb. 33.

név: szenteltessik az te newed Sylv: UT. I. 9. . . (Olyan alakot,
melyben hosszú *e*-nek kellene lenni, nem találtam.)

az ő neuét Helt: UT. A2a. Itt sem találtam olyan alakot, mely-
ben hosszú *e*-t várnánk.

Mellyet azzon neuel tulaydonánac neuezneć Verb: Decr. a3a.
meg engetetic az öröckes new Verb: Decr. b5. vagy magua szackat
neuen Verb: Decr. c3a. auagy egyeb neuel Verb: Decr. c7. femmi
new allat Verb: Decr. c8. minemű neuel Verb: Decr. d2.

Mikor viragzanéc illy hirrel neuel Valk: Cron. Biiij3. aiándékit
véué igen ió neuel Valk: Cron. C. Penus new méltosaga ért Valk:
Cron. Dij2. Vakmerő bátorság io hirünc neüünc Valk: Cron. Eiiij2.
dicziretes hir new Valk: Cron. G2. az ió hir newneć Valk: G2. neuet
Valk: Cron. Hij2. neuetec Valk: Cron. J. neuedet Valk: Cron. Jiiij2.
neue Valk: Cron. Jiiij3.

hires neues vólt Helt: Chron. 1. 4a. 5a. 8a. neuet Helt: Chron. 4.
neuefztettenec kedig e neuel à Budinofoktól Helt: Chron. 3a.

- Pécs* mellyet mostan Pętsnec neuezűnc Helt: Chron. 3a.
 ? *pęp*: Ha ezettel, pęppel őlgited Mel: Herb. 9.
ręz: ręz és ezűft Banyác Helt: Chron. 4. à szent Lázlo ręz képét is Helt: Chron. 4a. 4a. 4a. 6. 7.
Ręz roftán által szűrűd Mel: Herb. 27. ręz banyában Mel: Herb. 39a.
szék: mert az szeki az iftennek Sylv: UT. I. 8. — általában e-vel. Egy helyen *é*-vel: akar székes angalok legenek Sylv: UT. II. 73a. ne eskűdgyetec: fe az mennyre, Mert Iftenec széki Helt: UT. B. az ő dűczűsűgének széki Helt: UT. E8.
 Es az egyházi székrűl Verb: Decr. a1a. Vagy Vármegye székre Verb: Decr. b1a. à tűruény székbűn Verb: Decr. c4.
 Székibűn vl vala Valk: Cron. H.
 az ő pohár székec Helt: Chron. 8.
 Ott az Iften itélű széki elűt Mel: Job. 56a. itélű székeig Mel: Job. 56. széki Mel: 56a. I. sz. az ő székinék Mel: Job. 61a.
Szék: Báluányosnac napkeletre vagyon Szęc város Helt: Chron. 5a.
szék (megye): az ő földec Szękekre vagyon ofztuán Helt: Chron. 6. 6.
Szėkesfejűrvár: 10. Vármegye à Szękesfeiruári Helt: Chron. 3. 3.
székely: ezec mellet vadnac annac vtánna à Szękellyec Helt: Chron. 6. 6a. Szekellyec Helt: Chron. 6.
 ? *szėkfű*: Szękfű virágával Mel: Herb. 22a.
szěl (ventus): mind az szěl | f mind az tengher enghed v neki Sylv: UT. I. 55. es meg szűnęk az szěl Sylv: UT. I. 55. 55. 55. — mert az szěl aręzul fuyuala ũ rėaiok Sylv: UT. I. 59. es az szěl meg czendeszėdek Sylv: UT. I. 59. ...
 sockan is szělűzbe vesznec el Helt: Vigk. G4a. Prophetály à szělre Helt: Vigk. G8a. mond ezft à szělnc Helt: Vigk. G8a. Jűy ide szěl Helt: Vigk. G8a. Es szěl iűve Helt: Vigk. G8a.
 mert à szěl elenec vala Helt: UT. D5a. meg ala à szěl Helt: UT. D6. melly à szělűl ingattatic Helt: UT. C4a. ...
 A nap enéfzeti szěl szépen fuuán Valk: Chron. Fij.
 szělre ne mennyen Mel: Herb. 31a.
 à forgű szěl elűtt Mel: Job. 51a. à szěl elűtt Mel: Job. 51a. à szěl ellen. Mel: Job. 51a. I. sz. ...
tęgla: auagy tęgla ház. Verb: Decr. d2.
těl: az tű futűftok tělbe ne legen Sylv: UT. I. 71a.
 Ezenkėppen tělben is Helt: Chron. 1a.
 elhetz vęle tělben is Mel: Herb. 43a. à ki tělben is zűld Mel: Herb. 8.
těr (tėrni): hűg azok tűreatok těrűn | el ne szaggallanak tűtű-

tököt Sylv: UT. I. 10a. hog az ó bünökből ki térinek Sylv: UT. I. 57a.
 És emegleñ Jerufalembé térinek Sylv: UT. I. 68a. azokra meg ne
 térien Sylv: UT. I. 71a. Valaki az hűtre térénd Sylv: UT. I. 77a.
 77a. . . II. 55. II. 55.

Térietec meg Helt: Vigk. B8. legottañ vízfza tē à Lélec à
 teftbe Helt: Vigk. H8a. mayd egybe tēnec Helt: Vigk. K2a.

haza tērtec vólna Helt: UT. A3a. Herodesfhöz víffza ne tērnénc
 Helt: UT. A3a. Galileaba víffza tēre Helt: UT. A6. ackor tērmeg Helt:
 UT. A8a. tū reatoc tērien Helt: UT. C2a. tērec ifmet az én házamba
 Helt: UT. C8a. . . E4

foha meg nem tērhet az ó fiaira Verb: Decr. b3. az előbeli
 állapatra tēnec Verb: Decr. e4a.

Auria Andras meg tēre Valk: Cron. Bii. Illua szigetre ó vtábol
 tēre Valk: Cron. C. Tērien meg Valk: Cron. Dij2. tēre Valk: Cron.
 Dij2. Mind két fēlre nagy őrem vígafág tēr Valk: Cron. E2. . . J2. . .

meg tērnén annac vtánna Helt: Chron. 7a.

két tyikmony heban à mennyi tērne Mel: Herb. 39.

meg tērfz Mel: Job. 55. 55. 57a.

vész: És imę nag vész tāmada az tengheren Sylv: UT. I. 12a.

lātā űköt hog az vésznek miatta | nehezeñ vífelhetneğ az haiot Sylv:
 UT. I. 59. . .

fockan is szelűzbe vészneç el Helt: Vigk. G4a.

nagy vész tāmada à tengheren Helt: UT. B7.

à Tengeris meg szűnik à nag úesztűl Mel: Job. 54a.

2. A többi szótagban.

egyéb: egēb hēt atafiāt lāta Sylv: UT. I. 6a. egēb tartomanok-
 bol Sylv: UT. I. 6a. megenni egēbnek Sylv: UT. I. 52. fenki nem
 egēb Sylv: UT. I. 66. És egēb több affzóni állatok Sylv: UT. I. 76a.
 ne legen más űnalanāl egēb Sylv: UT. I. 70. de: egēb ez vilaghi dol-
 goknak kiuanfaghi Sylv: UT. I. 54. kicsoda boczathatta meg ember-
 nek bűnit egēb Sylv: UT. I. 51.

egyeb Lelkes álatokat Helt: Vigk. A2a. az őrec halálnál egyeb
 Helt: Vigk. B4. femmi nem egyeb Helt: Vigk. B4a. B6. melly nem
 egyeb Helt: Vigk. B7a. C7. ebbe egyeb nem lehet Helt: Vigk. C8.
 egyeb lelkes álatokat Helt: Vigk. D4. egyeb dolgaidat Helt: Vigk.
 E3. . . F7a. F8a.

Ninczen itt minękűnc egyeb őt kenyérnel Helt: UT. 5.

egyeb dolgoc felől tāmadnac Verb: Decr. a1. egyeb igaffágos.
 iofzággal Verb: Decr. a3. egyeb országbeli nagy wrakat Verb: Decr. a6.

egyéb Egyházi férfiaknac Verb: Decr. a6a. egyéb valami iofzagot Verb: a7a. egyéb dolgot felől a7a. egyéb országbelieknek Verb: Decr. a7a. b1a. . . . b4. . . . c1. . . .

Egyéb dolgokat hatra hadiatoc Valk: Cron. Aij. Egyéb fele gyümölcszec Valk: Cron. Lijj2.

loc egyéb Papockal Helt: Chron. 3. 3a. 4a. 6a. 8. 8. . . .

egyéb vakfágot Mel: Herb. 31. egyéb Mel: Herb. 2a.

?! *elég*: Igaz elég egg napnak az ű gótrelme Sylv: UT. I. 10. nem uagok elég erre Sylv: UT. I. 11. de: elég erre nem uagiok Sylv: UT. I. 49. íugogátok | igaz elég | el iútt az ora Sylv: UT. I. 74.

nem elég Helt: Vigk. B2. Ez elég minékünc Helt: Vigk. C7a. meg eléődgyünc Helt: Vigk. E2.

mert öc meg elégitetnac Helt: UT. A7. Elég à napnak az ő tulaydon nyauallyáia Helt: UT. B4. C3.

elégteleneknek alitatnac Verb: Decr. c8a.

hol nem elég fubánac Valk: Cron. B. ezft elégnec alita Valk: Cron. B2. C2. legyen elég Valk: Cron. E. elég vólna Valk: Cron. Hiiij2. Elég iráft Valk: Cron. Mijj.

meg elégednac Helt: Chron. 2.

széna közöt elég vagyon Mel: Herb. 41a. elég Mel: Herb. 37. 41a.

(E szó *e* hangzóját ezek alapján megállapítanunk nem lehet. Ha a szó *é*-je tényleg zárt hosszú *é*, a mint hogy a HELTAI Vigk., UT. és Chron., továbbá a VERBŐCZI Decr. s VALKAI Cron. alapján (melyek kétségtelenül következetes jelölések, míg a MELIUS Herb.-a csak bizonyos mértékben következetes s így nem bizonyít semmit) annak kell lennie, miért nem lett belőle SYLVESTERnél *ê*, mint a többi zárt hosszú *é*-kből? Úgy látszik, a SYLVESTER nyelvjárásában ez az *e* nem volt zárt hosszú *é* abban a korban, a mikor a zárt hosszú *é*-kből *ê* lett. Hogy a mikor SYLVESTER élt, mi volt, azt megint nem tudjuk megállapítani, mert két példánk van *ê*-vel, kettő *ê*-vel (s több *e*-vel, melyről akár egyik, akár másik jel könnyen letörhetett). Arra sem gondolhatunk, hogy a SYLVESTER nyelvjárásában nyílt volt, s egy másik nyelvjárásban (a HELTAIÉKÉBAN), a melyben a nyílt hosszú *e*-k általában megvannak, zárt lett volna. Ha meg a HELTAIÉK zárt *é*-jét veszszük irányadónak, s zártnak veszszük a SYLVESTER nyelvjárásában levő alak hosszú *e* hangját is, — hogy magyarázzuk meg annak megmaradását? Avagy talán abba a csoportba tartozik, a melybe az *és*, *még*, *felé* szavak *é*-je?)

Erdély: Totorfzágbol, Erdélből Verb: Decr. a1a. Kalotaszekben végezéc Erdélben Valk: Cron. Kij2.

Erdély országban Helt: Chron. 1. 1. 4a. 5. 5. 5. 5a. 5a. 5a. 6. 6. 6. . . .

fillér: az vtolló füllyeriglen meg füzetz Helt: UT. A8a. Nemde két verebetsket adnaké el egy füllyerkén Helt: UT. C3a.

görbécses: görbéczes es igen hegyes föld Helt: Chron. 6.

? *gyökér*: es ninczen ű bennek gúker Sylv: UT. I. 54. (csak e-vel való alakokat találtam).

à faknac gyökerére Helt: UT. A5.

feb gyógyítani iò az gyúker Mel: Herb. 8. iò az gyúkere Mel: Herb. 20. gyöker Mel: Herb. 36a.

? *gyömbér*: fél drachma gyömbert Mel: Herb. 19.

hóhér: adà ötet à hohereknece kezébe Helt: UT. E6.

? *körég*: Hét száz körég haiókkal közel vólna Valk: Cron. Fij2.

kevés: de keues az műes nip Sylv: UT. I. 14a. csak e-vel való alakokat találtam.

mert keues mulua meg kel halnod Helt: Vigk. A5a. keues gondot vífelnece Helt: Vigk. C2a. keues befzéddele ízöltunc Helt: Vigk. E3. keues idő mulua Helt: Vigk. M5a.

kevefb füzetéffel szabaditanac meg Verb: Decr. C3a. egy keues údóre Verb: Decr. f8.

Melly keues viadallal kézbe iuta Valk: Cron. Ciiij. Szép keues Numida louagia vala Valk: Cron. Diiij. Keues hogy rabfágba ot nem akada Valk: Cron. Diiij2. Egy keues Töróc ízin népe ki vagyon Valk: Cron. Hiiij2. czac keues görög louagia Valk: Cron. Hiiij. Jiiij3.

keuesb várafoc Helt: Chron. 2a. egy keueffel fellyeb Helt: Chron. 3a.

keues melegfé Mel: Herb. 1a. 10a. 38. valami keueffé Mel: Herb. 1. 2. 9a.

kóvér: mert è népnece ízüne meg keuegredet Helt: UT. D2.

kóuer ókrec Helt: Chron. 6.

kóuer Mel: Herb. 31. 32. . . .

közép: középaránt közettec meg áлата Helt: UT. E4.

köz és közép renden való nemes ember Verb: Decr. c4.

Közébben németeket és álgyukat Valk: Cron. Hiiij4. Czászar helyét hadià közep záfzlóknál Valk: Cron. Hiiij4. Mikor közelgetnenc à bóyt közébben Valk: Cron. Kij2.

Kezébben kedig lakkak à Leuionac Helt: Chron. 1a. középarant Helt: Chron. 7. — de: középire Helt: Chron. 3a.

középaránt Mel: Herb. 40.

levél: aggon neki leuelet az el váláfrul Sylv: UT. I. 8. (csak e-vel való alakokat találtam).

vgyan azzon levélbe Helt: Vigk. L7a.

adgyon mendéc leuelet Helt: UT. B.

Auagy az iktato leuelel Verb: Decr. a4a. ki hamis leuelel nyil-

uan él Verb: Decr. b1. ha oc leuľbe be tefzic Verb: Decr. b5. mert az oc leuľbe be nem iriác efzt à cikelt Verb: Decr. b5. auagy vallas leuľben is Verb: Decr. b7a. az adomány leuľvel magát auattya Verb: Decr. c5. akar kinalo leuľ legyen Verb: Decr. c6. A melly leuľben Verb: Decr. c6. az iktato leuľvel egyetembe Verb: Decr. c6. A leuľ eróttlen leľzen Verb: Decr. c6. c6a. c6a. c6a. . . .

Az fzóló leuľnec Mel: Herb. 6a.

ledér: auagy egyeb ledér embereckel Verb: Decr. e2.

nehéz: Fiaim vay mell' ighen nehéz azoknak az iftennek orzfágába menniek Sylv: UT. I. 66. többi példák *e*-vel.

nehez vgyan efzt műnelni Helt: Vigk. E6. E6. . . .

ighen nehéz dolog Helt: Chron. 2.

Mű fel támadáfunc ért nehezleni Valk: Diiij4. A fegyver nehéz Valk: Cron. Fij2.

Nehezfkes affzonnac ártalmas Mel: Herb. 20a. (többi alakok is *e*-vel).

szekér: két fzeķer Helt: Chron. 5a. fzeķeres louac Helt: Chron. 6.

temérdek: Temérdeki nagy kazdagfágokat Valk: Cron. Eij. Temérdeki eléľfel kazdagfággal Valk: Cron. Fij. Temérdeki kazdagfága Valk: Cron. Liiij2. Mij.

temérdec róuid fzarú gomba Mel: Herb. 28a. temérdec à fzára Mel: Herb. 32a.

tenyér: egy tenęri fzeľeffec te elótted. Helt: Vigk. G2a.

teryék: melly à Lélekneć egyetlen egy hafznos orvofága és teryeķe Helt: Vigk. B2a.

vezér: vakoknac vac vezęri ezzec Helt: UT. D7. egyic vac à máfikat kezdi vezęleni Helt: UT. D7.

Az vezę Baffác közzé ótet véué Valk: Cron. Ciiij. Vizi Vezęřeget neķi engede Vak: Cron. Ciiij. Legyen vezęre Leľkúnkneć Valk: Cron. Eiiij. lón vezęre Valk: Cron. Eiiij4. vezęřeneć Valk: Cron. Kij2.

vitéz: kicsoda vitęzķedik Sylv: UT. II. 31. a többi példák *e*-vel.

Vitezineć lón tóle diczirete Valk: Cron. Bij. Vitęzló fıřfiackal kéřziteñec Valk: Cron. Bij. F. F. F2. Fij. Vitęzeket fıřzre Valk: Cron. F. vitęzec Valk: Cron. Fiiij. . . . Gij. Gij. . . . az vitęzló wrac Helt: Chron. 2. 6. 8. 8a. . . .

[? *metél*: az kórnyűl metéľift Sylv: UT. II. 29. — a többi példák *e*-vel.

Mert vadnac à kórnyűlmetéľķedéľbe Valk: Cron. Liiij. 3. Kórnyűl metéľéľfe ofřzon népeķneć Valk: Cron. Liiij3.

meg metéľtéc Mel: Herb. 36a. 41a.

? *vetéľķedik*: femmi ķerdés auagy vetéľķodés Verb: Decr. 67a. vetéľķedéľfec, és egyenetlenségnek nemeķ Verb: Decr. e5.]

3. Ragokban.

a) *Igeragokban.*

A perfectum s imperativus egyes sz. 2. sz.-nek *l*-je előtt.

mélet az iftennek szerzettél Sylv: UT. I. 7a. az meliekre esküt-
tél Sylv: UT. I. 8. Hamiffan ne eskéggél Sylv: UT. I. 8. 8. miczoda
aiándikod vaõon kedigleñ az mellet maftul nem vuttél Sylv. UT. I. 26a.
Emelkeggél fel Sylv: UT. I. 68a. nem vitkeztél Sylv: UT. II. 30. afz-
talához úttél Sylv: UT. II. 31. . . .

Ember, emlekõzzel végedról Helt: Vigk. A5a. És végedról elmél-
kõdgyel Helt: Vigk. A6. emlekõzzel à te végedról Helt: Vigk. B4a. D5.
erre igyekõzzel Helt: Vigk. D6a. kegyelmes Iftent szerzõttél Helt: Vigk.
D7a. kiknec vétõttél: Vigk. E3. békélyel meg à te attyadfiával Helt:
Vigk. E4. Tzélit tõttél nekie Helt: Vigk. G2. . . . ne effel kétfégbé Helt:
Vigk. L3a. . . . M7.

Ha iftenec fia vagy szekellyel alá Helt: UT. A6. hogy láboddal
meg ne vtküzzel à kőbe Helt: UT. A6. à tõmlõtzbe vettéssel Helt:
UT. A8a. à te feiedre ne esküdgyel Helt: UT. B. B. békélyel meg à
te attyád fiával Helt: UT. A8a. hogy ne tessél embereknek bõytelni
Helt: UT. B3. Es miképpen hittél Helt: UT. B6a. Nem de ió magot
vetettélè Helt: UT. D2a. Miért kételkõttél Helt: UT. D6. vettéssel
Helt: UT. E4a. E4a.

Kézfõtõttél most hadat Partusokra Valk: Cron. Cij2. Jõttél meg
rontani kegyetlenféget Valk: Cron. H2. Kin iob rézére vettél gyõze-
delmet Valk: Cron. H2.

békéliél Mel: Job. 55.

b) *Névrágokban.*

-nél.

fzomiuhozzák az iftennél valo meg igazulást Sylv: UT. I. 7.
kezinél fogua fel emelõ ütet Sylv: UT. I. 50. vetemiéknél Sylv. UT.
I. 54a. Vala kedigleñ ott az hegeknél nag náy difzno Sylv: UT. I. 55.
Ez az embernél lehetetlen dolog Sylv: UT. I. 66. az iftennél Sylv:
UT. I. 66. 66. mindeneknél gúlõlfigben lifztek Sylv: UT. I. 71. . . . —
mû nálunk nélkül Sylv: UT. II. 26a. kórñul metelkedis nélkül Sylv:
UT. II. 29a. kouā/sz nélkül Sylv: UT. II. 27a. házaffāg nélkül Sylv:
UT. II. 29. szakadás nélkül Sylv: UT. II. 30. felefig nélkül Sylv:
UT. II. 30. Az első részben általában *e* vel.

kiknél az Wr Iftennec tífza Euangelioma vagyon Helt: Vigk. A4. az ezseffeknél nem czac az vres lámpáfoc vadnac Helt: Vigk. B7a. à kinél à halálnac hatalma vagyon Helt: Vigk. E8a. kinél a mi esztendeneknek Izáma Helt: Vigk. G5. G7. H3. . . . Irgalmaffág nélkül valo Helt: Vigk. C. Iftennec ismereti nélkül Helt: Vigk. Da. igaz hitnélkül Helt: Vigk. Da. szomorufág nélkül Helt: Vigk. D7a. hire nélkül, akarattya nélkül Helt: Vigk. G3.

iegybe volna Jofephnél Helt: UT. A2. Mit műeltec többet az egyebeknél Helt: UT. Ba. Nemde nagyobé az élet az eledelnél Helt: UT. B3a. Nem fellyeb valo à tanituány az ó mesterénél Helt: UT. C3. foc verebeknél böczületesbec Helt: UT. C3a. Es gonozban leszen annac az embernece vtólfo alapattya az elfőnél Helt: UT. D. Nincsen itt minékünc egyeb öt kenyérnél és két halnál Helt: UT. D5a. E7. E7a. minélkül szükölköttec Helt: UT. B2a. mind ezekenélkül szükölköttec Helt: UT. B4. à tū Atyátoknac akarattya nélkül Helt: UT. C3a. példa beszédec nélkül Helt: UT. D3. gyermekec nélkül Helt: UT. D5a. D8a. . . .

nagyob a nemefeknél Verb: Decr. a2. ha más vdegen keznel volna is Verb: Decr. c3. à töb atyafiác részénél Verb: Decr. D5a. más idegen keznel Verb: Decr. e6. külfő ellenfégeknél Verb: Decr. e8. köz böcznél fellyeb Verb: Decr. e8a. taualy valo vouéknél Verb: Decr. f1. — törüeny nélkül Verb: Decr. a5a. hitettlenfégnec notaia nélkül Verb: Decr. a6. király confessufa nélkül Verb: Decr. a6a. mag nélkül meg fogyatkozta Verb: Decr. a8. à Király kegyelme nélkül Verb: Decr. c1. Király engedelme nélkül Verb: Decr. c1a. fiu ág nélkül c2a. pénz nélkül Verb: Decr. d2a. . . .

minden népeknél vala neuzetes Valk: Cron. Bii2. Szabadfág kiuánas nagy az népeknél Valk: Cron. Lij2. Noha nem volna iob az egy hiwfégnél Valk: Cron. Lij2. Régi és id móddal meg szokott rendnél Valk: Cron. Lij2. — Mulatság nélkül vifeli ő hadat Valk: Cron. Cii2. Minden felől pénz nélkül foc wr fiac Valk: Cron. Eii2. Fűzetés nélkül Károlynac szolgálnac Valk: Cron. F2. Lii2.

kiknél ieles louac és drága vad börec vadnac Helt: Chron. 1a. melynél fzeb épütöt házat Helt. Chron. 3a. 7 — oc nélkül Helt: Chron. 7a. 8. 8. 8. . . .

mennél edefb Mel: Herb. 27. laffu szennél főzöd Mel: Herb. 27. terem az szóló mefdgyéknél Mel: Herb. 33.

az égnél földnél nagio Mel: Job. 54. 1. sz. feiedelmeknél Mel: Job. 54. 1. sz. acki az Iftennél vagion Mel: Job. 56a. 60. 60a. magy. 60a. magy. — marhaiok nélkül Mel: Job. 49. fúuáfnélkül Mel: Job. 49a. 51. 53a. 58. 61a. 1. sz.

A *nek*- személyragozott alakjaiban.

meg mutatā ű neki Sylv: UT. I. 6. 6. 6. 6. . . . 12. . . . Prózában mindenütt *e*-vel. De a distichonban, hol a szótagok hosszúságarövidsége nagyon fontos, *ê*-vel. Profeták által szolt righen nêked az iften. Buzgo lilekuel szol moft es nêked ez által. Nêked azirt ez lûn prophetad | doctorod | ez lûn. Itt ez irásban szol moftan es nêked ez által. Szol vala righen | szol nêked az itt Magyarul.

Jelench meg Wram ennêkem Helt: Vigk. G2a. G8. G8a. . . keueset hafználnc tenêked Helt: Vigk. G6. Mind egy nêki à szegény küldôs Helt: Vigk. A6. Mit tehetec nêki Helt: Vigk. D8. lehetetlen az vtán ô nêki Helt: Vigk. E6a. ninchen maradando város it minêkûnc Helt: Vigk. B2. ad ezft minêkûnc Helt: Vigk. B4. B7a. B7a. B7a. B7a. . . meg adom tûnêktec Helt: Vigk. B8. tûnêktec meg kélzitôttet Helt: Vigk. D2a. D3. E3a. E3a. E4. E4a. . . fok ió adatic ônêkie Helt: Vigk. F5. chendes álom ô nêkie Helt: Vigk. F8a.

Ennêkem szókfég Helt: UT. A5a. B5. B6a. meglen meg mondom tenêked Helt: UT. A3a. A6. A8a. A8a. A8a. . . nêked Helt: UT. B3. ô nêki meg hatta vala Helt: UT. A2a. . . A6. A6. A6. A6. . . meg ielenêc nêki Helt: UT. A2a. A5a. A5a. B. B. . . illic minêkûnc betellyefsiteni Helt: UT. A5a. nêkûnc Helt: UT. B2a. B7. B7a. . . kiczoda ielentôtte meg tûnêktec Helt: UT. A5. A5. A8. A8. A8. A8a. . . monda nêkie Helt: UT. A5. A6a. B6. B6a. B7. . .

a királnac graciaia fem szûkféges ônêki Verb: Decr. b4. adhatoiat adta nêki Verb: Decr. b4. ônêki is hasonlo mértéckel vizfontac mérettséc Verb: Decr. c2. d1. d2a. d4. . . e6a. . . mondatie mûnêkûnc Verb: Decr. c6. c6a. c6a. . .

Lesbus sziget nêki hazáia vala Valk: Cron. Aij. B. Dii2. Dii4. Dii4. . . E. Egy dologrol moft nêktec emleközem Valk: Cron. Aij. diezire ônêkie minden dolgokat. Valk: Cron. Bij. Fij2. Fii4. . .

ennêkem vgy tetzie Helt: Chron. 1a. 5a. ônêkie Helt: Chron. 6. 8. ennekem Mel: Job. 56. általában *e*-vel.

A *vel*- személyragozott alakjaiban.

ne gondoll véle Sylv: UT. II. 29a. A többi adatok *e*-vel.

ôrecké ô vele élyûnc Helt: Vigk. E6a. meg rëzfefült velec Helt: Vigk. E8a. ô vele elô hozza Helt: Vigk. F7. I6. I6a. I6a. . . ô velec lefzen Helt: Vigk. H8.

egész Jerufalem ô vele Helt: UT. A3. A8a. A8a. Ba. C6a. . . méglen à völegény velec vagyon Helt: UT. B4a. B8a. D8. D8a. . . femmi rëfzt velec fem vehetnec Verb: Decr. b5a. vele be nem

mehetnec Verb: Decr. b7a. annac vtanna él vele Verb: Decr. d1.
 kie vele meg eskőfnec Verb: Decr. d1. vele nem teheti Verb:
 Decr. e6a. tartozickè vele Verb: Decr. g2.

kie vele szõmbe lefnec Valk: Cron. B. Vele együt Algeriom
 országát Valk: Cron. Bii4. Cii3. szép szin nép vele vala Valk: Cron.
 Bii4. C2. Cij. Dij. Dij2. . . . Mind velec egy hiten valo Wraknac
 Valk: Cron. E. vellec Valk: Cron. Eij.

mofo vele Mel: Herb. 6. vele Mel: Herb. 13a. 13a. 13a. 16. . . .
 fõt mos vele Mel: Herb. 2. 2a. 4. velle Mel: Herb. 8a. 8a.

feletet en uelem Mel: Job. 48. ha szinte véle pörlok fem félek
 Mel: Job. 56a. 53a. 1. sz. 53a. 1. sz. 53a. 1. sz. . . .

4. A futurumban. (-énd).

az ű aga genghe lënd Sylv. UT. I. 7a. 7a. 8. . . . mert az holott
 lënd az tú reytek-marhatok Sylv: UT. I. 9a. az te szemed eggügü
 lënd Sylv: UT. I. 9a. ha az te szemed gonofz gonofz lënd Sylv. UT.
 I. 9a. az ház feliben lënd Sylv: UT. I. 71a. 71a. általában ê-vel
 (természetesen olykor e-vel is), hóg ha felesighet vëndefz Sylv. UT.
 II. 30. || Valaki annak okairt meg szeghënd egget Sylv: UT. I. 7a.
 auag ha halat kirënd Sylv: UT. I. 10a. az ű labainak ala vetëndi
 Sylv: UT. II. 39. mikoroñ oda menëndek Sylv: UT. II. 40. 40. 40a.
 40a. . . . ha az ur iften enghedëndi Sylv: UT. II. 40a. . . . mikoroñ
 alkalmatoffágot ñerhetënd Sylv: UT. II. 40a. betellefijtëndi Sylv: UT.
 II. 57. (e-vel való alakok is vannak).

Ha kedig à te szõmed gonofz leiënd Helt: UT. B3. C2a. hogyha
 az ház méltó leënd Helt: UT. C2a || à iõuendõ haragot Helt: UT.
 A8. e-vel. . . .

noha fiu leiënd Verb: Decr. a3a. leiendõket Verb: Decr. b3.
 leiendõc Verb: Decr. b3a. leiendnec Verb: Decr. b5. — kegyelmet
 teiend Verb. Decr. b7a. veiendnec pénzen Verb: Decr. b5a.

5. «Hangnyújtó» tövekben.

felette ighen fonék valanak Sylv: UT. I. 12a. az ighõ kemen-
 czebe vettetik Sylv: UT. I. 10. Nemde szedneki az tõiiffekrõl szõlõt |
 auag az tõiiffe flapukrul figheket Sylv: UT. I. 11. de: ha nem minden
 ighiuel Sylv: UT. I. 6a. ez ighikuel Sylv: UT. I. 6a. eluifzi az ighit
 Sylv: UT. I. 54, csak õt ighit Sylv: UT. I. 37. 37. 54. . . . teuinek
 szõribõl vala Sylv: UT. I. 49a. egg mefiben Sylv: UT. II. 36.

è kis kõnyuetskebe Helt: Vigk. A4 efit è kõnyuetsket Helt:

Vigk. A4a. az ő kifidet gyermetskéz miat Helt: Vigk. D5a. mint à kifidet gyermetskéz Helt: Vigk. G1a. à szent Kerelztról valo könyuetskébe Helt: Vigk. G6a. de: ez Igét Helt: Vigk. C. Az illyen Igékból Helt: Vigk. G3a.

ved hozzád a gyermetskéz Helt: UT. A3a. A3a. A3a. A4. ... E4. Nem de két verebetskéz adnakè el egy füllyerkén Helt: UT. C3a. hólnap à kementzébe vettetic Helt: UT. B3a. D3a. (? Obed nemze Jefsét Helt: UT. Aa.). De: egy füllyerkén Helt. UT. C3a. minden igéuel Helt: UT. A5a.

mellyeket a szűléc pénzel vöttenez Verb: Decr. b5a. b5a. ki vgyanazon varmegyében lakic Verb: Decr. c4. külemb-külemb vármegyékben Verb: Decr. d5. hafznos czerét tehet Verb: Decr. f7a. czerébe nekic adnac Verb: Decr. f7a. à czerélés löt volt Verb: Decr. f7a. à czerét Verb: Decr. f7a. czerébe adattatotnac lönnie Verb: Decr. f8. f8. à mellyet el czerelt Verb: Decr. f8. f8a. ... à kis földnec részetskében Verb: Decr. g2. afzt à részetskéz Verb: Decr. g2. de: elméneç iofágiual Verb: Decr. a3. Ez déac igétske Verb: Decr. b8a. — vármegyéből Verb: Decr. a1a.

Tulaydonfága ez à Szerenczenez Valk: Cron. Bii2. Bii2. Ennyi szerenczéz had viffeléféuel Valk: Cron. Bii3. Szerenczere most magadat nem biznod Valk: Cron. D. Szerenczefec lefztec Valk: Cron. Dii3. E. Gii4. — Czac a Velentzэфfec meg maradánac Valk: Cron. F. ió izü dinnyec es fűgeç teremneç Valk: Cron. Lii2. miffét szolgálatnac orgona szókba Valk: Cron. Lii3. de: gonofz elméuel Valk: Cron. Aija. békét hagyà Valk: Cron. Aiija.

meg ofztattot hetuen öt Vármegyékre Helt: Chron. 2. 5. foc Vármegyec Helt: Chron. 2a. 2a. 5. Vármegyében Helt: Chron. 3. 3. 3a. 4. 5. Vármegyébe Helt: Chron. 4. Prini Imrét Helt: Chron. 4a. hogy óróc Melfét tartánac Helt: Chron. 5. Befztertzenez neuezic Helt: Chron. 5a. 6. de: háborgo és békétlen Helt: Chron. 2a.

de ártnac à magoc a Vefékneç Mel: Herb. 1a. Veféneç Mel: Herb. 7a. az Figét Mel: Herb. 2a. 14. az Figében Mel: Herb. 2a. haragos epét Mel: Herb. 4. 6. mint egy Geztenyét Mel: Herb. 14a. 15. Geztenyéç Mel: Herb. 15. két fele Czikipkéneç Mel: Herb. 11. à Szómórkéneç bugai Mel: Herb. 18. 18.

II. Mai é helyén Sylv. i (i). Helt., Verb., Valk. é, Mel: Herb.
e, é, Job. e, e.

1. Az első szótagban.

béke: Bodogok az bikefighefek Sylv: UT. I. 7. mennél bike-
figuel Sylv: UT. I. 56a. hamar meg bikillél Sylv: UT. I. 7a.

Iftennec Kegyelmeiségét es Békeiségét Helt: Vigk. A2. békélyel
meg à te attyadfiáual Helt: Vigk. E4. meg békéltöttet az attya
Iftennel Helt: Vigk. F. F4a. F5.

Bódogoc à békeiségeffec Helt: UT. A7a. hogy békefféget bo-
czáffac Helt: UT. C4. C4. . . .

békeiségés io szertartafnac Verb: Decr. b1. noha meg békélio
is Verb: Decr. b4. . . .

békét hagyà Valk: Cron. Aij. Békeféggel onnat el eresztene
Valk: Cron. Cij.

békó: az bikok aprora romlanak vala Sylv: UT. I. 55a. bikok-
ual | es lanczokual meg kötöztetett volna Sylv: UT. I. 55a.

béna: hauaffokat, és bénakat Helt: UT. A7. monda à bénának
Helt: UT. B7a. bénafágba Helt: UT. B6.

bér(es): Zebedeuft el haguān az haioban az birefekuel Sylv:
UT. 50.

czél: az fel tútt czil szerint Sylv. UT. II. 71.

az előttem feltöt tzélyhöz Helt: Vigk. D8a. Tzélt töttel nekie
Helt: Vigk. G2. bizonyos tzéle tétett Helt: Vigk. G4.

dél (regio australis): à Dél felől Helt: Chron. 1. 2. 5a. 6.
Délyre Helt: Chron. 1.

? *dél* (tempus meridianum): Az ki penig fokot éfzic az Figében,
delyeft Mel: Herb. 2a.

édes: à mi édes atyánkncac kebelébe Helt: Vigk. D2a. én édes
fiam Helt: Vigk. D7a. az én édes Iftenemnc Helt: Vigk. D8. az ő
édes teremtoiektől Helt: Vigk. D6. . . .

igen meg ért és édes Mel: Herb. 1. 1. 7a. 12a. édes Mel:
Herb. 3. 13. 24. . . .

mint ég édes falatot Mel: Job. 48a. 48a. 52a. 59. édeffek Mel:
Job. 53 magy. 53 magy.

ég (ardet): az gehennek igő tűzire Sylv: UT. I. 8.

ha kinek az ű műe meg ighend Sylv: UT. II. 26.

à pollyuát kedig meg égeti Helt: UT. A5.

Falu égétéfbn Verb: Decr. a5a. hazákat fel guuytnac, és égetncac
Verb: Decr. b1a.

Jól láttyác mikor ég szomfzédioc háza Valk: Cron. Biiij2. égete és rabola Valk: Cron. Ciiij. . . .

éj: neguen napon es neguen ijel Sylv: UT. I. 5a. . . az ember fel kellen ijel Sylv: UT. I. 54a. mind ijel | 's mind napual Sylv: UT. 55a. az ijnek neged vigázaza fele Sylv: UT. I. 59.

fel vóué à gyermeket, es az ő annyát éyel Helt: UT. A3a. És midón negyuen éye nappa böytelt vóna Helt: UT. A5a.

Étzaka vte ő Spaniolokra Valk: Cron. A2. B.

femmi éyec ninczen Helt: Chron. 1a. éy vagyon Helt: Chron. 1a.

Ha szemedet mosod à vizéuel éyel Mel: Herb. 4a. 26a. 31a.

éijel meg alsák Mel: Job. 58a. az éyeli látás Mel: Job. 48a.

ék(es): ikéffek Sylv: UT. 35a. íkes dolog Sylv: UT. II. 34. . . . iktelen tagiainak büebb ikéffige vagon Sylv: UT. II. 35a.

őrecké valo egélségel ékes Helt: Vigk. H4.

à Nemeffec még ékefüttetnec Verb: Decr. a2a. meg ékefítetie neméffégnec méltofágáual Verb: Decr. a2a.

ékefen szolo Helt: Chron. 1. 1. 3.

az én ékes befzédemetis Mel: Job. 50a. 56. 61. meg ékefítette Mel: Job. 61a. ékes Mel. Job. 53 magy.

él: iobbijzatok meg az tú illeteket Sylv. UT. I. 6. nem csak keñiruel il az ember Sylv: UT. I. 6. szorgalmatosok ne legetek az tú illetetekrül Sylv: UT. I. 9a. fogiatok ilni iöüendöre Sylv. UT. I. 9a. . . . meg eleuenedik Sylv: UT. I. 13a.

à négy éltető álatokból Helt: Vigk. A2a. az őrec élettire teröm-tötte Helt: Vigk. A3. az őrec életnec reménfégébe Helt: Vigk. A4. miért élüz Helt: Vigk. A5a. tellyes életedben Helt: Vigk. A6. . . . B. Ba. . . .

kic à gyermeknec életét akariác Helt: UT. A4. B3a. B4a. C4. C4. Nem czac kenyérrel él az ember Helt: UT. A5a. . . . Az ő eledele Helt: UT. A4a. . . .

törüényec egy folyaffauual élnec Verb: Decr. a2. mellyben élnec Verb: Decr. a2. a6. b1. b1. . . . meg élednec Verb: Decr. b7. e4. de: vđónecc éltemes voltára Verb: Decr. e3a.

Soc éléffel álgyúckal Valk: Cron. Ciiij.

Madaraknac hufáual élnec Helt: Chron. 1a.

az élő gyermeket meg őli Mel: Herb. 8a. 30a. 32. ély Mel: Herb. 2. 21. 31a. élfz Mel: Herb. 2. 16. 19a. 21. . . . élyyen Mel: Herb. 31. de: Czimáz élő fú Mel: Herb. 40.

az ő iauát (es életit) Mel: Job. 49. 51. 51. 51. . . . a gonofság tēuő gonofzok élnec Mel: Job. 50a. 52a. 52a. . . . élt Mel: Job. 48a. 1. sz. 51a. 1. sz. 55a. magy. . . . élnec Mel: Job. 50 magy.

57a. 1. sz. 59a. magy. (E szó mutatja legvilágosabban a Herbarium és a Job k.-nek következtelen jelölését.)

ének: Ineklift tífzek Sylv: UT. I. 37.

Igy énekel à szent Anna afzfzony is Helt: Vigk. G3. G3.

Jálz éneket mondotnanc Helt: UT. C5.

Országoknak változást énekleme Valk: Cron. Aij.

ép: megippüle az ű keze Sylv: UT. 52a.

Sűrűléggel való ép tartományoc Valk: Cron. Cij3.

A gonofzok magua éppen marad Mel: Job. 56a.

épit: mert köfzikkán épitöttet volt Helt: UT. B5a. ki az ő házát à főenre épitötte Helt: UT. B5a.

azért nem épüthöttene Helt: Chron. 2. 2. 2a. 3. 3. . . .

meg épijt Mel: Job. 55 1. sz. épitette Mel: Job. 49.

ér(ni) (pervenire): Mikor hamar à nagy Portufru érne Valk: Cron. Aij3. Czac hogy érheffe ő Ibraim Baffát Valk: Cron. C2. Kiket hon érhetne Valk: Cron. Cij 2.

érnek Mel: Job. 50a. ernés Mel: Job. 48.

ér(ni) (accidere): nem éri azzokat femmi kény Helt: Vigk. F4a.

ér(ni) (valere): Hogy à fellyül meg mondot adatot iozrag alig érne azt Verb: Decr. 68.

? *érni* (maturari): a Helt: Vigk.-ben *érni* (érne Lij3); a Mel: Herb.-ban e-vel többször. Minthogy a Mel: Herb.-, mint már az eddigiekből is láthatjuk következtelen, épen azért e szónak a Herb.-ban való következetes e-vel való jelölése nem dönti el a kérdést.

érdem: az ő érdemec szerént Verb: Decr. b2a. érdemlenéne vennie Verb: Decr. b6a.

érkez(ni) (elérkezni): enec ideie elérközic Helt: Vigk. B5. Mikor ez az idő elérközic Helt: Vigk. B7a. G4. G6.

érkezés: Mert vadnac mindenfelé érközéfben Valk: Cron. Aijja. Bij2. Bij. . . .

észak: Az északi tengerben Helt: Chron. 1a. 1a. 2. 5a.

fél(ni) (timere): Mijrt vattok filelmefek Sylv: UT. I. 12a. Mire filtek enñire Sylv: UT. I. 55. ne fill Sylv: UT. I. 56a. fil vala Sylv: UT. I. 56a. 56a. . . .

A féelmes es kétféges emberi természet Helt: Vigk. B3. ackor fél az ember Helt: Vigk. B4. féelemne helye Helt: Vigk. B4. B4. B4a. B8a. . . .

Ne fély hozzád venned Mariát felefégül Helt: UT. A2a. Miert vattok felelmefec Helt: UT. B7. fél vala a néptől Helt: UT. D4a. . . .

Senkitől nem fél Valk: Cron. Aijja. Mert fél vala Valk: Cron. Aij4. Semmit félni váras népe nem tudot Valk: Cron. Cij2.

- etetéftől ne fély Mel: Herb. 17.
 rófzkettető félelem Mel: Job. 50a. 51. 54. az Iftentől nem félij
 Mel: Job. 56 s. 56 s. féltettek Mel: Job. 56 l. sz. féltébe Mel: Job. 53a.
 de: nem félnek Mel: Job. 56 l. sz. félek Mel: Job. 57.
fény: nem fénet minékünc Helt: Vigk. B7. félenec öc Helt:
 Vigk. F5. tífzta, fénes es lelki Helt: Vigk. H4.
 vgy fényéc à tú világoffágtoc Helt: UT. A7a.
 vgian fénlík az epè sárgafágáual Mel: Job. 49a. 49a. l. sz.
 55a. 60. . . .
fér(ni): közel valo hefekre fem firninek Sylv: UT. I. 51.
féreg: S à férgöckel leszen lakáfođ Helt: Vigk. A5a. ez ama
 féreg Helt: Vigk. B7a.
 mérges fęrget Mel: Herb. 15. 17a. 19. 23. . . . féreg Mel: Herb. 40.
 a fęrgék rággiák Mel: Job. 52. à fęrgeknek ędes ętke Mel:
 Job. 59. fęrgeczke Mel: Job. 60a. fęreg Mel: Job. 60a. féreg Mel:
 Job. 60a. l. sz.
fęrj, fęrfi: Valának kedigleñ az kik üttenek vala firfiak Sylv:
 UT. I. 58a. az ű firijtől Sylv: UT. I. 65a. firfiu Sylv: UT. I. 65a.
 firfiunak Sylv: UT. I. 65a.
 az ő fęrye Helt: UT. A2. Marianac fęryét Helt: UT. A2.
 haffonlitom az eszes fęrfiuhoz Helt: UT. B5a.
 egyęb Egyházi fęrfiaknac Verb: Decr. a6a. fęriénc óléfét Verb:
 Decr. b1. Akar fęrfiac, akar leanyoc Verb: Decr. b4a. b5. b8a. . . .
 fęzp fęrfi gyermekét Valk: Cron. C.
fęszek: az ęghi madaraknak fįzkek vaęon Sylv: UT. I. 12.
 fįzket ętytheffenek Sylv: UT. I. 54a.
 az ęgi madaraknac fęfzkec vaęyon Helt: UT. B6a.
 ? *kék*: à Kęc liliom tőuét Mel: Herb. 1a. 36a. 38a. 40 meg
 kękiti Mel: Herb. 16. kęc Liliom olayal Mel: Herb. 34a. 37. 38a.
 43a. . . . Hogy nyilt-e vagy zárt a hangzó, azt a Herb. alapján el-
 döntenünk nem lehet; még akkor sem, ha a Herb. egész kövętkeze-
 tesen jelöli a kérdęses szó *e* hangját.
 ? *kém*: kémlettek vala Mel: Job. 58a.
kęnyzerit: ha valaki kęnyszerit tégedet Helt: UT. Ba.
 nem kęnyszerítésböl . . . meg hal Helt: Vigk. D2.
kęp, -kęppeñ: Ekkęppeñ teęen vilagoffagot Sylv: UT. I. 7. 7a.
 8a. 51. 51. 54a. . . . Semmikęppeñ ne eskeęgetek Sylv: UT. I. 8. kialt-
 kęppeñ valo gondot vífelletek erre Sylv: UT. I. 8a. . . .
 De mikępen hogy Helt: Vigk. A3a. B. B. B6a. . . . főkępen à
 Pfalmofokba Helt: Vigk. Ca. azzonkępen Helt: Vigk. C2a. . . . az ő
 kępére teremttöte Helt: Vigk. C4a. kępmutato Helt: Vigk. E5a.

mint à képmutatoc Helt: UT. B2. B2. B4. kúáltképen tetzen emlekőzetet Helt: UT. A. magy. kiúáltképen Helt: UT. A. magy. Miképpen Helt: UT. A2a. femmiképen Helt: UT. A3. A8. A8a. eképen Helt: UT. A3. A5a. A8. . . .

egyenlő képpen örűnec Verb: Decr. a2. Miképpen ide allá Verb: Decr. a3a. másképpen is Verb: Decr. a4. két képpen Verb: Decr. a4. ecképpen Verb: Decr. a4. a5. a5. a5.

Eképen ő vétkeik meg fűzete Valk: Cron. Aij3. Főképpen Valk: Cron. Aij3. Aij4. . . .

miképpen Helt: Chron. 1. azonképpen Helt: Chron. 1a. fő. képpen Helt: Chron. 2. ecképpen Helt: Chron. 2a. . . .

azonképpen Mel: Herb. 2. czoda képpen Mel: Herb. 40a.

miképpen Mel: Job. 53 magy. 59. minéműképpen Mel: Job. 51a. Czűdaképpen Mel: Job. 53 magy. . . .

kér: Agg annak az ki tetűed kir Sylv: UT. I. 8. az ki kölczönt kir Sylv; UT. I. 8a. mert valaki kír | az mit kír az meg adatik űneki Sylv: UT. 10a. auag ha halat kirënd Sylv: UT. I. 10. 10a. 12a. . . .

Kérem ezokáért te nagyfág Helt: Vigk. A5. De kérlec meg erched Helt: Vigk. Da. vétkeidnec bochánattyát kéryed Helt: Vigk. E3.

A ki kérend tőled Helt: UT. Ba. B4a. B4a. à ki kér Helt: UT. B4a. B7a. B7a. . . .

fenki kéréffére Verb: Decr. a5a. mert à ki à iofzogat el kérte Verb: Decr. b4. . . .

Jamboroc kérlec moft Valk: Cron. Aij. Aij. az egyre kezdlec moftan kényi Valk: Cron. Cij. kezde várat kérni Valk: Cron. Cij4. kérlek Mel: Job. 50a. 54a. 55. bozsű álláft kęr Mel: Job. 58a.

készít: egg millföldint valo utra kifzerijt Sylv: UT. I. 8. az hazbol kifzerijtettik volna kimenni Sylv: UT. I. 14. kifzerijczen műefeket menni Sylv: UT. I. 14a.

Es kęfzerijtnek à feleletre Mel: Job. 48. 58.

kész: Tegitek hog kifiz legen Sylv: UT. I. 49. az lilek kışz Sylv: UT. I. 73a.

miképen kelyen az embernec kęfzűlni Helt: Vigk. B. az őrec életre valo kęfzűlés Helt: Vigk. B2. . . . hogy à fűzetéssel kęfzec legyűnc Helt: Vigk. C8. kęfz legyen Helt: Vigk. C8. kęfzűletlen Helt: Vigk. C8a. . . . Ha. . . .

kęfzítűtec meg az Wrnak vűtát Helt: UT. A4a. ki meg kęfzít à te vűtadat Helt: UT. C5.

Szép kęfz Spaniol had Valk: Cron. Aij3. fel kęfzűle Valk: Cron. Aij4. B2. Bij2. . . .

azert enis kęfz uagiok Mel: Job. 48. fel kęfzítet Mel: Job. 56.

? kéve: ackik Vij kéuè gabonát hofztak volt Mel: Job. 58.

lélek: az szent lilektúl Sylv: UT. I. 5a. nemde az lilek szrint valo szeghiék Sylv: UT. I. 7. az szent lilek Sylv: UT. I. 49a. . . . II. 22a. 22a. 22a. . . . illiki az lelket meg tartani Sylv: UT. I. 52a. ez világnak lelkit Sylv: UT. II. 25. . . .

à szent lélekkal Helt: Vigk. A4a. à Lélekneç egyetlen egy hafznos oruofsága Helt: Vigk. B2a. à lélec eluálic à testól Helt: Vigk. B4a. B5. B5a. . . .

szent Lélektól Helt: UT. A2. A2a. A5a. Bódogoc à kie Lélekben szegényec Helt: UT. A7. . . . lelke Helt: UT. A5a. C3. lelkeç Helt: UT. C2. . . .

naç keferó fziuel es lélekkal Mel: Job. 52. lölkóm Mel: Job. 48. 50a. 53. lölke Mel: Job. 57. 58a. . . .

lép(ni) (gradi): Mikor Romából hadáual ki lépéc Valk: Cron. Cii3.

? *mécs*: à mécznek kis világát Mel: Job. 60a. magy.

méh (uterus): meg az en aámnak mihiben Sylv: UT. II. 55. Mezitelen iöttem az annyámnac méhéből Helt: Vigk. Ea.

méh (apis): nem maradhatnac femmi méheç Helt: Chron. 1a. A Szilfa virága árt az Méhekneç Mel: Herb. 12. meg öli a méheket Mel: Herb. 12a. Méhferben Mel: Herb. 19. . . .

méltó: méltán neuefztetic Helt: Vigk. B6. méltóc ó hozzáia Helt: Vigk. F5.

à penitenciánac méltó gyümölcszet Helt: UT. A5. méltatlan Helt: UT. A8. . . .

à parafztoknál méltofágofbac legyenec Verb: Decr. a1a. méltofagnac iofagaual Verb: Decr. a2. méltán vetetneç elő Verb: Decr. a2. a2a. a2a. a7. a8a. . . .

Mert nagy az Ibraimnac méltofága Valk: Cron. Bij.

mély: es hamar kikele hog miuel mill földé nem volna Sylv: UT. I. 51.

ménes: nagy czordákkal es ménefeçkel Helt: Chron. 6a.

mérföld: egç millföldint valo utra kifzerijt Sylv: UT. I. 8.

ha valaki kénfzerit tégedet egy mélföldre Helt: UT. Ba.

czac tiz mélföld Ebufumhoz vala Valk: Cron. B. harmintz mélföld vala Valk: Cron. Cii4.

majd het mélyföldie Helt: Chron. 5a. 5a. 5a. 5a. . . .

mér(ni) (metiri, dimetiri): Az mell mirtikuel mirték | uganazonuual mirnek tünektek egebek Sylv: UT. I. 10a. mirték Sylv: UT. I. 54a. . . .

à melly mértéçkel mérteç, viifzontac aual mérneç tünçkteç Helt: UT. B4.

méreg: enec à mérgét Helt: Vigk. C8. Mérges kégyóknac fayzati Helt: UT. A5.

Az méreg ellen igen io Mel: Herb. 4. 7. 28a. . . . mérget v̄z Mel: Herb. 4. 7a. . . . mérges Mel: Herb. 4a. 9. . . . de: merget Mel: Herb. 19. 26. 31. 34a. mérges Mel: Herb. 23. 28a. 28a. . . .

mérges kégio Mel: Job. 49. Az Afpis kégiók mé(r)ge Mel: Job. 49. 52a. . . .

méz: falkákual il uala es erdei mizuel Sylv: UT. I. 49a.

eledele kedig fáka es erdei méz vala Helt: UT. A4a.

ves mézet belé Mel: Herb. 1a. mézzel egyed Mel: Herb. 3. 4. 4. 4a. 6a. . . . de: mezzel Mel: Herb. 35.

az méznek, es à uainak foliô uizeijt Mel: Job. 49.

-né: Királyné afzfzonnac Helt: Chron. 6.

néne: az ô nyénéknec auagy hugoknac Verb: Decr. b5.

négy: kit nig ember vifel vala Sylv: UT. I. 51. . . . az ijnek neged vigázala fele Sylv: UT. I. 59. . . .

à négy éltető álatokbol Helt: Vigk. A2a. à négy fzelekből Helt: Vigk. G8a.

tizennégy nemzetfég Helt: UT. A2. A2. A2. negyuen éye nappa Helt: UT. A5a.

kiuáltképpen valo szabadfágoc négy Verb: Decr. a5a.

Le vágánac Olafzokban négy fázat Valk: Cron. Bii3. Ezer ótt fzáz, harmintz négy efsztendóben Valk: Cron. Bii3.

négy rézfze Helt: Chron. 1. 2a. 6. 6a. . . .

négy kis kalánit igyál Mel: Herb. 19a. 22a. 27. . . .

né(ki), né-(mely), né-(hány) stb.: Es imę nikik az iraftudoknac kózzólle Sylv: UT. I. 13. Valanak ott kedigleñ nikik Sylv: UT. I. 51. 54. 54. 54. 54. . . . egg nihañ napnak vtanna Sylv: UT. I. 50a. egg nihañ korokat gogijta meg Sylv: UT. I. 57. Nimell mag az vt félén efek Sylv: UT. I. 53a. 53a. 53a. . . .

egy nyihány vigafztalo capitulumot Helt: Vigk. E7. egy nyihány kiuáltképen valo vigafztalo mondáfokat Helt: Vigk. E7. egynyihányfzor az esic Helt: Vigk. G5. G5a. G5a. G5a. de: nemellyec is Helt: Vigk. G4a. G5. nemellyec az iraftudoc kózzül Helt: UT. B7a.

Egy nyehány magáual Valk: Cron. Aii3. egy nehány helyen Valk: Cron. Aii3.

egy nyihány Helt: Chron. 7. Még meg látzanac nyihól nihól à kóritéfec Helt: Chron. 3a.

némely helyeken Mel: Herb. 1.

A kégio értik nekik à Tenger béli nag halakat, nekik . . . , nekik Mel: Job. 62 magy.

néma: hozanak ű neki egg nima embert Sylv: UT. I. 14. meg
szolala az nima Sylv: UT. I. 14. Nimull meg Sylv: UT. I. 50.

szóla à néma Helt: UT. Ca. Ca.

német: Czac száz és hufz Német gyalogat tartnac Valk:
Cron. Cij2.

Német orfzág melet Helt: Chron. 1. 1. 2a. 3. 3. . . .

nép: Az nip | ki főtifigben vl vala Sylv: UT. I. 6. 6a. 6a.
latta volna az nipeknek fereghit Sylv: UT. I. 6a. czudalkozneg az
fereg nip Sylv: UT. I. 11a. 11a. 13. 14. . . .

mind è széles világon valo népec Helt: Vigk. A4. femmi fele
népec közet Helt: Vigk. D3a.

az én népemet Helt: UT. A3. az ő népét Helt: UT. A2a. A7.
A7. B5a. . . .

védegen népeket Verb: Decr. 61a.

A fő népnee Valk: Cron. Aija. foc népeknee Valk: Cron. Aij3.
Aij4. Aij4. . . .

à népekről Helt: Chron. 1. 1. 1a. 1a. 2a. 2a. . . .

az alfzonnépek Mel: Herb. 33a.

háza népéuel Mel: Job. 51a. 54a. 54a. I. sz. . . . E gonofz nepek
Mel: Job. 54a. fok nepek Mel: Job. 52a. 58a.

néz: nizenek Sylv: UT. I. 8a. nizenzi Sylv: UT. I. 7a. minden
felől elnifzte volna űköt Sylv: UT. I. 52a.

à földet nézic Helt: Vigk. D4a. kic hátra nézénec Helt: Vigk.
E4a. nem nézzunc azzokra Helt: Vigk. 2a.

szómélyeknek okara nézne Verb: Decr. a1. nemzetfég fzerént
fügne Verb: Decr. a6a. Királyunkra nézendóc Verb:
Decr. a7. b3. b4a. b5a. . . .

mert nem néze foc vóltát Pogánoknac Valk: Cron. B2. Alla-
pattyát nézi Valk: Cron. C.

ki nézne Mel: Herb. 33.

ha Iftent nézsem Mel: Job. 50a. 50a. 58a. . . .

példa: Pilda befzidnelkül Sylv: UT. I. 54a. pildaul Sylv: UT.
II. 71. . . .

halálról valo példanc Helt: Vigk. B7a.

megbüntetéffeknee példaiáról Verb: Decr. a8a. példát vegyene
Verb: Decr. b3.

Horuc ebben példa lehet Valk: Cron. Aij3.

pénz: mell pinz quadranfnak mondatik Sylv: UT. I. 7a. az
vtolfo pinzigleñ Sylv: UT. I. 7a. . . .

A pénzen vótt iofzagbol Verb: Decr. a4a. még pénfzt is Verb:
Decr. a7a. a kic hamis pénfzt vernee Verb: Decr. b1. b5. b5a. . . .

foc pénzért Valk: Cron. Aij2. Cij3. három pénz nyomonye
Mel: Herb. 2. 6. 7a. 10. 11. 19. . . .

régi: meg volt mondatuān az righieknek Sylv: UT. I. 7a.
7a. 8. . . .

kit mi régente chuff gyanánt . . . tartottunc Helt: Vigk. B6a.

à régieknek mondattatot legyen Helt: UT. A8. A8a. B.

è régi ioua hagyot fzoas Verb: Decr. a6a. b4a.

igen régieket Helt: Chron. 1a. 2. 2. 3. 3a. . . .

à regice Mel: Herb. 13a. Régi febeket Mel: Herb. 21. 30. 30.

rész: Ótódik rizf Sylv: UT. I. 6a. . . . Masodik rizf Sylv: UT.
I. 50a. 53a. 55.

à nagyob rész Helt: Vigk. Ba. ötódik részébe Helt: Vigk. B6a.

B7a. D6a.

első részében Verb: Decr. a1. mafodic részében Verb: Decr.
a1. a1a. a4a. a4a. a4a. . . .

ELSŐ RÉSZ Helt: Chron. 1. négy részre Helt: Chron. 1.
1a. 2. . . .

belfő része Mel: Herb. 3. fél részént Mel: Herb. 2. 5. . . .

E része Mel: Job. 50. à Toluaijok része Mel: Job. 59. de:
részeczkéj Mel: Job. 62.

részeg: amaz kedigleñ rizfog Sylv: UT. II. 34.

ezért részegülne meg Helt: Chron. 3a.

Részegfégből eset fő fayás ellen Mel: Herb. 5a. 12a.

szégyen: Soc gyözedelmeit így szégyenite Valk: Cron. Aij3.
Izégyen vallása Valk: Cron. Aij3. B. Bij4.

mit szégenkettek Mel: Job. 60a. magy.

szél (margo): mennetek be | mert fziies az kapu Sylv: UT.
I. 10a. ruhaiānak fzilit hadnā illetniek Sylv: UT. II. 59.

mind è széles világon valo népek Helt: Vigk. A4. è széles
világnak Helt: Vigk. B2. D2a. D3a. G2a. G7a.

széles az vt Helt: UT. B4a.

è széles világon Helt: Chron. 2. 5a. 7.

az leuele széle Mel: Herb. 3. 6a. 41a. czac hogy szélefb à
leuele Mel: Herb. 38. 40a. 44.

széllyel: Soc toluayláft tengeren szélel tétel Valk: Cron. Bij2.

Melyekhöz foc faluc vadnac ot mind szélel Helt: Chron. 3. 3. 6.

széna: ha valaki ez fundamentumra felül rak arañat | ezűftöt |
drāga kőueket | fakot | fzināt Sylv: UT. II. 26.

Széna kéc Mel: Herb. 36a. 41a. 42.

mint à széna polyua à szél előtt Mel: Job. 51a.

szép: mell ma az ű fzip állapotában vágon Sylv: UT. I. 10.

az iftenec szép házába Helt: Vigk. D5. igen szép ablakoc
Helt: Vigk. D5. . . .

Szép Historias Enec Valk: Cron. Aij. bifztattyác szép szauockal
Valk: Cron. Aij2. Aiiij. Aiiij2. Aiiij2. Aiiij3. . . .

szép bölcz Deác szóckal Helt: Chron. 1. 2a. 2a. 3a.

szép házakat Mel: Herb. 18a. szép haiat czinal Mel: Herb. 2.

tégedet: kezekbe víznek tighedet Sylv: UT. I. 6. 7a. . . .

tégedet féllýűnc Helt: Vigk. B4. à kic *tégedet* meg bántottanac
Helt: Vigk. E3a. Ha.

téged Mel: Job. 54. 54a. *tégedet* Mel: Job. 54. 54.

tészta: mind az eghiffz tíftát meg koualfzofita Sylv: UT.

II. 27a.

tévelyeg: Ne tinelegietek Sylv: UT. II. 60.

vég: vigre meg ehezék Sylv: UT. I. 5a. ez vigre hog . . . Sylv:
UT. I. 8a. 9. hanem vighe vaçon Sylv: UT. I. 53. . . .

à vékfő nyomorufág Helt: Vigk. A3. Ember emlekdözöl véged-
ről Helt: Vigk. A5a. A6. életet igaz Hitbe végöz Helt: Vigk. A6.
B2. B3. B4a. . . . B5. . . .

é végre Helt: UT. A3a. A7a. B2. eluégelzte volna Helt: UT.
B5a. C4a. . . .

vége szakadafsirol Verb: Decr. a1a. vgy végeftéc Verb: Decr.
a8a. b2. . . .

Végre egy haiót öc kettén orzánac Valk: Cron. Aij. Aij. vége
löt Valk: Cron. Aiiij3. végeze Valk: Cron. Biiij3.

az vége vagyon napnyugat felől Helt: Chron. 1. végfő Helt:
Chron. 1a. 1a. . . .

vél: szükfighes dolognak vilím Sylv: UT. II. 70.

kit ingyen sem vélteneç volna Helt: Vigk. B6a. bolondfágnac
vélyűc vala Helt: Vigk. B6a. véledé Helt: Vigk. G8.

ne vélyűtéc Helt: UT. A5. Mert azoc vélic Helt: UT. B2.

Vélekedni fokot ő nem akara Valk: Cron. Aiiij4. Nem vélekdédéç
fokat Barbaroffa Valk: Cron. C2. . . .

vér: fekkütt vala virkorfágban Sylv: UT. I. 13. 56. Ejs legottan
megfzárada az ű virinek foláfa. Sylv: UT. I. 56. virem Sylv: UT.
I. 73. 73.

à gyermekóc teftből es vérből valoc Helt: Vigk. E8a. szentineç
vére Helt: Vigk. H4.

gyótttródet vala tizenket eftendeig à vérkórfágba Helt: UT. C.

vér szerént valo rokonfágít Verb: Decr. b1. b1. à vérneç ki-
nyutataffaért Verb: Decr. b5. . . .

io vért czinal Mel: Herb. 3. 3. 7. 15. 16. 16. 17. 22. . . . de

igen io verhas és nyers nyalás has ellen Mel: Herb. 3. a verpökökneec
Mel: Herb. 3a. rothat vért Mel: Herb. 8a. 9a. 10. 10. 24. . . .

meg öröfztettek à vérrrel Mel: Job. 52. 53 magy. 56a l. sz.
uéres Mel: Job. 58a. l. sz. . . .

vért: egy képes és vértés pallás képe ál Helt: Chron. 5a.

vét: foha nem vétközzel Helt: Vigk. B4a. miért hogy vétköfztec
Helt: Vigk. B5. kikneec vétötttel Helt: Vigk. E3. E3. E3. E3a. . . .
elúétötttúc vólt az igaz vtat Helt: Vigk. B7.

à véteknec helylén Verb: Decr. a5a. véteknec helyléról Verb:
Decr. a5a. meg bantafsanac vétke Verb: Decr. b1. b1a. b4. b4.

vétkeik meg füzete Valk: Cron. Aiiij3. vétkeikért Valk: Cron. Aiiij3.

2. A többi szótagban.

aczel: ha à tűzes atzelt meg óltod Mel: Herb. 12a.

aczelbol czénált Mel: Job. 49.

ágyék: ágyékin Helt: UT. A4a.

beszéd: minden gonosz befzidet Sylv: UT. I. 7. ez legen az tû
befzidetek Sylv: UT. I. 8. szidalmas befzidekuel illetendnek Sylv: UT.
I. 7. 8. . . .

Ezért kőzbeszédbe is Helt: Vigk. B3. keűes befzédel szóltunc
Helt: Vigk. E3.

Legyen az tû befzédetec Helt: UT. B. az ó foc befzédékért
Helt: UT. B2. B2a. B5a. B5a. . . .

Okofágán, befzédin czodalmozéc Valk: Cron. C2. Hariadenus
befzédét Valk: Cron. Cij. D. D. D. . . .

Elől iaro befzéd Helt: Chron. 1.

befzédédért Mel: Job. 48. az en igaz befzédem Mel: Job. 50a.
50a, 55. 55. 56. befzédem vtán Mel: Job. 50.

edény: Senki az erőfnek draga edíit . . . el nem predalhatfa
Sylv: UT. I. 53.

egész: körül iaria vala eghiffz Galileat Sylv: UT. I. 6a. ki-
teriede az ű hire eghiffz Siriaban Sylv: UT. I. 6a. az te eghiffz tested
Sylv: UT. I. 8. 8. . . .

az egézf emberi nemzetre Helt: Vigk. A3. az egézf világ Helt:
Vigk. B. ió egéfségbe vagy Helt: Vigk. D6a. D7a. E. . . .

mind az egézf nemzetlég Helt: UT. A2. egézf Jerufalem ó vele
Helt. UT. A3. A4a. A6. . . .

mind az egézf orfzágbeli Nemeffec Verb: Decr. a5a. mind az
egézf falut Verb: Decr. b8.

egész Olasz országot Valk: Cron. Bii3. egész világot Valk: Cron. Bii3. Cii4. . . .

negyven egész napig Helt: Chron. 1a. 2. 2a. 2a. . . .

az egész tettet Mel: Herb. 39a. de: nem egéfféeffec Mel: Herb. 14a.

Nagyio egéfféembe Mel: Job. 51. 52. 52 l. sz. . . .

? *emlékez(ni)*: Ember emléközzel Helt: Vigk. A5a. gyakorta lefzen emléközet Helt: Vigk. Ca. es arrol emléközzünc Helt: Vigk. D5. emléközzel Helt: Vigk. D5. E4. . . .

Egy dologrol most nektec emléközem Valk: Cron. Aij. vanna emléközetben Valk: Cron. Aii2. emléközet Valk: Cron. Bii2. emléközni Valk: Cron. Cij.

öröc emléközetre Helt: Chron. 5.

(Mint látjuk, az összes példákban *e*-vel. Arra nem gondolhatunk, hogy valamilyen ékezet az összes esetekben letört volna az *e*-ről; más szavaknál az olyan *e*-k számát, melyekről az ékezet letört, 2—3 százalékra tehetjük. Valószínűbb, hogy ennek a szónak egykori nyelvjárási alakja *emlekezni* volt.)

? *fazék*: egy fazékban Mel: Herb. 6. 22.

? *fekély*: fekélyeket gyógyít Mel: Herb. 7. 8a. 9. 13.

gelét: Kic meg fzagattyac és meg tóric à közenféges hit auagy frigy leuelet, auagy egyeb gelét leuelet Verb: Decr. b1a.

Görgény: Görgénybe Helt: Chron. 5.

ilyetén: mert az illetinek az menneknek országa Sylv: UT. I. 65a. ollatinok azok es Sylv: UT. II. 39a.

kemény: kemény itileti előt Helt: Vigk. B4. keményen ahoz tartoznak Helt: Vigk. F4.

tóruénnecc keménfégeért Verb: Decr. a8a.

Pogant meg veréc kemény viadallal Valk: Cron. Aii3. Kemény szüel Valk. Cron. Aii3.

meg keményiti Mel: Herb. 1a. minden keménféget Mel: Herb. 13a. 13a. 24.

kenyér: nem csak keniruel il az ember Sylv: UT. I. 6. az őt kenirru Sylv: UT. I. 59. . . . de: keñeret kir ű túle Sylv: UT. I. 10a. . . .

Nem czac kenyérral él az ember Helt: UT. A5a. à köuec kenyérré legyenec Helt: UT. A5a. őt kenyérnel Helt: UT. D5a. . . . kenyeret Helt: UT. B4a. D8. . . .

? *körtvély*: Az körtvélynecc termézetit az, hogy igen hidegitő Mel: Herb. 1. 1. 1. 1a. . . .

? *köszvény*: kölfzüenyec tágot könnyebit Mel: Herb. 10a. . . .

legény: ű velek vaĝon az völeghiñ Sylv: UT. I. 13a. 13a. az völeghinnek fiai Sylv: UT. I. 13a. . . . 51a. 51a. 51a. . . .

mikor eluöttetic tölec à vélegény Helt: UT. B8a. méglen à völegény velec vaĝon Helt: UT. B8a.

mellék: Föképpen tenger mellyéke lakoknak Valk: Cron. Aiiij3.

merész: Jelen vaĝon az okos merézfeknek Valk: Cron. Biiij2.

Okofága fzolĝált merézfégének Valk: Cron. Biiij2.

negédeség: mit hafznált minékünc à negédeség Helt: Vigk. B7.

remény(ség): io reminfigben lig Sylv: UT. I. 13. . . .

minden reménféget Helt: UT. Ba. Ba, C3a. F5. nem reménket-hetne Helt: UT. C3a.

igen reménli vala Valk: Cron. B.

io reménfégi Helt: Chron. 4a.

nincz arrol reménfégi Mel: Job. 50. magy.

? *semlyék*: Vgian diczékedik ha femliékbe temethetik Mel: Job. 53 magy. Edeffek ő neki à czörgő patak fzemliéke Mel: Job. 53 magy. . . .

setét: ki főtítfigben űl vala Sylv: UT. I. 6. ha főtítfig lënd Sylv: UT. I. 9a. 9a. 12. . . .

őrecké valo fetétségbe Helt: Vigk. B6. fetétségbe valo efsés Helt: Vigk. B6.

A nép, melly űl vala fetétfégben Helt: UT. A6a. B3. à föttétség ő magában melly nagy Helt: UT. B3. fettét Helt: UT. B3.

mint à föttétfég Mel: Job. 54. 57. 58a. 58a. . . .

szegény: Bodogok az lilek fzerint valo fzeĝhiének Sylv: UT. I. 7. . . .

de fzeĝényec vakoc völtanac Helt: Vigk. A3. à fzeĝény egy-házoknak Helt: Vigk. A4a. A4a. A6. . . .

à kie Lélekben fzeĝényec Helt: UT. A7.

Igen fzeĝény parafzt rendből Valk: Cron. Aij. fzeĝénfégekből fzaĝadulnának Valk: Cron. Aij. Aiiij. Aiiij. . . .

mint a küdüfok meg fzeĝéniülne Mel: Job. 48a. a fzeĝény niomorúltakat Mel: Job. 49. 49. 49a. 1. sz. 50 magy. . . .

személy: az te fzemilednek előtte Sylv: UT. I. 49.

az ő fzemélére terómtötte vala Helt: Vigk. A3a. Efzt az ő fzőmélyét Helt: Vigk. A3. A3a. . . .

à fzőmélyneec okara nézneec Verb: Decr. a1. ezekről à fző-mélyekről Verb: Decr. a1a. a1a.

? *szemérem*: dagat fzemérem teftét Mel: Herb. 13a. 24a. 29a.

szomszéd: Zabalonnak es Neptalimnak fzomfzidfaghiban Sylv: UT. I. 6.

- Jól láttýác mikor ég fzmzfédíoc háza Valk : Cron. Bii2.
szövétnék : Az teftnék fzuindeke az fzem Sylv : UT. I. 7.
 világos fzuvétnékec vadnac Helt : Vigk. D5.
természet : az emberi természetnec folyáfsába Helt : Vigk. A2a.
 az emberi természet Helt : Vigk. B3. B3. B5.
 aiandékozaffanac ereiét és természetit Verb : Decr. A5. ter-
 méfzet fzerént Verb : Decr. a8.
 términozet Helt : Chron. 7a.
 az faknac fuveknec természetekről Mel : Herb. 1. términozeti
 Mel : Herb. 1. 2. 3. 3. 3a. . . .
történik : azt es az mi törtint vala Sylv : UT. I. 12a. És tör-
 tinék az | hog Sylv : UT. I. 51a. 53a. 55a. 55a. . . .
 ez dolog történeti mutattya Valk : Cron. Aii3. Törtinéc miatta
 Valk : Cron. Bii2. történhetéc Valk : Cron. Cii3.
törvény : el nem mulik az o töruiából Sylv : UT. I. 7. hog az o
 töruint auag az profetaknak irafit el töríem Sylv : UT. I. 7. teueled
 akar törúinkedni Sylv : UT. I. 8.
 törúeny házos tárfsánac Helt : Vigk. A2. az Wr Istenec tör-
 úenyét Helt : Vigk. B5. B8.
 hogy fel bonczam à Törüént Helt UT. A7a. à törúenyből Helt :
 UT. A8. à ki törúenkedni akar Helt : UT. B.
 törúenyből valo Verb : Decr. a1a. törúenybeli igafsagokrol Verb :
 Decr. a1a. egy törúenyel Verb : Decr. a2. a2. a3. . . .
 Mahometnec ó törúenyéről Valk : Cron. Cij. Mahomet törúenye
 Valk : Cron. Cij2.
 törúeniet Mel : Job 51a. 1. sz. Törüénie Mel : Job. 56a. 1. sz.
vendég : az lakodalombeli vendigheknek Sylv : UT. I. 58.
vidék : Galileanac vidékébe Helt : UT. A4.

3. Igék második szótagjában l és r előtt.

- álmélkodik* : meg rettenec es elamélkodnac Helt : Vigk. B6a.
beszél : meg bezillék az varofban Sylv : UT. I. 55a. . . . es
 mindeneket meg bezillínek Sylv : UT. I. 12a. . . .
békél : hamar meg bikillél Sylv : UT. I. 7a.
 békéllyel meg à te attyad fiaual Helt : Vigk. E4. F.
 noha meg békélic is Verb : Decr. b4.
 meg békélt Mel : Job. 50 magy. 55.
kisért : És ű hozza iaruluan az kifirtó Sylv : UT. I. 5a. kifir-
 tetnég Sylv : UT. I. 5a. 6. 9. 49a.
 rettenetes kéfértetibe Helt : Vigk. B2a. kéfértetibe Helt : Vigk.

D6a. E7. F5. F6. G5. G5a. . . egyszer *e*-vel kéfertetekbe Helt: Vigk. Ba.

ió à kéfertéfnec Valk: Cron. Bii2. D.

kéfertette Mel: Herb. 15a. 16a. 16a. 24.

meg is kéfertették azt Mel: Job. 52.

szemlél: Igen szömléli váras népe színét Valk: Cron. D.

tökél(etes): tekéletesen à mi è világba valo életünkbe nem lehet

Helt: Vigk. H6. H6.

tökélletes Mel: Job. 56. 57. 57. 57. 57. . . .

[*dicser, itél, igér, kimél é*-je általában *i*-vel. dűchirnűnk Helt:

Vigk. G6. || dicziretes Verb: Decr. a3a. b4a. || Diczirefég kiuano Valk:

Cron. Aii4. Bii2. Bii2 || . igírte Helt: Vigk. E5. G3a. H6 || .

kemény itéleti Helt: Vigk. B4. B5. B8. C. F4a. F7a. G4a. G5.

G5. G5 || itlettre kötteles Helt: UT. A8. A8. B4. B4. B4. B4 || az itéledben Verb: Decr. a2. a4a. a5.

nem kimfly Helt: Vigk. A6.]

4. *sz*-vel bővülő *v*-tővű igékben.

Bodogok lifztek | mikoron szidalmazbefzidekuel illetendnek Sylv: UT. I. 7. . . . 71. az te eghiffz tested vilagos lifzen Sylv: UT. I. 9a. 9a. 12. . . . 57a. 65a. 69a. . . . hasonlatof befzid fzerint lifznek mindenek Sylv: UT. I. 54. 57. 66a. 71. 71. 71. . . .

Es hamar léfz (te) Helt: Vigk. A5a. H2. Irgalmaffág nélküli itilete léfzen Helt: Vigk. C. lefzen Helt: Vigk. E5.

Egy fzűz terhes lefzen Helt: UT. a2a. Ba. B2. B6. C4. mindene meg léfzne Helt: UT. A8. lefzen Helt: UT. D8. de: lefzen Helt: UT. D.

lefzne és tétetne Verb: Decr. a4. lefzen Verb: Decr. b1a.

es en ezt tífzem Sylv: UT. I. 6. az fzűindeket nem tífzik kóból ala Sylv: UT. I. 7. 7. 8a. 9a. . . . fizetift tífz az utolfo pinzigne Sylv: UT. I. 7a. galkoffágot tífzen Sylv: UT. I. 7a. 9. Nemde az fukarok es ekkippen tífz neki Sylv: UT. I. 8a. 8a. 13a. azt tífzi hog az parazna legen Sylv: UT. I. 8. 12. Ha külömben tífztek Sylv: UT. I. 8a. 10a. . . . a II. részben gyakran *i*-vel. femmie tífzi Sylv: UT. II. 28a. 30a. 30a. . . .

ezt is tífzi mellé Helt: Vigk. F6a. téfzec Helt: Vigk. G3a. de: tefzen Helt: Vigk. D8a.

paráznáua tífzi azt Helt: UT. B. à ki akarattyát tífzi Helt: UT. B5. B6. D. téfzec Helt: UT. E5a. de gyakran *e*-vel is.

örökffe tefzi Verb: Decr. a5. tefzne Verb: Decr. b1a. *é*-vel való alakot nem találtam.

kezekbe uifznek tighedet Sylv: UT. I. 6. 7. felefighet vífzen maganak Sylv: UT. I. 8. az te fzedmedben valo karofzalat mij(r)t nem vífzed efzedbe Sylv: UT. I. 10a. . . . a II. részben gyakran *i*-vel is: kik valamit aron vísznek Sylv: UT. II. 30. iutalmat víszek Sylv: UT II. 31a. . . .

Ezért véfzec igen ió keduet Helt: Vigk. D4. fáz ezer annyit véfz ot (te) Helt: Vigk. E5. fáz annyit véfzen helyébe Helt: Vigk. E5. el véfzed Helt: Vigk. G2.

valaki az eluáltat felefégül véfzi Helt: UT. B. D3a. C4. D4. kiktól véfznec rouáft Helt: UT. E3a. . . . gyakran *e*-vel is.

Præteritum: hirre tiue Sylv: UT. I. 77. hirre tiuek Sylv: UT. I. 77.

hiré téuéc Helt: UT. D5.

az máfodik el viuę az felefighet Sylv: UT. I. 69a. az keheret kezibe viuę Sylv: UT. I. 73. De ű el nem viuę Sylv: UT. I. 75. 76a.

Es hozzá vóué felleféget Helt: UT. A2a. fel vóvé à gyermeket Helt: UT. A3a. A4. A4. D5a.

Imperativus: G'alkos ne lig Sylv: UT. I. 7a. 9. 11a. 13. . . . 55. 66.

tellyes életedben légy iámbor Helt: Vigk. A6. ne légy fzorgalmatos Helt: Vigk. D7a.

ne légy ott Helt: UT. A3a. B2. . . .

(Az *sz*-vel bővülő *v*-tövű igéknek e XVI. századi nyelvjárásokban nagyon érdekes alakjai fordulnak elő. Ezekkel itt bővebben foglalkoznunk nem lehet és nem is kell. Nekünk csak arra van most szükségünk, hogy milyen volt az *sz*-vel bővülő igék hangzója. Mint a felsorolt példákbl is látjuk, zárt volt.)

5. Képzőkben.

a) *Idő- és módképzők.*

a) Præteritum.

ű vtanna meninek Sylv: UT. I. 6a. 6a. 12a. 14. . . . 49. es arvizek ióuinek Sylv: UT. I. 11. az difznok az vízbe nefzinek Sylv: UT. I. 12a. le telepedinek az Jefufual Sylv: UT. I. 13a. 58a. hog en vizuel kereszfelilek tütököt Sylv: UT. I. 49a. mert azirt ióuikki Sylv: UT. I. 50a. nag fokan gúlinek ű hozza Sylv: UT. I. 51. az kinek en feit vitetim Sylv: UT. I. 57a. tele fzedinek Sylv: UT. I. 58. Genezaretnek földire meninek | es kikótinek Sylv: UT. I. 59. A II. részben

gyakrabban hosszú *î*-vel: de nem ilik az en hatalmamual Sylv: UT. II. 31. mikor az fene vadakual meg viuik Efefufban Sylv: UT. II. 39. menik Sylv: UT. II. 55. 55a. 55a.

Magufoc iouéneec Helt: UT. A3. B5a. B5a. B7. örüléneec Helt: UT. A3a. meghaluán elmenéneec Helt: UT. A3a. B7a. B8. C. leüléneec Helt: UT. B8.

Meg vereténeec Maurufoc Valk: Cron. Aij2. B. Bugea ala menéneec Valk: Cron. Aij. Bij. fzeégyenüléneec Poganoc Valk: Cron. Aij. remüléneec Valk: Cron. Aij2. El nyereténeec Valk: Cron. B. nyereténeec Valk: Cron. Bij. . . .

iouéneec Helt: Chron. 1a. ióheténeec Helt: Chron. 1a. meheténeec Helt: Chron. 1a. . . .

β) Feltételes mód.

el mennineek az tenghernek tulfo partāra Sylv: UT. I. 12. közel valo helekre sem firrineek Sylv: UT. I. 51. hog ű vele lennineek Sylv: UT. I. 52a. ug hog ingen sem ehetnineek Sylv: UT. I. 53. hog ō kōrulle űlnineek Sylv: UT. I. 53a. két kōntōfibe ne űltōznineek Sylv: UT. I. 57. kiuāgott cipellāft vifelnineek Sylv: UT. I. 57. hog az ű bānōkbōl ki tērnineek Sylv: UT. I. 57a. . . . mint ha ielen volnik Sylv: UT. II. 29a. mint ha nem űrűlnineek Sylv: UT. II. 30. szabad rendben lehetnű Sylv: UT. II. 29a. mint ha nem űlnineek Sylv: UT. II. 30. ha Sido volnik Sylv: UT. II. 32.

De: ? hog magatokot az parāznālkodoknak kōzibe ne eluegijtenētek Sylv: UT. II. 27a.

? Ezenkippeñ tű es ha oll bezidet nem tiztek kōzōttetek az tű űnelueteeknek általa | mellet meg ērthetngk mikippeñ fogia meg ērteni valaki Sylv: UT. II. 36.

iāmborul ēlhetnéneec Helt: Vigk. Ba. lehetetlen dolog, hogy iduōzűlhetnéneec Helt: Vigk. C. ha ennye loc eűztendōt ēlnéneec is Helt: Vigk. C5. hogy ā halālba eluefznéneec Helt: Vigk. F6. le nem vetkefzetnéneec Helt: Vigk. H3. felōltōfzetnéneec Helt: Vigk. H3.

minec elōtte űc egyűtt lennéneec Helt: UT. A2. villza ne tērnéneec Helt: UT. A3a. minec elōtte tű kērnéteec Helt: UT. B2a. nem iōttem, hogy bēkōfséget boczātnéneec Helt: UT. C4. el mennéneec Helt: UT. C4a.

Hogy afzt magoknac vennéec Valk: Cron. Aij. Hogy Auria Andrās ellen vethetnéec Valk: Cron. Bij3.

még ha ēlnéneec is Verb: Decr. a8a. biraffanac allapattyaban lehetnéneec Verb: Decr. b3a. fzōrzenéneec Verb: Decr. b3a.

kétfégbē efném Mel: Job. 50a. ha en hafzudnéek Mel: Job. 50a.

efmérném Mel: Job. 56. rendelném Mel: Job. 56. . . . de: ha en azt
mielném Mel: Job. 53. magy. Ha eleibe mehetnék Mel: Job. 56.

γ) Felszólító mód.

Vegitek ezetekbe Sylv: UT. I. 6. 10. ha nem hog' ki vetteffik
Sylv: UT. I. 7. az emberektől el ne nomottaflfik Sylv: UT. I. 7. láffak
es diczirijk Sylv: UT. I. 7. őrizzitek magatokat Sylv: UT. I. 11. Tegit-
tek hog' kifz legen Sylv: UT. I. 49. 49. hog' látuañ láffak es ne nizzik
Sylv: UT. I. 54. hog' haluañ hallak es ne erczik Sylv: UT. I. 54. hog'
à kóból ala tegik Sylv: UT. I. 54a. 54a. mint ha mell' ember földbe
magot vefsen es elaloggik Sylv: UT. I. 54a. A II. részben gyakrabban
ê-vel: titeffik Sylv: UT. II. 24. 26. el ne vállik Sylv: UT. II. 29. az
ű vrāual meg bikillik Sylv: UT. II. 31. meg ne bantaffik Sylv: UT.
II. 33. vg' egik az keñirbül | es vg' igik az pohārbol Sylv: UT. II. 34a.
Mondom ezt azirt hog' meg fziženlítek magatokat Sylv: UT. II. 39. . . .

izennyétec meg Helt: UT. A3a. kézfítétec meg az Wrnac vttát
Helt: UF. A4a. ne vélyétec Helt: UT. A5. hogy kóbel ala reytféc
Helt: UT. A7a. gyórttyátartora tegyéc Helt: UT. A7a. dűczöiczéc à tū
menynyei Attyátokat Helt: UT. A7a. mindektől meg nyommattaséc
Helt: UT. A7a. vgy fénlyéc à tū világofságtoc Helt: UT. A7a. szeref-
féc Helt: UT. Ba. szenteltéséc te neued Helt: UT. B2a. űffétec Helt:
UT. B2a. . . .

hog' meg ne esmériék Mel: Job. 58a. vefiték kezeteket attij
száiatokra Mel: Job. 50a. . . .

δ) Perfectum.

Mikoroñ kedigleñ a hāzbol kifzerijtettk volna kimenni Sylv: UT.
I. 14. kik űtet kóvettk Sylv: UT. I. 51a. mert megleñ meg nem
esmértik vala az ű hatalmasságāt Sylv: UT. I. 59. az ilfen bñben
ilō embert ű kőzzólók ki nem űztik Sylv: UT. II. 23. temettitek
Sylv: UT. II. 74a.

kereftéc à pogānoc Helt: Vigk. A2a. munkāit meg vetóttéc
Helt: Vigk. B6a. hogy gyűlőltéc à tudományt Helt: Vigk. B8a. őtet
meg nem ismertéc Helt: Vigk. C3a. mikor meg kőueftéc volna Helt:
Vigk. F7.

igy űldóztéc à Prophetākat. Helt: UT. A7a. elvóttéc az ő iutal-
mokat Helt: UT. B2. B2. B3. aiándékon vóttétec: Helt: UT. C2a.
magoknac kereftéc Verb: Decr. a7. vgy végefztéc, es meg erō-
fítóttéc Verb: Decr. a8a. véghöz ne vittéc legyen Verb: Decr. b4.
kőuettéc volna Verb: Decr. b7.

mint vettéc meg Valk: Cron. Aij. vittéc vala Valk: Cron. Bij.
 Czak imigy amugy tóttéc Helt: Chron. 2. neufztéc aszt Helt:
 Chron. 2a. 3. építóttéc Helt: Chron. 6. győfztéc Helt: Chron. 7a.
 mintha meg meteltéc volna Mel: Herb. 36a.
 Auagy nem kérthették meg Mel: Job. 52. megis kéfértették
 Mel: Job. 52. esmérték Mel: Job. 52. . . .

b) *Határozói igenév.*

-vén.

Es Jესus felelűn monda Sylv: UT. I. 5a. elő menuin Sylv: UT.
 I. 6a. 7a. 13. 14. ha előttem leelűn enghemet imadandafz Sylv: UT.
 I. 6. 49a. hog' azok türeatok tēruin | el ne szaggaffanak tūtőköt Sylv:
 UT. I. 10a. Es az felkelűn ű vtanna mene Sylv: UT. I. 13. 13a. 50a.
 megferiujtűn űtet Sylv: UT. I. 50a. . . .

eszt az ő szómélyét vifeluén Helt: Vigk. A3. Elő menuén Helt:
 Vigk. A5a. kētfégbe efluén Helt: Vigk. B5a. mennyekben menuén Helt:
 Vigk. E6a. felöltőfztetuén Helt: Vigk. H3. H3.

álmából felferkenuén Helt: UT. A2a. A3a. elkűldűn őket Bet-
 lehembe Helt: UT. A3. őfzve gyűytvén Helt: UT. A3. bemenuén Helt:
 UT. A3a. intettetuén Helt: UT. A3a. felkelűn Helt: UT. A3a. A4.

kőuetkőzűn à mű Feiedelműnkre Verb: Decr. a2a. a3. alá ve-
 tetűn Verb: Decr. a7a.

tellyes léuén Valk: Cron. Aijja. Egyet ertűn Valk: Cron. Aijj3.
 el menuén Helt: Chron. 2a. által kelűn Helt: Chron. 3a. . . .
 meg tōruén Mel: Herb. 9.

léuén Mel: Job. 50 magy. 58. űzettetuén Mel: Job. 58.

c) *Névszóképzők.*

-ék, -dék, -ték.

hog' be iűy az en haylikomba Sylv: UT. I. 11a. ű hozza illendő
 toldalikát Sylv: UT. I. 13a. minden vārofokat es falukot el iār vala
 az kōrnikben Sylv: UT. I. 14. 14. Es az elfzēgdelt keñereknek mara-
 dikibol Sylv: UT. I. 58a. . . . ha fel viēded az oltarra az aiandikot
 Sylv: UT. I. 7a. aiandikodat Sylv: UT. I. 7a. . . . I. 50a. . . . az mell
 mirtikuel mirtek Sylv: UT. I. 10a. 54a. . . .

mert mig è haylékban vagyunc Helt: Vigk. H3. . . . annac aián-
 dékából Helt: Vigk. A2. eszt à kis aiándékotskát Helt: UT. A5. E4. E4.
 aiándékozzác Helt: UT. A3a. aiándékodat Helt: UT. A8. A8a.

B4a. B6 . . . adgyon menedéc levelet neki Helt: UT. B. . . à melly mértékel mértéc Helt: UT. B4.

el aiándékozássnac tehetfége Verb: Decr. a2a. a3. a3. a3. a5. . . .
örökös maradékinac Verb: Decr. a3. b4a. à negyed fűzetéfnec mende-
déc leuele is elég Verb: Decr. a4a. szándékkal valo gyilkoslagban Verb:
Decr. a5a.

loc aiándékot osztnac Valk: Cron. Aija. Bij. Vagyon szándéka
neki napkeletre Valk: Cron. Bij3. Bij3. tón haladékot Valk: Cron. C.
az ő maradékioc Helt: Chron. 2a. 6. aiándékot Helt: Chron. 2a.
el aiándékoza Helt: Chron. 6.

ízáyában valo fakadékokat Mel: Herb. 5. 13. 14.

az önnön hailékába Mel: Job. 49a. 55. az ő maradéka Mel: Job.
49. 49a. 50. 54a. veritékébe Mel: Job. 58a. aiándékot Mel: Job. 59a.
59a. 1. sz.

-mény.

az veteméneknek kalafzit Sylv: UT. I. 52. vetemín között menne
Sylv: UT. I. 52. 54a.

az ő kerefményéből Verb: Decr. a3a. a3a.

veteményit Helt: Chron. 2.

A ízegény ember veteméniét Mel: Job. 58.

-és.

hog láffak az tú io műelkeditteket Sylv: UT. I. 7. házáffagtó-
rifnek büniben Sylv: UT. I. 7a. 7a. mignem fizetift tiffz Sylv: UT. I.
7a. hideglelifnek beteglighe Sylv: UT. I. 12. 50. az illetifnek ideitől
fogua Sylv: UT. I. 14. az maguetis közben Sylv: UT. I. 53. menné-
dórgifnek fiai Sylv: UT. I. 53. üldözis Sylv: UT. I. 54. . . . a II.
részben gyakran í-vel: vetekédift Sylv: UT. II. 25a. neuekedift Sylv:
UT. II. 25a, 25a. párt útítek Sylv: UT. II. 25a. De: tetteteízzentíghú
emberek Sylv: UT. I. 8a. 69a.

Keresztyéni intéíffel Helt: Vigk. B. à halálról valo elmélkódés
Helt: Vigk. B2. az örec élettre valo készülés Helt: Vigk. B2. lelki
gyótródésbe Helt: Vigk. B2. vetekédéfnec ideién Helt: Vigk. B3. Ha-
lálnac rettegéséről Helt: Vigk. B4a. B5a. . . .

à te elkéífidet Helt: UT. B. az ő vetéíseket Helt: UT. B2a. B2a.
B6a. B8a. . . .

ídegenitéífféről, czereléífféről Verb: Decr. a1. jegyruha fűzetéí-
ről . . . meg beczüléífféről Verb: Decr. a1. kérdéífnec vta Verb: Decr.
a1a. Ez è külembezés Verb: Decr. a2. íléífből közelbec Verb: Decr.
a2a. czelekedéíseéből Verb: Decr. a2a. ífzue ízörkéízzetétéífféuel Verb:
Decr. a2a.

Tunętum országnac elveszéféról Valk: Cron. Aij. Fűzetéfért for-
gódnac Valk: Cron. Aija. rőttegfēben Valk: Cron. Aiija. érközēfben
Valk: Cron. Aiija. Aiij3.

à kōritéfēkből Helt: Chron. 3a. 3a. őrzéfere Helt: Chron. 3a. 3a.
töltéfēckel Helt: Chron. 4. be vetéfere Helt: Chron. 6a. . . ieles ter-
mēfe Helt: Chron. 6a. . . .

ízay vezés ellen Mel: Herb. 2. kōfd az egéfere Mel: Herb. 2.
reckedéft, toroc gyikot meg gyógyit Mel: Herb. 2a. 4. egyéb keléft
Mel: Herb. 2a. czengéfét Mel: Herb. 2a.

az en gialázatomra valo feniegetéft Mel: Job. 48. 56. sőtétségek
es büntetékek Mel: Job. 49. 52a. 60a. halalos rőttegfēkek Mel: Job.
49a. 60a. . . .

-ség.

nağ dūczōfigben valo voltokat Sylv: UT. I. 6. 9. ki fōtitfigben...
ūl vala Sylv: UT. I. 6. örōkfighet nērnek Sylv: UT. I. 7. ellenfighed-
uel hamar meg bikillēl Sylv: UT. I. 7a. 7a. 8. . . . nağ czendēffig lūn
Sylv: UT. I. 12a. 55. minden betegfighet Sylv: UT. I. 6a. neheffighe
vagon Sylv: UT. I. 7a. Bodogok à bikefighefek Sylv: UT. I. 7. valaki
el küldi az ű felefighit ű túle Sylv: UT. I. 9a. 9a. 12a. . . . a II. rész-
ben gyakran i-vel: bikefighet Sylv: UT. II. 23a. bōlczefighit Sylv:
UT. II. 24. tizteffighire Sylv: UT. II. 33. . . .

Iftenec Kegyelmségét Helt: Vigk. A2. es Békēségét Helt:
Vigk. A2. szentféges es ártatlan életét Helt: Vigk. A2. mennyi betek-
fége Helt: Vigk. A2a. chendefségel elalutanac Helt: Vigk. A4. az őre
életnec reménfégebe Helt: Vigk. A4. keuélfégebe Helt: Vigk. A5. . . .

Chriftnac nemzetfégeről Helt: UT. A. A2. A2. A2. A2. az
Vrias felefégetől Helt: UT. Aa. A2a. A2a. ötet külfefbégbe eyteni Helt:
UT. A2. melly űl vala fetétfégben Helt: UT. A6a. betegféget Helt:
UT. A6a. örōklégül Helt: UT. A7.

kōffég közet való wrac Verb: Decr. a1a. vduōfféges Verb: Decr.
a1a. neméffégeknecc okáért Verb: Decr. a2. a2. el aiandékozaffnac
tehetfége Verb: Decr. a2a. à közénfégről, És à közénfégnec méltosá-
gáról Verb: Decr. a2a. a2a. a2a. a3. . . .

ízegenfégec . . . nagy vala Valk: Cron. Aij. Aij. Soc nyerefégeken
lōn vigafságoc Valk: Cron. Aija. meg ōléc afzt ōc hertelenféggel Valk:
Cron. Aija. Illyen szerenczétlenfége Valk: Cron. Aiij. Kerefztyénfégen
Valk: Cron. Aiija.

felféges Istenec Helt: Chron. 1. 2. Istenec segitfégeből Helt:
Chron. 1. 2a. 2a. 2a. szūkfég Helt: Chron. 1. 1. 1a. . . .

keués melegfég Mel: Herb. 2.

6. Ragokban.

a) *Viszonyragokban.*

-ért.

fzenuednek az kerefztyeni io illetirt Sylv: UT. I. 7. egg foghirt
 más fogat Sylv: UT. I. 8. fok szolafokirt Sylv: UT. I. 9. annakokairt
 Sylv: UT. I. 7. 7a. 8. 8a. 9. 9a. 9a. 10. . . . azirt Sylv: UT. I. 13a. . . .
 50a. 54a. 54a. . . . hog en irettem tifizik Sylv: UT. I. 7. 66a. tt iret-
 tetek Sylv: UT. I. 23a. 24. 26a. . . .

miért hogy az embernek tefte Helt: Vigk. A2a. A3a. A4a. . . .
 azzért azoknac tulaydonyitottac Helt: Vigk. A2a. ezokáért Helt: Vigk.
 A4a. A5. ő szent fiaért Helt: Vigk. A5. miért Helt: Vigk. A5. ezzért
 Helt: Vigk. A6. én éröttem Helt: Vigk. C3a.

ez okáért Helt: UT. A2. A5. A8. B2. B2a. . . . szömet szómért
 Helt: UT. B. fogat fogért Helt: UT. B. imádgyatoc azokaért Helt:
 UT. B4. B4a. miokaért. Helt: UT. B8a. . . . én érettem Helt: UT.
 A7a. én éröttem Helt: UT. C3. C4.

nemefségeknek okáért Verb: Decr. a2. ez világi ioszágokért Verb:
 Decr. a2. az ő diokért szaz girat Verb: Decr. a2. nem à szabadfágnac
 okáért vagon közetec Verb: Decr. a2. tifiztekneec okáért Verb: Decr. a2.
 tekintetjért Verb: Decr. a2. . . .

szömbe vini az orszáért Valk: Cron. Aija. foc pénzért Valk
 Cron. Aija. füzetéfért forgódnac Valk: Cron. Aija. foc vétkeiért Valk:
 Cron. Aij3. voltaért Valk: Cron. Aij3. czufoláfért Valk: Cron. Aij3. . . .
 ezokaért Helt: Chron. 1. 1a. 1a. 2. 2a. à felette valo nagy hidegért
 Helt: Chron. 1a. miért Helt: Chron. 2. 2. 2. 2a. 2a. . . .

Kezdetic azért előfzer à Fákrol Mel: Herb. 1. 15. 28a. 29a. . . .
 az ő titkos bűneiért Mel: Job. 49a. czák à bűnért vér Mel: Job.
 50a. 1. sz. Törüentelenfégért Mel: Job. 49a. 1. sz. kedueiért Mel: Job.
 50. 50. vétkeiért Mel: Job. 53. magy. . . . de: erte Mel: Job. 51a. 52.
 befzédédért Mel: Job. 48. . . .

-ként, -nként.

mikint egg galambot ű reā lefzällani Sylv: UT. I. 49a. Ejs mi-
 koron izenkid eltörte volna az embert Sylv: UT. I. 50. hanem inkább
 naponkid megnehezedik vala Sylv: UT. I. 56. szazankint es ötuenen
 kint Sylv: UT. I. 58a.

-képpen l. kép alatt.

b) *Birtokos személyragban.*

Látta volna az nipeknek fereghit Sylv: UT. I. 6a. templomnak leuegőire állata ütet Sylv: UT. I. 6. házaffagtórifnek büniben lelecezt Sylv.: UT. I. 7a. 8. más embernek felefighit Sylv: UT. I. 7a. Sylv: UT. I. 7a. leld kedwit Sylv: UT. I. 7a. az itilő melternek kezibe kezibe Sylv: UT. I. 7a. 7a. az gehennek igötüzire Sylv: UT. I. 8. 8. illetve az ű kezit Sylv: UT. I. 12. 14. az te atáfianak szemiben Sylv: UT. I. 13a. az ördöghőknek ű feiedelminek általa Sylv: UT. I. 14. az nipek nag fereghit Sylv: UT. I. 14. 55. az ű virinek foľafa Sylv: UT. I. 56. . . . a II. részben gyakran ű-vel: az vr Jefus Christufnak newit Sylv: UT. II. 23a. Christufnak meg ielenifit Sylv: UT. II. 23a. bölczeknek bölczefighit Sylv: UT. II. 24. 24. bölczefighiben Sylv: UT. II. 24. bölczefighinek Sylv: UT. II. 24. felefighit Sylv: II. 29. 29. . . .

Iftenec Kegyelmeiségét es Békeiségét Helt: Vigk. A2. Az Wr Iftenec Igeié Helt: Vigk. A3. az ő szómélere terömtötte Helt: Vigk. A3. Eftz az ő szómélyét Helt: Vigk. A3. à megtiltot fánac gyümölcchébe Helt: Vigk. A3a. reménfégebe Helt: Vigk. A4. minden reménféget Helt: Vigk. Ba.

az Vrias felefégetől Helt: UT. Aa. Christufnac nemzetfégeről Helt: UT. A. Marianac féryét Helt: UT. A2. felleféget Helt: UT. A2a. megieienéfének ideieről Helt: UT. A3. Izrael földébe Helt: UT. A4. A4. Galileanac vidékébe Helt: UT. A4a.

első részében Verb: Decr. a1. a1. a1a. vdegenitéfféről, Czerelefféről . . . meg beczüléfféről Verb: Decr. a1. fel viteléről Verb: Decr. a1a. fel viteléről Verb: Decr. a1a. őszue szörkefzetetféuel Verb: Decr. a2a.

Tunętum orszag eluezféféről Valk: Cron. Aij. Horuc az őczüel Valk: Cron. Aija. io fűzeteféuel Valk: Cron. Aija. ő vdeiét Valk: Cron. Aija. Emberec szerenceiét Valk: Cron. Aij. sztuében Valk: Cron. Aij. helyén aluán Valk: Cron. Aij.

Mattyás király vdeiébe Helt: Chron. 2. 3a. Magyar országnac földéről Helt: Chron. 2. az ő io egét Helt: Chron. 2. vizéneec Helt: Chron. 2a. feregét Helt: Chron. 2a. ellenébe Helt: Chron. 4. be vetéfére Helt: Chron. 6.

A Szedery ki nyomot leuét Mel: Herb. 1a. à szedery vizében Mel: Herb. 1a. à kéc lilium tóuét Mel: Herb. 1a. à szedery leuelet Mel: Herb. 2. 8a. az Fül czengéfét Mel: Herb. 2a. à Somnac gyümölczet Mel: Herb. 3. 8a. vefzeiéneec à felső teteiét Mel: Herb. 3a. à Barafzkfánac az enyuét Mel. Herb. 3a. 3a. 4. . . .

heliére Mel: Job. 48a. be hátuán az epéiere Mel: Job. 48a.

mérgét boczáttia Mel: Job. 49a. az ő étkénec Mel: Job. 49. Iften tífzteffégére Mel: Job. 50 magy. étkébe Mel: Job. 50 magy. fzerencziét Mel: Job. 50a. . . .

III. Mai é helyén Sylv. e, Helt. Verb. Valk. é, Mel: é.

1. Szótövekben.

és: És Jefus feleluiñ Sylv: UT. I. 5a. es neguen ijel Sylv: UT. I. 5a. es meg mutata Sylv: UT. I. 6. es az templomnak leuegöire allata ütet Sylv: UT. I. 6. És onnan elő menuiñ Sylv: UT. I. 6a. . . általában e-vel. Olykor, különösen akkor, ha nagy betűvel van írva e vel, pl. Es mikorõn itten volt volna ott Sylv: UT. I. 5a. . . (1. laptól 13-ig 286 e, 1 e.)

szentféges es ártatlan életet Helt: Vigk. A2. es miért hogy Helt: Vigk. A2a. es nem tudtác Helt: Vigk. A3. es à vékfõ nyomorufág Helt: Vigk. A3. es nagy világofon meg ielőnti Helt: Vigk. A3. es hogy à hozta Helt: Vigk. A3. A3a. A4. A4a. . .

Es hozzá vőué fellefégét Helt: UT. A2a. es azt meg nem ifmere Helt: UT. A2a. es fiat szül Helt: UT. A2a. es az ő neuét Imanuelnec neuezed Helt: UT. A2a. Es neuezze az ő neuét Jefufnac Helt: UT. A2a.

és ahoz illendöc Verb: Decr. a1. negyed és Jegyruha füzetéf-ről . . . és . . . Verb: Decr. a1. És egyéb dolgoc felöl Verb: Decr. a1. És onnat Verb: Decr. a1. És azokban Verb: Decr. a1. . . .

és Tunetum . . . eluezféferől Valk: Cron. Aij. és Barbaroffnac dolgat Verb: Decr. Aij. Bij. . . .

A mindenható és felféges Helt: Chron. 1. és io akarattyából Helt: Chron. 1. 1. 1. 1. 1a. . . 1a. . . .

A mely kedig igen meg ért és édes Mel: Herb. 1. 3. 3a. . . .

es kélzerijtne Mel: Job. 48. és az en lölköm értelme Mel: Job. 48. 48. 48. 48. . . .

is: Mikippeñ mü es meg enghéggük Sylv: UT. I. 9. azonkippen az földön es Sylv: UT. I. 9. . . ruhadot es Sylv: UT. I. 8. 8. 8a. . . .

Határid is rendelve vadnac Helt: Vigk. A6. élnenc is Helt: Vigk. C5. honnét is à mi megfzabaditónkat Helt: Vigk. D6. . . . te is Helt: Vigk. E3a. . . .

még à feiedelmekhöz . . . is Helt: UT. C3. még à feietöc szálai is Helt: UT. C3a. . . .

Honnét is Verb: Decr. a2. másképpen is Verb: Decr. a4. à negyed füzetéfne menedéc leuele is elég Verb: Decr. a4a. . . .

Vadnac ot Graniuoc is Helt: Chron. 1a. . . .

meg is indittyta Mel: Herb. 1a. . . . à fog faiaítol is Mel: Herb. 2. . . .

azert enis kéz uagiok Mel: Job. 48. ha szinte à földhöt ernéis

Mel: Job. 48. 48. 48. . . .

még: mert hatalmaffagāual még az fertelmes szelleteknek es paranczol Sylv: UT. I. 50. mikorōi még nag' fōtit vala Sylv: UT. I. 50a. vra még az szombat napnak es Sylv: UT. I. 52. mire untatod még es az meftert Sylv: UT. I. 56a. Egğ dologban vağon még foglalkozafod Sylv: UT. I. 66. mert még az fighe irifnek ideie nem vala Sylv: UT. I. 68. 72. 73a. . . . általában e-vel. Négy helyen találtam ê-vel: még annak elōtte Sylv: UT. 9. 10. 12. 15a. (1—47a: 8 e — 4 ê.)

még az életben is Helt: Vigk. F2a. nem iōt el még az én orám Helt: Vigk. F3.

még Salamon fem Helt: UT. B3a. még à feiedelmekhōz is Helt: UT. C3. még à feietōc szālai is Helt: UT. C3a. . . .

még parafzt kéz is Verb: Decr. a5a. még à Feiedelem is Verb: Decr. a5a. még pénfzt is Verb: Decr. a8. a8a. a8a. b3. . . .

De midōn még felic à nép nem kōlt volna által Helt: Chron. 1a. 3a. 3a. 3a. . . .

Még az faya is hafonlo Mel: Herb. 28.

Még az egek is Mel: Job. 49a. 50a. 58a. mégis Mel: Job. 50 magy. 50a. 50a. 53a som. 59a. l. sz. de: még czak a maradéka fem Mel: Job. 49. 50a. 51. 51a. 54a. 59. 59. 61. 61.

mert meglen még nem efmértik vala Sylv: UT. I. 59. mikorōi meglen egğ fzerelmes fia volna Sylv: UT. I. 69. De meglen ninczen az uig Sylv: UT. I. 71. . . . efmég Sylv: UT. II. 58. Es kimene efmeglen az tengherre Sylv: UT. I. 51. 65a. 65a. 65a. 66. 66a. 67a. de emellett nagyon gyakori az e-vel való frás is: efmeglen Sylv: UT. I. 53. 53a. 56. 68a. 69. . . .

méglen szūle az ō elfō szūlettét Helt: UT. A2a. Méglen) ez ige méglen, nem afzt akaria ielenteni Helt: UT. A2a. magy. méglen el mulik à menny Helt: UT. A8a. A8a. A8a. A8a. B8a. de: meglen Helt: UT. A3a. A3a. A3a.

Ifmet Helt: UT. A6. A6. B. Ifmeg Helt: UT. B.

Ifmet Helt: Vigk. Ca. C2. C2. C3.

Efmet Verb: Decr. b2a. b7.

efmet Valk: Cron. Aiiij. Aiiij. Aiiija.

efmet Helt: Chron. 1a. 6a.

Ifmet Mel: Herb. 19.

Ifmeg Mel: Job. 55. l. sz.

2. Képzőkben.

a) *Birtokképző.*

mert az illetinek az menéneknek országa Sylv: UT. I. 65a. azoké Sylv: UT. I. 67. aggátok meg czáfzárnak azokat az mellek az Czáfzáré Sylv: UT. I. 69a. 69. kię ez pinzeñ valo kip Sylv: UT. I. 69a. az mellek az iftenę Sylv: UT. I. 69a. mellikę lifzen az felefig Sylv: UT. I. 69a. En bizoñ Palę vagok | en kedigleñ Apollofę | en kedigleñ Cefafę Sylv: UT. II. 24. . . (1—47a: 87 e — 3 e.)

mert őuek az menéneknek országa Sylv: UT. I. 7. Mert tięd az ország ęs az hatalmaffag Sylv: UT. I. 9. mięnk lifzen az örökfig Sylv: UT. I. 69. mindenek tiętek Sylv: UT. II. 26. 26. 40a. Senki az ű hafznát ne keressę | hanem minden az mäfę Sylv: UT. II. 33. hanem az mäfęrul Sylv: UT. II. 33. az őuęit Sylv: UT. II. 69. 70. de: mert őuek az menéneknek országa Sylv: UT. I. 7.

ęs a Tyrannufoknac kezébe auagy hatalmába, auagy valamely törömtet álotéba Helt: Vigk. Ga.

mert őuęc mennyeknec országa Helt: UT. A7. A7.

A kic Király embereket, vagy Captalanét, vagy Conuentét . . . mególneć Verb: Decr. b2. mellyec az hittlennę voltanac Verb: Decr. b7.

azę vala à föld Mel: Job. 54. 55 magy. az hitlenekę czak árniék Mel: Job. 54a. Angialokę, à napę, holdę, à Cyllagoke Mel: Job. 60a. magy. azę most à föld Mel: Job. 55a. magy.

b) *Idő- és módképzők.*a) *Præteritum.*

Egyesszám 3. sz. (tárgyas ragozás).

kouetę űtet Sylv: UT. I. 6a. 52a. fel viuę űtet az őrdög Sylv: UT. I. 6. 12. illetę az ű kezit Sylv: UT. I. 12. ű viselę el Sylv: UT. I. 12. meg fedę az fzeleket Sylv: UT. I. 12a. 50. el mene ęs fęit viuę űneki Sylv: UT. I. 58. teremte Sylv: UT. I. 65a. az ű kezeit ű reaok tiuę Sylv: UT. I. 66. ezt kezdę űneki mondani Sylv: UT. I. 66. ęs legottan meg viuę szemęinek vilagoffagat Sylv: UT. I. 67a. nem enghedę Sylv: UT. I. 68. egę mas vtañ mind el dęytę Sylv: UT. I. 68. . . (1—47a: 87 e — 3 e.)

el uęftę az Iftennec fzőmęlyét Helt: Vigk. A3a. mint à Loth fellesęge mfüelę Helt: Vigk. E4a. neuzę à szent irás à mi Halálunkat álomnac Helt: Vigk. E7. de: minden felę meg kőrültetę velem azokat Helt: Vigk. G7a.

Es hozza vóué felleféget Helt: UT. A2a. Aektor viué ötet az ördeg Helt: UT. A5a. A6. köueté ötet Helt: UT. A7. C. illeté Helt: C. Ca. . . .

Ez fél kezű ember vgyét így vefzté Valk: Cron. Aij3. haióit el fállvefzté Valk: Cron. Bij2.

el vóué Helt: Chron. 4a. meg véué Helt: Chron. 2a. 6. meg erefzté Helt: Chron. 4a.

nem érté ezt Mel: Job. 49. efméré Mel: Job. 50 magy. vizfel vefzté el Mel: Job. 55a. magy.

Többszám 3. sz.

fel ferkenték ütet ezt monduā Sylv: UT. I. 12. köuetek ütet az ű tanijtuāni Sylv: UT. I. 12a. és diczirek az vr iftent Sylv: UT. I. 51. és kezdék az ű tanijtuāni az vt között az vetemineknek kalafzit szaggatni Sylv: UT. I. 52. az éghi madarak el meninek és meg inek az magot Sylv: UT. I. 53a. meg kerdek ütet az hofonlatos befzidról Sylv: UT. I. 54. ű hozzáok viuék ütet Sylv: UT. I. 55. kirni kezdék ütet Sylv: UT. I. 56. meg befzillek az varofban Sylv: UT. I. 55a. 55a. el meninek és fel viuék az ű holt teftit | és azt koporfoba helheztetek Sylv: UT. I. 58. 58a. meg efmerek ütet Sylv: UT. I. 58. . . . de: meg hagigalāk az szolgát | és be tórek az ű feit Sylv: UT. I. 69. (1—47a: 42 e — 1 e.)

Adam es Eua meg fzegéc az Wr Iftenec parancholattyát Helt: Vigk. C4.

köuetéc ötet Helt: UT. A6a. A6a. felkóltéc ötet Helt: UT. B7.

Pogant meg veréc kemény viadallal Valk: Cron. Aij3. Spaniol orfzágba küldéc be Valk: Cron. Aij3. Egyedól Hariadenuft efmerec Valk: Cron. Bij3. Meg óléc Valk: Cron. Aija. Aij. meg veuéc Valk: Cron. Aij. óregbitéc Valk: Cron. Aij. . . . de: kerdezek Valk: Cron. Hij.

β) Feltételes mód.

Egyesszám 3. sz. (tárgyas ragozás).

hóg az āgban fekennek és az hideg lelne Sylv: UT. I. 12. itilne Sylv: UT. I. 22a. nem enghede hóg ualaki ütet köuetne Sylv: UT. I. 56. hóg kezéit azokra tenne Sylv: UT. I. 65a. 65a. el iútt az teme-
tifre hóg az en teftemet meg kenne Sylv: UT. I. 72a. És az Peter kezdé igen atkozodni | és ighen elkenni | hóg nem efmerné az embert Sylv: UT. I. 75. És kifzerijtinek egg Simon newú embert | hóg felvenne az ű kerofzt faiāt Sylv: UT. I. 75a. hóg femmie tenne azokat Sylv: UT. II. 24a. . . . (1—47a: 4 e.)

minden mi adolságinkat meg fizetnéie Helt: Vigk. E8. meg gyözné à pokol mind è fzéles világon valo embereket, es benyelne öket Helt: Vigk. Ha.

ò maga hogy meg venné Perfiat Valk: Cron. Biiij3.

a fòlhòt erné is az ò feie Mel: Job. 48.

Többszám 3. sz. (Tárgyas ragozás.)

hóg ütet az szoroffagban meg ne fértenek Sylv: UT. I. 52a. hóg ütet elvesztenek Sylv: UT. I. 52a. hóg ütet illetnek Sylv: UT. I. 52a. meg ne ielentenek ki legen Sylv: UT. I. 52a. És paranczola únekiek hóg mind leültetnek úkòt eggé eggé lakodalom helt osztuan az zöld pãlton Sylv: UT. I. 58a. meg szeghe az keñereket | és az ú tanijtuãinak ada hóg a vésznek miatta nehezeñ vifelhetnek az haiot Sylv: UT. I. 59. mikippeñ vezthetnek el ütet. Sylv: UT. I. 68. mimodòñ az Jefuft czalardfãgual meg fognak és meg òlnek Sylv: UT. I. 72. ki viuek ütet hóg meg felzijtenek Sylv: UT. I. 75a. . . .

igen meg szegyenlenéc ezst à munkát Helt: Chron. 2.

7) Ikes igék.

Præteritum. Egyesszám 3. sz.

vigre meg ehezek Sylv: UT. I. 5a. Kapernaumban lakozek Sylv: UT. I. 6. zapor efò efek Sylv: UT. I. 11. 11. Mikoron ezeket hal-lotta volna Jefus | el czudãlkozek Sylv: UT. I. 12. És meg ñilek az ú szemek Sylv: UT. I. 14. az feregnip el czudalkozek Sylv: UT. I. 14. megkerefztelkedek az Janoftul Sylv: UT. I. 49a. labaihoz efek Sylv: UT. I. 50a. legottañ eltãvozek úrula az pokloffag Sylv: UT. I. 50a. törtinøk az Sylv: UT. I. 51a. Nimelf mag az vt féleñ efek Sylv: UT. I. 53a. 53a. 53a. 54. 54. 54. vitetøk Sylv: UT. I. 55a. elõibe folamek Sylv: UT. I. 55a. 66. meg efkük Sylv: UT. I. 58. . . . de: meg szúnek az fzél Sylv: UT. I. 55. (1—47a: 39 e — 1 e).

raboknac kellettéc lenni Helt: Vigk. E8a. Es, vgy mond elalunéc Helt: Vigk. F7. de: alunec Helt: Vigk. H2.

talãltattatéc terhefneç lenni Helt: UT. A2. az Wrnac Angyala álmába meg ielenéc neki Helt: UT. A2a. szorgalmatofon tudakozék tólec Helt: UT. A3. Herodes király meg haborodéc Helt: UT. A3. Josephneç álmába meg ielenéc Helt: UT. A4. Szózat hallatéc magaf-ságban Helt: UT. A4. Ackor tellyefsedékbe Helt: UT. A4.

Meg halléc mennyekben ò kiáltáfoc Valk: Cron. Aiiij. Meg ve-

retéc Pogan mia à Király Valk: Cron. Aijja. ki űzetéc à Király Valk: Cron. Aijja. Meg futaméc, népe lón le vágatuan Valk: Cron. Aijj3. Soc Spaniol eféc ot is rabfágra Valk: Cron. B. űtkózzéc oldalba Valk: Cron. B2. meg haborodéc Valk: Cron. Biij. iell adatéc Valk: Cron. Biij. foglya eféc Valk: Cron. Biij. rabba eféc Valk: Cron. Biij. éleltre tartatéc Valk: Cron. Biij. Biij2. . . .

be efséc végre à tengerbe Helt: Chron. 1. es el futaméc előttec Helt: Chron. 7a.

đ) Ikes igék feltételes módja. — Egyesszám 3. sz.

kifirtetnek Sylv: UT. I. 5a. És lún . . . hog elczudalkoznek az fereg nip Sylv: UT. I. 11a. látā az ű napāt hog az āgban fekennek Sylv: UT. I. 12. hog be telfednek az mi meg vala monduā Sylv: UT. I. 12. És lún ez | hog az Jefus letelepednek Sylv: UT. I. 13. ennek Sylv: UT. I. 51a. es eheznek mind űmaga | es mind az ű nipi Sylv: UT. I. 52. látta volna az Petert | hog fűytóznék Sylv.: UT. I. 74a. az Pilatus el czudalkoznek Sylv: UT. I. 75. . . . (1—47a: 15.)

hogy è meghalando benyeletenéc az élettől Helt: Vigk. H3. vétkünknek nagy vólta támafztatnéiéc az által Helt: Vigk. H5a.

akara, hogy titkon ő tôle meg válnéc Helt: UT. A2. Lón kedig mindez, hogy betellyefsédnéc Helt: UT. A2a. A4. B6a. hogy ő tôle megkeresztelkódnéc Helt: UT. A5. De mikor hallotta vólna, hogy Archælaus vralzkodnéc Helt: UT. A4a. vitettéc Jefus à pulztába, hogy meg kélértetnéc az órdegtől Helt: UT. A5a.

Hogy ha valamelly Király . . . űgyekóznéc valamit tónni Verb: Decr. a6.

hogy à predálás el hadiatnéc Valk: Cron. Biij. Minden ember haiókra takarodnéc Valk: Cron. Biij. ez törtennéc Valk: Cron: Biij.

* * *

Tehát I. SYLV. é-t, HELT., VERB., VALK. e-t látunk a következő esetekben:

a) oly szótövekben, melyeknek mai hosszú é-je e-vel változik. Ezen é ~ e-nek a vogulban ā ~ oā (óā) ~ ä (ē) felel meg, pl.:

fél: ÉV. pāl, KV. poāl, TV. pāl

hét: ÉV. sāt, KV. soāt, TV. sāt

jég: ÉV. jāűk, KV. joāűk, TV. lāű

kéz: ÉV. kāt, KV. koāt, kōāt, TV. kāt

tél: ÉV. tāl, KV. toāl, TV. tēl (NyK. XXV. 172.).

b) Néhány török eredetű szóban (*szék, térd*), melyeknek hangzója helyén némely nyelvjárás a nyiltabb *é*-nek megfelelő hangot ejti, pl. *szék* Ráb., *térd* Ráb. (Vö. TMNy. 163—164).

c) Ismeretlen eredetű szavakban (*egyéb*).*)

d) A *-nél* határozóragban.

e) A második személy *-l* ragja előtt a perfectumban és az imperativusban. A borsodi *s* a szlavóniai *nyj.*-ban nyilt rövid *e*-vel: *öregettel, nyertel, kértel; egyel, kérjel* (bors.), *vetel* (szlav.). SETÄLÄ szerint az ilyen alakok a feltételes mód 2. személyének analógiájára jöttek létre. Ámde: SYLV. *kirtél* és *kirnél*; HELT. *kértél* és *kérnél*. Valószínűbb a SZINNYEI nézete: **vártál* + **vártá* = *vártál*; **kértel* + *kérté* = *kértél*.

f) A *nék*-(*em, -ed, -i*)-ben, melynek *é*-je nyilt rövid *e*-vel váltakozik.

g) A *vél*-(*em, -ed, -e*)-ben, melynek *é*-je nyilt rövid *e*-vel váltakozik.

h) A *tész, lész, vész* futurumában (*lënd*), s ezek analógiájára más igék futurumában is (*menënd*).

i) A «hangnyújtó» tövekben (*szerencse, -és*).

j) Oly szavakban, melyeknek hangzója lehet hosszú is, rövid is: nem *méri* vala ütet meg kérdeni Sylv: UT. I. 70. nem oľlan teftes állatot vecéz el | az mell rayta *kél* Sylv: UT. II. 39. el *vész* az te atáfia Sylv: UT. II. 31.

BUDENZ az *a*), *f*), *g*) pontok alapján állapította meg az *é*, illetőleg *e* értékét:

«A *nékem* stb. *vélem, véled* stb. tehát *nék* és *nél* (sajtóhiba. e h. *vél*), melyet HELTAI kizárólag használ, ERDŐSINÉL a rövidült *nék*-, *vel*-lel is vegyül. Ennek *e*-je pedig nyilt *e* azaz *ä*, mint a megfelelő *nak, val* mutatják.»

«Az *é* ollyhelyt felel meg mai *é*-nek, hol ez a ragozásban, vagy képzők hozzájárultával *e*-re, azaz *ä*-re rövidülhet meg. v. ö. *fél fele*...»

«E szerint, hogyha *é*-ből annak rövidje *e* azaz *ä* ered, következik, hogy amaz ennek hosszúja, hangzás szerint is; továbbá, ha a HELTAI-féle *é* ugyan, de nem az *é, i* hangba szeret átmenni, következik, hogy ezen *é* hangzás szerint távolabb áll az *i*-től, mint az *é*...» (MNY. V.)

*) Az *egyéb* szó eredetére nézve vö. NyK. XXXI. 237.

A szerk.

Látjuk tehát, hogy a nyílt hosszú *ê* hangnak a XVI. században való létezéséről BUDENZNEK volt tudomása; azonban, a mint a bevezető sorokban láttuk, önkényes jelöléseivel olyan zavart idézett elő, hogy az utána dolgozó nyelvészek XVI. századi adatai a legtöbb esetben hibásak. A zavar főoka az volt, hogy a HELTAI *ę*-je helyett *ê*-t ír, a SYLVESTER *ę* jelének hangértékét meg nem állapítja meg. Pedig, a mint látni fogjuk, a SYLVESTER *ę*-je egészen mást jelöl, mint a HELTAI *ę*-je.

Különös a *lész, tész* stb. igék *lënd, vënd* stb. futuruma. Hogy az *ê* nyílt hosszú *ê* hangot jelöl, az a többi esetekből következtetve kétségtelen. S vajjon miért írta volna a nyílt hosszú *ê* jelét oly helyen, hol nem ejtett nyílt hosszú *ê*-t? Itt is kétségtelenül nyílt hosszú *ê*-vel van dolgunk, melyet más-képpen nem tudunk megmagyarázni, mint hogy a zárt *ë* haso-nult az *-end* futurumi képző nyílt *e*-jéhez.

* * *

II. SYLV. *ę*-t, HELT., VERB., VALK. *é*-t látunk a következő esetekben:

- a) Az *és* szóban.
- b) A *még* szóban. (A *ma* szónak *-ig* ragos alakja lehet, s ez esetben régebben **majég*, vagy akár **má-ég*, **ma-ég* volt. Ez az eredet a zártabb hang mellett bizonyít. Vö. TMNy. 63).
- c) Az *-é* birtokképzőben.
- d) A birtoknévmások második szótagjában.
- e) A praeteritum és a feltételes mód egyes- és többesszámi 3. személyében.
- f) Az ikes igék praeteritumának és feltételes módjának egyesszámi 3. személyében.
- g) A lativusi *-é*, *-vé*-ben.

Mindezen *é*-k (az *és* kivételével) eredetibb *•+i*-re mutatnak. Hogy ezek az *ę*-vel jelölt hangok miért maradtak meg az *í-ző* nyelvjárásban, azt egyelőre nem tudhatjuk. S nem is tudjuk meg mindaddig, a míg azzal tisztában nem leszünk, hogy az *í-sítés* a nyelvünkbe később került szavakban is végbement-e, vagy sem. Ezt pedig mindaddig nem is fogjuk megtudni, míg az *í-ző* nyelvjárás mai nyelvanyaga, szókészlete összegyűjtve nincs. Azt hiszem, hogy ennek összegyűjtése után nem lesz nehéz

annak a kérdésnek eldöntése, hogy vajjon az *i*-vé válás (az *é*-k zártabbá válása) mint hangfejlődés csak bizonyos ideig volt-e érvényben, s azután megszűnt, vagy pedig egy nyelvterületen századok óta érvényben levő hangfejlődés-e.)*

Ha az előbbi áll, akkor azt mondhatjuk, hogy az *e*-vel (SYLVESTER) jelölt hangok az *i*-vé válás korában még nem voltak zárt hosszú *é*-k. Ha az utóbbi áll, akkor a *tennę*, *tennęk* alakok helyén *tennü* s *tennük* alakok vannak a mai *i*-ző nyelvjárásban.

De mi itt a SYLVESTER nyelvjárásáról folyton úgy beszélünk, mint *i*-ző nyelvjárásról. Maradjunk csak ennél a kifejezésnél: «SYLVESTER nyelvjárása» mindaddig, míg a mai *i*-ző nyelvjárás hangtanát nem ismerjük, mert nem tudhatjuk, hogy a SYLVESTER nyelvjárása és a mai *i*-ző nyelvjárás mennyire fedik egymást. Mert a SYLVESTER nyelvjárása nemcsak azért érdekes, hogy *i*-ket használ a zárt hosszú *é*-k helyén. Érdekes azért is, mert más hangzóknál is látunk benne szabályos zártabbá válást. Pl.

ô > *ú*, *ö* > *ü*: ütet UT. I. 11a. 12. . . . üneki UT. I. 11a. 12. . . .
 hog be iüy UT. I. 11a. 12. . . . iünni UT. I. 12. 13. bñytölnek UT.
 I. 13a. 13a. fñ ember UT. I. 13a. ùköt UT. II. 67a. 67a. . . . ùnnön
 UT. II. 67a. 67a. . . . iftentül UT. II. 67a. 69. . . . bñfiguel UT. II.
 67a. kikröl UT. II. 71. iñnne UT. II. 71. — még néhány szótöben s
 az összes *sz*-vel bővülő *v*-tövű igék præteritumában, stb., pl. lñn UT.
 II. 1a. II. 2. II. 12. . . . 92a. lñnek UT. II. 82a. 86a. . . . vñm UT.
 II. 4. vñn UT. II. 84. 87a. vñnk UT. II. 10a. vñtök UT. II. 12a. lñk
 UT. II. 15a. lñl UT. II. 16a. lñtök UT. II. 10a. stb. Következtesen
 mindenütt.

i > *ü*: hñtöt UT. I. 12. hñtököt UT. I. 13. hñtben UT. 67a.
 67a. . . . ? az ö szűököt UT. II. 67a. műfeknek UT. II. 67a. mű UT.
 II. 68. tñ rulatok UT. II. 68. ùdvöffigtekben UT. II. 69a. ùdöben UT.
 II. 70. úgekezem UT. II. 71. mñnköt UT. II. . . . stb.

e, *ë* > *ö*: ùköt UT. II. 67a. 67a. tütököt UT. II. 69a. hñtöt UT.
 II. 72a. hñtötököt UT. II. 73. teftñnköt UT. II. 71. stb.

(?) *a* > *o*: fzaucokot UT. II. 67a. hafokot UT. II. 67a. azokot
 UT. II. 68. tñrfom UT. II. 70. álatokot UT. II. 70a.

*) A M. Nyelvtudományi Társaság segélyével a szatmármegyei, szaniszlói nyelvjárást tanulmányoztam. Ez alakok itt *é*-vel ejtetnek, — vagyis a XVI. sz. óta *i*-sítés nincs.

o > u: le burula UT. I. 11a. 13a. el czudálkozának UT. I. 13. fohul UT. II. 67a. tû rulatok UT. II. 68. 74. naptul fogua UT. II. 68. nagubban UT. II. 68. nagubb UT. II. 68a. 69. táuul UT. II. 69a. ... stb.

E néhány példával nem adtam teljes képét a SYLVESTER-féle nyelvjárás vocalismusának. Csak az volt a czélom, hogy bemutassam azt, hogy nemcsak a zárt hosszú *é*-k lettek zártabbakká.

Állításaim egy részét megerősíti ARANY JÁNOS értekezése: «Az *É*-t *I*-re váltó tájszólásról.» (Hátrah. ir. II. 313—324.)

a) *é < aj*: «Mindig megmarad az *é* végbetű (képző), ha *aj* szótaggal (képzővel) felcserélhető. És így: *paraj-paré, karaj-karé, taraj-taré, ganaj-gané*. Az ily *é* végbetű, ha *aj* formája nincs is már meg, hasonlóul éles *é*-vel hangzik: *csáté, góré, gobé, komé, purdé* stb.» (318).

«A tiszántúli ember nem minden *é*-t mond *í*-nek, nem is önkényesen változtatja a kiejtést majd *é*-re, majd *í*-re. Emberemlékezet óta, apáról-fiúra, az egész *í*-ző tájon bizonyos tőszók-, képzők- és ragokban mindig és mindenütt tiszta éles *é* hallatszik; más tőszók, képzők és ragok pedig *é* helyén *í*-vel ejtetnek» (316).

b) *ó > ú, ő > ü*: «Sajátlag csak az *é* hangnak *í*-re változását tűztem ki vizsgálatom tárgyául, de nem hagyom egy futó pillantás nélkül az *ó*-t, mely *ú*-ra, az *ő*-t, mely *ü*-re hajlik. E három (és néhol a közép *e* tiszta ejtése) teszi jellemét a tiszántúli — (körös-marosközi) — tájszólásnak.» (315).

ő, kő, fő, bő, cső, tő; — *lő, nyő = ü, kű, fű, bú, csű, tű*; — *lű, nyű*. — *ló = lú* (315).

Az ARANYtól feldolgozott nyelvjárás közel áll ugyan a SYLVESTER nyelvjárásához, de nem azonos vele. E nyelvjárásban — szerinte — nincs nyílt hosszú *e*, s így egy kalap alá fogja azokat az *e*-ket, melyekről megállapítottuk, hogy a SYLVESTER nyelvjárásában nyílt hosszú *e*-k voltak, s azokat, melyek **. + i > é*-k, s a SYLVESTER nyelvjárásában sem változtak *í*-re. Így a «Ragok» cz. fejezetben:

1. *-nál, -nél*, 2. *-val, -vel*, 3. *-nak, -nek*, 4. *belém, 5. -vá, -vé*. Ezek mindig tiszta *é*-k. 6. Az *-ént, -ként, -anként, -enként, -ég, -kép, -képen, -ért* mind *í*-re változtak.

Præteritum: *-ém, -éd, -é, -ők, -étek, -ék*. — Feltételes m.: *-ném, -néd, -né, -nök, -nétek, -nék*. — Felszólító m.: *-jem, -jed, -je, -jük, -jitek, -jik*.

ARANY gyűjteménye az *i*-zés korára vonatkozólag nem nyújt döntő bizonyítékokat. Az ő általa feldolgozott nyelvjárássterületet nagy távolság választja el attól a nyelvjárássterülettől, a melynek nyelvén SYLVESTER írt. (E nyelvjárás legnagyobb valószínűség szerint felsőtiszai nyelvjárás.) S így nem lehetetlen, hogy ez a két *i*-ző nyelvjárás egymástól függetlenül, önállóan fejlődött, s hogy a maros-körösközi nyelvjárásnak feltételes módbeli alakjai nem is hangzottak soha *i*-vel. E szerint a maros-körösközi nyelvjárásban az *i*-vé válás előbb befejeződött volna, mint a SYLVESTER-féle nyelvjárásban; vagyis még akkor, a mikor a feltételes mód **niznejm*, **niznejd*, **niznej-nek* hangzott. A SYLV-féle nyelvjárásban pedig akkor fejeződött be az *i*-vé válás, a mikor már az egyes és többes szám 3. sz.-nek kivételével az összes feltételes módbeli alakok *é*-vé fejlődtek. Tehát abban a korban, a mikor a feltételes mód *nizním*, *nizníd*, **niznej-nek* hangzott.

Természetesen ez csak akkor lesz igaz, ha a mai szatmár-megyei *i*-ző nyelvjárásnak a SYLVESTERÉVEL való egyezése bebizonyítja azt, hogy a SYLV-nél látható *ę*-vel jelölt hangok ma sem hangzanak *i*-nek soha.

ARANY gyűjteménye e kérdés eldöntésénél irányadó már csak azért sem lehet, mert ezen a nyelvjárássterületen a nagy városokban kétféle nyelvjárást lehet ma megkülönböztetni: az eredeti református lakosságét, mely tisztán *i*-ző, és a törökvilág után bevándorolt katolikusokét, kik rendesen *é*-t ejtenek (SIMONYI, Magyar nyelv. 154. l.). Itt az *é*-vel való alakok a két nyelvjárás keveredése folytán létrejöttek lehetnek. Hogy csakugyan azok-e, vagy eredeti alakok, azt végérvényesen e nyelvjárásnak egy a katolikus telepítést megelőző korból való emléke dönthetné el. Nagyon fontosnak kell tekintenünk azt a körülményt, hogy a SYLV-nél talált *ę*-k helyén a körös-marosközi nyelvjárás sem ejt *i* t soha. Ez azt látszik bizonyítani, hogy az *é*-k *i*-vé válása csak bizonyos ideig tartott, s a későbbi *é*-vé fejlődött hangok nem váltak *i*-vé.

Az *e* betűk használata a XVI. században.

a) *e*: általában nyílt rövid *e*.

b) *g*: α) A század elejéről való Gyöngyösi Szótártöredékben az *A*. kéz írásában nagyon gyakori, s úgy látszik, zártságot akar jelölni.

β) SYLVESTERNél zárt hosszú *é*.

γ) HELTAINál nyílt hosszú *ê*.

Eredete: A latin oklevelekben s régibb XV. századi nyomtatványokban az *ae* jele, a melyet az olasz iskolákban a legrégibb időktől fogva nyílt *e*-nek olvastak. (Vö. MELICH, Szláv jöv. szav. I. 2. r. 51). Ez magyarázza a HELTAI stb.-féle jelölést. A másik kettő jelölésének eredetét nem találtuk meg.

c) *ê*: SYLVESTERNél a nyílt hosszú *ê* jele. MELIUS Job.-ban ritkán s következtlenül. Eredete?

d) *è*: HELTAINál eleinte a szóvégi *e* hangok jele (*felè, tevè, è stb.*). Később a szóvégi rövid *e* jele. MELIUS: Præd.?

e) *ë*: SYLVESTERNél különböző pont.

f) *é*: SYLVESTERNél fordul elő, de ritkán.

g) *ee*: α) az Érdy- s a Jordánszky-k.-ben a zártság jele (Vö. SUHAJDA, NyK. XXXI.).

β) PESTI G. Nomenclatura-jában a hosszúság jele. (Német eredetű.) Pl.:

1550.	1561.	1568.
een 19.	een 20.	een 19.
ees . . . ees 19.	ees . . . ees 20.	ees . . . ees 19.
neep 19.	neep 20.	neep 19.
zemeelij 19.	zemeelij 20.	zemeelij 19.
beel 21. 22.	beel 24. 26.	beel 21. 22.
teerd 21. 21.	teerd 24. 24.	teerd 21. 21.
weer 22.	weer 26.	weer 22.
eer 22.	eer 26.	eer 22.

h) *é*: általában a zárt hosszú *é* jele.

Legkövetkezetesebb a jelölés a HELTAI, VERBŐCZI, VALKAI feldolgozott könyveiben, s legérdekesebb a SYLVESTER Vÿ-test-ban. A másik két feldolgozott nyomtatvány közül a Job.-k. jelölése következtelen, a Herbarivmé bizonyos mértékben következetes.

Ezeken kívül az összes elül felsorolt nyomtatványok *e*-jelölése (a kolozsváriak kivételével) következetlen.

* * *

Az első részben láttuk, hogy SYLVESTER helyesírása merőben különbözik a HELTAI, VALKAI, VERBŐCZI és MELIUS helyesírásától; HELTAI, VERBŐCZI, VALKAI helyesírása teljesen egyező; MELIUS Herbarivmának helyesírása csak abban különbözik az előbbi hárométól, hogy az *e*-ket nem tudja következetesen megkülönböztetni. MELIUS Job-jának helyesírása nem egyező sem a SYLVESTERÉVEL, sem a HELTAI-, VERBŐCZI-, VALKAIÉVAL, sem a Herbarivméval. SYLVESTER Vÿ testamentoma Sárvárrott, HELTAI, VERBŐCZI, VALKAI művei Kolozsvárrott Heltai műhelyében, MELIUS Herbarioma Kolozsvárrott Heltainé műhelyében s MELIUS Job-ja Váradon Hoffhalter Raphael műhelyében készült.

Különös! Az egyik kolozsvári sajtótermék, s a váradi sajtótermék szerzője egy személy (MELIUS), s a két sajtótermék helyesírása merőben különböző. Láttuk, hogy a Herbarivmban *e*, *é*, *ę* és *è* betűk fordulnak elő az *e* hangok jelölésére, a Job könyvében *e*, *é*, *ę*, *ê* és *è* betűk, s láttuk azt is, hogy ugyanazon betűk nem ugyanazon hangok jelölésére szolgálnak.

Minthogy a Herbarivmot Heltai Gáspárné MELIUS halála után hat évvel adta ki (1578-ban) («Az ki nyomtatátnac munkája és kölczége enyim. Elst én tölem szegény őzuegy Afzfzfzontól az Magyar nemzet ið neuen vegye» Mel: Herb. Elöl iaro befzéd.), gondolhatunk arra is, hogy Heltainé nem a MELIUS kézírata, hanem valami más, az ő helyesírásuk alapján készült másolat alapján dolgozott. Vizsgáljuk meg tehát, hogy MELIUSnak, életében megjelent könyveiben milyen helyesírást látunk. Olyat-*e*, a milyent a Herbarivmban, vagy olyat, a milyent a Job könyvében?

«Az Aran Tamas... tevelgefíneç... meg hamifstási...» Debretzömbe, 1562. A nyomtatás kétségtelenül Huszár Gál nyomdájában történt (Vö. SZABÓ K. Régi m. ktár I. 23.). E nyomtatványban látunk *e*, *ę*, *ê*, *é* és *è* betűket. Nagyon gyakran fordul elő valamennyi. Alkalmazásukban nincs következetesség.

«Az szent Janofnac tött ielenefnec... magyarazasa... Melius Peter...» Várad, 1568. E könyv nyomtatója kétségtelenül Hoffhalter Rudolf. (Vö. SZABÓ K. i. m. I. 37). Az előbeszédfélékben, melyek nagyobb betűkkel vannak nyomtatva, a

különféle *e* betűk nagyon gyakran fordulnak elő, a prédikációkban azonban csak elvétele egy-egy ékezetes vagy alul jelzett *e*. Vagyis *e* nyomtatvány az *e*-k jelölését teljesen elhanyagolja, jóllehet a nyomdában megvannak a különféle *e* betűk, minthogy az előbeszédfelekben s olykor a prédikációkban is előfordulnak.

«Az egez szent irasbol valo igaz tudoman...» Melios es Ithaz Peter. Debreczembe. Nyomdász: Komlós András. 1570. Elvétele látunk a szövegben egy-egy *e*-t s *ê*-t.

MELIUS munkái közül tehát az *e* hangokat bizonyos következetességgel (melyről alább lesz szó) jelöli: Herbarivm (Kolozsvár); nem jelöli: «Az egez szent irasbol valo... tudoman...» (Debreczen, Komlós András) s «Az szent Jánofnac...» (Várad, Hoffhalter Rudolph.) Jelöli, de következetlenül: «A Szent Job...» (Várad, Hoffhalter Raphael) s «Az Aran Tamas...» (Debreczen, Huszár Gál.)

Nem tehetjük fel, hogy míg MELIUS az «A Szent Job...» és az «Az Aran Tamas...» kéziratában igyekezett megkülönböztetni az *e* hangokat, «Az szent Janofnac...» és az «Az egez... igaz tudoman...»-ban teljesen elhanyagolta volna, s azt sem, hogy a Herbarivm-nak minden valószínűség szerint élete utolsó éveiben készült kéziratában már következetesen jelölte volna.

Szóval MELIUS-nak műveit a különböző nyomdáknak különböző helyesírással nyomták ki.

* * *

A kolozsvári nyomdában jelent meg VERBŐCZI Decretvmanak második magyar nyelvű kiadása. Az első kiadás Debreczenben jelent meg 1565-ben Hoffhalter Raphael nyomdájában. — Heltai Gáspár, a második kiadás nyomtatója így ír *e* kiadás előbeszédében:

«Im valaményére meg tisztítottam és meg iobbitottam: de nem szinte annyira, mint én akartam auagy kéuantam volna. Mert műuel hogy egyeb fele soc dolgokban, az ió Istenec akarattyából vagyoc foglalatos, Nem lón űdöm hozza, hogy az egész Könyuet wyonnan à Deakbol meg tolmaczolhattam volna Magyar nyelure: De hogy az iambor olvaso meg ne akadion az oluasassban, el hántam à nehez Orthographiat, auagy irasnac modiat, és a szo-

kottra hoztam.» (Vö. SZABÓ K. i. m. I. 45. T. i. az általam használt példányból az előbeszéd hiányzik.)

Nyilvánvaló, hogy a nyomdász tudatosan s szántszándékkal változtatta meg a műhelyébe került szövegek helyesírását, mert egyedül csak a saját maga helyesírását tartotta jónak. Vö.:

Debreczen.

Ez Decretomnak elsew rezeeben zollok az dolgokrol mellyek az személyeknek okara neznek, es ahoz illendewk, twdný illýk az my nemefzýgewnkek eredetyrewl, szabadfagarol, iozagoknak kerrefefewrl, byrodalmarol, ozlafarol, el adafarol idegenyeferewl chyereleferewl, idew mwlafról, szalagofýftafrol, hatar iarafrol, leany negyed, es iegý rwha fýzetýfrewl, ingo marhanak es allo iozagnak meg bewchýwllererewl.

Kolozsvár.

E Decretomnac elfő részében fzollunc à dolgokrul, mellyec à fzóméllyeknek okara néznek, és ahoz illendöc, Tudni illic, A Magyar nemzetnec eredetiről, Birodalmarol, Ofzláffarol, Eladaffarol, vdegenitéfféról, Czerelléfféról, vdomuláfról, Zalogofsitafról, Hatariaráfról, Leany negyed és Jegyruha füzetéfről, Ingo marhanac, és állo iozágnak meg bezütlefféról.

Fennebb már láttuk, hogy a Kolozsvárott megjelent különféle szerzőktől való művek ugyanegy helyesírással vannak nyomtatva. Csak az *e*-k jelölésének következtelenségében különbözik HELTAI, VERBŐCZI s VALKAI helyesírásától a MELIUS Herbarivmának helyesírása. Mi lehet ennek az oka?

Ha a kolozsvári nyomda termékeit vizsgáljuk, kezdve a legrégebbekben, a következőket tapasztaljuk:

a) «A Jelfs Sirah könyue . . .» 1551. Betűi kisebbek, mint a későbbi (pl. Chronica) nyomtatványokéi; *e*-jelölése még nem következetes. Minthogy az *g* betű még ritkán fordul elő benne, gondolhatnánk arra is, hogy talán a nyomda nem volt kellően ellátva ilyen nagyságú *g* betűkkel, ha a két évvel később megjelent Catechismusban nem látnánk kellő mennyiségű ilyen nagyságú *g* betűt. Így azonban arra kell gondolnunk, hogy talán 1551-ben HELTAI még nem érezte az *é* és *g* közötti különbséget (az *é* betűt már itt is sűrűn használja), csak bizonyos helyeken és szavakban, a melyekben meg is különböztette. Így tehát az, hogy az *e*-k jelölése e nyomtatványban még nem sikerült, nem az akaratán, hanem tudásán mult.

b) Különös, hogy az 1552-ben megjelent «A Bölts Salamon...» csak *e* és *é* hangokat különböztet meg.

c) A «Catechismus» 1553. Ugyanazokkal a betűkkel nyomva, a melyekkel az előbbi kettő; *e*-jelölése következetes.

Nem lehetetlen, hogy az első években (1551—1553) korrektora volt, a ki a kéziratokat kijavította.

d) HELTAI GÁSPÁR: Vigasztalo könyuetske 1553. Nagyobb alakú betűkkel; *e*-jelölése következetes.

e) TINODI SEBESTIEN: Chronica. 1554. Ennek nyomtatója Hoffgreff. — Az *e*-ket egyáltalán nem különbözteti meg.

f) HELTAI G: Soltár 1560. — Wy Testamentom. 1562. — Chronica 1575. DÁVID F.: Az egy ő magatol valo felléges Iltenről ajánlása 1571. VERBŐCZI: Decretvm 1571. VALKAI: Cronica 1573. Nagyobb alakú betűkkel nyomva; *e*-jelölésük következetes.

g) Az 1575 után (HELTAI halála után) megjelent kolozsvári nyomtatványok *e*-jelölése már nem olyan következetes, mint az 1560—1575 között megjelent nyomtatványoké. Meglátszik rajtuk, hogy a HELTAI által használt helyesírást akarják követni, de hiába. Heltainé, úgy látszik, már nem érezte az *é* és *e* közötti különbséget, de azért sűrűn használja mind a két betűt. Bizonyos szavakat következetesen nyílt hosszú *e*-vel ír, de gyakran ír nyílt hosszú *e*-t oly szótagokban is, a melyeknek *e*-je zárt. 1575 után már nem is találkozzunk egész következetes *e*-jelöléssel. (Csak a 4. lapon felsorolt körülbelül 20 db. 1575—1600 közötti nyomtatványt láttam.)

h) Az ifj. Heltai által 1591-ben nyomott: Arithmeticában az *e*-k megkülönböztetésének már nyoma sincs. Igaz, hogy később is előfordulnak még az *e* betűk, de a következő század elején már kimennek a használatból.

Az idősebbik HELTAIT mindenesetre nagy elismerés illeti meg, hogy nem magyar eredetű s ajkú létére az ő helyesírása a legpontosabb s legkövetkezetesebb. Mert hogy HELTAI — legalább 1560-tól — maga volt a korrektor, az kétségtelen. Bizonyítják a következő körülmények:

a) A Hoffgreff idejében megjelent Chronica... Tinodi... szörzese nem különbözteti meg az *e* hangokat. A HELTAI idejében megjelent nyomtatványok *e*-jelölése következetes s az ő halála éve határpontja az *e*-k következetes jelölésének.

b) "...el hántam à nehez Orthographiat, auagy irafnac módiat..." (VERB: Decr. 1571). Ha ezt a munkát korrektor végezte volna, mi oka lett volna rá, hogy azt eltitkolja?

c) Az annyira közlékeny HELTAI, HELTAINÉ s ifj. HELTAI nem említik sehol, hogy korrektoruk lett volna.

* * *

A XVI. századi nyomdász tehát nem ragaszkodott a kézirat (vagy nyomtatvány) helyesírásához, hanem mielőtt a szedéshez hozzáfogott, átjavította a saját helyesírási elvei szerint. A XVI. században ennél fogva nem volt egységes helyesírás, s ez nemcsak az *e*-k jelöléséből látható, hanem a) a palatalizált hangok jelöléséből (Újsz. ny.: *l, g, t*, kolozsv. ny.: *ly, gy, ty*); b) a *k*-nak szó közepén és szó végén másképpen való jelöléséből (Újsz. ny.: *czak*, kolozsv. *czac...*); c) a *v* és *u* jelöléséből; d) a *cs* jelöléséből stb.... Hogy ezt az olvasó világosabban lássa, bemutatok egy kis egyező szöveget három, más-más nyomdából kikerült nyomtatványból:

SYLVESTER.

Mű atánk ki az menneken vağ | szenteltellik az te newed | Jiűőnel az te orzfāgōd | legen az te akaratód | mikippen meűben azonkippen az földōn es. Az mű keűerűnkōt | az mindennapiat aggād nekűnk ma. Es enghedd meg mű nekűnk az mű adoffāghinkat | mikippen mű es meg engheggűk azoknak az kik műnekűnk adoffok. Es ne hagg műnkōt kifirtetbe iutnunk | de zabadijcz meg műnkōt az

HELTAI.

Mi Atyānc, ki vagy mennyekben: Szenteltellēc te Neved. Jōyen te orzfāgōd. Legyen te akaratód mikēppen menyben azonkēpen földēn is. Mi minden napi kenyerrűnkēt ad meg nekűnc ma. Es boczafd meg à mi vétkeinket, mikēppen mi is meg boczatunc nekűnc vétetteknc. Es ne vidgy minket kēfertōtbe. De szabadits minket à gonofztōl: Mert tied az orzfāg, à hatalom es à dűczōfflég mind ōrōckē Ameu.

KÁROLL.

Mi Attyānc ki vagy az menyekben, szenteltellēc meg à te neved. Jōijjōn el az te orzfāgōd: Légyen meg à te akaratód, mint az menyben, vgy it ez földōnnis. Az mi minden napi kenyerrűnkēt add meg nekűnc ma. Es botfāffad meg az mi vétkeinket, mikēppen mijs meg botfātunc azoknac, az kie mi ellenűnc vétkeztenec. Es ne vigy minket az kēfertetbe: De szabadits meg minket az gonoztol, mert tied az orzfāg, az ha-

gonofztul. Mert tięd
az orfzäg | es a hatal-
malläg | es az düczö-
fig | örökkeñ örökke
Amen

talom, az ditföfég mind
öröcké Amen.

Az eddig mondottakból az következik, hogy

a) Egy XVI. sz.-i szöveg helyesírásából a XVI. sz. helyesírására általános következtetéseket vonnunk nem szabad, mert nem volt egységes helyesírás.

b) Valamely írónak egy munkájában látható helyesírásából az ő többi műveinek helyesírására következtetnünk nem szabad, mert — mint láttuk — a nyomdász a saját helyesírási elveit érvényesítette a hozzákerült kéziratokban. Vagyis pl. a Herbarivm helyesírására nem mondhatjuk, hogy az a MELIUS helyesírása.

c) Egyes szövegek nyelvében konstatálható fonétikai jelenségekből az egész XVI. századi magyar nyelvre általános következtetést vonnunk nem szabad, mert az illető jelenségek a legtöbb esetben csak az illető szöveg nyelvjárásán belül konstatálhatók.

d) A XVI. századi magyar nyelvben sem volt általános a kétféle hosszú *e* hang; egyes nyelvjárásokban élt csupán, éppen úgy mint ma. Mégis abból, hogy a legtöbb XVI. századi nyomtatványban előfordul az *ē* jel, talán azt szabad következtetnünk, hogy a nyílt hosszú *ē* általánosabb volt, mint manapság. Hogy pedig oly sok nyomtatvány közül oly kevésben találunk következetes *e*-jelölést, azt talán úgy magyarázhatjuk, hogy a melyekben következetlen, azokban a megkülönböztetés irodalmi (nyomdai) hatás.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Tatár nyelvjárási adalékok.

(Első közlemény.)

Az itt közölt nyelvényagot baskirföldi tanulmányútamon szedtem össze Ufa városában részint odavaló tatárok társaságában, különösen pedig egy CSANÜSEV nevezetű derék tatár tanító segítségével, kinek tollbamondása után jegyeztem fel a gyűjteményemben foglalt dalokat s a közmondások egy részét.

Hogy az ufai tatár nyelvjárás alaktani vázlatát mennél hamarabb összeállíthassam, CSANÜSEV úrral áttanulmányoztam egy kis könyvecskét, mely 1896-ban jelent meg Kazánban «*Xikäjät, un ikä xikäjät, öc törlö guzül bajtlär häm biş jözdän ärteyrak makallär*» czímmel.

Kérelmemre CSANÜSEV úr, a hol szükséges volt, az eredeti szöveget az ufa-vidéki tatárok nyelvjárása szerint átalakítva diktálta le.

A mi ezt a nyelvjárást illeti, az a kazáni tatártól nem sokban különbözik, de azért külön nyelvjárási jellege megvan. Ezt a nyelvjárást beszélők különben a művelt baskirok is.

Arab és perzsa eredetű elemei már meglehetősen alkalmazkodtak ugyan a tatár hangtan sajátosságaihoz, de az írástudó emberek ebben a tekintetben szeretnek az eredeti kiejtés megtartásával tüntetni, sőt azt is volt alkalmam tapasztalni, hogy azok, a kik oszmanli történelmi könyveket olvastak, különös kedvvel kevernek beszédükbe oszmanli alakokat.

A köznyelven különben az orosz hatás is egyre jobban érvényesül. *Paçti önöttöm* (majdnem elfelejtettem; *paçti* = почти); *sobstvenno govarja min änglamajmen* (tulajdonképpen én nem értem; *sobstvenno govarja* = собственно говаря)-féle felemás mondatokat oroszul tudó tatároktól lépten-nyomon lehet hallani, és

nagyon valószínű, hogy az a kis fellendülés, a mely az utóbbi időben a tatár irodalomban észlelhető, nem lesz képes az orosz jövevényszavaknak napról-napra erősödő szaporodását megakadályozni.

Végül megjegyzem, hogy RŪBAKOV, a ki 1894—95-ben tanulmányozta az uralvidéki mohammedánok népdalait, Ufában és vidékén számos tatár népdalt jegyzett fel s azokat dallamaikkal együtt közölte 1897-ben Музыка и пѣсни Уральскихъ Мусульманъ съ очеркомъ ихъ быта czímmel; de mivel a nyelvet nem ismerte, szövegei nagyon hibásak, úgyhogy RADLOFF, ki a szövegeket átvizsgálta, az 53. lap alján jegyzet alakjában a következőket mondja: «A szerző a tatár nyelv ismerete nélkül írta le ezeket a dalokat s fordításukat oroszul tudó tatárok segítségével állította össze. Ezért kénytelen voltam kiigazgatni a szöveget is, a fordítást is. Ezen rendezésnél megelégedtem a szavak helyes elosztásával és valamennyire egységes helyesírás bevezetésével, közelebb vivén azt a keresztény tatárok helyesírásához. Sok kétes dolgot kiigazítatlanul hagytam, mivel gyakran fel lehet tenni a helyi énekesek és személyek nyelvjárásának befolyását, kik a szerzőt a fordítások összeállításában támogatták, oly befolyást, melyet ellenőrizni nem volt módomban. Ez a munka nehéz és hálátlan volt, és kénytelen voltam a példák egy részét, mivelhogy teljesen érthetetlenek voltak, egészen törölni.»

RŪBAKOV ufai dalszövegei meggyőződésem szerint jelen alakjukban nyelvészeti szempontból teljesen értéktelenek.

I. Nyelvtan.

I. Hangtani megjegyzések.

Az ufai tatár nyelvjárás hangjainak jelzésére a következő betűket találtam alkalmasaknak: *a, á, ä, b, c, č, ċ, d, é, e, f, g, γ, h, χ, i, j, k, l, l', m, n, ó, ö, p, r, s, š, t, t', u, u', w, z, ž, ž'.*

Ezek közül *c, č, h, l, t, ž* csak jövevényszavakban fordulnak elő: *gastińica* (orosz: гостинница) vendéglő, *kancëllar v. kancëllareja* (orosz: канцелярія) iroda, *gullät ütärgü* sétálni (orosz: гулять), *här* (p. هر) minden, *cižowka* dutyi.

χ tatár szavakban néha *k*-val váltakozik: *áχca* v. *ákca* pénz, *jáχše* v. *jáksē* jó. Néha arab *ħ* v. ح helyett áll: *χáwa* (arab: هوا) levegő, *χäjlä* (arab: حيلة) ravaszság.

j úgy tatár, mint idegen eredetű szavak elején váltakozhatik *š*-vel, sőt sokszor épp úgy mint az utóbbi, majdnem magyar *gy*-nek hangzik: *jil* v. *šil* szél; *šan* v. *jan* (perzsa: جان) lélek. Az *uj* *uj*, *ej*, *ej* kapcsolatban, ha a szótag hangsúlytalan, és mássalhangzó előtt áll, gyakran kiesik: *sujläšergä* v. *suläšergä* beszélgetni; *ujneĵ* v. *uneĵ* játszik, de: *ujneĵlar* v. *uneĵlar* játszanak.

k átírásomban ق és ك helyett áll; e két hangérték között azonban a különbség csak annyi, a mennyit az ember a vele kapcsolatban lévő magánhangzónak magas vagy mélyhangú volta szerint önkénytelen megtesz.

w-vel azt a gyenge ajakhangot jelölöm, mely például az *ua* hangcsoport ejtésekor az *u* és *a* között a hangür kitöltésére keletkezik.

č nem felel meg teljesen a török چ hangnak s olyanformán keletkezik, mint hogyha az utóbbit *t* és *š* elemekre bontva a *t*-t csak alig hallhatólag az *š*-sel egybe olvadva ejtenők. Gyakorlatlan fül az *š*-től alig tudja megkülönböztetni, de azért nem *š*, mint a hogy PAASONEN «Zur tatarischen Dialektenkunde» című tanulmányában (KSz. 1902) jelzi.

š a tiszta چ hangtól éppen úgy különbözik, mint a fentebb leírt *č* a چ-től; de azért nem *š*. RÜBAKOV felületes megfigyeléssel gyakran ж-vel írja. Egyébként lásd a *j*-ről mondottakat.

Labializálás.

Tiszta *a* az első szótagban úgyszólván csak idegen szavakban hallható; különben mindig *ä* helyettesíti: *ät* ló; oszm. *at*; *käzek* karó; oszm. *kazik*. Ha az első szótagban *ó* vagy *u* van, akkor a második szótagnak — kivéve, ha rag, vagy élő képzőelem — *a* hangja szintén labializálódik: *tóják* pata, *turáj* mező, de *jelra* folyó.

Ha a második szótag, képző vagy rag, akkor *a* hangja az első szótag *u* vagy *ó* hangjának befolyása alatt kissé labializálódik.

a nélkül azonban, hogy az *ä* fokát elérné. Ugyanily befolyása van a második szótag *a*-jára az első szótagbéli *ä*-nak. Ezt a gyengébb labializálást jelöletlenül hagytam. E szóban: *jãmanlar* tehát az első szótag *ä*-ja azonos a magyar *a*-val, az utolsó szótagé az olasz *a*-val, míg a középső szótag *a*-ja a kettő közötti átmenetet alkotja.

A megelőző szótag *ö* vagy *u* hangzója az *ä* hangot is labializálja, de csak nagyon gyengén: *töjä* teve, *kubäläk* pillangó szavakban a *jä*, *bä* szótagok *ä*-je kissé kerekesebb szájnnyílással ejtődik, mint a rendes *ä*, melynek teljes labializálódásával találkozunk például az *uzöggé* (csag. *özängü*, oszm. *üzengi*) kengyel szóban.

Kettőshangzók.

Igazi kettőshangzók az ufai tatárságban *äu* és *äu* erősen labializált *ä*, *ä*-vel: *čäukä* csóka, *äuna*- hemperegni, *säu* (csag. *saγ*, oszm. *sā*) egészséges, *ujnäu* játszás, *jäsäu* élés, élet; míg a kazáni *ju*, *eü* majdnem kivétel nélkül *ü*, *ü*-vé változott: *äjü* (kaz. *ajju*) medve, *kelü* (kaz. *kylju*) csinálás, tevés, *kutäru* (kaz. *kütäreü*) felemelés.

Magánhangzóilleszkedés.

A képző vagy rag mély- vagy magashangú voltára nézve a hangrendileg még ki nem alakult jövevényszavaknál az utolsó szótag magánhangzója dönt, és így pl. *tähärät* (arab. طهارت) mosakodós, magashangú járulékokat vesz föl.

Mélyhangúak után a képző vagy rag magánhangzója *a* vagy *e*, magashangú szavakban *ä* vagy *é*: *äsa*- enni: *äsaran* evett; *kel*- tenni: *keldem* tettem; *bölöt* felhő: *bölötle* felhős; *kul* kéz: *kuleγ* kezed; *jäsä*- élni: *jäsägän* élt; *kil*- jönni: *kildém* jöttem; *bél*- tudni: *béldém* megtudtam; *köc* erő: *köclé* erős; *kuz* szem, *kuzéγ* szemed. Azonban itt is érezhető a labiális hangzók befolyása, a mennyiben megelőző *ö*, *u* hang mellett a képző vagy rag magánhangzója lehet a szokottabb *e* helyett *ö* vagy *u*, és *ö* és *u* hangzós tövek után *é* helyett *ö* vagy *u*: *bölötlö* = *bölötle*, *kuluy* = *kuleγ*, *köclö* = *köclé*, *kuzuy* = *kuzéγ*; *ěj* ház: *ějém*, *ějém* v. *ějum* házam.

A magánhangzók időmértéke.

A szó első tagjában *á*, *u*, *u*, *i*, ha a szótag rag vagy képző hozzájárulása nélkül is nyílt, rendszeren megnyúlnak, a legtöbb esetben azonban csak félhosszúra, s csak kevés szóban találunk teljes hosszúságot, a mi *á* hangzóval csakis az *át* név szónál fordul elő következetesen, míg az *át* ló szónak *á*-ja rövid. Ha azonban a szótag ragozás folytán zárttá lesz, a kezdő szótag magánhangzója okvetetlenül megrövidül: *urgn* (félhosszú *u*-val) vagy *üren* hely, de *urnem* (rövid *u*-val) helyem. Félhosszan, néha szinte egészen hosszan ejtődik az *-a* *-ä* igenévképző: *tábāmen*; *äjtälär* mondják, majdnem: *äjtälär*.

A *-ran*, *-gän*, *-kan*, *-kän* képzős igenév magánhangzója is rendszeren megnyúlik személyragozás esetén: *sëjgän* szeretett (rövid *ä*-vel), de *sëjgänem* szeretöm, kedvesem, majdnem *sëjgänem*.

Némi nyújtás tapasztalható szóvégi magánhangzókön is, különösen ha ragozás közben szótagjuk nyílt marad: *bāla* gyermek, *bālanē* a gyermeket, majdnem *bālānē* *e*-ből, mely az *i*-hez egyébként is nagyon közel áll, ily esetben rendszeren *i* lesz: *kēsē* vagy *kēsī* egyén, ember, míg az *e*, ha hasonló helyzetben erősen nyújtják és hangsúlyozzák, majdnem egészen úgy hangzik, mint az orosz *и*: *kezne* a leányt, ha ragja különös nyomatékkal ejtődik, majdnem *keznej*-nek hangzik.

A nyújtással szemben megvan a rövidülés, sőt teljes kiesés jelensége is, mely különösen az *ó*, *ö*, *é* hangokat, ritkábban az *e* hangot éri, ha nyílt szótagban vannak és hangsúlytalanok; így *tōrām* állok, *kētū* nyáj, *bělām* tudok szavakban az *ó*, *ö*, *é* hangok nagyon rövidek. Az ilyen hangzók, ha elhagyásuk a kiejtést nem nehezíti, úgyszólván teljesen kiesnek, úgyhogy pl. *tōra* áll, *kälterej* reszket, *kērā* bejön, *kēsē* ember és hasonlók majdnem állandóan így hangzanak: *tra*, *kälterej*, *krā*, *kšī*. Természetes, hogy ilyen esetekben a mondatbéli helyzet is dönt, nemcsak magának a szónak hangalakja, mert míg pl. egész könnyen ejthető, mint a hogy ejtik is: *enā blän* tüvel, addig csakis így helyes: *āt bälän* lóval.

Hangsúly.

A hangsúly rendszeren a szó utolsó tagján van, s mint láttuk, a magánhangzók hosszúságát is befolyásolja. A tatár hangsúly nem oly erélyes, mint a baskir, de azért a folyó beszéd elég pattogó.

Hangsúlytalanok a járulékok közül az *i*-lenni igének egytagú alakjai: *kitkärndé* ment volt (*dé* = *idé* volt), továbbá a *-men* (*-mèn*), *-sen* (*-sèn*), *-bez* (*-bèz*), *-sez* (*-sèz*) igei személyragok: *bàra'bez* megyünk, *kèrgä'nmen* bementem. Egyéb járulékok hangsúlyosak: *âtka'* lónak, *kuzé'ŋ* szemed, *bàre'p* menve, *jerlamajenča'* nem énekelvén.

Tővégi hangváltozások.

Magánhangzóval kezdődő képző vagy rag előtt mélyhangú szavak végén álló *k* *γ*-vá, magashangúak végén álló *k* *g*-vé változik, *p* hasonló helyzetben *b*-vé lesz: *köläk* fül: *köläŋe* füle; *çgk-* kimenni: *çęrar-* (*çękar-*) kivenni; *işäk* szamár: *işägem* szamaram; *jik-* befogni: *jigęp* befogván; *tip-* rúgni: *tibä* rüg. A *-p*, *-ęp*, *-ęp*-képzős igenév *p*-je magánhangzós kezdetű szó előtt gyakran *b*-nak hangzik.

Idetartozó jelenség: *ärtek* különb, comparativus: *ärteęrak*; *keçkereęp* kiáltva: *keçkereębrak* kiáltóbban, hangosabban.

Az *äu*, *äu*, *ü*, *ü*-végű szavak mássalhangzós végzetűeknek tekintődnek, s oly ragoknál, melyeknek magánhangzós kezdetű alakjaik is vannak, ezeket veszik fel, miközben a hangür betöltésére egy *w* hangot fejlesztenek: *äu-* dölni: inf: *äuwaręa*; *säu-* fejni: *säuwa* fej; *bärü* menés: *bärüwem* menésem; *ęsläu* dolgozás: *ęsläuweę* dolgozásod.

Ragok és képzők kezdő mássalhangzója.

A torok- és foghangon kezdődő képzők és ragok *ç*, *f*, *k*, *p*, *s*, *ş*, *t*-végű tövekhez *k*, *t* kezdetű alakjukban, minden más tőhöz *γ*, *g* illetve *d* kezdetű alakjukban járulnak, pl. *káč-* futni; *káčkan* elfutott; *işäk* szamár: *işäkkü* szamárnak; *käk-* verni: *käktem* vertem; *ut-* elmúlni: *uthän* elmúlt; *käl-* maradni: *kälęan* maradt; *kër-* bemenni: *kèrgän* bement; *küzä* kecske: *küzägü* kecskének; *äl-* venni: *älđem* vettem.

II. Alaktani vázlat.

Helykímélés végett a szóképzést külön nem tárgyalom. Az érdeklődőnek ebben a tekintetben elegendő anyagot nyújt a szójegyzék, melyet lehetőség szerint etymologikusan szedtem rendbe. Ezért egyenesen áttérek az egyes beszédrészek ragozására, a kazáni tatársággal ismerősnek a szükségesnél valamivel többet, a csak az oszmánlihoz vagy csagatajhoz értőnek éppen eleget nyújtva ahhoz, hogy a közlendő nyelvanyagot megérthesse.

A) A főnév.

A többesszám képzője névszóknál általában *-lar*, *-lär*, melynek *l*-je csak ritkán hasonul megelőző *n*-hez: *áta* atya: *átalar* atyák; *ét* kutya: *étlär* kutyák; *käjén* nyírfa: *käjénlar*, néha *käjennar* nyírfák; *kön* nap: *könlär*, néha *könnär* napok.

A birtokos személyragok magánhangzón végződő főnevek után a következők: Egyesszám 1. szem. *-m*; 2. szem. *-ŋ*; 3. szem. *-se*; *-sé*; többesszám 1. szem. *-bez*, *-böz* (néha *-mez*, *-möz*); 2. szem. *-gez*, *-göz* (néha *-hez*, *-höz*); 3. szem. *-se*, *-sé*, vagy *-lare*, *-läre*; mássalhangzón végződők után: egyesszám 1. szem. *-em*, *-ém*; 2. szem. *-eŋ*, *-éŋ*; 3. szem. *-e*, *-é*; többesszám 1. szem. *-ebez*, *-ébez* (néha *-emez*, *-émöz*); 2. szem. *erez*, *égez* (néha: *-ehez*, *-éhez*); 3. szem. *-e*, *-é* vagy *-lare*, *-läre*, azzal a megjegyzéssel, hogy a magánhangzók illeszkedéséről mondottak szerint az *e*, *é* magánhangzók helyébe esetleg *ó*, *u*, illetőleg *ö*, *u*, is léphet. Példák: *árba* szekér, *kämä* csónak, *kämčg* korbács, *közgö* tükör, *ät* ló, *kunak* vendég, *ét* kutya, *iték* csizma: *árbam* *árban*, *árbase*, *árbabez* (v. *árbamez*), *árbagez* (v. *árbagez*), *árbase* | *kämäm*, *kämän*, *kämäsé*. *kämäbez*, *kämägez*, *kämäsé* | *kämčgem*, *kämčeŋ*, *kämčese*, *kämčebez*, *kämčegez*, *kämčese* | *közgöm* *közgöŋ*, *közgöse* (v. *közgösö*), *közgöbez*, *közgögez*, *közgöse* (v. *közgösö*) | *ätém*, *äteŋ*, *äte*, *ätebez*, *ätegez*, *äte* | *kunaŋem*, *kunaŋeŋ*, *kunaŋe*, *kunaŋebez*, *kunaŋegez*, *kunaŋe* | *étém*, *étéŋ*, *été*, *étébez*, *étegez*, *été* | *itégem*, *itégeŋ*, *itégé*, *itégebez*, *itégégez*, *itégé* | *árbalarem* *szekereim*, *árbalareŋ*, *árbalare*, *árbalarebez*, *árbalaregez*, *árbalare* | *étlärém* *kutyáim*, *étläreŋ*, *étläre*, *étlärebez*, *étläregez*, *étläre*.

Jegyzet. A *-lare*, *-läre* végzet ritkán használatos egy birtok mellett; *árbalare*, tehát rendszeren «szekerei» v. «szekereik» csak

ritkán «szekerük.» A birtokos személyrag kettőzésével találkozunk ilyen szavakban mint: *kajsege* melyik, *bérésé* v. *bérsé* egyik, *kubésé* a legtöbbje; sőt a harmadik személyű birtokos személyrag értékének egész elhomályosodása tapasztalható pl. a *kajsegez* melyikünk? a melyikünk; *kajsegez* melyitek? a melyitek alakokban.

Viszonyragok. A főnév tö- vagy személyragos alakja lehet határozott vagy határozatlan alany, vagy tárgy, bizonyos esetekben jelző vagy határozó: *cäukä öca* a csóka röpül; *čebën-lär kerä* a legyek bejönnek, v. legyek jönnek be; *bäsem äwurta* fáj a fejem; *tölké töttöm* rókát fogtam; *timër larak* vasfésű; *kič* este (adv.); *köz könö* ősszel; *měj jel jäsäü* ezer évig élni; *ätne išük dirsen* a lovat számárnak mondd.

A genitivus ragja *-nej* (*-nuj*, *-nönj*), *-něj* (*-nuj*, *něj*): *ätnej* a lónak, *étlärněj* a kutyáknak, *kulnej* v. *kulnuj* a kéznek; *košnej* v. *košnönj* a madárnak; *ätamnej* atyámnak; *esäkläreněj* szamarainak v. szamaraiknak; *kuzněj* v. *kuznuj* a szemnek; *köccöněj* v. *köccöněj* erejének. — A genitivus ragjával ellátott birtokos jelző mindig határozott: *päriněj keze* a boszorkánynak a leánya; míg a genitivusi rag elmaradása azt jelenti, hogy a birtokos határozatlan s tulajdonképpen jelzői összetétellel van dolgunk: *päri keze* boszorkányleány v. a boszorkányleány.

A dativus *-ra*, *-gä*, *-ka*, *-kä*, mely harmadik személyű birtokosrag vagy *-ke*, *-ké*, *-re*, *-gé* képzős szavak után *-na*, *-nä*, egyesszámú első és második személyű birtokosrag után *-a*, *-ä* alakban jelentkezik: *ätara* atyának; *ätabezra* atyánknak, *tějägä* tevének; *étégégä* kutyátnak; *ätka* lónak, *išäkkä* számárnak; *ätasena* atyjának, *tějälärenä* tevéinek v. tevéiknek, *bäšema* fejmenek, *kruzemä* szememnek, *bäšena* fejednek, *kuzenä* szemednek; *ätamneke* (= *ätamnej-ke*) atyámé: *ätamnekena* atyáménak, *tějänéké* (= *tějäněj-ké*) a tevéé: *tějänékänä* a tevéének, *juldarę* az úton levő: *juldaręna* az úton levőnek, *jirdägä* a földön levő: *jirdägenä* a földön levőnek. A dativus részeshatározón kívül különösen helyhatározókat képez a «hová»? kérdésre: *jirgä jitä* földre ér, földig ér; *kjāzazra jazarra* papirosra írni; *öjönä kájtkan* hazatért.

Az accusativus ragja *-ne* (*-nu*, *-nö*), *-ně* (*nu*, *-nö*), mely harmadik személyű birtokosrag, továbbá a fentebb említett *-ke*, *-ké*, *-re*, *-gé* képzők után rendszeren *-n* (ritkán *-ne*, *ně*) alakban

jelenik meg: *kulemne* kezemet, *kulne* v. *kulnu* a kezet; *kóšne* v. *kóšnö* a madarat, *kuzéyne* szemedet, *kēcne* v. *kēcne* az erőt, *mullane* a mollát, *čumäläne* a boglyát, *išägen* szamarát, *burek-lären* süvegeiket; *átamneken* (v. *átamnekene*) atyámét. *jirdägen* v. (*jirdägené*) a földön levőt. Az accusativus ragjával ellátva a főnév rendszeren határozott tárgy, ha csak nincs előtte a *bér* (egy) határozatlan névelő: *kubälükne töttöm* a pillangót megfogtam, *míg: kubäläk töttöm* v. *bér kubälükne töttöm* (egy) lepkét fogtam.

A locativus ragja *-da*, *-dä*, *-ta*, *-tä*; harmadik személyű birtokosrag, vagy *-ke*, *-ké*, *-ge*, *-gë* képzők után *-nda*, *-ndä*: *kulemze*da kezünkben, *gubudä* köpüben v. a köpüben, *je*rakta távolban, *täräktä* fán, a fán, fában; *kuzändä* szemében, *köläk-läre*nda füleiben, *átamneken*da atyáméban, *jirdägendä* a földön levőben. A locativus rendszeren a «hol?» kérdésre képez helyhatározót, ritkábban a «hova?» kérdésre. *čänada* szánkóban, ritkán «szánkóba». A locativushoz járulhat a *-ge*, *-gë*, képző, mely a «levő» értelmű: *jirdägë* a földön levő.

Az ablativus ragja *-dan*, *-dän*, *-tan*, *-tän* (néha *n*- után *-nan*, *-nän*) harmadik személyű birtokosrag vagy *-ke*, *-ké*, *-ge*, *-gë*, képzők után *-ndan*, *-ndän* (ritkán *-nnan*, *-nnän*): *átadan* atyától, az atyától, *išägendän* szamaradtól, *ättan* lótól, a lótól; *ättän* kutyától, *ikmäktän* kenyértől, kenyérből, *kulendan* (ritkán *kulennan*) kezéből, *kuzlärendän* szemeiből; *átamneken*dan atyámétől, atyáméből, *jirdägendän* a földön levőtől, a földön levőből. Költői nyelven előfordul e ragnak *-den*, *-dän*, alakja is: *järdän* szeretőtől, *jekëttän* legénytől. Az ablativus, mint a fentebbi példákból is látható, különféle helyhatározókat képez a «honnan?» kérdésre; azonkívül képezhet eredet-, ok-, hasonlítási és egyéb határozókat is: *börnöndan kän ära* oromból vér folyik, *buktan këräk buljan* trágyából lapát lett, *bu täbeštan sējendäm* ennek a leletnek megörültem, *bér kemsänë kölären*dan *tärterra* valakit fülénél fogva húzni, valakinek a fülét meghúzni, *tél kelëctän utkän* a nyelv élesebb a kardnál.

Az abessivus ragja: *-sez*, *-söz* (néha: *-suz*, *-soz*, *-suuz*, *-söz*): *äkčäsez* pénz nélkül, *ikmäksöz* kenyér nélkül. Az abessivus egyszersmind fosztóképzős melléknév: *köcsöz* v. *köcsöz* erőtlén, *bäläsez* őj gyermektelen ház, s mint ilyen ellentéte a *-le*, *-lë* (*-lu*, *-lö*, *-lu*, *-lë*) képzős mellézneveknek: *täšle* köves, *köölë* erős.

A casus comparativus ragja *-daj, -däj, -taj, -täj*: *jelandaj* mint a kígyó; *išäktäj* mint a szamár, szamár módjára. Ugyanez a casus jelzőképen is használható, különösen névmá-soknál: *nindäj jímés* milyen gyümölcs.

Hasonló értékű körülbelül a *-ča, -cä* rag is, mely harmadik személyű birtokosrag után *-nča, -ncä*, alakú: *tätarča* tatárul, *änę suzënë* v. *änę suzē bujenča* az ő szavai szerint. Ennek is van jelzői használata: *běžnę tatarča telëbēz* a mi tatár nyelvünk.

Jegyzet. Ritkán előforduló rag *-en, -én (-ön), -nä*: *keřen* télen, *tönnü* éjjel.

B) A melléknév.

A melléknév mint jelző se többesképzőt se viszonyragokat nem vesz fel, s mint állítmány is rendszeren változatlan: *jāman āt* rossz ló, *jāman ātlar* rossz lovak, *jāman ātlarča* rossz lovaknak, *bu ātlar jāman* ezek a lovak rosszak.

A tulajdonság magas foka a török-tatár és mongol nyelvekben egyaránt bőven előforduló reduplicatióval, csekélyebb foka *-sel, -elt* képzőkkel fejezhető ki: *āk* fehér: *āp-āk* nagyon fehér, hófehér, *āksel* v. *āysel* fehéres, halovány, *sāre* sárga, szőke: *sāp-sāre* igen sárga, egészen sárga, *sāręlt* sárgás sat.

A középfok képzője *-rak -rāk*: *mātur* szép: *māturrak*, *kup* v. *kub* sok: *kubrāk* v. *kubārāk*, *bik* nagyon: *bigrāk* jobban, inkább, *ārtek* fölös: *ārteęrak* több, külömb. Középfokot képezhetünk azonban úgy is, hogy a melléknév elé a *bigrāk* v. *ārtek*, *ārteęrak* szót tesszük: *bigrāk mātur* szebb; továbbá maga a pusztá melléknév is comparativus értékű, ha a hasonlító határozó, mely mindig ablativusban áll, ki van tevé: *keļęctan utkēn* kardnál élesebb.

Jegyzet. Hogy hasonlító határozó nélkül a pusztá melléknévnek lehet-e középfok értéke, mint például az ilyen csagataj kifejezésben: *kajsi jazši* «melyik jobb?» nem volt alkalmam megfigyelni.

A felsőfok úgy alakul, hogy a melléknév elé az *iy* szócskát tesszük: *iy mātur* legszebb. Megjegyzendők még az ilyen kifejezések: *bār jékētnę jāmanę* (minden legénynek a rossza) a legrosszabb legény, vagy: legrosszabb legények.

Jegyzet. A melléknév főnévül használva minden tekintetben a főnév ragozását követi.

C) A számnév.

Töszámnevek. A töszámnevek melléknévi alakjai: 1 *bér*, 2 *iké*, *iké*, 3 *öc*, 4 *duirt*, *duirt*, 5 *biš*, 6 *älté*, 7 *jidé* 8 *sigéz*, *sigéz*, 9 *tuzez*, *tūgez*, 10 *un*. 11 *unbér*, 12 *uniké*. 20 *jigérmé*, *jigérmé*, 30 *utez*, *ūtez*, *ūtuz*, 40 *kegek*, 50 *illé*, 60 *ältmeš*, 70 *jitmés*, 80 *siksän*, 90 *tuksan*, 100 *jéz*, 1000 *mey*.

Csak önállóan használatnak: *béräu*, *beräu*, *b'rau* egy, egyik, *ikäu* kettő, ketten, *öcäu* három, hárman, *duirtäu* v. *duirtäu* négy, négyen, *bišäu*, *ältäu*, *jidäu*, *sigézäu*, v. *sigézäu*, *tuzezäu* v. *tūgezäu*, *unäu* sat.

Sorszámnevek: *bérencé* v. *äuwäl* (ar. أول) első, *ikencé* v. *ikencé* második, *öcencé*, *duirtencé*, *bišencé*, *ältencé* *jidencé*, *sigézencé*, *tuzezencé*, *unencé* sat. A sorszámnevek végső magánhangzója gyakran egészen hosszúnak hallatszik: *bérenci*, *ikenci* sat.

Osztó számnevek mássalhangzón végződő töszámokból *-ar*, *-är*, magánhangzón végződőkből *-sar*, *-sär* képzővel alakulnak: *bérär* egy-egy, egyenként, *ikesär* kettenként, kettesével, *duirtär* néggyével, négy-négy *ältešär*, *unar*, *jigérmesär* sat.; megjegyzendő: *béräm*-*béräm* egyenként.

Hozzávetőleges vagy szorzó számnevek alakulnak *-lab*, *-läb*, képzővel, mely tulajdonképpen igenévnék látszik olyformán, hogy a számnévből előbb a *-la*, *-lä*. denominális ige-képzővel «egyezni», «kettőzni» sat. értelmű igék alakultak: *bérläb* v. *bérärläb* körülbelül egy, vagy egyszer; *unlab* v. *unarlab* körülbelül tíz, vagy tizszer; pl. *jözläb ärtek* százszor is több.

Szorzó számnevek *täpker*, *kät* rét, *kärrä* (ar. كتر), *märtäbä* (ar. مرتبة) fok, *rät* (orosz: рядъ) rend szókkal alakulnak: *öc* *kärrä*, *öc* *täpker*, *öc* *märtäbä* háromszor, *duirt* *kät* négyszeres, *duirt* *rät* négyrét, négyszer.

Törtszámnevek a következő minta szerint alakulnak az *ölés*, *ölös* rész. szó segítségével: $\frac{2}{3}$ = *öctän iké ölés*, $\frac{5}{10}$ = *undan biš ölés*. Ezenkívül megjegyzendők: $\frac{1}{2}$ *järte*, *bér järtem* egy és fél, *öc järtem* három és fél, harmadfel. $\frac{1}{4}$ = *öcerek* (p.

چهاريك, چيرك), $\frac{1}{8}$ = *âcmyxa* (or. *осмыха*), rendszeren $\frac{1}{8}$ font értelemben.

Határozatlan számnevek: *kup, kub* sok, *bér nicä* egynéhány, *bér nicä tâpker* egynéhányszor sat.

A számnevekkel kapcsolatban megjegyzendők még a következő kifejezések: *nicä, kub-mé* hány, mennyi? *nicäncé* hányadik? *nicä kârrä, nicä märtäbä, nicä tâpker, nicä rät* hányszor? *rätëndä nicä, nicäläb* hányanként? *sârat bërdü* egy órakor, *sârat durttä* négy órakor. — *âjneñ nicäncé* köné a hónapnak hányadik napja, hányadika? *âjneñ unençe* köné a hónap tizedik napja, tizedike, tizedikén.

Jegyzet. A *-lab, -lâb* képző, ha a számnév jelzőül áll, a főnév után teendő: *këndä nicä sâratlab ukejsen* naponként hány óráig szoktál olvasni?

A számnév után rendszeren egyszám áll.

D) Névmások.

Személynévmások: *min, én, G. minëm v. minëñ, D. miyü* nekem, *A. minë* engem, *L. mindä* bennem, *nalam, Ab. mindän* tölem. — *sin* te, *G. sinëñ sänëñ, D. siyü, A. sinë, L. sindä, Ab. sindän.* — *ül ö, G. âneñ, D. âya, âyar âzarça, A. âne, L. ânda, âyarda. Ab. ândan, âyardan.* — *bëz* mi *G. bëznëñ, D. bëzgü, A. bëznë, L. bëzdä, Ab. bëzdän.* — *sëz* ti, *G. sëznëñ, D. sëzgü, A. sëznë, L. sëzdä, Ab. sëzdän.* — *âlar* ök, *G. âlar-nëñ, D. âlarça, A. âlarng, L. âlarda, Ab. âlardan.*

Megjegyzendő, hogy *bëz* és *sëz* mellett előfordul *bëzlär, sëzlär* is rendes ragozással. A költői nyelvben használatosak a következő alakok: *bän* én, *G. bänëm, A. bänë, L. bändä, Ab. bändän v. bändën.* — *sän* te *G. sänëñ, A. sänë, L. sändä, Ab. sändän v. sändën.*

A személynévmások genitivusa használatos a névmási birtokos kiemelésére, mely esetben az első és második személynél a birtokszó rag nélkül is állhat: *minëm ât* az én lovam, *siznëñ ëjädä* a ti házatokban.

Visszaható névmás: *uz* maga: *uzëm* magam, *uzëñ* magad, *uzë* maga, *uzëbëz* magunk, *uzëgëz* magatok, *uzlärë* maguk. Mindezek az alakok főnevek módjára szabályosan ragozódnak s

függő eseteik az *uz* szóval még erősíthetők: *uz uzéyne* magad magadat, *uz uzénü* maga magának. Ugyancsak személyrag nélkül áll birtokosraggal ellátott főnevek előtt: *uz öjemdä* a magam házában.

Jegyzet. Elvértve — Törökországban járt tatároktól — hallottam *uz* helyett a *kündé* szót is.

Egymásraható névmások. Az egymásraható névmásokat általában az *-s* (*es*, *-es*) igeképző helyettesíti: *up*- csokolni: *ubés*- csokolózni; s azért csak ritkán fordulnak elő ily értelemben *ber*- *bér*- (a második *bér* mindig többes számú birtokos személyraggal függő esetben), továbbá a ragozhatatlan *kâra-kârşę* (*kâra* nézni, *kârşę* szemben): *bız ber-béremęzgü kârendâşlâr bulamez* mi egymásnak testvérei vagyunk; *kâra-kârşę ubéstêlâr megölelték* (megcsókolták) egymást; *kâra-kârşę kul tötöstök* kezét fogtunk egymással.

Kérdő névmások: *kém* ki, kicsoda? G. *kémneñ*, D. *kémgä*, A. *kémne*, L. *kémdä*, Ab. *kémdän*. — *kémlâr* kik? — *nî*, *nî*, *něj* mi, micsoda? G. *ninęñ* v. *nînęñ* D. *nügä*, A. *nî*, *nî*, *něj*, *nîné*, L. *nîdä*, Ab. *nîdän*. — *nästä* v. *nârsä* mi, micsoda? G. *nâstänęñ*, *nârsänęñ*. D. *nâstügä*, *nârsügä*, A. *nâstäné*, *nârsäné*, L. *nâstädä*, *nârsädä*, Ab. *nâstädän*, *nârsädän*.

A *kâj* tőből, mely magában is használatos jelzőképpen: *kâj töştä* mely helyen? hol?-fele kifejezésekben, személyragozással származik: *kâjşę* v. *kâjşęşę* melyik? G. *kâjşęneñ*, D. *kâjşęnâ*, A. *kâjşęne* (igy!) L. *kâjşęnâ* (v. *kâjşędâ*), Ab. *kâjşęnâñ* (v. *kâjşędâñ*). — *kâjşębez* melyikünk? *kâjşęşęzğa* melyiteknek?

A kérdő névmásokkal kapcsolatban megjegyzendők: *nîček*, *nîček* hogyan, milyen? *nîk* miért? *nîndäj* milyen? *kâcan* mikor? *kâjda* hol? hová? *kâjdan* v. *kâjan* honnan?

Mutató névmások: *bu* ez, G. *muneñ*, *müneñ*, *buneñ*, D. *muña*, *muñar*, *müneñar*, *muñarğa*, *buña*, *buñarğa*, A. *mune*, *bune*, L. *munda*, *bunda*, Ab. *mundan* *bundan*. Többese: *bular* ezek. sat. — *şul* az, G. *şuneñ*, D. *şunar*, *şunarğa*, *şuña*, A. *şune*, L. *şunda*, *şunarda* Ab. *şundan*, *şunardan*. Többese: *şular* azok, ezek. — *şuşę* az, *amaz*, *tégę* az, az a bizonyos, *äleğę* az a bizonyos, az az illető, *şul nârsä* az a valami.

Jelzőül használva *bu* ez, *şul* az, valamint *ul* az, változatlanok éppúgy mint *tégę*, *äleğę* is.

A mutató névmásokkal kapcsolatban megjegyzendők még: *älaj* olyan, úgy; sokszor a német «ja» értelmében: *ändaj* olyan, *ända* oda, ott, *ändan* onnan, *bulaj* ilyen, így; *mundaj* ilyen, *munda* ide, itt, *mundan* innen; *šulaj* olyan, úgy, *šundaj* olyan, *šunda* ott, oda, *šundan* onnan; *šušenda* itt; *tégendä* ott, amott, amoda, *tégendän* onnan, amonnan; *bukadar* ennyi, *šulkadar* annyi.

Jegyzet. Más beszédrészeken is, de különösen mutató névmásokon fordul elő az *-uk*, *-uk*, erősítő szócska: *uluk* ugyanaz, éppen az, *šulkadaruk* éppen annyi, ugyancsak annyi.

Önálló birtoknévmások főnevek és névmások genitivusából alakulnak a *-ke*, *-ke* képzővel olyképpen, hogy a genitivusnak utolsó mássalhangzója kiesik: *ätamneke* atyámé, *etläreneke* a kutyaé; *mineke* enyém, *šineke* tied, *änke* övé, *běžneke* mienk, *sezneke* tietek, *älarneke* az övék, *minekelär* enyéim, az enyéim. E képző magánhangzója majdnem mindig hosszúnak hangzik pl: *kěmněki* kié? sat.

Határozatlan névmások: *běre* *běrese*, *běse* valaki, *běreměz* egyikünk, *běregez* egyitek; *běr* kém valaki, *běr* kémsä, *běr* kémsänä, *běr* *kěse* valaki, *älläkēm* valaki. — *běr* *närsä*, *běr* *nästä* valami, *běr* *närsäkäj* valamicske, *fälänčä* (ar. فلان) valamely, egy bizonyos, *něček-těr* valahogyan.

Ha a «valaki», «valami» jelentésű névmásokhoz és hasonló kitételekhez a *da*, *dä* és, is kötőszót csatoljuk s az igét tagadó alakba tesszük, «senki», «semmi», «semikor», «soha» «semennyi» értelmű kifejezéseket kapunk: *běse* *dä* *kilmäj* egyik se jön el, *běr* *nästä* *dä* *juk* semmi sincs, *běr* *kēm* *dä* *minjü* *äjtämäde* senki sem mondotta nekem. — *hič* (p. هیچ) senki, egysem.

Här (p. هر) minden: *här* *jirdä* mindenütt, *hämmä* (p. همه), *hämmäsē*, *hämmäsē* *dä* mind, valamennyi, *här* *kěse* mindenki, *kullu* (ar. كل) minden: *kullu* *jirdä* mindenütt; *bär* minden, egész, *bäre* *bärese*, *bärese*, *bärese* *da* valamennyi, az egész, *här* *käjsese* mindegyik, *här* *käjsemez*, *bäremez* mindnyájunk mindegyikünk. Ezen névmásokhoz, ha főnévi használatúak, minden értelmi változás nélkül járulhat a *da*, *dä* kötőszó, míg, ha jelzői használatúak, a *da*, *dä* a főnévhez csatlakozik: *běz* *bäremez* *da* mi mindnyájan, *kěsälneņ* *bären* *da* *jäläb* *betěrgän* az

egész kását felnyalta, *bär ikmäkné dä ášap bétërgän* az egész kenyeret megette.

A «bár», «akár» szavakkal összetett határozatlan névmásokat a tatár úgy fejezi ki, hogy a megfelelő névmás mellett az igét feltételes módba teszi és azt megtoldja a *da, dä* kötőszóval: *här kém kilsä dä* bárki jön is, *här nī kursän dä* bármit látsz is, *nikadar kečkersaęez da* bármennyit kiabáltok is.

Megjegyzendők még: *këšë* más, mások = oszm. *el*; *bäška butän, ikëncë* más; *ikëncë këšëgä* más valakinek, *ikëncë tölö* másféle.

A vonatkozó névmásokat a török-tatár nyelvek sajátosságos mondattani szerkezete és annak megfelelően alakult ige-ragozása szinte feleslegessé teszi, s azért nem is gyakoriak a hasonló kifejezések: *ädäm bär kém xäjwan ändan jäjšë der* van ember, a kinél az állat jobb (*kém . . . ändan* = hogy annál = a kinél). Határozottan pronomén relativum értékű azonban pl. a *käjšë* ilyen mondatban: *käjšëņę jāratsaņ, šüņę äł* a melyiket szereted, azt vedd el.

Jegyzet. A közlendő szövegekben előforduló névutókat, határozószókat, kötő- és indulatszókat az olvasó a szótárban találja.

E) Az ige.

Összetett igék. Az *it-*, *kël-* tenni, csinálni, *bul-* lenni igék fő- vagy mellékneveknek igei értelmet adnak: *namaz* (p. نماز) imádság: *namaz kël-* imádkozni: *xäjran* (ar. حيران) bámuló, elképedt: *xäjran bul-* elámulni, elképedni. Ily czélra különösen arab és perzsa infinitivusok és participiumok nyernek bő alkalmazást.

Deverbalis igeképzők:

a) *-n*, *-en* (*-un*, *-ön*), *-ën* (*-un*, *-ön*) képzővel bővülve a cselekvő ige a nyelvhasználat szerint visszahatóvá, állapotot jelzővé vagy szenvedővé válik: *jü-* mosni: *jüwen-* mosdani; *kur-* látni: *kurën-*, *kurun-* látszani, láthatónak lenni; *älda-* megcsalni: *äldan-* csalódnai, megcsalattatni. Az *-l-*végű igék szenvedő alakja mindig ezzel a képzővel alakul, pl. *äl-* venni; *älën* vétetni.

Szenvedő jelentés esetén a cselekvés alanya dativusban áll: *min äņa äldanmam* nem fogok tőle megcsalattatni, nem csaltam meg tőle magamat.

b) *-l*, mássalhangzó után *-el* (*-ul*, *-öl*), *-él* (*-ul*, *-öl*) képző hozzájárulása folytán a cselekvő ige szenvedővé válik: *jása*-csinálni, készíteni; *jásal-*, *tót-* megfogni: *tótól-*, *éšet* hallani: *ésetél-* v. *éstel*. Néha benható értelemmel: *jek-* ledönteni: *jereb-* összerogyni. Az *-l*-képzős szenvedő ige mellett a cselekvés alanya soha sincs kitéve: *bér tawuš éstelü* hang hallatszik; *munda kemez tábelmaj* itt kumisiz nem találtatik.

c) *-š*, mássalhangzó után *-eš* (*-uš*, *-ös*), *-eš* (*-uš*, *-ös*) képzővel cooperatív, reciprok, néha gyakorító igék alakulnak: *kára-* nézni: *káraš-* egymásra nézni; *isänlä-* üdvözölni: *isänläš-* egymást üdvözölni; *täng-* ismerni: *tängš-* ismerkedni; *bul-* osztani: *bulš-* osztzkodni; *kér-* bemenni: *kérés-* együtt, közösen, kölcsönösen bemenni; *sörä-* kérdezni: *söräš-* kérdezősködni. Eltérő értelemmel: *kil-* jönni, *kilés-* illeni (tulajdonképpen összejönni.)

d) *-t*, *-der* (*-dör*, *-dur*), *-dér* (*-dur*, *-dör*), *-ter*, *-tér*, *-ez*, *-éz*, *-gez*, *-géz*, *-kez*, *-kéz*, *-ar*, *-är*, *-er* (*ur*, *-ör*), *-ér* (*ur*, *-ör*), képzőkkel az átható igéből műveltető, a bennható igéből cselekvő ige lesz. Eme képzők hol való alkalmazását általában a nyelv-
szokás szabályozza: *ášu-* enni: *ášat* etetni; *kér-* bemenni: *kért-* bemeneszteni, beereszteni; *äl-* elvenni: *älder-* elvétetni; *tü-* (*tuy-*) születni: *tüder-* szülni; *us-* nőni: *ustér-*, *ustur-* növeszteni; *äk-* folyjni: *ägez-* folytatni, kiönteni; *im-* szopni: *iméz-* szoptatni; *kej-* felöltöteni: *kegéz* öltöztetni; *käjt-* visszatérni: *käjtar-* visszatéríteni, visszaadni; *tös-* esni: *tösör-* ejteni, elejteni. Képzőhalmaz van például ebben: *éc-* inni: *écért-* itatni; töelváltozás ilyenekben: *ul-* meghalni: *utér-* (néha *ulter-*) megölni; *kil-* jönni: *kitér-* hozni. Az itt említett képzőkkel alakult igék legtöbbje lehet megengedő értelmű: *ägez-* folyjni hagyni, *älder-* elvenni engedni sat.

e) *-yala*, *-gälä*, *-kala*, *-kälä* képzővel gyakorító igék alakulnak: *üter-* ülni: *üteryala-* üldögelni; *éc-* inni, *éckälä-* iddoggálni.

Tagadó igék. Tagadóvá lesz az ige ha tövét *-ma*, *-mä* képzővel megtoldjuk: *äl-* venni: *älma-* nem venni; *ézlä-* keresni: *ézlämä-* nem keresni *utér-* megölni; *utermä-* meg nem ölni; *üteryala* üldögelni: *üteryalama-* nem üldögelni. A bár van ige tagadója: *juk* nincs.

A tagadó ige ragozása a maga helyén megemlítendő eset kivételével teljesen egyezik egyéb *-a*, *-ä* végzetű igék ragozásával.

Mód- és időképzés.

a) A felszólító mód egyes második személye a pusztá igető: *ál végy! ézlämä ne keress! A felszólító mód többi személyei a következőképpen alakulnak: ál- venni: álaǰem vegyek, ál végy álsen vegyen, álaǰek vegyünk, áleǰez vegyetek, álsenlar vegyenek. — bir- adni: biräjem, bir, birsén, béräjek, biréǰez, birsenlär. — áša- enni: ášajem, áša, ášasen, ášajek, ášaǰez, ášasenlar. — ézlä- keresni: ézläjem, ézlä, ézläsén, ézläjek, ézläǰez, ézläsénlär. — kilmä- nem jönni: kilmäjem, kilmä, kilmäsén, kilmäjek, kilmäǰez, kilmäsénlär.*

A egyesszám második személye *-sana, -sänä* vagy *-le, -lé* szótaggal bővíthet: *ášasana* egyél hát! *kilsänä* gyere hát! *káralǰ* nézd csak!

Az első személynek néha szándékossági értelme van: *biräjem* adni akarok, *biräjek* adni akarunk.

b) A pusztá igetőből *-sa, -sä* képzővel feltételes mód alakul, a következő személyragozással: *ášasam* ha eszem, ha enném (a jövőben), *ášasay* ha eszel, ha ennél, *ášasa* ha eszik, ha ennék, *ášasak* ha eszünk, ha ennénk, *ášasaǰez* ha esztek, ha ennétek, *ášasalar* ha esznek, ha ennének: — *kit* menni: *kitsäm, kitsäy, kitsä, kitsäk, kitsäǰez, kitsälär.* — *älma-* nem venni: *älmasam, älmasay, älmasa, älmasak, älmasaǰez älmasalar.* — Az *i-* «lenni» igéből: *isäm, ha* vagyok, *ha* volnék, *isäy, isä, isäk, isäǰez, isälär,* mely alakok, ritkán ugyan, a megelőző szó hangrendjéhez is alkalmazkodhatnak.

A *da, dä* kötőszóval a feltételes módnak ezen befejezetlen jelene megengedő értelmet kap: *ášasam da* ha eszem is.

A *bul-* «lenni» ige jövő idejének egyes harmadik személyével ugyanez a mód a cselekvés lehetőségét fejezi ki: *kitsäm buler* mehetek, *kitsäy buler* mehetsz. satb.

Az *i-* lenni ige határozott múlt idejének egyes harmadik személyével feltételes vagy óhajtó értelmű múlt időt kapunk: *ášasam ide* ha ettem volna, ha enném, bár ehetném satb.

c) A *-raǰ, -gäj, -kaj, -käj* képző hozzájárulásával óhajtómód alakul az ige tiszta tövéből: *äl-* venni: *älraǰmen* venni akarok, venni szeretnék, vennék, *älraǰsen, älraǰ, älraǰbez, älraǰsez älraǰlar.* — *ulmä-* meg nem halni: *ulmäǰajmën, ulmäǰäjsën,*

ulmägaj, *ulmägäjbéz*, *ulmägäjséz*, *ulmägäjläär*. — A *bul*-lenni igéből *bulajaj*, v. *burajaj* bár lenne, lehet. — *kit*-menni: *kitkäj-mén* satb. Megjegyzendő azonban, hogy ez a mód nem egyértelmű pl. a szanszkrit *ditsâmi* «adni szeretnék»-féle desiderativ alakokkal, mert míg *ditsati* pl. azt jelenti, hogy «ő szeretne adni,» addig a tatár *birgäj* = bár adna, csak adna; szóval az első személy óhajtságát fejezi ki:

d) *-de* (*-du*, *-dö*), *-dê* (*-du*, *-dö*), *-te* (*tu*, *-tö*), *-tê* (*tu*, *-tö*) képzővel határozott múlt idő alakul a következő személyragozással: *al*-venni: *âldem* vettem, *âldey* vettél, *âldê* vett, *âldêk* vettünk, *âldeyez* vettetek, *âldelar* vettek. *töt* fogni: *töttöm*, *töttön*, *töttö*, *töttök*, *töttögez*, *töttölar* (v. *töttem* satb.) — *kurmä*-nem látni: *kurmädem*, *kurmädên*, *kurmäde*, *kurmädek*, *kurmädegez*, *kurmädelär*. — *utért*-megöletni: *utérttem*, *utérttên*, *utérttê*, *utérttêk*, *utérttêgez*, *utérttêlar*. — *tësör* elejteni: *tësördöm* v. *tësördem* satb. Az *i*-lenni igének ezen ideje *idém* valék *idên*, *idê*, *idêk*, *idêgez* *idêlar*, legtöbbszörre hosszú *i*-vel: *idém* satb. Ugyanezek az alakok előfordulnak *d* helyett *j*-vel: *ijem*, *ijên*, satb., és gyakori eset az is, hogy az *i* kiesik s a megmaradt rész encliticusan csatlakozik a megelőző szóhoz, felvéve annak hangrendjét is: *käljan* *idê* v. *käljandê* maradt; *âjtkänlär* *idê* v. *âjtkänlär-dê* mondták.

Eme múlt időre nézve megjegyzendő, hogy épp úgy, mint oszmani mása azt fejezi ki, hogy a beszélő biztos abban, hogy az, vagy úgy történt, a hogy mondja.

A *-de*, *-dê* képzővel kétségtelenül összefügg a hasonló alakú főnévképző, melyet például a tatár *jâkte* fény, oszmáni *serpinti* szóradék szóban találunk s melyből a már ismert *-ke*, *-ké* képző hozzájárulásával alakulhatott ki a *-dek* (*-duk*, *-dök*), *-dêk* (*-duk*, *-dök*) képző és *t* kezdetű mása: *kâldêk* maradék, *maradás*, *kildêk* jövetel, jövés, mely főnév módjára ragozható: *âltên jukareda jözdöktä döröstlêk bâtar* mikor az arany a felszínen úszik, az igazság elsüllyed.

e) A *-ma*, *-mä* képzővel jelenidejű igenév alakul: *âsama* evés, *kilmä* jövetel. Ennek dativusa végső magánhangzójának kiesésével *-mak*, *-mäk*, mely teljesen önálló igenév, jelentése szerint főnév, vonzata szerint azonban megtartotta igei természetét: *köjâs tötolmak* napfogyatkozás, *jâyyer jâumak* az esőzés,

das regnen. Ezen igenév főnév módjára ragozható: *bélmäk* tudás, a mit az ember tud: *bélmägömné* tudásomat, a mit tudok. Előfordul *-lek*, *-lök* képzővel is: *ášamaklek* evés, *kilmäklök* jövetel, míg *-če*, *-cé* képzővel desideratív értelmet kap: *ášamakčē* a ki enni óhajt, enni kíván. *kitmäkčē* a ki menni akar, menni kívánó: *ükemakčemen* olvasni akarok, olvasni fogok. A *bul-* lenni igének minden alakja összekapcsolható ezzel az igenévvél s így alakul ki egy egész desideratív igeragozás, mely az említett szanszkrit alakkkal értelem szerint teljesen egyezik: *écmäkčē bulamen* inni akarok, inni kívánok, *écmäkčē bulanda* meg akarván inni, mikor meg akarta (v. akartam — a *verbum regens* személye szerint) inni satb.

f) Az *-ū*, *-ü* képzővel, mely az igető *a*, *ä* végzetével *äu*, *äu* ikerönhangzót alkot, az oszmani *-ma*, *-me* képzős igenévvél egyértelmű személyragozható igenév alakul: *täp-* találni, *täbü* találás, das finden; *ütérel-* megöletni (pass.): *ütérelü* megöletés, oszmáni: *öldürülme*; *ášu-* enni: *ášäu*, *kitmä-* nem menni, *kitmäü* nem menés, oszm. *gitmeme*. — *ujnarğa bärü kuşellē* játszani menni kellemes, *minēm kälara bärüwunda* (v. *bärüwendä*) *nē ešēy bär* mi közöd az en városba menésemhez?

A *-če*, *-cé* képzővel bővülve ezen igenévből nomen actoris lesz: *ték-* varrni: *tégü* varrás, *tégücé* varró szabó; *kej-* merészlni: *kejü* merészelés, bátorság, *kejüče* vakmerő, bátor; *kursät* mutatni: *kursätüče* = oszmani: *gösteriži*.

g) Az *-š*, mássalhangzó után *-eš* (*-uš*, *-oš*), *-eš* (*-uš*, *-öš*), képzővel is igenév alakul, mely azonban a volgai tatárságban már teljesen főnévi használatú és gyakran konkrét jelentésű, nem úgy mint az oszmaniiban: *täp-* találni: *täbeš* lelés, találás, nyereség, *täbešle* nyereséges; *suk-* ütni: *suş* harc, csata, ütközet.

h) A *-meš* (*-muš* *-mös*), *-mēs* (*muš*, *-mēs*) végzetű nomen actionis kevés kivétellel teljesen főnévi használatú eltérőleg az oszmaniitól, hol multidejű participium képző: *kilmēs* jövés, jövetel, das kommen v. gekommen sein; *tör-* állani: *törmös* állás, lét, élet: *minēm kilmēsēm äņa sukēmsez kuréndē* az én jövetelem neki kellemetlennek látszott. *čē xäten bērlän törmös* három asszonynyal való együttlét.

Az *i-* lenni igének ezen alakja személyes ige az egyes és többesszám harmadik személyében: *imēs* volt, *imēšlär* voltak.

i) A *-ran, -gän, -kan, -kän* képzős igenévnek igen sokféle használata van. Birtokos személyragokkal vagy viszonyragokkal ellátva rendszeren multidejű vagy jelenidejű nomen actionis: *bâr-menni: kâlâra bârganem* városba menésem, *kâlâra bârganemda* mikor a városba mentem. — *ê inni: sejerlar sũ êkândä* mikor a tehenek vizet isznak. Az *i-* lenni igének ezen alakja lehet verbum finitum: *ikän* ist, sind, volt, voltak.

Ugyanez az igenév lehet cselekvő vagy szenvedő participium melléknévi vagy főnévi használattal: *Alla birmägännë mulla birmäs* a mit Allah meg nem adott (v. meg nem ad) a *molla* sem adja meg. *têlägänënnë ä*l vedd el óhajtottodat, vedd el azt, a melyiket akarod, *kâladan kîlgän kesë* városból jött v. jövő ember, *ulgän tëlke* döglött róka. Átható igéknek ez az alakja jelzőül használva, ha a tárgy ki van téve, cselekvő, ha nincs ki téve, szenvedő jelentésű: *kâz âlran lâçen* ludat fogott sólyom; olyan sólyom, a mely ludat fogott; de: *âjtkän suz* kimondott szó, *âtkan uk* kilőtt nyíl. Ugyanezen participium előfordul *-lek, lêk* képzővel mint főnév: *kurgänlêk* = oszm. *görmüş olma* v. *görmüş olmaklık*.

Birtokragozva *bâr* igével állító, *juk* nincs tagadó szóval tagadó multat képez: *kurgänem bâr* láttam, *kurgänëy bâr* láttál, v. láttad, *kurgänë bâr* látott v. látta, *kurgänëbéz bâr* láttunk v. láttuk, *kurgänëgëz bâr* láttatok v. láttátok, *kurgänlärë bâr* láttak v. látták. — *kurgänem yuk* nem láttam satb. Ez az alak teljesen olyan jelentésű mint az oszmani *gördüjüm var, gördüjüm yok* féle képzésű multidő.

Az óhajtó módból ismert igei személyragokkal ellátva ez a participium határozatlan multidőt képez, mely értelme szerint teljesen fedi az oszmani *-mişim, -mişin, -miş* satb. végzetű multidőt: *kit-* menni: *kitkänmen* mentem, *kitkänsen* mentél, *kitkän* v. *kitkän dêr* ment, *kitkänbéz* mentünk, *kitkänsez* mentetek, *kitkän dêrlär* v. *kitkänlär dêr* mentek. — *kâlma-* nem maradni: *kâlmaçanmen* nem maradtam, *kâlmaçansen*, *kâlmaçan* v. *kâlmaçan der*, *kâlmaçanbez*, *kâlmaçansez*, *kâlmaçan dêrlär* v. *kâlmaçanlar der* v. *kâlmaçanlar*.

Az *i-* lenni ige *-dë* képzős multjával határozott, *-mës* végzetű mult idejével határozatlan végzett mult képezhető a *-ran, -gän* képzős igenévből: *âjtkän idëm* (= oszm. *söjledim idë* v.

söjlemiş idem) *äjtän idëy äjtän ide* v. *äjtän-dë satb.* — *äjtän imëş* = oszm. *söjlemiş imiş*, *äjtänlär imëş* = oszm. *söjlemiş-lermiş*. Ugyanilyen jelentésűek az *ikän* alakkal összetett formák: *äjtän ikän* mondott volt (állítólag, úgy hallottam másoktól).

j) Az *-a*, *-ä* képzős igenév folyamatos jelenidejű cselekvést jelent. A képző alakja mássalhangzók után félhosszú *-a*, *-ä*, magánhangzók után *-j*, mely előtt az *-a*, *-ä* tövégzet nem változik oly rendszeresen *e-*, illetőleg *e-vé*, mint a kazáni tatárságban: *tâp-* találni: *tâba*, *utër* ölni: *utërä*, *âsa-* enni *âşaj* (v. *âşëj*), *jërlama-* nem énekelni: *jërlamaj* (v. *jërlemej*), *üke-* olvasni: *ükej*, *ëzlä* keresni: *ëzläj* (v. *ëzlëj*), *ëckälämä-* nem iddogálni: *ëckälämäj* (v. *ëckälämëj*). Ez az igenév lehet módhatározó: *suläj suläj üränä* beszélgetve beszélgetve (azaz: folytonos beszélgetés által) megtanul; *töra törä* álldogálva. Tagadó igékből képezve «a nélkül, hogy» értelmet fejez ki: *jil tejmëj ulän bâşë sëlken-mäs* a nélkül hogy a szél érné, nem rezeg a fű teteje.

A *tör-* állani, *jät-* feküdni igék különféle alakjaival kapcsolatban azt fejezi ki, hogy a cselekvés tartós, huzamos, hivatás szerint üzött, vagy egy más esemény lefolyásakor még mindig folyamatban van v. volt: *kâra-* nézni: *kârej tör-* v. *kâraj tör-* elnézni, elnézegetni; *jâsa* csinálni, készíteni: *kemezney jâşë-senë jâşaj törjan jir* olyan hely, a hol a java kumiszt készítik; *bâra jätkanda* menés közben.

A *bâşla-* kezdeni igével csatolva a cselekvés beállítását, a *bir-* adni igével kapcsolva a cselekvés határozottságát jelenti: *jeyla-* sírni: *jeylaj bâşladë* sírva fakadt, elkezdett sírni; *jörö-* menni: *tëgüçë uz julëna jörëj birgän imëş* a szabó ment tovább a maga útján; *âşaj bir* edd meg!

A *kur-* látni ige felszólító módjával összekapcsolva kérést, óhajtást fejez ki: *duâda bula kur* imádkozzál csak; *jäuwemlar bula kurmäsen* csak esős idő ne legyen.

Az *äl-* venni igének tagadó alakjaival kapcsolatban ez az igealak a cselekvés lehetetlenségét fejezi ki; és megtörténhetik, hogy az *äl-* ige ily esetben kezdő magánhangzóját elveszíti és a megelőző ige hangrendjéhez simul: *âşaj älmadëm* nem tudtam megenni, nem ehettem meg, *käjta almasaj* v. *käjtalmasaj* ha nem tudsz visszatérni, ha nem térsz vissza; *kërä älmajan* nem

mehetett be. *kurä álma-* nem nézhetni, rendszeren *kurälmä-* alakban fordul elő és «ki nem állhatni», gyűlölni» jelentésű.

A *-men, -mén, -sen, -sén*-féle igei személyragokkal ez az igenév adja a jelentőmód folyamatos jelenidejét: *bél-* tudni: *bélämén* v. *béläm* tudok, tudom, *béläsén, bélä* v. *bélädér, béläbéz, béläséz, bélälär.* — *tör-* állani: *törämen* v. *töräm* állok, *töräsen, tóra* v. *tóra der, töräbez, töräsez, törälar.* — *éslä-* dolgozni: *ésläjmen, ésläjсэн, ésläj* v. *ésläj der, ésläjbez, ésläjsez, ésläjlar,* vagy: *ésläjmén, ésläjсэн, éslēj, éslējbez, éslējsez, éslējlar.* — *ášama* nem enni: *ášamajmen* nem eszem, *ášamajsen, ášamaj* v. *ášamaj der, ášamajbez, ášamajsez, ášamajlar,* vagy: *ášamejmen, ášamejсен, ášamej, ášamejbez, ášamejsez, ášamejlar.*

Ugyanez az igenév az *i-* lenni igének *-de* képzős multjával határozott, *-més* képzős és *-kän* képzős alakjával határozatlan folyamatos multat képez: *kil-* jönni: *kilä idēm (ijēm)* jövök vala, *kilä idēj* jössz vala stb., *kilä imés* jött vagy jön vala (mint mondják), *üter-* ülni: *ütera ikänmén* = oszm. *oturujormušum, ütera ikänsén* = oszm. *oturujormušun, ütera ikän* = oszm. *oturujormuš* vagy *oturmakta iken, üteralar ikän* = oszm. *oturujorlarmés* v. *oturmaktalar iken.*

k) *-r, -er (-ur, -ör), -ér (-ur, -ör), -ar, -är* képzővel beálló jelen- vagy jövőidejű participium alakul. Tagadó igékből ez az alak *-s* képzővel képződik, egyébként magánhangzón végződő igetövek mindig *r-t*, az egytagú, mássalhangzón végződő igetövek az alább felsorolandók kivételével *-ar, -är* képzőt, a többtagú mássalhangzón végződő igetövek *-er, -ér,* képzőt vagy annak hangrendszerű változatait veszik fel: *álda-* csalni: *áldar* csaló, csalás; *ézlä-* keresni: *ézlär* kereső, keresés; *ul-* meghalni: *ulär* meghaló, meghalás; *töt-* fogni: *tötär* fogó, fogás; *ütert-* ültetni: *üterter* ültető, ültetés; *önöt-* elfeledni: *önötör* v. *önöter* elfeledő, elfeledés; *ütérel-* megöletetni (getötet werden): *ütérelér;* *ášama-* nem enni: *ášamas* nem evő, nem evés; *kilmä-* nem jönni, nem jövés. Az egytagú, mássalhangzós végzetűek közül a többtagúakat követik: *äl-* venni: *äler, äjt-* mondani: *äjtär, bél-* tudni: *bélär, bir,* adni: *birär, bär-* menni: *bärer, bul-* lenni: *buler, jät-* feküdni: *jätär, jár-* hasítani: *järer jör-* (*jörö-*) menni: *jörör,* v. *jörer, käl-* maradni: *käler, kur-* látni: *kurär, ör-* verni, ütni: *örör, tärt-* húzni: *tärtär, tör-*

állani: *törör, ur-* aratni: *urgr*. Az *i-* lenni igének ezen alakja: *der, dir*.

Ez az igealak használható melléknévül és főnévül egyaránt s jelentése hol az oszmanli *-r* képzős igenévnek, hol az *-ažak, -ežek* képzősnek felel meg: *buler ädäm* olyan ember a kiből válik vagy válhatik valami, *bulmas ädäm* olyan ember a kiből nem válik vagy nem fog válni semmi; *kâčan uläreyné belmäjsen* = oszm. *ne vakıt öležejiği bilmejšorsun* = nem tudod, mikor fogsz meghalni: *ikmäk urlar öcön* kenyérlopás czéljából. Ezen igealak dativusa felel meg legjobban annak, a mit infinitivuson érteni szoktunk: *kis-* vágni: *urmança üten kisärgä bärđem* elmentem az erdőre fát vágni; *munę äjtärgä tejäs tüğel* ezt mondani nem illik; *mänem niğjätäm käläğa bärerğa* nekem szándékom a városba menni. Külön felemlítést érdemel ilyenforma használata: *min äwulğa kitmäskä ujlap töräm* azon gondolkozom, hogy nem fogok falura menni; *tiz käjterğa äjtte* azt mondotta, hogy hamar vissza fog térni: *bu äraç äwarğa tóra* ez a fa dülöfélben van.

Ez az igenév előfordul *-lek, -lek* képzővel is: *bulerlek* jóra-valóság, nagyrateremtség, *kurälmä-* gyűlölni: *kurälmäsläk* gyűlölet. Csak nyomtatásban olvastam, beszédben azonban nem hallottam az ilyen halmozott tagadást, mint: *imëzmässëzlek* nem szoptatás, az *imëz-* szoptatni igéből.

Igei személyragokkal ebből az igenévből beálló jelen vagy jövő idő alakul, mely közmondásokban körülbelül a görög aoristos gnomikust helyettesíti és sokszor a folyamatos jelennel váltakozik.

jäsa- csinálni: *jäsarmen* csinálok, csinálni fogok, *jäsarsen, jäsar, jäsarbez, jäsarsez jäsarlar*. — *bël-* tudni: *bëlërmën, bëlërsën, bëlër, bëlërbëz, bëlërsëz, bëlërlär*. — *üterma-* nem ülni: *ütermasmen* v. *ütermam* nem ülök le, nem fogok leülni, *ütermassen, ütermas, ütermäbez* (*ütermasbez* helyett) *ütermassez, ütermaslar*. — *ëcmä-* nem inni: *ëcmäsmën* v. *ëcmäm, ëcmässën, ëcmäs, ëcmäbëz, ëcmässëz, ëcmäslär*.

Megjegyzendők még az ilyen kapcsolatok: *jeğlar idëm* sírnék, sírtam volna; *jeğlar imëš* sírt v. sír (mint mondják). A *bul-* ige különböző alakjaival kapcsolva ezen igenévből számos új alak keletkezik, melyeknek értelme azonban könnyen felfogható s azért külön nem sorolom fel őket.

l) Szándékolttságot és jövőidejűséget fejez ki az *-asę -äsę* képzős igenév, melynek *a, ä* hangja legtöbbszörre nyújtva ejtődik s mely magánhangzók után a tatárok nyelvén csak *-sę, -sę* alakban jelenik meg, holott jelentése is, alakja is arra mutat, hogy itt tulajdonképpen a *j*) pont alatt említett igenévnek harmadikszemélyű birtokosszemélyragos alakjával van dolgunk: *äl- venni: älasę a ki venni akar, a mit az ember elvenni akar; bël- tudni: bëläsę a ki tudni szeretne, a mit az ember tudni akar, a kinek tudnia kell; äsa- enni: äsasę a ki enni akar, enni fog. Személyragozva: äsasem, äsäseę, äsasę(!) äsasębez satb. Példák: minem sähärgä bärasęmbär a városba kell mennem (fogok menni); äneę säbakne bëläsę bär neki a leczkét kell tudnia; älasem bär kapnivalóm van; älasę bär kesę äkellä mint olyan ember, a kinek kapnivalója van.*

A *kil-* jönni ige különféle alakjaival ezen igenév birtokosragos alakjai ilyen jelentésű módalakokat adnak: *äsasem kilä* enni akarok, éhes vagyok; *ęcäsę kilgän* megszomjúhozott (mint mondják); *tüzan jiremne kuräsem kildé* vágyam támadt szülőföldemet látni, oszm. *doŗdurum jeri görežejim geldü.*

Jegyzet. A tatárban is előfordul, de korlátolt használatban egy *-ačak, -äčäk* képzős igenév: *kiläčäk zaman* a jövendő idő; *nä kiläčäkne bëlmejmän* nem tudom, mi lesz a jövendő.

m) A *-rač, -gäč, -kač, -käč* képző előidejű határozói igenevet képez: *mung bär nicä täpkę äjtkäč kitté* ezt egy néhányszor elmondván, elment; *öjgä käjtkäč durt särat utté* négy óra mult el azóta, hogy haza jöttem (v. jött satb.). *čen kmęıldän jerlaräč suker kuздän jäš čęrar* tiszta szívből ha sír valaki, világtalan szemből is könny jön.

n) A *-ranča, -gänčä, -kanča, -känčä* képzővel, mely nyilván összefügg a *-ran, -gän* igenév képzővel határvető igenév alakul: *sin kilgänčä* addig míg te eljössz, míg te megjössz.

o) Csak tagadó igékhez csatolva találtam a *-jenča, -jencä* határozói igenévképzőt: *jerla-* énekelni: *min jerlamajenča kém jerlasęn* ha én nem énekelek, ki énekeljen? — *nuzdälar kurmä-jenčä* bajt nem látva.

p) A *-p*, mássalhangzó után *-ęp (-up, -öp), -ęp (up, өp)*, képzős határozói igenév tulajdonképpen azt fejezi ki, hogy az

igében foglalt cselekvés közvetlenül megelőz egy másikat: *ájü šalkannej jáfraklaren jejep älep enenä kájtkan* a medve a répa leveleit összegyűjtven, vevén barlangjába visszatért. A *di-* mon-dani igének ezen alakja *dip* v. *dijep*, a *dip* alak legtöbbször az oszmani *deje*, *dejü* értelmében használatos: *čáwadače törnäne tötäm dip kulendare čepčekne jibärmä* oszm. *havädaki turnajë tutažarim deje elindeki serčeji učurta*.

Sokszor szerepel a *-p* képzős igenév mint módhatározó, s innen magyarázható, hogy a comparativus ragját is felveheti: *kečkerep* kiáltva = hangosan: *kečkerębrak* hangosabban; továbbá hogy nagy szerepe van egyéb nyelvek igekötős igéinek visszaadásánál: *káz-* ásni, *čekar-* kivenni, kihúzni: *kázep čekaręra* kiásni; *kis-* vágni, *tössör* ejteni: *kisęp töšöręgü* levágni, ki-vágni: *áša-* enni, *bétér-* bevégezni: *ášap bétérdem* megettem; *öš-* fagyni, fázni, *bét-* végzödni: *öšęp bęttęm* megfagytam, telje-sen átfáztam.

A *tör-* állani, ritkábban a *jörö-*, *jör-* menni járni igével kapcsolatban a cselekvés folyamatosságát fejezi ki a nélkül hogy, mint hasonló kapcsolatban az *-a*, *-ü* képzős igenév, dura-tív jelentésűvé tenné: *kárap törämen* nézem, szemlélem; míg *káraj* v. *kärej törämen* elnézem, elnézdegelem; *bēr uzın bik řakęllęra újlap jöręän kęšę* egy ember, a ki magát nagyon okos-nak tartá.

A *bul-* lenni igének tagadó alakjaival a cselekvés lehetet-lenségének kifejezésére szolgál: *bęlep bulmas* nem lehet tudni.

Létigék.

Az *i-* lenni igének, mely általában copula természetű, csak külön felemlített alakjai fordulnak elő, hiányzó és meg-lévő alakjait általában a rendes ragozású *bul-* lenni igének alakjai pótolják. A jelen időben a copula általában hiá-nyozhatik.

A copula jelen idejének tagadására szolgál *tüęel*: *butejęš tüęel* ez nem illő.

A *bär* van, *bär idé*, *bär imęš* satb. ige egyértelmű a német «es gibt»-tel, tagadója: *juk*.

Kérdés és részleges tagadás.

A kérdőmondat szórendje általában nem különbözik a kijelentő mondat szórendjétől. Ha a mondatban kérdőnévmás nincs, akkor ahhoz a mondatrészhez, melyre a kérdés vonatkozik, a *-me* (*-mu*, *-mó*), *-mē* (*-mu*, *-mō*) kérdőszó járul: *irtägü kälara bärersen holnap a városba mégy*; *irtägü-mē kälara bärersen holnap mégy a városba?* *irtägü kälara-me bärersen a városba mégy holnap?* *irtägü kälara bärersen-me mégy holnap a városba?* — *-me*, *-mē* helyett állhat nyomatékosan a mondat végén: *-me ikän*, *-mē ikän* v. *-mikän* is.

A részlegesen tagadó, illetve megszorító «csak» szócskát a tatár a *çena*, *gänä*, *kəna*, *kənä* szóval fejezi ki, mely a szóhoz, melyre vonatkozik, enclitikusan sımul és *e*, *é* hangzóját gyakran el is veszi: *mınēm öleşēm bër äkca-çena-me* hát az én részem csak egy pénz? *munę üreslar-çena äşap tóra* ezt csak az oroszok eszik; *sin kilgäc-kənä jäza bäsładem* csak akkor kezdtem olvasni, mikor te megjöttél.

Ugyanez a szócska egyébként mint bevezető képző is előfordul: *tämäkənēñ tämgənäsē* a dohánynak izecskéje.

Jegyzet. Mondattani szempontból még csak annyit jegyzek meg az igére vonatkozólag, hogy a többes harmadik személy *-lar*, *-lär*-je igen gyakran elmarad.

III. Szövegek.

A) Dalok.

1.

*Jil jillaj, düstem, äjazra,
mulla jékät jäza kjäzazra;
bäsendarę burkän lenyer sälep
mönaja der jékät jänyezra.*

1.

Szél fujdogál, barátom; kiderül,
tudós ifjú irogat papirosra;
fején levő süvegét félre csapva
unja magát a legény egyedül.

2.

*Jilbërdäy jilbër peçän çäpkanda,
 çäl-ylarem téjädë bülcëkka.
 Alla riza bulsen räzmät jäusen
 şul mäturne täpkan käreçkka.*

3.

*Sänduracılar säjraj öjädä ;
 öjälare jäşel pejala ;
 sänduracılar këbek säjraj säjraj
 çumer itsäk idë dunjädä !*

4.

*Ujlajmen, düstem, ujlajmen,
 ujlaremden kibän köjmajmen,
 şul ujlaremne ujlaj ujlaj
 tätle jekelarema tujmajmen.*

5.

*Jerlajmen, düstem, jerlajmen.
 nik jerlajmen ikän min bulaj ?*

2.

Leng a szellő, a mint szénát kaszálok,
 a kaszám hantba vágódott.
 Allah áldja, (isteni) kegyelem hulljon
 arra az asszonyra, a ki azt a szépet szülte.

3.

Csalogányok szólnak fészükben ;
 fészük zöld kristályüveg,
 csalogányok módjára, hej, ha dalolgtva
 élhetnénk mi is a világon !

4.

Tünődöm, barátom, tünődöm,
 tünődésemtől boglyát nem rakok ;
 ama tünődéseimet tünődve tünődve
 nem tudok eltelni édes álmaimmal.

5.

Énekelek, barátom, énekelek.
 Hogy miért énekelek én így? —

*min jerlamajenča këm jerlasen?
säuugän järden äjerde bër çudaj.*

6.

*ufudä buje tuřäj, tuřäj;
bër tuřäje äney käriskä.
ädämlärdän ädäm ärtäk tügël,
ädämlärdän ärtäk firistü.*

7.

*Buräj da buräj kâr jäusa,
bejekmaj der bölän bälase,
bër nuždälaren*) kurrmäjencä
Ir bulmaj der äta bälase.*

8.

*Tämäkënen jäfraklare
bäla läcgen kânate;*

Ha én nem énekelek, ki énekeljen?
Szeretett kedvesemtől elváltasztott az isten.

6.

Az Ufa (folyó) mente mező, mező;
egyik mezeje käriskä fű.
Embernél ember nem különb,
embernél különb az angyal.

7.

Ha fergetegesen hull is a hó,
nem bánja azt a szarvasborjú.
Ha semmi vesződséget át nem él,
férfi nem lesz az atya fia (az ifjú ember).

8.

A dohánynak levele
fiók sólyom szárnya,

*) A *nuždälaren* szóban levő birtokos személyrag magyar nyelvérték szerint felesleges, de a tatárban hasonló esetekben elég gyakori, épp úgy mint a költőies többszám: *čälçelarem* «kaszám» (1. a 2. sz. dalt!). — *ufu*, oroszul Уфимка, az Ufimka folyó, mely Ufa városánál ömlik az *Ak-idélbe* (oroszul: Бѣлая рѣка).

tämäkë tårtkan jékétlär
pädeşaney sänate

9.

Tämäkënenëj tämgënäse
bäla körtnöj bälçenase:
tämäkë tårtkan jékétlär
matur kezney járçenase.

10. Täkmaq.

Täkmaq başe şul buler:

äk kelätkä jul buler.
äk kelätkä kergän idëm:
äbez tuatkäj bizänä,
bizänä dä tözänä.
min jäkçerak bärçan idëm:
kusaäk älep kizänä.
«äbez tuatkäj, çäcëy özön,
äj-häj, tänkä tärçarça!»
äbez tuatkäj wärdä kujde
kiç täräzä kärçarça.

a dohányozó legények
a király tanácsadói.

9.

A dohányznak izecskéje
ifjú méhnek mézecsskéje:
a dohányozó legények
szép lányoknak szeretői.

10. Tréfás versezet.

A versnek a kezdete ez:

Fehér házba út vezet.
Bementem a fehér házba:
a kisasszony cziczomázza magát,
cziczomázza és szépítgeti magát.
Én közelebb találtam menni:
dorongot fog s eldönget. —
«Ej kisasszony! hajad hosszú,
ej-haj, tenkét ráakasztani!» —
A kisasszony meghagyta,
hogy estére kopogtassak az ablakon.

*käktem, suktem, — çekmade,
mena töräm äpterap,
ësöp bettäm kälterap.
şunden kittäm cārasez,
âtem jigep cânasez.★)*

B) Közmondások.

1. *iké kujân ârtendan jégörsây, børsen dä tóta âlmassen.*
2. *bâr jäsél dä kâz tüzügé tügel.*
3. *sâber itkân murâdena jîtkân.*
4. *et kôrsâyena sâre mâj kilésmâj.*
5. *sejlerlar sū êčkândâ bôzâular bôz jâlaç.*
6. *çâlem bârda teley tej, ostâ bârda kuley tej.*
7. *âpterayan urdâk kutê belân cûma.*
8. *kört âlmaney âslena tösâ.*
9. *tilenê namaz ûkerça kuşsay mâççajen tişep betêrer.*
10. *sâbak ûkemak ejnâ belân keçe kâzmak.*
11. *iké bârmak ârasna it us-mâj.*
12. *êê tâçan tâçmaj.*
13. *ârt sâbaçen ûkeran*
14. *ârt sâbaçen ûketer.*
15. *bâşkertê bër belêngâ bër bolôn birâ der.*
16. *ûres dusey bulsa bilêngdâ bâlta bulsun.*
17. *sulâçajdan bâşlaçan jâzûça*

Kopogtattam, zörgettem, — nem jött ki.

Ím, én ott állok tanácstalan,
átfáztam csak úgy vaczogtam.

Onnan elmentem, nem tehettem máskép,
befogván lovamat szánkó nélkül.

1. Ha két nyúl után szaladsz, egyiket sem tudod megfogni.
2. Nem minden lúdtrágya, a mi zöld.
3. A ki kitart, célhoz ér.
4. Eb gyomrába nem való fött vaj.
5. Mikor a tehenek vizet isznak, a borjak jeget nyálnak.
6. A hol tudós van, tartsd vissza nyelvedet; a hol mester van, tartsd vissza kezedet.
7. Meggabalyodott récze fenekével bukik alá.
8. A féreg a java almába esik.
9. Ha bolondot imádkozásra fogsz, homlokát lyukasztja ki.
10. Tanulni annyi mint tüvel kutat ásni.
11. Két ujj közé hús nem nő.
12. Három támasztófa nem dől el.
13. Utólagosan (maga kárán) tanult.
14. Utólagosan tanít (= eső után köpönyeg).
15. A baskir egy fánkért egy kaszálót ad.
16. Ha oroszal barátkozol, fokosod övedben legyen.
17. Balfelől kezdődő írásban ne bízzál. (Az orosz írásra vonatkozik, mely az

★) *Tänkâ*: ércpénz, a miből fűzért csinálnak és a hajfonathoz fűzik; *ûbez tutkâj* eredetileg «művelt leányzó» ezért fordítom a «kisasszony» szóval.

ęsanma. 18. báj tǎpsa: kötlö bulsun; járle tǎpsa: kǎjan ǎlden? 19. ǎlten jukaređa jözdöktü döröstlök batar. 20. päri ǎlesteryan. 21. kǎkré kǎjen tǎrätkǎn. 22. alla birmägänné mulla birmäs. 23. ǎt mennägǎn ǎt mensü čäba čäba uterér, tun kǎjmägǎn tun kejsä kǎra kǎra bǎtǎrér. 24. ǎsel köş ǎjajendǎn ǎläger. 25. irtǎse tǎwuktǎn bǎgönkǎ jómörka ǎrtek. 26. irdä däulät jitärdä kǎrǎ sǎlsa da kǎz ǎler, irdǎn däulät kǎčarda läčen sǎlsa da ǎz ǎler. 27. ǎwurǎn bǎška timǎr tǎrak. 28. ǎjtkǎn suz, ǎtkǎn uk, uzǎn řumer, bǎrsǎ dü kirǎ kǎjtmǎs. 29. uzǎj járle bulsǎj da ǎkčǎj kup bulsen. 30. irtägü ulǎreynǎ bǎlgǎndǎj ǎbǎdüt kel, meň jel řumer sǎrǎčǎk kebǎ kǎsp it. 31. ǎk bulmasa da pak bulsen. 32. ǎten ǎlderrǎč kǎpkasǎn bikiägǎn. 33. ǎt ǎunayǎn jirdä tǎk kǎler. 34. ǎdǎm bǎr kǎm ǎdǎmlǎrneň nǎkše der, ǎdǎm bǎr kǎm řǎjuǎn ǎndan jǎysǎder. 35. ǎt simǎrsǎ ǎjǎsǎn tešlǎr. 36. iskǎsez jǎng bulmas, jǎmansǎz jǎjšǎ bulmas. 37. ǎčneň kuze ikmǎktü, tukneň kuze řikmǎttü. 38. ǎlü ǎrǎtmǎj, sǎtü ǎrǎtǎ. 39. ǎineň kejrǎren

arabbal ellentétben balról jobbfelé halad). 18. Ha gazdag talál valamit (azt mondják): boldog legyen (= gratulálok), ha szegény talál valamit (azt mondják): honnan vetted? 19. Ha az arany felszínen úszik, az igazság elstüllyed. 20. Kicsérélte a boszorkány. (Gyermekre mondják, ha rosszabb mint az ember szülei után várná. A japáni közmondás szerint is: *oya ni ninu ko wa oni no ko da* = a szülőjéhez nem hasonló gyermek ördög fia.) 21. Ferde nyírfát támasztatott valakivel (= rászédett, lóvá tett. v. ö. a 12. számú elbeszélést!). 22. A mit Allah meg nem ad, a pap sem adja meg. 23. A ki még lovon nem ült, ha lóra ül, addig hajtja míg meg nem öli; a ki subát nem viselt, ha subát ölt, addig veri, míg el nem nyúvi. 24. Az igazi madár lábával ül (az ágra). 25. Holnapi tyúknál jobb a mai tojás. 26. Ha az embernek szerencséje van, ha varjat ereszt is, ludat fog; ha az embert a szerencse kerüli, sólymot eresszen bár, keveset fog. (A *läčen* v. *ǎläčen* nevü sólyomfélélet különösen vadkacsa vadászatra használják.) 27. Fájós fejre vas fésű. 28. Kimondott szó, kilőtt nyíl, elmúlt élet, egyik sem tér vissza. 29. Ha magad szegény vagy is, csak pénzed legyen sok. 30. Úgy imádkozzál, mintha azt tudnád, hogy holnap meghalsz; úgy szerezz, mintha ezer évig élnél. 31. Ha nem is fehér, csak tiszta legyen. 32. Akkor zárta be kapuját, mikor már el hagyta lopni a lovát. 33. A hol ló hempereg, ott szőr marad. 34. Van ember, a ki az emberek dísze; van ember, a kinél az állat külömb. 35. Ha a kutya meghízik, megharapja a gazdáját. 36. Ócska nélkül nincs új; rossz nélkül nincs jó. 37. Az éhes szeme a kenyéren van, a jólakotté bölcseségen. 38. A vétel nem tanít, az eladás tanít.

kém kisä, äyar şul jâzşe. 40. et uz kejreren uzê kutärmäsä, äng kém kutärer? 41. alma äraçendan jerak tösmäs. 42. äwul äwuz, urman koläk, ker kuz. 43. äkçang julda täpsaŋ da sänab äl. 44. ikê kârbuz bër kultekka seŋmas. 45. ikê täkä bâşe bër kâzara seŋmas. 46. äna kuwle bälada, bälä kuwle dälada. 47. äşayan belmäs, turäyan belër. 48. urdäk birsän, kâz älersen. 49. äteŋ jâman bulsa, säteŋ kötelersen, çäteney jâman bulsa, nîçäk itärsen. 50. äjaçendare itegëŋ tär bulsa, dunjä kinlegëndä ni fâjda? 51. uksëz bälä uz këndegën uzi kisä imëš. 52. işäk tuşäk kâdren belmäs. 53. äcû jötü tâu jötü. 54. älteŋ jirdü jätmas. 55. ät äzgenë täjra ejärer. 56. ir këšeney här buwunena bër çäten. 57. örä belmägän et eŋ ejäsänä kunak kiterër. 58. jukareŋ ureŋ bärda tubän ütërma. 59. utmäs bälta söjäk çäbarya järeŋ. 60. ir säfärdä belëner, ät çänada belëner. 61. ädäm sulär, takdir kölä. 62. jâşne ät bázarenda söreŋlar. 63. äna sötë belän kermägän täna sötë belän kermäs. 64. äjakka tärtsaŋ, bâška juk; bâška tartsaŋ, äjakka juk. 65. irtü öjlängän ulëna kezëna kinängän.

39. A ki a kutya farkát levágja, annak az jó. 40. Ha a kutya maga nem emeli fel a maga farkát, ki emeli föl? 41. Az alma nem esik messzire fájától. 42. A falu száj, az erdő fül, a róna szem (= mindenütt kell az embernek szavaira és tetteire ügyelnie.) 43. Ha a pénzt az úton találod is, megoldvasva vedd magadhoz. 44. Két dinnye nem fér egy hón alá. 45. Két kosfej nem fér egy üstbe. 46. Az anya szíve a gyermekén, a gyermek szíve a réten. 47. Nem az tudja, a ki eszi, hanem az a ki aprította. 48. Ha kacsát adsz, ludat kapsz. 49. Ha rossz a lovad, ha eladod, megszabadulsz tőle; ha feleséged rossz, mit csinálsz? 50. Ha a lábadon levő csizma szűk, mi hasznod van abban, hogy széles a világ. 51. Mint mondják, az árva gyermek maga metszi el köldökét. (Itt a «mint mondják» v. «a mondás-kint» értelmét az imëš fejezi ki, mint alább is több helyen úgy példabeszédekben, mint elbeszélésekben.) 52. A számár nem tudja a derékalj értékét. 53. Haragot elnyelni annyi mint hegyet nyelni. 54. Az arany nem hever a földön. 55. Hitvány ló csikó után megyen. 56. Férfi embernek minden izére egy asszony. 57. Ugatni nem tudó kutya a házi gazdának vendéget hoz. 58. Ha fent van hely, ne ülj alant. 59. Életlen balta csontot törni való. 60. A férfi hadban tűnik ki, a ló szánkóban tűnik ki. 61. Az ember beszél, a sors nevet. 62. A kort lóvásáron kérdik. 63. A mi az anyatejjel bele nem ment (az emberbe), az a tehén tejével sem megy be. 64. Ha a lábakra húzod, fejedre nines; ha a fejedre húzod, lábakra nines. 65. A ki korán háza-

66. *irněj suzė bėr buler.* 67. *irtä namaz kič namaz, äbzarenda yajwan kälmas.* 68. *üres bajsä, čirkäu säler; tatar bajsä, zäten äler.* 69. *et uz öjäsenda ireklė.* 70. *ät kibändän erėkmäs.* 71. *äwulne mäktä, sähärdä tör.* 72. *üteryan kez urenle buler.* 73. *ät kešnäsėp täneša, ädäm soräsėp täneša.* 74. *urmanya uten tejäp bärmejlär.* 75. *uzė jimäs, kešėgü birmäs.* 76. *äte juk urända, käjyese juk burända.* 77. *et disän kejrere juk, sejer disän muzeze juk.* 78. *uzėy täpmağan mälnėy kädre bulmas.* 79. *ulgän sejer sötle buler.* 80. *äček äwuz äc kälmas.* 81. *äkča äkčəng täba.* 82. *äkča čėkkanne ir tejmas, tir čėkkanne tirė tejmas.* 83. *äjüdan kurekkan urmanya bärmas.* 84. *äše juk ruza tötär, eşė juk namaz uker.* 85. *jukareya kăräp fikər it, tubängü kăräp šėkər it.* 86. *et äuzendan sėjäk älep bulmas.* 87. *ätasė bölän ätmağanne bälase kölän ätmas.* 88. *bälalė öj bazar, bälases öj mazar.* 89. *bėz kápčėkta jätmas.* 90. *bėräu äkča jejar, bėräu kápčėk tęgär.* 91. *bäl dimäk belän äwuz tätle bulmas.* 92. *bäter jərəsez bulmas.* 93. *bäter bulsan äsarlar,*

sodik, fiának leányának örül. 66. Férfinak egy a szava. 67. Reggel imádság, este imádság (= későn korán imádság), istállóban állat nem marad. 68. Ha az orosz meggazdagszik, templomot épít; ha a tatár meggazdagszik feleséget vesz. 69. Az eb is úr (= szabad) a maga vaczkában. 70. A ló nem ijed meg a boglyától. 71. Dicsérd a falut és lakjál városban. 72. Várt leány várat nyer (szószerint: ült leány helyet kap). 73. A ló nyerítve ismerkedik, az ember kérdezősködve ismerkedik. 74. Erdőre nem hordanak fát. 75. Se maga meg nem eszi, se másnak nem adja. 76. A kinek lova nincs az utczán, nincs gondja a hóviharban. 77. Ha azt mondod, hogy «eb», farka nincs; ha azt mondod «tehén», szarva nincs. 78. Nincs értéke az olyan vagyonnak, melyet nem magad szereztél. 79. Döglött tehén jó tejelővé lesz (= minden döglött tehénre ráfognak, hogy jó tejelő volt). 80. Nyitott száj nem marad éhesen. 81. A pénz a pénzt megtalálja. 82. A pénz kiözönlését az ember nem tarthatja vissza, a verejték kijövetelét a bőr nem akadályozhatja meg. 83. A ki medvétől fél, nem megy az erdőre. 84. A kinek nincs mit ennie, böjtöl; a kinek nincs dolga, imádkozik. 85. Felfelé nézve gondolkozzál, lefelé nézve adj hálát. 86. Eb szájából nem lehet kivenni a csontot. 87. A kinek az apja nem lőtt szarvast, annak a fia nem lő vad szamarat. 88. Gyermekes ház vásár, gyermektelen ház temető. 89. Az ár nem marad meg a zsákban (= kibujik a szeg a zsákból). 90. Egyik ember a pénzt gyűjti, a másik zsákot varr (hozzá). 91. Azzal, hogy az ember azt mondja, hogy «méz», nem édesül meg a száj. 92. Vitéz nincsen seb nélkül. 93. Ha vitéz lesz, felakasztanak; ha gyáva lesz, eltaposnak; ha közép-

jávaš bulsaŋ bäsarlar, urtäča bulsaŋ žän jäsarlar. 94. bājneŋ möržase kejek bulsa da, tötöne tuŋre. 95. äuze kejek bulsa da, bāj ule suläsän. 96. bājneŋ äuze kejek bulsa da, suze tuŋre. 97. bëräü sejer säüwa, bëräü mujezen töta. 98. bijädän äla da tuŋa, kolä da tuŋa. 99. bötön dunjäne sü älsa, urdäkkä ni žäm bär? 100. birsän älersen, iksän urersen. 101. bejeŋ belmägän äjüŋa uräm tä. 102. birgängä bër dä kup, äŋanŋa älte da äz. 103. bër belčerak sejer bötön këtüne belčrata. 104. bër ir žäten älsa, ältmeš žäten jeŋlar imeš. 105. buré dä tuk bulsen, kuj da bötön bulsen. 106. buler ädäm un jäsändän bäs buler, bulmas ädäm kerekka jitešsä dä jäs buler. 107. bärmaqlar da bärse da tigéz tügel. 108. bukka këräk täbeler. 109. bāj östëndü jäne kejem kursälär, mubäräk bulsen, dirilər; järe östëndü kursälär, këm-nëké? dirilər. 110. bājneŋ mäcesé dä kujän töta. 111. belmäjmen bër suz belämen iké suz. 112. bäl tötkan bärmaŋen jälär. 113. bärüčeŋa bärma, bäsęno käjru äлма. 114. bājne mäl bäsar, järeleŋ bälä bäsar. 115. bälëk ezlär, käjda tiränräk; ädäm ezlär, käjda jäysęrak. 116. bité ädäb belmägän, kuté tähärät kurmägän. 117. buré kártajsa eklär kölköse bula imeš. 118. buj ešlämäj,

szertü lesz, királynak tesznek. 94. Ha ferde is a gazdag kéménye, egyenes a füstje. 95. Ha ferde is a szája, gazdag ember fia szóljon. 96. Ha ferde is a gazdag szája, egyenes (= helyes) a szava. 97. Az egyik feji a tehenet, a másik a sarvát tartja (v. ö. a 90. számút). 98. A kanczától tarka is születik, fakó is születik. 99. Ha az egész világot elönti is a víz, mit bánja a kacsá? 100. Ha adsz, kapsz; ha vetsz, aratsz. 101. Táncolni nem tudó medvének szük az utca. 102. Az adónak egy is sok, a kapónak hat is kevés. 103. Egy sáros tehen az egész csordát besározza. 104. Ha egy férfi házasodik, hatvan asszony sír (imeš = mint mondják). 105. A farkas is jóllakjék, a juh is egész legyen. 106. A valamire való ember tíz éves korától fő (ember), a semmire való ember, ha negyven évet ér is, fiatal. 107. Az újjak se mind egyenlők. 108. Trágyához akad lapát. 109. Ha gazdagon látnak új ruhát, azt mondják: áldott legyen (= kötlő bulsen), ha szegényen látnak (új ruhát), azt mondják: kié? 110. Gazdagnak a macskája is nyulat fog. 111. «Nem tudom», egyszó; «tudom» két szó. 112. A ki mézhez nyúl, megnyalja a ujját. 113. Javashoz (bübájoshoz, jövendőmondóhoz) ne menj, fejedre gondot ne végy. 114. A gazdagot a vagyon nyomja, a szegényt a gyermek nyomja. 115. A hal azt keresi, hol mélyebb; az ember azt keresi, hol jobb. 116. Arcza tisztességet nem tud, a fenéke mosást nem látott. 117. A mondásként, a farkas ha megvénhedik, ebek csúfja lesz. 118. Nem a test

kul esläj. 119. *bajrämdägä äšej bulmas, aljandaye xätenej bulmas.* 120. *bäxetsez bälaney äuze äška tejsä, börnöndan kân arar.* 121. *tätarya telmäč kiräkmäs.* 122. *tälencänen kâpčere tulsä da, kuzä tujmas.* 123. *tintäk tipsä tiner özä.* 124. *tujmayan bälara bišek elmäjläj.* 125. *tisek jertektan kölä imësh.* 126. *tatarnej räkele töstän suj kilä imësh.* 127. *tujan jirdän tujjan jir jäzše.* 128. *tilädän tuyre xabar.* 129. *bër tökergän tökөркәнә kirä jötmajlar.* 130. *töjä kejrere jürgä jükänen kem kuurgän bär?* 131. *tuyre tel täš järer.* 132. *tilädän söräma, ul uzä äjter.* 133. *tilä kezelyä äšek.* 134. *čen kuşeldän jejlarač suker kuzdän jäš čayar.* 135. *čuwäs belän düst bulsaņ, cäbatasen turgä kujar.* 136. *çalk kajrusen xän čikär, xän kajrusen kem čikär?* 137. *hisablaşkan duslar öröšmas.* 138. *däwlätněj kädre bėtkäč belänen.* 139. *dinē başkaney filē başka.* 140. *düst kârar başeņa, duşman kârar ajaņeņa.* 141. *dunjä bër biten kursätä, bër kuten kursätä.* 142. *üresneņ räkele mejek ästenda.* 143. *suläsä belmägän kēšedän örä belgän et ärtär.* 144. *sējäksöz tel nej dimäs.* 145. *sulü sulü kurēnmäs sējgän sulü kurēner.* 146. *suşuš bėtkäč bäter kubäjär.*

dolgozik, a kéz dolgozik. 119. Nem az lesz ételed, a mit ünneponapon eszel; nem az lesz feleséged, a ki volt, mikor elvetted. 120. Ha szerencsétlen gyermeknek a szája ételhez ér, elered az orra vére. 121. Tatárnak nem kell tolmács. 122. A koldusnak, ha zsákja megtelik is, szeme nem lakik jól. 123. Ha bolond rüg, vasat tör. 124. Meg nem született gyermeknek nem akasztanak (nem készítenek) bölcset. 125. Lyukas nevet a rongyoson. 126. A mondásként a tatár esze későn jön meg (*töstän suj*: az alkalom, az eset után). 127. A szülőföldnél jobb az a föld, a hol az ember jóllakik. 128. Bolondtól igaz híradás. 129. Az egyszer kiköpött köpést vissza nem nyelik. 130. Ki látta, hogy teve farka földig ért. 131. Igaz nyelv (szó) követ hasít. 132. Bolondtól ne kérdezz, az maga megmond (mindent). 133. A bolond a vörösbe szerelmes. 134. Ha igaz szívből sírnak, világítalan szemből is kicsordul a könny. 135. Ha csuvással barátkozol, bocsorát a főhelyre teszi. 136. A nép gondját a király húzza (viseli), a király gondját ki viseli? 137. Egymással leszámolt barátok nem verekesznek (= clara pacta, boni amici). 138. A jómód értékét fogytával tudja meg az ember. 139. Más vallásúnak más a cselekedete. 140. A barát a fejedre néz, az ellenség a lábadra néz. 141. A világ hol az arcát mutatja, hol a hátulját mutatja. 142. Az orosznak az esze a bajusz alatt van. 143. Beszélgetni nem tudó embernél többet ér az ugatni tudó kutya. 144. A csonttalan nyelv mit nem mond? 145. Nem a szép látszik szépnek, a szeretett látszik szépnek. 146. A harcz végez-

147. sában több sáre álten. 148. sáuwarya söté juk, kerekarya fúne juk. 149. sáulek bik zur bájlek dejlär. 150. süda kimü ezé belémmäs. 151. süker kuyp kurér, áksak kuyp jörér. 152. táwuk simersä, kute bérésér. 153. tuj upkäsöz bulmas. 154. tátle tél jelanne enéndün cęyara. 155. táu táuya bérélmäsä dä, ädäm ädämgä béréler. 156. řákelsez dusttan řákelle dušman ártek. 157. řájepsez bér Alla-řena buler. 158. řájepsez dust ezlágän dustsez káler. 159. řáker kėsénęy ákčesę törnä bulep kečkera imės. 160. kája bársay da bér kójás. 161. kárya káryaney kuwzén cękarmas. 162. káryaney bér kuwzé bukta, ikénčesé ukta. 163. kájtkan málda büräküt bär. 164. kárya uzénęy bálasesn «áp-ářem» dip sějär imės. 165. kunak eř ejásenęy iságę. 166. keřęya tőkörmü; kájtęp sū ecársen. 167. kól ášaranyen suwjlär. 168. kálřan eskü kár jáuwar. 169. kezem, siğä äjtäm; kilénem; sin teğla! 170. kezarep cękkan kójásne bolót káplej. 171. káryadan kárya tuřar. 172. kárama kėsénęy uzénä, kára äney suzénü. 173. kibän ästenda tečkan ulmäs. 174. kirpe bálasesn «jómöröřenam, jómöšákkenam» dip sějär imės. 175. kėsęgä cökör kázma, uzęy tösársen. 176. kětüdüän äjreřyan kujne bure äšaj. 177. kup kářtlar ecéndü bála buler dänä, kup bálalar

tével szaporodnak a hősök. 147. Az eke alja sárarany. 148. Megfejeshez teje nincs, megnyíráshoz gyapja nincs. 149. Az egészséget igen nagy gazdagságnak mondják. 150. A vizen nem ismerhető fel a hajó nyoma. 151. A vak sokat lát, a sánta sokat jár. 152. Ha a tyúk meghzilik, feneke összenő. 153. Lakodalom nincs bosszúság nélkül. 154. Édes nyelv a kígyót is kicsalja lyukából. 155. Ha hegy a hegyvel nem egyesülhet is, ember emberrel egyesülhet. 156. Esztelen barátnál többet ér az okos ellenség. 157. Hibátlan csak az egy Allah. 158. A ki hibátlan barátot keres, barát nélkül marad. 159. Mint mondják, a szegény ember pénze daruvá válik és kiáltoz. 160. Akárhova megy is egy a nap. 161. Varjú varjúnak a szemét nem veszi ki. 162. A varjúnak egyik szeme a trágyán, másik a nyilon. 163. Visszakerült jószágon áldás van. 164. Mint mondják, a varjú azzal becézi fiát, hogy «hófehérkém.» 165. A vendég a házigazda számara. 166. Kútba ne köpj; ha visszatérsz, vizet iszol. 167. A szolgálta azt beszéli, a mit evett. 168. Maradó (halogatott) dologra hó esik. 169. Lányom, neked mondom; menyem, te hallgass ide! 170. A vörösön (tüzesen) kelő napot felhő borítja el. 171. Varjútól varjú születik. 172. Ne nézz az emberre magára, tekints szavára. 173. Boglya alatt nem döglök meg az egér. 174. Mint mondják, a sün is úgy becézgeti a fiát, hogy «gömbölyűteském», «puhácskám»! 175. Másnak vermet ne áss; magad esel bele! 176. A nyájtól elvált juhót megeszi a farkas. 177. Sok öreg

éčendä kárt buler bala. 178. kukkä mensäy, äjarendan tárter; jirgä kersäy, kolärendan tárter. 179. kup suzdän äze jäyşe, äz suznäy uzä jäyşe. 180. kuздän töškän téldän töšä. 181. máj-čulmägä tešendan belänär. 182. mäł ejäsänä öjšär imësh. 183. här këmneñ bärmaŕe uzänä täba käkrä. 184. jáman sejer jázda bö-zäular. 185. jätimneñ kärne jidä. 186. julärne čäčep usturmäj-lär, ul uzä usä. 187. jäyšelekka jäyšelek här kesänäy ešä der, jámanlekka jäyšelek ir kesänäy ešä der. 188. jeŕlamayan bäläya imčäk birmäjläär. 189. jil tejmäj ulän bäše selkänmäš. 190. jätim-lärneñ bäjräme jāye kulnäk kejšändä. 191. jükän kez kijäudän kurekmas. 192. jökläyan jelanneñ kejšereña bäsma. 193. jäyşe ätka bär kämče, jáman ätka meñ kämče. 194. jukne kiräk täp-terer. 195. juldašen süker bulsa, kuzläreñne jómöp tör. 196. jäyşe xäten äreš önen käbab ütär, jáman xäten bödäj önen xarab ütär. 197. jáman ät belän tereğändän jäyşe ät belän ulgänäy ärtäk. 198. jelan čäkkän kesä kinderädän kurkar. 199. jidä täpker ulčä, bär täpker kis. 200. jäyşeŕa ejärgän čäčäkkä, jámanŕa ejärgän tözäkkä.

közt a gyermek tudós lesz, sok gyermek között az öreg gyer-
 mekké lesz. 178. Ha égfelé szállsz, lábaddnál fogva húz, ha föld
 alá bujsz, fülednél fogva húz. 179. Sok szóból kevés jó, kevés
 szó maga jó. 180. A mi a szemből kiesett, a nyelvből is kiesik.
 181. A vajas fazék kívülről megismerhető. 182. A jószág gazdá-
 jához hasonló. 183. Mindenkinek az ujja maga felé görbül.
 184. Rossz tehén tavasszal borjazik. 185. Az árvának hét gyomra
 van. 186. A bolondot nem vetés útján termesztik, az magától
 terem. 187. Jóért jóval (fizetni) mindenkinek dolga, rosszért
 jóval igazi (derék) ember dolga. 188. Nem síró gyermeknek nem
 adnak emlőt. 189. Ha szél nem éri, nem rezeg a fű teteje.
 190. Az árváknak akkor van ünnepük, mikor új inget öltenek.
 191. Eladó leány nem fél a vőlegénytől. 192. Alvó kígyónak
 ne lépj a farkára. 193. Jó lónak egy korbács, rossz lónak ezer
 korbács. 194. A meg nem levőt megtaláltatja a szükség. 195.
 Ha útitársad vak, a szemeidet csukva tartsd. 196. Jó asszony
 rozslisztből peccenyét csinál, rossz asszony a búzalisztet is el-
 pocsekolja. 197. Többet ér jó névvel meghalnod, mint rossz
 névvel feltámadnod. 198. A kit kígyó mart meg, az madzagtól
 is fél. 199. Hétszer mérj, egyszer vágj. 200. A ki a jót követi,
 virághoz, a ki a rossz után megy törbe (jut).

C) Apró elbeszélések.

1.

bér bāškert bér ūres belān kālāya kilēp, jir sātep bik āyca ālase kilgān. bular bērgālāsēp bér ūrenda ūteralar ikān ūres bāškerťka jānleš kārēlyan sājen ājtā ikān: «winawat» dijēp, ūres bu suznē bér ničā tāpkēr ājtkāč, bāškert žāwab birēp: «min hēnēy mina watēydan tun tektērājēm-mē!» digān imēs.*)

2.

ikē bāškert kālāya āuwāl märtābā kilgānlār. bular esētkānlār ējē kālada «gastīnicalar» bārlyēn, hām ānda tōrlē tōrlē āšlar āšarġa mēmkenlēgēn. bu bāškerťlar gastīncarġa kērābēz dijēp ġubernatōr kančellareġasena kērgānlār dā ājtkānlār: «dāwaj bēr jōd pēlmēn!» — kančellareġada ġrťtebar itmāgānlār. mundan suġ bāškerťlar ājak tibēp «tidrāk bēr jōd pēlmēn!» dip cākērgān-

1.

Egy baskir egy oroszszal a városba jöven, földet eladván pénzhez szeretett volna jutni. Ezek egy helyen együtt üldögélvén, az orosz valahányszor véletlenül meglökte a baskirt, ezt mondta: «winawat!» és az orosz ezt a szót egy nehányszor megismételvén, a baskir feleletképpen így szólt: «Hát én a te *mina* vattádból subát varrassak?»

2.

Két baskir első ízben került a városba. Ezek hallották volt, hogy a városban vannak vendéglők s hogy ott különféle ételeket lehet enni. Ezek a baskirok, abban a hiszemben, hogy vendéglőbe mennek, bementek a kormányzó irodájába és így szóltak: «Ide vagy száz pilmint!» — Az irodában nem ügyeltek rájuk. Ezután a baskirok lábukkal tombolva kiáltottak: «Szaporábban vagy száz pilmint!» Az irodában levő emberek erre azt

*) A *kāla* «város» szón Ufa értendő. A baskirok pár évtizeddel ezelőtt hihetetlenül potom áron kótyavetyélték el a földjüket; kaszálóik, szántóföldjeik pár kopekért, vagy egy font teáért holdszámra kerültek a betelepülő oroszok birtokába (lásd a 15. közmondást!). A mi baskirunk az orosz «виноватъ» = «bocsánat» szón valami vattafélét ért — *hīnēy* a tatár *sīnēy* v. *sīnēy* szónak baskiros ejtése. A baskirokról egyébként a sokkal éllemesebb és szemfülesebb tatárok számos bohóságot beszélnek. Ilyen a következő is.

lar. kančellarejadaye kešelär «bu neĵ ħäl?» dijep söräsalar, başkertlar «beđ bu gaslıñcağa pəlmən äšarğa kergün kešelär» dip äjtsälär dä, äxgerenda başkertlar äziöwkada üterep çekkanlar.*)

3. jidė bāžane burre äšaranneĵ ħikājäte.

äwwälge zamanda bėr kešeneĵ jidė keze bār ikän. ul jidė kezen jidė kijäwğä birdė. bėr kön kezlareneĵ kijäwüläre belän bergä kunakka çäkerep bäresena da tügez sej wä ĵermätlär kujyan. äläj bulsa da kijäwülärneĵ här kajsese kájnatase belän kájnanasena bāžalarendan ärteyrak söuklu bulase kilä ide. şulaj bėr niçä kön seĵlanep öjlärenä kájtep kitkänlärde. bāra töräç julda bėr burre öcörap jidė bāžanneĵ bėrsenä täšlanep äšaj başlade. käljan bāžalareĵ bėregėp äne burredän kötkarü tügel; bälkė här kajsese ečlärendä äjtälär imėš: «äšaj birsėn! kájnešemez äne bigräk seĵlayan ide. ul bulmasa, söukluräk bulermen» dijep, ändan suĵ burre ikėncėsenä jäbeškändė. käljan biš kijäu şulajuk «äšaj birsėn! ul bulmasa, min söukluräk bulermen» dip ečlärendän äjtkänlär

kerdezték, hogy «micsoda állapot ez?» s a baskirok azt mondták, hogy «mi ebbe a vendéglöbe pilmint enni jött emberek vagyunk» s végül a baskirok a dutyiban való tartózkodás után jutottak ki.

3. Hogyan ette meg a farkas a hét sógort.

Egykor egy embernek hét leánya volt. Hét leányát hét vőnek adta. Egy napon leányait férjeikkel együtt vendégül híván valamennyiüket egyforma vendégséggel és emberséggel látta el. Mindazonáltal a vők mindegyike azt szerette volna, hogy ipának és napának kedvesebb legyen sógorainál. Így néhány napig vendégeskedvén elindultak haza. A mint mentek mendégéltek, útközben egy farkas kerülvén eléjük, rávetette magát a hét sógor egyikére és elkezdte enni. A többi sógor együtt nem hogy azt a farkastól megszabadították volna, még magukban így szoltak: «Csak hadd egye meg! a feleségünk öccse őt jobban megvendégelte. Ha ő nem lesz, én kedvesebb leszek.» Azután a farkas a másodiknak esett neki. A többi őt vő magában így szolt: «Csak hadd egye meg! Ha ő nem lesz, én leszek kedve-

*) *dāwaj* = orosz давай «adj»; — *jöd*, *tidräk*, *bėd* a tatár *jöz*, *tizräk*, *bėz* szavak baskiros ejtéssel; — *pəlmən* oroszul: пельмень «vagdalt hússal töltött gombócféle.»

imes. *ozon suwnegy keskase sul, kem bure bu jide bazeane hammäsen dä beräm beräm äšap betergän imes.**)

4. *čajläcän dustnegy čikäjätė.*

bėr wäket äjü belän tölke düst buljanlar. bular urtäk bulep šälkan čäčkänlär imes. köz jitep šälkanne özär wäket jtkäč tölke äjüra äjtä ide: «jä duskaj, m'na inde šälkan jitešte; mune bulesėrgü kiräk. sin jir ästendayen teläjsen-mė, jäki jir estėndägen teläjsen-mė? mäjlėy pädeša, telägänėynė äł» digüč, äjü estėn ex-tejar kelep šälkanne jäfraklaren jejep älep enenä kajtkan. äšap kārasa, jimešnegy bėr dä täme juk-te. «fäjdasez nārsä ikän; čez-mätėm äräm kittė» dip ukenä imes. āndan suy bėr kėn tölkenėy enenä bārep «jä duskaj, sinėy ölöšėy niček? täme bār-me?» digän. älbittä tölke šälkanne čekarep āldena āšarča kujar. äjü äšap kārasa ečendän äjtä imes: «eš bulaj ikän, düstėm minė āldayen: tōkta inde! tayen urtäk bėr nārsä čäčsāk, āstėn ālėrmen» dēj

sebb!» Hosszú szónak a rövidje (száz szónak is egy a vége) az, hogy a farkas ezt a hét sógort egyenként mind megette.

4. Elbeszélés az ármányos barátról.

Egy időben a medve meg a róka barátok voltak (lettek). Ezek közösen répát vetettek. Eljövén az ősz, s a répaszedés ideje elérkezvén, a róka így szólt a medvéhez: «Hát, barátocskám, ime megérett a répa, meg kell rajta osztoznunk. Te a föld alatti részét akarod-e, avagy a föld feletti részét akarod-e? Óhajtásod nekem parancs, vedd, a melyiket akarod!» így szólván (a róka), a medve a felső részét választván a répa leveleit összeszedvén barlangjába vitte. Mikor megízlelte, az ételnek semmi íze nem volt. «Haszontalan holmi; fáradságom kárba veszett» szólt és büslakodott. Azután egy napon a róka barlangjába menvén így szólt: «Ej, barátocskám, milyen a te részed? van-e íze?» Persze a róka előhoz egy répát és eléje teszi, hogy egyék. A mint megízlelte, magában így szólt: «Így állván a dolog, barátom engem rászédett. Várj csak! Ha még egyszer közösen vetünk

*) Az *imes*-sel összetett, továbbá a *-yan*, *-yän* képzős mult idők különösen mesékben gyakoriak, s teljes értelmük csak úgy volna visszaadható, ha a mesét azzal kezdenők: «azt hallottam, hogy» v. «azt mondják, hogy» és az egész mesét ennek megfelelően függő alakban szövegeznők.

imés. *ikenée jel bular jänü ırtäk bulıp bödäj cäčkänlär. urak wäkte jütkäc. bulterıredaj jänü tölkä äjüra «jir ästendayen jä jir ästendägen älasen-me!» digäc. äjü «juk! juk! jir ästendayen älamen» digän. ändan äre tölkä bödäjne urep äjüra kämlen käldeıyan. äjü kämelne tämerläre belän jelkep enenä älep käjtep äşap kārasa, jänü äşen bik tämsöz täpkan, wä tölkeney äşen bik jäxşe täpkan. ändan suı uz eçendän äjtä imés: «çäjlälä kemsänä! törlö jäktan tozäk körep minem kebäk ägrane tozäkkä töşsä rä ikän!» digän.*

5. çäjlägä kārşe çäjlä kelıanney çikäjätä.

bır wäket törnä belän tölkä dust bulıp, tölkä törnäne uz eşenä kunakka cäkerıyan imés wä täba eştenä bır äz seıekkena kēsäl sälep, kunayeney äldena kujep şunda uzä dä bergä üterıyan imés. törnä seıek kēsälne nıkadar cükesa da bır närsä dä äuzena eläkmäj imés, amma tölkä «äsasana, seıle kunayem!» didä, kēsälneıy bäreıy jalap betergän dä kunayene şulaj äc käldeıyan. törnä tölkeney bu çäjläsän eçenä sälep ul da bır kēn tölkenē eşenä kunakka cäkerıy bır tār wä tirän cülmäkneıy tēbenä bır äz börçäk sälep tölkeney äldena kujıyan da idä, uzä dä şunda bergä üterıy,

valamit, az alját választom.» A következő esztendőben ezek ismét közösen vetettek búzát. Elérkezvén az aratás ideje, mikor a róka, miként a megelőző évben, így szólt a medvéhez: «A föld alatti részét, vagy a föld feletti részét veszed-e?» a medve így szólt: «Nem, nem! én a föld alatti részét veszem.» Erre a róka a búzát learatván, szárát a medvének hagyta. A medve a szárát gyökerével együtt kitepte, barlangjába vitte s mikor megízlelte, ételét megint nagyon izetlennek találta. Azután magában így szólt: «Ravaszság! minden oldalról tört vetve, törbe csalta a magamfajta balgát.»

5. Ravaszságra ravaszsággal.

Egy időben a darú meg a róka barátságra lépven, a róka a darút vendégül hívta a maga házához és egy tálba egy kevés híg zabkását téve vendége elé tette és maga is leült vele együtt. Bármennyire csipkedte is a darú a híg zabkását, semmi sem akadt a szájába, azonban a róka így szólt: «Egyél, kedves vendégem!» s a kását mind megette s úgy vendégét éhesen hagyta. A darú a rókának ezt az ármányát szívére vevén, egy napon ő is vendégül hívta a rókát a házához, egy szűk és mély edény fenekére egy kevés borsót tett, azt a róka elé állította, ott maga

ášarŋa kerésép «ášasana, kunarəm! sin miné fäläncü wäketta késül belän bik sejlaran ideŋ. nik ásamejsen?» didé. uzé áz wäketta börcäkne bären cukep betérep tölkéné ác käldeŋan imés. šulaj bájarę burčen tulägändé.

6. jänge bulde dip iskené ęur kurergü tejés tügelneŋ ęikäjäté.

bér járle kési urmanęa üten kisärgü bäreŋ, ánda bér ulgän tölke táŋkan imés. bu tábeštan séjónép üten da kismäj šul tölkéné ikmäk kápčeŋena sälep éjénü kájteŋ kitkän. bu ářaj éjénü kájtsa, řätene mičkü jákkan ikän. bášendan kólákcenen sälęan da tizruk utka átkan imés. řätene «siŋü neŋ bulde? — kólákceneŋne utka jákteŋ?» digäc. «keękerma, řäten! tölke töttóm, jänge kólákcen tegämén. mundaj iskené utka jákmej nišläjém?» digän. ándan suŋ kápčeŋen álep kárasa. kápčeŋe tišelgän-dé, tölke dá juk, ikmäk tá juk, ul árada iske kólákcen da jánep ut bulęan. ul mal'ün tölke jureŋ ikmäk urlar öcön ulgängü säleneŋ játkan, šundaj řäjlä belän kápčekne tišep, hám uzé töšep kálep bár ikmäkné dá

is leült vele, s evéshez látva így szólt: «Egyél vendégem! Te engem egy ízben nagyon megvendégtél zabkásával. Miért nem eszel?» Maga rövidesen felcsipkedvén az egész borsót, a rókát étlen hagyta. Így hát visszafizette tartozását.

6. Elbeszélés arról, hogy az ócskát nem kell megvetni azért, hogy új akadt.

Egy szegény ember elment az erdőre fát vágni s ott egy döglött rókát talált. E leletnek megörülve, a nélkül hogy fát vágott volna, a rókát kenyeres zsákjába dugva megindult hazafelé. Mikor ez a bácsi hazaért, felesége éppen tüzelt volt a kemenczében. Fejéről lehajítván a süvegét, gyorsan beledobta a tűzbe. Mikor a felesége azt mondotta, hogy «mi lelt téged? — tűzbe dobtad a süvegedet?» így szólt (az ember): «Ne lármázz, asszony! Rókát fogtam, új süveget varrok. Mit csináljak az ilyen ócskával, ha el nem égetem?» Azután, a mint fogja és nézi a zsákját, a zsákja ki van lyukasztva, se róka nincs, se kenyér nincs, azonközben pedig az ócska süveg is elégvén, tűzzé lett. Az az átkozott róka egyenesen kenyérlopás céljából tettette magát döglöttnek és hevert úgy, és ilyen fufanggal a zsákot kilyukasztván, maga is kiesett belőle s a kenyeret is mind ki-

tösörögän ikän. şunday säbak ukeçac äçaj gumer bujenca iskene çur kurmäskä ugët wä näsiçät birgän imiş.*)

7. bër nāmākül eşneç çiküjäte.

bër kën jäbalak niček-ter bër çepček äulap äne äşamakçe bulyanda çepček äya äjtkän imiş: «ä j bäter, takdirgü çära çuk inde. sin minä äşaisen. läkin şunçena äjtsänä: sinëç äteç niček? hiç bulmasa üzemnë jâratkan bäterneç äten belëp uläjëm» digän imiş. jäbalak äwäldä äuzen äçar äçmas «minëm ätem jäfalak» digän. çepček «çuk, bäter; köläçem bik eşetmäç; keçkerebrak äjtsänä!» digän. ul wäket jäbalak äuzen tuç tuç äcep «minëm ätem jäbalak» digän. çepček äuzendan kötolöp öçkan da kitkän-dë. bäs jäbalak uz üzën şeltülöp äjtä imiş: «jä min kem bulçem? bälalarça tël ugrätüçë möçällem bulçem-me, jäki kur'an maşak itterüçë käreç bulçem-me? uz ätemneç şulaj keçkerep äjtmäsäm bulmej-mu?» digän imiş.

hullatta. Ilyen leczke után a bácsi egész életében azt tanácsolta, hogy az ócskát nem kell megvetni.

7. Mese egy oktalan dologról.

Egy napon egy bagoly valahogyan verebet fogott s mikor azt éppen meg akarta enni, a veréb így szólt hozzá: «Ej vitéz, a sors ellen nincs mit tennem immár. Te engem megeszel. Azonban legalább azt mond meg: mi a te neved? Legalább úgy haljak meg, hogy tudom a nevét annak a vitéznek, a ki engem szeretett.» A bagoly először ki is nyitotta a száját, nem is, és így szólt: «Az én nevem fagoly.» A veréb így szólt: «Nem vitéz; fülem nem jól hall; hangosabban mondjad!» Ekkor a bagoly száját teljesen kinyitván így szólt: «Az én nevem bagoly.» A veréb (erre) szájából kiszabadulván, elröpült. A bagoly meg önmagát szidva így szólt: «Hát ugyan ki vagyok én? gyermekeket beszélni tanító mester lettem-e, vagy koránt (korán olvasást) gyakoroltató olvasó (felolvasó) lettem-e? nem lett volna-e jó az is, ha nevetem nem mondom olyan hangosan?»

*) Mint e mese címéből, meg a többiekéből is kilátszik, a tatár sokszor egész mondatokat egy szónak véve viszonyragokkal lát el, mint itt a «jane bulde dip iskene çur kurerga tejëş tügel» közmondást a genitivus raggal. A *näsiçät* arab szó az utolsó mondatban szinte fölösleges vele egyértelmű *ugët* mellett.

8. *bēr urensesz ešněj χikājātē.*

bēr kejēm tēgūcē jālgez julda bārep tōryanda bēr āt burēgū oćōrap, burē mung āsamakēg bulgan īmēš. tēgūcē āna ājtkān dēr: «bāter, sin minē āsamakēg bulasēn; cāram juk. tākin āuwāl bu-jēnne wā inēnnē ulčāp kārāmajēnēa kārneņa sejarmen-me ikān?» dijēp, burē «jārar; ulčāp kāra!» digān imēš. tēgūcē kápčējendan timēr āršēnēn cēyarep ulčāgān bulep burenēj kejrējendan tōtēp ālep šulaj kiskān imēš. χatta burē issēz jējēlep kāljan-dē da tēgūcē uz julena jōrēj birgān imēš. bēr āz wākettan suy burē isēn jējraē uz uzēnā ājtū imēš: «jā minā bujēmnē inēmnē ulčātergā nigā kirāk idē? min āsel kējēmlār tēkterāmen-mē, jāki χaskār χēzmātēnā kērāmen-mē? bu kēšī bōtēnnāj kārņema sejmāsa, bēr āžen āšāp kitsām bulmaj idē-mē?» digān imēš.)*

9. *mākūl žāwab χikājātē.*

bēr kōn bēr bāj kēšigā ber fāker kilēp kejūčēlek belān ojnū kērēp ūtēryan wā bēr dā tubāncēlek kursātmāj wā ādāb sāklamaj,

8. Elbeszélés egy helytelen dologról.

Mikor egyszer egy ruhavarró (= szabó) egyedül ballagott az úton, egy éhes farkassal találkozott, s a farkas meg akarta enni. A szabó így szólt hozzá: «Vitéz, te engem meg akarsz enni, nem tehetek róla. Azonban a (tested) hosszát és szélességét ha meg nem mérem, beleférek-e a hasadba?» A farkas így szólt: «Helyes; mérd meg és lásd!» A szabó elővette zsákjából vasrőfjét és mintha mérni akarná a farkas farkát megfogván, úgy levágta. Annyira, hogy a farkas eszméletlenül összerogyott és ott maradt, a szabó meg ment tovább a maga útján. Kevés idő múlva a farkas összeszedvén eszméletét, így szólt magában: «Minek kellett nekem szélemet hosszamat megmérnem? Finom ruhát varratok-e magamnak, avagy katonai szolgálatba lépek-e? Ha ez az ember egészében nem fért volna a hasamba, nem ehettem volna-e meg egy részét?»

9. Okos felelet.

Egy napon egy gazdag emberhez egy szegény jöven, merész-séggel bement a házába, leült s annélkül, hogy alázatosságot

*) Az *urensesz* szó teljesen egyértelmű a francia «déplacé»-val. Az utolsó mondatban az *āšāp kitsām* kifejezés = *āšāj birsām* ha me gettem volna.

älase bär keşe şikelle äyça söräj der. muney eşenden çäjran buler ecänden «jukisä bu keşegä uzäm önötkan burçem bär-mikän?» dip, ujlap, ädäb belän-ğenä «jä kärendäs, nindäj äyça söräjsen? mindä çäkeñ bär-mu?» digän. fäker äjtkän: «bäli, çäkem bär. bez bäremez da bär ädäm ätaney bälalare, bär berëmezgä kärendäslär bulamez. kärendäslärneñ mäle urtak bulerça teješ. sinëñ bukadar bäjleçegdan miñä teješ älöşne sörej kildem» digän. bäj «bik çuş kildëñ, kärendäs; rästne äjtäsen. min sinä teješ älöşne ärteçe belän biräjem» dip kësäsändän bär käre äkça çekarep birgän. fäker «bu niček zolóm? bukadar bäjlektan minëm älöşëm bär äkça-çena-mu?» digäc, bäj äjtkän: «minëm bukadar bäjleçem bulsa, sulkadaruk sinëñ këbäk kärendäslärem dä kub. ägär ul kärendäsläremä hämmäsänä şulaj bërär äkça birä kitsäm ide, bu mälem-çena tügel, däçe muney kadar jözläb ärtek bulsa da, jitmäs. sinä älöşñä tejär kadärdän jözläb ärtek birdëm. kub därwä kela başlasañ, bu bär äkçaneñ jöz älöşändän tuksan tüzezen käjtarep birergä kiräk buler» digän imës. bu çäwabne äjtkäc, ejätsez därwiş riza buler şul bär äkçaneñ söjenep älep kitkän imës.*)

mutatna, vagy a tisztességet megtartani, pénzt kér, mint olyan ember, a kinek járandósága van. Ennek dolgán elcsudálkozva (a gazdag) magában így gondolkozott: «Hátha ennek az embernek tartozásom van, a miről magam megfeledkeztem» s aztán egész finoman így szólt: «Testvér, miféle pénzt kersz? van rajtam követelésed?» A szegény ember így szólt: «Igen is, van jussom. Mi mindnyájan egy ősapának vagyunk gyermekei, s így egymásnak testvérei. Testvérek vagyonának közösnek kell lenni. A te nagy gazdagságodból az engem megillető részt kérní jöttem.» A gazdag így szólt: «Én a neked járó részt megadom neked tetézve.» Ezzel erszényéből kivevén egy apró pénzt, odaadta. A szegény így szólt: «Micsoda igazságtalanság ez? Akkora gazdagságból az én részem csak egy pénz?» a mire a gazdag így szólt: «Ha nekem ennyi vagyonom van, ugyanoly mértékben sokan vannak hozzád hasonló testvéreim is. Ha ama testvéreim mind-egyikének így egy-egy pénzt adnék, nem csak ez a (mostani) vagyonom, hanem ennek százszorosa legyen bár, nem volna elég. Neked a részedül kijárónál százszorosan többet adtam. Ha sokat kezdesz feleselni, eme pénznek kilenczvenkilencz századrészét kénytelen lesz visszaadni.» A mint (a gazdag) ezt a feleletet elmondotta, a szemérmetlen koldus megnyugodott s örömmel vevén azt az egy pénzt, elment.

*) A *birä kitsäm ide* «adnék, adnám» kifejezésben a *kit*-csak segítő ige.

10. kákré kájen térátkännéj χikájaté.

bórónge zamanda bér járancé bär ikän dér; här kémné bulsa da äldej ikän. bér uzén bik řákelle wä jitézgä ujlap jörögän kesé bär ikän wä här wäket äjtä ikän: «min šul äldarġa juleksam, äya äldanmas idém» dijép, bér kön bu kesé jul belän bära jätkanda jul jānenda bājarę äldar bér kákré kájen téräp tóra ikän. muney juldāšlare «m'na. älégé mäšhur äldar šul!» dijép muna äldarne kursätkänlir iméš. bu äney jānena bärej «jädust, siné äldar dip äjtälär wä bik äldarġa östā dip äjtälär. miné dä äldaj älersen-me? jä äldap kārale!» äldar äjtkän. «nik siné äldej älmam? bik tiz äldar idém dä, beräuk häzerdä jānenda äldar kápčerejem juk; äjdä kälde» digän dér. bu jeket uzénéj ujäulejrena bik ešanep «bär, äjčändän kápčerejne älep kil! min munda kätöp törörmen» digän. äldar äjtkän: «öjgä bärer idemdä, m'na. bu kájen äuwarġa tóra, kitärgä jāramej» digän. bu kesé ursälänep «bärsana! kápčerejne kitérsänä! min sin kilgäncü kájenne téräp törörmen» dip kájen ästena kilép, kákré kájenne téräp kälran. äldar šul kitkändän kitkän iméš; bu jitez äle dä bulsa kákré kájenne téräp tóra iméš.

10. Elbeszélés a ferde nyírfa támogattatásáról.

Hajdanában volt egy csaló; az akárkit is rászedett. Volt egy magát nagyon okosnak és ügyesnek vélő ember, a ki mindig ezt hajtogatta: «Ha én azzal a csalóval összekerülnék, én nem hagynám magamat rászedni» s mikor egy napon ez az ember az úton ballagott, az út szélén az a csaló egy ferde nyírfát támogattott. Ennek utitársai megmutatták a csalót, mondván: «Íme az az a bizonyos csaló!» Ez ahhoz odamenvén így szólt: «Barátom, téged csalónak modanak s a rászedésben nagy mesternek mondanak. Meg tudsz-e csalni engemet is? próbálj megcsalni!» A csaló így szólt: «Miért ne tudnálak megcsalni? nagyon hamar rászednélek, csakhogy jelenleg nincs nálam a csaló tarisznyám, otthon maradt. Ez az ember nagyon bizván a maga eszességében, így szólt: «eredj és hozd el hazulról a tarisznyádat! én itt megvárlak.» A csaló így szólt: «Elmennék biz én haza, de íme, ez a nyírfa dülöben van, nem mehetek.» Ez az ember türelmetlenül így szólt: «Eredj, hozd a tarisznyádat! míg visszajössz majd én eltámogatom a nyírfát» és a nyírfa alá állván, ott maradt a ferde nyírfát támogatni. A csaló elment, vissza se jött többé; ez az ügyes (ember) pedig talán még most is a görbe nyírfát támogatja.

11. *bér bérésnä kârşę tĕläklárnĕy çikâjâtĕ.*

bér kĕşĕnĕy ikĕ keze bâr ikân dĕr. bĕrĕn igĕn igüçĕgü wâ bĕrĕn kirpĕç suŕüçĕŕa birgân ikân. bĕr kĕn hâr ikĕ keze âtalarengĕy öjĕnâ kunak bulep kilgânlâr imĕş. âtalarengĕy kezlarendan sörâşa imĕş: «jâ kezlârem, niçĕk kĕn kurâsĕz? kijâulâreğĕznĕy kâsplâre niçĕk?» dip, bĕrésĕ âjtĕp tĕr: «kâspĕmez jâman tügel, jâzşĕ. bujel kub igĕn çâctĕk, berâuk, âtekâjem, duâdu bula kur, çudaj tarala jâuwemlar birsĕn» dip tĕr. ikĕncĕ keze âjtâ imĕş: «bĕznĕy dâ çâlemez, çudajra sĕkĕr. irĕm kup kirpĕç suŕup kujde, lâkin, âtekâj, duâ kĕla kurĕgez âjazlar bulsen, jâuwemlar bula kurmâsen!» dip.

12. mulla «bir» digännĕ jâratmaj digännĕy çikâjâtĕ.*)

kĕnlârdâ bĕr kĕn bĕr mulla âyşezdan sūŕa tĕşĕp kitĕp, indĕ bâteŕ ulâ digândâ keşĕlâr jĕtĕşĕp «bir kulegĕne!» dip keçkerĕşkanlar imĕş. mullaya «bir» digân tâwuş bik uŕâşĕz ĕştĕl-

11. Ellentetes kívánságokról való elbeszélés.

Egy embernek két leánya volt. Az egyiket egy szántóvetőhöz, a másikat egy téglavetőhöz adta. Egy napon mindkét leány vendégül jött az apjuk házához. Az atyjuk kérdezősködött a leányoktól: «Hát, lányaim, hogy élitek napjaitokat?» Milyen férjeiteknek a keresete?» Az egyik így szólt: «Keresetünk nem rossz, sőt jó. Az idén sok magot vetettünk; csak imádkozzál atyuskám, hogy a jó isten esőt adjon!» A másik leány így szólt: «A mi állapotunk is, hála istennek! az uram sok téglát vetett; azonban atyácskám, imádkozzál ám, hogy derült idő járjon, s valahogy esős idő ne jöjjön!»

12. Elbeszélés arról, hogy a molla nem szereti az «adj» szót.

Mikor egyszer egy molla egy napon véletlenül vízbe esett s már azt lehetett mondani, hogy elmerül és meghal, emberek érkezvén oda így kiabáltak: «Addsza kezed!» A mollának az «addsza» szó nagyon alkalmatlanul hangzott s ki sem nyújtotta

*) A *digân* szó sokszor teljesen olyan értelmű, mint az oszmán *dedikleri*.

gän dä kulen suzmaran imes. ul keselärnëg arusenda bër belëkle kesë munë aňlap, «töt kulemdan!» digüç, mulla ulëm isreklë-gendä «bu kesë sadaka birä buraj» dip tizuk kulen suzran da, şulaj südan târtep cekarınlar imes.

karját. Ama emberek között volt egy tudálekos ember s mikor az, a dolgot megértvén így szólt: «Fogd meg a kezemet!» a molla a halál kábulatában azt gondolta (= dip) hogy ez az ember talán ajándékot ad neki, hamarosan kinyújtotta a kezét s ugy húzták ki a vízből.

PRÖHLE VILMOS.

Hazai irodalom.

ASBÓTH OSZKÁR. Szláv jövevényszavaink. I. Bevezetés és a különböző rétegek kérdése. (= Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XX. k. 3. sz.) Budapest, M. T. Akadémia, 1907. — Ára 2 kor.

CSOMA KÁLMÁN. Jászberény nyelve. Budapest.

ERDÉLYI LAJOS. A csángók eredete nyelvjárásaik alapján. I. A brassómegyei és háromszéki csángók. Budapest. (Különnyomat a Nyelvórból.)

GULYÁS ISTVÁN. Excerpta lingvæ Hungaricæ. (Exercitia Nicolai Ritzmanni.) Az eredeti kéziratokból sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta — Debreczen.

JENDRASSIK ERNŐ. Nyelvészeti tanácsadó. Orvostudományi írók használatára kiadta a Magyar Orvosi Könyvkiadó-Társulat. Gyoma.

MELICH JÁNOS. Révai Miklós nyelvtudománya. (= Értekezések a nyelv- és széptud. köréből. XX. k. 4. sz.) Budapest, M. T. Akadémia. — Ára 1 kor.

Nyelvemléktár. XV. kötet. (Székelyudvarhelyi kódex, Guary-k., Nádor-k., Lázár Zelma k., Birk-k., Piry-hártya.) Budapest, M. T. Akadémia. — Ára 6 kor.

Nyelvészeti Füzetek. Szerk. SIMONYI ZSIGMOND. 45. PÁLFI MÁRTON. Kolozsvári glosszák. — 47. SIMONYI ZSIGMOND. Igenévi szerkezetek. — 48. SZABÓ LAJOS. A nagykanizsai nyelvjárás. — 49. LACZKÓ GÉZA. Játszi szóképzés. — 50. KLEMM I. ANTAL. Baróti Szabó Dávid nyelve nyelvújítási szempontból. Budapest, Athenæum. 1907—8. — Aruk 1—1 kor.

RÉVAI, JOANNES NICOLAUS. Elaboratior Grammatica Hungarica. Volumen tertium. Jussu Academiae Scientiarum Hungaricæ ... editit S. SIMONYI. Budapest, M. T. Akadémia. — Ára 6 kor.

SIMONYI KÁLMÁN. A Lobkowitz-kódex hang- és alaktani sajátosságai. Budapest.

SZINNYEI JÓZSEF. Finn olvasókönyv mondattani példatárral. Negyedik, javított kiadás. (= Finnugor kézikönyvek. II.) Budapest, Hornyánszky V. — Ára 2 kor.

TIHANYI GÁL. Helyesírásunk küzdelmei. Budapest, Stephanæum.

Északi-osztják nyelvtanulmányok.

(Ötödik közlemény.)

I. Szövegek.

a) Obdorszk vidékéről.

11. *uätli-igi çontəy-mou lälna iorətla.*

uätli-igi uətsət çuibi uasna ol, uul iijəl pilna çəβ uərləyən. iijəl pələ lauəl: «çəβ-ki uərlən, çəβən padəl kul āt ol, luβ-ki uərlən, luβən nvləl kul āt ol!» iijəl lauəl: «ōijəm nəy'k-pələk luβ çodj twila? luβ uərla, alt tās ol, luβ uərla, alt oγəl ol!»

iijəl lauəl: «sidi-ki ollən, tām çol'təy tvlna, tām läləy iisna ləuəltiijdən tvγāna lälna ētlāijən-ki, al-uəllāijən, iorj-ki çontlən, luβən-ki sugələl, ādəm ām'p'-idi al-uəllāijən! çəβən-ki oγəl, tągli

11. Vatli-öregre kondavidéki ellenség támad.

Vatli-öreg ötszáz emberes városban él (tk. van), az öregebbik fiával együtt csónakot csinálnak. A fiának mondja: «Ha csónakot csinálsz, a csónakod feneke vastag legyen! Ha evezőt csinálsz, az eveződ nyele vastag legyen!» A fia szól: «Vörösfenyő hasából készült evezőnk hogyan lenne? Ha evezőt csinálunk (tk. evező csináltatik), akár vastag (?) legyen [az], ha evezőt csinálunk, akár vékony legyen [az]!»

Az apja [így] szól: «Ha így leszel, ebben a vészes esztendőben, ebben a háborús világban evezgetésed alkalmával ha ellenség támad reád, csak megöletel, ha visszafelé menekülsz és az eveződ eltörik, úgy megölnek, mint a rossz ebet! A csónakod ha vékony, könnyen eltörik, veréblelked végét könnyen veszik.

šugàlèl, siski-lil àlyən tàgli uila! mà iàsnyəm àt çòl'sèn, mà potram àt nòmsèn, sormən çou òs lölən!»

içral lauəl: «purəs nènyçoi ar nvməs çun tvijl? manèm àt òntli!»

iski-tvl sòβən çoləl, mèlak uət rvuəl ponla. tvl pidəm iski länš lolda pitl. kāmən iπntti ar naurèm èuəlt uətli-igi çodi çòl-ləli: mardī mou ar uai matti lār-çalèu ar puçət landəy Ās uəł pèlè puçtəy uai ar puçət manda pitməl šətl, lār-çalèu raçmənəy nvy nvyman mandel šətl. si iubel matti mardī-mou toçləy ar uaiçeu iorətmał šətl.

uas āri ar naurèməl uəs uèlmən ar òr't uəs uèlda pitməl šətl, çanžəy çonəβ ās-lən'di ar puçət landəy šərəs muł pèlè ai nālməβ iəm uai loiman mandel šətl. landəy Ās iðnygeu landəy šərəs uəł pèlè matti tuuəm šətl.

uətli-igi nvməsł: «mà lölən çəβ uèrdi òr'tl òsəm, çəβ àt uèrləm lölən!» ieža ol, èyi lila šunəy ònš iorətł, pny çoni šunəy

Bárcsak az én szómat meghallgatnád (tk. meghallgattad volna), az én beszédemet eszedben tartanád, a halálod soká következ-
nék be!»

A fia [igy] szól: «Öreg embernek sok esze hogyan volna? engemet ne taníts!»

A hideg tél darabja (tk. téldarabod) elfogy, meleg szél fúvása támad. A télen esett hideg hó olvadni kezd. A künn játszó sok gyermektől Vatli-öreg miképpen hallja: a délvidéki sok állat (= költöző madarak), a tavi csüllő-madár sok falkája a táplálékos Ob torkolata felé falkás madár sok falkája menni kezdett, hallszik, a tavi csüllő-madár rikoltó nevetését nevetve mennek, hallszik. Majd ezután meg a délvidéki szárnyas sok állatunk megérkezte hallszik.

A város sok gyermeke, récze ölü sok fejedelemlhős, réczét kezdtek vadászni (tk. ölni), hallszik. A tarka hasú obi lúd sok falkája a táplálékos tenger torkolata felé kis nyelvű jó állatot [é. éneket] énekelvén megy, hallszik. A táplálékos Obunk jege a táplálékos tenger torkolata felé már elvitetett, hallszik.

Vatli-öreg gondolkozik: «Én mintha csónakcsináló feje-
delemlhős volnék, hadd csináljak [hát] csónakot! Egy kis idő
mulva a leányevő bőséges halszállás megérkezik, a fiú gyom-

óns̄ ior̄stl. xoltipi iam xàß mà ant twiləm, iəŋ'k-xul ueldi kàzəŋ xui ősəm vndi, or-uai ueldi kàzəŋ ər't ősəm kuš. libəŋ xət libəmna xoiman purəs̄ loŋ əlɣəlna pitləm.

luy ior̄əŋ iam uai twiəŋ iux palàttì ioxtəs, uətli-igi iməl pələ lauəl: «imi, nuy lölən twi sārəltəm nóŋ-à kəuərtlən lölən!» iməl lauəl: «sārəltəm nóŋ-à lidi-kəmna ant olda uufsisən. matti mou əuəlt tanŋà ər mur təlbi xəßna [iŋŋ'əm] ər ər't luy kəuə-rəm nai mandi əuəlt sārəm nóŋ-à sārəltal, si twiŋà sārətliləəm? olməmən əuəlt nŋŋən xund ant ərđəliŋsəm!»

uətli-igi lauəl: «mà pərtsəm kəuərda, ant-ki kəuərtlən, nŋ-nən tut-iux tūdi ləuə ou silna ləskələm, xət-şvrəmna scda am'sà! iam nóŋ-à lidi iəsəm, noŋos-tūdi iəsəm wantman am'sà!»

iməl səm-iəŋ'gal mŋŋxman noŋ-ləiəmdəs, rədəŋ xət əlɣəlna tutt noŋ-ŋ'səli, put nix-taxar'səli. kim-ətliŋs, iŋŋ'əs, sārəm nóŋ-à uət mēuəl, or-koləŋ uət mēuəl lŋŋəldəs. əuətlisli, pŋŋəl'səli, nix-ləskəsli. nəŋ'k-iŋŋi lūməŋ tut pon'sa, xəl-iŋŋi lūməŋ tut ŋ'sa.

rának való bőséges halszállás megérkezik, keczehálóval halászó jó csónakom nincs, pedig vízi halat fogó (tk. ölt) vigasságos ember volnék, erdei állatot ölt vigasságos fejedelemhős vagyok bár. A belsős házam belsejében fekvén öreg csont végére jutok.»

A nyári erős jó nap tetős fa magasságnyira jutott, Vatlí-öreg a feleségéhez [így] szól: «Asszony, te bizony a tavaszszal szárított húst megfőzhetnéd!» A felesége mondja: «Nem akartad, hogy evéshez mérten [elég] száraz hús legyen. Valamely vidéken talán a sok néppel teli csónakon [odajárt] sok fejedelemhős a nyári meleg napon száraz húst szárít, talán azokat szárítsam meg? Mióta [csak] vagyunk, mikor nem becsültelek meg tégedet?»

Vatlí-öreg [így] szól: «Én főzni parancsoltalak, ha nem főzöl, téged, mint [egy] tűzifa hordó szolgálót az ajtó szélére hajtlak, a házam küszöbén ott ülj! a jó husért nyúló kezemet, [a falatot] fölfelé [é. a szájamhoz] vivő kezemet nézven ülj!»

A felesége a könnyét (tk. szem vizét) törülvén hirtelen fölállott, a tűzhelyes házban a tűzét fölgújtotta, a fazekat fölakasztotta. Ki-ki ment, [oda]járt, a száraz húsból öt mellet, az erdei rénszarvas öt mellét hozta be. Elvagdalta, megszurkálta, földobálta [a fazékba]. Vörösfenyőfából lángos tüzet rakott, fekete fenyőfából lángos tüzet gyújtott.

kāuərmal iʉbina, posmal iʉbina uədi-āləm'sa, nəŋ'k-pələk
 ɣoŋ ānna ɣɔn'sa. uətli igi elti ɣōlēm mēuəl ɣɔn'sa. uətli-igi ŋɔŋ-
 man noɣ-ām'səs, sātɔŋ kēžəl lōɣəftəsli, iməl ɪ noɣà lidi ɛuəlt ān
 àlŋəl ɣuràina ɣatt'səsli, tal uyləl loɣlɪlɪl ɣondzà ɣatməs. «ɣɛ,
 ɣɛ, imi-lagè, kāuərdəm pudən siməl olmal!»

iàsl mōŋɣəs, oɣəl ɣoʒəŋ-nvri pèlù kēratsəli, iɣəl pèlù lauəl:
 «uèldi uai uèldi òr't ēnməldiɪsəm, uèldi iəŋ'k-ɣul uèldi òr't ēn-
 məltəm, ittam ɛui lila òŋmən iɔɣtəs, landəŋ Ās pələkmanna nōbət
 ɣuimən ɣoldɪlɪəm pan twisəmən, kət ɣàβi kàzəŋ iɔs iɣà lōlən
 iŋŋ'ləmən, loŋəŋ oɣpi ār sōɣ uèlda iŋŋ'ləmən-sà!»

iɣəl lauəl: «ɣì, ɣì! àzi pà nŋɣ ɣàβ ant twilən, molana
 manlən?» uətli-igi lauəl: «ɣàβ ant twiləm? kət iuɣ ɛuəlt àldəm
 ɣàβəm ol, sidəm twiləm.» iɣəl lauəl: «uul vndi.» loŋ lauəl:
 «uul-ki, mət iəm, uèləm ɣuləm lètlēm, ləŋkəm āt ol!»

uətli-igi sōmətlɪl, ɣanzəŋ uai sōmətl, aləŋ uai sōmətl.

Miután [föl]forrott, miután megfőtt [t. i. a fazék], levette
 [a tűzről], vörös fenyőhasábból készült hosszúkás tálba merte.
 Vatlí-öregnek három mellett talált. Vatlí-öreg nevetve fölült [a
 padkán], hüvelyes kését elővette, [s] miközben a felesége egy
 falatot (tk. húst) eszik, a tál végét erővel megcsapta, üres száját
 rágicsálva hanyatt dült. «He, he! asszonykám, a főzött fazekad
 kevés volt.»

A kezét megtörülte, fejét az oldalsó padka felé fordította,
 a fiához [igy] szól: «Ölnivaló vadat élő fejedelemlémet nevel-
 gettem, ölnivaló vízi halat fogó (tk. élő) fejedelemlémet ne-
 veltem föl, íme a leányevő halszállásunk megérkezett, a táplá-
 lékos Obunk felén (tk. Ob-felünkön) ősemberünk halászta föve-
 nyes partunk van, két csónakos vigasságos útat együtt járjunk
 mi ketten, csontos fejű sok tokhalat fogni (tk. ölni) nosza
 menjünk!»

A fia szól: «Hi, hi! atyus, neked csónakod sincs, min
 mégysz?» Vatlí-öreg mondja: «Nincs csónakom? két fából össze-
 rótt csónakom van, [hát] ezem van.» A fia szól: «Az talán nagy
 [is] lesz.» Ő [azt] mondja: «Ha nagy, annál jobb, a megölt
 halamat rakom bele, tágas hadd legyen!»

Vatlí-öreg öltözködik, tarka botost húz föl, ragyogó (?) botost

kimbəŋ ɣət kimbəlna kāmən ɛtl, iɣəl pà lou iubəlna pà ɛtl, andəβ-sil aɣ iɣəl lou iubəlna ɣəl'ləman ɯuràtl: «àzi, mà pà iiləm.» uətli-igi lauəl: «ɣeɣ, iɣilap-ɣoɣ! nɔŋ uèldi ɯai uèldi-louàt and ɔsən, tàm tələŋ pōɣəl àlɣənnə tàdà iɯndà! sārəm mou taz-tənnə tàdà iɯndà!»

uətli-igi sitlna panna nɣk-sòsl, ɯul iɣəl ielta sòsl. lār-ɣalèu moɣla (?) nɔɣ nɔɣtal ɣàtl. uətli igi nɯməsl: «malaɣi nɣɣəl?» iɣoɣ-ɯandiɣil: nəmɔza andəm.

pà sòsməl, sòstal svɣət pà nɯməsl: «kur-iətləŋləm ɣoza mola ɣaiɣil!» iɣoɣ-ɯŋgərməl: pənəŋ málšəŋ pənl ɣoza aɣ iɣəl toɣi-kunžəməməl, iɣo-túdi iətləŋna ɣaiɣiɣila uèšl lār-mou iəm soɣta lillaməl, kanzəm mou iəm ɣiš lillaməl.

uətli-igi iɣoɣ-kàrəməl, iàsna kətləm'ləli, ɣos-mənəməli, kət kur ɣuəlt kətlman iɣoɣl iɣətti ɣoɣàtna iɣoɣ-s-ləskəli. nɯməsl nɯməsl: «si pittən toɣàna ɣvllən-ki, ɣvlà! àzəl iāzəŋ ant ɣòləm

húz föl. A külsős ház kültájára kimegy, a fia is megy ki utána, bölcsőszéli kis fia is sírva törekszik utána: «Atyus, én is megyek (tk. jövök).» Vatlí-öreg [így] szól: «Hej, apátlan ember [káromkodó szó]! te [még] ölnivaló vadat öló nagyságnyira nem nóttél (tk. nem vagy), ezen a teli falud végén (tk. falu-végeden) itt játszál! Száraz földed darabján itt játszál!»

Vatlí-öreg erre a fővenypart felé megy lefelé, az öregebbik fia lépdel utána. [Egyszer csak] a tavi csüllőmadár szíves (?) nevetését neveti, hallszik. Vatlí-öreg gondolkozik: «Miért nevet?» Visszatekinget: semmi sincs.

Megint lépdel, lépdelése közben megint gondolkozik: «A két sarkamhoz [ugyan] mi ütődik?» Hátratekint: a szegélyes málicza-subája szegélyéhez a kis fia odakapkodott, a hátra maradó (tk. visszavivő) sarkába ütődik, az arca áradványföld jó sarával van borítva, száraz föld jó fővenyével van borítva.

Vatlí-öreg visszafordul, kézzel megragadja, lerázza [magáról], a két lábánál fogva megragadva olyan messzire dobja vissza, a mennyire csak bírja (tk. ereje érő messziségre). [Így] gondolkozik: «Esésed helyén ha meghalsz, [hát] halj meg! Az atyja szavára nem hallgató micsoda gyerek van (é. milyen gyerek az,

*mola naurēm ol? uullī-ki iil, manēm uèll, iāsngem ant žōllēlī
ī-χōlda lōskēsēm.*»

*tōdā pitmal tvrāna kāt kurl elti pidēs, svsna nōrāml, ānggēl
tvīēm mozla noχ nōχman nōrāml. mā iūiēl-lāuēt lāuētlēm: «iūiēn-
mōn ām'p'-χuiēm manēm pānēy χui tēlēm ēuēlt χolna iōri-tāllēlī!»*

*tār χon-lōχ sēila pan oγāllēm, χōlēm iux āltnāy, kāt iux
āltnāy χāβēm noχ-puśmālēm, sommī āmātsēm, ōr't āmāstī nāmāk'
tēγāl lēžātsēm, ōr't āmāstī iēm lol-pām pon'sēm. nēl puś pōlēm
soγēm pon uīsēm, χōlēm uōspi χolti keu laimāy koli pōn nāmēm
ātlēm, uγēy (?) χāβ soppī lol uōdāt uōdēy sārāl ponlēm, vūēy
iēy'k sōβalna χāβēm nik-tāllēm, sās-mvlāt mvl iēy'k nik-runχsēm,
libēy χāβ libēmna nōmēm lēllēm. iīrēm lou tvīmal toχlēy uai
χanzāy χāβ nāmēm lēlēs, kāt χuii kāzēy iōs lāuētlēmēm.*

*landēy Āē pā-pēlgiś lāuētlēmēm, svγāl't iuxēy iēm pōrār
(kāt Āsēn kut-pōrār) iōrētlēmēm. oγēy pan oγal ēuēlt χōlēm puś*

ki az atyja szavára nem hallgat)? Ha nagyobb lesz, engem [is] megöl, a szómat nem hallgatja meg, egy halálíg [oda] vetettem.»

A mikor odaesett, a két lábára esett, hátrafelé iramodik, az anyja bírta szíves (?) nevetést nevetve fut. Én az apja szidásával szidom: «Apád f . . . a, ebemberem, engem még a szegélyes öltözékem szegélyénél fogva visszatart!»

A daru-bögye [forma] csöndes (?) fövenypartra szállok, a három fából összerótt, a két fából összerótt ladikomat fölnyitom, egyenesre fölállítottam, fejedelehmős ülő puha fészket készíték, a fejedelehmős ülő ladikközbe [való] jó füvet tettem. A négysoros kenderczerénából [font] kecze-hálómat fogtam, a három nyílású halászó kő állta kötéllel ellátott keczehálómat leemelem [t. i. a tartóról], a ladikon keresztül ölszélességű széles deszkát teszek, sodrós vízdarabba a ladikomat behúszom, térdig [érő] mélységű mély vizet gázoltam, a belsős ladikom belsejébe fölülök. A fiam az ő birtokában volt szárnyas állat (é. madár) rajzos csónakjára fölült, két emberes vigasságos úton evezünk mi ketten.

A táplálékos Ob tulsó felére evezünk, fűzfás jó szigetre (a két Ob közötti sziget) jutunk. A fejes fövenypart feje irányában, a háromszoros czerénából [font] keczehálóinkat behelyezzük, a

soyməβ iam pənlamən il-pənləlmən, χōləm uəspi uəzəy keulamən il-ēslləlmən, louəy oxpi ar səχ kəslna pitsəmən, uəs-əyηəβ ar uis kəslna pitsəmən.

iəy'k-ivləβ ai χul uəldəmən kutna, iijəm χodi lauəl: «àzi, mà uantəmna Ās kudəβ χas-iuxəy pōγər ox euəlt χas-iuxəy mou-ivl əlyəl euəlt təl-lələm ləbət χəβ ētmel nila.»

mà aiiv ant uilivisəm, uηəl ələy i iāzəy lauməm andəm-mətə-pà iəy'k-χul uəldi kəzəy ios mətə laisəm.

kimətti iijəm χodi lauəl: «àzi, mà uantəmna χəntəy-mou euəlt ləbət əltənəy χəβ-təl ləlna si iisaimən! χəntəmən!» mà pələm-iar ələyηa χōldəm andəm. nēməza iāsηəl mà ant pōdər'ləm.

χəntəy mou ləbət əltənəy χəβtəl ar or'dən lər-χaləy moχla ivχ ivχman ti si ləuəltlət, χodi lauəl: «χi! χi! uətli-igi olmən-χoi(?) sət nōbət euəlt vberlivisən, ittam χodi landəy Ās kutpəlna moχətməy-lamba, iijen sēuəm nəy'k-iux al'ən libina iērəmmən-lamba!»

három nyílású nyílásos köveinket leeresztjük [t. i. a vízbe], a csontos fejű sok tokhal vigasságába estünk, a keskeny állú sok lazac vigasságába estünk.

Vizes orrú kis halat fogásunk közben a fiam miképpen szól: «Atyus, a mint látom (tk. láttamra) az Obközépi fűzfás sziget feje irányában, a fűzfás földnyelv (tk. föld-orr) végén, teli ült hét csónak jött ki, [úgy] látszik.»

Én kicsibe sem vettem, száj végére való egy szót se mondtam, vízi halat fogó vigasságos útra méginkább [ki]álltam.

Másodszor a fiam miképpen szól: «Atyus, a mint látom (tk. láttamra), a Konda vidékéről hét nagy (tk. összerótt) csónakkal teli ellenség jött reánk im! Meneküljünk!» Én a fülem botját se mozdítom (tk. a fülem oldalának végével nem hallom). Semmi szót se beszélek.

A kondavidéki hét nagy (tk. összerótt) csónakkal teli sok fejedelemlősöd tavi csüllő-madár kedves (?) nevetését nevetvén erre felé (tk. ide) eveznek im, miképpen szólnak: «Hi, hi! Vatli-öreg, mióta csak vagy, száz év (tk. kor) óta ügyeskedtél, most íme a táplálékos Ob közepén mégis mintha elcsíptünk volna, az apád fonta vörösfenyő deszkádon [é. ladikodban] feledkeztél.»

iiŕəm si-kəmna laul: «çi! çi! àzi, çaltşamən(?) manda mäsəs.» mà çodi lauləm: «iiülap çui moŕi mola ängäslən? mandi-mosa uèrən-ki ol, mandən.» iiŕəm sitlna si iäzəŕ çölmäl-kəmna, çoltəm pönl nok-älämläli, çäβ libina lnskälli. Äs pü-pëlgiš läulmäl.

lou läulmämäl sŕät lou èuältäl èlləm, luβ-tvi èuält èlləm or-çät louät är çum'p' çöntəŕ-mou läbat çäβən ivläl-ki sokla, landəŕ Äs iëməŕ iəŕ'k ivlna pitl, sēuəsäl-ki läŕŕatla (v. läŕŕältla), çuləŕ Äs iëməŕ iəŕ'k ivlna pitl, çäβläl lër-sü palätna nməräsäiät.

çöntəŕ mou läbat çäβ är ör'dən çodi laulat: «iiŕäl çodi ät manl-sä! uätli-igi lou sēuəŕ oç-taxtäl uilu-sä! lou tvjmal luk-pun çanžəŕ täläl uilu.» iəŕdəŕ iöŕäl iändiläl uisläl, tiuat-pat näuè toçlæβ är näl sönzəŕ iöŕäl sönzäl elti pon'säläl. mà nomäsləm: «täm siski-är ör'tna si uèldəm-lamba.»

mä-sä çolti-pönəm noç-tälləm, iəŕ'gäl-ki çut lnl èuält nömən

A fiam ezenközben mondja: «Hi, hi! atyus, merre kellene mennünk?» Én miképpen szólok: «Atyátlan emberfia mit kérdezed? Ha menni való dolgod van, [hát] mégy.» A fiam aztán, a mint ezt a szót hallotta, a keczehálóját fölemeli, a csónakba dobja, az Ob túlsó felére evezett.

Miközben evezett, a töle támadt (tk. emelkedett), az evező hegyétől támadt, szamojéd sátor nagyságú sok hullám ha a kondavidéki hét csónak orrához ütközik (?), a táplálékos Ob szentséges vize bele esik [t. i. a csónakba], ha a kormányát hasítja, a halas Ob szentséges vize bele esik, csónakjaik a fonás magasságáig elmerültek.

A kondavidéki hét csónakod sok fejedelme miképpen szól: «A fia [csak] hadd menjen! Vatli-öregnek az ő hajfonatos feje darabját vegyük csak! Az ő birtokában [levő] fajt pihétől tarka ruháját vegyük.» Ideges ijjuk idegeit fogták, a tegez fenekén [levő] fehér tollú sok nyilat hátas ijuk hátára tették. Én gondolkozom: «Éttől a madár-sok fejedelemböstől még utóbb is megöletem.»

Nosza én a keczehálómat fölhúszom, a hat ölmélységű vízből (tk. a vize hat ölnyi) fölhúztam, a fenekes csónakom fene-

tál'səm, libəy zàβ libəmna lvsəkəsəm. zəntəy-mou ār òr't lauləl: «ittam zodi pütli-igi zol manlən? tozósən-tüšəyən mandüidənnə mola vndəs? àzən tvijəm ul loy'kna zun uiläizən?»

āz zàβ kudətnə luyəltšüzəm, mə lauləm: «zəntəy-mou ār. uaurēməm, mə svəà sè uoxlələm.» mur lauləl: «noxlədənnə ittam zodi mola vndəs, ləuəlmədənnə mola vndəs? tozi uoxlələn, zàβ zoəa zailən.»

mə i sàs-pələkna aməssəm, aij zui tvijəm iorəmna ləuəlmələm, landəy Ās vu-svsna kərəməsəm, zàβəm puləy l'kməm zàβ zoəəyis kuš ləuəltšət, àltndəy zàβəmna elti mantšalam, səuəràntəm (səuə-rànti?) zui kuš səuəràndəs, sidi si man'səm. landəy Ās mvl iəy'kna vudi zui vūəl, zəl'lədi zui zəl'ləl. nāməltəšik zotl mandi-idi ioro-kərəmələm, mə euəltəm əlləm ār zum'β'na zəntəy mou kət zàβən zumdə lvsəkələm, zətšə edəm luyərəy ār zui selttə züləs.

Ās kudəβna iorətməm kəmna oizəm nəy'k-pələgəl luβ, uaiəy

kebe dobtam. A kondavidéki sok fejedelehmős [igy] szól: «No hát Vatli-öreg hová mégy? Ide-odatekingetvén mi segítséget [látsz]? Az atyád birtokában volt öreg bálvány hogyan venne oltalmába?»

A sok csónak egészen közrefog, én [igy] szólok: «Kondavidéki sok gyermekem, én aztán [majd] arrafelé tartok.» A nép [igy] szól: «Ha arrafelé indulsz is, mit nyersz vele, ha arra evezel is, mit nyersz vele (tk. evezésedben mi segítség van)? Ha oda tartasz, csónakba ütközöl.»

Én az egyik feltérdemre ültem, fiatalkori erőmmel (tk. ifjú koromban bírt erőmmel) evezek, a táplálékos Ob torkolata felé (tk. folyása irányába) fordultam, a ladikom irányába esett csónakban félre eveztek bár, összerótt ladikkommal rájuk mentem. A vagdalkozó ember jóllehet vagdalkozott, ilyen mentem im. A táplálékos Ob mély vizében az üvöltő ember üvölt, a síró ember sír. Egy kissé alább nyugat felé (tk. nap mente szerint) visszafordulok, az én tölem támadt sok hullámmal kondavidéki két csónakot fölfordítok, a honnan termett pánczélos sok ember aztán a vízbe merült (tk. bukott).

A mint az Ob közepére értem, a . . . vörösfenyő hasábból [csinált] evezöm, száras evezöm a közepén, nyeles evezöm a

luβ kutpəl əuəlt, nɔləŋ luβ kutpəl əuəlt soppì mārəməs. vɔ-nāβtəm
 iuz sòβəl xaɔəməsəm.

χòntəŋ-mou àr òr't laudel šàtl: «χei, iuilap χui moŋi-sà
 uətli-igi àrdàmnièu-lamba-sà, luβli χàβ pitmən-lamba.» si-kəmna
 ləu ti uànàməmél-kəmna, χàβ-padi χoza iàsəm mètsəsəm, ai-χui
 pvràna tviməm pɔzàr-kulàt kòrdi uaiβi, kòrdi nɔlbi nɔləŋ luβ
 nòmən tàl'səm. χòntəŋ-mou àr òr't pèlà χodi lauləm: «χì! χì!
 ai-χui olməmna tviməm luβ-sòβ-lagèm uèlis si uisəm, nozlasta
 litladi-ki, nozlastadi!»

ior-χui uejəmna ləuəlmələm, toŋos əlŋis sèməm pəiutlēm,
 iŋŋəm kutpəŋ Às tombəlna top pidilijiməl, luβəl mārətəmal. mà
 iudəm svŋət χodi lauəl: «iŋi! àzi manəm uijà! luβəm šugələs,
 sārəm χàβ-padənna manəm uijà!»

mà lou χàβəl χvnmən seltta manlēm, χoŋəŋ χàβ χoŋəl
 əuəlt seltta manlēm. mà lauləm: «χodi-svŋət uilēm, matta nɔŋən
 iàsən-iet ènməltməmna χund ant lausəm: «χàβ-ki uèrlən, χàβən

közepénél kettétörött. A víz folyása úsztatta fadarabját ki-
 halásztam.

A kondavidéki sok fejedelehmős beszéde hallszik: «Hej!
 apátlan ember fia Vatli-öreg, ha jól látjuk, mintha evezőtlen
 csónakba estél volna!» Ezenközben ők a mint közeledtek [felém],
 a ladikom fenekébe nyúlok (tk. dugom a kezemet), fiatal (tk.
 gyerek-ember) koromban használt ököl-vastagságú vasfogantyúval
 [ellátott], vasnyelű nyeles evezőmet előhúztam, a kondavidéki
 sok fejedelehmősnek miképpen szólok: «He, he! gyerekeMBER
 koromban használt evezőcskémet im csak az imént vettem elő,
 ha üldözni akartok, hát üldözzetek!»

Erős ember erőmmel evezni kezdek, arrafelé előre vetem
 a szememet, a fiam az Ob közepén alig hogy túl jutott (tk. esett),
 az evezője eltörött. A mint én [arrafelé] megyek, miképpen szól:
 «Hej! atyus, engemet végy föl [t. i. ladikodba], az evezőm el-
 törött, a ladikod száraz fenekébe végy föl engemet!»

Én az ő csónakját megérintve onnét megyek [tovább],
 oldalas csónakja oldala mellett megyek [tovább]. Én [így] szó-
 lok: «Hogyan vennélek föl? [lám] egykor, midőn kézizmodat
 neveltem, nem mondtam-e: «ha csónakot csinálsz, a csónakod

kul át ol! luβ-ki uèrlan, luβan kul át ol!» luβan-ki màrtas, tám tnyàna tàdà át uèllàzan! — luβrøy çui tēlan, aī sēmbi iēm luβarēn àl miū! iēm òr't-puχ iēm lìlən àl át çvèl!» mà iùbəmna çul'ləman sidì si çaišmal šàtl, niη àridi-idi çul'ləman çaišmal šàtl.

çontøy-mou ièl çàβna läl-tur vuman siçēmasa, seuy oy ant madalna, luβrøy çui tēləl ant madalna landøy Às mvl iorna il-sarəs, loy tniməη tozlēη uai çanzəη çàβəl çomdà sàzəməsli.

mà sidəmna ilbēη uas ilbəmna mà piləmna manəm àr çum'p' pilna uas-ilbi svyçəm çoça uði çaišəm. iøy'k nik-soytəla, kançəm pant taytəl elti àməsləm. çōləm iuy àltnəη çàβəm èuəlt nōmən lailəm, luβ-tvi sēuətna il-oyəlləm. loyēη oyçi àr sōçəm kòr't-təl murəmna uði àltla, uàs-əynəβ àr uuñçəm uði àltla.

mà çāçəm çət loçəmna uði sōssəm, ioço-lvysəm. iməm çul'ləl: «iøy'mən tnyàna iùsl sēηçlēm iàsçi òr'dən, kurl sēηçlēm kurbi òr'dəm sārəm çàβ padəlna lèltsèn-kəba, àdəm çodi çund òs

vastag legyen! ha evezőt csinálsz, az eveződ vastag legyen!» — Az eveződ ha eltörött, ezen a helyen ám ölessél meg! — Pánchezélos férfi ruhádat, kis szemű jó pánczélodat ne add oda! jeles fejedelemfi jeles lelked meg ne haljon!» Én utánam így sírván maradt vissza, hallszik, nő éneklése módjára sírván maradt ott, hallszik.

A kondavidéki négy csónak ellenséges torokkal üvöltvén pillantotta meg, hajfonatos fejedarabját nem adván, pánczélos férfi öltözetét nem adván, a táplálékos Ob mély örvényébe ugrott, az ő birtokában volt szárnyas állat (= madár) rajzos csónakját fölfordította.

Én aztán a velem jött sok hullámmal együtt a városom alján levő magas partnál szárazra vetődtem. A víz visszahúzódot(?) , száraz útdarabon ülök. A három fából összerótt ladikomról fölállok, evezőhegyre támaszkodva leszállok. A csontos fejű sok tokhalat az egész falum népe kiemeli a partra, a keskeny állú sok lazaczomat kiemelik.

Én a meleg házam zuga felé lépdeltem, bementem [a házba]. A feleségem sír: «Ha járásod helyén a keze megnőtt kezű fejedelemhösödet, a lába megnőtt lábú fejedelemhösömet a ladik száraz fenekébe ültetted volna, talán rossz lett volna?» Én [így]

lōlōn?» mà lauləm: «iāzəy ant xōlem náyrəm loy xvləl.» lwxrəy xui tēləm əy'səm, pənəy xui mālšəyəm əy'səm, ívl-pèzi oγəl svx sōmətsəm. xātna lwydīyīdi ār dr'dəm əuəlt xodi xōlləm: «xōntəy-mou nəl xāβ matti ilbəy uas ilbey əuəlt landəy Ās pà-pēlgis musmel(?) šātł.»

si oləm luŋu parəs. tvllī iis. uēləm or-uaī uēldi ār dr't uēlda iŋy'lat. nūyī toxləβ ār soga uēllət. kimət luŋ pà iil, pwx lila šwīəy dīšū iŋxtəm iŋbina ma lauləm: «ai iŋyəm pīlna nōbət iŋxlu iŋy'əm Ās kudəβ pōγər pan pà iŋy'ləmən-sà!»

uoīəy hóγà tēləy put lymēmən iŋbina matta tvimēmən xō-ləm iŋx ūltŋəy xāβmən pà pušlēmən, sàs-mvlət mvl iŋy'kna ruŋkləmən, sārəm xāβ padəlŋa lēlləmən, iŋyəm mà iŋzāltəm āməsl, lauəl: «āzi, loxəy oxpi ōn sōy uēlləmən-ki, svγà mwxī ant līlēmən?» mà lauləm: «tām xol't xūləm xoy luŋna mozanəm līlēmən!»

landəy Ās pà-pēlgis lāuəltləm, pan-oγi oγəl əuəlt xōləm soγəm

szólok: «A szóra nem hallgató (tk. a szót nem hallott) gyermek ő meghal.» Pánczélós férfi ruhámat levettettem, szegélyes [ruhájú] ember málicza subámat levettettem, rénszarvasborjú bőréből [csinált] vékony subát vettem magamra. A házba ki- s bejáró sok fejedelemhősömtől miképpen hallom: «A kondavidéki négy csónak az elébb a városunk aljánál a táplálékos Ob túlsó felére mentek, hallszik.»

A volt nyarunk elmúlt, télre vált [az idő]. A megölt erdei vadat ölö sok fejedelemhős vadászni jár, fehér tollú sok foglyot fognak. A másik nyár is eljön, miután a fiú ette (tk. evő) bőséges halszállásunk is megérkezett, én [így] szólok: «A kisebbik fiammal az őseink járta Ob-középi sziget halászó helyére (tk. fővenypart) megint menjünk el!»

A zsiros hússal teli fazekat miután megettük mi ketten, a multkor használt három fából összerótt ladikunkat megint fölnyitjuk [é. fölfordítjuk]. Térdig érő mély vízben gázolunk, a száraz ladik fenekébe ülünk mi ketten, a fiam velem szemben ül, [így] szól: «Atyus, ha csontos fejű nagy tokhalat fogunk, aztán mindjárt nem eszszük meg?» Én [így] szólok: «Ezen az inséges hosszú nyáron miért ne ennénk meg!»

A táplálékos Ob túlsó felére evezek, a [halászó] fővenypart

seymàη pòn il-ēsllēm, louəy oʒpi ār sōʒ uèlləmən, vās-āηnəβ ār
 uuníž uèlləmən, puzəy pan puzəl èuəlt āləmləmən, ʒòη'ta pitləmən,
 kutpəy pan kutpəlna, oʒəy pan oʒəlna uànàməlmən, mà lauləm:
 «iʒiʒè, lida litlən taηʒà?» — «aʒa, àzi, lida litləm.»

uədi ʒaʒlēmən, uās-āηnəβ uul uuníž uədi tūsmən, tut n'l'səmən.
 kət ʒuʒ lidi ʒal-put sōʒ nīk-taʒartlēmən, uās-āηnəβ uunížmən i
 pəlgəl putna mollēmən, i pəlgəl nār ʒul ʒuʒətna līlēmən.

iʒəm lauləl: «àzi tàm ʒonl iəna' uoiāη, uoi taηʒà iənas
 līlmən!» mà lauləm: «tàm ʒol'təy àrtna mozanəm līlēmən?» lou
 lauləl: «alt līlēmən!» mà lauləm: «nāβtəm iʒ ʒ i altəl tuuà-sà!»

toʒoʒik iη'əs, pà iʒi-ŋoʒəml. «àzi, tōdà lābət ʒāβ-təl mur
 iil.» mà lauləm: «tāgliʒi!» lou lauləl: «ʒatša tāgliʒi, mà uant-
 lēm.» — «kài! iəna' pà!» iʒəm pilna nār-ʒul lida iʒʒà-āməs-
 səmən, min tut-pōzəηməŋna uədi kāillsət. kət iʒ ʒaʒ èuəlt tī ètsət,

feje felől a három[szoros] czérnából szőtt kecze-hálómat leeresz-
 tem. Csontos fejű sok tokhalat fogunk, keskeny állú sok lazacot
 fogunk. A villás végű fővenypart vége irányában [meg]emeljük,
 a folyással szemközt kezdünk menni, a közepes fővenypart köze-
 péhez, a fejes fővenypart fejéhez közeledünk, én [így] szólok:
 «Fiaeskám, enni akarsz talán?» — «Ühüm, atyus, enni akarok.»

Kikötünk a partra, [egy] keskeny állú öreg lazacot ki-
 vittünk, tüzet gyújtottunk, a két embernek való (tk. két ember
 evő) útravaló fazekat folakasztjuk, a keskeny állú lazacunk
 egyik felét a fazékban főzzük meg, a másik felét nyers hal
 gyanánt (tk. bőségében) eszszük meg.

A fiam [így] szól: «Atyus, ez a hasa igazán zsíros, a
 zsírját talán külön együk meg!» Én [így] szólok: «Ebben az
 inséges időben mit nem ennénk meg?» Ő mondja: «Hogyne
 ennénk meg (v. persze hogy megeszszük)!» Én [így] szólok:
 «Vízen úszó (v. víz úsztatta) fából egy öltre valót hozz csak!»

Egy kissé odébb ment, meg visszafut. «Atyus, ott hét teli
 csónakkal nép jön.» Én [így] szólok: «Dehogy!» Ő mondja:
 «Dehogy is nem, én látom.» — «Hajh, igazán úgy van (v. csak-
 ugyan)!» A fiammal együtt nyers halat enni összeültünk, a mi
 füstünkre [azok] kikötöttek a partra és két fa mögénéél errefelé

pà χòntəŋ-moʊ lābət χàβ-tèl olmel. χodi laʊlət: «ittam χodi uätli-igi nʊŋən pəri put amətti uas-əŋnəβ uul uuné uèlmən. χvla-χui pàrən kəuərta ilbi pitmən.»

üŋəm mà χozəm kunžəməs, sməl manəs. mà nʊzəχ χul lümməm andəm. noχ-laisəm, tudəm χas-iuχ iəm sðβna iauəllem, nálməl χas-iuχ-twi palätna iauələs, iüləŋ uai iülŋələm χos-əŋ'ləlam, uaiŋələm il-nʊzərtlələm šöχsəŋ kur šöχsəm tutna χasməltlēm, uərdi iuχ-kār-idi iis. χòntəŋ-moʊ iəχ laʊlət: «uätli-igi sməl manəs, loʊèl tutna lābələlè, kurŋələl uərlən si ètlət. àl uèlälən-sà! χodi vberləl, tutna-ki kərəβtiül, uədi nʊrəmälən!»

si-kəmna mà iüləŋ uai kət iüləm (sic!) noχ-iərləm, toŋi nàhəzəntləm, iäsəmna üŋəm kätləm'lēm, χonəm patna χattələm, nim-pöŋər nim àŋis nʊŋəm'iəm. mà iubəmna χòntəŋ-moʊ ar òr'dən nʊŋəm'ti ar òr'dən nʊŋəm'lət. num-törəm pèlä nʊlət: «χonttənna nʊŋən lʊŋdi χöləm iuχ àltnəŋ χət χada ol-sà?»

tartottak (tk. jöttek), kondavidéki hét teli csónak volt. Miképpen szólnak: «Nohát Vatli-öreg magadnak most ételáldozatos fazekat állítani ölted meg a keskeny állú öreg lazacodat, halott embernek való ételáldozatodat kezdted most főzni.»

A fiam belém (tk. hozzám) kapaszkodott, [úgy] megjíjedt. Én sem eszem [már] a nyers halat, fölálltam, a tüzemre [egy] jó darab fűzfát vetek, a lángja fűzfa teteje magasságban lobog. Kötőszijas botosom kötőszijait (dual.) leoldom, a botosaimat legyűröm [é. levetem], sarkas lábam sarkát a tűznél melegítem, vörösfa kéreg formává lett (v. olyan lett, mint a vörösfa kérge). A kondavidéki nép [így] szól: «Vatli-öreg [annyira] megjíjedt, [hogy] magát a tűzben elégeti, a lábaiból már jön is a vér, ne öljétek meg! Hogyan fortélyoskodik, ha a tűzbe esik, ragadjátok ki!»

Ezenközben én a kötőszijas botosom két kötősziját föl-kötöm, arrébb nyúlok, kezemmel a fiamat megragadom, a hónom alá csapom, az alsó sziget alvégére iramodom. Én utánam a kondavidéki sok fejedelemlhősöd, futamodó sok fejedelemlhősöd futamodik. A felső-ég felé üvöltenek: «Meneküléshedben, a hova beléphetsz (tk. neked belépnivaló), [az a] három fából összerótt ház, hol van hát?»

nim pōḡār nim àlagna ioxtūlūlēm, ioxi kārēmālēm, ləu kudəl
 èuəlt seltta manlēm. ləu kutlāl èuəlt mandəm tuxàna manēm
 sèuərlət, mà ant xaiłàzəm, ma iugànəmmi ləu iaxlāl sèuərlət,
 uəḡəy xplà ār sōḡ ārl sèuər'sət.

num pōḡār àlagna ioxətsəm, ioxos-ḡōləndūlēm: pōḡār kudəḡ-
 kəmna iidel ḡətl. iixəm ḡōlēm iux àltnəy ḡəḡəmna iāuəlməlēm,
 ləu twimel ḡontəy-mou èuəlt tūuəm kət iux àltnəy ḡəḡlāl pələk-
 sən'səlām, šal(?) iux ḡōlēm səlēm sən'səlām. pəlgəy ḡəḡ pələklāl
 landəy Ās mlol iəḡ'k nik-iāuəłtsəlām, ḡəḡəm pələ nōḡəm'səm. ləu
 ḡontəy-mou ār ər'dən sedəḡ'k si-kus iłət, mà ḡəḡəmna lələm'ləm.

iox-ḡui uəixəmna iəl-lāuəlməlēm, iubəm èuəlt soga-toxləḡ ār
 nūlna èsllāzəm, nox-tūdi kōrdi luḡ twiatna al-səḡḡilūlēm, paixəy
 ḡəḡ paixəm xozə i-oldi kardəy nāl xaidal andəm.

kutpəy Ās kutpəlna ioxətməm-kəmna mà laulēm: «ḡontəy-
 mou ləḡət ər't ḡōləntədi! si xas-iuxəy pōḡārna (v. pōḡərənna) mà
 kəuərtəm kət xui lədi ḡal-put sōḡəm uəḡətna tām landəy Ās iəm-

Az alsó sziget alvégre megérkezem, [hirtelen] vissza-
 fordulok, aztán köztük megyek el. Mikor köztük megyek, engem
 vagdálnak, [de] nem találnak el, helyettem a saját népeiket
 kaszabolják, véres halott sok darabjának sokját vágta.

A sziget felső végére érkeztem, visszafelé hallgatózom: a
 sziget közepe táján jönnek, [úgy] hallszik. A fiamat a három
 fából összerótt ladikomba dobom, az ő birtokukban volt, a konda
 vidékéről hozott, két fából összerótt csónakjaikat összetörtem,
 szilánkos fa három szilánkjává vertem, feles csónak feleiket a
 táplálékos Ob mély vizébe behajítottam, a ladikom felé futottam.
 Ők, a kondavidéki sok fejedelmed, jóllehet ide kissé közelednek
 már, a ladikomba ülök hirtelen.

Erős ember erőmmel elevezem [onnet], a hátam mögül
 fogolytollas sok nyilat eresztenek rám, a fölhúzott vasevező
 hegyével csak lecsapodom [azokat], oldalas ladikom oldalához
 egyetlen egy vasnyíl se ütődik.

Mikor már a közepes Ob közepére jutottam, [igy] szólok:
 «Kondavidéki hét fejedelemhős halljátok! A fűzfás szigeten a
 magam főzte két embernek való uti fazékban [főtt] tokhalamhoz,
 majd ha ezen a táplálékos Ob folyótok szent vizén halpikkelyes (?)

ἰῶγ'gan sōngəy sox-kulāt aḡ karúə žūlədi pvràna mà āməsməm
 χandi kōr't sōβəm ēuəlt uoiāy nóγà šuīəy ānna širtna tūlləm,
 iski nəlbi nvləy uət pondīna ont-χàri uoiāy nóγà tēləy put-tēl
 širtna tūlləm. si-mosa lajləsàdi!»

sidəmna ἰγəm pèlā lauləm: «səγà ἰογo si ἰογətləmən, tēləy
 pōγəl ār naurēmən pèlā àl lauà! χòntəy-mou lābat χàβ-tēl murna
 ἰογtılıisaimən, àl lauà!» sitmənna ἰογo-ἰογətləmən, ēuəy kōr't
 ilbēmənna ἰογətləmən, puxəy uas ilbēmənna ἰογətləmən.

χandi kōr't ār naurēməm nīk-oγəllət, mà uèləm loyəy oχpi
 ār sōγəm uədi àltla, libəy χət libəmna ἰγəm pilna uədi-sòsləm.
 χandi kōr't ār murəm pèlā χodi lauləm: «ἰῶγ'k-χul uèlməy ār
 χuīəm, Ās kudəβ pōγər pan àl manàdi! lòn'di-ki ār pugət ārəl
 pitmal, ont-χàri ār pugət ārəl ἰογətmal, χundsī tūm mou pàtti
 pvràna, uèlda si-pvràna manlu. ittam səjəy pōγər səjəl àl uèrələn!
 ilbəy uas ilbənna tàdà χoldàdi!» sidəmna ἰογo-ləyələm.

ī luy mola χου, ī luyu χoləl. murəm pèlā χodi lauləm:

bőr vastagságú jéghártya támad, a magam lakta osztják falucs-
 kámból zsiros hússal bőséges tálat hozok majd, a hideg orrú
 orros szél támadtakor erdei rénbika zsiros húsával teli egész
 fizekat majd akkor hozok. Addig várjatok!»

Erre aztán a fiamhoz [így] szólok: «Aztán majd ha haza-
 érkezőnk, a teli falud sok gyermekének ne szólj! [Hogy] konda-
 vidéki hét teli csónak nép ütött reánk, ne mondd!» Aztán
 hazaérkezőnk mi ketten. A leányos falunk alá érkezőnk, a fias
 városunk alá érkezőnk mi ketten.

Osztják falum sok gyermeke leszáll a parthoz, a magam
 fogta (tk. ölte) csontos fejű sok tokhalamat kiemelik [a ladikból],
 [én] a fiammal együtt a belsős házam belseje felé lépdelek.
 Osztják falum sok népéhez miképpen szólok: «Vízi halat fogó
 (tk. élő) sok emberem, az obközépi sziget halászó helyére ne
 menjetek! Vadludas sok falka sokja szállt le [ott], erdei rén-
 bika sok falkájának sokja érkezett [oda], majd mikor ez a föld
 megfagy, akkor menjünk oda vadászni. Most a lármás sziget
 lármáját ne csináljátok [é. ne verjétek föl a sziget csendjét]!»
 Erre aztán belépek [a házba].

Egy nyár micsoda hosszú, egy nyarunk elfogy (elmulik).

«uèldi uai uèlmàn ar òr't òsti, çàr ioutmàn ar òr't òsti, Ās-kudəʒ pōçər-panu iŋv'lu-sà! kàt iŋç'i àltànŋ kàt çàʒ uiiàdi!»

tàr çon-lòç səila pan nāmən oç'əl'səm, çà'çŋələl nik-tàl'sələl. ços çuè pilna manləm, Ās-kudəʒ pōçər-pan iŋç'ətsu. iùçlām laulət: «uàtli-igi laulèn-pà or-çàr ar pugət iŋv'əl, i çàr nāuərdi muŋ ant uantlu vndi, laulèn pà, lòn'di-ki ar nābəm pitmal, lòn'di-ki ar nābəm euəlt pilli pidəm i lòn't nuətti ant çòllu.» mà lauləm: «nāurəmət, sidàman olàti!»

uədi kàtllsu, toço-ətsəm, mà nllüəm tut-çarəmna kàt pèlçis sè àməsinel. manəm uantmel-kəmna, çòntəŋ-mou lābat òr'dən kuš oçlāl àlmilçilət, noç-laidi iorli pitmel, toçošik pōrəmti çàmli pitmel. mà lauləm: «çòntəŋ-mou lābat òr't, iāzəŋ-səi çòllalən pèl?» nāləmli kuš kərçilçilləl, pōdər'ta an' uèrilət. mà lauləm: «nāurəmām, uèləm uai uèlda lidilçildi, ont-uai uèlda samlən lidilçilət, uèladi!»

A népemhez miképpen szólok: «Vadásznivaló (tk. ölnivaló) vadat vadászó (tk. ölö) sok fejedelemhős vagytok, rénbika lövő sok fejedelemhős vagytok, az obközépi szigetünk halászó helyére nosza menjünk hát! Két fából összerótt két ladikot vegyetek!»

A darubögy [forma] csöndes(?) fövenypartra leszálltam, két ladikjukat a vízre húzták. Húsz emberrel megyek, az obközépi sziget halászó helyére érkezünk. Az embereim (v. népeim) mondják: «Vatli-öreg, [még] azt mondog, [hogy] erdei rénbika sok falkája jár, egyetlenegy rénbikát ugorni mi még eddig nem látunk; azt is mondog, [hogy] sok lúd szállt le, a sok vadlúd szállta felől társtalanná vált egyetlenegy ludat gágogni nem hallunk.» Én [így] szólok: «Gyerekek, csöndben legyetek!»

A partra kikötöttünk, odamentem: a magam gyújtotta tűzhelyemnél kétfelől ott ültek. A mint engem megláttak, a konda-vidéki hét fejedelemhősöd a fejüket emelgetik bár, fölállni erőtlenné lettek, kissé odébb lépni sem volt erejük. Én [így] szólok: «Kondavidéki hét fejedelemhős, a beszéd hangját (tk. zaját) halljátok még?» A nyelveiket forgatják bár, beszélni nem tudnak. Én [így] szólok: «Gyermekeim, ölt vadat ölni akartok, erdei vadat ölni kíván szívetek, [hát] öljetek!»

soga-toxlaß ar nál si-kus esslat, çontəy-mou labət ört eualt nèməza ant sitlət, nálləl ços mārìlət. mà lauləm: «uolràdi! nəy ārdən iāzna uërəmdi-kəmət ant oldel-lamba.» mà ças-iux iəm sənçəðβ uisəm, ar seui çoləy oxlálna al-sən'sələm. ləyàrləl noç-ləgəßtəsləm, seuəy ox-taytiləl sitməm andəm, nōzəy keu iəm səppè vutətsət.

mà tviam naurəmləm ləy-lambiləl çontəy-mou ar örtləl eualt ləyàr ant taiəm çui ləyàr uis, kəzi ant tviam çui kəzi uis, siduna muç çandi kòrt àlçu pèlè ioyi-ləuətsu.

sì manmel itna ilbəy uas ilbəlna uədi-kətlət. çandi kòrt ilbəlna uət çum'βəy iəm panəlna ielna çaisiləim ar çandi ar çuiəl lauel: «muç lōlən at iyy'su! kəzi ant tviam çui kəzi uisə lōlən!» ləy aməsmel çázəm çət ləyləl pèlè uədi sòssət, tudəy çət àləylálna uədi sòssət.

uətli-igi ai iyyəl pà ənəmlətəli, ənəmdal mvr'tti ənəmlətəli.

Fogolytollas sok nyilat eresztenek bár, a kondavidéki hét fejedelehmős közül egyet sem találnak, a nyilaik széttörnek. Én [így] szólok: «Hagyjátok abban! Magatokforma néptől le-bírhatók mintha nem lennének.» Én [egy] fűzfából való jó botot fogtam, sok fűrtben dús fejükön csak verdestem őket. A pánczél-jaikat lehúztam róluk, [de] hajfonatos fejükdarábját [é. fejük bőrét] nem kaphattam meg, tarka szikla jó darabjává üledtek.

Az én gyermekeim [közül], a hozzájuk hasonló növésű kondavidéki sok fejedelehmőstől, a kinek pánczélja nem volt (tk. a pánczél nem bírt ember), pánczél vett, kinek szablyája (tk. kés) nem volt, szablyát vett. Erre aztán (tk. ezünkre) mi az osztják falunk felé hazaeveztünk.

Így mentek egyfolytában, a város alján partra kötnek. Az osztják falu alján, a széltől hullámos jó fővenyparton visszamaradt sok osztják férfi [így] szól: «Csak hát mi is [oda] jártunk volna! Kinek közülünk szablyája nem volt, szablyát vettünk volna!» A maguk lakta meleg házuk zugai felé beljebb lépdeltek, tüzes [é. tűzhelyes] házuk felé beljebb lépdeltek.

Vatli-öreg a kissebbik fiát is neveli, egészen fölneveli (tk. növekedése mértéknyire fölneveli). Ember vadászta (tk. ölte) erdei

χuí uēlēm or-uai àlyalna iw̄y'ti louàttì iis, uēlēm iw̄y'k-χul àlyal uēlda pitsalì.

uātli-igi lauāl: «iw̄y'w̄, ior-ki tw̄lən, aiilta tw̄i! šàm-ki tw̄lən, aiilta tw̄i! luyi iil, ai srt-pnl tw̄lən, lòn't-sòl muuay pòsl tw̄lən, ai srt uēlmàn iw̄m pnl tw̄lən, luy ar χvtl iw̄y'tanna top lw̄arən nox àl èy'ù!»

uātli-igi iw̄y'el srt-pnl uērləlì, iw̄y'ilyil, àltnay γàβ ī-sòβ arāt uēllyil, srt-šòy'k' uērdi χuí srt-šòy'k' uērl, srt-šòy'k' sāralti χuí srt šòy'k' sāralti. uātli-igi iw̄y' ləm χvtl pà manl.

χòntəy-mou èuəlt kət χuí iw̄lyən, srt-pnl χòzu iw̄y'ətləyən. ī χuíəl lauāl: «uātli-igi iw̄y' andəm olmal, tàdà làiillēmən! kət pòsl kət pēlək èuəlt làiillēmən! sw̄à lw̄arəl-ki tw̄iil, ant iw̄outlēmən, lw̄arəl-ki èy'man tw̄ləlì-ki, sitna iw̄outlēmən!»

kət pòsl èuəlt làiiləyən, χvtl kudəβ kēm̄m̄ iw̄uəm-kēm̄na, iw̄arən-χòr padì èuəlt, pòsl-χòr padì èuəlt lauəltti səi šatl. lin

vad után járó nagyságúvá lett, fogott (tk. ölt) vízi halát fogni kezdte.

Vatli-öreg [így] szólt: «Fiacskám, ha van erőd, [csak] lassan bánj vele (tk. lassan bírd), ha van bátorságod, [csak] lassan bánj vele! Nyárra fordul (tk. jön) [az idő], lúdbél [módjára] kanyargós folyóágad van, [ott] kis csuka fogó jó czégéd van, a sok nyári napon, meleg napon odajártadban csak a pánczélodat ne vesd le!»

Vatli-öreg fia csuka-czégét csinál, oda-odajár, egy egész összerótt csónakra valót fog. A szárított csukahátat csináló ember szárított csukahátat csinál, a szárított csukahátat csináló ember szárított csukahátat szárít. Vatli-öreg fia ma (tk. ezen a napon) is elmegy.

A Konda vidékéről két ember jön (dual.), a csukaczégéhez érkeznek. Az egyik ember [így] szól: «A Vatli-öreg fia [még] nem volt [itt], itt várjuk meg! A két folyóág két oldala felől várjuk! Aztán ha pánczélja van, nem lőjük meg, [de] ha a pánczélját levette tartja (tk. bírja), akkor meglőjük!»

A két folyóág mellett várakoznak. A mint délre vált [az idő], a folyóvonal vége felől, a folyóágvonal vége felől evező nesz hallszik. Ők látják: erre tartott (tk. jött) a Vatli-öreg fia, a pán-

uantlalən: tì ēdəs uətli-igi iix, lɔrərəl ɔs-əŋ'mal, uəsl pələ çàβ-toɾət elti ponmal. lɪn ɔza uànàməmal-kəmna luβəl kàtləm'səlì, lɔu svɔràttəl pōdərdujìl: «al-pələ nərìləm, iɔrəl iəndì tàləm sɔj mostiməm lamba!» sitlva pà ləuəlməs. lɪn puləŋən iɔrətmal-kəmna kàt iɔrən kàt pələk əuəlt kàt iɔrəl-iəndì i-puləŋ pitləŋən. lɔrərəl uəsl pələ çòjəm toɾət əuəlt oɾəl numbina kuš sàzəməsli, uəş-pələgəl əuəlt ioudəm nàl luβ-tvina nox-ɔatt'səlì, svə-pələgəl əuəlt iuuəm nàl lɔrər kiməl ilbi əuəlt lɔyəl, uəɾəŋ nàl moxti-ləŋnəm'l.

çòntəŋ-mou çuiŋən aì çàβənnə lələm'ləŋən, uətli-igi iix tvjəm lɔrər nox-uillən, lɔuəl çàβ libina panna uədi tàllalən, tōrənnə, pàmna ləp-ləŋglalən. lɪn iɔɾi-manləŋən, tōdàsik svərt-ppl uandəm kàt çui ošləŋən. «min ninèn si uəlləlmən!» toməŋən lauləŋən: «min çodi nin çòzən nur ant tvisəmən, malaì uəllalən?» — «min uinèn kitləlmən, manātən uətli-igi uasna! sidi lauātən, si iəzəŋ tuuātən: nai-iɾəl, òr't-iɾəl uəl'səmən, nómər-çouət çatsə ošləli? çòntəŋ-mou əuəlt iŋŋəm kàt çui min si! iɾəl

czélja le van vetve, szemben vele a csónak tatófájára van téve. A mint hozzájuk közeledett, az evezőjét megragadta, magában [így] beszélget: «Ha nem csalódom (?), mintha ijideg meghúzásának a neszét hallottam volna!» Erre aztán megint evezett [tovább]. A mint az ő irányukba jutott, a két folyó két oldala felől két ijideg egy irányban esik [rá]. A pánczélját a szemközt fekvő tatról a feje fölé emelte bár, az arcza felől lőtt nyilat az evezőhegygyel fölütötte [bár], a háta mögöl lőtt nyíl a pánczél alján bemeget, a véres nyíl keresztül hatol [rajta].

A kondavidéki két ember [hirtelen] egy kis csónakra ül. a Vatlí-öreg fia pánczélját fölveszik, őt [magát] a csónakban a fővenypartra kiviszik, gazzal (?), füvel betakarják. Ők ketten visszamennek, egy kissé odébb csukaczege néző két embert találnak. «Mi titeket mindjárt megölünk!» Azok mondják: «Minekünk veletek semmi bajunk (tk. bosszúnk) sem volt, miért öltök meg?» — «Mi titeket elküldünk, menjetek a Vatlí-öreg városába! Így szóljatok, ezt a hír vigyétek: Napfiát, fejedelemlős fiát megöltük, a kerek földön (?) hol találja meg?» A Konda vidékéről [itt] járt két ember mi vagyunk ím! A fiát mi öltük

min uèl'sēmən, matta loy Ās-kudəβ-pōγər panəlna muru ī-sidi uèl'səli.

svrt-pvl uandəm χuīgən uātli-igi uasna iūlən, panna kātll-səyən, uədi killəyən. uātli-igi χəβ uərl, ant iətsəl, uəy'antl, sēuərəntl. iuūəm χuīgən lauləyən: «uātli-igi uoljū! uoljū! ādəm iāzəy tūsmən, ādəm pōdər tūsmən!» uātli-igi mètə-pà sēuərəntta pidəs, ant χōldi χuī iugənni mètə sēuərəntta pidəs.

kimətti pà lauləyən: «uātli-igi uoljū, uoljū! ādəm pōdər tūsmən, smna ant mōsti iāzəy tūsmən!» uātli-igi mètə sēuərəntta pidəs, oγəl èuəlt pōzəyənna ētl.

χolmətti asnal (= uānnašik) χatməyən, lauləyən: «uātli-igi, χōdi pvlənnə an' iōγətl, χōdi min si lauləmən? — ādəm iāzəy tūsmən, ādəm pōdər tūsmən, χōdi ant šətl!» uātli-igi tvjəm lāiməl svsl pèlā selttə tūuəm'ləli, itta svslna lāiəm χuī il-kōrəβ-tiūl, lāiəm eltəl manl.

uātli-igi lauəl: «uandī! mola pà viāy χuī olmən, ant χai-

meg, [mert] egykor ő az Obközépi sziget fővenyartján a mi népünket szintén megölte.»

A csukaczigét néző (tk. nézett) emberek (dual.) a Vatli-öreg városába jönnek, a fővenypartra kikötnek, partra kelnek. Vatli-öreg esónakot csinál, [még] nem kész; hasit, vagdal. A jött két ember [igy] szól: «Vatli-öreg, hagyd abba, hagyd abba! rossz hírt hoztunk, rossz beszédet hoztunk!» Vatli-öreg méginkább vagdalkozni kezdett, nem halló ember módjára [é. úgy tett, mintha nem hallotta volna] méginkább vagdalkozni kezdett.

Másodszor megint szólnak: «Vatli-öreg hagyd abba, hagyd abba! rossz beszédet hoztunk, szívnek nem tetsző hírt hoztunk!» Vatli-öreg méginkább vagdalkozni kezdett, a feje csak úgy gőzölög (tk. a fejről gőz száll).

Harmadszorra kissé közelebb hatoltak, mondják: «Vatli-öreg, hát nem jut [el] a füledbe, hogy mi itt beszélünk? Rossz hírt hoztunk, rossz beszédet hoztunk, hogy nem hallod (tk. hallszik)?» Vatli-öreg a fejszóját hirtelen a háta mögé lódtítja, a háta mögött álló (tk. állt) ember leesik [é. leguggol], a fejsze fölötte megy el.

Vatli-öreg [igy] szól: «Látod, micsoda szerencsés ember

sàien, kàt sòðen lōlen kàtnnè ràχnəs lōlen! mola iāzəŋ tūdi χuī
 ī puš laušl, ādəm pōdər tvidi χuī ī puš laušl. mà χodi mouət
 èuəlt iŋŋ'ti kàt χuīna uèldi χorbi iix mà χund' ènməldiisəm? lou
 vtšàməl padīna uèl'sa, nàl šugàtti χorbi tēl ant tviis, iðŋəl pèldi
 χorbi tēl ant tviis.» si iāzəŋ iāstəs, il-ām'səs, χàl'ləda pidəs.

lou murəl èuəlt nələ-uèt-kəm χuī pàrdəs: «àltnəŋ χàβna
 manàdi, iøŋi tuuālən!» nələ-uèt-kəm χuī manəs, mundì iŋŋ'əm
 χuīŋən isì man'səŋən.

ila iuuəm-kəmna uèt χuī iøxtəs, iŋŋəl àltnəŋ χàβna iøxtəβ-
 təsə: ī louli sēuərəm, χiš-nambər uërəm, sei-nambər uërəm. uətli-
 igi χoza iøŋətlət, laušlət: «uətli-igi, nai-iŋŋən, òr't-iŋŋən taləŋ
 nòŋà ant tviil, χodi uèrlən?» — «χodi uèrlələn? — laušl —
 sèl-ox χəm-iuχna uèrələn, al-səŋləl pvdəroχ səŋšlna uèrələn!
 kòr'dəm num-àləŋna tuuālən, uasəm num-àləŋna pal-mou χoza
 àmdələn, χundsi tviil-nai-ki pəŋšnl, louèl àt pəŋšnl, sus-nai-ki
 ètl, louèl àt kalləl!»

vagy, nem talált el. A két darabod kétfelé esett volna! Valami
 üzenet hozó ember [csak] egyszer szól, a rossz beszédet mondó
 (tk. tartó) ember [csak] egyszer szól. Hát én a más vidékről
 járó két embertől megölnivaló formájú fiút mikor nevelgettem?
 Ő [a maga] balgatagsága miatt öletett meg, nyiltörő forma pán-
 czélja nem volt [é. olyanforma pánczélja nem volt, hogy a nyíl
 áttörhette volna], ij áthatoló forma pánczélja nem volt.» Ezt a
 beszédet (tk. szót) mondta, leült, sírni kezdett.»

A népéből valami négy-öt embernek meghagyta: «Össze-
 rótt csónakon menjetek, hozzátok haza!» Valami négy-öt ember
 ment, az imént [oda]járt emberek is mentek.

A mint estefelé jött [az idő], az öt ember megérkezett, a
 fiát összerótt csónakon meghozták: egy csontig szét van vag-
 dalva, [mint] fővenyszem [olyan] apróra van vagdalva, [mint]
 homokszem [olyan] apróra van vagdalva. A Vatli-öreghez ér-
 keznek, mondják: «Vatli-öreg, napfiadnak, fejedelemhősfiadnak
 egész húsa nincs, mit csinálsz [vele]?» — «Mit csináljatok? —
 úgymond — ezüst koporsót csináljatok neki, a városom felső
 végén a hegyháton (tk. magas földön) helyeztétek el, hogy ha
 majd a tavaszi nap süt, reá hadd süssön! ha őszi nap támad,
 reá világítson!»

mur manəs, uätli-igi lou kim and ɛtl, çal'ləman aməsl, louəl uəldi kəzi kašl, louəl sɛuərdi ləjəm kašl, kət pəlgəl ɛuəlt nəl çuina sauməman twila, uas-təl murəlna amətsa, ləžətsa. lou tilaš-pələk sidi si tistəl, uəštəl, lidət ant lil, iəŋ'g an' iəšl, no-çəjəl pidəs.

uasəlna twiəm purəš igət loulət lou çozəl: «kòžəju, ivru šakmən! sidi noçəjən pidəmna pə, sidi iəšti iəŋ'k an' iəšlən pə. iəsl-təlna, nòbtəl-təlna içlè pidilijəm çuə içlè pidilijis, ɛuəl çvl-lijəm çuə ɛuəl çvllijis. muŋ pələu lələn at çləntsən! iəsju ant çol'sən. si-louət iəm at uərsən! nny sidi noçəjli pitsən, selttə-ki iəçətləju, çəntəŋ-mou ar ɔr'na selttə-ki iəçətləju, uasu uəlla i muŋ uəlləju.»

igatna selttə pòdərna çušta pitsa. atl pə-iəç pòdər'ət, çvlt pə-iəç pòdər'ət, tiszəl-uəšəl uollè manəs. içjəl çvləm uollè ivrè-məsl. uätli-igi lidi pul lida pidəs, noçəjəl elti pidəs.

i-mosajna uätli-igi lauəl: «nəŋ lələn çunt' litladi tançà,

A nép ment, Vatlí-öreg ő ki nem megy, sírva ül, magát megölni kést keres, magát megválni fejszét keres, két felől négy ember őrizve tartja, az egész város népe [ott] ült mellette, gondot viselt reá. Ő félhónapig ilyen gyászol, kesereg, ennivalót nem eszik, vizet nem iszik, a húsa egészen lefogyott (tk. leesett).

A városában levő öreg emberek járnak hozzá: «Gazdánk, urunk, össze vagy esve! [Mikor] így le vagy soványodva, [mikor] még innivaló vizet sem iszol. [Hisz] réges régtől fogva [úgy van], [hogy] a fiatlanná lett ember fiatlanná lett, a leánya meghalt embernek a leánya halt meg. Csak hát ránk figyelnél, a mi szónkat hallgatnád meg (tk. hallgattad volna meg)! Ilyen jót tettél volna! Te így egészen lesoványodtál, [most már] aztán, ha ránk támadnak (tk. jöveltetünk), a kondavidéki sok fejedelem ha ránk támad, a városunk megöletik, mi is megöletünk.»

Az öreg emberek aztán beszéddel [így] bizgatni kezdték. Éjjel is más emberek beszélnek, nappal is más emberek beszélnek, gyásza, keserve teljesen elmúlt (tk. ment). Hogy a fia meghalt, egészen elfeledte. Vatlí-öreg ennivaló falatot kezdett enni, a húsát visszanyerte (tk. a húsára esett).

Egyszer a Vatlí-öreg [így] szól: «Ha ti is [úgy] akarjátok

naurèmlàn èuàlt lolan mà nàl-uèt-kèm xui kitti uèrəm ol.» — «pà xodi, purəs igət laulat, kitlən-ki, mola ādəm?» igət laulat: «xol kitti uutsillàn?» — «mà, laul, lrbət-iōxləy xanməm xoza kitta uutsilləm, nai-uègəl, òr't-uègəl kašlèli pèlè? xòntəy-moyna manda uutsiləm.» igət laulat: «nèyxi kidà! naurèmət àt àgətlàjət!»

leui uèr uèrəm vr'l kitlèli: «puriam sènyləm uèt xui ti uàrà!» mosa xou iwəəs, vr'l ioxtəs. lou iubalna uèt xui lwəs.

tì sòsmel-kəmna laulat: «uàtli-igi kòžāiu, mola iəy'kna ēsllta uāxsəlàn, mola tutna vlda uāxsəlàn?» — «mà nəyèn ittam tàm-ilibina iəy'kna and ēslūisləm, ittam xund' ēsilələm? mà nəyèn kitta uutsilləm lrbət-iōxləy igi xoza. sidi lauladi: nai-uègəl, òr't uègəl ox-uxl kašta mà piləmna ant-pèlè iil?» tomət laulat: «āləy-svət muŋ manlu. pvr-tvibi iōy xādu xoza killu, žarəy oγəlna manlu.»

uàtli-igi si iāzəy xòləs, tomət ēdəm iubina purəs igiləl pilna iəm pōdər iəmmi pōdər'ləl. lābət-kəm tvrməm-kəmna purəs igət

talán, a gyermekeitekből négy-öt embert el kellene küldenem.» — «Hát persze, mondják az öreg emberek, ha elküldöd, mi rossz van abban?» Az öregek [így] szólnak: «Hová akarod őket küldeni?» — «Én a Sodrott-íjú nászomhoz akarom őket küldeni, napvejét, fejedelehmősvejét keresi-e? A Konda vidékére akarok menni.» Az öregek mondják: «Küldj [egy] embert, a gyerekek hadd gyülekezzenek!»

Szolga munkát végző (tk. csináló) szolgáját küldi: «Válogatott, [jól] megtermett öt embert hívj ide!» Sokáig járt-e oda [vagy nem], a szolga megérkezett. Utána öt ember lépett be.

A mint ide léptek, [így] szólnak: «Vatli-öreg, talán vízért küldeni (tk. ereszteni) hívtál, vagy tüzet rakni hívtál bennünket?» — «Én titeket már ezelőtt se eresztettelek vízért, most hogyan eresztenélek? Én titeket a Sodrott-íjú-öreghez akarlak küldeni. Mondjátok neki (tk. így szóljatok): napvejének fejedelehmős vejének feje helyét [é. bőrét] keresni velem nem jön-e?» Azok [így] szólnak: «Reggel tájban megyünk. Fűröhegy [forma] tíz házunknál fölkelünk, rénbikás szánon megyünk.»

Vatli-öreg ezt a szót hallotta, azok elmente után az öreg emberekkel a jó beszédet jóvá beszélük. A mint egy hét eltelt,

laułiı̄llet: «tám pvrà xvtlèt pvràna xodi lrbat-ı̄öxløy igi âmesta
ı̄vzàx pàm-xorbi mou-svz elti kil'set tayrà.» si iāzøy pōdərduı̄-
mel iubina nəl xatł mola xōlēm xvtl ősət, igiləl laułiı̄llet: «tám
pvràna xodi ı̄aurēmłàn svrt-xuli pudel lıləl tayrà.» si-kut iāxləl
laułiı̄llet: «ı̄vzàx pàm xorbi-mou svz ɛuəlt ɛtsət tayrà.»

pōdərtemel lābətmet xvtl ı̄aurēmət iōɔo-kōrilət, āzel-ki tādà,
āzel pələ laułət: «āziı̄ü iōɔàn ugu ɛuəlt lābət ɔɔəlna iisāı̄u!»
āziləl laułət: «muy şättēu tvrāina xund' iısət? moza iāzøy
iōɔātł-ki uātli-igi elti iōɔātł.»

sidi âm'silı̄ı̄del svɔət, xət xozəyna lābət ɔɔəl si laimel
şātł. lanşel pargātsət, iōŋ'gel pargātsət, xou mou iŋŋ'am, uàn mou
iŋŋ'am iōɔo-lvŋlət. «uātli-igi uuza òlā!» uātli-igi lauł: «xou
mou iŋŋ'am iāxlām mola iāzøy tūsti? iəm iāzøy-ki tūsti, iəm
iāzøy sirna lauālən!» — «mola iāzøy tūsu? lrbat-ı̄öxløy xanmən
igi sidi lauł: «xundi-ki manł, mandal svɔət manəm kātłəm
ı̄aurēm āt kitł! sātłəm ı̄aurēm pilna mà iiləm. iŋvntti uəşpi sət

az öreg emberek mondogatják: «Ezekben a napokban már a Sodrott-ı̄jú-öreg lakta zöld fűforma földháttra keltek talán.» Miután ezt a szót beszélgették, [még] négy vagy három napig voltak, az öregek mondogatják: «Ebben az időben a gyerekeitek csukahalas fazekukat eszik talán.» Némely emberek mondogatják: «A nyers [é. zöld] fűforma földháttról már eljöttek talán.»

Beszélgetésük hetedik napján, a gyerekek [csak] berontanak, a kinek azt atyja itt van, az atyjához szól: «Atyus, a folyónk torkolata felől hét szán jött hozzánk.» Az atyjaik mondják: «A mi hallásunkra hogyan jöttek volna? Ha valami hír jön, [csak] a Vatli-öregnek jön.»

A mint így üldögélnek, a ház mellett hét szán ím megállott, hallszik. A havukat leverdesték, a jegüket lecsapkodták, messzi földet járván, közel földet járván, belépnek [a házba]. «Vatli öreg üdvöz légy!» Vatli-öreg [így] szól: «Messzi földéjárt népeim, mi hírt hoztatok? Ha jó hírt hoztatok, jó hír módjára mondjátok!» — «Mi hírt hoztunk? Sodrott-ı̄jú nászöreged [így] beszél: Ha majd megy, menése közben hozzám (tk. nekem) valami két gyereket küldjön hát! Valami száz gyerekemmel én is megyek (tk. jövök), harcra termett (tk. birkozó formájú)

háurèm pilna mà ìlèm.» uâtli-igi hos-ívγàdæs. «sidi-ki, çodi ìm» — lauðl.

ívγ'am háurèmæt lábætsùæt. «çodi, uâtli-igi lauðl, pà tanγà an' manladi?» si-kèmna lauæt: «tàm uasna ant ívγ'am [iàç] pà ollæt vndi, pà-iàç ívγ'tel ùdøm?» uâtli-igi lauðl: «nvmæsøm sidi ant litl. pà-iàç çodi kittømna mozanèm iàsγøm tvrlì tùla, ívγ'am ròbdõtàiøn aùlta çodás soγðβtæsøm løløn! mà-kèba èyi ant tvìsøm, ívγ'am ròbdõtàiøn iugàn èvina çodi sìtsælàm løløn!» tomæt lauæt: «pà çodi, ívγ'lu tanγà.»

liuøm ànæl si lvsæsæl, mvçtì noç-laisæt. çàt çarna ì soγðmmì kàt soγðmmì uèrilyìsæl. ouelna ívγman ètsæt, ívntman ètsæt. uâtli-igi kim-làiæmdæs. «háurèmæt làiæmdyàdi-sà!» tomæt lauæt: «mola ívrèmàmèn!» — «nəyèn ma sìtna uoltsælàm, pukkar-igi çanmøm çoça ívγàdi-sà! uul ívγøm niçna selttà uùllyìsèm, uèyæl çouøn-kèba çplæs, uèyæl oç-nur ant-pèlò kaslèlì? si iázøy tuyàdi!

száz gyerekekkel én is megyek (tk. jövök.)» Vatlí-öreg elnevette magát. «Ha így van, hát biz' jó» — úgymond.

Az odajárt ifjakkak (tk. gyermekeknek) enni adtak. «Hát, mondja a Vatlí-öreg, megint talán nem mennétek el (tk. mentek)?» Erre [így] szólnak: «Ebben a városban nem járt [népek] is vannak talán, más emberek odajárása [talán] rossz?» Vatlí-öreg [így] szól: «Nem így gondolom (tk. a gondolatom nem így akarja). Ha más embereket küldök, az üzenetemet talán ingyen (?) viszik, járt munkátokat [é. azért, hogy odajártatok] lassanként hogyan fizethetném meg? Nekem biz' leányom nincs, járt munkátok gyanánt [é. azért, hogy odajártatok], hogyan adhatnék nektek leányt!» Azok mondják: «Hát persze, megyünk talán.»

Evelt tálukat ím elhajították, iziben fölálltak. A szobapadlón egy-két lépést tettek, az ajtón nevetve mentek ki, játszva (v. bírkózva) mentek ki. Vatlí-öreg hirtelen kiállt [t. i. az ajtóba]: «Gyerekek, álljatok meg csak!» Azok [így] szólnak: «Valamit elfelejtettél?» — «Titeket én azért állítottalak meg, [hogy] a Pukkar-öreg nászomhoz is elmenjeteek. Az öregebbik fiamnak onnét vettem feleséget (tk. a fiamat nővel onnét vettem), a veje bizony már régen meghalt, a veje fejének bosszúókat nem ke-

lauàdi: uàtli-igina uàysàien.» iàylàl laulàt: «muy nòməslu, muyəu tayrə niy tuda pàrtləlàn, muy nòməslu, əyi lələmda pàrtləlàn.» sidelna nòxman iəl-lələm'sət, uas-sns pələ man'sət.

lou iəro-lwəş, igət laulàt: «çodi, naurəmlàn pilna pödər'sən?» — «ayà, naurəmlàn pilna pödər'səm.»

lābət tərəm-kəmna igilàl laulàt: «tā-tā! tām pvrà çvltət pvràina çodi lou-niy sip tēlbi putna kāuər'sàiet tayrə! tām pvràna çodi sāuər pvl-ivr-tēlbi oçəlna lələsàiet, sāuər-mvəş-tēlbi çalna ləçətsàiet tayrə.»

āləy-svçət kil'sət, līsət, iəşsət, purəş igət laulàt: «tām çodi çoy moy iwy'ti iəzlu ilamba iəçtlet.» çvlt iuy-kutpət-kəmna çadəm-kəmna uasna kāmən iındəm naurəmət iəro-kōrisət. àşəyvt àşəl sàsna kōrəştiis: «uas-svz əuəlt, lauləş, lābət oçəl iil.»

si iəzəy parəm-kəmna çət çəşəyna iəçətmel, oç-kollàl iəro-

resi-e? Ezt a hírt vigyétek [neki]! Mondjátok: «Vatli-öreg hív tégedet (tk. a Vatli-öregtől hivattatol).» A népei [így] szólnak: «Mi [azt] gondoltuk (tk. gondoljuk), velünk talán asszonyt hozatsz, mi [azt] gondoltuk (tk. gondoljuk), velünk talán leányt lopatsz.» Erre aztán nevetve odább álltak (?), a város möge felé mentek.

Ő [t. i. a Vatli-öreg] bement [a házba], az öregek [így] szólnak: «Úgy-e, a gyerekeiddel beszéltél?» — «Aha, a gyerekeimmel beszéltem.»

Egy hét elteltével az öreg emberei mondják: «Nos, ezekben a napokban (tk. ezen időbeli napokban) már jászkeszeg epével teli fazekat főztek talán nekik! Ebben az időben már nyúlfül-porczogóval teli szánra ültették őket, nyúlmajjal teli útravalóval látták el őket talán.» [Tréfálkoznak].

Reggel tájban fölkeltek, ettek, ittak. Az öreg emberek mondogatják: «Ezek a messzi földet járó népeink talán már meg is érkeznek.» A mint a nap a fa[törzsek] közepéig hatolt, a városban künn játszó gyermekek berontottak (tk. beestek) a házba. Az atyás az atyja térdére gurult (tk. esett): «A város möge felől, úgymond, két szán jön.»

A mint ez a szó véget ért, a ház mellé érkeztek, a fejköteleiket [é. a rénszarvasok fejkötelét] visszatartották, hallszik,

tálmel šátl, saulál nox-sokmel šátl, uđđına pādám mou sōrás-kēmna lāngadám šátl, uēt saū sogēmdám svrāt pādám mou sōrás-kēmna lāngatsa. lańši uaijal pargáttel šátl, lańši kúzel pargátsət, iōro-lńysət. «uátlı-ıgı kōđáıu uıza! çou mou ińη'mēu, uān mou ińη'mēu ēuált lıllı çvtl ārl uıntsı, uotás çvtlāl ār uantsēu.» uátlı-ıgı lauəl: «no, mola iāzəŋ tūsti?» — «mola iāzəŋ tūsu? pukkar-ıgı çanmən sidi lauəl: «mā çozəm çodı mola iāzəŋ kitl, mā çouən lēzādııman olləm, uēt-ıđŋ çuıəm pılna çouən lēzādııman olləm. loı tāmına çolmət çvtl āt ııl! manəm uazəm ēuált alt kašlėli, mā lwbət-ıđŋləŋ ıgı çozu manləm. loıəl mın seda lāııllēmən.»

12. uulβàsłəŋ ıgı.

uulβàsłəŋ ıgı çatna ol, Ās pələ al-ıńŋ'alıııl uəlβəsłəda. sidi ińŋ'əl, pà nēŋço ant tvıl, kət ıməl, uul ıməl tām mouəŋ nıŋ, aı ıməl çōrəŋ nıŋ, çolmatti náurēm. luŋ-pvràıı ııl, uəlβəsłəda ińŋ'əl, çılβıııman ińŋ'əl, çıltman ińŋ'əl.

[a rénszarvas irányító] rúdjaikat (tk. botjaikat) leszúrták, hallszik, a dárdás végével a fagyos földet arasznyira berepesztették, hallszik. Havas botosukat leverdesik, hallszik, havas felső subájukat leverdesték, beléptek [a házba]. «Vatli-öreg gazdánk, üdvöz légy! A míg a messze földet bejártuk, a közel földet bejártuk, étlen (?) nap sokját láttuk, zivataros napot sokat (tk. a zivataros napjának sokját) láttunk.» Vatli-öreg [ıgy] szól: «No, mi hírt hoztatok?» — «Mi hírt hoztunk? Pukkar-öreg nászod [ıgy] szól: «Én hozzám miért üzen? Én [már] régóta készen vagyok [t. i. az indulásra], ötven emberemmel [már] régóta harcra készen állok (tk. vagyok)! Ó három nap mulva hadd jöjjön! Engem a városomban ne keressen, én a Sodrott-ıjü öreghez megyek. Öt mi ketten ott várjuk.»

12. A nagy-folyóági öreg.

A nagy-folyóági öreg a házban van, csak az Ob felé járogat halászni. Igyen jár, más embere nincs, [csak] két felesége, az öregebbik felesége idevaló asszony, a fiatalabbik (tk. a kicsiny) felesége çōrəŋ-[falvi] nő, a harmadik a gyermeke. A nyár elérkezik (tk. nyár ideje jön), halászni jár, vonó-hálóval halászva jár, érző-hálóval halászva jár.

mosa-prràietna χòlta manəs, χàβəl χulna teliū uèl'səllə.
 χòrəη iàχ ləl ioyətmał, loy nèməz(a) and òsl. loy mandal svγàiet,
 χàβəl tàldal svγàt òγət kudəβna (kət moyəən kutna) χulì χàβəl
 tàllələ, laυəl: «χòrəη iàχ loln ittam tì át ètsət! mù loln uəs-
 pòzəχ uèldì ioyəłsīgəmnə āràdəlnə sàbəl-loυləl iouthiisləm loln.»

si-kəmna χòrəη iàχ laυələt: «si uulβàsəη igina àlt siǰələləiū,
 iln χanəmman olàdì! selta siǰələləiū-gi āràdəlnə svγà uèlləiū!»
 χòrəη iàχ azət il-χanəməsət. χòrəη iàχ laυələt: «χolas-tvγà manł,
 uantləu-sà! ios χolas ol?» χòrəη iàχna uulβàsəη-igi uantman
 tvīla: uulβàsəη-igi lār tom-βələk pèlè uollì pèndəs.

χòrəη iàχ laυələt: «manlu-sà! χolas-tvγà manəs?» χòrəη iàχ
 man'sət. χàβləl, molailəl-tèlnə manməł iubina uulβàsəlnə pitsət,
 χos-pèlè manməł and oślət. sidi si χanəmman ollət. i-mosəina
 uantləl: uulβàsəη-igi ēdəs, si-χorbi pòsl èuəłt uantləl: χolas manł.
 sidi uantman tvīləl, tamotta tvγàl pèlè manəs. át manł!

Egyszer érző-hálóval ment halászni, a ladikját tele fogta hallal. A χòrəη-[falvi] nép hada megérkezett, ő [t. i. a nagy-folyóági öreg] semmit sem tud [róla]. Miközben megy, miközben a ladikját, a halas ladikját sekély helyen húzza, [így] szól: «Csak hát most a χòrəη-[falvi] nép ide jönne! én a récze fiókat élő ijjaeskámmal mind valamennyinek a nyaka csigolyáját meg-lődöz-ném!»

Ezenközben a χòrəη-[falvi] nép [így] szól: «A nagy-folyóági öreg meg ne lásson bennünket, lebukva legyetek! [Mert] ha meglát bennünket, aztán mindnyájan megöletünk.» A χòrəη-[falvi] nép mind lebukott [elrejtözött]. A χòrəη-[falvi] nép [így] szól: «Merre megy, lássuk csak! az útja merre van?» A χòrəη-[falvi] nép a nagy-folyóági öreget figyeli: a nagy-folyóági öreg az áradvány túlsó oldala felé teljesen eltűnt.

A χòrəη-[falvi] nép mondja: «Nosza menjünk! Merre ment?» A χòrəη-[falvi] nép ment. Ladikjaikkal-miükkal mentek és aztán a nagy-folyóágra jutottak (tk. estek), merre felé ment, nem tudják. Igyen elrejtőzködve vannak. Egyszer [csak] meglátják: a nagy-folyóági öreg előbukkant, olyanforma folyóág felől nézik: merre megy. Igyen megfigyelik, hogy a multkori helye felé ment. Hadd menjen!

χòρəy *ḡəχ* *man'sət* *uulβàsłəy-igi* *χət* *kašta*. *sidi* *kašsal* *i* *óssəl*. *kət* *nij* *uèrəntłəyən*. *i* *χòρəy* *χoḡ* *manəs* *χəñəmman* *pəm* *kut* *pèlù*, *si-kəmna* *tòdà* *χòρəy* *χoḡ* *kuku-uḡḡu* *ḡuəl*. *si-kəmna* *uulβàsłəy-igi* *purəs* *ḡməł* *lauəl*: «*siməs* *uəḡ* *mà* *ant* *χòllḡḡsəm*, *uḡłəy*, *ḡálməy* *uəḡ* *olmal!*» *χòρəy* *nij* *lauəl*: «*ittam* *luḡ-pvrà*, *uəḡ* *azət* *ḡuḡdi* *pvrà* *ḡil* *i* *loḡḡdi* *pvrà* *ḡil*.» *uul* *ḡməł* *sitna* *azət* *sidəməs*.

χòρəy *nij* *uḡr* *àłəyña* *ḡuḡ'əl*, *χòρəy* *χoḡna* *kətłłsa*. «*nny* *uulβàsłəy* *igəñna* *mùru* *uèłḡdi* *ḡuəłt* *azà* *ròtlḡ* *pàḡḡtsəḡu*. *nny* *ittam* *muyilu* *ḡeža* *vndàs* *uèrà!*» *χòρəy* *nij* *lauəl*: «*mà* *vndàs* *uèrdəmna* *χundḡ* *uèłda* *uèrəmladi?* *nəy* *uèrəmdən* *χorbi* *nəyχoḡ* *and* *ol*. *ātlna* *χòḡḡl*, *ḡòḡłəl* *vzəmna* *tvḡłəli*, *lḡḡàrəl* *vzəmna* *tvḡłəli*.» — «*muyilu*, *lauəl*, *sálıdḡlà!* *nny* *vbi* *ósn*. *muyilu* *an'* *sáłḡtməñna* *nnyən* *nny* *səmən* *uəntman* *si-ārət* *χòρəy* *χoḡ* *uèłḡḡna* *súl* *and* *ol*. *nij* *lauəl*: «*mola-sirna* *mà* *nəyilàn* *sáłḡtləlləm*.» *nij* *pèlù* *lauəl*: «*igən* *seyna* *seuḡ!*» — «*seyna* *seudəmna* *mozəñəm* *litl?*» — «*mosa-kəba*

A *χòρəy* [falvi] nép ment a nagy-folyóági öreg házát keresni. Igyen keresték, meg is találták. Két nő munkálkodik [ottan]. Egy *χòρəy*-[falvi] ember titkon a füves felé ment, ezenközben ott a *χòρəy*-[falvi] ember kakukk-hangot hallat (tk. üvölt). Erre a nagy-folyóági öreg idősebbik felesége [így] szól: «Ilyen állatot [é. madarat] én nem hallottam; szájas, nyelves állat volt!» A *χòρəy*-[falvi] nő mondja: «Ime nyár ideje, minden állat kiáltásának és éneklésének az ideje közelg (tk. jön).» Az öreg asszonya erre egészen elhallgatott.

A *χòρəy*-[falvi] nő a folyó partján levő erdő végén jár, a *χòρəy*-[falvi] ember elfogta: «A te nagy-folyóági-öregedtől, [mint-hogy] a népünket megölte, egészen nemzetségtelenné tétettünk, te most egy kissé segíts meg bennünket!» A *χòρəy*-[falvi] nő [így] szól: «Még ha segítségetekre leszek is (vagy: az én segítségével), mikor tudjátok megölni? Nem olyan ember, hogy ti birjatok vele. Éjjel alszik, az íjját a vánkoston tartja, a páncélját a vánkoston tartja.» — «Minket, úgymond, sajnálj meg! te nénénk vagy. [Ha] minket nem sajnálsz, a te szemed láttára annyi *χòρəy*-[falvi] ember megölését sem sajnálok.» A nő [így] szól: «Mi módon sajnáljalak titeket?» A nőnek mondja: «Az uradnak a haját fond be!» — «Hátha nem akarja, hogy a haj-

mugilu sáldilà!» *χòρη* *νιη* *ēsllsa*, *ιογο-ιοχτας*, *χul* *uèràntta* *àm'sas*. *uulβàsləη-igi* *purəs* *ìməl* *lauəl*: «*siməs-mosa uηləη*, *hàlməη* *uajət!*» *χòρη* *νιη* *ligàzes*: «*ννη*, *lauəl*, *puřəməsàjen*. *ννη* *χòldə* *dən* *ār*, *mà* *nəməza* *ant* *χòlləm*.» *ittam* *purəs* *ìmi* *sidàməs*.

sidi *ollujlət*, *uulβàsləη-igi* *ioχtas*, *χàβəl* *χulna* *tèliu* *uèlmal*. *χulləl* *àltsət*, *lida* *pitsət*. *uul* *ìmi* *pòdərta* *pidəs*, *igəl* *pèlà* *lauəl*: «*uηləη*, *hàlməη* *uajət* *ioχtilujlət*.» *si-kəmna* *χòρη* *νιη* *èl* *hòχməs*: «*ννη* *χòldə* *dən* *pà* *ār*.» *χòρη* *νιη* *lauəl*: «*muy* *nəməza* *χòlda* *an'* *litlu*.»

uulβàsləη-igi *top* *sidàman* *līs*. *sittèlna* *χoizət*, *ìməl* *pèlà* *lauəl*: «*χalèuət* *pidəm* *uàs* *uèlda* *manləm*.» *χòρη* *νιη* *lauəl*: «*οχən* *seuləmən!*» *uulβàsləη-igi* *lauəl*: «*οχəm* *malajəl* *seulèn?*» *selta* *ìməl* *pèlà* *lauəl*: «*ννη* *seu!*» *ittam* *χòρη* *νιη* *na* *οχəl* *kuřsa* *i* *seusa* *uàrdi* *sir'* *kòltna*. *seuəm* *ìatsəs* *i* *χoizət*.

χalèuət *kil'sət*, *igəl* *manəs*, *pidəm* *uàs* *uèlda* *manəs*. *igəl*

fonatát befonjam (tk. hajfonatot fonjak neki)?» — «Valahogyan sajnálj meg bennünket!» A *χòρη*-[falvi] nőt eleresztette, [az] visszajött, halat kikészíteni leült. A nagy-folyóági öreg idősebbik felesége [igy] szól: «De ilyen szájjas, nyelves állatok!» A *χòρη*-[falvi] nő megharagudott: «Te, úgymond, megöregedtél, te sokat hallasz, én semmit sem hallok.» Az öreg asszony erre elhallgatott.

Igyen vannak-vannak, a nagy-folyóági öreg megérkezett, a ladikját hallal tele fogta. A halait [ki]emelték [a ladikból], enni kezdtek. Az öreg asszony beszélni kezdett, az urának mondja: «Szájjas, nyelves állatok jődögélnek.» Erre a *χòρη*-[falvi] nő megszólalt: «Te bizony sokat hallasz (tk. a te hallásod sok is).» A *χòρη*-[falvi] nő [igy] szól: «Mi semmit sem akarunk hallani.»

A nagy-folyóági öreg csak hallgatagon evett. Aztán lefeküdtek, a feleségéhez [igy] szól: «Holnap megszállt réczére vadászni megyek.» A *χòρη*-[falvi] nő [igy] szól: «A fejedet [é. hajadat] fonjuk be!» A nagy-folyóági öreg mondja: «A fejemet miért fonod be?» Aztán az asszonyához [igy] szól: «Fond be!» Erre a *χòρη*-[falvi] nő a fejét megfésülte és keskeny vörös szalagokkal befonta. A fonással elkészült és lefeküdtek.

Másnap fölkeltek, az ura ment, megszállt réczére vadászni

manəm iubina χòρη νιη uír ùληνα manəs, tòdà χòρη χοίνα
kätllsa: «χòdì, igən seυəl seυsèn?» — «seυsèm.» — «ìəna' pà
uantman tvisèu, seυmèn.» — «igən χundi iογətl!» — «svrù ila-pèlā
iογətl.» — «igən iογətl-ki, lòmanna uàrà (ì svχna χοίda)! igən
lvàr-pànət iογà-ìàndilā! selta ννη χòriman òlā! ìāsηam si.
mugilu mosa-sirna ñvdilā!»

igəl iογəs, seυəl χου ìàs-ìət-kəmna seυəm. lou uulβàsλη-igi
taləη χάβ-tèl uàs uèlmal. sittolna lisət, ìèssət. ìmal lauəl: «χοίlu!»
uulβàsλη-igi pèlā lauəl: «ì lòmna χοίləmən!» — «ìni-lagè χοί-
səmən loln, mà uνìəm'làìəm.»

igəl kim-ēdas, χvžàβ libina lvàr-pànət lnp-ìàntsèllì. igəl
iογο-λwgəs, ì lòmna χοisəη. ì-mosa-pvràina mur si vudəs kà-
melta: «uulβàsλη-igi χvl'sən, ìəna' àbərliiisən!» lou noχ-seràmdəs,
lvàrəl ñvrəmèslì, selta sòmotta uutsəsli, azət ογəl elti ñòmərđi
manəs. χət ləηgləl elti mur χòη'sət. lηη-χət-ου τογərman òs, selta
pèlək-χatt'səsli, kurna sòηχsèli: ου kət pèləkna alti-kèzəη kət χui

ment. Miután az ura elment (tk. az ura elemente után), a χòρη-
[falvi] nő a folyó partján levő erdő szélére ment, ott a χòρη-
[falvi] ember megfogta: «Hogyan, az uradnak hajfonatot fon-
tál?» — «Fontam.» — «Csakugyan, megfigyeltük, fontál.» —
«Az urad mikor jön meg?» — «Majd este felé jön meg.» —
«Ha az urad megjön, hívd a takaród alá (egy subában aludni!)
Az urad pánczéljának a szegélyét varrd össze! Aztán rettegj!
Azt mondom (tk. a beszédem ez). Minket valami módon segíts!»

Az ura megérkezett, a haja hosszú kezizületnyire be van
fonva. Ő, a nagy-folyóági öreg, egész ladikkal teli réczét fogott.
Aztán ettek, ittak. A felesége [igy] szól: «Fekügyünk!» A nagy-
folyóági öreghez [igy] szól: «Egy takaró alatt fekügyünk!» —
«Asszonykám, feküdnénk [ám], de én álmos vagyok.»

Az ura kiment, a függöny mögött a pánczél szegélyét
összevarrta. Az ura bejött, egy takaró alatt feküdtek ketten.
Egyszer [csak] nép üvöltött ím kívülről: «Nagy-folyóági öreg,
veszve vagy (tk. meghaltál), ugyancsak fortélyoskodtál!» Ő föl-
serkent, a pánczélját megragadta, aztán föl akarta venni (tk.
húzni), egészen a fejére ment [az]. A ház tetejére a nép [föl]-
kúszott. A nyári ház ajtaja be volt zárva, aztán ketté törte,

laɪləŋəu. ittam kət ɟuɪ kət ɪəslna kətis ɟatt'səsli, ou ɟozəŋna seda i ɟol'səŋən.

sittəlna ɟulβəsłəŋ-igi nāuərməs pòsl ɪəŋ'gna, ɪəŋ'g-ɪlb(i) èuəlt sidi si manl. ɟàn manl, ɟou manl, putta pidəs. pudi rouà vndəsna aɪltaɪɪ noɟ-ɟulləda pidəs, ɟələntləli: mur ɪidal ɟətł. selta tàm seɟŋələl àləŋis ètsəŋən. ɟòrəŋ ɪàɟ laɟlət: «seda mosa si ètmal nıla.» loɟ sittəlna si ɪāzəŋ ɟòləs, ɪ kur sòŋɟsəman ɪəŋ'g-ɪlbina lɟŋəs. lɟŋmal svɟàɪɟət tàm siɪəŋəl èuəlt ɟaɪsa. ɪ-manmal nıl lɟɟəβtəsli. ɪeɟa tòdàsik lɟbas tɟɪł, ɟoləŋ lɟɟàrləl, ɟoləŋ ɪɟəlləl seda i ollət si lɟbasəlna. si tɟɟàɪna ɪɟɟəs loln, si-pvəɟàɪna ɟɟldi ɟol't and ózəs loln. si lɟbas tàmβisɟik èuəlt noɟ-ɟüləs. ɟədi ɟaŋɟti ɪorəi (v. ɪorl) andəm.

ɟòrəŋ ɪàɟ ɪɟɟətsət. «ɟulβəsłəŋ-igi, nɟŋən moɟətsəu!» ɟulβəsłəŋ-igi laɟl: «tòrəmna ɟɟlda pàrtsəɟəm tɟɟà, laɟl, svrməm tàmβ(i) èuəlt manəm an' ɟəl'salən.» ɟulβəsłəŋ-igi ɟòrəŋ ɪàɟna

lábbal rugta: az ajtó két oldalán szablyás két ember áll. Ím a két embert két kezével kétfelé ütötte, az ajtó mellett meg is haltak [azok].

Erre aztán a nagy-folyóági öreg a folyóág vizébe ugrott hirtelen, a víz alatt igyen megy ím. Rövid ideig megy, hosszú ideig megy, fulladni kezdett. A fekete meredek part mellett lassanként kezdett fölbukni, hallja [ám], [hogy] a nép jövése hallszik. Aztán ím a két hajfonata előre kijött [a vízből]. A ɟòrəŋ-[falvi] nép mondja: «Ott valami mintha kijött volna, [úgy] látszik.» Ő aztán ezt a szót hallotta, az egyik lábát [a parthoz] rugván, a víz alá ment. Miközben a víz alá ment, az egyik vékonya felől találva lett. Ment egyfolytában s a nyilat kihúzta. Egy kissé odebb kamrája van, a jó pánczéljai, a jó íjjai ott vannak. Ha oda (tk. erre a helyre) érhetett volna, akkor halálos veszedelemben nem jutott volna (tk. halálos veszedelmet nem ismert volna). A kamrán egy kissé idább fölbukott [a vízből], [de] a partra kimászni nincs ereje.

A ɟòrəŋ-[falvi] nép [oda]érkezett: «Nagy-folyóági öreg, téged [ugyan] helybenhagytunk!» A nagy-folyóági öreg [így] szól: «Talán az isten elrendelte a halálokat (tk. halni rendeltetem), úgymond, a halálomon innen [bizony] nem öltetek

noχ-tál'sa (sārəm mouna uḋdi tál'sa), setla uulβàsłəŋ-igi lauəl:
«*nəŋ tōrmən ittam uulli iis, mà mundi liləm-ki ēdəs, toχo-ki*
ioχətsəm, nəŋ χvl'sədi loln. ittam, lauəl, iāsŋəm arət si. rət-nəŋχoḋ
an' tviləm, ādəl olləm, nēməza pil an' tviləm.»

χòrəŋ iàχ lauəl [sic!]: «*mər't pōdərđəs, uēlda màsl!*» *səməl*
uantmal si uəl'sa, ēuətlhiisa. χeua-louləl soppi-səŋ'sàiet, χeua-lou
libi χoḋət katra pàmna mētsəsàiet.

sittəlna χòrəŋ iàχ lauəl [sic!]: «*χundsi uulβàsłəŋ iàχ χoza*
siməs ioχ-nəŋχoḋ anda tiuəl. mattit-ki tiuəl ləiəm pàm-idi al át
kōrətlhiil!»

uulβàsłəŋ-igi nóçà-svməl numb(i) ēuətl nəuḋi key-svm tvimal,
murna sitna si palla. uəl'sa, azət ēuətlhiisa. uələm iubina tàzi
lobas χoza man'sət, sittəlna lobas pələk-puśśəl: svχən-niərən uəriiè
ār. tàs-uḋlβəs lēltsət, lābət àltnəŋ χùβ lēltsət, lobasna mola-kəm
tvuàr ős, azət lēltsələlət, man'sət. tamotta uulβàsłəŋ-igi χàtna

volna meg.» A nagy-folyóági öreget a *χòrəŋ*-[falvi] nép fölhúzta (száraz földre, a partra húzta), aztán a nagy-folyóági öreg [igy] szól: «A ti istenetek győzött (tk. nagygyá lett), én az imént, ha a lélekzetem engedte volna, oda jutottam volna [t. i. a kamrához], ti meghaltatok volna. Íme, úgymond, [csak] ennyit mondok (tk. a szóm mindössze ennyi). Rokonom nincs, egyedül vagyok, semmiféle társam sincs.»

A *χòrəŋ*-[falvi] nép [igy] szól: «Eleget beszélt, meg kell ölni!» Egy szempillantás alatt megöletett ím, fölprítótták. A... csontjait ketté törték, a... csontja alá hosszában száraz (tk. régi) fűvet dugtak.

Aztán a *χòrəŋ*-[falvi] nép [igy] szól: «A nagy-folyóági népnél ilyen erős ember sohasem születik, ha valaki [mégis] születik, rothadt fű gyanánt essék el!»

A nagy-folyóági öregnek a hús-szíve fölött fehér kő-szíve volt, a nép azért félt tőle. Megöletett, összevagdalták. Miután megölték, a prémes kamrához mentek, aztán a kamrát fölnyitották: öltöző-ruha (suba-botos) csakugyan sok van [ott]. A vagyont, a kincset fölrakták, hét összerótt csónakra rakták, a mi portéka csak volt a kamrában, mind fölrakták, mentek. A nagy-folyóági öreg előbbi házához érkeztek, ott kikötöttek.

ioŕətsət, s̄i ɣaisət. ittam purəş̄ imi uəl'sa, ɳaurəm pà uəl'sa, ɣòrəŋ niŋ tusa. ɣòrəŋ niŋ tuɣəm ɳubina mola-kəm uəlβəs ős, arədəlna tūsəiət, mouelna man'sət, ɣòrəŋ iəɣ mouna ioŕətsət.

tol ősət, luŋ ősət, ittam uulβəsłəŋ-igi twiəm ɣòrəŋ niŋ ɳaurəm twiəs, iŋ-ɳaurəm. mur pòdər'łət: «uulβəsłəŋ-igi loɣ ɣvləs, loɣ iugànəlli ɳaurəm tɳəs.» si ɳaurəm sidi ənəmnda pidəs. àŋ-ɣəlna iəmas twida pitsa. ɣòrəŋ iəɣ tuma uərda pitsət: «təm ɳaurəm ɣundsi ɣòlda pitləli: ,mò àšəm uələm neš'!« ittam ɳaurəm ɣolna ai, top ɳoŕəmd̄i:idi-louət, ɣòrəŋ iəɣ àzi:ii laulləli, àzəl ɣoi oldal, loɣ ɳaurəm ɣolna ant ɣòl'səlli.

si-kəmna ittam ɳaurəm ɳoŕəmd̄i:ii əzət kāmən, ɣòrəŋ iəɣ laulət; tuma uərda pitsət: «təm ɳaurəm ənəməl, uul ɣui:ii-ki iil, muŋilu ɣoza ligàsta pitl, louəl ittam ai-puləŋ uəlɳda məstallamba.» si iəzəŋ àŋgì-iəuəlna ɣòl'sa. vbəl pələ laul: «ɳaurəmən ədəl-twɣəina əl əsli!» vbəl si iəzəŋ ɣòləs. i ɣorida pidəs.

uulβəsłəŋ ɳaurəm ɳaurəmət pilna iwntl, nəmətti ɳaurəm loɣ

Most az öreg asszonyt megölték, a gyermeket is megölték, a *ɣòrəŋ*-[falvi] nő elvitetett. Miután a *ɣòrəŋ*-[falvi] nőt elvitték, a mi vagyon volt, mind elvitték. A maguk földjére mentek, a *ɣòrəŋ*-[falvi] nép földjére érkeztek.

[Egy] nyáron voltak, egy [téli] voltak, ím a nagy-folyóági öreg birta *ɣòrəŋ* [falvi] nőnek gyermeke született, fiúgyermeke. A nép beszél: «A nagy-folyóági öreg meghalt, [de] helyette gyerek született.» Ez a gyermek igyen növekedni kezdett. Az anyja jól gondját viselte. A *ɣòrəŋ*-[falvi] nép tanakodni kezdett: «Ez a gyermek valamikor mégis csak meghallja: ,az én atyámat hát megölték!» Most még a gyermek kicsiny, alig hogy lóató-futó nagyságnyi, a *ɣòrəŋ*-népet mondja atyjának, hogy ki az atyja, ő még nem hallotta.»

Ezenközben a gyermek mindig künn futkos, a *ɣòrəŋ*-[falvi] nép [így] szól; tanakodtak: «Ez a gyermek megnő, nagy emberré lesz, mi ránk majd megharagszik, tehát még kis korában meg kellene őt ölni.» Ezt a beszédet (tk. szót) az anyja nőtestvére meghallotta. A nénjéhez [így] szól: «A gyermekedet magános helyre ne ereszd!» A nénje ezt a szót hallotta, félni kezdett.

A nagy-folyóági gyermek a gyerekekkel együtt játszik, egyik

χοζαϊαλ an' uèrìtl, lou azàt náurèmət iāuālləli. χòrəy iāχ tuma uèr'sət: «pāri lida manlu, si náurèm uāχlèu!» àγγəl-ièuì lauəl: «náurəmən àl miū!» si iāzəy χòləs. kàt χuì ιογάtsəyən: «vbi, lauəl, náurəmən pāri lida twγáina muγ χοζəy át ol, oχ át ponl!» ittam uulβàsłəy-igi ìmi lauəl: «náurəməm an' maləm.» sittèlna tomət man'sət.

sitəlna si ollijəlet, náurèm azàt i ènməl, tumdàgan ènməl. náurèm ādəl aì χàβna iyy'ti-louāttì iis. āzəl-igi (àγγəl àzi) tās kāsłtəda manl. náurèm lauəl: «iirviè! mà iiləm.» χòrəy igi lauəl: «mola pvš kāsłən?» — «iirəm-igi, mà nvyèn matti uāsna ioytləm.» ittam àγγəl ièuina pàr'la: «iirən igi χοζəa manlən, iirən igi χοζəa tàzi lbasna ιογάtlən, iirən igi and oštì èuəlt χondù!» ittam uulβàsłəy náurèm azà iəmas' χòl'ləli. χòrəy iāχ náurèmət lauəl: «nvy, lauəl, uulβàsłəy χοì òsən.» — «mà, lauəl, uulβàsłəy χοì oldəm and osləm, mà χòrəy χοì òsəm.» tomət uulβàsłəy náurèm

gyerek se bír vele, ő a gyerekeket mind földhöz vágja. A χòrəy-[falvi] nép tanakodott: «Menjünk ételáldozatot ünnepelni (tk. enni) és ezt a gyereket [is] hívjuk!» Az anyja nőtestvére [így] szól: «A gyermekedet ne add oda!» Ezt a szót meghallotta. Két ember jött [hozzá]: «Nénénk, úgymond, a gyermeked ételáldozat alkalmával (tk. helyén) hadd legyen velünk (tk. hozzánk), fejet hadd hajtsón!» Most a nagy-folyóági öreg felesége [így] szól: «A gyermekemet nem adom.» Aztán azok elmentek.

Aztán így eldegélnek, a gyermek egészen felnőtt, egészségesen nő fel. A gyermek [már] magános kis ladikon járó nagyságúvá lett. Az öreg apja (az anyjának az apja) a holmiját száritani megy. A gyermek [így] szól: «Öreg atyus, én is megyek (tk. jövök).» A χòrəy-[falvi] öreg [így] szól: «Mi szart keressz?» — «Öreg apus, hátha valami réczét lövök neked.» Most az anyja nőtestvére megengedi neki [t. i. hogy elmenjen]: «Az öreg apádhoz mégy, az öreg apádhoz a prémes kamrába jutsz [majd], s öreg apád tudtán kívül fuss el!» Most a nagy-folyóági gyermek egészen jól hallja, a χòrəy-[falvi] gyerekek [így] szólnak: «Te, úgymond, nagy-folyóági ember vagy.» — «Én, úgymond, nagy-folyóági ember voltomat nem tudom, én χòrəy-[falvi] ember

pèlâ pōdər'lat: «àzən çodi uèllh̄isa, ī-sidi n̄n̄ loln at uèllàz̄en (v. uèl'sàz̄en)!» lou nēm̄az(a) ant pōdər'l.

mosa-pvr̄àina īir̄el igi tàzi lobasna manda pitta pid̄as. īir̄el igi pèlâ laūəl: «mà pà īl̄əm.» īir̄el laūəl: «tvras.» çòr̄əŋ igi èuəl n̄õm̄as: «çil̄en tūd̄èn?» ittam igina lèltsa, aī çàß ñolna am̄osl i manl̄əŋən. īõçl̄əl lèld̄as. ñaur̄əm īir̄el igi laūəl: «īīl̄vp-çoi!» àl̄ḡəl pèlâ uantl̄əl̄i: k̄at p̄udi uàs ñila. «īīl̄vp-çoi, ioud̄l̄! mund̄i uar̄ats̄ən mà k̄ald̄əmna.»

ittam uul̄b̄àsl̄əŋ ñaur̄əm selta īouts̄əl̄l̄i: ñal̄ kutna pid̄as. «uol̄əŋ çoi olm̄ən! mund̄i uar̄ats̄ən, man̄əm l̄id̄atna uèl's̄ən?» k̄im̄ət ñal̄ ñaur̄əm pà īouts̄əl̄l̄i, [ñal̄] uàsŋən tombina pid̄as, uàsŋən am̄əsl̄əŋən çolna. çòr̄əŋ igi laūəl: «īīl̄ çoi am̄'β-īç! katra mà àz̄ən uèlm̄əmna, àz̄ən īəŋ'g il̄b(i) èuəl̄t mandal tvr̄àina īouts̄əm, màsti ñoçàz̄əl èuəl̄t, sīīàl̄əŋna çais̄a, n̄v̄n pà, laūəl, s̄əm̄ət am̄əsīi uaīət uèlda kur̄ts̄ən! àz̄ən uèlm̄əmna nēm̄az(a) and ñisa.»

vagyok.» Azok a nagy-folyóági gyermekhez [így] beszélnek: «A hogyan az apád megöletett, úgy ölessél meg te is!» Ő semmit sem beszél.

Egyszer az öreg apja a prêmes kamrába készült menni. Az öreg apjához [így] szól: «Én is megyek (tk. jövők).» Az öreg apja [így] szól: «Akadék.» A çòr̄əŋ-[falvi] öreg leánya megszólalt: «Az unokádat elviszed?» Erre az öreg elhelyezte, a kis ladik orrán ül és mennek ketten. Az újat [is] beletette [a ladikba]. A gyermek öreg apja [így] szól: «Apátlan ember! [káromkodó szó].» Előre felé látja: két fekete récze látszik. «Atyátlan ember, [hát] lödd meg, [ha] az elébb [úgy] törekedtél ntánam (tk. a nyomomban).»

Most a nagy-folyóági gyermek [a nyilat] kilötte: a nyíl nem talált (tk. közben esett). «Ugyan derék ember vagy! Az elébb akaratoskodtál, hát öltél nekem ennivalót?» A másik nyilat is kilötte a gyermek, [a nyíl] a két réczén túl esett le, a réczék még [mindig] ülnek. A çòr̄əŋ-[falvi] öreg [így] szól: «Apja embere, ebf! Régen, mikor én az apádat megöltem, az apád a víz alatt ment, a mikor [rá]löttem, [mégis] a kellő helyen (tk. húsánál), a véknyánál lett eltalálva, te pedig, úgymond, a szem előtt ülő vadakat sem tudod megölni! Mikor az apádat megöltem, semmi sem látszott [t. i. belőle].»

ittam uàsnən aməsləyən i-ǵirsu, ittam uàsnən si ǵoutsəlli, uàsnən pòrləsnən, nox-pòrləmdəm uàsnən ívlləl əuəlt soppì-əuətsəlli i-kəmna, səm-sart əuəlt əuətsəlli. «mosa-kəba àzən ǵodi ǵouthiis, si-sirna male ǵouthiida pitsən.»

tàzi ləbasna ǵoǵətsəyən, sittəlna uulβəsləy naurəm roua ǵoza ǵaida uutsiis, iǵrləl nvrəməs, nálləl nvrəməs, uədi nāuərməs, uədi nāuərməmal svǵət ittam ǵirəl igi ǵvmdə ǵvmbələs. ǵəβ i-pələk əuəlt ǵirəl igi nox-ət ləngərləl-kəmna.

«ǵirəm-igi, matta uulβəsləy àzəm-igi mola tvǵə əuəlt ǵoudi-lhiisən?» ǵòrəy ǵoi lauəl: «mà, lauəl, al-nǵləm, màm-kəməm nəy-ǵoina àzən ǵundi ǵoutta uəritla?» nálləl pvstəsli, ǵirəl igi kət səmən kutni tǵ ǵoutsəlli, ǵirəl igi oǵ-pat-iou ədəl ǵvbələs [sic!]. «àzəm-ki uəl'sən, nny pə ǵvlà!»

ǵəβəl uədi təl'səlli, ləbas punzəs, louəl mola mázəs, sidi ləldəs. àzəl lǵər mətəsli, àzəl iǵrləl mətəsli, ǵòrəy iǵ ǵoza siməs iǵrləl, siməs lǵər ǵolna andəm. lǵər səmdəs, iǵrləl uis,

Ím a réczék ülnek egymás mellett, most a két réczére [megint] rálótt, a réczék [föl]röppentek, a fölröppent réczéket az orruk irányában egyformán kettévágta, egy szempillantás(?) alatt kettévágta. «No hát, az apád a hogyan lődözött, olyanformán kezdtél már te is lődözni.»

A prémes kamrához értek, erre a nagy-folyóági gyermek, [mikor] a meredek parthoz akart ütödni, az íjját megragadta, a nyilait megragadta, kiugrott a partra, miközben [ő] kiugrott, ím az öreg apja fölborult [a ladikkal]. A ladik egyik oldalánál az öreg apja [úgy] a válláig följön [a vízből].

«Öreg apám, egykor a nagy-folyóági apám uramat milyen helyen lőtted meg?» A ǵòrəy-[falvi] ember [így] szól: «Én, úgymond, csak tréfálok, magamforma ember az atyádat hogyan tudta volna meglőni?» A nyilát [az íjjára] helyezte, megcélozta, az öreg apjának a két szeme közé oda lőtte, a koponyája külön lefordult. «Ha az atyámat megölted, te is halj meg!»

A ladikját kihúzta a partra, a kamrát kinyitotta, a mi kellett neki, ighen megrakodott. Az atyja pánczéját megismerte, az atyja íjját megismerte, a ǵòrəy népnél ilyen íjj, ilyen pánczél még nincs. A pánczél magára vette, az íjját vette, kiment,

kim-ēdas, wantlālī: ai çàβəŋət iidal nīla lin iuəm tɔɔɔl əuəlt. nɔmsəl nɔmsəl: «mà ilamba uèrna si pitləm, nəŋxoiŋa ioɔtsaiəm. ittam loy isi ādəl nəŋxoi, manəm tol'na uèldi an' uèrəmlālī.» ti ioɔts: āŋŋəl zəui. «ī igən çol tūsən?» — «ī igəm uèl'səm.» — «nny ittam manà, mouəŋna rət-nəŋxoi azət an' twilən, mouəŋna ioɔttən iubina iəmas tɔɔa sarai iūlən, si-pvraina manəm tūda iūlən.»

çàβəlna lələs, çərəŋ niŋna lidətna masa. «manà! tàm nuən iōçlā! sidi nōɔlādən əuəlt mur çoza ioɔtlən, nny mouən loŋ'g-āuət-ŋl tombina çouən and ol, uən. loŋ'g-āuət-ŋl əuəlt lirāmdī! loŋ'g-āuət-ŋlna ioɔtlən, mouən ləp çou and ol.»

çərəŋ niŋna pərtsa (kitsa), selta manmal itna ātl an' çōiūl, çvlt an' çōiūl, çada ālməl iūdina çàβəl uədi tälləlī, mouna çōiūl. ālməl manl, pə manl, sidi mandal əuəlt mouəlna ioɔts, loŋ'g-āuət-ŋlna āləŋna ioɔtl. selta əŋzəsləlī: «ma katra uulβəsəŋ çoi olməm, mouəm mola-çoza, çada-pələ ol?» — «mouən çou and ol. — seda ollet: keu-çādəŋ pōɔl, pet-kəzəŋ iəç, si pet-kəzəŋ iəç mouən əuəlt oslət.»

látja: kis-csónakos (é. kis csónakban ülő) jövése látszik az ő érkeztek hely felől. Elméje elmélkedik: «Talán még bajba is jutok, ember jön felém. Íme ő is magános ember, engem csak nem tud megölni.» Ide érkezett: [hát] az anyja nőtestvére. «Az öregedet hová tetted?» — «Az öregemet megöltem.» — «Te most már menj! A földeden nemzetségedből való embered nincsen. A földedre érkezted után ha [majd] hamarosan jó helyre találsz, akkor majd eljössz értem.»

A csónakjába ült, a çərəŋ-[falvi] nő adott neki ennivalót. «Menj! E folyó folyását kövesd! A mint így követed, néphez érkezel, a te földed a Bálványhegyfokon túl nincs messze, [ahhoz már] közel van. A Bálványhegyfoknál kérdezősködjél! Ha a Bálványhegyfokhoz érsz, a földed onnét már nincs messze.»

A çərəŋ-[falvi] nő elküldte, aztán ment egyfolytában, éjjel sem nyugszik, nappal sem nyugszik, a hol az álom jön [szemére], [ott] a földön pihen. Az álma elmulik (tk. megy), megy tovább. A mint így megy-mendegél, földjére érkezik, előbb a Bálványhegyfokhoz ér. Aztán kérdezi: «Én ezelőtt (tk. régen) nagyfolyóági ember voltam, a földem hol, merre felé van?» — «A földed [már] nincs messze. — Ott van a kőházas falu, [aztán]

lou si iāzəŋ χòləs, līs, iēñzəs i manəs. uən manəs, χou manəs, pet-kāzəŋ iāχləl χoza ioxtas, uđi-χaiŋs. mur al-uantlət. lou pələl. uza uərəs, uul igət iwəā aməsmən pōdər'lət. «mā uul-βāsləŋ χoi ōsəm.» — «uulβāsləŋ igi top ādəl ōs, muŋ, lauəl, iχ twimal and ośsu. uulβāsləŋ igi i iməl pureš ōs, i iməl ai niŋ ōs, ai niŋəl χōrəŋ ōs.» — «si χōrəŋ niŋ iχ mā tām ōsəm, mā tom mouna tiuəsəm.» pet-kāzəŋ igi lauəl: «iəna' sidi ōs, kat niŋ twi's.»

ittam pet-kāzəŋ igi lauəl: «mā χozəm òlā! nŋhən iχ iugànŋi twiləm.» — «malai ādəm? olləm. mā, lauəl, ādəl twāŋŋi olda an' uèritləm, mā isi māzəŋ mou twiləm tanŋā.» pet-kāzəŋ igi pōdərđəs, lou si lwārəl èŋ'səlì, laiđi χoi-idi lāŋl. pet-kāzəŋ igina ittam uulβāsləŋ χoi iχ-idi twiđa pitsa. χōrəŋ iχ χoza si naurəm χvləs-ki, uulβāsləŋ iχ rət andəm ōs loln.

a pet-kāzəŋ-nép, ez a pet-kāzəŋ-nép a földed felől már tud.»

Ő ezt a szót hallotta, evett, ivott és ment [tovább]. Rövid ideig ment, hosszú ideig ment, a pet-kāzəŋ-néphez érkezett, kikötött a partra. A nép csak néz feléje. Köszönt, az öreg emberek együtt ülven beszélnek. «Én nagy-folyóági ember vagyok.» — «A nagy-folyóági öreg csak egyedül volt, mi, úgymond, nem tudjuk, hogy fia lett volna. A nagy-folyóági öregnek az egyik felesége öreg volt, a másik felesége fiatal nő volt, a fiatal felesége χōrəŋ-nő volt.» — «Ennek a χōrəŋ-nőnek a fia én vagyok, én ott (tk. azon a földön) születtem.» A pet-kāzəŋ-[falvi] öreg [igy] szól: «Csakugyan úgy volt, két felesége volt.»

Most a pet-kāzəŋ-[falvi] öreg [igy] szól: «Maradj (tk. légy) nálam! téged fiam gyanánt tartlak.» — «Miért [volna] rossz? [Itt] maradok (tk. leszek). Én, úgymond, magános helyen nem tudok meglenni, [jóllehet] talán nekem is van földem.» A pet-kāzəŋ-[falvi] öreg [igy] szól: «A halász-falutól kezdve a nagy-folyóággal együtt, a χarva-folyóval együtt mind a te földed.» Aztán a pet-kāzəŋ-[falvi] öreg beszélt, ő ím a pánczélját levetette, álló ember gyanánt áll [az]. A pet-kāzəŋ-[falvi] öreg most már a nagy-folyóági embert fia gyanánt kezdte tartani. Ha a χōrəŋ-népnél ez a gyermek meghalt volna, a nagy-folyóági nép nemzetsége [már] nem volna.

PÁPAY JÓZSEF.

Az úgynevezett igeidők elméletéhez.

(Negyedik közlemény.)

Az oratio obliqua a görögben.

49. Valamely szóbanlévő személynek (nemcsak idegen személynek, hanem magának a beszélőnek is) gondolatát, érzését vagy nyilatkozatát kétféleképpen lehet közölni: először úgynevezett egyenes idézettel, azaz egészen az eredeti formájában, oratio rectában; másodsor függővé téve valamely kitett vagy elhallgatott érzést vagy nyilatkozást jelentő igétől (verbum sentienti et dicendi), s ez esetben többnyire módosított formában.⁶⁹) Ez az utóbbi az oratio obliqua. Tárgyam szempontjából voltaképpen csak az időalakok esetleges módosulásait kellene megfigyelnem. De mivel az oratio obliquára vonatkozó elmélet ez idő szerint még sehol sincs kielégítően kifejtve, itt, munkám görög részében kísérelem meg az oratio obliquára vonatkozó főtudnivalók rendszeres kifejtését.

Az oratio obliqua első és legkezdetlegesebb kelléke és ismertetőjele az igebeli személy (persona verbi) megváltozása, módosulása. Ez a változás nem mindig szükséges, de az esetek legnagyobb részében az. Az oratio obliquás szerkezetek ugyanis

⁶⁹) Olyan főnévi mellékmondatok, melyek ὅτι vagy ὡς kötőszóval fűződnek ugyan a verbum regenshez, de személyváltozás nélkül, tehát *teljesen* az eredeti formában közöltetnek, nem tekinthetők oratio obliquáknak. A görögben efféle rendkívül kezdetleges, de igen élénk hatású közléseket még az irodalmi stílus is megenged. Pl. Xen. Anab. I. 6. 8. ὁ δὲ ἀπεκρίνατο ὅτι οὐδ' εἰ γένοιμην σοὶ φίλος, σοὶ γ' ἂν ποτε εἴ τι δόξαιμι. Platon, Kriton 50, C. ἴσως ἂν εἶποιεν οἱ νόμοι ὅτι ὁ Σώκρατες μὴ θαύμαζε τὰ λεγόμενα. Ilyenkor a kiadók az idézet első szavát rendszeren nagy betűvel írják. Érdekes példa a hirtelen átmenet miatt ez (Xen. An. I. 3. 20) πρὸς τοῦτον οὖν ἐφη βουλεσθαι ἐλθεῖν κἀν μὲν ἢ ἐκεῖ, τὴν δίκην ἐφη χρῆζειν ἐπισεῖναι αὐτῷ, ἣν δὲ φεύγει, ἡμεῖς ἐκεῖ πρὸς ταῦτα βουλευσόμεθα. Több példát l. Kühnernél II² 885. l. Azonban, mint látni fogjuk, valódi oratio obliquában is megeshetik, hogy a közlött nyilatkozat egészen megmarad eredeti formájában. Ilyenkor gyakran kétséges lehet, or. obl.-val van-e dolgunk.

két helyzetet foglalnak magukban. Az egyik, melyben a közlő személy beszél, a másik, melyben a szereplő személy közlött gondolata vagy nyilatkozata történt vagy történik vagy fog történni. Ha a két különböző helyzetben a három lehetséges személynek egymáshoz való viszonya *nem azonos*: az oratio obliquabeli ige személyének és a névmás kategoriáknak ehhez a módosult viszonyhoz kell alkalmazkodniok. Pl. or. recta: *Megjött!* Ha ezt a jelentést egy, közléskor jelenlevő második személy a beszélőről (közlőről) tette, az oratio obliquának így kell alakulnia: *Jelentetted, hogy megjöttem.* Névmással: or. recta: *Ő megjött;* or. obl.: *Jelentetted, hogy én megjöttem.*

Az oratio obliqua ezen legkezdetlegesebb formájában (melyen a magyar nyelv egyáltalában túl sem ment, s mely a görögben is nagyon gyakori) a személyes viszonyok módosulásán kívül *minden egyéb elem teljesen olyan, mint az oratio rectában.* Másszóval: a közlő személy máskülömben *teljesen a szereplő személy álláspontjára helyezkedik, s egészen úgy beszél, mint az.* Nevezetesen az idői, cselekvésbeli és módbeli viszonyokat éppen úgy fogja fel és éppen úgy fejezi ki, mint a szóbanlévő szereplő személy. Ha a szereplő személy multnak jelzi a nyilatkozatában lévő történést, a közlő is annak jelzi; ha nem jelzi annak, a közlő sem jelzi, jöllehet az ő szempontjából már elmúlt lehet. Ha a szereplő személy befejezettnek fogja fel a nyilatkozatában lévő történést, a közlő személy is úgy fogja fel és annak jelzi. Ha a szereplő személy kívánatosnak, szükségesnek, lehetségesnek, feltételtől függőnek fogja fel az illető történést, a közlő személy hasonlóképp cselekszik. Egyszóval: idő, actió és módhasználat tekintetében a közlő személy teljesen *objektív*; nem törődik azzal, az ő szempontjából milyen idejű, milyen cselekvésű, milyen modalis árnyalatú a közlött történést. Öntudatlanul a szereplő személy álláspontjára helyezkedik, s a személyt kivéve, minden egyéb elemet ebből az álláspontból fog fel és fejez ki. A közlött nyilatkozat a beszélőt tényleg környező, való helyzet-hez (az ú. n. «jelenhez») semmiképpen sincs viszonyítva, sem közvetlenül, sem közvetve.⁷⁰⁾

⁷⁰⁾ Mikor tehát a grammatikus ilyenkor «előidejűségről» vagy «utóidejűségről» beszél, idegen nyelvek körmönfontabb oratio obliquájára gondolva, meghamisítja a lelki tényeket. Előidejűségről ebben a primitív, objektív oratio obliquában szó sem lehet, csak (átképzeléses) multról. Utóidejűségről sem, csak (átképzeléses) jövőről. Hiszen az or. obl.-nak ezt a fajtáját éppen az jellemzi, hogy a közlő egyén szempontjából minden viszonyításnak hijjával van — a személyek módosulását kivéve. (Komonczy-nak ebben a kérdésben igaza volt Kalmárral szemben a később említendő vitában.) A személyes viszonyok közt a gyermek is csakhamar különbséget tesz. A cselekvésbeli, időbeli, s főleg a módbeli viszonyok azonban már az elme nagyobb fejlettségét követelik.

Az oratio obliqua ezen kezdetleges, de igen dramatikussá, tehát közvetetlen hatású formájához tartoznak a görögben is mindazon oratio obliquák, melyekben az esetleges személyváltozást kivéve semmi egyéb módosulás sincs a megfelelő oratio rectához képest.

50. Ilyenek kivált azok az oratio obliquák, melyek *mult* (alakú vagy vonatkozású) verbum sentiendi- vagy dicendi-től függenek. Ezekben — épp úgy, mint a magyarban is — az oratio obliqua igealakja nem az elbeszélő személynek, hanem az elbeszélésben szereplő személynek szempontjából lehet megválasztva nemcsak idő és actio, hanem mód tekintetében is. A módhasználat ugyan szorosán véve nem tartozik tárgyamhoz; hogy azonban az efféle objektív oratio obliquák minden fajtáját feltüntessem, itt a *mult* alakú igéktől függő szerkezetekben célszerűnek tartottam az átképzeléses *mód*használat eseteit is felvenni (l. az *e*) pontot). Annyiban, hogy a *mult*ság velök sincs megjelölve, külömben is éppen olyan joggal sorolhatók fel az időhasználat jellemzésére is, mint az indicativus achronistikus alakjai. Időbeli állásponteltolódást azért érzünk ki az összes achronistikus alakokból, mert nem jelölik a *mult*ságot abban az esetben sem, ha az oratio obliquában foglalt esemény vagy állapot az elbeszélő szempontjából már szintén a *mult*ba tartozik. A conjunctivusnál és az optativusnál a modalis értelmi árnyalat feledteti az idői momentumot: innen van, hogy az (achronistikus) indicativusokból jobban kiérezzük az időbeli átképzélést. Lélektanilag azonban nincs különbség az alakok használatában: *valamennyit az elbeszélő tényleges álláspontjából való (szubjektív) időviszony tekintetbe nem vétele jellemzi.* Legfeltűnőbb mindenestre az időbeli átképzelés, ha az oratio obliqua igéje (állásponteltolódásos) jövő idejű. Legkevésbé érezhető, ha az or. obl. igéje (állásponteltolódásos) *mult* idejű: sőt ez utóbbi esetben, mint látni fogjuk, kérdéses lehet.

A következő példák az or. obliqua igéjének alakkategóriái szerint vannak felsorolva.

a) *Imperfectumok.*

a) *Egyenes kérdésszóval bevezetett mondatok.* Ezek állnak legközelebb az oratio rectához, mert kötőszó sem jelzi az oratio obliquát: Xen. An. I. 8. 16. ἐθαύμασε, τίς παραγγέλλει (személyvált. sincs); — Herod. V. 13. ὁ δ' ἀμείβετο τίνες δὴ οἱ Παιόνες ἀνθρωποὶ εἰσι. — β) *Ű. n. függő kérdések* (relatív kérdésszóval bevezetett mondatok). Soph. El. 760. ἀνωλόλοξ, οἷα ἔργα δράσας οἷα λαγχάνει κακά. — Xen. An. V. 7. 23. ἡρώτων, ὅτι ἔστι τὸ πᾶγμα — γ) *ὅτι v. ὡς kötőszóval bevezetett jelentő mondatok.* Thukyd. VIII. 78. διεβῶν ὡς . . . φθείρεται τὰ πράγματα. — Xen. An. I. 3. 20. ὁ δ' ἀπεκρίνατο ὅτι ἀποδοί.

b) *Perfectumok* (achronistikusak; *meglévőnek* képzelt állapot a történéis kiemelésével!) Thuk. I. 114. ἡγγέλθη αὐτῷ ὅτι Μέγαρα ἀφίστηκε (hogy el *van* szakadva) καὶ οἱ φρουροὶ διεφθαρμένοι εἰσὶν ὑπὸ Μεγαρέων; — l. több példát a 20. pont B. I. részében.⁷¹⁾

c) *Mult alakok.* (Természetesen mind a szereplő személy szempontjából multak, nem pedig a beszélőből; ne vezessen félre az, hogy az elbeszélő tényleges helyzetének szempontjából még inkább multaknak kell lenniök. Ne feledjük, hogy effele oratio obliquában nem a tényleges helyzet szempontjából történik az időviszonyítás.)

α) *Egyenes kérdőszóval bevezetett mondatok.* Az átképzelés elég élénken kiérezhető. Xen. Anab. II. 3. 20. ἐρῆσθαι δέ με ἐκέλευσεν, τίνας ἐνεκεν ἐστρατεύσατε ἐπ' αὐτόν. (Or. recta: τίνας ἐνεκεν ἐστράτευσαν ἐπ' ἐμέ; — β) *Relatív kérdőszavas mondatok.* Herod. I. 31. ἐμακάρισον. οἷων τέκνων ἐκύρησε. — γ) ὅτι v. ὡς *kötőszós jelentő mondatok:* Hom. XI. 439. γυνὴ δ' Ὀδυσσεύς, ὃ οἱ οὐ τι τέλος κατὰ καιρίον ἤλθεν (ἔγχος). — Xen. Hell. VII. 1. 34. εἶχε λέγειν, ὅτι μόνοι τῶν Ἑλλήνων βασιλεῖ συνεμάχοντο. — Herod. I. 86. ἔλεγε δὴ ὡς ἤλθε ὁ Σόλων. . . . —

⁷¹⁾ Látjuk, hogy a görög achronistikus perfectum még olyan oratio obliquában is *meglévő állapotot* jelent (persze átképzeléssel, a szereplő személyek szempontjából), melyek történése a beszélő szempontjából elmúlhatott, s melyek verbum regense is mult időben áll. Annál kevésbbé foghatom fel, hogyan magyarázhatta félre éppen egyik legkiválóbb szakértőnk (OTK. 34. évf. 1900. 47. lap) ezt az ártatlanabb perfectumot: συνελήφασι Xenophonnál. Szerinte ugyanis: «a görög perfectum már Xenophonnál előfordul perf. hist. értelmében is... I. Anab. III. 1. 35... οὐς μὲν ἐδυνήθησαν, συνελήφασι = συνέλαβον» (!). A hibát az okozta, hogy az értekező nem vette tekintetbe, hogy ez az egész idézett kitétel Xenophonnál nem elbeszélésben, hanem szóközi beszédben fordul elő. A hely voltaképpen így van: «Ἀλλὰ ταῦτα μὲν δὴ πάντες ἐπιστάμεθα (t. i. mi, a görög táborban lévő katonák), ὅτι βασιλεὺς καὶ Τισσαφέρνης οὐς μὲν ἐδυνήθησαν συνειλήφασιν ἡμῶν, τοῖς δ' ἄλλοις ὄηλον ὅτι ἐπιβουλεύουσιν. Συνειλήφασιν ἔς ἐπιβουλεύουσιν egészen egyforma achronistikus alakok, csak hogy az első perfectum = elfogták = **fogva tartják**, a második imperfectum = *leselkednek*, ármánykodnak. Mint látni fogjuk, a nem mult verbum sentienti-ktől függő mellékmondatok rendszeren *tényeket* foglalnak magukban, s ilyenformán igéjük alakja a beszélő szempontjából van megválasztva. A beszélő itt azt konstatálja, hogy beszélése idején milyenek a *meglévő állapotok*, s *mi történik* beszélése idején. Nem csodálnám annyira, ha az achronistikus perfectumot elbeszélő (mult) igealak mellett értené multnak valaki (l. a példákat a 20. pontban B. I. alatt, vagy fenn ezt: ἡγγέλθη, ὅτι Μέγαρα ἀφίστηκε), ha teszem azt, a Xenophon-féle hely nem szóközi beszédben, hanem elbeszélésben volna, így: Ἐσοφῶν καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἤπισταντο, ὅτι β. καὶ T. οὐς... ἐδυνήθησαν, συνειλήφασιν αὐτῶν, mert ilyenkor az átképzelés csakugyan nehézségeket okozhat. De a Xenophon-féle példában nincs is átképzelés: annak helyes megértéséhez elegendő a szövegbeli összefüggés tekintetbevétele.

Ezekben az esetekben az átképzelés néha kérdéses lehet. (Erről később.)

d) *Jövő idejű alakok.* Az átképzelés egészen nyilvánvaló, mert a beszélő szempontjából a jövő idejű történet is többnyire elmúlt már a valóságban. α) *egyenes kérdőszóval bevezetett mondatok.* Példát eddig csak (mult verb. regenshez tartozó) *igenévtől* függőt találtam Xen. An. I. 4. 13. Μένων δὲ πρὶν δῆλον εἶναι, τί ποιήσουσιν οἱ ἄλλοι στρατηγοί, πότερον ἔψονται Κύρῳ ἢ οὐ, συνέλεξε τὸ αὐτοῦ στρατεύμα; — I. 7. 8. εἰσήσαν . . . οἱ στρατηγοὶ . . . ἀξιούντες εἰδέναι τί σφισιν ἔσται, ἐὰν κρατήσωσιν (or. recta: τί ἡμῖν ἔσται ἐὰν κρατήσωμεν;) β) *relativ kérdőszóval* Xen. Anab. I. 8. 21. Κῶρος . . . ἐπεμελεῖτο, ὅτι ποιήσει βασιλεὺς Isocr. 4, 79. τὰς στάσεις ἐποιοῦντο πρὸς ἀλλήλους, οὐχ ὁπότεροι . . . ἄρξουσιν, ἀλλ' ὁπότεροι φθίσονται τὴν πόλιν ἀγαθὸν τι ποιήσαντες. — γ) *ὅτι v. ὡς kötőszós jelentő mondatok:* Xen. Anab. I. 7. 18. εἶπεν ὅτι βασιλεὺς οὐ μαχεῖται; Xen. An. VII. 1. 36. ἐκήρυσεν, . . . ὅτι πεπράσεται. — Herod. I. 13. εἶπε ἢ Πυθίη, ὡς . . . τίσις ἦξει. — V. 36. συνεβόλευε ποιέειν, ὅπως . . . ἔσονται.

Természetesen semmit sem változtat a szerkezet magyarázatán, ha a verbum regens nem mult alakú, hanem úgynevezett praesens historicum; ez esetben az átképzelés már a verbum regensben is megvan. Pl. Xen. An. I. 10. 15. ἀπαγγέλλει, ὅτι φεύγουσιν. — II. 1. 7. λέγουσιν, ὅτι κελεύει. — Thukydy. III. 29. 1. πονθάνονται ὅτι ἡ Μυτιλήνη ἐάλωκε. — Herod. VI. 63. ἐξαγγέλλει ὅτι οἱ παῖς γέγονε, stb. éppen így mult és jövő alakokkal is.

e) *Achronistikus függő módalakok.* Az oratio obliquabeli igealak modalitása nem az elbeszélő személy, hanem a szereplő személy lelkiállapotának megfelelőleg van kifejezve; az illető módok a megfelelő oratio rectában is megvannak. Idői állásponteltolódást természetesen ilyenkor csak annyiban érzünk, hogy az oratio obliquabeli történet multsága az elbeszélő szempontjából nincsen kifejezve: α) *Conjunctivusok* a szereplő személy szempontjából. Pl. Herod. I. 13. συνέβησαν ἐς τῶντ' . . . , ἦν μὲν δὴ τὸ χρηστήριον ἀνέλη μιν βασιλέα εἶναι, . . . βασιλεύειν. (Or. recta: ἦν . . . ἀνέλη βασιλεὺς ἔστω); — I. 19. ἡ Πυθίη . . . οὐκ ἔφη χρήσειν, πρὶν ἢ ἀνορθώσῃ (Or. recta: οὐ χρήσω, πρὶν ἢ ἀνορθώσῃς). — I. 21. προεῖπε Μιλησίοισι, ἐπεὰν αὐτὸς σημήνη, . . . πίνειν (or. recta: ἐπεὰν σημήνω, πίνετε). — I. 29. ὀρκίοισι κατείχοντο δέκα ἔτα χρῆσασθαι νόμοισι, τοὺς ἄν σφι Σόλων θήται (or. recta: χρῆσόμεθα . . . τοὺς ἄν Σ. θήται). — I. 53. különösen tanulságos példa, mert a conjunctivuson kívül szubjektivebb optativusos szerkezetet is mutat: ἐνετέλετο ὁ Κροῖσος ἐπειρωτὰν τὰ χρηστήρια, εἰ στρατεύεται (or. recta: εἰ στρατεύομαι) ἐπὶ Πέρσας Κροῖσος καὶ εἰ τινα στρατὸν ἀν-

δρῶν προσθέοιτο (or. recta: προσθῶμαι) φίλον. β) *Optativusok*. Nem tévesztendők össze az elbeszélő szempontjából való optativusokkal. A most szóban lévők a megfelelő oratio rectában is megvannak, (még a nem mult verb. sentiendi után állók is). Elsőrangú mellékmondatokban ἄν-nal, másodrangúakban ἄν nélkül állhatnak: Pl. Thukyd. VI. 52. (az elején) ἐσηγγέλλετο δὲ αὐτοῖς, . . . ὥς, εἰ ἔλθοιεν, προσχωροῖεν ἄν καὶ ὅτι Συρακόσιοι πληροῦσι ναυτικόν. (Az állásponteltolódást a πληροῦσι nem-mult indicativus is mutatja. Or. rectában: εἰ ἔλθοιτε, προσχωροῖμεν ἄν.) Xen. Anab. I. 6. 3. εἶπεν, . . . ὅτι τοὺς, . . . ἰπέεας ἢ κατακαίνοι ἄν. . . ἢ . . . ἔλοιο (or. recta: κατακαίνοιμι, ἔλοιοι ἄν). Ezek az optativusok mind a szereplő szempon-tjából való alkalmi lehetőséget jelentik. De ilyeneknek szokás venni másodrangú mondásokban a gyakoriságot («unbestimmte Frequenz») kifejező optativusokat is, pl. Xen. Hell. V. 2. 8. ἐδίδασκον, ὥς . . . συνεστρατεύοντο, ὅποι ἡγοῖντο (Mert oratio recta: συνεστρατεύομεθα, ὅποι ἡγοῖντο) vagy Demosth. 30. 20. ἀπεκρίναντο, ὅτι . . . κομιζοῖτο (ez szubjektív optativus!) . . . λαμβάνων καθ' ὅποσον ὄν δέοιτο Ἄφοβος αὐτῶν. (Mert or. rectában: ἐκομιζοῖτο Ἄφοβος λαμβάνων καθ' ὅποσον ὄν δέοιτο.)

Eddig csupán olyan oratio obliquákról volt szó, melyek mult idejű verbum sentiendi- v. dicendi-től függenek. A közölt példák valamennyien olyanok, hogy az esetleges személyváltozást kivéve az oratio obliquának *semmi egyéb jele* sincs bennök. De van köztük sok olyan is, melyekben az elbeszélő személy szempontjából még a személyváltozás sem volt szükséges. Ilyenek pl. ἐθαύμασε, τίς παραγγέλλει; — διεβῶν, ὥς φθειρεται τὰ πράγματα; — ἡγγέλθη, ὅτι Μ. ἀφέστηκε; — ἐμακάριζον, οἷων τέκνων ἐκόρησε; — εἶπεν ὅτι βασιλεὺς οὐ μαχεῖται; — πονθάνονται ὅτι ἢ Μυτικὴν ἑάλωκε; — stb. Ezekben a példáknak az oratio obliquának egyedüli jele a kötőszó, s így ezek azok a görög oratio obliquák, melyeknek formája a lehető legkezdetlegesebb. De a görög oratio obliqua még sem annyira kezdetleges mint a magyar, nemcsak azért, mert, mint mindjárt szavá teszszük, igeneves szerkezetei és szubjektív módjelzésű formái is vannak, hanem azért is, mert a kötőszó sohasem maradhat el az oratio obliqua élén.⁷²⁾

⁷²⁾ Csak nagyritkán, közbevetett mondatokban v. ö. pl. Aesch. Agam. 615., Soph. Phil. 615. Plat. Resp. 420. C. Az oratio obliqua *legelején* soha! Még a más munkáját kivonatoló görög írók, többi közt a byzánzi írók, sem mulasztják el fejezet-bevezető ὅτι kötőszóval jelezni, hogy a más munkáját excerpálják. (Ezekre a jelentőséges ὅτι kötőszókra nem mindig ügyelnek a byzánzi írók fordítói és felhasználói!) A görögben tehát nincs meg az az ingadozás, kétértelműség az oratio obliqua és az oratio recta közt, a mely a magyar előadásban annyira közönséges, annival inkább, mert

51. Mint látni fogjuk, a mult verbum sentiendire következő főnévi mellékmondatokban előfordul az ógörögben az indicativus mult idejének a fennebb (I. 1. A. c.) ismertetett átképzeléses használatától különböző szubjektív használata is. De mielőtt erre áttérek, szólni akarok még a *nem mult* verbum sentienditől függő alakhasználatról is. Ezúttal azonban mellőzhetem a fennebb közölt példakategóriák közül azokat, melyek, mivel időbeli átképzelés nincs bennök, nem tartoznak szorosán tárgyamhoz, s melyeket csak az átképzeléses használat kifejtésének teljessége céljából vettem ott fel (e) alatt). Megelégszem rövid jelzésével annak, hogy az objektív (a szereplő személy szempontjából való or. rectában is szükséges) optativusok oratio obliquában nem-mult verbum sentiendi alak után is előfordulhatnak, még pedig ἄν szócskával is, ἄν szócska nélkül is. Ezeket az optativusokat ne téveszszük össze a szubjektív optativusokkal, melyek nem mult föjge után később előadandó okból nem használatosak. Pl. Hom. I. 344. οὐδέ τι οἶδε νοῆσαι... ὄπιως οἱ... σοῖι μαχέσονται Ἄχαιοί (or. recta: πῶς μοι μαχέσονται); — Plat. Alc. I, 132. B. πειρῶ ἐξηγεῖσθαι, ὅτινα τρόπον ἐπιμελήθηθε ἱμεν ἡμῶν αὐτῶν (or. recta: τίνα τρ. ἐπιμελήθημεν); — Euthyd. 296. E. οὐκ ἔχω, ὅμιν πῶς ἀμφισβητοίην. — Lys. 5, 5. οὐκέτι σκέφονται ὁ τι ἀγαθὸν εἰργασμένοι... ἐλεύθεροι γένοιντο. Ἄν szócskával: Xen. Cyr. I. 6. 10. ἐρωτᾶς... ποῦ ἂν ἀπὸ σοῦ πόρος προσγένοιτο (or. recta: ποῦ ἂν προσγένοιτο); — Hom. XI. 792. τίς δ' οἶδ', εἴ κέν οἱ... θυμὸν ὀρίναις; — Soph. Trach. 2, λόγος μὲν ἔστ' ἀρχαῖος... ὡς οὐκ ἂν αἰῶν' ἐκμάθοις βροτῶν Xen. Symp. 3, 13. ἀλλὰ λανθάνει σε, ὅτι οὐκ ἂν δέξαιο τὰ βασιλέως χρήματα ἀντι τοῦ οὐκ. Mindezekben a példákban a ma-

a magyarban az oratio recta-s előadás is lehet átképzeléses (még pedig, mint tudjuk, nemcsak az ú. n. praesens historicum esetében, hanem akár-milyen más igealakéban is). Részletesen a magyar részben szólok a magyar nyelvnek erről a — tudtommal — senkitől eddig észre nem vett sajátágáról. Addig is figyelmeztetem az olvasót Arany János Toldijának következő (oratio obliqua és átképzeléses or. recta közt lebegő) helyeire: Toldi III. 4. 5. («Mert fölérni könnyű...»); III. 5. 5. («Mert e nép eperszem volna haragjának» stb.); V. 12. 5. («De hát mért akarja» stb.). IV. 7. 5. («Mert elmenne könnyen»...); IV. 13. 4. («Ostoros gyermek volt annál néha napján»), stb. stb. Pedig mindezekben a helyeken személyváltás van; de ezek az oratio obliquában is szükségesek, s éppen ez okozza a bizonytalanságot. (*Sic licet parva componere magnis*, gondoljunk a debreczeni magyar eselédleány beszédére, mikor belekezd a küldött üzenetbe: «Tisztelteti a tekintetes asszony a tekintetes asszonyt, *hogy* tessék...» stb. Hallottam már olyan lelkiismeretes üzenethozót is, a ki a byzanciák módjára kezdte — félreértés elkerülése végett — mondókáját, ilyenformán: «*Hogy* tisztelteti a t. a. a t. asszonyt, tessék... stb.» Ezek az oratio obliqua-jelző *hogy*-ok irodalmi, s kivált költői stílusba nem valók, s innen a fennebb említett bizonytalanság.)

gyarban is lehet feltételes mód, mert a modalitás a szereplő személy szempontjából van kifejezve (L. a 62. jegyzetet).

Ennek előrebocsátása után vizsgáljuk meg pusztán az időhasználat szempontjából a nem-mult verbum sentiendit követő indicativusos szerkezeteket.

Ha a verbum sentiendi nem mult idejű (és ú. n. praesens historicumnak sem fogható fel) akkor *a*) lehet achronistikus imperfecti v. perfecti indicativus, még pedig α) általános (generalis), minden időre érvényes értelmű, β) jövő vonatkozású, kivált, ha punctualis alapértelmű törzsokhöz tartozik, vagy legalább igekötős; *b*) lehet imperativus, s ez esetben jövő vonatkozású; *c*) lehet valamely actio conjunctivusa vagy optativusa, még pedig α) önálló, s akkor legtöbbször jövő vonatkozású, β) függő, ilyenkor idői vonatkozása a főige idejétől függ, tehát mult is, jövő is lehet; *d*) lehet igenév, s ilyenkor α) idői vonatkozása a hozzátartozó főige idejétől függ, de β) ha aoristos, rendszeren, ha imperfectum, néha, lehet mult vonatkozású is achronistikus főige után (l. a 34. pontot), mert achronistikus főige mellett az előzményesség a multsággal egyértelmű; *e*) lehet valóságos futurum az alak, s ez esetben jövő értelmű.

Ezen esetek közül mindazoknál, melyekben a verbum sentiendi syntaktikai okból mult vonatkozású, az oratio obliqua éppen úgy alakulhat, mint a valóságos mult alakú verbum sentiendi után. Néhány ilyen példa elő is fordult már eddigi fejtegetésünkben is. Most már csak azokat az esetlegességeket kell tehát megvizsgálunk, melyekben a verbum sentiendi vagy egyenesen jövő idejű alak (*e*) vagy jövő vonatkozású (*a*) β); *b*); *c*) α); *c*) β) vagy minden időre érvényes achronistikus indicativus. Példáink is csupán ezekre az esetekre fognak vonatkozni.

Ha ezekben az esetekben a verbum sentienditől függő eseményt vagy helyzetet vizsgáljuk — mikor a mellékmondat igéje nem jövő idejű v. jövő vonatkozású — legtöbb esetben arra az eredményre jutunk, hogy az a dolgok természete szerint *magának a beszélőnek (közlőnek) szempontjából is tény*, még pedig vagy ránézve (a közlőre nézve) fejlődő történés vagy meglévő állapot, vagy ránézve mult történés, vagy állapot. Az ilyen alakú és jelentésű verba sentiendi és dicendivel kapcsolatban tehát a beszélő a mellékmondat igéjének időviszonyát nem mindig a szereplő személy álláspontjából (átképzéssel), hanem a maga álláspontjából jelzi. Pl. Ti is megtudjátok majd, hogy ez így van. (Értsd: így van: *most*, mikor beszélek). Majd meglátjátok ti is, hogy hiba történt. (Értsd: a hiba már szerintem is tény, még pedig mult tény). Mondd meg neki, hogy az öcsese meghalt. (Értsd: már meg van halva, tényleg meglévő állapot.)

Sophokles, Elektra, 561. λέξω δὲ σοι ὡς οὐ δίκη γ' ἔκτεινας (Ἀγαμέμνονα) = azt mondom majd, hogy nem igazságosan ölted meg. (Értsd: atyám már meg van ölve, ez tény, s erről a tényről azt fogom mondani, hogy igazságtalan = ἔκτεινας πατέρα μου· λέξω δὲ ὡς οὐ δίκη ἔκτεινας αὐτόν). Platon, Protag. 349. D. ὦδε δὲ γινώσκει. ὅτι ἀληθῆ λέγω (Értsd: én igazat beszélek, s te erről meg fogsz győződni = ἀληθῆ λέγω, σὺ δὲ ὦδε γινώσκει αὐτό). Xen. An. I. 4. 8. (Itt nem futurum alak van, de jövő vonatkozású imperativus) ἐπιστάσθωσαν, ὅτι οὔτε ἀποδεδράκασι... οὔτε ἀποπεφύρασι (Értsd: nem sikerült a szökésük és nem mentek (mentesek) még a bajtól: ezt tudják meg!). Od. 15. 40. τὸν δ' ὀτρύναι... ἀγγελίην ἔρροντα, ... οὔνεκα σῶς ἔσσι καὶ εἰλήλουθας (Értsd: épségben vagy, megjöttél: a hírnök tudassa ezt a tényt). Demosth. 19. 40. (Jövő vonatkozású optativus): οὐ τοῖνον μόνον ἐκ τούτων ἂν γινώητε. ὅτι δεινὸν οὐδ' οἷον πέπονθε, ἀλλά stb. (Értsd: nem érte semmi baj; ti is átláthatjátok a következőkből). Látjuk, hogy a helyek természetes értelme szerint az efféle jövő vonatkozású verbum regenseket követő nem-jövő vonatkozású szerkezetekben az ige időviszonyítása rendesen nem a szereplő személy, hanem a közlő személy álláspontjából magyarázható. Az efféle szerkezetek *tényeknek gondolt* eseményeket vagy állapotokat tartalmazván, voltaképpen csak főnévi mellékmondatok; *oratio obliqua voltuk lélektani szempontból legalább is kétséges, mert nem idegen gondolatot idéznek*, s annál kétségesebb, minél jobban kiérezzük a ténylegességet. Azonban — s ezt különös nyomatékkal jegyzem meg, — lehetnek valóságos objektív oratio obliquák a jövő vonatkozású verba sentienditől függő mellékmondatok is. *ha a helyzet és az értelem szerint azoknak tekinthetők*. Ha pl. Elektra a fennebb közölt Sophokles-féle példában (El. 561.) még Agamemnon életbenlétekor, feltételesen mondta volna azokat a szavakat Klytaimnestrának, ilyen formában: ἐὰν κτείνης Ἀγαμέμνονα, λέξω, ὡς οὐ δίκη γ' ἔκτεινας, akkor az oratio obliqua ἔκτεινας alakját a szereplő személy (ez esetben ugyancsak Elektra) jövendő álláspontjáról jelzett multnak tekintenők, tehát a helyet objektivebb (időátképzeléses) oratio obliquának kellene felfognunk. Hasonlóképpen valóságos oratio obliquának érezzük a nem mult verb. sentienditől függő mellékmondatot, ha igéje jövő alakú vagy jövő vonatkozású. Pl. φησὶν ὅτι ἀπελεύσεται = azt mondja, hogy elmegy. Ilyenkor ugyanis nem lehet tényről szó.

A nem-jövő vonatkozású achronistikus alakoktól függő «hogy»-os főnévi mondatokra nézve tárgyunk szempontjából közzömbös kérdés. oratio obliquának tekintsük-e őket, vagy sem, mert időbeli átképzélést sem emígy, sem amúgy nem érezhetünk ki belőlök. Pl. Herod. VII. 220. Οὐκ ἔχω εἶπαι, ὅτι τοῖσι Λυδοῖσι

ἔχρησε (ἢ Πυθίη). Xen. Anab. IV. 1. Ὅσα μὲν δὴ ἐν τῇ ἀναβάσει ἐγένετο μέχρι τῆς μάχης . . . ἐν τῷ πρόσθεν λόγῳ δεδῆλωται. A mellékmondat igéje ugyanis így is, amúgy is multa értendő. De voltaképpen úgy áll a dolog, hogy, ha a mellékmondat határozott *ténynek* értendő, a mellékmondat oratio obliqua volta még ilyen teljesen achronistikus alakok után is kétséges. Pl. Hom. XV. 248. οὐκ αἰεὶς ὅτι με βάλεν; (Értsd: Αἶας με βάλεν, οὐ δὲ οὐκ αἰεὶς;) VIII. 362. οὐδὲ τι τῶν μέμνηται, ὅ οἱ πολλάκις οἶόν . . . σώεσκον. (Értsd: οἶόν οἱ σώεσκον, ὅ δ' οὐ μέμνηται). Xen. An. III. 1. 35. ἐπιστάμεθα, ὅτι . . . συνειλήφασιν, τοῖς δ' ἄλλοις ἐπιβουλεύουσιν (Értsd: συνειλήφασιν, ἐπιβουλεύουσιν τοῦτο ἐπιστάμεθα, v. ö. a 71. jegyzetet).

52. Ugyanaz a lelki motivum, mely az ilyen nem-multa tartozó mellékmondatok oratio obliqua voltát kétségesé teszi, működhetik a multa tartozó mellékmondatok eseteiben is. Megtörténhetik, hogy a közlő személy a *mult* verbum sentiendi v. dicenditől függő gondolatot vagy nyilatkozatot ilyen szubjektivebb módon fejezi ki: nem a szereplő személy szempontjából választja meg az időalakot, hanem a magából, s e szerint mult időt mond olyankor, mikor a fennebb közölt példák szerint (lásd *a*) *b*) alatt) átképzeléses *achronistikus* indicativust — az imperfectumét vagy perfectumét — várnánk. Nagy nyomatékkal jegyzem meg, hogy az ógörög nyelvben valamint a magyarban is a jelenség nem csupán formalitás, mint pl. a francziában. A mellékmondatban ilyenkor azért van mult idő, mert az ő szempontjából való multság jelölését az elbeszélő *szükségesnek érezte*. Leginkább pedig olyankor érezte szükségesnek, ha a hely előzményeiben már megismertetett az olvasójával valami olyan eseményt vagy helyzetet, a melyről szereplő személyei a szöveg egymásutánjában csak később vesznek tudomást. *Az olvasó előtt ismeretesnek feltett tényt* foglalnak tehát magukban az efféle mellékmondatok, s a mult idejű igealak arra való, hogy az ige fogalmi tartalmát *ténylegesnek* jelezze. Mivel éppen ez a használat az, mely a legtöbb tévedésre adhat okot az oratio obliqua használatában és magyarázatában,⁷⁸⁾ az idetartozó minden egyes példában ma-

⁷⁸⁾ Efféle szubjektív (tényjelző) mult igealakos szerkezeteket idézett Komonczy Gáspár KALMÁR Elek tételének megzafolása céljából «A magyar idővonzat» cz. tanulmányában a M. Nyelvőr 1905-i 34. évfolyamának 333. és köv. lapjain, annak bizonyítására, hogy a mult verbum regens után nemesak «jelen», hanem «mult» igealak is következhetik «egyidejűség» jelölésére. Mindenekelőtt, mint kétségtelenül helyes szerkezetek, a vita anyagán kívül helyezendők az olyan «mult» igés példák, melyekből, ámbár az igék igekötővel vagy hangsúlyos határozóval perfectiv-terminatív actió-júakká vannak alakítva, Komonczy nem érezte ki a meglévő állapotot jelző értelmet. (Pl.: «Petronius tudta, hogy Nero meggyűlölte őt»: Kalmár

gyarázni iparkodom a tényjelző mult alak lélektanát. Xen. An. II. 5. 31—32. elmondja az olvasónak, hogy a perzsa lovasok lemészárolták az útjukba kerülő görögöket. A görög tábor látta

csak igekötőtlenül hibáztatta a szerkezetet, s ebben teljességgel igaza volt, mert a gyűlölség Petronius szempontjából multnak nem érthető. De igekötősen a «mult» alak, igenis, az «egyidejű» állapot jelzésére is helyesen használható; ezt valószínűleg Kalmár sem vonja kétségbe, csak nem konstatálta és magyarázta a használatot.) Másodszor (ez már Kalmárnak szól): a magyarban nem szabad «egyidejűségről és előidejűségről» beszélni, hanem átképzeléses időhasználatról, mert hiszen a kezdetleges magyar oratio obliqua éppen az actioviszonyítás hiánya jellemzi. Harmadszor: a magyar oratio obliqua rendszeren átképzeléses, s azért minden tősgyökeres magyar ember az összes benne lévő igealakokat nem a közlő, hanem a szóbanlévő személy szempontjából érti. A tényjelző multak használata a magyarban még sokkal szűkebb körű mint a görögben s, úgy látom, leginkább tagadó főmondat mellett lehetséges. «A Kyklops nem vette észre (azt a tényt), hogy Odysseus társai oda voltak kötve a kosok hasa alá», ez talán még képzelhető magyar szerkezet (e. h. *vannak* kötve). Elfogadható a mult alak talán olyan példákban is, a hol a szóbanlévő személyek valami tényről szemben való viszonya külön elemekkel van éreztetve, pl. kivált *is* szócskával: «Petronius *is* tudta (a mit mi tudunk), hogy Nero *gyűlölte* őt». De biz én már ezeket a példákat sem *mondandm*: csak értem, miért használta a közlő, ha használta, a tényjelző multat. Legtöbb efféle mult alakhasználat ugyanis csakugyan nem egyéb germanismusnál és gallicismusnál, s Kalmárnak nagy érdeme, hogy nemcsak szóvá tette, hanem kellő nyomatékkel meg is róttá ezeket az idegenszerűségeket. A magyar mult idő az *oratio obliquában* pusztá *formalitássá* még nem vált, s éppen azért valaki szempontjából — már vagy a szereplő személy, vagy a közlő személy szempontjából — okvetetlenül multnak érezzük. Ha mármost a szóbanlévő személy szempontjából nem illik bele a helyzetbe, akkor tényjelzőnek, szubjektívnek értjük. Mivel pedig a szubjektivitásnak nagyon szűk a köre a magyar oratio obliquában: az efféle multak használata, mondjuk ki bátran, akárhány példát találnak is rá, pl. Jókainál, hibás és kerülendő. Ilyen teszem azt Komonczy-nak ez a példája: «*Ki látta a tanúk közül, hogy Bús Ferencz ellopta Bálint István pénzét?*» Az *ellopta* alak nem magyarázható a tanúk szempontjából, mert sem azt, hogy a multban ellopta a vádlott a pénzt, sem azt, hogy (állapotjelzőnek fogva fel a perfectumot) «lopott — értsd: tolvaj — állapotban van a vádlott» semmiféle tanú nem láthatta (legfeljebb hallhatta). A kérdést tehát ilyen értelemben (azaz objektív oratio obliquának) csak hibbant eszű bíró fogalmazhatná így. Ergo: a bíró, ha ugyan így beszélt, vagy hibásan, sőt értelmetlenül beszélt, vagy nem beszélt tárgyilagosan, hanem — a mi aztán elég nagy hiba egy bírótól — már kérdésében is ténynek jelezte a tolvajlást. Kérdése jó magyar fülnek legfeljebb ezt jelentheti: «a pénzt ellopta a vádlott, ez tény; ki látta is, hogy lopja?» Mert bizony máskülönben így B. F. ellopja v. lopja v. debreczeniesen «lopja elfelé» a B. J. pénzét?» Komonczy-nak Jókaiiból idézett példái, — már a melyek nem hibásak, mert bizony Jókainál ebben a tekintetben sok a gallicismus, meg a germanismus — szintén ilyen természetűek. Pl. «*ott is látta mindenki, hogy Katalin megszorítá völegénye kezét*» (N. B. a *megszorítá* alakot csak azért használja Jókai, mert -t végű igeöveknél ezt az alakot szereti használni a pattogós rosszhangzású perfectum helyett). Itt a hogy-os mondat is elbeszélő for-

a zavart, de még nem tudta, a miről mi tudjuk, hogy megtörtént (íme, magyarul is multat kellett mondanom), s azért a 33. fejezetben ezt olvassuk: οἱ δὲ Ἕλληες τήν τε ἰππασίαν αὐτῶν ἐθαύμαζον ἐκ τοῦ στρατοπέδου ὄρωντες καὶ ὃ τι ἐποίουν ἡμφεγνόουν, stb. = nem tudták mit csináltak (hívebben: a mit csináltak) nem pedig: ὃ τι ποιοῦσιν = a mit csinálnak, mert az olvasó már tudja a tényt. Egészen hasonló ehhez már Homerosnak ez a helye (9, 442): a Kyklops nem vette észre (a mit az olvasónak már elbeszél a költő), hogy Odysseus társai oda *voltak* (nem: «vannak») kötve a kosok hasa alá: οὐκ ἐνόησεν. ὣς οἱ ὅτ' εἰροπτόκων ὄτων στέρνοισι δέδεντο (nem: δέδενται, mint or. obliquában kellene). Xenophon Sokratesről szólva, nem érti, hogyan bizonyították a vádlók, hogy Sokrates nem *hitt* az istenekben (Xen. Comm. I. 1. 2. ὥς οὐκ ἐνόμιζεν θεούς (nem νομίζει, mert a közönség is tudja, hogy Sokrates már meghalt, mikor Xen. ezt írja) ποίῳ ποτ' ἐχρήσαντο τεκμηρίῳ; — Thukydides VII. könyvének elején is olyan tényt jelez a mellékmondat multja, a melyről az olvasó tudja, hogy az: csak az akkor szereplő személyek (a hellének) nem tudták: ἐβόλοντο (Ἀθηναῖοι) . . . καταστρέφεσθαι (Σικελίαν) ἄπειροι ὄντες (I. B. c) eset) . . . ὅτι οὐ πολλῶν τινη ὑποδέεστερον πόλεμον ἀνηροῦντο (nem: ἀναίρονται!) ἢ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους = nem tudták, hogy nem kisebb háborúba *fogtak* (nem: fognak), mint a peloponnesusi. Nem szaporítom tovább a példákat: a hol mult verbum sentiendi után a szereplő személy szempontjából nem mult események vagy állapotok multaknak vannak jelezve, ott az elbeszélő személynek *oka van rá*, hogy a maga szempontjából, mint tényt, multnak jelezze az eseményt vagy állapotot. Az ilyen helyek, ha objektivebb oratio obliqua közepette vannak, kirinak az oratio obliquából, mint az elbeszélő szempontjából tett közlések; ha magukban vannak, voltaképpen nem is lehet szó oratio obliquáról, hanem valami olyan mult tény közléséről, mely általánosan ismeretes, vagy a melyet az elbeszélő annak jelez s a melyet a szereplő személy többnyire csak akkor vett vagy akkor sem vett észre, mikor éppen az elbeszélő jelzi. Külömben az egész ógörögységben aránylag kevés ilyen példa van, s az átképzelés elmaradása, s az el-

májú, s azt jelenti = «azt a tényt, hogy megszorítá». Legjellemzőbb Komonczy tévedése ebben a — szintén Jókai-féle — példában: «X. úr *éleg ridegen hívott meg magához. Az volt rá a feleletem, hogy nem mentem el hozzá*». Ez nem azt jelenti, hogy a szereplő személy (a ki ez esetben egyúttal a közlő is, de az mindegy) udvariatlan feleletet adott a meghívásra, hanem azt, hogy *tettel* felelt neki: nem ment el hozzá. Az oratio obliqua így volna: «az volt rá a feleletem, hogy nem *megyek* el hozzá» s ez esetben volna a felelet üzenetnek értendő. Úgy, a hogy van, ismétlem, nem oratio obliqua.

beszélő szempontjából való mult alkalmazása valamennyiben hasonlóképpen motiválható. Ilyen pl. Homerosban ez a stereotyp sor (l. 3. 166, 12. 295) . . . γίνωσκον ὅ δὴ κακὰ μὴδε το δαίμων; «akkor aztán kezdtem belátni, (azt a ténnyt) hogy az isten rosszat forralt ellenem.» — Xen. Anab. I. 2. 21. ἐπεὶ ἤσθετο, ὅτι τὸ Μένωνος στρατεύμα ἤδη ἐν Κιλικίᾳ ἦν = mikor egyszerre csak megtudta (azt a ténnyt), hogy Menon serege már K.-ban volt (de ez már a magyarban alig utánozható!). — Platon Theait. 142. ἐθαύμαζον ὅτι οὐχ οἷος τ' ἦ εἶρεῖν = οὐχ οἷος τ' ἦ εἶρεῖν καὶ τοῦτο ἐθαύμαζον. — Protag. 315. B. ἰδὼν ἤσθην, ὡς καλῶς ἐδύαβοντο = καλῶς εὐλαβούντο, καὶ ἐγὼ τοῦτο ἰδὼν ἤσθην. — Xen. Cyrop. I. 4. 26. Κύρος ἐδήλου, ὅτι τοῦτον τὸν παῖδα μάλιστα ἠσπάξετο: K. jelét adta néki a ténynek — a mit különben is tudtak — hogy ezt a fiát szerette legjobban. Egyébiránt K. már nem is élt, mikor Xenophon ezt elbeszélte. — III. 3. 9. Κύρος κατενόει ὡς οἱ στρατιῶται τὰ σώματα εὖ εἶχον: ὅ is észrevette (azt a ténnyt), hogy a katonák jó testi állapotban voltak. Xen. Anab. VII. 8. 1. Εὐκλειδης συνήδετο τῷ Ξενοφῶντι. ὅτι ἐσέσωστο: E. együtt örült X.-nal a megmenekülésén (azon a már ismeretes tényen, hogy meg volt mentve). Gondolom, ezekre a helyekre nézve is sikerült meggyőzőnöm az olvasót arról, hogy a mult alakok alkalmazása az elbeszélő lelkében gyökerező s nem pusztán formai okokra vezethető vissza.⁷⁴⁾

⁷⁴⁾ Ellenben az újjörög irodalmi nyelvben, úgy gondolom, francziaolasz hatás alatt annyira elterjedt az elbeszélésben lévő oratio obliqua igéjének *pusztán formai okból* mult alakban való használata, hogy némely író majdnem kizárólag csak ezt a szerkezetet ismeri. Mutatják ezt pl. a SUE Jenő f. *Le juif errant* ANDREADIS-féle újjörög fordításából ezek a találmányos kiszemelt helyek: II. k. 3. f. ἐφαίνετο ὅτι ὅλαι αἱ ἐστῖαι ἦσαν ἐσβεσμένοι (que les foyers étaient éteints); klasszikus nyelven: εἰσὶν v. εἶεν ἐσβεσμένοι. — I. 4. ὁ Γερμανοὶ δὲν ἐτόλμησαν πλεόν νά ἀνανεώσωσι τὴν πρόστασίν των, ἐνοήσαντες ὅτι ἀνθρώπος ἔχων χαρακτηριστῆρα . . . δὲν ἦτο δυνατόν (qu'il était impossible que . . .) νά δεχθῆ χωρὶς νά ταπεινωθῆ; klasszikus nyelven ὅτι οὐκ ἔστι δυνατόν v. ἀδύνατον εἶναι. Vagy FÉVAL egyik regényéből (görög czíme: Ἡ οἰκία Καρναβαλέτ) a Σ. Η. betűkkel jelzett fordítónak következő szerkezete (31. l.): ἐπεισον ἑαυτὸν ὅτι ἦτο χρέος του νά διαλύσῃ σχέσιν τοσοῦτον ἐγκληματικῆν (= meggyőződött róla, hogy kötelessége feloldani ilyen bűnös viszonyt, klasszikus nyelven: ὅτι ἔστι v. εἶη, qu'il était son devoir). — 61. l. ἐλυπῆθη οἰστὶ δὲν ἦτο πλησίον του ὁ Ὀβετερ. — 67. l. ἐδείκνυεν ὅτι ἔτρεμαν (elárultta, hogy reszket, klassz.: ὅτι τρέμει, qu'il tremblait). Vagy a kiváló stilisztának, RHOUDISnak Feuillet-fordításából (*La petite comtesse*, Ἡ Μικρὰ Κόμισσα, az Ἑστία 1893. évfolyamában) 19. l. Πάντες ἐπερικύκλωναν τὴν ξανθὴν κυρίαν, πεισθέντες ἐκ τῆς συγκινήσεως αὐτῆς ὅτι δὲν ἦσται εὖετο (hogy nem tréfál, qu'elle ne plaisantait point). 167. l. ἤλπιζα ἔτι ὁ χορισμός καὶ ὁ χρόνος ἦσαν πραῖνοι τὴν ἀρμύρητα τῆς πληγῆς μου, stb. stb. Kár volna, ha a magyar oratio obliquából is kizorítanák az idegenszerű, eredetileg szubjektív multak a kezdetlegesebb, de elevebb, átképzeléses nem-mult indicativusokat még ott is, a hol az elbeszélő szempontjából való időviszonyítás lélektanilag

Külömben abban az esetben, mikor a *verbum sentiendi* után mult igealakos mellékmondat következik, ne feledjük azt sem, hogy ilyenkor a *mult alak a szereplő személy szempontjából* való multat is jelölheti, s hogy éppen ez a rendes alakhasználat magyarázata (l. I. A) c) α. β. γ.). Sokszor kétségkívül igen bajos, sőt lehetetlen eldönteni ilyenkor, vajjon objektív oratio obliquával, vagy az elbeszélő szempontjából való tényjelző multtal van-e dolgunk. Mivel azonban a görögben éppen úgy, mint a magyarban a példák óriás többsége átképzeléses, vezető elvül kell elfogadnunk, hogy a *mellékmondat mult alakját csak akkor magyarázzuk az elbeszélő szempontjából, ha a szereplő személy szempontjából egyáltalában nem magyarázható meg*. Azért fogtam fel átképzelésesnek fennebb pl. Homeros (XI. 439.) helyében az ἦλθεν multat; azért nincs kifogásom ellene, ha valaki pl. még az imént közölt Platon-féle példákban (Theait. 142. Protag. 315. B.) is átképzeléseseknek (s oratio obliquásoknak) magyarázza az ἦ és εὐλαβοῦντο multakat, s azért hibáztatom viszont, hogy pl. KÜHNER egy csomó ilyen kétes természetű multat határozottan az elbeszélő szempontjából iparkodik megmagyarázni.⁷⁵⁾

53. *Verbum finitimos* mellékmondatok használatakor tehát a görögben is van elég olyan példa, melyben az oratio obliqua objektív vagy szubjektivebb volta nem világos. Hogy azonban nincs annyi példa, mint a magyarban, annak az az oka, hogy a *verbum finitimos oratio obliqua* a görögnek nem egyedüli, sőt nem is leggyakoribb szerkezete a *verba sentiendi* és *dicendi* után. Sokkal gyakrabban fordulnak elő, kivált összefüggőbb, hosszabb oratio obliquában a magyarban igen szűkkörű *igeneves szerkezetek*; [a *participium* is, pl. Herod. VII. 218. ἔμαθον δὲ σφας οἱ Φωκῆες ὧδε ἀναβεβηκότας = *hogyan feljöttek* = *hogyan ott vannak* = ὅτι ἀναβεβήκασι]; különösen másodrangú *indicativusos* mellékmondat helyett, pl. Herod. I. 59. ἐδέετο τε τοῦ δήμου φυλακῆς τινας

sehogyan sem magyarázható. A magyar átképzeléses szerkezetre nálunk is kivált a *fordítósnak* kell ügyelniök. Nagy érdeme KALMÁR Eleknek, hogy ezt a fontos kérdést nemcsak napirendre tűzte (l. a M. Nyelvőr 1904. évf. 9. füzetében *A magyar consecutio temporum* cz. tanulmányát), hanem meg is róta a multak idegenszerű használatát. Ertekezésére tanulmányom magyar részére különben még visszatérek. (Mint hibáztatok benne, talán már eddigi fejtegetéseimből is világos: a jelenség *magyarázatát*.)

⁷⁵⁾ L. KÜHNER,² 878. l. Például ebben a Thukydides f. mondatban (V. 14): μετεμείλοντο (οἱ Ἀθηναῖοι) ὅτι οὐ ξυνέβησαν (τοῖς Λακεδαιμονίοις) a ξυνέβησαν multat egészen szükségtelenül magyarázza az elbeszélő szempontjából való multnak, mert a mult a szereplő személyek — az athéniek — szempontjából is teljesen helyén való; hiszen itt nem is használhatott volna achronistikus *indicativust* az elbeszélő. Sokszor azonban igazán kétséges lehet a magyarázat, s ilyenkor az illető helyek *értelme* mérlegelendő gondosan.

πρὸς αὐτοῦ κυρῆσαι, πρότερον εὐδοκίμησας (= διότι εὐδοκίμησε) ἐν τῇ . . . στρατηγίῃ, Νίσαιάν τε ἔλων (= διότι εἶλεν) καὶ ἀλλὰ ἀποδεξάμενος (= διότι ἀπεδεξάτο) μεγάλα ἔργα] kivált az *infinitivusos szerkezetek*, melyeknek használata köztudomás szerint a görögben még a latinnál is tágabb, mert felszólító formájú oratio recták helyén is használatosak (l. a most közölt példában is: ἐδέετο κυρῆσαι), sőt gyakran az oratio recta mellékgondolatainak (mellékgondolatos formájú mondatainak), or. obliquás kifejezésére is. Ezek az infinitivusok syntaktikailag alá lévén rendelve a verbum sentiendiknek, a gondolat függését forma szerint is kétségtelenül jelzik. Azonban, mint részletes vizsgálódásainkból már tudjuk (l. kül. a 34. pontot), sem az állítás módját, sem az időviszonyt ki nem fejezhetik a beszélő (vagy elbeszélő) személy szempontjából, s e tekintetekben teljesen közömbös természetűek, közömbösebbek még a latin infinitivusoknál is mód tekintetében az éppen most jelzett okból,⁷⁶⁾ időviszony tekintetében pedig fennebb (l. kül. a 16. és 34. pontot) jelzett és megállapított funkciójuk miatt. Azért, ha az oratio obliqua főgondolata a görögben infinitivusos szerkezettel van kifejezve, az infinitivus megfér a mellékgondolatoknak objektív (átképzeléses) kifejezésével is. Átképzeléses előadásban van például az imperfectum infinitivusa a következő példákban (Thuk. VI. 2): οἱ Ἐγεσταιοὶ . . . ἐδέοντο σφίσι ἐπαμῶναι λέγοντες . . . εἴ Συρακόσιοι . . . ἀτιμώρητοι γενήσονται καὶ . . . αὐτοὶ ἅπασαν δύναμιν τῆς Σικελίας σχήσουσι, κίνδονον εἶναι, μή ποτε . . . καὶ τὴν ἐκείνων δύναμιν ξυγκαθέλωσι. VI. 51. οἱ Καταναῖοι . . . ἐκέλευον, εἴ τι βούλονται, εἰπεῖν — VI. 60. 3. ἐπεισεν αὐτὸν ὡς χρῆ εἰ μὴ καὶ δέδρακεν, αὐτὸν . . . ἄδειαν ποιησάμενον σῶσαι. — *Maga az infinitivus el nem dönti, időviszony tekintetében átképzeléssel van-e dolgunk az oratio obliquában*, csupán csak egy esetben: ha egyúttal futurum is. Pl. Thukyd. VI. 24. 2. εὖ τε γὰρ παραινέσαι ἔδοξε καὶ ἀσφάλεια ὦν δὴ πολλῇ ἔσεσθαι (= úgy látszott, jó tanácsot adott, s hogy most már éppenséggel nagy lesz a biztonság), mely példában a szereplő személyek álláspontjából (szokatlanul) használt ὦν időhatározó még kezdetlegesebbé teszi az átképzeléses beszédet. Külömben az infinitivusos alakok funkcióját fennebb (v. ö.

⁷⁶⁾ Éppen azért, mert a modalitás az infinitivus formával nem lehet kifejezve, szokta használni a görög az infinitivus helyett a szándékoság jelölésére a (ὡς particulás) futuri (vagy imperfecti) participiumokat, a szükségesség jelölésére a -τέος végű igemellékneveket. Példák az utóbbi használatra különösen Thukydidesben gyakoriak; VI. 25. 2. egymás mellett kétszer is: (Νίκιας εἶπεν) . . . τριήρεσι μὲν . . . ἑκατον πλευστέα εἶναι, . . . καὶ ἄλλας ἐκ τῶν συμμάχων μεταπεμπτέας εἶναι, a hol πλευστέα gerundium-, μεταπεμπτέας gerundivum-forma alakhasználat. Rendesen megelőgesznek a görög írók az egyszerű infinitivusokkal: πλέειν, μεταπέμπεσθαι.

a futurumról mondottakat is a 43. pontban) olyan részletesen vizsgáltam, hogy rájuk nézve minden további fejtegetést feleslegesnek tartok. Jegyezzük meg, hogy a görög infinitivusos oratio obliquák csak a syntaktikai alárendeltség alakbeli kifejezésében különböznek a verbum finitimos oratio obliquáktól, a mennyiben nem kötőszóval, hanem más syntaktikai eszközzel, szorosabban jelzik az alárendeltséget, egyébként azonban még objektivebbek, mint azok, mert 1. nem jelzik az esetleges személyváltozást, 2. kivéve az átképzeléses jövő infinitivust, nem jelezhetik az időviszonyt, sem a szereplő, sem a beszélő (v. elbeszélő) egyén szempontjából 3. az állítás módját sem fejezhetik ki sem a szereplő személy szempontjából (l. a 49. pont c) példáit), sem a beszélő egyén szempontjából, a mely utóbbi functióra, mint látni fogjuk, az optativus való. Egyedüli jelentésük: az actióbeli állapotok különbségének feltűntetése, minden egyéb functió csak beléjük vagy rájuk érhető, de nincs meg bennök.

54. Az oratio obliquának eddig megbeszélte formái a függő gondolat történéseinek ténylegességét vagy teljesen jelöletlenül hagyták, vagy (a tényjelző multtal) megjelölték a beszélő személy szempontjából. Közös sajátosságuk volt ellenben, hogy a beszélő személy az illető gondolat vagy nyilatkozat közlésekor nem jelezte azt, hogy ama gondolat vagy nyilatkozat tartalmát nem ténylegesnek, hanem kérdésesnek, problematikusnak tekinti. Mivel a jövő alakú vagy értelmű verbum sentienditől függő oratio obliqua, mint láttuk (l. 51. pont) csak formailag oratio obliqua, s rendszeren tényt fejez ki, *a nem-mult verbum sentiendi után a görög (éppen úgy, mint a magyar) egyáltalában nem is szokta jelölni az idézett gondolat problematikus voltát.* Mult alakú (vagy ú. n. «praesens historicum»-os) verbum sentiendi után azonban, igenis, jelölheti: jelölheti pedig az optativus modus alkalmazásával. Így fűződött az optativus a *mult* verbum regensekhez, s talán ez a nyitja a görög optativus eddig megfejtetlen problemájának. Pl. Herod. I. 31. διέδεξε . . . ὁ θεός, ὡς ἄμεινον εἶη ἀνθρώπων τεθνάναι μᾶλλον ἢ ζῶειν (impft.); Xen. Cyr. II. 4. 7. Οἱ δὲ Ἴνδοι . . . ἔλεξαν ὅτι πέμψειε σφᾶς ὁ Ἴνδῶν βασιλεὺς (aor.); Xen. Hist. IV. 3. 10. . . ἡγγέλθη ὅτι ἡττημένοι εἶεν Λακεδαιμόνιοι . . . καὶ ὁ ναύαρχος Πείσανδρος τεθναίη (perf.); Her. III. 140. (itt ú. n. praes. historicum után) ὡς δὲ . . . Καμβύσης ἀπέθανε, . . . πονθάνεται ὁ Σουλοσῶν, ὡς ἡ βασιληὶς περιελήλυθοι ἐς τοῦτον τὸν ἄνδρα, τῷ stb. (perf.); Xen. Anab. I. 4. 11. Κῆρος . . . ἔλεγε ὅτι ἡ ὁδὸς ἔσοιτο πρὸς βασιλέα μέγαν εἰς Βαβυλῶνα (futurum). Platon Protag. 348. B. οὐδὲν ἀπεσάφει . . . ὁπότερα ποιήσοι (futurum). Az alakok fordításáról később szólunk.

Mikor azonban a görög beszélő ilyen optativus formákkal problematikusnak jelezte az idézett gondolatot, egyúttal le kellett

mondania arról 1. hogy az idézett történés vagy állapot időviszonyát a maga tényleges álláspontjából kifejezze; 2. le kellett mondania arról, hogy a szereplő személy szempontjából való modalitást (l. 50. pont *c*) alatt és az 51. pont elején) kifejezhesse, és 3. kivéve az *e* célra termett futurumot, le kellett mondania arról is, hogy a szereplő személy (és szóbanlévő helyzet) szempontjából való időviszonyt teljes határozottsággal megjelölje. A futurum optativusát, mint tudjuk (l. a 44. pontot), éppen azért teremtette meg a nyelvalkotó szellem, hogy az oratio obliquabeli történésnek a szereplő személy szempontjából való jövődőségét is kifejezhesse a problematikusság jelzése mellett. De az *actiók* optativusai, nem jelölhetik a szereplő személy szempontjából sem az *időviszonyt*. Syntaktikai alárendelésről léven szó, értekezésünk ama pontjában (l. kül. a 36. pontot), hol az *actiók* optativusainak funkcióját vizsgáltuk, olyan formában vetettük fel az erre vonatkozó kérdést, kifejezheti-e az optativus egészen határozottan az előzményességet vagy rákövetkezést a *főige történéséhez mérten*. Arra az eredményre jutottunk, hogy az imperfectum optativusa rendszeren az egyidejű történést jelzi, de néha érthető előzményes történésre is (l. Xen. Hell. I. 7. 5. és a többi ott idezett példát); a perfectum mindig az egyidejű állapot jelzésére való; az aoristos pedig a futurum optativusának kifejlődése után az előzményességet szokta jelezni, nem azért, mert mult jelentése volna, hanem *mert a pillanatnyinak képzelt történés alárendelő syntaktikai viszonyban természet szerint nem jelenthet mást, mint előzményességet, ha szándék, akarat stb. értelme nincs a főigében*. (Ha azonban a főigének efféle modális árnyalata van, az aoristos optativusa is rákövetkezést (utóidejűséget) jelöl. Pl. Hom. Il. I. 189. μερμήριεῖν, ἢ ὄγε . . . τοὺς μὲν ἀναστήσειεν, ὁ δ' Ἀτρεΐδην ἐναρίξει, ἢ ἔχολον παύσειεν, XVI. 554. πάτηγεν δὲ ἕκαστος, ὅππῃ φύγοι αἰπὸν ὄλεθρον. De efféle szerkezetekről később még szólnunk kell, l. 56. pont).

Olyan esetekben, mikor szándékosságról, akaratról, s más efféle modális árnyalatokról nem lehet szó a szereplő személy lelki állapotában, az imperfectum optativusa az együtt-történést és az előzményességet egyaránt jelentheti. Mivel a jelentés csak ráértésen alapszik, voltaképpen mindig magától a szóbanlévő helyzettől függ, hogyan értsük az imperfectum optativusát. Azért olyankor, mikor maga a helyzet nem dönt határozottan az előzményességre nézve, azaz: *mikor kétértelműség állhatna be*, a görög viszont lemond az optativus használatáról (és ezzel a problematikusság szubjektív jelzéséről), s inkább az indicativus mult alakjait használja, melyekkel azonban már nem előzményességet fejez ki, hanem mult időt, még pedig vagy a maga szempontjából vagy a szereplő személy szempontjából, tehát átkép-

zeléssel, éppen úgy, mint a futurum alakokkal átképzeléses jövő időt. Nincs indicativus és átképzelés, ellenben ki van fejezve a problematikusság pl. ilyenkor: Xen. Anab. I. 9. 11. καὶ εὐχῆν δὲ τινες αὐτοῦ (a már meghalt Kyrosról) ἐξέφερον. ὡς εἰχοίτο τοσοῦτον χρόνον ζῆν, ἔστε νικῆν, és Xen. Comm. II. 1. 13. ἤκουσα μὲν ὅτι Περικλῆς πολλὰς (ἐπιφθας) ἐπίσταίτο, mert beszélő és olvasó tudja, hogy Kyros és Perikles a beszéléskor már meghaltak, tehát nem lehet kétértelműség. Egy fennebb (l. 51. pont) közölt hasonló példánkban Xen. Comm. I. 1. 2. ὡς οὐκ ἐνόμιζεν (Σωκράτης) οὐδὲ ἡ πόλις νομίζει θεοὺς, ποίῳ ποτ' ἐχρήσαντο τεκμηρίῳ ki van fejezve a multság, de itt sem a szereplő személy szempontjából, hanem a beszélőéből, tehát átképzelés nélkül. Ellenben ebben a példában Xen. Hell. VI. 4. 7. ἀπηγγέλλετο ὡς οἱ τε νεῶ πάντες αὐτόματα ἀνεφύγοντο, αἷ τε ἰέρεια λέγοιεν, ὡς νύκην οἱ θεοὶ φαίνοινεν már kérdéses, vajjon a követek oratio rectában is nem multat mondtak-e a maguk szempontjából. Azaz: ἀνεφύγοντο vagy az elbeszélő szempontjából való tényleges mult, vagy a szereplő személyek szempontjából értendő, s akkor átképzeléses multtal és objektív oratio obliquával van dolgunk, mint a 49. pontban c) alatt említett példákban. Mint fennebb is jeleztem, mult főigétől függő mult alakú szerkezetben mindig kérdéses lehet, vajjon a mult idő a szereplő személy, vagy a beszélő személy szempontjából van-e használva (l. az 51. pont véget), de ilyenkor tanácsos csak akkor magyarázni a multat az elbeszélő szempontjából, ha a szereplő személyéből sehogyan sem magyarázható: azért helyesen járunk el, ha az ἀνεφύγοντο multat átképzelésesnek magyarázzuk, s a megfelelő oratio rectában (a követek jelentésében) is feltetelezzük. E szerint az oratio recta: Οἱ νεῶ ἀνεφύγοντο nem pedig ἀνοίγονται. Átképzeléssel kell tehát magyaráznunk pl. a következő multakat is: Xen. Hist. V. 2. 8. οἱ δ' ἐκ Φλιούντος . . . ἐδίδασκον, ὡς, ἔως μὲν σφεῖς οἴκοι ἦσαν, ἐδέχετο ἡ πόλις τοὺς Λακεδαιμονίους. — VII. 1. 13. εἶχε λέγειν, καὶ ὅτι μόνου τῶν Ἑλλήνων βασιλεῖ συνεμάχοντο ἐν Ἠλατταίαις καὶ stb. Ag. 1. 38. ἐδήλωσαν, ὅτι οὐ πλαστήν τὴν φιλίαν παρείχοντο. (A megfelelő oratio rectákban is mult idő feltételezendő.)

Az aoristos optativusának használatakor, mint tudjuk, nem lehet kétértelműség, mert a futurum optativusával szemben, ha szándék nem fejezendő ki, az aoristosé az előzményességet szokta jelölni. Azonban, ha az elbeszélő nemcsak nem akarja problematikusnak jelezni az idézett nyilatkozatot, hanem ellenkezőleg, ténylegességét akarja kiemelni, az aoristos optativusa helyett is inkább az aoristos mult idejét használja, s ez esetben, épp úgy, mint az imperfectum optativusánál, tanácsos csak akkor tényjelző multnak felfogni a mult alakot, ha a szereplő személy

szempontjából (tehát átképzéssel) sehogyan sem magyarázható. Így pl. átképzéletes multak a következő or. obliquák: Thuk. V. 56. Ἀθηναῖοι τῇ Λακωνικῇ στήλῃ ὑπέγραψαν, ὅτι οὐκ ἐνέμενον οἱ Λακ. τοῖς ἄρκοις. Xen. Cyr. I. 4. 7. οἱ δὲ ἔλεγον, ὅτι ἄρκοι πολλοὺς ἤδη . . . διέφθειραν. Herod. I. 86. ἔλεγε δὴ ὡς ἡλθε ὁ Σόλων. Másodrangú mellékmondatban Herod. I. 31. ἡ δὲ μήτηρ . . . εὖχετο Κλεόβι τε καὶ Βίτωνι τοῖσι ἐωυτῆς τέκνοισι, οἳ μιν ἐτίμησαν μεγάλως, δοῦναι τὸν θεόν, τὸ ἀνθρώπῳ τυχεῖν ἀριστόν ἐστι.

Az oratio obliquabeli optativus használatának köre tehát a görög nyelvben nagyon meg van szorítva, nem olyan tág mint a latin conjunctivusé. Először is a szubjektív optativus a fennebb jelzett okból csak mult főige után következhetik; másodszer: ha az előzményesség, illetőleg az átképzéletes időviszony határozottan kifejezendő, ez nem fér meg az optativus használatával az imperfectum esetében; harmadszor, ha a problematikusság nem jelzendő, nincs optativus még az aoristosban sem, hanem mult indicativus. Hozzáteszszük, a mit egy helyen már fennebb (az 54. pontban) is említettünk, hogy negyedszer (v. ö. fenn az 50. pont *e)* *α)* eseteit) ha az idézett gondolatban a szereplő személy szándéka, akarata stb. is jelzendő — a mi parancsot, tiltást jelentő igeik után és kérdezést jelentők után (függő kérdésekben) szokott gyakran megtörténni — ezt a görög nem fejezheti ki optativusszal, mert az optativus a beszélő szempontjából való problematikusság kifejezésére van lefoglalva. Úgy segít hát magán, hogy vagy infinitivusos szerkezetet mond (a mit a latin nem tehet), vagy conjunctivust a szereplő személy szempontjából, pl. Herod. I. 53. ἐνετέλλετο ὁ Κροῖσος ἐπειρωτᾶν τὰ χρηστήρια, εἰ στρατεύεται (or. rectában, azaz a követek beszédében éppen így) ἐπὶ Πέρσας Κροῖσος. Mert ha e helyett optativust mond = εἰ στρατεύοιτο, ez azt is jelenthetné: «vajjon háborúskodik v. háborúskodott-é a Pythia szerint Kroisos?» Tudnivaló, hogy ilyen esetekben is előfordul az optativus is, így pl. az éppen közölt Herodotos f. példa folytatásában: καὶ εἴ τινα στρατὸν ἀνδρῶν προσθείοιτο (or. recta: προσθήται) φίλον. Vagy a már idézett homerosi példákban: Hom. I. 189. μερμήριξεν, ἣ ὄγε . . . τοὺς μὲν ἀναστήσειεν, ὁ δ' Ἀτρεΐδην ἐναρίζοι, ἥε γόλον παύσειεν stb. (or. recta ἀναστήσω; παύσω;), v. XVI. 554. πάπτηγεν δὲ ἕκαστος, ὄπη φύγοι (or. recta: φύγω) αἰπὸν ἔλεθρον. De ilyenkor a görög a modalitás kifejezése tekintetében olyan pongyolaságot enged meg magának, melyet a latin nyelv mint fennebb (l. az 52. jegyzetet) már kifejtettük, nem tűr. Oἱ ὕπατοι ἐπήρουντο τοὺς πατέρας, τί ποιήσειαν sokértelmű kitétel, melybe a görögben a szereplő személyek akaratjelzése is beleérthető. A latinban ez nem járja: ez esetben a függő mondatot nem szabad görög módra így alakítani: quid facerent, hanem így: quid se facere *vellent*,

vagy legalább: *quid sibi faciendum* esetet (v. ö. a 77. jegyzetet is). A magyar felszólító mód is kizárja a kétértelműséget, mert a magyarban nem lévén obliquus modus, a felszólító mód csak önálló használata szerint, mint szándékot kifejező mód, érthető («megkérdezték mit csináljanak?») — Nem alkalmazhatja végtére a görög az optativus obliquust olyan oratio obliquában sem, melynek igealakjában az oratio rectában is optativus szükséges (l. az 50. pont *e*) β) eseteit és az 51. pont példáit). Azért főelv itt is, mint az időhasználatnál: ha valamely oratio obliqua optativusa a szereplő személy szempontjából (átképzéssel) is érthető és magyarázható, azaz, ha a megfelelő oratio rectában is szükséges: akkor az optativust nem szabad obliquusnak magyarázni, s az oratio obliqua objektive értendő.

55. Azokban az esetekben azonban, mikor a görög optativus mint modus obliquus csakugyan használható, a hasonló latin conjunctivusos szerkezetekkel együtt szubjektivebb formáját teszi az oratio obliquának, mely azért szubjektivebb, mert az *oratio obliquabeli történés modalitását a beszélő személy szempontjából jelzi*. Mint már tudjuk, a görög egy tekintetben többet is kifejezhet ilyenkor, mint a latin. Kifejlesztvén a futurumhoz való optativust, jelezni tudja azt is, a mire a latin még conjugatio periphrasticával sem képes, hogy az oratio obliquabeli történés a szereplő személy szempontjából jövőnek tekintendő. Ebben a gracismusban a futurum a primitív objektív elem képviselője, az optativus a fejlődéssel járó szubjektív elemé. Hasznára válik továbbá a görög kifejezésmód élénkségének és pontosságának, hogy a görögben a szubjektív (optativusos) szerkezetek minden nehézség nélkül váltakozhatnak még ugyanazon körmondaton belül is objektív verbum finitimos (indicativusos, oratio rectában is helyén lévő conjunctivusos és optativusos) és objektív, igeneves (infinitivusos, participiumos) szerkezetekkel. A görögben egészen közönségesek pl. az efféle tarka-barka, de az értelmet éppen a formák eleveisége miatt a latinnál jobban színező szerkezetek: Herod. III. 75. ἔλεγε ὡς τὸν Σμέρδιον ἀποκτείνεις (= «hogy állítólag megölte Smerdist»), a latin ezzel: *se occidisse Smerdim* vagy *Smerdim a se occisum esse*, nem jelzi a problematikusságot) τοὺς μάγους δὲ βασιλεύειν (= «és hogy a mágusok uralkodnak», t. i. tényleg). Minden nehézség nélkül folytathatta volna Herodotos indicativusszal is az oratio obliquát, ilyenformán: καὶ ὡς (v. ὅτι) οἱ μάγοι βασιλεύουσιν. Az optativusos és az indicativusos szerkezetet a formák egyöntettségéhez (az értelem kárára) ragaszkodó latin syntaxis tudvalévőleg nem tűri, s okvetetlenül infinitivusos szerkezetet kell használnia. Indicativus és optativus található együtt ugyanegy oratio obliquán belül, pl. Herodotos I. k. 86. fejezetében: ἔλεγε δὲ ὡς

ἤλθε . . . ὁ Σόλων, καὶ θηησάμενος πάντα τὸν ἑαυτοῦ ὄλβον ἀποφλαυρίσεις (ἤλθε tény, ἀποφλαυρίσεις hihetlennék látszó, paradox esemény). Indicativus és infinitivus például ebben (Herod. I. 2.): τοὺς δὲ ὑποκρίνασθαι, ὡς οὐδὲ ἐκεῖνοι Ἰοῦς τῆς Ἀργείης ἔδοσαν σφι δίκας τῆς ἀρπαγῆς· οὐδὲ ὦν αὐτοὶ δῶσειν (e. h. δώσουσι) ἐκείνοισι. Mindezen elegyes szerkezetek olyan gyakoriak a görög prózában, hogy szaporitanom sem szükséges a példákat. A görög annyira távol áll a latin nyelv pontoskodó (pedáns) formai szabatosságától, hogy még egy és ugyanazon mondatban is elegyít kétféle szerkezetet, akár csak — a közmondással szólva — a miskolczi csizmadia. Pl. Xen. Cyrop. I. 6, 18: Λέγεις σὺ, ὦ πάτερ, ὅτι ὥσπερ οὐδὲ γεωργοῦ ἀργοῦ οὐδὲν ὄφελος, οὕτως οὐδὲ στρατηγοῦ ἀργοῦ οὐδὲν ὄφελος εἶναι, v. ö. II. 4. 15, III. 1. 22., VII. 4. 7. VIII. 1. 25. Histor. II. 2. 2. De ez az utolsó elegyítés irodalmi használatban már igazán pongyolaság.

56. Mult verbum sentiendi után a görögben is átképzeléses indicativusos oratio obliquáknak *magyarra fordításában* nincs semmi nehézség, mert hiszen egészen pontosan fordíthatók. A conjunctivusos átképzeléses oratio obliquák fordítása is nagyon egyszerű, mert a magyarban minden felszólító formájú oratio obliqua csupáncsak átképzeléses lehet. Az optativusos, szubjektivebb oratio obliquák magyar fordításánál azonban nem szabad felednünk a következő tudnivalókat. 1. A magyarban a felszólító mód sohasem lehet obliquus modus, azaz: sohasem fejezheti ki az elbeszélő modalis álláspontját, hanem csak a szereplő személyét. Tehát a görög optativus obliquus magyar felszólítóval sohasem fordítható. Ne vezessenek félre bennünket azok az esetek, melyekben az optativus helyett felszólító mód van a magyarban; a felszólító móddal ilyenkor sem az optativust fordítjuk, hanem, mint már kifejtettem, kifejezünk vele valami olyasmit (a szereplő személy szándékát, várakozását) a mit a görög az optativus alakkal kifejezetlenül hagyott. De nemcsak felszólító, hanem feltételes móddal sem lehet az optativus obliquust magyarra fordítani. Azokban az esetekben, a hol a görög optativus helyett a magyarban feltételes mód alkalmazható, a feltételes mód nem az elbeszélő modalis felfogását fejezi ki, hanem a szereplő személyét, azaz más szóval: a megfelelő oratio rectában is szükséges és helyén való, mint az 50. pontban e) alatt s az 51. pont elején említett átképzeléses görög optativusok.⁷⁷⁾ 2. *A magyarban tehát nincs egyéb ismertetőjele az oratio*

⁷⁷⁾ Nem került el természetesen az én figyelmemet sem, hogy — legalább Budapesten — most már a magyar feltételes módot is kezdik éppen a műveltebb emberek is obliquus modusnak használni, sőt, a menyire jóakaróim figyelmeztetéséből tudom, magam is használtam ilyen-

obliquának, mint csupán csak az idő tekintetében átképzeléses igelalkhasználat. Ezért a görög optativusok is okvetetlenül időbeli átképzeléssel fordítandók magyarra. Még pedig nem csupán a görög futuri optativus, melynél az átképzelés a görögben is nyilvánvaló (erről l. fennebb a 44. és 51. pontot), hanem az aoristos, imperfectum, perfectum optativusa is. Az aoristosé a) mikor a görögben a verbum sentiendi történésehez képest előzményességet jelöl, azaz, ha szándékosság ki nem fejeződő, magyarra is átképzeléses mult idővel fordítandó; pl. Xen. Cyr. II. 4. 7. Οἱ Ἴνδοι ἔλεξαν ὅτι πέμψειε σφᾶς ὁ Ἴνδῶν βασιλεύς = az indusok előadták, hogy az indusok királya küldte (v. küldé) őket. Her. I. III. ἡ γυνή εἶρετο, ὅ τι μιν οὕτω προθύμως Ἄρπαγος μεταπέμψαιτο (= miért hivatta v. *hivatá*); Her. I. 31. (Κροίσος) ἐπερώτα (τὸν Σόλωνα) τίνα δεύτερον μετ' ἐκείνῳ ἴδοι (ὀλβιώτατον) = kit látott amaz után legholdogabbat? Thuk. VI. 28. 2. ἐβῶν, ὡς ἐπὶ δήμου καταλόσει . . . ἡ τῶν Ἑρμῶν περικοπή γένοιτο (= kiabáltak, hogy . . . történt). Ilyenkor persze a problematikusságot a magyarban semmi sem jelzi; b) ha a szereplő személy szándéka is kifejezendő, achronistikus, de átképzeléses felszólító móddal, pl. II. XVI. 554. πάτηγεν δὲ ἕκαστος,

formán, de úgy gondolom, csak első személyű verbum regens után, ilyen-félékben: «nem hiszem, hogy tudná; nem hallottam, hogy elment volna». Mivel a régi magyar irodalom latinos szófüzése ilyen kérdésekben nem dönthet, a mostani magyar közbeszédre nézve pedig hiányzanak még a kellő megfigyelések, részletesebben ez idő szerint még nem tudok nyilatkozni a feltételes mód illetén használatára nézve. Talán a magyar rész közzétételéig dülőre vihetem a kérdést, ha addig hivatottabb tisztázója nem akad. — Annyi bizonyos, hogy az elbeszélő vagy közlő személy szempontjából való problematikusságot az oratio obliquában mi nem annyira a mellékmondat igemódjával, mint az egész szerkezetnek átalakításával vagy határozószókkal jelöljük. Pl. «Jelentette, hogy N. elment», vagy még inkább: «bejelentette, hogy N. elment» — ezekben a mondatokban ténynek érezzük a jelentett eseményt. De ilyen fogalmazásban: «Olyasmit jelentett, hogy elment», vagy: «mintha elment volna». Vagy «*Ō* azt jelentette, hogy N. elment» kétségesnek érezzük a jelentés tárgyát. Használhatjuk a «szerinte» v. «állítólag» határozókat is ilyenféle célzattal. Hasonló a görögben ὡς és kivált δῆθεν particuláknak efféle használata; ezekkel a görög gyakran azt fejezi ki, hogy nem tényről, hanem csak a szereplő személy felfogásáról van szó. Pl. I. Platon, Resp. 329. A. ἀγανακτοῦσιν ὡς μεγάλων τιῶν ἀπεστερημένοι = méltatlankodnak abban a hitben, hogy . . . (v. mint a kik . . .); magnas res se amisisse *rati*; ils s'indignent *estimant* qu'ils sont privés de grands biens: — Gen. absolutussal: Xen. Mem. I. 1. 4. προηγόρευε τὰ μὲν ποιεῖν, τὰ δὲ μὴ ποιεῖν, ὡς τοῦ δαιμονίου προσημάλιντος = mert abban a hitben volt, hogy az istenség ad neki utasítást; — Xen. Cyr. III. 1. 9. ἐρώτα ὅ τι βούλει ὡς τάλησῃ ἐροῦντος = abban a hitben, hogy igazat fogok mondani. 2. Thuk. I. 92. οὐδὲ γὰρ ἐπὶ κωλύμῃ, ἀλλὰ γνώμης παραινέσει δῆθεν (a mint ὅk mondták) τῷ κοινῷ ἐπηρεβεύσαντο. — Soph. Trach. 382 (16λη) τῆς ἐκείνους οὐδαμὰ βλάστας ἐφώνει, δῆθεν (= a mint ὁ állította) εὐδὲν ἴστωρῶν.

ὄπτη φόγοι αἰπὸν ἔλεθρον = merre fussa a veszélyt, merre meneküljön a veszély elől; I. 189. μερμήριξεν ἢ ὄγε . . . τοὺς μὲν ἀναστήσειεν stb. . . ἢ ἐ χόλον παύσειεν = gondolóra fogta, vajjon . . . felállítsa-é . . . vagy csillapítsa-é haragját. Az a) esetben az előzményességet átképzeléses mult idővel fordítottuk, a b) esetben valami olyat is kifejeztünk a magyarban (= szándékot), a mi a görögben az optativusszal nincs kifejezve. A görög alak rákövetkezést jelentő szubjektív modalitású aoristos, a futurum optativusától (ἀναστήσοι, παύσοι) csak az actió határozott jelölésében különbözik. A magyar fordításnak valtaképpen az aor. conjunctivusa felelne meg, mely, mint tudjuk, ilyenkor csakugyan gyakran használtatik ez a görögben. 2. A *perfecti* optativus a magyarban szintén átképzeléssel, még pedig *okvetellenül achronistikus* (tehát *nem* mult) *állapotjelző* igével vagy frázissal fordítandó. Pl. Xen. Hist. IV. 3. 10. ἡγγέλθη ὅτι ἡττημένοι εἶεν Λακεδαιμόνιοι . . . καὶ ὁ ναύαρχος Πείσανδρος τεθναίη = azt jelentették, hogy a l.-ok le *vannak* győzve, s hogy F. *halott* (= meg *van* halva). Mivel a magyar perfectumot, ha momentán actiójü, vagy igekötős (terminativ-perfectiv árnyalatú) vagy hangsúlyos határozós v. tárgyas, nemcsak elbeszélő multnak érzi a jó magyar nyelvérzék, hanem kieri belőle a meglévő állapot jelzését is, fordítható ilyenkor a görög *perfecti* optativus a magyar állapotjelző perfectum indicativusával is. Pl. a fennebbi mondatban ὅτι τεθναίη fordítható így is = *meghalt* (= meg *van* halva, halott). De így már semmi szín alatt: hogy *meghala*, mert ezt az alakot az irodalom elbeszélő multnak használja. Példák még: Herod. III. 140: ὡς δὲ Καμβύσης ἀπέθανε, . . . πυνθάνεται (ú. n. praes. histor.) ὁ Συλοσῶν, ὡς ἡ βασιληὴ περιελήλυθοι ἐς τοῦτον τὸν ἄνδρα, stb. = megtudta, hogy a királyság erre az emberre (hangsúlyos határozó) *szállt* (= «*van* szállva»); — Herod. III. 75. τελευτῶν ἔλεγε, ὅσα ἀγαθὰ Κῦρος Πέρσας πεποίηκοι (= elmondta mennyi jót tett, hangsúlyos tárgy; = *milyen jótévéjük*) K. a perzsáknak; — Thuk. II. 48. ἐλέχθη ὑπ' αὐτῶν ὡς οἱ Πελοποννησιοὶ φάρμακα ἐσβεβλήκοιεν ἐς τὰ φρέατα = elmondták, hogy a p.-ak mérget *vetettek* a kutakba (úgy, hogy a mérég benne *van* a kutakban, mikor a jelentés történik). 3. Az *imperfecti* optativus fordításánál kell legjobban vigyázni, mert, mint már tudjuk, a főtörténéskor nemcsak meglévőnek képzelt, hanem előzményes történést is jelenthet. éppen úgy, mint az aoristos, csakhogy a neki megfelelő, rendes actióbeli árnyalattal. E szerint néha achronistikus jelentő móddal, máskor mult idővel — de mindenesetre állásponteltolódásos, átképzeléses mult idővel fordítandó. a) *Achronistikus* alakkal, a szereplő személy szempontjából cursiv-durativ történésnek fordítandó pl. Herod. I. 31. διέδεξε ὁ θεὸς ὡς ἄμεινον εἶη ἀνθρώπῳ τεθναίαι μάλλον

ἢ ζώειν = azt jelezte az isten, hogy *jobb* (nem: volt!) az embernek halva lenni, mint élni. I. 46. διέπεμπε πειραζόμενος τῶν μαντηῶν ὅ τι φρονέειεν = (hogy) mit *gondolnak* (nem: gondoltak) Xen. Anab. VI. 6. 27. ὁ Κλέανδρος εἶπεν ὅτι Δέξιππον μὲν οὐκ ἐπαινοίη, εἰ ταῦτα πεποτηκῶς εἶη = K. kijelentette, hogy nem *dicséri* D.-t érte, ha ilyesmit tett (= ha ilyesminek a tettese, elkövetője, művelője). Cyr. I. 3, 15. ἢ μήτηρ διηρώτα τὸν Κῦρον, πότερον βούλοιο μένειν ἢ ἀπιέναι = Anyja azt kérdezte K.-tól, maradni *akar*-é vagy menni? Anab. I. 1. 3. Τισσαφέρνης διαβάλλει (ú. n. praes. histor.) τὸν Κῦρον πρὸς τὸν ἀδελφόν ὡς ἐπιβουλεύει αὐτῷ = T. azzal rágalmazta K.-t bátyja előtt, hogy *ármánykodik* ellene. Ellenben *b) átképzeléses cursiv-durativ multtal* fordítandó, mert a görögben előzményes történetre értendő pl. Xen. Hist. I. 7. 5. οἱ στρατηγοὶ . . . ἕκαστος ἀπολογήσατο, καὶ τὰ πεπραγμένα διηροῦντο, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐπὶ τοὺς πολεμικοὺς πλέοιεν (impft.), τὴν δὲ ἀναίρεσιν τῶν ναυαγῶν προστάξειαν (aor.) ἀνδράσιν ἰκανοῖς. Itt az imperfectum (πλέοιεν) éppen úgy átképzeléses multtal fordítandó, mint az aoristos (προστάξειαν): különbség csak az actióárnyalatban van: «hogy ők *hajókáztak*, . . . hogy *rábizták*»; — l. még példát a 36. pont végéféle, a hol fel van említve több, kétes példa is. A fordításkor a szóbanlévő helyzetek természete pontosan mérlegelendő: attól függ, a magyarban achronistikus, vagy mult indicativust kell-e használnunk. V. ö. a 45. jegyzetet is.

57. A görög oratio obliqua a másodrangú mellékmondataiban, ha nem igeneves szerkezettel, hanem kötőszóval és verbum finitum-alakkal vannak kifejezve, az igealakok használata egészen olyan, mint az elsőrangúakban (azaz: az idézett főgondolatban). Tárgyam szempontjából tehát ezekkel a mondatokkal felesleges részletesebben foglalkoznom. Néhány példa különben eddig is előfordult.

58. Azonban a görögben valamely gondolatnak, mint idegennek jelzéséhez (épp úgy, mint a latinban is) *nem mindig szükséges az idegen személyt jelző verbum sentiendi vagy dicendi* kitétele. Az optativus obliquus, épp úgy, mint a latinban az ú. n. conjunctivus obliquus a verbum sentiendi *nélkül* is jelezheti, hogy a beszélő (vagy elbeszélő) személy valamely gondolatot problematikusnak tart, azaz: hogy az illető gondolat nem az ő gondolata. Az optativust ilyenkor a kezdő görög nagyon nehezen érti meg, kivált, ha magyarosan gondolkodik, mert a magyarban nincs modus obliquus.⁷⁸⁾ *Mivel a magyarban a gon-*

⁷⁸⁾ Nem tévesztendő össze az ilyen optat. obliquusokkal az olyan, ei kötőszóval fűzött átképzeléses optativusok, melyek nem az elbeszélő, hanem a szereplő személy szempontjából jelzik a modalitást (l. 49. pont

dolat idegennek jelzésére egyedüli eszköz az időbeli átképzelés előadás, ügyelnünk kell tehát ilyenkor, hogy az optativusos igét magyarrá átképzeléses alakkal fordítsuk.

Azonban az ilyen obliquusok fordítására voltaképpen csak akkor kell ügyelni, ha az opt. obliquus egyúttal imperfectum, vagy perfectum, kiváltképpen pedig, ha az imperfecti optativusoknak imént (3. a) alatt) ismertetett első fajtájához tartozik, azaz aIhoz, melynek a görög oratio rectában is achronistikus indicativus felel meg. Ugyanis a futurum optativusában a görög is jelzi az időbeli átképzélést is, ennek fordításában tehát nem lehet tévedni. Pl. Thuk. VI. 30. 2. ἐυκατέβη καὶ ὁ ἄλλος ὄμιλος ἅπας, . . . μετ' ἐλπίδος τε ἅμα ἰόντες καὶ ὀλοφουρῶν, τὰ μὲν ὡς κτήσονται (hogy *szereznek* valamit), τοὺς δ' εἴ ποτε ὀφείντο (= másrészt meg hogy *látják-e még* őket valaha). Az aoristos optativusa is vagy átképzeléses multtal fordítandó, vagy — ha szándék is kifejezendő — felszólító móddal: ezt a két fordítást is eltalálja minden fordító, s nem vét a helyes fordítás ellen még akkor sem, ha nem érzi, hogy a magyar igealakok átképzelésesek. De már a perfecti optativus fordításában jó ügyelni, hogy multtal ne fordítsuk, kiváltképpen pedig a leggyakrabban előforduló *imperfecti optativus* fordításában.

Lássuk például Herodotos következő helyének fordítását (VII. 2.): ἐστασίαζον (οἱ παῖδες τοῦ Δαρσίου), ὁ μὲν Ἀρταβαζάνης, κατότι πρῶτος τε εἴη . . . Ξέρξης δὲ, ὡς Ἀτόσσης τε παῖς εἴη stb. A magyarban azt, hogy a κατότι-val bevezetett okadatolás nem Herodotosé, hanem a szereplő személyké, modus obliquus hiányában csak átképzeléses fordítással éreztetjük, így: D. fiai pártoskodtak egymással; Artab., mivelhogy *ő a legöregebb* (nem: *ő volt* a legöregebb), X. pedig, mert *ő A. fia*. (Nem: *volt!* A mult idős fordítás, ha nem tényjelzőnek éreznők a multat, a magyarban félreértést is okozhatna. Ha pl. az eredeti így volna: «X. pedig azért, mert az ő anyja Atossa» — és a magyar fordító mégis «volt»-tal fordítaná az igét, az átképzeléssel gondolkozó törzsökös magyar ember úgy is érthetné a helyet, hogy Atossa *Xerxes szerint* «volt» csak az ő anyja, tehát már meghalt, mikor a pártoskodás kiütött. GERÉB József, Herodotos magyar fordítója, az első εἴη-t *volt*-tal fordítja, s ezzel elmulasztja annak a jelzését, hogy az okadatolás nem Herodotosé; a második εἴη-t aztán helyesen achronistikusan fordítja; — de szükségesnek látja a verbum sentiendi kitételét: «X. másrésztől

e) β) alatt). Pl. Homer. 2. 342. ἐν δὲ πῖθαι οἴνοιο . . . ἔστασαν, . . . εἴ ποτ' Ὀδυσσεὺς οἴκαδε νοστήσει: itt a magyarban helyén van a föltételes mód = boroshordók álltak sorban (várva Odysseust), hogy «hátha v. bárcsak hazatérne még». Itt az optativus az oratio rectában is megvolna.

arra *hivatkozott*, hogy ő Atossának . . . fia.» Így aztán hű a fordítás, de — szükségtelenül — terjengős). — Ilyen a következő *ei* kötőszós szerkezet is (de v. ö. a 78. jegyzetet), melyben nincs kívánság kifejezve: Thuk. II. 5. 1. Οἱ δ' ἄλλοι Θηβαῖοι οὐδ' ἔδει ἔτι τῆς νυκτὸς παραγενέσθαι πανστρατιᾶ, εἴ τι ἄρα μὴ προχωροίη τοῖς ἐσεληλυθόσι. . . ἐβροήθουν = A többi thebaiak, kiknek még éjszaka egész haderejükkel segítségül kellett volna érkezniök arra az esetre, ha valami nem *sikerül* a benyomultaknak (értsd: ha értesülnek, hogy nem sikerül). Homeros. Od. 5. 240. ἦρχε δ' ὁδοῦ νόσου ἐπ' ἐσχατίης, δεῖτι δένδρεα μακρὰ πεφύκειν . . . τὰ οἱ πλώσιεν ἐλαφρώς = előlment a sziget végére (Kalypso), a hol nagy fák nőttek (voltak nőve) . . . a melyek majd könnyen *úsznak* neki (Odysseusnak). (Értsd: a melyekről Kalypso gondolta, hogy . . . úsznak).⁷⁹⁾

59. Áttekintés.

1. A görög oratio obliquának igealakjában a személyek a közlő személy helyzetéhez képest átalakulnak. Személy (persona verbi) tekintetében nincs átképzés.

2. Az igeidők és actiók ellenben átképzések, a szereplő (nem a közlő) egyén szempontjából vannak megválasztva, vagyis helyesebben: a közlő egyén a szereplő személy helyzetébe képzelet magát. És pedig:

3. Az igeidők közül

a) a mult alakok (ἔγραψε, ἐγεγράφη, ἔγραψε, ἐγράφη) a szereplő személy helyzetéhez képest való mult történést (ἔγραψε, ἔγραψε, ἐγράφη) vagy mult állapotot (ἐγεγράφη) jelentenek.

Jegyzet. Azok a függőmondatok, melyekben az időviszony a közlő (nem a szereplő) személy szempontjától van multnak jelölve, tényeket tartalmaznak, és csak syntaktikailag tartoznak az oratio obliqua keretébe.

b) a jövő idő összes alakjai (igenevei is) a szereplő személy szempontjától való jövő időt jelölnék.

c) az achronistikus indicativusok (γράφει, γέγραψε) a sze-

⁷⁹⁾ A czélhatározó mondatok optativusai is nemesak oratio obliquában, hanem oratio rectában is (mult főigével kapcsolatban) nagyon közel járnak az obliquus értelembhez, s úgy gondolom, oratio rectabeli használatuk egyenesen az oratio obliquabeli használat hatásának tulajdonítandó (v. ö. a 37. pontot). A magyar fordításban semmiesetre sem lehet ilyenkor nehézség vagy kétség: mivel a magyar or. obliquában nem lehet obliquus modus, czélhatározó mondatokban az achronistikus *felszólító* alakokat kell használnunk, ép úgy, mint or. rectában. Pl. Hom. I. 32. ἀλλ' ἔτι μὴ μ' ἐρέεις, σωτήριος ὧς κε νέηται oratio obliquában Platonnál (Resp. 393. E.) így olvasható: ὁ δὲ Ἀγαμέμνων ἠγγράειν . . . ἀπίται δὲ ἐκέλευε καὶ μὴ ἐρεΐειν, ἵνα σῶς οἴκαδε ἔλθοι. Az ige magyarra felszólító móddal fordítandó, *nem* pedig feltételessel! = hogy épségben *érjen* haza, úgy, hogy a magyarban az or. obl. egyedüli jele: a személyváltozás.

replő személy szóbanlévő helyzetében meglévő cursiv-durativ történet (γράφει) vagy állapotot (γράφει) jelölnek.

4. Az actióalakok rendszeren önálló használatban a szereplő személy szempontjából való ismeretes különbségeket jelzik. Az actióviszonyítás csiráit csak az aoristos optativusa mutatja, mely a futurum optativusával szemben, ha szándék vagy kívánság ki nem fejezendő, problematikus előzményes történetet jelölhet.

5. Az actiók conjunctivusai (γράφῃ, γερράφῃ, γράφῃ, γραφῇ) a görög oratio obliquában csak a szereplő (nem a közlő) személy modalis felfogását jelenthetik. A közlő személy a szereplő személy lelkiállapotába képzelet magát. A görög conjunctivus tehát, éppen úgy, mint a magyar felszólító mód, sohasem lehet modus obliquus. (Νομίζει, ὅτι γράφῃ, vagy ἐννομεῖ, ὅτι γράφῃ a görögben ismeretlen kitételek). — A futurumnak éppen azért nincs conjunctivusa, mert conj. obliquus nincs, a jövőre való vonatkozást pedig az actiók conjunctivusai is mindig kifejezik: tehát nem volt rá szükség.

6. Az oratio obliquabéli optativus jelöli:

A) a szereplő személy modalis felfogását. Ismertetőjele, hogy ez esetben, éppen úgy, mint a conjunctivus, a megfelelő oratio rectában is szükséges. Állhat ἔν szócskával, vagy a nélkül. Ezt az átképzéletes optativust nem szabad összetéveszteni az optativus obliquusszal.

B) jelölheti, mint optativus obliquus a közlő, illetőleg elbeszélő személy modalis felfogását. Csak multba tartozó problematikus gondolatok, érzések, nyilatkozatok közlésénél van helye, mert a nem multa vonatkozók a közlő szempontjából nem problematikus, hanem tényleges eseményekre vagy állapotokra szoktak vonatkozni.

Jegyzet. De multba tartozó oratio obliquában is gyakran elmulasztja a görög problematikus jelzését, hanem inkább indicativusszal vagy conjunctivusszal a szereplő személy lelkiállapotának megfelelően jelzi a modalitást.

Mint optativus obliquus jelöli

a) a futurum optativusa (γράφῃ) ez a sajátosságos görög alak, melynek párja még a latinban sincsen, a szereplő személy szempontjából jövődő (futurum) történetet vagy állapotot actióbéli különbségtétel nélkül (a cursiv-durativ és punctualis actió megkülönböztetésére nincs is külön alak; a perfectumé: γερράφουτο nem használatos), — de egyúttal, mint optativus obliquus, azt is, hogy az elbeszélő az illető állítás igazságát problematikusnak tekinti.

b) az actiók optativusai közül az imperfectumé és a perfectumé (γράφῃ, γερράφῃ) actióviszonyításra nem használhatók, tehát a rendes actióbéli különbség mellett beléjük érthető mind a három viszony; hol ú. n. egyidejűséget, hol ú. n. előidejűséget

(előzményességet), hol ú. n. utóidejűségét (rákövetkezést) jelenthetnek. Az aoristos optativusa (γράφαι, γράψαιεν) egyedül mutatja a görögben az actióviszonyítás némi csiráját (l. 4. alatt). — Az optativus obliquus a szereplő személy szempontjából való modalitást nem jelölhetvén, opt. obl. alkalmazásakor a görög ezt sokszor kifejezetlenül hagyja (úgy, mint az infinitivusszal is, l. lenn), vagy opt. obliquus helyett a szereplő személy szándékát kifejező conjunctivust használ (l. 5. alatt).

7. Az infinitivusokat a görög olyankor is használja, mikor az oratio obliqua igéjében a szereplő személy kívánsága, szándéka (tehát conjunctivus értelem) volna kifejezendő;

a) de az infinitivus a modalitást mindamellet sem a szereplő, sem a közlő egyén szempontjából ki nem fejezi, hanem ez csak beleértendő;

b) az időt, még pedig a szereplő szempontjából, tehát átképzéssel, csak a futurum infinitivusa fejezi ki (γράφειν). De ezzel viszont az actióbeli különbség nem fejezhető ki;

c) az actióalakok infinitivusai közül az imperfectumé és a perfectumé (γράφειν, γεγραπέναι) a szereplő személy szempontjából való ismeretes különbséget jelzik, minden actióviszonyítás nélkül, úgy hogy hol «egyidejű», hol «előidejű», hol «utóidejű» történést vagy állapotot jelenthetnek. Az aoristosé azonban (γράφαι) — ha a főige a szereplő személy szándékát, kívánságát nem involválja, — a futurum infinitivusával szemben az előzményességet szokta jelenteni. (Az actióviszonyítás csirája, v. ö. 6. B) b) alatt.)

60. Összefoglalás.

A görög oratio obliqua tehát legtöbb esetben csak az igebeli személyek tekintetében különbözik a megfelelő oratio rectától. Idő és actióhasználat tekintetében mindig az oratio rectát utánzó, azaz átképzeléses. Mód tekintetében is lehet átképzeléses, de lehet szubjektivebb természetű is.

E szerint a görögben az oratio obliquának két főfajtája van:

a) *Objektív oratio obliqua.* A megfelelő oratio rectához képest csak a) vagy a személyek módosulhatnak más személyjelek által, b) vagy személytelen az alak, azaz infinitivus. Idő, actió, mód tekintetében az előadás átképzeléses. A görögben ez a rendes forma. Ismertetőjele, hogy, a személyeket kivéve, oratio rectában is teljesen ugyanolyan a szerkezet. Ha pedig személyváltozás sem szükséges, az or. obliqua és recta teljesen egyforma.

b) *Szubjektivebb oratio obliqua.* Formája és ismertetőjele: az optativus obliquus, mely a közlő (elbeszélő) személy szempontjából problematikusnak, kérdéses igazságúnak, ténylegességűnek jelzi a közölt gondolatot, érzést, nyilatkozatot. Szubjektív eleme: a modalitásnak a közlő (elbeszélő) személy szempontjából

való kifejezése. Mivel azonban az optativus alak, a futurumot kivéve, időt nem jelent, csupán bizonyos kvalitású történést, — az optativus obliquus használatával az aoristosban egy más szubjektív elem is jelentkezik a görögben: a történéseknek egymáshoz viszonyítása.

Nem veendő fel harmadik kategoriául *tényjelző* fajtája a verba sentiendi és dicendi-től függővé tett mellékmondatnak. Ennek formai ismertetőjele az indicativus, de ez igazán felismerhetővé csak akkor válik, ha olyan mult időalak van az oratio obliquában, mely átképzeléses alapon (azaz a szereplő személy szempontjából) sehogyan sem érthető és magyarázható. Ez a mult alak a közlő személy szempontjából jelzi ténynek a szereplő személytől észre nem vett, nem nyilvánított vagy tőle is észrevett, nyilvánított gondolatot. Ez a multjelzés tehát szintén szubjektív elem a szerkezetben, mint az optativus obliquus. De míg az optativus nemcsak megfér az or. obliqua természetével, hanem egyenesen alkalmas az or. obliqua ismertetőjeléül, addig a tényjelző mult kirí az oratio obliqua keretéből, s az egész szerkezet csak forma szerint nevezhető függő beszédnek: volta-képpen nem egyéb rövidességnél (brachylogiánál), melyben a közlő személy nem idéz, hanem elbeszél, állít, melyben a gondolat egy része ki van hagyva, s a gondolat elemeinek logikai rendje fel van cserélve. Ez a multtal való tényjelzés a görögben igen ritka, a magyarban pedig lehetőleg kerülendő. A latinban csak másodrangú mellékmondatokban lehetséges, de az ilyen mondatok annyira kirínak a latinban törvényszerű modus obliquus-os előadásból, hogy a grammatikusok nem is számítják bele az oratio obliqua keretébe.

GYOMLAY GYULA.

Külföldi irodalom.

NIELSEN KONRAD. En gruppe urnordiske laanord i lappisk. (Különnyomat a «Minneskrift over prof. dr. Sophus Bugge»-ból.)

PAASONEN H. Zur frage von der urverwandtschaft der finnisch-ugrischen und indo-europäischen sprachen. Helsingfors. (Különnyomat a FUF. VII. kötetéből.)

Suomi. Neljäs jakso, 5. osa. (HENRICUS FLORINUS: Wanhain suomalaisten tavaliset ja suloiset sananlascut. — ELSA LINDSTRÖM (RYDMAN): Äänneopillinen tutkimus Jaakko Suomalaisen virsikirjan kielestä. — HARRY STRENG: Konsonanttiyhymä ts suomen kielessä. — NANNA V. FLEANDT: Kaksi konsonanttia sanan alussa suomen kielessä. — TEKLA TEIVAALA: Virolaisista paikannimistä 1200-luvulla.) Helsingfors, 1907. — Ára 5 finn marka.

WIKLUND K. B. Det Lulelappske skriftspräkets ortografi. (Különnyomat a Le Monde Oriental II. kötetéből. 1907.)

Ismertetések és bírálatok.

Dr. Siegmund Simonyi: Die ungarische Sprache. Geschichte und Charakteristik. Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner. 1907. 8-r. 443 l. — Ára 9 márka 50 pf.

A magyar nyelv iránt régtől fogva megvolt az érdeklődés a külföldi nyelvészekben; de mindeddig hiányzott olyan munka, melyből a külföldi tudósok nyelvünk történetét és szerkezetét megismerhették volna s nyelvtudományunk fejlődéséről s főbb eredményeiről legalább dióhéjban tudomást szerezhettek volna. Ezen a sajnos hiányon akart segíteni SIMONYI előttünk fekvő könyvével, mely *A magyar nyelv cz. munkájának német átdolgozása.*

A mily nagy örömmel fogadták az érdeklődők a magyar könyvet mind első (1889.), mind második (1905.) kiadásában, éppoly örömmel üdvözljük most német átdolgozását. Nagyon szükséges volt, hogy a külföld érdeklődő tudósai a nyelvnek fáradságos megtanulása nélkül is pontos ismeretet szerezhessenek nyelvünk főbb sajátosságairól és nyelvtudományunk fontosabb eredményeiről, s eloszolják nem egy ferde nézet, mely a magyar nyelvről és rokonairól kellő ismeretük hiánya miatt az európai nyelvészetben kialakult. SIMONYI könyve e részben valóban hézagpótló munka; megírásával a szerző jó szolgálatot tett az európai nyelvészetnek és mindenekelőtt a magyarság ügyének.

A magyar könyvnek didaktikus célja volt: a magyar nyelv tanítására készülő egyetemi hallgatóknak bevezetést akart nyújtani a magyar nyelvtudomány módszerébe és eredményeibe, e mellett a nyelvi kérdések iránt érdeklődő művelt nagy közönség érdekeit is szem előtt tartotta. A német átdolgozással más célja volt a szerzőnek: be akarta mutatni a magyar nyelv szerkezeti sajátosságait és a magyar nyelvtörténet főbb mozzanatait, különös figyelmet fordítva az általános és az indogermán nyelvészetre. A célnak megfelelően a könyv tartalma is változott. A beosztása egészben véve ugyanaz maradt ugyan, de az egyes fejezetek tartalma nem egy helyen lényegesen átalakult. Kima-

radtak az olyan fejtegetések, melyek elemi kérdéseket tárgyaltak s a magyar könyv didaktikus célját szolgálták (pl. mi a nyelv? mi a nyelvtörténet? a nyelv életének tényezői: a szájhagyomány és az analógia, a nyelvrokonság mivolta, mire jók a nyelvemlékek? stb.); viszont részletesebb megvitatásban részesültek az oly kérdések, melyek az általános vagy az indogermán nyelvészettel kapcsolatosak, továbbá azok a nyelvi jelenségek, melyek a magyar olvasók előtt általában ismertek lévén, a magyar könyvben bővebb tárgyalásra nem szorultak.

Miként a magyar könyv, ez is két részre oszlik. Az első rész a magyar nyelvnek életét, a második annak szerkezetét tárgyalja. A fejezetek tartalmát a könyv sorrendjében haladva röviden a következőkben ismertetjük.

A magyar nyelvtudomány történetét vázlatosan ismertető bevezetés után a szerző a magyar nyelv eredetéről, a finnugor nyelvek rokonságáról, majd az ural-altaji nyelvrokonságról tájékoztat. Fejtegetéseiben általában a magyar könyvhöz tartja magát, de azokkal az elméletekkel, melyek a finnugor nyelvekben, csak azért, mert ragozók, alsóbbrendű, tökéletlenebb nyelveket láttak, behatóbban foglalkozik. Éles elmével sorra czáfolja azokat a kicsinylő szemrehányásokat, melyekkel ezeket a nyelveket illették, és kimutatja, hogy pontos vizsgálathoz ez állítások többnyire elhamarkodott következtetéseknek bizonyulnak, s a kifogásolt jelenségek vagy nem egyedül a finnugor, ill. ural-altaji nyelvek sajátjai, vagy legalább is oly jogosultak és czélszerűek, mint az indogermán nyelvek tökéletesnek állított sajátosságai. — Az idegen hatásokat általában a magyar könyv előadása szerint tárgyalja, de fejtegetéseit egy egészen új fejezettel toldotta meg, melyben az európai nyelvekben meghonosodott magyar elemekkel foglalkozik. — A nyelvemlékekre vonatkozó részben a legrégebb összefüggő nyelvemlékeket (köztük a Nagy Lajos korabeli eskümintát és Hunyadi János kormányzói esküjét is) betűszerinti szövegükben (a HB.-t hasonmásban is) közli, megjelölve valószínű olvasásukat. A HB.-nek latin fordítását, a GyulGl.-nak latin eredetijét is bemutatja, a többiek-nél német fordítást közöl. A nyelvi sajátságokat ezeknél is, a kódexek-nél is a magyar könyv előadása szerint behatóan tárgyalja. — A népnyelvet ismertetve, az egyes nyelvjárások jellemzését rövidebbre fogja; a fejezet végén szövegközléseket ad. — A nyelv életére vonatkozó utolsó fejezetben az irodalmi nyelv, a nyelvújítás és a nyelvhelyesség kérdéseivel foglalkozik, jobbra a magyar könyv fejtegetéseire tartva magát.

A nyelv szerkezetét tárgyaló rész a hangtörténetre és a helyesírásra vonatkozó fejtegetésekkel kezdődik. Az erről szóló, jól átdolgo-

zott fejezetben a szerző rövid áttekintést ad a magyar nyelv hangrendszeréről, fonétikus átírásban közölt példákon mutatva be a magyar nyelv hangjait. Azután behatóan ismerteti a magánhangzóilleszkedés jelenségeit, a nyíltsági fok változását s a magánhangzók egyéb változásait. Részletesen szól a mássalhangzók változásairól, majd a hangváltozások okairól. Végül a helyesírás történetét adja egészen a magyar könyv előadása szerint. — A magyar könyvtől eltérően a következő fejezetben a jelentésváltozásokkal és a beszédrészekkel foglalkozik, míg az összetételt és a szóképzést az azután jövő fejezetben tárgyalja. A jelentésváltozásokat rövidre fogva mutatja be, a magyar könyv bő fejtegetéseiből csak néhány jellemző és érdekes példát említve föl. A beszédrészeket ellenben jóval részletesebben tárgyalja. Ide vonatkozó fejtegetései majdnem egészen újak. A szóösszetétel tárgyalásának kezdetén WUNDTnak az összetételekre vonatkozó fölosztását hasznavehetetlennek minősíti. Fejtegetései különben egészen a magyar könyv előadását követik. A szóképzés fajait: a deverbális és denominális igeképzést, a denominális és deverbális névszóképzést magyar könyve szövegének fölhasználásával, de a TMNy. alapján lényegesen kibővítve mutatja be. — A ragozásra vonatkozó fejezet elején a szótöveket tárgyalja, rövid és mégis elég kimerítő fejtegetésben mutatva be az ezeknél előforduló főbb változásokat. Az igeragozás és a névragozás jelenségeinek megbeszélésében a magyar könyv szerint halad, mindössze azt a lényeges változtatást teszi, hogy a birtokos személyragokat, melyeket a magyar könyvben — a szóképzés fejezetében — éppen csak érintett, itt részletesen tárgyalja. — Az utolsó és leginkább átdolgozott fejezet a mondatant öleli fel. Az egyszerű mondat fajainak megvilágítása után a szerző az alany és az állítmány, a tárgy és az állítmány viszonyát, a hely-, idő- és egyéb körülményhatározókat, a határozásra szolgáló igeneveket és a jelzőt tárgyalja, tanulságos fejtegetéseit gondosan megválasztott példákkal világítva meg. Majd a szórendről szól, végül az összetett mondat fajait tárgyalja jobbra a magyar könyv előadása szerint.

A fejezetek végén a szerző irodalmat is közöl. A magyar könyvben felsoroltak közül mellőzi az általános munkákat s a kevésbé fontos dolgozatokat, viszont fölemlíti az újabban megjelent értekezéseket.

A könyvet pontos betűrendes szó- és tárgymutató zárja be, mely gyakorlati hasznavehetőségét emeli.

A munkának mind egészén, mind részleteiben meglátszik a szakavatott átdolgozó keze nyoma. A magyar könyv tartalmának a német könyv célja szerint való átalakításán és kiegészítésén, meg az újabb

eredményeknek fölhasználásán kívül meglátszik ez azon is, hogy a szerző a magyar munkába becsúsztott hibákat a lehetőség szerint kijavította. Örömmel konstatáljuk e részben, hogy SZINNYEINEK a magyar könyv egyes helyeihez írt jegyzeteit (l. NyK. XXXV. 428—450. l.), ha csak felfogásával nem ellenkeztek, általában felhasználta s ezzel is tökéletesbítette munkáját. Ily nagy terjedelmű és nagy anyagot felölelő munkánál nem lehet csodálnunk, ha egy-két hiba a szerző gondos figyelme ellenére mégis becsúsztott a könyvbe. Így a *dolmány szót* (63. l.) a szerző a régi török jövevényszavak közt a magyar könyvből bennfelejtette, pedig nem tartozik közéjük. A HB. néhány szavának átírását itt ott módosította, de más helyütt feledségből meghagyta s így ezeknek kétféle olvasását találjuk, nevezetesen: *halsz* 108.: *holsz* uo. (szövegben) | *isemök* 106.: *esemököt* 108. | *uramk* 106., 109.: *uromk* 219. | *terömtöe* 107.: *terömtövé* 108. l. Ezzel kapcsolatosan azt is megemlítjük, hogy a szerző a HB. néhány szavának olvasásában (pl. *hamuv*, *keserüv*, *mönyé*, *öendöl*, *nyugolmábelé*, *lélkéért*, *éleszjé*, *szentüi*, *munkás*, *jau* stb.). SZINNYEINEK többször megokolt olvasásától eltér. Szívesen látnók, ha a szerző ezeket illetőleg a maga álláspontját valahol megokolná: ezzel igen nagy hálára köteleznék le a mindkét olvasást jól ismerő magyar nyelvészeket. Az irodalom közlésében a szerző, mint említettük, igen helyesen csak a fontosak felemlítésére szorítkozott; de ezek közt is egynéhányt említetlen hagyott. Ilyenek nézetem szerint a következők: RELI LAJOS «Latin szók a magyar népnyelvben» cz. dolgozata (az idézetteknel becsebb munka) és R. PRIKKEI M. rávonatkozó ismertetése (NyK. XXIX. 331), ZOLNAI GYULÁNAK «Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig» cz. füzete (a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványainak 1. száma), a népnyelvi gyűjtések irodalmánál a Magyar Nyelv cz. folyóirat.

A szerző minden részletkérdést tudós alapossgal, világos előadásban, a legtöbbször mintaszerű rövideggsel s mégis minden hézag nélkül tárgyal s az anyagot úgy tudja elrendezni, hogy az olvasónak az egésztől biztos áttekintése legyen. Könyve mind gazdag tartalmát, mind fejtegetéseinek tudományos értékét tekintve kiváló alkotás, a melyet nagy haszonnal forgathatnak a külföldi nyelvészek, de a hazaiak is.

SZEREMLEY CSÁSZÁR LORÁND.

Kisebb közlemények.

A háromszéki nyelvjárás ügyében.

ERDÉLYI LAJOS válaszában (NyK. XXXVII. 323) tartalmában és hangjában az ő tudásának és műveltségének hű, de igen szomorú képe tükröződik. Hangja nem fog bennem visszhangot kelteni, de tartalmára van egy pár komoly megjegyzésem.

A ki haragszik, annak nem szokott ugyan igaza lenni, de válaszában egyetlen egy pontjában mégis föltétlenül igaza van ERDÉLYINEK. Értekezésének ezen mondatát: «beszélhetünk háromszéki nyelvjárásról továbbra is; sőt a megye fekvése s a történet alapján, természeti és politikai okok alapján tudományosan is» félreértettem. Nem vettem észre a benne rejlő párhuzamosságot, hogy a megye fekvése = természeti okok, s a történet = politikai okok, s azért ezen hozzáfűzött megjegyzésem: «hogy földrajzi, történeti, természeti(?) és politikai okok jogosíthatnának fel arra, hogy tudományos értelemben beszélhessünk háromszéki nyelvjárásról, azt kereken tagadnom kell» (NyK. XXXVII. 308) — csakugyan tárgyaltan. Hogy tévedésem a mondat meg nem értéséből származott, azt nyilván mutatja a 'természeti' szó mellé tett kérdőjelem is. Csak azt jegyzem meg még e ponthoz, hogy ha E. mondatában e nem nagyon találó 'természeti' szó helyett a szabatos 'földrajzi' állott volna, akkor ez a tévedés aligha esett volna meg velem.

Hogy miben nincsen igaza, azt e helyen nem fogom felsorolni, mert semmi kedvem szinte vége nincs litániát lenyomatni azon apró fogásainak leleplezésére, amelyekkel hol fordít, hol megferdít egyet állításaimon, hogy tudatlanságomat bizonyíthassa; egy szakemberekből álló bizottság előtt azonban bármikor szívesen vállalkoznám rá. Egyszerűen annak kijelentésére szorítkozom tehát, hogy az előbbi egyetlen-egyem kívül cikkemnek minden egyéb részét most is fenntartom. Túrhetetlennek tartom azonban, s azért szó nélkül nem hagyhatom E.-nek azon taktikáját, hogy értekezése ellen való súlyos kifogásaimat (bizonyára ellenérvei gyöngeségének tudatában) azzal akarja megerősíteni, hogy nyelvjárás közléseimet megbízhatatlannak, sőt — minek kertiljünk a szóval? — hazugoknak mondja. Szavam hihetlenségét különösen három érveléssel véli bebizonyíthatni.

1. Ugyanegy kérdésről egyszer ez a véleményem, egyszer meg az (330. és 332). — A hétfalusi csángók eredetéről más volt a véleményem

nyem 1903-ban (A barczasági magy. közs. tört. 5), és más 1905-ben (Erd. Muz. XXII. k.); a halmágyiakéről más 1901-ben (NyK. XXXI. 422—23) és (az ő állítása szerint!) más 1905-ben (Erd. Muz. XXII. 72); Hidvég és Árapatak nyelvjárási hovatartozásáról (az ő állítása szerint!) más 1904-ben (Nyr. XXXIII. 446) és más 1907-ben (NyK. XXXVII. 318). Ez a következetesség! — kiált fel legutóbbi bizonyítéka után.

Föltéve (de csak az elsőről megengedve), hogy ez ellenmondások csakugyan volnának, akkor sem bizonyítanak korántsem azt, a mit E. velük czéloz, hogy az én kutatásaim megbízhatatlanok, hanem legfeljebb azt, hogy én az évek folyamán egyet-mást tanulni is szoktam, s ehhez képest egyik-másik kérdésben való nézetem módosulni is szokott. Nem úgy, mint E.-é, ki 1903-ban (Nyr. XXXII. 426) azt írta, hogy Háromszéken *e, ó, ö*-féle diftongust ejtenek, s álszégyenből még ma se meri bevallani, hogy tévedett. Nekem bezzeg szakasztott ugyane kérdésben való tévedésem volt bátorságom már 1903-ban (NyK. XXXII. 559) bevallani, tehát szerinte bizonyára itt is következetlenségbe estem, ő pedig — következetes maradt!

2. Legutóbbi háromszéki tájszóközlésemben (Nyr. XXXVI. 326) «a legtöbb tájszónak vagy alakja, vagy jelentése kétes szerintünk, a kik csak háromszékiek vagyunk. (Vö. pl. *alacsony* = silányabb minőségű, *olcsó vászon!* *általkormányoz* = átvezet az erdőn, *elkel* és *elkövetkezik* eltávozik; *intézik* = megy, az uraság! *disznószakój*: *disznóól* stb., hogv többet ne is említsek.)» — Szórol-szóra, sőt írásjelről-írásjelre így írja ezt: NyK. XXXVII. 331.

Hogy E. kételkedik benne, hogy az *elkel* és *elkövetkezik* igék a tőlem hallott és a Nyr. idézett helyén híven közölt mondatokban csakugyan azt jelentik, hogy: eltávozik, s hogy kételkedik abban is, hogy a *disznószakójt* csakugyan ezen érdekes alakjában hallottam, azt esetleg sajnálhatnám ugyan (ha t. i. rászorulnék az ő legfelsőbb placetjára), de el nem tilthatom tőle, mert a tisztességes kritikát el kell tűrnöm. De tiltakozom ellene, és nem fogom megtűrni, hogy bárki is meghamisítsa az én tájszóközléseimet! Ha akár E., akár másvalaki be tudja bizonyítani, hogy én akár Nyr. XXXVI. 326. akár máshol olyan bolondokat irtam, hogy *alacsony* = silányabb minőségű, *olcsó vászon*, *általkormányoz* = átvezet az erdőn, *intézik* = megy. az uraság (melyeket E. a legtöbb közül csak például idéz, hogy többet ne is említsem!) — akkor azonnal 1000, mondj ezer forintot fizetek a Magyar Nyelvtudományi Társaság alaptőkéje javára; de ha kiderül, hogy én az idézett helyen ezeket irtam: «*Alacsony*: silányabb minőségű, *olcsó* (vászon). Szentlélek . . . *általkormányoz*: átvezet. A gyermek *áltkormányozza* az urat az erdőn. Szászfalú . . . *intézik*: megy, szándékozik. Hova *intézik* az uraság? Ozsdola» — akkor vallja be E. ez egyszer bátran, hogy (— hogy is folytassam gondolatomat, hogy a szerkesztő úr meg ne ijedjen tőle? —) hát igen, hogy idézésének módja egy cseppet sem volt alkalmas az én tudományos megbízhatatlanságom bebizonyítására.

3. Hazudtam, mikor «A csángó nép és csángó név eredete» cz. értekezésemben azt irtam, hogy 1904 nyarán személyes tapasztalatomból ismertem meg a Háromszék megye keleti síkságán fekvő közsé-

gek nyelvjárását, mert csak egy nekem írt leveléből tudtam meg, hogy mely községek ejtenek ott diftongust, s fel is sorolom őket név szerint, a mint ő nekem felsorolta, a nélkül, hogy rá egyáltalán hivatkozzam. — Csak ennyivel, nem is kevesebbel, vádol engem NyK. XXXVII. 329.

Egy ehhez hasonló váddal már előbb is illettek engem. 1905-ben (Irod. Közl. XV. 309) azt írta rólam SARUDY GYÖRGY pápai ref. gimn. tanár, hogy a Kőmives Kelemenné balladájának pürkerezci változatait a magam fölfedezéseként közöltem az Ethnographiában, holott csak HERMANN ANTALnak egy vidéki lapocskában való közlését plagizáltam. VIKÁR BÉLA tanúságtételével könnyen bebizonyíthatam volna ugyan, hogy a dolog megfordítva igaz, de az a czikk, a melynek keretében a vád ért, olyan hihetetlenül alacsony tudományos színvonalon állott, és SARUDY GYÖRGY neve tudományos irodalmunkban annyira ismeretlen, HERMANN ANTALÉ pedig annyira ismeretes, hogy könnyen belényugodhattam SZILÁDY ÁRONnak azon óhajtásába, hogy hagyjuk befallazva Kőmives Kelemennét, ne bontsuk ki újra.*) ERDÉLYI LAJOS azonban mégis csak valaki. Doctor sub ausp. regis, egyetemi magántanár, s egy hajszál hiján — egyetemi ny. r. tanár. Az ő vakmerő támadására tehát már nem volna elegendő felelet a néma megvetés.

Hogy 1904 nyarán csakugyan bejártam Háromszék keleti síkságának községeit, arról (ha ugyan ennek pusztá szavam nem lett volna elég biztosítéka) tanúságot tehet SEBESTYÉN KÁROLY öcsém, a szegedi áll. polg. isk. tanára, a kit utitársul magammal vittem volt, hogy alkalmat adjak neki néprajzi tanulmányokra, s a ki utunk ilyenmő tanúságairól azóta három cikkben be is számolt. (Vö. Népr. Ért. VI. 1. és 103. VIII. 105).

De ha a dolog így áll, hogy írhattam neki mégis 1904 nov. 21-én, hogy miután «Nyelvjárásaink tanulmányozásához» cz. dolgozatában azt olvastam, hogy az orbai nyelvjárásban *é, ó, ő* kettőshangzók vannak, nem tudná e nekem megírni, hogy melyek a legnyugatibb községek, melyekben ezek még hallhatók? (329).

Mikor SEBESTYÉNNEL együtt bejártuk Háromszék keleti síkságát, azt találtam, hogy legnagyobb részében (röviden jelezve: Kézdivásárhelytől délre, tehát az orbai járásénál jóval nagyobb területen!) *é, ó, ő*, északnyugati sarkában Peselnek körül *ē, ō, ō* kettőshangzókat, északkeleti sarkában Esztelnek körül pedig csak *é, ó, ő*, hangot ejtenek.***) De hogy ezen orbaias kettőshangzók a réty-eresztevényi vasuti állomás körül levő szoroson túl a nyugati síkság szomszédos községeiben is megvannak-e még, és ha igen, melyekben, azt akkor már

*) Ez is mutatja, hogy milyen alapos ERDÉLYMEK azon vádja, hogy: dobálódzom az elsőség kérdésével, lépten-nyomon hivalkodom kutatásaimmal, s kérkedem ezzel v. azzal. Egyáltalán nem értem, hogy ilyen, sőt még külömb sértegetések mit keresnek egy bizonyos nyelvjárási sajátosságok minőségéről és elterjedéséről folyó nyelvészeti vitában.

**) Ezt is megírtam már az inkriminált csángó dolgozatban. Nem volna szíves ERDÉLYI megmondani, hogy ezt honnan tudtam meg, ha nem jártam előbb a hely színén? Talán bizony ezt is az ő leveléből olvastam ki?

nem nyomozhattam tovább, mert el voltam már fáradva s a várakozónak is már közeledett a vége. Hazautaztam tehát Brassóba s azzal vigasztalódtam, hogy majd megkérdezem ezt ERDÉLYTŐL, ő talán meg tudja mondani. Mikor értekezésem megírásában addig haladtam, hogy már szükségem lett volna a pontos adatokra, csakugyan meg is irtam a levelet,* s ő szíves volt rögtön válaszolni. Hogy szó szerint mit irtam akkor ebben a levélben, arra persze nem emlékezhetem, mert nem tartottam olyan fontosnak, hogy másolatot vegyek róla. Megkértem tehát nemrégiben ERDÉLYT, hogy mutassa meg. Meg is mutatta, s elolvasása után most már jelenthetem, hogy nem igaz, mintha levelemben azt irtam volna, hogy: miután ott és ott ezt és ezt olvastam, kérem, hogy stb. Egy kis udvarias bevezetés után a levél érdembeli része úgy kezdődik, hogy: NyF. 13:12 ezt és ezt olvastam, kérem tehát, hogy legyen szíves stb. Igaz ugyan, hogy ebben a levelemben nem hivatkozom arra, hogy mult nyáron szerzett személyes tapasztalatomból tudtam meg, a mit tudok (hivatkozhattam volna rá, de nem voltam vele köteles), de az én fogalmazásomból józan észszel sehogy se következhetik az, hogy nem jártam ott. ERDÉLYI tehát csak azért csempészte belé a „miután” szócskát levelem elejének reproductiójába, hogy e közt és csángó értekezésem ama bizonyos helye közt megdöbönt ellentét támadjon, és hazug voltom szinte kétségtelenné tessenék.

De ha a dolog ismét csak így áll, hogy lehetséges az mégis, hogy felsorolom név szerint a községeket, a mint ő nekem felsorolta, s meg sem említem az ő nevét?

Hogy a NyK. minden olvasója ítéletet tehessen ebben a dologban, hasábosan közlöm egymás mellett levelének és csángó dolgozatomnak kérdéses helyeit:

«Azok a kettőshangzók az én egyetemi hallgató-korombeli tapasztalatom alapján (1895-ben jártam be Hsz. minden községét) az ú. n. Orbai járásnak jellemző sajátosságai. Tehát a kovásznai oldalon fel, a Fekete-ügytől jobbra.***) Mint főfészkek, észleletem s a laikusok megfigyelései alapján is ama tájszólás közepén Tamásfalva, Szörce, Telek, Kovászna, főként pedig Páké, Zabola és Petőfalva... Uzonban s a szomszéd községekben magam, mint benschülött, természetesen kevésbé vehettem észre; de lehetséges... Északnyugat felé kb. Márkosfalváig és Hatolykáig veszem az Orbai tájszólást s addig vehető az a diftongizálás is.»

«Ha elindulunk Rétyből és Egerpatak, Kisborosnyó, Feldoboly, Zágony, Papolcz, Körös, Kovászna, Páva, Zabola, Haraly, Gelencze, Hilib, Ozdola, Szentkatolna, Csernáton, Albis. Dálnok, Maksa, Eresztevény községeken át visszatérünk Rétyre, akkor bekerítettük a községeknek azon nagy csoportját, a melyen belül mindenütt ejtik az *é, ó, ő* kettőshangzókat. Lehetséges, hogy Rétytől nyugatra is van még egy néhány község, a melynek ilyen a hangzórendszere, de az bizonyos, hogy a nyugati medence belsejében... már ismét más nyelvjárás dívik. (E két különböző nyelvjárásnak érintkező határát még eddig nem volt alkalmam pontosan megállapítani.)» (Erd. Múz. XXII. 77—78).

*) Ha nem jártam volna ott, vajjon miért tudakozódtam volna éppen csak a nyugati határ után? Hát egyéb, különösen északi határát talán valami isteni ihlet súgta meg nekem?

**) Ez valószínűleg tollhiba balra helyett.

Nyilvánvaló ebből, hogy E. válaszában azért nem vehettem hasznát, mert az ő egyetemi hallgató korabeli és az én újabb megfigyeléseim nem fedték egymást (szerinte sokkal szűkebb a dift. területe), de nyilvánvaló az is, hogy ismét nem igaz E.-nek azon állítása, hogy név szerint felsorolom a községek, a mint ő nekem levelében felsorolta.

Azt mondhatná azonban valaki, hogy igaz ugyan, hogy E. állítása ellenkezik a valósággal, de lehetséges, hogy ez csak könnyelműen kimondott vád s nem tudatos föllentés, mert hátha ő, tévesen bár, de úgy emlékezett, hogy levelében csakugyan úgy sorolta volt fel a községek, mint én csángó dolgozatomban? — Ettől az enyhítő körülménytől is még kell fosztanom E.-t, mert (mielőtt még tudta volna, hogy válasza még ma is a kezemben van) több nyelvész füle hallatára elismerte, hogy nekem írott levelének fogalmazványát megőrizte.

Tehát tudta, hogy valótanságot állít vádjában, s mégis megtette, csakhogy engem a hazugság gyanújába keverhessen.

Több szavam nincsen ebben az ügyben, az ítéletet a NyK. olvasóira bízom. De az bizonyos, hogy, ha a tudományra nézve szükségesnek és hasznosnak fogom ítélni, ezentúl is lesz bátorságom E. munkásságát megbírálni. E jogom gyakorlásától senki apró ferdtései és nagy grombasága el nem riaszthatnak.

HORGERT ANTAL.

Befejező válasz Horgertnek.

Úgy látszik, Horgert sem hagyja pihenni a nagy ártatlan igazság, és panaszra megy a NyK. olvasóihoz. Magam sajnálom leginkább, hogy ismét válaszolnom kell sajnálatos feleletére, pedig csak utalhatnék pár sorban multkori válaszomra. Éppen azért rövid leszek s nem fogom követni hangban, hiába hivatkozik ő az én hangomra.

A ki haragszik, annak csakugyan nem szokott igaza lenni; példa rá H., jól tudja ezt magáról. Mert bizony félreértett ő engemet nemcsak abban az egy mondatban, a melyet említ, hanem a többi pontban is és természetesen nem akarta megérteni válaszomat sem. Jó lett volna, ha azt, a miben nincsen igazam, ismét felsorolta volna mind; mert így ismét csak üres hyperbolával él, a mit én is szívesen bebizonyítok egy szakemberekből álló bizottságnak, csak tessék összeállítani. Persze hogy taktikám ellen súlyos kifogásai vannak ellenérveim gyöngesége (?) miatt, mikor 1. pl. a halmágyiakról csak az én állításom szerint (?) más a véleménye 1901-ben és 1905-ben (vö. az ő munkáiból szóról-szóra vett párhuzamos idézeteket NyK. 37: 332 l.) — és Hidvég-Árapatak nyelvjárási hovátartozására vonatkozólag szintén csak az én állításom szerint (?) vö. NyK. 37: 330 l. pontosan) változott a véleménye. Hogy is ne?

Természetesen én ezekkel nem azt állítottam, hogy H. kutatásai teljesen megbízhatatlanok; hanem csak azt, hogy valódi értékükre szállítandók le s ha nézetei módosulnak, a mint hogy igazán tudományos állásponton újabb eredmények esetén kell is hogy módosuljanak, okolja meg e változást s ne áruljon ma ilyen, holnap afféle tudományt minden megokolás nélkül; mert ez azt a benyomást kelti az emberben, mintha az illető elsietne és elnagyolna egyetmást. A diftongusokra vonatkozó «tévedésemet», illetőleg további megfigyelései-

met pedig jeleztem (l. NyK. 37:330). Persze nem tehetek róla, hogy nem éppen a H. tetszése szerint, a ki ezt sem akarja megérteni és «következtesen» makacs a maga egyoldalú megfigyelése mellett.

Ad 2. azzal a váddal illet H., hogy meghamisítottam a Nyr. 36: 326 l. levő tájszóközlését idézetemben. Sietek kijelenteni azt, a mit H. maga is tud s a mit neki előszóval is kijelentettem nyelvésztaársaságban, hogy itt mulasztásról van szó, de nem szándékos, rosszakaratú mulasztásról. T. i. én azt a pár tájszót csak például és zárójelben idéztem, mivel már amúgy sem volt sok terem a NyK. füzetében a válaszra, és minden rossz indulat nélkül rövidítettem. Így történt, hogy az «*alacsony* = silányabb minőségű, olcsó, vászonról!» eredeti fogalmazványomból, mint tanúknak is mutattam, csupán rövidség kedvéért hagytam el a -ról ragot, a *vászon* előtt levő vessző pedig nyomtatásban kimaradt, s ezt a javításban nem vettem észre, valamint az «*átolkormányoz* = átvezet az erdőn» eredeti fogalmazásában is az *erdőn* előtt. A felkiáltójel csak figyelmeztetés kívánt lenni, hogy íme arról mondanák e szavakat, a mi kérdéses. Mert *alacsony* inkább csak erkölcsi értelemben használják Háromszéken = rossz viseletű, *átolkormányoz* pedig tudákos kifejezés lehetett és nem általános tájszó. Az «*intézik* = megy, az uraság!» így szintén azt akarta jelteni, hogy ez is tán csak afféle affektált beszédből való, nem lett volna szabad általános tájszóként venni és közölni. De hiszen e pedánságom és szokásom ellenére történt hibának csak örvendhetne H., hogy íme én is követtem el hibát, s ezt, mint neki is kijelentettem, fölszólalása nélkül is ki óhajtottam javítani. Különben is ez a zárójelben levő idézet a dolog lényegén nem változtat. Abban a közlésben (Nyr. 36: 326—28.) még több hiba is van. Hogy újakat is idéztek: *bórszólló* e h.: *bórszólló*, *szógálni* Szászfaluból l nélkül, *fi*(?): *legény*, *korong*: *takácsok feszítő fája* e h. *porong*, ez meg hibásan *porond* u. o., *öllőhordás* e h. *öllőhordás*, *rápillint* e h. *réjapillant*, *szëmét* e h. *szemet* stb. Csak egy közlésben ennyi hiba, s még H. haragszik! Bizony lehetné a 2000 koronát a Magyar Nyelvtud. Társaságnak büntetés-pénzül, hogy még ő is így közölt.

Ad 3. nem mondom, hogy hazudott; de állításom igazolására idézem pár levelét, a melyek szószerint így hangzanak:

«Brassó, 1904. XI. 21. Kedves Kollega Úr! Egy kis kéréssel fordulok kedves kollega úrhoz, mint a háromszéki nyelvjárásnak nemcsak kitűnő, hanem — sajnos — egyedüli ismerőjéhez. — Nyelvjárásaink tanulmányozásához' c. dolgozatában több másan kívül azt az érdekes megjegyzést is találok (NyF. 13: 12), hogy az orbai nyelvjárásban *ié*, *uó*, *üő* kettőshangzók vannak. Nem tudná-e kedves kollega úr nekem megírni, hogy melyek a legnyugatibb községek, a melyekben ezek még hallhatók? Uzonban, Lisznyón, Komollón és Bodolán (a mely községekben jártam¹⁾) az *ié*, még meglehetősen sűrűen hallható s van még némi nyoma az *uó*, *üő*-nek is.²⁾ De hogy meddig hallhatók ezek északnyugatfelé³⁾ haladva, hol van ennek és a Hsz. közepeáján divatozó kettőshangzó nélküli

¹⁾ Hol vannak itt azok a többi községek Kézdivásárhelytől délre azon a nagy területen? Vö. Háromszék térképét!

²⁾ Pedig dehogy van!

³⁾ Hiszen ott volna Peselnek, a melyre most hivatkozott.

nyelvjárásnak érintkező határa, azt nem tudom, pedig egy készülő csángó tárgyú dolgozathoz nagy szükségem volna rá. — Nagyon kérem tehát kedves kollega urat, ha teheti, világosítson fel erről a dolgról. Viszontszolgáltatásra bármikor kész őszinte barátja» stb.

Erre ment válaszom, a melyre Brassó 1904. XI. 28. kelettel így írt:

«K. Koll. Úr! Fogadja hálás köszönetemet f. hó 24-éről kelt szíves felvilágosításáért. Egy részének, azt hiszem, hasznát vehetem készülő dolgozatomban. (A csángó nép és csángó név eredete' lesz a címe, s az Erd. Muzeumban fog megjelenni). Engedje meg azonban kedves kollega úr, hogy szaván fogjam, és még egy kis kérdéssel fárasszam» stb.

Itt Háromszék nyugati síkságáról tudakozódik Aldoboly vidékéről; de erre nincs szükségünk.

Azt hiszem, fölment H. az alól, hogy «vakmerően támadtam», mikor nagyhangú és igazságtalan támadására kénytelen voltam fölhozni első leveléből ama passzust, hogy tisztán lássunk, s csak elhiszi, hogy nem gyanúsítottam volna meg, ha leveléből kivehetem 'józan észszel', hogy járt orbai vidékén megelőzőleg is, a mit e szószerint idézett levelei alapján senki sem hinne el neki. Én azonban szavára elhiszem s csak az ellen tiltakozom, hogy levelének elejébe belecsempésztem a «miután» szócskát; hiszen én ezt nem egyenes idézetben használtam (vö. NyK. 37:329 l.), s tiltakozom az ellen, mintha én a neki írott levelem fogalmazványát megőriztem s így tudatosan 'ferdítettem' volna, mikor mégis azt állítottam, hogy H. felsorolása az én levelem felsorolásával egyezik. Arról volt szó ama nyelvészek füle hallatára, hogy H. levelei vannak meg nálam véletlenül s ez ebben az esetben, úgy látszik, igen jó volt, mert különben H. mondhatna mást is, a mint hogy íme megpróbálta. Mondhatnám azt is, hogy H. azért mégis csak levelem alapján sorolta fel amaz orbai községekét, rosszabb esetben egy térképet véve elő; de szava után ezt sem mondom s csak annyit jegyzek meg, hogy ügyvédi rabulisztikával dolgozott vagy pletyka után indult, mikor ilyen súlyos váddal illetett. A valótlanság szándékos állításának e vádját tisztelettel visszautasítom s az 'apró ferdtéseket' és 'nagy gorombaságokat' visszahárítom Horgerre, a ki rám akarja azokat ruházni.

Még csak annyit kívánok jelezni, hogy a komoly és igazságos bírálattól nemcsak hogy nem félek, de sőt a tudomány érdekében kérem; valamint én is kötelességemnek tartom tárgyilagosan feltárni a valót, ha H.-től jelent is meg valami. A tudomány és igazság csak így nyerhet; csak komoly és nem téves bírálattal, a melyről nem hiába írta éppen időszerű Vörösmartynk, hogy «önmagát emészti meg», míg «a helyes ítéletet az idő majd igazolni fogja».

ERDÉLYI LAJOS.

Adalék a finnugor δ -hang történetéhez.

SETÄLÄ «A finnugor δ és δ' » című értekezésében (NyK. 26:377. stb.) a cseremisiz nyelvből két biztos példát idéz, a melyekben a rokon nyelvek tanúsága szerint f.-u. δ' -hangot

kell föltenni. Egyikben δ -t, a másokban elveszést találunk: 1. cser. *kođem* «hagy», *kođam* «marad», vö. lpN. *gu^wöđöi* (praes. 1. *gu^wöđäm*) «elhagy» | zürj. *kolni* «megmarad; hagy; votj. *kilini* «(meg)marad» | vog. *χūli, k'uli* «elhagy» | osztj. *χai*- stb. id. | m. *hagyni* (fS. *katoo* «elvész» | md. *kado-, kadä-* «hagy, elhagy»¹⁾); 2. cserK. *ū*, cserE *u* (BUDENZNél *uo*), cserH. *ü* «új», vö. lpN. *odäs* (plur. *öđđasaok*); *öđđa* | zürj. *vil*, votj. *v.l* | m. *új* (fS. *uute-* | md. *od*) id.²⁾ SETÄLÄ véleménye szerint a cseremisz nyelvben az elveszés (az utóbbi szóban) az eredeti δ' -szabályos hangmegfelelése volna, a *kođem* (*kođam*) alakot pedig a $t \sim o'$ viszonyznak megfelelő váltakozás analógiája szerint keletkezettnek kellene tekinteni (NyK. 26 : 423). Tehát a cseremiszben mind a δ és a δ' a hangszabályok szerint egyformán elveszett volna.

Ez a nézet szerintem helyreigazításra szorul.

A δ' -csoporthoz tartozó, SETÄLÄTÖL idézett szavak között még egy cseremisz példát találunk, a mely, úgy látszik, kikerülte az ő figyelmét: cserK. *kujam* «baszik; beischlafen» (SZIL.), cserE. *kujam* «baszni; coire cum femina» (Bud.), cserH. *kuiäs* (infin.) «den beischlaf ausüben» (RAMST.). Nyilván azonos ezzel az ívást jelentő igével, mely több rokon nyelvben előfordul: lpN. *godđat* «ova effundere» | zürj. *kułmini* «laichen» | vog. **χul-* ebben: *χulēm* «azon hely a folyóban, hol a hal ívik» | osztj. *χūim* stb. «ívik» | fS. *kutea* id. (vö. NyK. 26 : 398).³⁾ Ebben a szóban tehát mind a három cseremisz földialektusban $\delta' = j$ (*i*), nem \emptyset (a mint δ).

A *j* hang még egy cseremisz szóban igazolható a magánhangzók közötti δ' képviselőjének, ha talán nem is maradt meg ebben sehol a mostani nyelvben, t. i. a fent említett «novus»-t jelentő szóban. A II. Katalin czárnó parancsára N.-Novgorodban 1785-ben készült nagy kéziratos szótárban, melyet SUS. Aik. XVII, 3 : 11—13 röviden bemutattam, a mostani cserH. *ü* «új» helyett *j*-vel (ill. *i* vel) végződő alakot találunk: *uj* (oroszul írva *yü*), a mely kétségkívül eredetibbnek tekintendő.

E szerint a f.-u. intervokális δ' -ből a cseremiszben *j* (*i*) fejlődött, a mely hang az egyik ismert példában magánhangzók közt az egész nyelvterületen meg van őrizve, a másokban pedig még kb. 120 évvel ezelőtt a szó végén, legalább egy nyelv-

¹⁾ Vö. SZINNYEI, NyH.³ 154.

²⁾ Uo. 161.

³⁾ A jelentésbeli eltérés aligha szorul magyarázatra; vö. különben ném. *laichen* «ívik» = svéd *leka* «laichen»; (madarakról mondva) «sich begatten, sich paaren».

járásban, megvolt. A δ' - és δ -csoport tehát még ebben a nyelvben is megkülönböztethető (* δ = \emptyset)*

Ezt a nézetet megerősíti még az a körülmény, hogy a szótagvégző δ' (az első szótagban) a cseremiszből szintén j -v. i -hanggá vált, a mint a következő szóból kitetszik: lpF. *čoãdže* «Fuligula clangula» | vog. *šól* stb. «Anas crecca» | osztj. *šòj, šàj* stb. «Fuligula clangula» | zürj. *šul: šul-tšëž* «eine ente» (WICHM.), *šulka, šul-tšöž* «schellente» (WIEDEM.); votj. *šulj* «taucher» (WICHM.) | mdE. *šulgo*, mdM. *šulga, tšulga* «irgend ein wasservogel, der gut taucht, Fuligula clangula», (AHLQVIST) *čulga* (v: *tšulga*) «taucher, Colymbus arcticus» | fS. *sotka* «Fuligula clangula», fÉ. *sotka* «bergente», *sőkás* «schellente» — cserE. *šoj: ola šoj* «нырокъ-утка» (Tr.), *šue* «anas» (Bud.), cserK. *šue* «Mergus merganser», cserH. *šòè: ala-šòè* «tauchente» (?) (RAMST.); vö. PAASONEN, Die finn.-ugr. s-laute I, 31. l., SETÄLÄ FUF. II, 244. l. A vog. ℓ és osztj. i eredeti δ' -a, a zürj. és votj. l pedig ered. δ -hangra utalnak. Több hangnál lehet tudvalevőleg olyanféle ingadozást a lágyított és nem lágyított hangalak között — ugyanabban a nyelvben is — észrevenni, a melynek okát gyakran bajos biztosan kideríteni (vö. $n \sim \acute{n}$, $s \sim \acute{s}$, $tš \sim tš'$). Tehát lehetne talán a cser. *šue, šue, šòè* alakokat egy volt δ -s mellékalakból is származtatni ($\delta > \emptyset$), de más részről ezekben az ered. δ' -ből fejlődött j -hang elveszhetett, mint az eredeti j u ($\sim o$) és e között ebben: cser. *muam*, cserH. *moam* «talál», vö. mord. *mujan* id., fVp. *mujada* «kennen», fA. *mujä* «kosten», fS. *muistaa* «emlékezik», fÉ. *möistma* «ért», osztj. (Konda) *müjəptə* (PATK.), *möjəp* «találós mese». PAASONEN H.

*) A t - és δ -, δ' -csoportok összekeveredéséről SETÄLÄ a cseremiszből két példát idéz: a *kodem, kodam* (ered. δ - δ' -) és *mü* (ered. δ - t -) szavakat (NyK. 26 : 423). Figyelemre méltó még a következő szó, a melynek lpN. alakja eredeti δ -re (ill. δ' -re), a cseremiszből pedig (δ -vel) t -re utal: cserK. *rüdü* (a birszki kerületben, az ufai kormányzóságban, saját feljegyzésem szerint), (GEN.), *lüdü* «csapda; fülle», cserE. *lüdü* (v: *lüdü*) «nyúl fogó» (Bud.), *lüdo* (v: *lüdü*) «egérfogó» (Tr.), cserH. *lüdü*, «fülle» (RAMST.), vö. lpF. *radas*, g. *radđasa* «apparatio nivis, musci etc. ubi pedica vulpina collocatur» | fS. *rita* «decipula lignea e. c. vulpium, apparatus quisvis capiendis feris; fuchsfülle» (vö. SETÄLÄ, NyK. 26 : 383). Az $r \sim l$ -változás a szó elején több cseremiszből példában mutatkozik: cserK. *lups*, cserH. *löp⁹š*, cserE. *lups* (BUDENZ, TROICZKIJ) «harmat» \sim cserE. *rups* (TROICZKIJ) id. | cserK. *lepš* «bölcös», cserH. *lepš⁹š* \sim *lepš⁹š* (RAMSTEDT, ugyanabban a nyelvjárásban) id. | cserK. *löpšem* \sim *röpšem* (GEN., szintén ugyanabban a nyjban) «schaukeln, wiegen», cserE. *röpšem* (Tr.) id.

šaklattar- caus.

šal bunda bőrszegélye | besatz, verbrämung am pelze = *šyrga* [misBug. *šal* id., altV. *sal* твердая зеленая кожа, употребляемая для украшения обуви, сѣдель, сумъ, alt. etc. R. *šal* id.].

šal, Szp. id. belseje vminek | das innere, vö. *šš*; vö. GOMB. [vö. kaz. *šc*; vö. ASM. 355, 108].

šalaŋgā ölyvfajta («eles hangon (*bij bij*) esöt kér») | eine falken- od. habichtart, (?) lerchenfalk; *šalaŋgā tšarza šäl kälarnā, ūla-kyrak irā-jatlā pūlnā* (közmondás) [vö. lebR. *čilāy*: *kara č.* reihet; csagR. *čalaj* mäusegeier, коршунъ, (Vámb.) *čalaŋai* id.].

šalavar nadrág | hosen [or. *шаравары*; vö. kazB. *čalbar* weite hosen].

šalbar bő (ruhadarabról mondva) | weit (v. kleidern) [kazB. *čalbar* weite hosen].

šalbarlan- meg-, kitágulni | weit werden, sich ausdehnen.

šalbarlat- kitágítani | weiter machen, ausdehnen.

šalža, Szp. id. rúd | stange, stecken, колъ; vö. GOMB.

šalt egészen | ganz; *manu kyrzan šalt tälanze karš* mikor engem megláttak, egészen elsodálkoztak | als sie mich erblickten, wurden sie ganz erstaunt; vö. ZOL. *šalt, šat* вдругъ, все, всё, сполна; vö. *tšält* [vö. kazR. *čalt* sehr].

šaldārdat- kalimpálni, csörögni, vaczogni | klappen, klimpern [onomat. vö. kazB. *šaltāra-* klappen, klingen].

šaldārdattar- caus.

šamba Ucebn. 65. налимъ [kazR. *šumba* налимъ (schlei), kazO. *šumba* id., misBug. *šamba* id.].

šambāldat- (onomat.) locsogni | schwappern, plätschern; vö. *tšambārdat-*.

šan- elhervadni; vásni, elvásni (fogról mondva, midőn az ember savanyút eszik) | verwelken; stumpf werden (die zähne von säuren); *čyrlāčyan nymmaj an ši, šäl šanā!* [kazB. *šy-* verwelken].

šan-, Szp. id. hinni, megbízni vkiben | glauben, sich verlassen; vö. GOMB. [kazB. *ššan-*].

šan, šžäk remény | hoffnung.

šan, šžäklā megbízható | zuverlässig.

šandal gyertyatartó | leuchter [kazB. *šändal*, kazV. *šämdäl* id. (подсвѣчникъ) < per.].

šaŋgā: *tip šaŋgā* rözse | reisig, хворостъ; vö. ASM. XII. *šaŋgā* хворостъ.

šaŋgārma (onomat.) a nyakdísz hátsó részéről (*mižixi-čyralži*) lelógó ékszer, melyben rézből vert ábrák vannak | eine zierat hinten am halsschmuck [vö. *šaŋgārdat-*; vö. ZOL. 101. *tšaŋgār-tšaŋgār* звукоподражаніе: звукъ мѣди].

šaŋgārdat-, Ucebn. 111. *šāŋgārdat-* csengeni, pengeni |

klingen, звенѣть; vö. *šaycārma* [onomat. vö. kazB. *šəŋŋārda-* klingen (irdenes gefäss), kazO. *šəŋŋār-šəŋŋār* звонъ колокольчика, *šəŋŋārda-* звенѣть (о маленькомъ колокольчикѣ)].

šaykkuç mézeskalács-féle | art pfefferkuchen; = *prəmək* [vö. or. dial. *шаньга* родъ вагрушки, засушенная лепешка, etc. DAL].

šaykra Uesebn. 66. (onomat.) = *šəyçārav*.

šap: *šap-šyrā* egészen fehér, hófehér | ganz weiss, schneeweiss; *šap-šar* id. [vö. *šap*].

šava, Szp. id. béka | frosch; vö. Gomb. [or. *жаба* kröte].

šava-pyržənə grünes auf dem wasser, водяная зелень.

šavāldat- (onomat.) csacsogni, fecsegni | plappern, schwatzen [kazO. *šapālda-* болтать, зря говорить].

šar parázs | glühende kohlen; vö. *šər* [or. *жаръ*].

šar: *šap šar* egészen fehér | ganz weiss; *šap-šar kəvə* hófehér ing | schneeweisses hemd.

šarak keserű (izról; pl. a víz némely forrásban) | bitter (vom geschmack) [? oszm.-per. *šorak* salzboden; salzig, Zenk. 552].

šaras a női ingen keskeny himzés. a *çyldārma, džə* című himzés mellett | eine schmale stickerei an dem frauenhemd, Uesebn. 21. тесьма.

šarə fagolyó | holzball [or. *шаръ*].

šarikle- sütni | braten [or. *жарить*].

šarla- beszélni | sprechen, reden, говорить = *kala-*; *nikamada an šarla tyyni šin, džən* ne beszélj senkinek a leletről! | sprich niemandem von dem funde! — vö. ZOL. 107. *šarla-* шумѣть, говорить громко, вслухъ [altV. *šarla-* журчать; шипѣть (масло на сковородѣ); vö. alt. *šar* шумъ (рѣки); oszmR. *čarla-* (onomat.) zirpen, schwatzen, csagKún. *čarla-* schreien].

šaržan farakás | holzhaufen, holzstoss.

šartlat- (onomat.) csattanni (pl. ostor), pattogni | knallen [ka.B. *šartla-*].

šartlattan- caus.

šāškə, Szp. id. норка (nyérecz | nörz, *Mustela lutreola*); *çurajaxta šāškəva aj çap-çaca, kərək çərrəne tijmada aj iləmle* (népdalból) [= kazO. *čāškə* водяной звѣрокъ (ein wassertier), kazR. *čāškə* ein wassertierchen, misBug. *šāškə* норка].

šāškə kettéhasított czövek, koczka-féle játékszer; kerek pálczát feldarabolnak, s azután a darabokat széthasítják; két játékban (*šāškəla-vilani* és *šəçəllə-vilani*) használják | entzwei gespaltenes pflöckchen, in zwei spielen (*šāškəla-vilani* und *šəçəllə-vilani*) als würfel gebraucht [or. *шаушка*].

šādərmaç kereplő | klapper, schnarre [onomat. vö. *šādərdat-*].

šādərdat-, Uesebn. 154. *šādərdat-* (onomat.) recsegni, ropogni | krachen, knistern, Uesebn. трещать [kazB. *šatərda-* poltern, rasseln, *šətərda-* id.].

šadārdattar- caus. recsegtetni | krachen machen.

šatra, Szp. id. valamely bőrbetegség, (?) himlő; ragyás | eine hautkrankheit, (?) blattern, Ucsebn. 102. оспа (himlő | blattern); blatternarbig [kazB. *šadra*].

šadun valamely gonosz szellem | ein böser geist; vö. MAGN. 264. *шадун* темная сила, злой духъ, бѣсъ, vö. MAGN. 146. [or. *шатуна* böser geist (DAL: нечистый. злой духъ, чортъ, шайтанъ)].

šavla-, Szp. id. zügni (pl. erdő, vizesés); zajongni | sausen, brausen, lärmen [kazB. *šavla-*].

šexer: *šexerde virdan* valamely szellem, «saját otthonában meghalt ember, ki a paradicsomba jutott és szentté vált (*kilde vilze raja kajnā švetoj*)» | ein geist, «ein heiliger im paradies, der das erdenleben in seinem eigenen heim beendigte»; vö. ZOL. 107. *шегеръ* губернской городъ (gouvernementsstadt) [kazB., kazO. *šägär* stadt, misBug. *šägär* < per.].

šel sajnálat | mitleid [or. *šalm*; vö. kazO. *šäl*].

šelle- sajnálni | bemitleiden; vö. GOMB.

šenger: *ševikom šengeram, šiva jadām, putmarā*. — *šu* (tal. mese | rätsel); *ješäl šenger* l. *šenger* rézgálicz | kupfervitriol [vö. *šenger*].

šerεbe 1. = *jaraba*; 2. bojt, rojt | troddel.

šerεbelen- = *jarabalan-*.

šerbet mézzel vegyített víz | honigwasser, *сыта* [ar. *šerbet* ein trinken; so viel als man auf einmal schlürft; wein; im türk. gebr.: trunk, dosis, arznei, sirup, «scherbet», d. i. in primitiven kaffeehäusern, warmes zuckerwasser, in besseren irgend ein eingesüsster trunk mit einer vorschmeckenden würze, ZENK. 541, kazV. *širbät* *сыта*].

šetnik kád (pl. melyben uborkát és káposztát sóznak be) | kufe, zuber (z. b. zum einsalzen von gurken und kraut), Ucsebn. 37. кадка.

ševle villogás, száraz villám | wetterleuchten = *tivə šizəm* [kazB. *šävülä* schattenbild; heiligenschein, kazO. *zarevo*, misBug. *šävülä* reflex; schattenbild].

šaga, Szp. *šögə* szű | holzwurm; Ucsebn. 88. *дровосѣкъ*; ZOL. 110. *хлѣбный червь*.

šagal, šžε- kihántani | (nüsse und die früchte der sonnenblume) ausschlauben, *лущить, выщелкивать*.

šagal, šžεn- ausfallen (von der schlaube), *лущиться*.

šäl: *tyra šäl* (*tyražäl*) очищенная кудель; *šyna-šäl* a szánkosártartó | schlitzenständer; vö. *piržäl*.

šälεpkε kalap | hut [or. *шляпка*].

šälGeme mellesat (nöi dísz) | brustspange (der frauen); vö. GOMB.

šälber: *š.-ənε, š.-žən, š.-syraž* az a tehén, csikó, bárány,

melyet a meny az apósától ajándékol kap | die kuh, das füllen das schaf, welche die junge frau von ihrem schwiegervater zum geschenk bekommt.

šən postp. l. *šən*.

šən, Dže, šən, Džen: *εΒθ ik kyn šən, Dže tin šəGār šīrəm* majdnem két nap telt bele, mig kenyeret ehettem | erst nachdem beinahe zwei tage vergangen waren, ass ich brod; *vis šyl šən, Džen kiləp* nem telik bele három év, jönni fogok | bevor drei jahre vergehen, werde ich kommen; vö. ASM. 226. *šən, Dže, šən, Džen* dial. = *šžən, Dže, šžən, Džen* (*šš* belseje vminek | inneres) [vö. kaz. *əč*].

šəvən, Szp. id. szemölcs | warze.

šəškə, Szp. id. mogyoróbokor | hasel, haselstrauch; vö. Гомв.

šəšlə Szp. *šəšlə* bocskorvarró ár | art pfriem zum flechten der bastschuhe, *кочедыкъ* [kazB. *šəšlə, čəšlə*].

švə hig | dünn, flüssig [kazB. *šəjəh*, alt. etc. R. *sujuk*, csagR. *süjük*].

šəvel- hígulni, vizenyössé lenni | dünn, flüssig werden, дѣлаться жидкимъ.

šəvet- higitani | dünn, flüssig machen.

šəvər hegyes | spitzig, *остроконечный*; vö. *šiv, Dže*; vö. Гомв. [altV. *sūr, sūri* id. (конусъ, конусообразный, остроконечный), oszm. *sivri* spitz, zugespitzt, ZENK. 525.].

šəvər-pyʹnε mutatóujj | zeigefinger.

šəvər-vəšlə hegyes | scharfgespitzt, spitzig.

šəvərt- hegyezni | zuspitzen, spitzig machen.

šəjərlan, Ucebn. 94. *širlan* padmaly, bevágás meredek folyóparton a tavaszi árvíz után | einschnitt, furche an einem flussufer nach dem hochwasser im frühling, обрывъ.

šəjər- sípolni, fütüülni | pfeifen [altV. *šəjər-* id., vö. kazB. *šəjər-* id.].

šəjərtmalli Ucebn. 66. свистокъ (fütüülö | pfeife).

šəjli, Dže (üres növényszárból készített) sip, fütüülö | pfeife (aus einem hohlen stengel), дудка [vö. *šəjər-*].

šəjran 1. szarvból készített burnót- v. puskaportartó | pulverhorn, horn, wo schnupftabak aufbewahrt wird; 2. = *šəj, tsə* vö. *pəge-šəjran*.

šəj, tsə vaszara, him állat nemző szervének hüvelye | die scheidé des geburtsgliedes eines männlichen tieres (z. b. eines hengstes, stieres, hundes).

šək húgy, vizelet | urin [vö. kazB. *šəjdək, sidək* id.; jak. *īk* id.].

šəklan- összehugyozni magát | sich benässen.

šəl. Szp. id. fog; csorba (pl. a fejszén) | zahn; scharte [kaz. *təš*].

šəlla- fogakat ráspolyozni | zähne einfeilen (in eine säge), зубрить.

šállan- kicsorbulni | schartig werden.

šállandar- csorbitani | schartig machen.

šállā fogas; csorbás | gezahnt; schartig.

šállā-pārza (bot.) szögletes borsó, клинчатый горохъ.

šāl-syranā fogfájás | Zahnschmerzen.

šāl-tyni iny | Zahnfleisch.

šāl-ušši hiba a szövetségben | fehler in einem gewebe, wobei ein faden in der anschere fehlt, finn piitämä.

šāl-, Szp. id. törülni, söpörni | abwischen, fegen, вытереть, мести; vö. Гомб. [kazB. *šāl*- abwischen, reiben], oszm. etc. R. *sil*- id.].

šāla Ucsebn. 64. fogas süllő | sander, судакъ.

šāla: *š.*-pir gyér vászon | eine art undichte leinwand.

šālan valamely tüskés növény | ein dorngewächs; Asm. XII. пиповникъ, Zol. 109. терновникъ, хвощъ [? khivai tat. *calyan* tüskés bokor BUDAG. 1 : 462].

šāllām, *šāllu*, *šāllā* öcsém, öcséd, öcsöce | mein, dein, sein jüngerer bruder; vö. Гомб. [kazO., misBug. *šānl* jüngere schwester].

šālli (3. szem.-ragú alak | mit poss.-suff. der 3. pers.) l. *alāžālli*.

šāldārma (onomat.) = finn kangaslokki.

šāldārma-icerttši = finn kangaslokin kehre (pyörä).

šāldārma-kandri = finn niisinuora.

šāltti (3. szem.-raggal | mit poss.-suffix der 3. pers. sing.) üvegyöngyökből és ezüstpénzdarabokból álló nyakdisznek (*yksālā-mižiči*, *manitla-mižiči*) a nyakszirtre lógó vége; a nők s a vőlegény hordják | das hintere endstück an einem halsschmuck von glasperlen und geldstücken (*yksālā mižiči*, *manitla mižiči*), der von den frauen und dem bräutigam getragen wird.

šāmat: *š.*-kyn, Szp. id. szombat | sonabend.

šāmā, Szp. *šomo*, Ucsebn. 7. *šāmā*, *šānā* csont; tollszár | kochen, bein; federkiel [ó-törR. *šōnyük* (*sūnyük*?) kochen, oszm. *sūmük* id., kazB. *sōjāk*, misBug. *sūwāk*].

šāmlāχ esoda (?) | wunder (?); ak *š. šabaχta paras pylat pir-rān!* [vö. ar. *šum* üble vorbedeutung, unseliger einfluss, unheil; *šumluk* unglückvorbedeutung, unheil, unglück, ZENK. 553].

šān, Szp. id. fagyott | gefroren, мерзлый; Zol. 109. заморозъ [kazR. *tuy* der frost, gefroren, alt. etc. R. *toη* gefroren].

šān-, Szp. id. fagyni | frieren, gefrieren, мерзнуть; vö. Гомб. [kazB. *tuy*-, *toη*- id.].

šānda- fagyasztani | gefrieren lassen: *mana sivā šāndať* fázom | ich friere; *šāndagan tšir* Ucsebn. 102. лихорадка (hidegletés | das kalte fieber).

šān, *šān* postp. -ért, miatt | wegen, um — willen; vö. Asm. 226. [kaz. *šān*].

šāna, Szp. id. légy | fliege [oszm. R. *sināk*, csagR. *siyāk*.
šāna-kāmbi Ucebn. 86. мухоморъ (fliegenschwamm, *Agaricus muscarius*).

šānalāk ponyva, durva vászon, melyet szekérre vagy szánra teritenek és melyre gabonát öntenek | art plache, grobe leinwand, welche auf den fuhrwagen oder -schlitten ausgebreitet wird, um darauf getreide zu schütten, *пологъ*.

šānar- vkire lesni | lauern, aufpassen, den günstigen augenblick abwarten, *норовить*; *vāl sana χaneme šānarza tērat* ö les arra, hogy megverhessen téged; vö. ZOL. 109. отнять, *присвоить* [? kazB. *sāgar-* verheimlichen, (kazO.) *утаить, скрыть*].

šānār, Szp. id. ín | sehne [kazB. *sāgar*].

šānār-tyrtni görcs | krampf; *vāl azaplanat šānār-tyrtni*ve.

šānās- beleféрни, elférни | platz haben, raum finden, hineingehen, hinein können; vö. GOMB. [kazB. *sājās-* id.; vö. kazB. *sāj-* id. altV. *sāy-* id., sor. szag. kojb. ujgR. *sāy-* hineinpassen, hineindringen].

šāgar-, Szp. id.: *maŋga š.* orrát fűjni | sich schnäuzen, сморкаться [? kazB. *sāgar-* einsaugen, sich schnäuzen; ? tel. kkirgR. *čāgar-* schnauben, wimmern, сморкаться, визжать, szagR. *sāgar-* schnauben, сморкаться, фыркать; vö. komR. *siy-* schnauben; tel. lebR. *čāgar* nasenschleim].

šāgārav, Szp. id. (onomat.) kocsi- v. szánrúdhöz v. hámgigához kötött nagyobb harang | die grosse glocke, schelle, welche an der stange der gabeldeichsel od. am kummetbogen befestigt wird, finn *a is a kello*; *pə, p'žak š.* = finn *p o r o kello, tiuku*; *sukkār š.* = finn *kulkunen* (= *χančarma*); vö. *šankra*; vö. GOMB. [vö. kazO. *šāgar-šāgar* звонъ колокольщика, kazO., kazB. *šāgar-da-* klingen, oszmR. *čāgarak* kleine glocke].

šāgārdat- l. *šāgārdat-*.

šāgār. p'žā, Szp. id. seregély | staar; vö. GOMB. [kazB. *šāgarčāk*, *šājārčāk*, Asm. 94. *čājāršāk*].

šāba. Szp. id. sors (koczka) | loos [vö. kazB., kazO. *šabaŋa*, misBug. *šobaŋa*, id.].

šābā (Szeperkino falu) rúd, pózna | stange, жердъ [oszm. krmR. *sopa* grosser stock, stange].

šābār, Szp. id. duda | sackpfeife, dudelsack [vö. kazB. *sābāzŋā* pfeife].

šābāržā dudás | dudelsackpfeifer.

šābār, Szp. id. seprű | besen, метла [vö. kaz. *sābarkā* badebesen, вѣникъ].

šābār-šābār az eső zuhogását utánzó szó | onomat. vom prasseln des regens; *š.-š. šāmār šavat*.

šābārdat- zuhogni, zuhogva esni (az eső) | prasseln (v. regen); *šāmār šābārdadat*.

šāpkan valamely növény | eine pflanze, рыжикъ (Camelina sativa?) [kazB. *šāpkān* goldbrätling, Agaricus deliciosus, kazV. *šāpkān* рыжикъ (сѣмянное растеніе); vö. Нук. XXXII : 268, 269. 1.].

šāppān Szp. id. : *š. tār-* hallgatni | schweigen; *š. kalas-* hal-kan beszélni | leise sprechen; *š. sür-* halkan lépni | sachte, unhörbar schreiten.

šāp, tšāk fülemile | nachtigall; vö. ZOL. 110. [kazB. *cāpčāk* spatz, sperling].

šār : csak *šar* (parázs) szó mellett fordul elő | parallelwort zu *šar* (= жаръ) : *irā* *čart-surdām*, *vytran kēvardan*, *šardan šār-dan eza sizla!*

šār-, Szp. id. hugyozni | sein wasser lassen, pissen; vö. Гомб. [kazO. *šaj-*, oszm. *sij-*].

šāran- olvadni, elolvadni (a tűzön) | schmelzen (vom feuer).

šārat- olvasztani | schmelzen (trans.), плавить.

šārāč, Szp. id. forró (a napról); forróság | heiss (v. der sonne); hitze; *pajan š. kün*.

šārga, Szp. id. serke | nisse; vö. Гомб. [kazB. *sarkə* nisse; kornblüte].

šārgalan- virágzani (gabona) | blühen (korn).

šārgal, pžā csörgő récze | krickente, чирокъ, Anas crecca.

šārbāk, Szp. id. szálka, szilánk; halszálka, halsont | splitter, sprosse; fischgräte; Ucsebn. 35. *сничка* (gyufa | zündhölzchen); *kūgart-š.* gyufa | zündhölzchen [kazB. *šārpā*].

šārbāklā : *š. pulā* szálkás hal | grätiger fisch.

šārza, Szp. id. gömbölyű üveggyöngy | runde glasperle, бусъ; *kus-šārzi* szemfény | augenstern; vö. Гомб. [oszm. *syrca* glas, ZENK. 504, oszmR. *šārca*, csagR. *sirčü* id.].

šāržā Szp. id. szag | geruch; vö. Гомб. *šārš* [vö. kazO. *sērsō-* быть затхлымъ, издавать запахъ отъ гнилости].

šāršla- szagolni, szaglászni | riechen (trans.).

šāršlan- szaglani, bűzleni | riechen, geruch von sich geben.

šāršlā, Ucsebn. 118. *šāržāllā* rosszszagú, bűdös | übelriechend, stinkend; *irā š.* jószagú, illatos | wohlriechend.

šāršlān- megbűdösödni | stinkend werden.

šāržān- nedvességtől összedagadni (faedény) | von der feuchtigkeit anschwellen, durch liegen im wasser fester werden (ein hölzernes gefäss). (Ucsebn. 154.) замокнуть.

šārt csoroszlya, hosszú vas (ekén) | pflugmesser, рѣзецъ у плуга (*aca-puš*); vö. ZOL. 222. [kaz. *šārt*].

šārt-savāla «прогонистый клинь у плуга».

šārt serte; len- v. kenderkefe | schweinsborste, щетина; flachs- od. hanfbürste [tat. *širt* serte, BUDAĞ. 1 : 680.].

šārtla- kefélni (lent v. kender) | (flachs od. hanf) bürsten.

šart-šart (onomat.): *š.-š. tu-* csattogni, pattogni (pl. az égő fa) | knallen, prasseln (z. b. von brennendem holz).

šartšartilattar- pattogtatni stb. | knallen (mit einer peitsche) u. s. w.

šarttan (nagy hússal v. zsírral töltött) kolbász | (grosse, mit fleisch od. fett gefüllte) wurst.

šar.đžak, Szp. id. sáska, tücsök | heuschrecke, grille; *pürt-šar.đžaga*, *pürt-šar.đžak házi* tücsök | heimchen; *ujri šar.đžak* Ucsebn. 88. *српекоза* [onomat. vö. csagKún. *žeržerek* heimchen].

šar.đžak fingersträhnchen.

šartlišay makranczos, makaes, nyakas | widerspenstig, störrig, halsstarrig, starrköpfig, unbändig.

šartlišaylan- makacsosá lenni | störrig werden.

šazi, Szp. id. egér | maus; vö. GOMB. [vö. GOMB. Tör. jöv. szav. 35. l.]

šat-, Szp. id. fakadni, kitörni, pukkadni; kihajtani, kicsírázni | bersten, platzen, aufspringen; aufkeimen, aufsprossen; *mājāχ*, *šaban šatra*; *kuzā šattār!*; *jāvās*, *iras šatra*; vö. GOMB.

šadar- átszúrni, áttörni, átfúrni; kivájni | durchstossen, durchstechen, durchbohren; aushöhlen, проколоть; выдолбить.

šadāk, Szp. id. lyuk; gödör | loch; grube.

šadardat- l. *šadardat-*.

šavar- l. *šiv*.

šavās pléh | blech, жесть; *šurā šuš* Szp. id.; vö. ZOL. *šoš бѣлая мѣдь, жесть* [vö. PAASONEN, Die finn.-ugr. s-laute I, 93.]

šik fütüülest utánzó szó | pff! — *š. šāχar-* fütüülni | pfeifen; *šezzen χιρε τυγρῆμα šik šāχardam* (népdalból) [vö. csagR. *siklik* das pfeifen, *šayla* id.].

šiklen- félni fürchten [kazB. *šiklän-* zweifeln; *šik* zweifel < per.].

šit arasz, negyed róf (arsin) | spanne, ein viertel arschin, четверть.

šitle- мѣрить четвертями.

šira- Szp. id. keresni | suchen [kazR. *šorā-* fragen, bitten].

širlan l. *šajārlan*.

šiš-, Szp. id. földagadni | schwellen, aufschwellen [kazB. *čāš-*, *šāš-*, *šiš-*, jak. *is-*].

šišni Ucsebn. 102. опухоль, нарывъ.

šizān- megdagadni | schwellen, anschwellen.

šizā kelés, kelevény, fekély | geschwulst, опухоль, нарывъ [kazB. *šāš*, *šiš*].

šizā-tširā vízkór | wassersucht, водянка (= *šivlā-tšir*).

šiv, Szp. id. víz | wasser; Ucsebn. 94. рѣка (folyó | fluss); vö. GOMB. [kazB. *su*].

šiv-amāžā a víz anyja | mutter des wassers.

šiv-aššā a víz atyja | vater des wassers, wassergeist.

šiv-pirā Ucsebn. 94. устье (torkolat | mündung).

šiv-syzañ valamely vízi növény | ein Wassergewächs.

šiv-tym çajara «vízi szellem, mely néha a vízben játszik; a ki akkor a folyóban mosakodik vagy abból vizet merit. megbetegszik» | «ein Wassergeist, der bisweilen im fluss spielt; wer sich zu jener zeit in dem fluss wäscht oder wasser daraus schöpft, erkrankt.»

šiv-tšir Ucebn. 103. водянка (vízkór | wassersucht); vö. *šizā-tšira*.

šavar- itatni; öntözni | tränken; begiessen [kazB. *šauar-* begiessen].

šivzi (? *šiv*+) halfaj, «синтюшка» | irgend ein fisch.

škal l. *aškal* [ar. *šikāl* ähnlichkeit, übereinstimmung, ZENK. 547.].

škap szekrény | schrank [or. *шкәфз, шканз*].

šu- (infin. *šavas*), Szp. id. mászni, csúszni | kriechen, gleiten, glitschen; *šalen šavat* a kigyó csúszik [kazO. (*šau-* о: *sü-*) катиться кататься (на льду, на горѣ) (csúszni, csúszkálni | gleiten, glitschen, rutschen), misBug. *šuwā-* id.].

šudar- czipelni, hurezolni; tolni; ellopni (finomabb kifejezés) | schleppen; schieben; entwenden [kazB. *šudār-* (о: *šūdār-*) gleiten lassen].

šuj: *mana šuj çivdarat* gyomorégésem van | ich habe sodbrennen; Ucebn. 90. *šuj* улитка (csiga | schnecke).

šujttan, Szp. id. gonosz szellem, ördög | ein böser geist, teufel [kazB. *šajtan* < ar. *šejtān* satan, teufel, dämon, ZENK. 556.].

šujttan-çuvaççi páfrány | farnkraut.

šuxā, Szp. *šux* pajkos, pajzán, csintalan | mutwillig, auslassen [kazO. *šuk* ворипка, плутишка].

šuxlan- pajkossá lenni | mutwillig werden.

šuxāš, Szp. *šuxāš* gondolat; gond | gedanke; sorge, мысль; забота [kazB. *saçāš* sorge, kummer].

šuxāšla- gondolni | denken.

šulap kapu teteje, kapu fölötti háromszögletű deszka | dreieckiges dachbrett auf der pforte; vö. Гомв. *šulap, šolop* застрѣха [or. желобъ].

šuldāra, Szp. *šulbra* nagy (pl. bogyó, fa, erdő, borsó); durva (pl. haj, gyapjú) | gross (z. b. beere, baum, wald, erbsen); grob (z. b. wolle, haar) [vö. ? tobR. *siltir* spärlich, fein (v. schnee)].

šuldārga- összeszáradni, összeszáradás folytán eresztékéinél kissé szétválni (az edény) | (vom trockensein) undicht, leck, spack werden (v. gefässen).

šubār fehér, térdig érő vászonkabát, melyet régente a férfiak és nők nyáron viseltek | ein weisser, langer rock von leinwand, den früher männer und frauen zur sommerzeit trugen.

šur, Szp. id. mocsár | morast, sumpf [kazB. *saz*].

šur-kyrāk (bot.) zsálya | salvei, шалфей.

šurlōx = *šyr*.

šurlōxlō mocsaras | sumpfig.

šur-šyrli Ucebn. 31. hamvas áfonya, КЛЮКВА.

šurut, šyruvi (bot.) taraczkbúza (fehérgyökertű növény) | queckengras, пырей [misBug. *sarut*].

šurutlō taraczkbúzás | mit queckengras bewachsen; *š. ana.*

šyrat- hámozni | (ab)schälen [vö. kaz. alt. etc. R. *sūr*-, csagR. *suγur*- herausziehen].

šura Ucebn. 38. цѣвка = *šara*.

šyr- fehéredni; elhalványodni | weiss werden; erbleichen; *padam šānā šyrza kara*.

šyrā, Szp. id. fehér | weiss; *tšālt š.* egészen fehér, hófehér | ganz weiss, schneeweiss; vö. ? *šar* [kaz. etc. R. *sarā* gelo, bleich; vö. csuv. *sarā*].

šyrā-kāmba gombafaj | art weisslicher pfefferschwamm, бѣлянка.

šyrcyt (*šyrā*+*kyt*) parti fecske (Hirundo riparia) | ufer-schwalbe.

šyrām-puš, Szp. id. virradat, hajnal | tagesanbruch, morgendämmerung [vö. kumR. *jarā*- leuchten, hell sein, ujgR. *jaru*- hell sein, glänzen, scheinen, alt. etc. R. *jar*- hell sein, leuchten].

šyrām-puš šālvārā hajnali csillag | morgenstern, Venus.

šyrcā bunda börszegélye | besatz, borte od. verbrämung eines pelzes = *šal* [vö. sorR. *šarγan* litze, besatz].

šus l. *šāvās*.

šūzām világos csík a látóhatáron; visszfény (nagy tűzé) | der lichtstreifen am horizont; reflex, widerschein (z. b. von einer feuersbrunst) [vö. *šizām*].

šyt számolás, számla | zählung, rechnung [or. четъ; vö. kazB., kazO. *šot* rechenbrett].

šutla- számlálni | rechnen.

šū- (infin. *šaves*) duzzadni | schwellen, bauschen.

šūkke kis csuka | kleiner hecht [? or. *шyкa* hecht].

šūrege hegyes | spitzig [vö. ? *šāvār*].

šūrbe, Szp. id. leves | suppe; *pylā-šūrbi* halászlé | fischsuppe [kaz. *šurpa, šulpa*, oszm. krmR. *čorba* suppe, brühe; per. *šorba* suppe, ZENK. 552.].

šūt tréfa | spass, scherz, шyтка [vö. ? or. *шyмка* spass, *шyт.шyсо* im scherze].

šütlen- tréfálni | scherzen, spassen.

šū.šā kúpalakú póznaállvány, melyre a kévéket (különösen köleskévéket) száradni rakják | konisches gerüst von stangen, auf das man die garben (bes. hirsengarben) zum trocknen im winde ladet [kazR. *čāšā* ein dach aus stangen (zum trocknen von heu, erbsen etc.), misBug. *šāčā* id.].

t

-*ta*¹, -*te* (-*da*, -*de*) és, is, de | und, auch, aber; vö. ASM. 243—245. [kaz. -*ta*, -*tä*, -*da*, -*dä*].

*ta*², *te*: *ta* — *ta* (ismeretlen)-e — vagy | (unbekannt) ob — oder; *ta-kam* (*tagam*) valaki | irgend wer, jemand; *ta-mən* valami | irgend was, etwas; *taṣsan* valamikor | irgend einmal, irgend wann; *taṣsanax* rég, régen | lange (her), vorzeiten, etc. vö. ASM. 207. 248. [alt. etc. R. *tā* ein ausruf des zweifels; *tā* — *tā* entweder — oder].

tajan- támaszkodni | sich anlehnen, sich aufstützen, опираться, прислониться [kaz. *tajan-*, oszmR. *dajan-* id.].

tajan, džäk azon háziállatok (ló, tehén, egy pár bány), melyeket az új otthonába megérkező menyecske apósától ajándékol kap | diejenigen haustiere, welche die junge frau bei der ankunft zum neuen heim von ihrem schwiegervater zum geschenk bekommt (ein pferd, eine kuh, ein paar schafe); vö. MAGN. 204. 263. [kazR. *tajančäk* gestützt, zuverlässig; wird die junge frau zum hause des mannes gebracht, so führt man ein schaf oder eine kuh zu ihrem wagen; sie muss dann aussteigen und das tier mit einem tuche zudecken, dann gehört es ihr und wird *tajančäk* genannt].

tajəl-, Szp. id. félre hajlani | sich beugen, sich auf die seite neigen [kazR. *tajəl-*].

tajəldar- caus.

tajgalan- himbálódzni, ismételve félre hajolni | sich schaukeln, sich hin und her schwingen [kazR. *tajgala-* manchmal, öfters ausgleiten; vö. kaz. alt. etc. R. *tai-* ausgleiten].

tajlək félre hajlott, ferde | auf die seite geneigt, schräg; t. кәверәнден *sixla!* [vö. *tajəl-*].

tajləklə Ucsebn. 121. наклонный.

tajdar- Ucsebn. 145. взвѣшивать.

taga- Szp. id. kos | widder, bock; vö. GOMB. [kazB., oszm. alt. etc. R. *täkä*, ujb. kom. sor. lebR. *tägä*].

tagan, Szp. *taran* patkó | hufeisen; vö. GOMB. [vö. kaz. *daṣa*, csag. telR. *taka*, alt. tel. kojb. etc. R. *takka*, csagVámb. *takau* hufeisen].

taganla- megpatkolni | beschlagen (das pferd).

taganlattar- caus.

tagan állvány (a mire vmit ráakasztanak); akasztófa | ständer, böcke, zum aufhängen (z. b. der schaukel, eines kessels auf dem felde); galgen; Ucsebn. 33. стропила; *tagana šak-* fölakasztani | aufhängen, erhenken [kazR. *taṣan* ständer, böcke zum aufhängen; schaukel].

taganca Ucsebn. 67. = *tagantšä*.

taganttši hinta (állványnyal) | grössere schaukel (mit böcken).

tagana, Szp. id. teknő | (rundlicher) trog (zum aufbewahren von mehl u. dgl.), корыто [kazR., misBug. *tiġänä* trog, komR. *täġänä* grosse schale, kirgR. *tegänä* grosser holznapf].

tagän-, Szp. id. megbotlani; megzavarodni (pl. a számoló) | stolpern; verwirrt werden (z. b. beim zählen) [ZOL. szerint tat. *täkän-*, uĵR. *täġin-* in berührung kommen. umgang haben; vö. ötör. csag. etc. R. *täg-* treffen, berühren, uĵR. *täk-* berühren, wohin gelangen].

tagâr síma, göröngynélküli | glatt, eben; *t. šyl* [kaz. kmd. kirg. kkirg. telR. *takâr*].

takmak, Szp. id. börtarisznya | lederner ranzen, кожаная сумка; Máté IX, 17. мѣхъ [ZOL. szerint tat. *täkmäk*].

talak Ucebn. 7. селезенка (lép | milz) [kaz. *talak*].

tamaša csoda; teremtette! | wunder; potztausend! *t., laža šiva kajja pa pžž* teringettét, a ló elsüllyedt a folyóba! [kaz. csag. kom. kar. T. (RADL.) *tamaša* schauspiel, öffentliches vergnügen, volksmenge, gedränge; (kar. T.) wunder, kazB. *tamaša* spass, misBug. wunder, что нибудь удивительное, чудо < ar.].

tamäk, Szp. id. pokol | hölle [kaz. kom. uĵR. *tamuk*, uĵR. *tamu*, kirgR. *tamäk*, alt. etc. R. *tamä*].

tan, Szp. id. egyenlő | gleich; *tappa-tan* egészen egyenlő | ganz gleich; vö. Asm. 163. [kaz. *tiġ*].

tanlaš- egyezövé, szabályossá lenni | gleich werden, symmetrisch werden; *eläk puġan purnattšä žalä pirnbe tanlašrë*; vö. Máté X, 25.

tanlaštar- caus. egyformává tenni; összehasonlítani | gleich machen; vergleichen; vö. Márk IV, 30.

tanďš kortárs, egykorú | altersgenosse, von gleichem alter, повесникъ.

tanada, Szp. id. vadászhaló | jänergarn [or. *тенета*].

tanlandar- teketóriázni, ürügyekkel v. kifogásokkal állani elő, szabadkozni | umstände machen, vorwände od. umschweife gebrauchen. [vö. ? *tan*].

tanlë teketóriázó | umstände machend; *t. šin*.

tanlë: *t. pižen* (bot.) valamely tüskés növény | irgend ein dorngewächs; vö. *pižen*; vö. Zol. 79. *тана пизень* мордвинникъ — растение.

tap- Szp. id. rügni, rálépni; lüktetni, verni | mit dem fusse stossen, treten; schlagen, pochen; *šëm t. gyapjút verni* (az *ŷksü* nevű szerszámmal) | wolle schlagen od. krämpeln; *šëm-tapni* gyapjúverő | wollschläger (werkzeug); *tšarë tabat dobog a szív* | das herz klopf [kazB. *tib-*, oszm. alt. etc. R. *täp-*].

tabalan- rügkapálni | mit händen und füssen herum-schlagen, strampeln.

tabēlDat- ficzkándozni, rángatódzni (pl. haldokló) | zap-
peln, herumzappeln, zucken (z. b. ein sterbender).

tabēm- nekirohanni | losfahren, anfallen, *нападать*.

tapkala- iter. rugdalni, tapodni | öfter mit dem fusse
stossen, treten etc.

tap- folyini (vérről) | fließen (vom blute); *jun-tapni* vérzés |
das bluten.

tabak (finomabb kifejezés) fasz | männliches glied, ruthe
(ein feinerer ausdruck) [? or.].

tabā, Szp. id. csapda | falle, *ловушка* [kazO. *tābā*, kazR.
tābi, misBug. *tāpā*].

tabārDat- dübörögni, dörögni, rengeni, dobogni (tompábban,
mint *tābārDet*) | dröhnen, tosen (von einem dumpferem schalle
als *tābārDet*); *урибе табārDADat* lábával dobog [vö. oszmR. *ta-
pārda-* springen, mit den füssen stampfen, trampeln].

tabārDattar- caus.: *an tabārDattar urāna!*

tapxār -szor, -szer | -mal; *viš t.*, *viš tapxārtlšēn* háromszor |
dreimal; vö. GOMB. *tapkēn-tapkēn* [kazR. *tapkār*].

tapka káposztavas | kohlstampfe, kohlmesser [or. *тяпка*].

tappa: *t. tan* egészen egyenlő | ganz gleich [vö. csagR.
tāp: *t.-tāy* ganz glatt].

tapran-, Szp. id. moeczanni, mozogni | sich rühren; *tap-
rañ.Đže macārma* sírva fakadt [kazB. *tibrān-*].

taprat- mozgatni | bewegen, in bewegung setzen, *сдвинуть*;
šik šāyārDām, *jāttāne tapratrēm* *встревожиль* [kaz. *tibrāt-*].

tapta-, Szp. id. tapodni, tiporni | treten, niedertreten, топ-
тать [kaz. *tapta-*].

tar, Szp. id. puskapor schiesspulver [kaz. kkingR. *darā* < per.].

tar, Szp. id. veriték | schweiss [kaz. *tir*].

tarla- Ucsebn. 146. *потѣтъ* (izzadni | schwitzen).

tar-tširā láz | hitziges fieber, *горячка*.

tar-, Szp. id. menekülni | entfliehen [ótörR. *tāz-*, sorR.
tās-, szag. kojb. kcsR. *tes-* id.].

taraj: *t. tytri* (folkl.) jó, *finom* kendő | ein gutes, feines
tuch; *jəlmε-pəge.Đže jəs-səpka i taraj-tytri ši-vitti* (népdalból);
vö. cser. *taraj* roter baumwollenstoff [csag. tar. kkingR. *daraj* ein
schwerer seidenstoff; (kking.) weiberhemd].

tarakkan csótány | kakerlak [or. *тараканъ*].

taran, Szp. id. -ig | bis; *šyrā tšaržavra sarā xar*, *tšavzi t.
jəs-sylā* (népdalból); *ku tarañtlšēn* Razsk. I. 23. eddig | bis jetzt;
vö. ASM. 220. vö. *tāri* [vö. kazR. *tāri* bis, bis nach, ujgR. *tęgrü*
bis, bis zu, etc.].

taraza kútgém | brunnenschwengel; Ucsebn. 80., ZOL. 80.
вѣсы (mérleg | wage) [kingR. *tarazā*, komR. *tarazu*, Tara, barR.
taras wage, telR. *tārāzi*, oszmR. *tārazā* id. < per.].

taraza-juvi kútoszlop | brunnenständer.

taraza-šerdi kütostor | brunnenstange.

taraza-vitri kútvödör | brunneneimer.

taravat adakozó | freigebig [or. *морават* (ви)].

tarāḡ- gyötrödni | sich abplagen, verdruss od. ärger haben, замайтяться; Ucsebn. 146. сердиться, досадовать; *väl a.đži-zen.đžen tarāḡra* sok baja volt a gyerekeivel [misBug. *darāḡk*- id.; vö. oszm. krmR. *daryān*- erregt, unruhig; ärgerlich, zornig, eszmR. *daryānlan*- eine Leidenschaft oder zorn fühlen].

tarāḡtar- gyötörni | abplagen, замайтять.

tarān, Szp. mély | tief [kaz. *tirān*].

tarānnāš mélység | tiefe.

tarilkke, Ucsebn. 37. *tarilkke* tál | teller [or. *таpelka*].

tarḡasla- könyörögni, kérve kérti | flehen, inständig bitten; *tarḡaslaza ijtṛāmba pamarā* bár kérve kértem, ő nem adott.

tarḡāššam kérlek! légy szives! | sei so gut! bitte! пожалуйста; *t. par!*

tarzā Szp. id. szolga, béres | diener, lohnarbeiter; *tarza tit*- fogadni, fölfogadni.

tarzā-tarzā szolgák, szolgáliszemélyzet, cselédek | dienstleute, dienerschaft; vö. Asm. 115.

taza, Szp. id. tiszta | rein, sauber [kaz. kirm. etc. R. *taza* < per.].

tazat- tisztítani | reinigen.

tašla-, Szp. id. táncolni | tanzen [vö. szagR. *tašla*- lärmen, klappern, *tašlak* lärm, geklapper, getrappel].

tāt-, Szp. id. tépni, kitépni, kiszedni, széttépni, el-, kettétörni | rupfen, reissen, aufreissen, auspflücken, zerreißen, (entzwei-, ab-) brechen; *kassa t. elvágni, szétvágni* | ab-, entzweiheuen, ab-, entzweischneiden; *širtsā t. le-*, elharapni | ab-, zerbeissen; vö. Gomb. [kazB. *tāt*- zupfen, zerrupfen, tar. esag. barR. *tit*- zerrupfen, zerreißen, in stücke zerreißen].

tādāḡk leszakadt darab | abgerissenes stück, кусо́къ, отрыво́къ.

tādāl- leszakadni, | abreissen, sich losreißen.

tada (? *ta¹+ta¹*) még | noch, еще, также; vö. Asm. 246.

tabatlat- (onomat.) gāgogni (lúd) | gackeln (die gans).

ta.đžāga tapadós (nedvességtől, pl. hó, föld); tésztás, ragadós (kenyér); vastag (pl. deszka) | nass und klebrig (z. b. der schnee, die erde); teigig, nicht ausgebacken; dick (z. b. das brett) [kazR. *tačka* ein wasserstreifen im brode oder anderen gebäcken; *tačka ikmäk* id.; vö. lebR. *tačka*- kneten].

tav köszönet; üdvözllet | dank; gruss; *t. tu āna* mondj neki köszönetet! | danke ihm!; *tav sire, ḡāna-varle* üdv nektek, vendégeim! | seid gegrüsst, meine gäste!; vö. Gomb. [kazR. *tau* dank, oszmR. *dau* das auf's wohl trinken].

tavssije (csak lakodalomkor és más ünnepélyes alkalommal használják) üdv neked! | sei gegrüsst! *t.*, *çart syrt* üdv neked, házimanó!

tar Razsk. I. 47. czivakodás | zank [kaz. kirg. komR. *dau* streit, process < ar.].

tavlaš., Szp. id. vitatkozni, perelni | sich zanken, streiten, mit einander im processe liegen [vö. kazR. *daula-* id.].

tavâr- feltúrni, felszegni (pl. az újjat, a nadrág szárát); megfordítani; viszont adni, bosszút állni | aufschlagen, aufrollen, in die höhe heben od. streifen (z. b. die ärmel); umkehren, die kehrseite nach aussen wenden; rächen; vö. GOMB. [kirg. oszmR. *dävir-* drehen, wenden, umkehren, zurückkehren].

tavârân- megfordulni, visszafordulni (az úton), visszaterelni, visszajönni | umkehren, zurückkehren, zurückkommen od. gehen; *kyn tavârânat* a napok hosszabbodnak (a téli æquinoctium után) | die tage nehmen zu, werden länger (nach der tag- und nachtleiche im winter); *ujâç tavârânat* a hold fogyóban van | der mond nimmt ab.

tavlâk, Szp. id. egész nap (éj-nap, 24 órai idő) | tag und nacht zusammen, (die zeit von) 24 stunden, *сутки* [kaz. kürR. *täülök*, kirgR. *täülük*].

tavra körben, körül | rundherum, im kreise; vö. ASM. 220; vö. GOMB. [csagR. *tägrä*].

tavraš: *laža-tavraža* lószerszám | pferdegeschirr, *pyp-tavraš* papság | priesterschaft; *tyr-tavraš* az összes istenek, sämtliche götter.

-*te* l. -*ta*¹.

te l. *ta*².

te-, Szp. id. mondani | sagen; vö. GOMB. [kazR. *di-*, oszm. krm. etc. R. *dä-*, ó-tör. ujj. alt. etc. R. *tä-*].

tek, Szp. id. csak, csak már, csakúgy | nur, nur so; *t. an ijt* csak már ne kérj! *больше ужъ не проси!* *t. an kil* csak tovább már ne jöjj; *vâl t. makrat* ő csakúgy sír, egyre sír; *šavândan kajran vara undan tek ijtma ni-kamda çâjajman* послѣ того никто уже не смѣлъ спрашивать Его, Máté XII, 34. [kazR. *tik* oszm. etc. R. *täk*].

teçerlek, Szp. id. bibicz | kiebitz, пигалица [kazB. *täkârlök*, tobR. *tägârlök*].

telej szerencse | glück; vö. GOMB. [kazB. *talija*, misBug. *tälâj*, tarR. *talai* < ar.].

telejle szerencsés | glücklich; vö. Razsk. I, 17.

ten talán, tán, meg lehet | vielleicht, *можетъ быть*; *pajan kilmerâš pazardan, ten iran kilâš*; vö. ASM. 242, 243.

teygel, Szp. id. szabadon álló pad | (nicht wandfeste) bank; vö. *sagâ*; vö. GOMB.

teŋgə rubel; diszül használt bárcza | rubel; münzenähnliche spielmarke (als zierat gebraucht); vö. GOMB. [kaz. csagR. *təŋkä*, kirkR. *teŋgä* geld, rubel].

teβε kiáltás, melylyel a kutját elkergetik | fort! (ausruf, womit man den hund wegjagt).

teβər, *tepri* (*te + pər*) más, másik | anderer, der andere; vö. ASM. 209.

teri -ig, -nyi; *šav t. nymmaj parza ja, pži?* annyi adott ő? | gab er so viel? *mən t. purāndān ezə unva?* meddig voltál ott? | wie lange warst du da? vö. ASM. 220; vö. *taran* [kazR. *tāri* bis, bis nach, kojb. (ASM. 220.) *tārā*].

tert szükség, hiány | not, mangel, нужда [kazB. *därt* schmerz, kummer < per.].

terten- szükséget v. hiányt szenvedni | in not sein, mangel leiden; *vəzəm vara širma çərrən, pže iðvəs-šiməzəzəm šər-šyrlizəm šize tertlenze purānnə*.

teDel, Szp. *del*, Ücsebn. 65. *teDela* háló | netz; vö. GOMB.

teDel-kandri hálókötél | netzstrick.

teDel-tšyl hálónehezék, süllyesztőkő | stein am fischernetze.

tette játékszer | spielzeug; vö. MAGN. 193. *tetti joldər*, *kakki kajdər* доброе останься, а худое уйди! MAGN. 264. сладость, добро, причастье.

tevet lakodalmi női ruhadarab | ein kleidungsstück der frauen an der hochzeit; vö. ZOL. 241, 242.

tevəš, Ücsebn. 44. *tevəš*, *tevarš* húzószíj (a szekéren) | zugriemen (am wagen), тяжь.

tək, Szp. *tək* szőr; takaró v. pelyhes toll; toll | die haare am körper; feder; vö. GOMB. [kazR. *tək* wolle, die haare am körper, die federn der vogel an den füssen, ujj. alt. etc. R. *tük*].

təklə szőrös | haarig.

təgəl-tyra, Ücsebn. 88. *təklə-tyra* poszméh | hummel, шмель [kazR. *töklö tura* id.].

təgəl-tyda halfaj | eine art fisch, ментюкъ = *tšəmərkki*.

təgəl páros szám | gerade zahl, четъ; vö. *iðə* [kazR. *təgəl* ganz, in allem, vollständig, ujj. csagR. *tügəl* ganz, ganz und gar, alle, vollkommen, unschuldig, kirkR. *tügöl* ganz und gar, vollständig, ganz unversehrt, wohlverhalten, richtig der zahl nach].

təgə, Szp. *təgə* támaszték | stütze, strebe, подпорка.

təgəle- megtámasztani | stützen (durch anbringen von streben).

təgən- tönkre jutni | in verfall geraten, *vəl* (*unən purnəzə*) *təgənə šitrə* ő (v. az ő gazdasága) tönkre jutott; *təgənnə viləç* *təknə šinə tet* (közmondás) [oszmR. *tükən-* zu ende gehen].

təgər távcső | fennrohr, fennglas («какъ у землемъровъ»);

vö. GOMB. *təgər* зеркало, tükör [vö. kkingR. *tögürök* rund; kreis, rad, krmR. *tögäräk* rund].

təkmə, *təkmək* sövény (föfálló karókból v. rudakból) | zaun von aufrecht stehenden pfählen od. stangen; vö. *tšikmək* [kazR. *təkmä* pallisadenzaun, komR. *tikmä* pfahl].

təksəm sötétes, homályos, tompa | dunkel, dunkelfarbig, matt; vö. GOMB.

təksəm-çərlə sötétvörös | dunkelrot.

təl, Szp. *töl* hely; értelem | stelle, platz; sinn; *kaşçıy-ç tələgən tələ şyk* az éjjeli álmomnak nincsen értelme | der nächtliche traum hat keinen sinn; *εβə əna təl pəldəm* én találkoztam vele | ich traf mit ihm zusammen [kazR. *təš* ort, zeit, begegnung].

təlzər értelmetlen, képtelen | unverständlich, unsinnig.

tələš; ASM. 222, Máté XXVI, 31. *tələš* miatt | wegen |

ynən tələžəbe manada çənərəš ő miatta engem is megverték | seinetwegen prügelten sie auch mich; *εzir pərzərda man tələžəmən yldalanər* всё вы соблазнитесь о мнѣ, Máté XXVI, 31.; *tən tələžən, džen* относительно вѣры, о вѣрѣ, ASM. 222.

təllə- czélozni | zielen, цѣлиться.

təlt átellenben | grade gegenüber; *pərən təltre purnat* szemben lakik velünk; *vəzəm tələn, dže* szemben velük.

tələk, Szp. *tələk* álom | traum; vö. GOMB. *tələk* [vö. kaz, *təš* id.].

təllən- álmodni | träumen.

tələn, Szp. *təllən*- csodálni, csodálkozni | sich wundern.

təllən, *təllənəç* magától | von selbst, aus eigenem antrieb; *εβər əškə-šigə tunə tšyç vəl pərən pəda çəj təllənəç kildə*; vö. MAGN. 148. *түлмән* самъ собою; vö. Razsk. I, 51.

təm 1. bokor | busch; *jəvəš-təmə*; *kurəš-k-təmə*; *çyrləçan-təmə*; 2. öt kévéből álló gabonarakás | getreidehaufen von fünf garben, пятокъ.

təm: t. *çyra* egészen fekete, koromfekete | ganz schwarz od. dunkel, kohlschwarz [kazR. *dəm* ganz, vollständig; *dəm ka-raççə* ganz dunkel, oszmR. *düm*: *düm düz sija* ganz schwarz].

təmə domb, halom | hügel, anhöhe, бугоръ; vö. MAGN. 150. *түмә вырын яга болдыр* пусть будетъ гладко на томъ мѣстѣ, гдѣ была шипка (болѣзнь)! [kazR. *tünäk* hügelchen; vö. alt. etc. R. *töy* hügel, szag. kojB. *tönäjäk* erde- u. grashügelchen im sumpfe, kirg. kking. tarR. *döy* hügel].

təmələ dombos | hügelig.

təməške gyepes domboeska, hopocrs | erdhügelchen, kleiner rasenhügel, кочка; vö. GOMB.

tən, Szp. id. vallás, hit | religion, glauben [kaz. *dən*, misBug. *din* < ar.].

tənə füstnyílás | rauchloch, obenbefindliche öffnung, durch

die der rauch geht [kazR. *tənlök, tēnnök, misBug. tēndök, tarR. tügnik*].

tənal tengely | achse, ось; vö. GOMB. [oszmR. *dingil* rad-achse].

tən, dže, Szp. *tən, dže világ* | welt; *súttən, dže* id. [kazR. *dönjü*, < ar.].

təp, Szp. *təp fenék, alj; tö* | boden, grund; stammende; *təvə-jəvəvə* alaposan | gründlich, vö. Luk. I, 4; *šyrda təvə gyertyavég* | kerzenstumpf; *təp pül- tönkrejutni* | zu grunde gehen; *ələk pujan purnattša, žalə təp pül, dže*; vö. Máté XII, 25; vö. GOMB. [kazB. *təb*, kazR. *təp*, ujj. ó-tör. etc. R. *tüp*].

təvel, Szp. *tüvel* a szoba hátsó része | der hintere teil der wohnstube; vö. ZOL. 88. часть избы занимаемая женщинами [vö. ujj., ó-tör. etc. R. *tüp* grund, boden, kazR. *təp* id.].

təplə gondos, óvatos, vigyázatos | sorgfältig, umsichtig, vorsichtig; *t. tər- cseperatya*, Máté IX, 17 [kazR. *təplə* gründlich, wohlbegründet, einen boden habend].

təp-segaj, Ucsebn. *təp-sagaj* a padló alatti hely | raum unter dem fussboden, unter der diele, подполье.

təp: *t. tattam* egészen sötét | ganz dunkel [csag. kirk. tel. ujjR. *tüp* vorsilbe zur verstärkung der bedeutung von adjektiven auf *tü*].

təvek bóbíta, búb (madaré) | federbusch (der vögel) [kirkR. *tüpek* puschel, quaste].

təvərdet- l. *təvərdat-*.

təpren- morzsolódni, töredezni | sich (zer)krümeln, sich bröckeln.

təpren, džək, Szp. *təpren, džək* morzsa | krume; vö. GOMB.

təpret- (szét)morzsolni | (zer)krümeln, (zer)bröckeln.

təp, tše- alaposan kikérdezni, tudakolni | gründlich ausforschen, befragen; vö. Razsk. I, 41. [vö. ? *təp*].

tərek támasz (függélyes) | (senkrechte) stütze [kazB. *tərək*, csag. komR. *tiräk*].

tərekle-, terele- támasztani | stützen.

tərekle erős, szilárd, szívós | fest, stark, zähe; pl. *t. jə-vás, pir, tala, varen, sip*.

təren szántóvas (az *aga-pus* [сабанъ] nevű ekén) | pflug-schar (an dem *aga-pus* [сабанъ] genannten pfluge); = *syxa-timri* id. a *syxa-pus* nevű ekén [kaz. *tərən*].

təren, dže zszindely (vékony, keskeny deszka) | dachschindel [or. *θραυιυα*; vö. kazR. *dränčä*].

tərə, Szp. *tərə* hímzés | stickerei [kazR. *tör*, alt. tel. kirk. csagR. *tür*].

tərlə- himezni | ausnähen, sticken.

tərəs igaz, igazság; igazságos, becsületes | wahrheit; wahrhaft, redlich; *t. kala!*; *t. sən*; *ku çallap t.*; vö. Máté XII, 25. [kazB. *dörös* < per.].

tərəsl- helyesbíteni, pontosan megvizsgálni, átnézni | berichtigen, die richtigkeit beim zählen bestätigen, **повѣрять, считать**.

tərgə: *pužət-tərgi* háncscsomó, mely egy pár cipőre elég | ein zusammengelegtes bündel lindenbast, soviel als man zu einem paar schuhe braucht [kazR. *tərgä* k rolle, eingerolltes paquet, telR. *türçäk* etwas aufgerolltes, rolle, knäuel].

tərja kiáltás, melylyel birkákat kergetnek | ausruf, womit man die schafe treibt.

tərl- lármázni | lärmern [onomat., vö. kazB. *dörlä*- brummen (vom feuer)].

tərlə különféle, -féle | verschieden, -lei; *pə.đžikkə pi.đžəgenən igə-t. səri pyr.* — *səmarða* (tal. mese) kis bocskának két-féle söre van. — tojás [kazR. *törlö*].

tərləç: *sav-tərləç* (an *çəra*) (ne félj) úgy! | (fürchte dich nicht) so!; vö. Razsk. I, 51.

tərmə fogház | gefängnis [or. *тюрма*].

tərt-, Szp. *tərt-* taszítani; szőni | stossen; weben [kazB. *tərt-* stossen].

tərdən- (meg)érinteni | rühren, anrühren.

tərdək fasz (kis fiúé) | das glied (bei einem kleinen knaben); vö. *tšəgə* [vö. ? *tərt*].

təs, Szp. *təs* szín, alak | farbe, form, gestalt; Ucsebn. 72. **цвѣтъ**, Asm. VII. видъ, лицо; vö. Gomb. [kazB. *təs*].

təslə -színű, -alakú | -farbig, -förmig.

təssərten- fakulni, színét hagyni | verschiessen, die farbe verlieren.

təzəl csak *uzal* (rossz, gonosz) szóval együtt használják | parallelwort zu *uzal* (böses); *uzaldan təzəlden sıyla* őrizz meg minden rossztól!

təš, Szp. *təš* mag, szem | (frucht)kern, samenkorn, vö. Gomb. [kaz. *təš*].

təžər- (le)taposni | niedertreten; *lažazem tırra təžərnə a* lovak letaposták a gabonát [kazR. *təšər-* herabbringen, herablassen, umwerfen; vö. *təš-* fallen, herabsinken].

təžərter- caus. **потравить**.

tədəm, Szp. *tədəm* füst | rauch; vö. Gomb. [kaz. *tötön*, oszm. etc. R. *tütün*].

tədəmle- Szp. = *tədar-*.

tədar- füstölni | räuchern; *pyr ladynba tədəret* [oszmR. *tüttür-* rauch hervorbringen; vö. *tüt-* rauchen, dampfen].

tətre, Szp. id. köd | nebel.

tatrələ ködös | nebelig.

tattam, Szp. *töttəm* sötét, sötétség | finster, dunkel, finster-
nis; vö. GOMB.

tattamlə- Ucsebn. 147. *темнить*.

tattamlən- elsötétülni | dunkel werden, sich verfinstern;
χəvel-, *ujəχ-tattamlənni* nap-, holdfogyatkozás | sonnen-, mondes-
finsternis.

təve, Szp. id. *teve* | kamel [kazB. *döjü*, misBug. *däwä*].

təvek: *vak-təvek* apróság, apró áru, lim-lom | kramwaaren,
kleinkram, Kleinigkeiten; *vak-təveke* *şudə təvat*; *vak-təvek* *tavar*
şudagan kiskereskedő, szatócs | Krämer; *vak-təvek* *kneşsem* kis-
fejedelmek | Kleinfürsten, Razsk. I, 47. [kürR. *tüjäk*: *uak tüjäk*
Kleinigkeiten, kazR. *tějək* kleingestossen, fein zerteilt; krümel].

təvə görcs, bog | knoten, узель; vö. GOMB. *tövö*; vö. *tülä*-
[jak. *tümük* verknüpfung, vereinigung; vö. kaz. *tějön*, misBug.
tüwən knoten].

təvələ- Ucsebn. 147. *завязывать узель*; vö. *tüle*-.

təvə höpörsenés | hitzbläschen; vö. az előbbi szót.

təχ- köszörülni (pl. a malomkövet) | schleifen (z. b. den
mühlstein).

təχa csat; csatos övszija | schnalle, spange; mit schnalle
versehener gürtelriemen [oszm. csagR. *toka* schnalle, krm. kom.
bar. kirgR. *toχa* id.].

təχa-jəppi csat tüje | schnallenzunge, -dorn.

təχəm (távoli) rokon | (entfernt) verwandt; *vəl sana* (*sanən*)
t. ő veled rokon [kazR. *tökəm* samen, geschlecht, nachkommen-
schaft, kirgR. *tukum* samen; art, familie, geschlecht, barR. *tu-
rum* nachkommenschaft, verwandtschaft, sippe].

təχən-, Szp. *tərən*- felöltözni, öltözködni | sich anziehen,
sich ankleiden; *vəl kərək təχənat*.

təχəndar- felöltöztetni | ankleiden, anziehen.

təχər, *təχχər* kilencz | neun; *təχər-vynnə* kilenczven | neunzig
[kaz. *tuχəz*].

təχlan, Szp. *toχlan* ón; ólom | zinn; blei; *şurə t. ón* | zinn;
χurə t. ólom | blei; vö. GOMB.

təχlə.əžə, Szp. *toχlə.əžə* a nő és férj nővérei és más női
rokonai egymás irányában | schwestern und andere weibliche
verwandten der frau und des mannes gegenseitig; vö. GOMB.

təχran (Sungut falu) = *tšəmāš*; vö. MAGN. 93. *tuχran* дятель.

təχta- megállani, megszünni | stehen bleiben, aufhören;
vö. GOMB. [kazB. *tokta*-, *tukta*-].

təχtat- caus. megállítani | aufhalten, zum stehen bring-
gen; *irtse pīran tivləde təχtatsa par!*

təχk-, Szp. *tək*- el-, kiönteni | giessen, ausschütten; vö. GOMB.

tək- [kaz. *tük*-, oszmR. *dök*-].

tācān- kifolyni, ömleni; kihullani | ausfliessen, rinnen; ausgehen (v. d. haaren).

tāgak a mi kifolyt, kiömlött | ausgeflossenes, ausgeronenes, ausgegossenes.

tācārīāk keskeny mellékuteza | schmale nebengasse, переулокъ = *χutlāχ* [vö. kazR. *tākārāk*].

tāla, Szp. id. posztó | tuch, сукно [kaz. *tula*].

tāla-tšālya posztóharisnya | strumpf von tuch.

tāla-varri kapcza | fussfetzen od. -binden, портянки.

tālā, Szp. id. nyüg | spannstreck, spannkette, fussfesseln (für pferde), пугы [vö. kazR. *tāšau*].

tālla-, Szp. id. nyügözni (a lovat) | den spannstreck anlegen.

tālāχ, Szp. *toloy* árva; (Szp.) özvegy ember | waise; (Szp.) wittwer; vö. GOMB. [vö. kazR. *töl* wittwe, ó-tör. oszm. alt. etc. R. *tul* wittwe, verwittwet, jak. *tulajaχ* waise].

tālāχ-arām özvegy | wittwe.

tālāχ-a. pša árva | waise.

tālāχ-tyrat árvák | waisen; vö. ASM. 115.

tālām üstök, fűrt (gyapjú, haj) | schopf, zotte, büschel (haar od. wolle); *ynān süza tālāmān tālāmān tērat*. [kazR. *tālām* haarflechte, kirg. bar. komR. *tulum* id.; (kirg.) die haarbüschel über den schläfen].

tālāp bunda | schafpelz; vö. GOMB. *tolap* [or. *mylyns*; vö. kazR. *tolep*].

tālār- l. *tulyār-*,

tām, Szp. *tom* agyag | lehm, ton.

tām, Szp. *tom* (éjjeli) fagy | frost [kazR. *tuy*].

tāmalan- bozontossá, gubanczossá, borzassá válni (a haj) | zottig, zersaust, struppig werden.

tāmalandar- caus.

tāman hózivatar, förgeteg | schneegestöber, буранъ [kazR. *tōmān*, köz-tör. *tuman* nebel].

tāman-kajäk Emberiza nivalis, havasi sármány | schneeammer.

tāmana, Szp. *tomana* bagoly; oktondi | eule; dummkopf [kazR. *tomana* dummkopf].

tāmra l. *tymra*.

tān-tān erős | stark, fest, крепкий; *t.-t. sip* erős ezérna, *t.-t. síχ* kösd szorosan! [tobR. *diy* fest, solide].

tānla- rá, meghallgatni | aufmerksam zuhören; *ep kalamāne χidā tānla* hallgass jól rá, a mit én mondok! [kazB. *tāyna-*].

tānlav halánték | schläfe.

tāngārdat- (onomat.) döngeni, dörögni | einen dumpfen ton von sich geben; *uraba tāngārdatsa pirat* [kazR. *dāngārda-* id.].

təŋcārɔdattar- caus. döngetni, dörgetni | einen dumpfen ton verursachen.

-*təBa* l. *ɣladəBa*.

təBa (Szeperkino faluban) folyó v. tó fenekén levő gödör | untiefe, tiefe stelle, grube in einem fluss od. see, *омыт* = *avər* [misBug. *tuba* id.; vö. ?? kazR. *tuɣaj* id., csag. tobR. *toɣaj* wiese, niederung, die mit wald bewachsen ist, barR. *toɣaj* die flusswindungen].

təbala- körmeivel, karmaival megfogni | mit den krallen, od. klauen packen; *kaškər syrəɣa təbalarə*; *ɣəren tsəɣɣa təbalaza jətsa karə* [lebR. *tubala-* jmden erwürgen, tel. sor. kirgR. *tumala-* zusammendrücken, erwürgen].

təBa, ɔʒə cséphadaró | dreschflegel [kazB. *təpəc* id., kazR. *təpəc* der schlegel des dreschflegels].

təBa, ɔʒə-myklaški annak hadarója | dessen schlegel.

təBa, ɔʒə-vulli annak nyele | dessen stiel.

təBəlyə: *aləsk təBəlyi* Ucsebn. 33. ajtósark | türangel [vö. *tuBəlyə*].

təBər, ɔʒə, Szp. *təBərɩtsə* leszedett, forralt aludttej | abgesahnte, gekochte, geronnene milch; vö. GOMB. [vö. ? kirgR. *topur* volks- haufe, menge, *topurla-* sich sammeln (v. einer volksmenge)].

təBər, ɔʒəslan- megaludni (tejről) | gerinnen.

təpra, Szp. *tepra* por, föld | staub, erde; vö. GOMB. *tepra* [kaz. *tuprak*].

təpras a felső padolaton levő töltelékföld | die füllerde, das füllsel von erde auf dem oberen boden.

təpsa ajtósark | türangel [kaz. *tupsa*].

tər-, Szp. *ter-* állani, megállani; élni, lakni | stehen, aufstehen; sich befinden, wohnen; vö. GOMB. [kaz. *ter-*].

tərat- caus.; *šərt t.* szörét felborzolni (pl. kutya, macska) | seine haare sträuben (v. hunde u. a.).

təratma a szövőszék bizonyos része (talapzat) | fustgestell am webstuhl.

təran-, Szp. *tran-* jóllakni | satt werden, sich sättigen [kaz. *tujən-* id.; vö. szag. kojb. etc. R. *tos-* id., ujrR. *tot-*, ó-törR. *tod-* id.].

tərap söret | schrot [or. *ɔpəɔb*].

tərə, Szp. id.: *jəvəš tərrə* fa csúcsa | baumpipfel; *tu tərrə* hegycsúcs | bergpipfel; vö. ASM. 221. [oszmR. *duruk* pipfel, haufen].

tərələ: *šəvər-t.* hegyes, ékalakú | zugespitzt, keilförmig; *šiv, ɔʒə-t.* hegyes | mit scharfer spitze.

tərə meglehetősen átlátszó, tiszta | ungetrübt und deswegen einigermassen durchsichtig, klar; *t. šiv, šəmarə* [oszmR. *duru* flüssigkeit, aus der die trübung sich gesetzt hat, abgestan-].

den, klar, durchsichtig, oszmR. *doru* filtrirtes, durchsichtiges wasser].

tārāl- tisztulni | sich klären, abgestanden werden.

tārāχ, Szp. *toroχ* hosszában, mentében | entlang, вдоль, по; vö. ASM. 221; vö. GOMB.

tārāyla hosszúkás | länglich; vö. *tāvatkāl*.

tārāy-sak a tűzhely átellenében az oldalfalnál levő hosszú pad, mely a *kutnik* nevű paddal összefügg | die lange bank an der seitenwand dem herd gegenüber.

tārāy két sövénykaró között levő sövényrész | der zwischenraum zwischen zwei pfählern eines zaunes [kazR. *torok* id., csagR. *turuk* stange].

tārālāχ egészség | gesundheit; *āzes-šivan, ōžen t. par!* [kazB. *tārālāk* lebendigkeit, leben].

tārān- nekimenni, nekirohanni, beleütközni, ráakadni | losfahren, an den leib gehen, anrennen, aufstossen; *laža χūmenē pirza tārān, ōža*; *parayūt āžāk šāre tārānā*; *kaškār manān šije tārān, ōža*.

tārās nyírfahéjból készült hengeralakú födeles edény (tej s más folyadék hordására) | cylinderförmiges gefäss aus birkenrinde [= kazB., kazR. *tārās*].

tārās- igyekezni, iparkodni | sich bemühen, sich befleissigen, *постараться* [kaz. *tārās-*].

tārīklet- (onomat.) kiabálni (a daru) | rufen (v. dem kranich).

tārčāš hulladék, szemét, söpredék, piszok | unflat, unrat, kehricht; Ucsebn. 94. *пыль* (por | staub).

tārna, Szp. id. daru | kranich; vö. GOMB. *törnē* [kazB. *torna*, köztör. Radl. *turna*].

tārnaška női főveg (*χušpu, tuχja*) csúcsa | die oberste spitze an dem kopfputz der frauen und der mädchen.

tārri, Ucsebn. 63. *tāri*, Szp. *tori* pacsirta | lerche [kazB. *turraj*].

tārriāk (onomat.): *t. tē-* = *tārīklet-*.

tāržā fejszefok, késfok | der rücken einer axt od. eines messers; vö. Szp. *pyrt-tārššī* késfok.

tās- l. *tšās-*.

tāšman ellenség; boszorkánymester | feind; böser zauberer [kazB. *došman* feind < per.].

tābāš, *tābāžay* egyre, folytonosan | immerfort, unablässig; vö. Razsk. I, 23.

tāvan, Szp. id. testvér; rokon | geschwister; verwandter; *per t. testvér* | geschwister; vö. GOMB. [kazB. *turan*].

tāvar, Szp. id. só | salz; vö. GOMB. [kaz. *toz*].

tāvar-kyrcē kis kerek sótartó | kleine runde salzbüchse; vö. *syłañ, ōža*.

- tāvarla-* sózni | salzen.
tāvarlā sós | salzig.
tāvar-, Szp. id. kifogni | ausspannen, losspannen [kazB. *tuvar-*, *tuar-*, misBug. *tuwar-*].
tāvandā, *tāvattā* négy | vier; vö. GOMB. [kaz. *dürt*].
tāvatkāl négyzet(es) | quadrat(isch); *āram-tāvatkāl* azon hely, a hol két utca keresztezi egymást | der platz, wo zwei strassen sich kreuzen; *tārāyla-t.*, *tārāla-t.* derékszög(ű) | rechteck(ig).
tāvāl, Szp. id. szélvész, vihar | sturmwind, sturm [kazB. *dauāl*, misBug. *dawāl*].
tāvān- lélegzetből kifogni, lihegni | ausser atem sein, schwer atmen, задыхаться [kazR. *ton-* verstopft sein, alt. kirk. etc. R. *tun-* verschlossen sein, verstopft sein].
tāvār, Szp. id. szoros, szűk | eng; vö. GOMB. [kaz. *tārāz*].
tāvārla- szorongatni | drängen, тѣснить, Márk V, 24.
tāvārlan- szorossá, szűkké válni | eng werden.
tāvārlat- szűkíteni; szorítani | enger machen; drücken, pressen.
tijε-, Szp. id. megrakni, (terhet) föl- v. berakni | (auf ein fuhrwerk) laden, aufladen; *šyna šine vydē tijεε χadārleš* [kazR. *tajū-*, kirkR. *tijā-*].
tija, Szp. *tjra*, Ucsebn. 45. *tija* csikó | füllen; vö. GOMB. *tjra* [kazB. *ta*].
tigεs egyenletes, sima | eben, glatt, Ucsebn. 122. плоский; *t. šar*, *uraj* [kazB. *tigεz* gleich].
tigεsle- egyenliteni, simítani | ebenen, glatt machen.
tigεt nyírkátrány | birkenteer (or. *θεζομβ*).
tigi: *t.-t.-t.* így hívják a ludakat | so ruft man die gänse.
tilε, Szp. id. róka | fuchs; vö. GOMB. [kaz. *tēllkē*].
tilεβε. *tilεεβε.* Szp. *tilεεβε* gyeplő | lenkseil [kazB. *dilbagā*, *dilbügā*, *tilbügā*].
tilmār- könyörögni | flehen, anflehen, inständig bitten; *tilmārε* *ijtrēm.* *pamarε* [kazR. *tilmār-*].
tilB²ren (bot.) *Hyoscyamus niger*, бѣлена («magvai mérgesek, a ki megeszi, megbolondul» | «die samen sind giftig; wer von ihnen isst, wird toll») [vö. kazR. *dilbā* verdreht, dumm, närrisch, uig. csagR. *tālbā* id., csagR. *tālbār-* dummheiten begeben, tel. sorR. *tālbi-* id.; anspornen, erregen].
timār, Szp. id. vas | eisen; vö. GOMB. [kaz. *timār*].
timār-kāvaks sötétszürke (a lóról mondva) | schwarzgrau (vom pferde), сивый [kaz. *timār-kük*].
timār-pāz vassalak | eisenschlacke.
timārza kovács | schmied.
timle- Szp. id. fölizgatni, ingerelni, buzdítani, csábítani |

anreizen, anfeuern, anspornen, antreiben, aufmuntern (zu etwas), verlocken [kazR. *dímnä*-raten, vorschlagen, überreden].

timre az arczbőr megsérülése a csipős (tavaszi) szél által | die verletzung der haut durch die scharfe (frühlings)luft; *man-nän pide timre tygnä* [vö. kazR. *timräü* die flechte (krankheit), oszmR. *tämräji* die flechte (hautkrankheit); das röteln (kinderkrankheit), tobR. *tämräü* id.].

tin az imént. csak (most); majd csak (akkor) | eben, ganz neulich; (dann) erst; только что; лишь только; vö. ASM. 249. [adR. *tän* bis, bis zu, oszmR. *däjin*, kirgR. *däin* id., csagR. *tägin* id.].

tinäs, Szp. id. tenger | meer; vö. GOMB. [kazB. *dinyaz*, *dinyaz*].

tinger- szemét tágra nyitni | die augen aufsperrn, weit aufreissen, grosse augen machen, *вытаращить глаза*; *tingerze* *páhat*.

tingale, Szp. id. szárított zabliszt | gedörstes hafermehl, *толокно*; vö. GOMB.

tip-, Szp. id. száradni, kiszáradni | trocknen, dürr werden, dörren [kazB. *kib-*].

tibat- szárítani | trocknen (trans.), dörren.

tiba, Szp. id. száraz; böjt | trocken, dürr; fasten; vö. GOMB. [vö. kaz. tobR. *kip-* trocknen].

tiba-kun böjti nap | fastentag.

tir, Szp. id. bőr | balg, fell, haut; vö. GOMB. [kaz. *tirä*].

tirüza birkabőrcsesző | schaffellgerber, *овчинникъ*.

tir-, Szp. id. felfüzni; befüzni (ezérnát) | aufreihen, einfädeln, *продъвать, нанизывать; ковырять (новыя лапти); jöp-kušne šip tir!*; *šip sine šarza tir-* [kaz. *taz-*, oszmR. *diz-*].

tirek nyárfa | pappel [kazR. *tiräk*, alt. etc. R. *täräk*].

tiräk, Ucebn. *tirgä täl* | schüssel [krmR. *tirki* tisch, ujj. csagR. *tärki* das präsentirt Brett, der tisch mit speisen, telR. *tärgi* gefäss aus birkenrinde].

tiräs Ucebn. 42. *trágya* | dünger [kaz. *tiräs*].

tisläk *trágya* | dünger, *навозъ*; vö. ZOL. 82. *tirsläk*, *tisläk* *мѣсто, куда валяют навозъ*.

tisläk-kämvi gomba-faj | art pilz, *поганка*.

tirge-, Szp. id. megfigyelni, megtartani | beobachten, halten; *tiba tirgemešt* a böjtöt nem tartja meg; *tirgazem*, *kurgazem*, *xuranzem*, *teygelzem šunine šumannine pit tirgešša vžem* *наблюду чомовеніе чапш, кружекъ котловъ и скамей, Márk VII, 4*; vö. GOMB. *terru-kon* [kazB. *tirgä-* erfüllen, ausrichten, halten].

tirge- elvetni, megvetni, fitymálni | verwerfen, bracken, verschmähen, abweisen; vö. Máté XXI, 42: *šurt tvačanzem tirgeze pârâgnä šul kajran kâdes nigaza pulttšä* *камень, который*

otvergli строители, тотъ самый сдѣлался главою угла [csagR. *tirgä-* verhindern, verbieten, abweisen, kazR. *tirgä-* tadeln, mit strengen Worten ermahnen, schimpfen].

tirbej, Szp. id. rend. gondosság, tisztesség | ordnung, anständigkeit [oszmR. *tärbijä* erziehung, kirgR. *terbijä* das auferziehen; Vorbild, muster; tarR. *tärbijät* erziehung, aufsicht, pflege < ar.].

tirbejle- rendezni | ordnen [misBug. *tärbijlä-* gut pflegen, besorgen].

tirbejle rendes, tisztességes | ordentlich, anständig [oszmR. *tärbijäle* wohlherzogen, dressirt].

tirbejzar rendetlen | unordentlich.

tisker, Szp. id. ragadozó | raub-; *t.-kajäk* ragadozó állat v. madár | raubtier od. -vogel; vö. Zol. 82. противный, неприязненный, непривѣтливый [kazR. *tiskärä* verkehrt, widerwärtig, eigensinnig, halsstarrig, alt. etc. R. *täskäri* umgekehrt, verkehrt].

tislak l. *tiräs*.

tiv-, Szp. id. érinteni; kerülni valahová | berühren, anrühren; geraten, попадать; vö. Gomb. [kazB. *těj-*, misBug. *tij-*].

tivert- találni, eltalálni | treffen; *tiverdäräm kardana* eltaláltam a czélt | ich traf ins schwarze.

tivert- meggyújtani | anzünden.

tivlet áldás, gazdagság, bőség | segen, reichthum, fülle; *irtse piran tivlede täxtatsa par az elmuló böséget állítsd meg és (nekünk) add!* [kazB. *däülät* < ar.].

tixa Ucesebn. l. *tixa*.

tıla: *t.-pušši* puha, vizes gyepes dombocska | weicher, wasseriger kleiner rasenhügel.

tilä, Szp. id. tiló | hanfbrecher [kaz. *talkä*].

tilla- tilolni | hanf brechen.

timar, Szp. id. gyökér | wurzel [kaz. *tamär*].

timarlan- gyökerezni, gyökeret verni | wurzeln, wurzel fassen.

tin dinnye | melone [or. *дыня*].

tina, Szp. id. kétéves tehén, tinó | (zweijährige) färsé [kaz. *tana*, oszmR. *dana*].

tinaška Ucesebn. 45. = *tina*.

tinas, Szp. id. harisnyakötő | strumpfband; Zol. 87. подвязка.

tirä: *t.-pülä*, Szp. *tirä* gabona | getreide, korn [kazB. *tarä* hirse, oszm. adR. *darä* id.].

tirgas (Adeläkovo faluban) [*tirä*+] pele, ürge | ziesel, zieselmaus, сусликъ = *jämran*.

tüt-, Szp. id. fogni, megfogni, tartani | greifen, ergreifen, halten; vö. Gomb. [kaz. *töt-*, oszm. alt. etc. R. *tut-*].

tīdān-kālā dadogó, hebegő | stotterer; *tīdān-kālā kalas-*
hebegni | stottern.

tītka fogantyú | griff.

tītkala- kezelni | behandeln.

tītтар- tartóztatni, visszatartani | zurückhalten.

tsircū Szp. l. *tšircū*.

tu (gen. *tāvān*) halom, hegy | anhöhe, berg; *tu jarān-* vom
hügel schlitten fahren; vö. GOMB. [kazB. *tau*].

tu-ajkki hegyoldal | berglehne, bergabhäng.

tu-pus a hegy felső része | der obere teil eines berges.

tu-tārri hegycsúcs | bergspitze, -gipfel.

tu-, inf. *tāvas*, Szp. id. csinálni, készíteni, tenni | machen,
verfertigen, tun; *tav* t. köszönni | danken; *tšup* t. csókolni, csó-
kolódzni | küssen, sich küssen; vö. GOMB. [kaz. alt. kojB. *tū-*,
csagR. *toγ-* gebären, eier legen].

tuj: *tuj-sālen*, Szp. *tu-sālen* kuszma | blindschleiche; vö.
ZOL. 83. *toj* мѣдъ, *toj-sūlen* мѣдница.

tuj, Szp. id. lakodalom | hochzeit; vö. GOMB. [kaz. *tuj*].

tuj-pus a lakodalom vezetője | der leiter der hochzeit.

tuj- érezni, észrevenni | fühlen, merken [kaz. *toj-*].

tuja bot | stock; vö. *tajan-* [kaz. *tajak* id., oszmR. *dajak*
stab, stütze; vö. oszmR. *daja-* stützen].

tujān- látszani, tetszeni | scheinen, dünken [vö. kazR. *toi-*
fűhlen, ahnen, merken, *tojel-* fűhlbar sein, gefűhlrt werden, be-
merkt werden, oszm. krm. adR. *dui-* hűren, fűhlen, verstehen,
bemerken, ahnen; oszmR. *dujun-* fűhlen].

tyχ-, Szp. id. kijűnni, kimenni; kelni (a nap) | hinausgehen,
herauskommen; aufgehen (v. der sonne); vö. GOMB. [kaz. *čāk-*;
vö. jak. *tarys* hinausgehen; hervorkommen, hervorgehen; auf-
gehen (von der sonne)].

tyχās: *χavel-tyχāza*, *-tyχās* napkelte, kelet | sonnenaufgang,
osten.

tyχat- varázsolni, bűvűlni | zaubern.

tyχatmās, Szp. *tyratmās* boszorkánymester | bűser zauberer.

tyχār- prűsszűgni | schnauben (v. pferden); vö. *tylχār-*.

tyχja, Szp. id. a leányok fűvege, melyet űvegyűnyűkűs
pénzdarabok dűszitenek | der kopfputz der mādchen [kazR. *takja*
der tatarenkapsel, oszmR. *takja* eine frauenműtze (kopfschmuck)
< per.].

tukmak vastag sulyok v. bunkű, egy fábűl valű, hosszű
nyűllel (pl. ruhamosásnál hasznāljk) | ein dicker schlegel mit
langem stiel von demselben holze; vö. űcesebn. 59. *tukmak* волкь
(farkas | wolf) [kazB. *tukmak*].

tukmar űcesebn. 66. l. *tšykmar*.

tycun kerűkfal | radfelge, ободъ [kazB. *tyčm*, kazO. *dučm*].

tyl, Szp. id. külső, külső fele vminek, künt való | das äussere, das aussen befindliche; *tyl súdolat* nappalodik, virrad | es tagt; *tylba* künt | draussen; *tylvan* kívülről | von aussen; *tyla* ki | hinaus, heraus; vö. Asm. 220. [kaz. tob. tel. altR. *tšš* das äussere, die aussenseite, ó-tör. ujj. oszm. csag. tar. sorR. *taš* id.].

tylšs vminek külseje | das äussere von etwas, наружность.
tyl-, Szp. id. megtelni | voll werden; vö. GOMB. *tul-* [kaz. *tul-*].

tylli tele | voll; *tšep-t.* telised tele | ganz voll.

tylvar- töltöni | füllen.

tyldarmšs darával és zsírral töltött kolbász-féle | art wurst.
tula- harapni, harapdálni, marczangolni | beissen, zerfleischen [kaz. oszm. ad. kirg. krm. alt. etc. R. *tala-* zerreißen, abreissen, zerstören, vernichten, beissen, etc.].

tulaš- verb. recipr.

tulat- caus.

tylō, Szp. id. búza | weizen; vö. GOMB.

tylök adósság | schuld [or. *θολος*].

tylžar-, Ucsebn. 148. *tšlžar-* prüsszögni | schnauben (von pferden), *фыркать*; vö. *tyžar-*.

tym: *tym-žajarə* merevgöres-féle betegség | art steifkrampf [? sorR. *tuma*, alt. *tumū* seuche, fieber, altV. *tuma* горячка].

tym ruha | kleid, kleidung *iles tezen mylə šyk, kajas tezen tymšm šyk* [kazB. *tun* pelz, mantel, alt. ujj. ó-törR. *ton* das (obere) kleid, (alt.) pelz].

tymlan- öltözni, öltözködni | sich kleiden, sich anziehen.

tymlandar- (föl)öltöztetni | ankleiden.

tymdir, Szp. *tymdir* (*tym*+*tir*) ruha | kleid, одежда.

tymča beleégetett bélyeg, kézjel a ló ágyékán | eingebranntes eigentumszeichen an der lende des pferdes, тавро [kaz. ujj. etc. R. *tamča*].

tymgaba fatóke | baumstumpf, -stummel, пень; Ucsebn. 95. *tungaba* кочка [vö. kazR. *tümgäk* baumstumpf, die gras-hügel, die aus verfaulten baumstämmen entstanden sind, mis-Bug. *tündäk* id.].

tymgaba-kšmvi, Ucsebn. 86. *tungaba-kšmvi* опенокъ (gombafaj | art essbarer pilze, die auf abgehauenen baumstämmen wachsen).

tymla-, Szp. id. csöpögni | tröpfeln, tropfen [csagR. *tamla-* id.; vö. kaz. kom. alt. etc. R. *tam-* id.].

tymlam csepp | tropfen.

tumlaš: *pär-tumlažə* Ucsebn. 72. сосульки (jégcsap | eiszapfen).

tymlat- csöpögtetni | tropfen lassen, tröpfeln.

tymra, Ucesebn. 66. *təmra* négyhúrú ezitera | viersaitige zither [kazB. *dumbra* dreisaitige zither, kirgR. *dombra* eine art balalaika].

tyn-, Szp. id. tagadni, megtagadni | läugnen, ab-, verläugnen; *vərā tyn, p̄zə, kalamara* a tolvaj tagadott, nem vallott [kaz. *taŋ-*].

tyna, Szp. id. növény szár | stengel; *kyrək-tyni* id.; *al-tyni* alkar | unterarm; *yra-tyni* lábszár | unterbein; *səl-tyni* iny | zahnfleisch; *vərəm-tyna* szúnyog | mücke.

tynzəχla- vágyódni valami v. valaki után, megkívánni | sich sehnen, lust bekommen (nach etwas); *εβə tynzəχlarəm arəmran* vágyódom a feleségem után; *tynzəχlarəm aš-pəšran* megkívánom a húsételt [kaz. *tansəhla-*].

tundi-kyn hétfő | montag.

typ-, Szp. id. találni, lelni | finden; vö. GOMB. [kazB. *tab-*].

tyba eskü | schwur, eid, Máté V, 33. *клятва*; *tybatu-* esküdni | schwören [kaz. oszm. barR. *täübä* reue < ar.].

tybada istenemre! | bei gott! eü bory! — *tybadatu-* = *tybatu-*.

tyban, Szp. id.: *al-tybanə* tenyér | handfläche; *yra-tybanə* láb talp | fusssohle [kaz. *taban*].

tybə, Szp. id. labda; ágyú | spielball; kanone; *tybala vilani* labdajáték | ballspiel [kazB. *tub*].

tybək-, Szp. id. koporsó | sarg [kazO. *tabut*, oszmR. *tabut*, kūr. tobR. *tabət* < ar.].

tybəlyca, Szp. *tybəlyra* (bot.) *Lonicera xylosteum*; vö. *təbəlyca* [kazR. *tubəlyə* id.; vö. kojb. tel. alt. R. *tabəlyə*, sorR. *tabəyka*, kkirgR. *tabəlyca* *Spiraea altaica*].

typta- élesre kovácsolni, kalapálni | durch hämmern schärfen, dünner schmieden, dengeln (z. b. eine axt, eine sense); Ucesebn. 148. *выбивать (косу)*, 101. *ковать* [kaz. kirg. etc. R. *tapta-*].

tyra, Szp. id. fésű | kamm; Ucesebn. 38. *puš-turi* id. [kaz. etc. *tarak*].

tyra-žəl очищенная кудель.

tyra-, Szp. id. fésülni | kämmen [kaz. *tara-*].

tyra- apróra vagdalni, morzsolni | in kleine stücke schneiden, zerschneiden, zerhacken, zerkrümeln [kaz. *tura-*, oszmR. *doçra-*].

tyram morzsa | krume.

tyrat, Szp. id. ág | ast, zweig [vö. kaz. alt. etc. R. *tara-* auseinandergehen, sich ausbreiten, kaz. kirg. csagR. *tarmak* zweig, schössling, die zähne, zinken (einer hacke)].

tyratlan- el-, szétágazni | sich verzweigen.

tyratlə ágas | ästig.

tyrə, Szp. id. isten; szentkép | gott; heiligenbild; *əns-tyrri*

a teheneket védő isten | der gott, der die kühe beschützt; *ujaradi par tyrā?* (népdalból) kiderül-e az egyetlen ég?; vö. Гомб. [kazB. misBug. *tāḡərə*, kazO. *tāḡərə*, *tāḡrə* gott, kazO. *tāra*, kazR. *tāri* heiligenbild].

tyr(ā)-*palli* anyajegy | muttermal.

tyrā-syla valamely szellem, a ki «az isten kíséretéhez tartozik» | ein geist, der «zum gefolge gottes gehört».

tyrās szekrény, melyben a szentképek vannak | heiligschrank, божница; Ucebn. 36. икона (szentkép | heiligenbild).

tyrās-virāna Ucebn. 36. божница.

tyrā-ymān, *Dže süren* valamely szellem, a ki az isten kíséretéhez tartozik | ein geist, der zum gefolge gottes gehört.

tyrā, Szp. id. pej (ló) braun (v. pferde), гнѣдой [kaz. *turā*].

tyrāḡ, Szp. id. forralt, leszedett savanyított tej | art saure milch [csagR. *torak* käse].

tyryan: ha sorsolással osztják el a község földjeit v. rétjeit, minden család jelenlévő képviselője sorsjelét, melyre saját kézjegye (név-jegye) és a férfi-családtagok száma van rávésvé, fővege dobja, azon családok számára pedig, melyeknek képviselője nincs jelen, olyan sorsjeleket használnak, melyekre csak a férfi-családtagok száma van feljegyezve; a sorsnak *tyryan-sāva*, a sors által mindenkinek eső szántóföld- v. rétrésznek *tyryan-ana*, *tyryan-saran* a neve | wenn die ackerfelder und wiesen der gemeinde verlost werden, wirft der anwesende vertreter jeder familie ein los, woran sein handzeichen und die zahl der männlichen familienmitglieder eingeschnitten ist, in einen hut od. in eine mütze, für diejenigen familien aber, die bei der verrichtung nicht vertreten sind, werden lose, an welchen nur die zahl der männlichen familienmitglieder bezeichnet ist, hineingelegt; das los heisst *tyryan-sāva*, der durch die losung jedem zugefallene teil vom acker-, bzw. wiesenland *tyryan-ana*, *tyryan-saran* [ó-törR. *tarkan* der Tarhan, eine würde, oszm. csagR. *taryan* der privilegirte stand; ein dschagataischer volksstamm; (oszm.) der bestandteil eines eigennamens].

tyrvas, Szp. id. forgács | splitter, span.

tyrt-, Szp. id. húzni, vonni | ziehen; *tšäləm t. pipāzni* | pfeife rauchen; *sānār tyrdat* görcsöm van | ich habe krampf [köz-tör. *tart-*].

tyrttar- (kocsin v. szánon) vinni, szállítani | fahren, (auf einem fuhrwerk) führen, *возить, везть*.

tyrda, Szp. id. szekér- v. szánrúd | femerstange, schlittenbaum [kazR. *tärtä*].

tyrda-pājavā (kötél)karika a szántalp elő részén, melyre a rúd kajmóját akasztják | gelenk (aus strick), womit die femerstange am schlittenständer befestigt wird, *завертка*.

tyrdâm távoli rokon | entfernt verwandt; *vâl mana* (*manân*)
t. ő nekem távoli rokonom; vö. ZOL. 84, 120. *torđu, torďâm* племя,
 родъ, происхождение [vö. jak. *törüt* (*tördüm, tördö*) herkunft,
törüö geboren werden, alt. tel. lebR. *törö-* id., tel. alt. etc. R.
töröl geschlecht, verwandtschaft, abstammung].

tyr.đžđga, Szp. id. szénvonó | ofenkrücke, ofengabel, ко-
 черга; vö. GOMB. [kazR. *tärtöskä* ein brett mit einem stiele
 zum zusammenscharren der körner].

tyryška horonygyalu | kehlhobel, leistenhobel [or. *ђорожка*
 horony | riefе; vö. *ђорожникъ* kehlhobel].

tyryška-jërri horony | riefе.

tys, Szp. id. barát | freund [kaz. *dus* < per.].

tyslaš- megbarátkozni | freundschaft schliessen.

tyzan, Szp. id. por | staub [kaz. *tuzan*].

tyzanla- leporolni | abstäuben.

tystar- felforgatni, össze-vissza hányini, fölverni (port) |
 durcheinander werfen, über den haufen werfen, aufwirbeln;
manân a.đža jabalazene tystarza pövernö gyermekem felforgatta
 a holmikát; *i aslê šylên tyzaine, i kil, tystarar par utpa és a*
 nagy út porát, gyere, kettős fogattal verjük föl! (lakodalmi
 énekből).

tyt: *čyra-tyt, sarâ-tyt* szeplő | sommersprosse, sommer-
 flecken [kazR. *tut* rost, alt. kirg. etc. R. *tat* id., tobR. *tat* fleck,
 zeichen, merkmal].

tyda, Szp. id. ajak | lippe [oszm. krmR. *dudak*, csagR.
dudač, komR. *todak*].

tydar, Szp. id. tatár | ein tataré [kazR. *tatar* die umgesie-
 delten tatarén des östlichen Russlands (die getauften tatarén
 nennen so stets ihre mohammedanischen volksgenossen), ó-tör.
 R. *tatar* der name eines volkes, wahrscheinlich die am Onon
 wohnenden mongolen].

tydar-majri tatár nő | tatarin.

tudâ, Szp. id. íz | geschmack [kaz. *tat*].

tudan- ízlelni, kóstolni | schmecken, kosten.

tutlâ, Szp. id. édes, izletes, jóízű | süss, schmackhaft;

Ucsebn. 117. прѣсный [kaz. *tatlâ*].

tydâ, Szp. id. jóllakott | satt [jak. *tot* satt; sattheit; vö.
 ujrR. *tot-* satt werden, ó-tör. etc. R. *tod-* id.].

tytlâç jóllakottság | der zustand des sattseins.

tydâç-, Szp. id. megrozsdásodni | rostig werden [kazB.
tutâk-].

tydâçtar- caus.

tydâr, Szp. id., (Dva Klyuca faluban) *tyttâr* kendő | tuch;
 vö. GOMB. *tudâr*.

tydâr-tadâçâ Ucsebn. 19. тряпка (rongy | fetzen).

- tutka* fűtyülő, sip (fából) | pfeife [or. *дудна*].
truba kémény | schornsteinröhre [or. *мпыда*].
tŭga kiáltás, melylyel a teheneket hajtják | ausruf, womit man kühe treibt.
tü-, inf. *tävæs*, Szp. id. mozsárban zúzni (lent, gabonát, sót) | stossen, zerstampfen (in einem mörser); *süs*, *pâri tævet*; vö. *kiv-*; vö. GOMB. *täv-* [kazR. *těj-*, misBug. *tüw-*].
*tüle-*¹ gyarapodni | sich vermehren = *ar.đže-* [szag. kojb. kcs. *töllä-* fruchtbar sein (vom menschen) < *töl* fortpflanzung, fruchtbarkeit].
tület- caus. gyarapítani | vermehren, zuwachsen lassen.
*tüle-*² csomót kötni, csomóval kötni | einen knoten machen, mit einem knoten binden; vö. *tävæle-* [vö. alt. etc. *tü-id.*; vö. *tävæ*].
tület- caus.
tülem csomó | knoten.
tülen- összecsomósodni | einen knoten bilden.
*tüle-*³, Szp. id. (meg)fizetni | (be)zahlen [kaz. *tülä-*].
tülek, Szp. id. csendes(en), nyugodt(an), szelid(en) | still, ruhig, sanftmütig (adj. u. adv.); *t. šin* csendes, szelid ember; *pajan kyn t.* ma csendes nap van; *t. šjŕ* nyugodt álom; *siv t. jyxat* a víz csendesen foly [csagR. *tüläk* bescheiden, zurückhaltend].
tüleme mirigy | drüse [misBug. *tüleme* id.; vö. *tüle-*²].
tüme, Szp. id., Ucebn. 22. *tümmæ* gomb | knopf [kazB. *töjmä*, misBug. *tümä*].
tümele-, Ucebn. 148. *tümmæle-* begombolni | zuknöpfen.
tümek Szp. id. a férfiak | die männliche rüte.
tümræž Szp. = *tæmesæž* [kazR. *tümyäk*].
tün-, Szp. id. elesni, fölfordulni | umfallen, umstürzen, hinfallen, опрокинуться, свалиться [kazR. *tün-*].
tünder- fölfordítani umstürzen (trans.); vö. Máté XXI, 12. *tünder-jenæ* visszája, hátlapja vminek | rück-, kehrseite (z. b. eines gewebes).
tüβε, Szp. id. (hegy-, fedél)gerincz | bergkamm; firste, dachfirst; Ucebn. 33. *пoлoкoкъ*; *pyš-tüvi* fejtető scheidet [kaz. *tübä*].
tüβemi tetézett mértékkel | mit gehäuftem mass.
tüβi, *tüβijež* = *tüβemi*.
tüβele- megverni | prügeln.
tüβeleš- verekedni | sich schlagen.
türe bíró | richter [kaz. *türä-*].
türem sík, lapályos | eben; Ucebn. 94. *t. šor* равнина (síkság, róna | ebene); vö. GOMB. [telR. *tüzäm* eben, glatt, vö. telR. *tüzä-* glatt, eben machen (= kaz. *tözä-*)].
türæ valamely gonosz szellem | irgend ein böser geist; vö. MAGN. 78., 248.; ASM. BCs. 122. [tel. etc. R. *tös* der geist, der seinen diener, den schamanen verloren hat und wartet bis ein

neuer diener aus dem geschlechte der schamanen erscheint; die seele des verstorbenen schamanen; talismane, die die seelen der verstorbenen schamanen darstellen, mit hülfe derer der schamane wirkt].

türgalli (*türa* + *käl*) = *türa*.

türa, Szp. id. egyenes; igaz, igazságos; igazság | gerade; gerecht, rechtschaffen; gerechtigkeit; *εζα πινε түрибз сут туза пар итэл* közöttünk az igazság szerint!; vö. GOMB. [kaz. *töz*, oszm. *düz*].

türelax Ucebn. 112. честность (beesületesség | redlichkeit).

türlət- igazítani, kijavítani, gyógyítani | zurecht machen, ausbessern, heilen.

türlət- megfizetni az ígélet szerint | zahlen gemäss einem gegebenen versprechen, исполнить обѣщание уплатою долга; ? = az előbbi szó.

türt Ucebn. 5. спина (hát | rücken); vö. GOMB. *tört*, *türt*.

türdän háttal | mit dem rücken zugekehrt, verkehrt.

türdäs; *alä-t*. a kéz külseje | die aussenseite der hand;

šäbada-t. czipőtalp | die sohle des bastshuheres.

tüs-, Szp. id. eltűrni, kitartani, elszőnedvni | dulden, ertragen, leiden [kaz. *tüz-*].

tüzəm türelem | geduld.

tüzəmlə türelmes | geduldig.

tüzəmləx = *tüzəm*.

tüs: *t.-šämmi* kulcsesont | schlüsselbein [kaz. *tüs* bryst].

tüzək, Szp. id. vánkos | polster, bettpfühl [kazR. *tüšäk*, oszmR. *döšäk*].

t's

tšak-, Szp. id. hátrálni, visszahúzódni; kevesbedni, leszállni, (le)apadni | zurückweichen; sich vermindern, abnehmen, sinken, fallen; *šiv tšakrə* a víz apadt [kazB. *cik-* rückwärtsgehen].

tšagar-, Szp. id. visszahúzni, visszavonni, hátráltatni; kevesbiteni, leszállítani | zurückziehen; herablassen; *manān žaga pilək manit tšagar, pžə* bēremet öt rubellel leszállította.

tšagala- l. *tšav-*.

tšagak, Szp. id. szarka | elster; vö. GOMB. *tšagak*.

tšagār, Szp. id. sárgás barna (csak szemről mondva: «mint a bagolyé»), «какъ у филина» | gelblich braun (nur von den augen); vö. Zol. 101. косоу; MAGN. 197. *tšagār koš* косоу глазъ [oszmR. *čakār* blau, blaugrau, kirgK. *šarār* имѣющій сѣрѣя глаза (лошадь); szagR. *čegār* der fuchs (pferdefarbe); altV. *šarār*: š.-arə шорпенъ; altV. *šōkur* пестрый, чубарый; бурундукъ].

tsagardat- (onomat.) serczegni, ropogni (pl. hóról) | knistern (z. b. vom schnee), хрустѣть.

tsaklattar- (onomat.) csattantani, csettenteni (nyelvvel) | schmatzen (mit der zunge).

tsakma aczél, melylyel tüzet ütnek feuerstahl = *sylu* [kazR. *çakma* id.].

tsalās Ucsebn. 44. косуля; Ucsebn. 83., Razsk. I, 245. сажень (öl | faden, klaffer); Zol. 101. сажень печатная.

tsalās ferde, rézsútos; meneteles | schief, schräg, косою, Zol. 101. кривой; geneigt, abschüssig; *ts. larat* ferdén áll | es steht schief; *ts. sár* lejtő | abhang, закатъ [kaz. kmd. kkingR. *çalās* nicht gerade, krumm, gekrümmt].

tsalās-kušla kancsal | schieläugig.

tsalās-szvada (titkos szó | geheimwort) orosz | russe.

tsalās- elferdülni | schief werden, скривиться [telR. *çolās-* sich verbiegen, sich winden].

tsállan- öszülni | grau werden, ergrauen [oszm. tobR. *çállan-* grau werden; vö. kazO., oszm. tel. etc. R. *çal* grau].

tsalvas (folkl.) az a bárány, melyet a meny apósától aján-dékba kap, mikor az új otthonába érkezik | das schaf, welches die neuvermählte bei der ankunft in das neue heim von ihrem schwiegervater als geschenk bekommt.

tsambardat- = *šambaldat-*.

tsan, Szp. id. templomi harang | kirchenglocke; vö. Гомв. [kazO. *çay* id., oszmR. *çan* glocke].

tsana l. *tsavga*.

tsaŋga l. *tsavga*.

tsaŋgaldat- károgni (a csóka) | krähen (von der dohle) = *tsaŋgaldat-* [kazR. *çaŋgildä-*, kazO. *çaŋgaldä-* id.].

tsaŋgār: *tsaŋgār-tsaŋgār* (onomat.) cseng-bong | klingklang! [oszmR. *çayār* der klang, das klirren; *çayār-* klingen, klirren, *çayārda-* id.].

tsaŋgārdat- csengeni, pengeni | klingeln, bimmeln, klirren, звякать; vö. *tsaŋgārdat-*.

tsaŋgārdattar- caus. csengetni, pengetni klingeln machen.

tsap, Ucsebn. 110. *tsavā* hír, hírnév | ruf, слава [ujg. alt. tel. lebR. *çap* ruhm, ruf].

tsaplā hires | berüchtigt.

tsaplālan- híressé lenni | berüchtigt werden.

tsaplālandar- híressé tenni | berüchtigt machen.

tsavak halfaj | art fisch [kazO. *çabak* мелкая рыба, плотва, misBug. *çabak* сорожка, alt. tel. leb. kazR. *çabak* ein kleiner fisch (tel.); kleine fische, die plötze (kaz.); oszm. krmR. *çapak* ein flacher fisch].

tsavār kakukfű, démutka | thymian, quendel, богородская трава, Thymus serpyllum; vö. MAGN. 96. [= misBug. *çambār*].

tšaplattar- (onomat.) lafatyolni | lecken, leckend trinken (z. b. ein hund).

tšappan kabát | rock [csag. tar. kkingR. *čapan*, or. *чaпaнaв*].

tšar-, Szp. id. visszatarítani, fékezni, megakadályozni | zurückhalten, hemmen, Ucsebn. 149. унимать, остановить, ZOL. 102. удерживать, обуздывать, не допускать, запрещать; vö. GOMB. *tšar-* [kazB. *tšj-*, ujjR. *tšt-*, szagR. *tšs-*].

tšarān- tartózkodni | sich zurückhalten.

tšarulā tartózkodó, önmegtartóztató, mérsékelt | zurückhaltend, enthaltsam, mässig.

tšaruzār féktelen, mérséktelen | unbändig, unmässig.

tšara nagyobb fatál | grössere holzschüssel, schale [altR. *čara* eine grosse schale, or. *чapa* schale].

tšara szórtelen hely az állatok hasa táján | haarlose stelle am bauche bei tieren.

tšarak, Szp. id. támasz, dúcz (ferdén álló, melylyel pl. rossz falat támasztanak) | spreitze, strebe, stützpfahl (womit man z. b. eine schlechte wand stützt) [vö. *tərek*; vö. telR. *čirān-* sich gegen etwas stämmen, altV. *čirē-*, *čirēn-* упираться, опираться (обо что, чѣмъ), нейти, *širēn-*, *širēn-* id.].

tšarakla- megtámasztani (oldalról) | stützen (von der seite, durch anbringen von stützen).

tšarāl. pžžak tárva-nyitva | sperrweit geöffnet; *alāk tš. tšarat* az ajtó tárva-nyitva van. *Silmet kuža iral. pžžak tšarāl. pžžak.* — *tšürε. pžže* (tal. mese).

tšari: *alāga tšari všnā* kitárta az ajtót | er öffnete die tür sperrweit.

tšargaš- l. *tšərgāš-*.

tšarla- (onomat.) korogni (a gyomor) | knurren (vom magen) [vö. oszmR. *čarla-* zirpen, schwatzen, kazR. *čurla-* lärmen, zancken; einen knurrenden ton von sich geben; *anēn əčə čurlāi* sein magen knurrt].

tšarlan, Szp. id. ? *Sterna hirundo*, мартышка; Ucsebn. 63. чайка (sirály | möwe); ZOL. 102., ASM. XII. 369. цапля; *Adāl-tšarlanə* kócsag | reiher, цапля; vö. GOMB. *tšarlan* [vö. kazB. *čarlak:* ak č. möwe; altR. *ak-čarlāk* id.].

tšaržav, Szp. id. függöny | vorhang [kazB. *čaršau*, *šaršau* < per.].

tšardak 1. a pogányvallású csuvasoknál (hajdan) gerendaalkotmány a sir fölött | bei den heidnischen tschuwaschen (früher) ein zimmerwerk, balkengefüge auf dem grabe; 2. sirkerítés | umzäunung um das grab [per. *čartag* holzgerüst, ZENK. 340].

tšas, Szp. id. hamar | schnell (adv.) [kaz. oszmR. *tiz* schnell < per.].

tšassanaj kápolna | kapelle [or. *часовня*].

tšassi óra | uhr [or. *часы*].

tšazžk csésze | tasse, schälchen [or. *чарука*].

tšaslattar- (onomat.) zizegni, susogni (pl. a szántalp puha hóban) | zischen, zischeln (z. b. die schlittenkufen in weichem schnee); *šunĭ tšaslattarza šuza pirat tet.*

tšat csitt! | pst! still! [vö. oszmR. *čät* leichtes geräusch, das gemurmel].

tšadār sátor | zelt [kaz. oszmR. *čatār* < per.].

tšav- ásni, vájni; tépdelni (pl. gyapjút) | graben, scharren, (aus)höhlen; zupfen (z. b. wolle); vö. GOMB. *tšav-*.

tšagala- frequ.

tšavga, Szp. id., (Szeperkino, Dva Klyucsa) *tšayga*, Ucsebn. 62. *tšana* csóka | dohle; vö. GOMB. *tšayga* [kazB. *čäikä*, kazR. *čäikä*, misBug. *čawka*. tob. *čükü*, *čöngä*].

tšavga puš Ucsebn. 29. клеверъ (lóhere | klee).

tšavza, Szp. id. könyök | ellenbogen, локоть; vö. GOMB. *tšavza* [vö. altR. *čayčai* id.].

tšej tea | thee [kaz. oszm. tel. alt. etc. R. *čaj*, misBug. *čäj*; or. *чай*].

tšejε ravasz | schlau, хитрый; vö. Márk XII, 15. лукавый, Máté XI, 25. мудрый; *tila pek tš.* ravasz mint a róka [kazR. *čaja* gewandt, schlau, geschickt, gewandt, «aus dem russ. *отчаянный*» (?), misBug. *čäjä* id.].

tšejεlεγ ravaszság | schlaueit; vö. Máté XXVI, 4.

tšem.đžem: *tš.-kyrək* bot. подорожникъ.

tšemttšyk «мелкий лукъ».

tšen.đžεε szigony | fischgabel, острога; vö. *šunĭ.đžđga* [kazR. *čänəčkü* heugabel, gabel, kazB. stachel; gabel (essgabel)].

tšeret (forduló) sor | reihe [or. *чередъ*, *очередъ*; vö. kazB. *čirat*, kazR. *čōrat*].

tšerkkε kis pohár, pálinkás pohár | kleines glas, branntwein-glas [or. *чарка*].

tšernil (nem lágyított l-lel) ténta | tinte [or. *чернила*].

tšε.đžεk, Szp. id., Ucsebn. 102. *tšettšε*, (Adeläkovo falu) *tšettšü* virág; himlő | blume, blüte; blattern, цвѣтокъ; оспа; *đna tš. tygnā* [vö. *šésškε*].

tšε.đžεk-kazagan, *tšettšü-kazagan* himlőoltó | kuhpocken-impfer.

tšε.đžεklen- odaégni, úgy, hogy a fölszínén fekete foltok támadnak (pl. palacsinta) | angebraunt werden, so dass schwarze flecken an der oberfläche des backwerks gebildet werden.

tšε.đžεn csinos, takaros | nett, niedlich, zierlich, hübsch; *šūret*, *tymlanat* csinos ruházatban jár, csinosan öltözködik; *tš. uraba* (úri) kocsi | (herrschafts-)wagen; vö. Márk VI, 9. [? csag. alt. etc. R. *čāčān* schönrednerisch, beredt; csagKún. *čēčen* ge-

schickt, geistreich, schnell; ? sor. szag. *caizan* ansehnlich, schön; ? telR. *čarčän* genau, akkurat, delikat; flink, gewandt, lebhaft; modisch, geziert, geckenhaft, prahlerisch].

tšəges, Szp. id. fecske | schwalbe.

tšəgəndər czékla | rote rübe, bete, свекла [kazR. *čəgəndör* id., oszmR. *čəgəndür* beet root, oszmR. *čükündür* moorrübe, kohlrübe < per. *čükündür* runkelrübe, Zenk. 361.].

tšəgər- fosni, hasmenésben szenvedni | den durchfall haben [oszmR. *čəmkər-* misten (von vögeln); den durchfall haben].

tšəkrə hig szar | dünner kot [vö. *tšəgər-*].

tšəl-, Szp. id. hasitani (faszálkát) | schleissen (holzschleisse), spähne abspalten, шепать (лучину) [kazR. *təl-*, alt. etc. R. *tíl-*].

tšəla kenyérszelet | brotschnitte, ломоть [kirgR. *tílak* ein kleiner einschnitt (in den ohren des viehes); loch, fussspur, spur; vö. kazR. *təlam* ein stück brod].

tšəlam, Szp. id. pipa | tabakspfeife, pfeifenkopf [kazB. *čilam*, *čəlam*, csag. tar. kel.-tör. R. *čilim* <per.].

tšəlyə, Szp. *tšəlyə* nyelv | zunge; vö. Gomb. *tšəlyə* [vö. kaz. *təl*, alt. etc. R. *tíl*].

tšəlyəzar néma | stumm.

tšəlyəzərən- elnémulni | stumm werden.

tšəlgam rost, szálag | faser, fiber [vö. *tšəl-*].

tšəlgəmlə rostos | faserig; *tš. as*.

tšəlbər, Szp. id. kötőfék, kantár | halfterriemen, поводъ у узды [alt. tel. leb. kazR. *čəlbər* (kel. dial.) leitstrick des pferdes; (kaz.) kette].

tšəm: *tšyn-tšəm* lélek, élet | atem, leben; *tšynə tšəmə syk* nincs benne lélek, élet [csagR. *tin* atem, kaz. ujj. alt. etc. R. *tən* atem, hauch, lebenshauch, leben, seele, geist, jak. *tyn* atem, seele].

tšəməre mirigy (az állatoknál) | drüse (bei tieren), железа; vö. *tšəmə*.

tšəmbər, Szp. id. Симбирскъ város | die stadt Simbirsk.

tšən, Szp. id. szij | riemen. [szag. kojb. kes. küärR. *tin* zügel, halfterstrick].

tšən: *tšən mərdžen* valódi *mərdžen*-koráll | echte *m*-koralle; vö. *tšən* [kazB. *čən* wahr, echt, recht; heilig].

tšən-, Szp. id. hívni, meghívni | einladen, rufen, звать, приглашать.

tšəndər- caus. meghivatni | einladen lassen.

tšəndər minden, a mi rács- v. csipkealakú | alles was die form einer gitter od. einer spitze hat, рѣшетка [kazB. *čəltər* franse, spitze, (kazR.) arabesken zum sticken, die stickmuster, kazR. (Budag.) *čəltər* gitter, netz, franzen].

tšəndərlə рѣшетчатый; *tš. kəbər*.

tšap: *tš. tulli* teliseded tele | ganz voll [vö. oszmR. *cáp* die bedeutung der adjektiva verstärkende vorsilbe; *cáp cävra* rund herum].

tšabə, Szp. id. csibe | küchel, hühnchen; vö. GOMB. *tšaba* [vö. kazR. *čabəs* id., kar. T. *čipčü* id.].

tšəbat-, Szp. id. csipni, újjhegygel érinteni | kneifen, zwicken, fingern; *tšəbatse il-* újjhegygel elvenni, újjai közt eldörzsölni | mit den fingerspitzen etwas nehmen, erwischen; *manən alla valdoren tšəbatra* a csalán megesípte kezemet.

tšəptom, Szp. id. csipet, csipetnyi | prise, щепоть.

tšər-, *tšər-*: *tšərguəsi*, *tšərguəsi*, Szp. *tšərguəsi* (*tšər+kuš*) térd | knie [kaz. *təz* knie].

tšərguəsi-igerttši térdkalács | kniescheibe.

tšərguəlan-, *tšərguəlan-* megtérdelni | knieen.

tšər-sitti kötény | schürze.

tšərzi (*tšər+ši*) öl | schoss; *manən tšərzi sine xur* tedd ölembe! *irə təvanəm Malyna, tšərzəm šin, őzi tšəgestšə* jó nővérem M., te ölemben ülő fecske voltál!

tšər- körmölni, karmolni; szakítani, tépni | krallen, kratzen; reissen (trans.) [oszmR. *čiz*-linien ziehen; austreichen, ausstrecken, kel.-tör. R. *čiz*-linien ziehen].

tšəral- repedni, szakadni | reissen (intr.).

tšəre, Szp. id. szív | herz; vö. GOMB. *tšəre* [kazB. *jöräk*].

tšəre-püləmə rekeszizom | zwerchfell.

tšəres kivájt bődön | ausgehöhltes tönnchen; ZOL. 104. ведерко, бадья; *pət-tšəres* Ucsebn. 52. пудовка.

tšəreslet-: *šəmər tšəresletterze šəval* ömlik, szakad az eső | es giesst; vö. Razsk. I, 36.

tšərə, Szp. id. élő; élénk | lebendig; lebhaft [kazR. *tərə* lebendig, kirg. komR. *tiri* id., ujj. tar. csagR. *tirik* lebendig, lebhaft].

tšəral- fölelevenedni | aufleben, оживиться.

tšəraləx élet | das leben; vö. *tšəraləx*.

tšərə-šu háj, faggyú | fett, talg, сало.

tšəraləx: *viləx-tšəraləx* barom | vied; vö. *tšəraləx*.

tšərt- megeleveníteni, kigyógyítani | zum leben bringen, heilen, оживить, исцѣлить.

tšərək negyed font (фунт) | eine viertel pfund [kazR. *čirək* ein viertel < per.].

tšərap, Szp. id. sündisznó | stachelschwein; vö. GOMB. *tšərap* [kazB. *kirpa*, kazO., kazR. *kərpə*, kom. kirg. oszmR. *kirpi*].

tšəriklet- (onomat.) nyikorogni (pl. az ajtó) | knarren, knirren (z. b. die tür), Ucsebn. 149. пицать, чирикать [vö. kel.-tör. R. *čirilla-* zwitschern, zirpen, oszm. csagR. *čirčir* das geräusch des zirpens].

tšarikletter- caus.

tšorge- begöngyölni, pólyázni | wickeln, winden, einwickeln, umwickeln, завернуть; *a.đžana kipkebe tšorgeŕam*; vö. Máté XXVII, 59.; vö. *tšorga*- [krmR. *cärgä*- umwickeln, csagR. *cörgä*- einwickeln, umhüllen].

tšorgeŕn- begöngyölni | sich ein- od. umwickeln; vö. Márk XIV, 51.

tšorne, Szp. id. köröm; pata | nagel, kralle; huf; klaue; vö. GOMB. *tšorne* [kazB. *tšrnak* nagel, krallen].

tšatre-, Szp. id. rezsketni, rengeni, ingani | zittern, beben, дрожать [kaz. oszm. etc. R. *titrä*-, misBug. *taträ*-].

tšatret- caus. (Ucsebn. 150. трати [столь]).

tšö.đžö csecsbimbó, csecs | brystwarze, zitze.

tšö.đžöle csecsbimbós, csecses | mit brystwarzen, zitzen versehen; *Adäl ırlä çərəç-tšö.đžöle me kazat*. — *šüre* (tal. mese).

tšavö: *sazö-tšavö* hangok, mindenféle hang | allerlei stimmen, laute; vö. ASM. 115. [vö. ? oszmR. *çav* geschrei, schrei, ruf, csagKún. *çau* stimme].

tšövaldet- fecsegni (a fecske) | zwitschern (die schwalbe); *tšöges tšövaldet*.

tšöçö, Szp. *tšöçö* tyúk | henne; vö. GOMB. *tšöçö* [kazB. *tauçk*, misBug. *tauçk*, kirm. kaz. etc. R. *tauçk*, csagR. *takuk*, *taçuk*].

tšöç-kušlö a ki éjjel nem lát | tagsichtig, dämmerungsblind, hemeralopisch.

tšöç-tšöppi csibe | küchel.

tšöçö fasz (felnött férfié, állaté) | die männliche rute (bei einem erwachsenen); vö. *töçök* [oszmR. *çük* rute, penis].

tšöçämmla-, Szp. *tšöçämmla*- csökönös lenni (lóról) | stutzig, störrisch sein (v. pferden) [vö. misBug. *çigen*- id., kazR. *çigen*- rückwärts schreiten, пятиться назадъ, oszm. ad. komR. *çäkin*- an sich ziehen, sich zurückziehen].

tšöçämzö, Szp. *tšöçämzö* csökönös (lóról) | stutzig (v. pferden) [vö. *tšöçämmla*-].

tšöçöt, Szp. id. sajt-féle: leszedett, forralt aludt tejből (*tšöçöt.đžö*) a savót kinyomják, az így nyert túróhoz nyers tojást vegyítenek, e vegyületet tenyér között összegyúriák, hársfakéregből készített öntőformába elhelyezve a kemenczében megsütik és végre a sütőformából kivesszik | art käse [kaz. T. (RADL.) *çöçöt* käse].

tšöçöt-kyrök bot.

tšöl: *väl tšöl-tšöl an.đžay kyrat* ö csak nehezen lát (mondják rosszul látó emberről, kinek szeme félig csukva van) | er sieht kaum (wird von einem schwachsichtigen gesagt, dessen augen nur halboffen sind); *lamppa tšöl-tšöl an.đžay šynat* a lámpa csak pislog | die lampe brennt sehr schlecht (so dass die flamme kaum sichtbar ist) [vö. kazR. *çöltök* fast blind].

tšalay, Szp. id. félkezű, kinek félkeze elszáradt | einarmig, mit vertrocknetem arme, *сухопыкий* [kazR. *čulak* vertrocknet (v. den armen), kazO. *čulak* *сухопыкий*, oszm. krm. adR. *čolak* einarmig, armlos, mit vertrocknetem arme].

tšolan rekesz a szobában | verschlag, abteilung im wohnungszimmer [or. *чуманъ*; vö. kazO. *čolan* *чуманъ*].

tšalya- összekuszálni, összebonyolítani | verwickeln, *запутать* [kazR. *čolġâ-* umwickeln, einwickeln, umhüllen, tel. kking. csagR. *čulya-* id.].

tšalyan-, Szp. *tšalran-* összekuszálódni, összebonyolódni; belebonyolódni, megakadni | sich verwickeln, sich in etwas verstricken; *šip tšalyanġ.ġž*, *vəšne turmallā mar*; *kujan tanapana tšalyanġ.ġž*.

tšalya, Szp. *tšälra* harisnya | strumpf, *чулокъ*; vö. GOMB. *tšälra* [kazR. *čolġāu* fustlappen, kazB. *čolġau* fetzen zum umwickeln des schienbeines, csagR. *čulyak* windel, lappen, telR. *čulġū* windel, kkingR. *čulġō* fustlappen].

tšalya-pužo félharisnya | socke, носки.

tšälbar, Razsk. I, 18. *tšäl-par* szét, széjjel | auseinander; *kaškār syŗysem patne pirzan syŗysem tšälbar salanza karš*; Razsk. I, 18.: *lešsem ġula padənġ.ġžen ajakkalla tšäl-par salanza patne*.

tšält l. *šyŗō*; vö. *šalt* [vö. kaz. *čalt* sehr; *bėgġn ġ. aġas* heute ist (das wetter) sehr hell, ganz heiter].

tšām kétfülü, fából, ónból vagy pléhből készített esőrös korsó, melyben ünnep alkalmával sört hoznak az asztalra | eine art bierkrug [ujgR. *cam* schüssel, kazB. *šam*: *š.-ajak* hölzerne schale < per.].

tšām-, Szp. *tšōm-* alámerülni, vízbe bukni | tauchen, untertauchen, *нырять*; vö. GOMB. *tšām-* [kazR. *čum-*, alt. etc. R. *čom-* untertauchen].

tšāmār gömbölyű, gömbalakú; ököl | rund, kugelförmig; faust; Ucesebn. 66. *šavraga tšāmār* шаръ; vö. *šāmār*; vö. GOMB. *tšāmār* [kazB. *jomor*, *jomoro* rund; *jomruk* faust].

tšāmārda- gömbölyíteni | runden.

tšāmārda- gömbölyödni | sich runden, rund werden.

tšāmārġka: *kanvār-vārri-tšāmārġki* kenderseprű.

tšāmārġki halfaj | art fisch, ментюкъ.

tšāmārda-, Szp. *tšōmārda-* összenyomogatni (két tenyér között) | zusammendrücken.

tšāmāš «fekete madár, mely a méhkast csőrével átlyuggatja» | «ein schwarzer vogel, der mit dem schnabel die bienenstöcke durchlöchert» = *tšyŗan*.

tšāmla-, Szp. *tšōmla-* rágni | kauen, жевать.

tšān, Szp. id. igaz, igazi, valóságos; igazság; leg- | wahr,

wahrhaft; Wahrheit; *tšän kala* mondj. beszélj igazat | sprich die Wahrheit; *ku zallap tšän* ezen mese igaz | diese fabel ist wahr; *tšän lajǎy* legjobb | best. der, die, das beste; vö. *tšän* [kaz. *čän*].

tšäygä, Szp. id. meredek | steil. jäh; vö. Márk V, 13.; vö. Zol. 102. *чусе крүтой* [kaz. *tökä*, kirgR. *tik*, oszmR. *dik*].
tšäygäldat = *tšäygäldat*; *tšavga tšäygäldat*.

tšäygärdat (onomat.) pengeni, csörögni | klingen, звенѣть; vö. *tšäygärdat* [kaz. *čäyǎrda*].

tšävar, Szp. id. foltos, pettyes | gefleckt, getüpfelt; *ylma-tšävar* tarka almaalakú foltokkal (ló) | bunt mit apfelrunden flecken (pferd) [kazB. *čüvar*, kazO. *čuar*, kazR. *čuar*, *čüvar*, misBug. *čobar*, csagR. *čubar*].

tšäbäk pipaszár; valamely növény (fekete hunyor?), melyből a csuvasok véleménye szerint arsenikum készül | pfeifenrohr; eine pflanze (niesswurz?), von welcher der arsenik bereitet werden soll; vö. Gomb. *tšäbäk* [kaz. oszm. alt. etc. R. *čäbäk* rute, dünner stock; *tütüm čäbäyä* (oszm.) tabakspfeife, pfeifenrohr; vö. or. *чубукъ* id.].

tšäpta, Szp. id. háucsszönyeg bastgewebe, bastmatte, *poroжа* [kazR. *čäpta* id., csagR. (Vámb.) *čifta* schilfmatte, csagKún. *čifta* matre, kissen].

tšär l. *tšör*.

tšärök (onomat.); *šäläwe tš. tudarat* fogát csikorgatja | er knirscht mit den zähnen.

tšäräs, Szp. id. Abies excelsa, ель; vö. Gomb. *tšärzä* [kazR. *čäršä*].

tšärga-, Szp. id. burkolni, rácsavarni; pólyázni | wickeln, winden, aufwinden [vö. *tšärgä*].

tšärgäs-, Razsk. I, 8. *tšärgäs*- verekedni, küzdeni | sich schlagen, драться; *pär-pärinve äläyi pek värssa tšärgašsa päränman*. Razsk., I, 8. [vö. ? kkirgR. *čärka*- sich schnell bewegen].

tšärmala-, Szp. id. körmölni, karmolni | krallen, kratzen [kirg. oszm. krmR. *tärmala*- harken, eggen; (oszm.) mit den nägeln kratzen; vö. kaz. alt. tel. sorR. *tärma*- mit den krallen kratzen].

tšärman- aggódni | besorgt, bekümmert sein, sich ängstigen, беспокоиться; *a. pžazemžän tšärmanni* Usebn. 114. безпокойство о дѣтяхъ.

tšärmandar- caus. megterhelni, zavarni | beschweren, stören; Márk V, 35. утруждать.

tšärmav aggodalom, gond, nyugtalanság | kummer, sorge, unruhe; vö. Gomb.

tšärmavzär gondtalan | sorglos, unbekümmert.

tšäs- kinyújtani | ausstrecken, Zol. 105. тянуть, Usebn. 149. растягивать; vö. Máté VIII, 3., XII, 13. *täs*- id.

tšəzək szálas, sugar, nyulánk | lang und schwächig; Asm.

153. продолговатый.

tšəst az óra ketyegését utánzó szó | tik-tak: *tšəst tu-ke* tyegni (az óra) | tiken (die uhr) [vö. krmR. *čət-čət* tik tak].

tšət-, Szp. id. tűrni, kitartani, elbírni | dulden, ertragen, aushalten; vö. GOMB. *tšət-* [kaz. *čəda-*].

tšəpəmlə türelmes, kitartó | geduldig, aushaltend.

tšəpənullə Ucsebn. 125. = *tšəpəmlə* (выносливый, терпеливый).

tšəpərdət- (onomat.) Ucsebn. 149. хрустеть [kazB. *čətərda-* id. krachen (beim brechen)].

tšətləx bozót | dickicht, dichtes gebüsch, чаща [vö. kazR. *čətər* reisir, misBug. *čətərman* dickicht; alt. telR. *čət* junges tannenholz, junges gehölz, gestrüpp, gebüsch, buschwerk].

tšəvas, Szp. id. csuvas | ein tschuwasche; tschuwaschisch; vö. GOMB. *tšəvas*.

tšə leg- | dient zur bildung des superlativs; *tšə pizək* legnagyobb | der grösste; *tšə malban* сперва, Márk XVI, 9.

tšəje, Szp. id. meggy | weichsel, вишня [kazB. *čəjä*, csag-Kün. *čije*].

tšəje-jəvəssi meggyfa | weichselbaum.

tšək (élő lénynek) belseje | das innere (eines lebendigen wesens); *tyxtər ədən, pžen tirən, pžen əžen, pžen tšəkkən, pžen!* (ráolvasásból); vö. Máté XXI, 15.

tšək-, Szp. id. szúrni, (be)dugni; temetni | stechen, (ein)stechen, stecken; begraben, уколоть, всунуть; *ynən kəkrəne səzəve tšəknə* késsel mellen szúrta őt; *šəpəge pürəne tšək* dugd ujjadat a lyukba! [kazR. *tək-* stechen, nähén; vö. kaz. tel. alt. etc. R. *tək-* feststopfen, hineinstopfen, hineindrängen, verstecken].

tšəgən szúrás | seitenstechen, колотье.

tšəkkele- iter.

tšəgən czigány | zigeuner [or. *чиганс*; kazO. *чиганс* id.].

tšəge rőf (a könyöktől a középő ujj végéig) | elle (von dem ellenbogen an bis an das ende des mittelfingers).

tšəgə, Szp. id. füvel benőtt határszél két község földjei között | mit gras bewachsene grenzscheide, der rain zwischen den ackerfeldern zweier dorfgemeinden; *šər-tšəkki* id.: *pərre pər-rəp xəlxu tšəkkən, pžen* egyszer (csak) pofon ütlek | einmal werde ich dir (schon) eine ohrfeige geben [kazB. *čik* rand, grenze, krm. oszmR. *čəki* ein rain, der zwei zan scheidet].

tšəgalən-: *tšəgalənze* kaj- bukfcenzet vetni | einen burzelbaum machen; *tšəgalənmelle* vıla- bukfcenzet hányni, bukfcenzetni | burzeln, burzelbäume schlagen.

tšəgən-: *tšəgənze* ən, pžə ukrə orrára bukott | er fiel vorn hinüber, auf die nase; *tšəgənze* širat előre hajló helyzetben keres, er sucht nach vorn geneigt.

tšikki (3. személyraggal | mit dem poss.-suffix der 3. pers. sing.): *χəj-tšikki* l. *χəjə* [telR. *tik* spalte, nat; vö. csuv. *tšik-*].

tšiklet- (onomat.) czinczogni (pl. eger), csiripelni (pl. kis madárka) | pipen, quieken, zirpen, zwitschern, пищать.

tšikmek sövénykaró | zaunpfahl; Usebn. 33. лѣстница; vö. *təkmə*, *təkmək* [vö. kazR. *təkmə* pallisadenzaun, komR. *tikmä* pfahl].

tšiləklət- (onomat.) csiripelni (veréb) | zwitschern (der spatz).

tšilka szűzhártya [or. *чрлѣка*].

tšillaj (Márk II, 1. *tšilaj*) sokáig | seit lange, lange; *tš. tərzan tin kildəm* sokáig késven (az úton) csak most érkeztem meg; *tšillajramba kilmənttšəχə vəl pirən padə* sokáig nem volt nálunk; vö. Márk II, 1. *tšilaj kun irtsən* черезъ нѣскольکو дней.

tšim, Szp. id. állj! megállj! | halt! стой! постоѳй! *tšimχə*, id.; plur. *tšimər*! *tšimər-χə*! постоѳте! — vö. Márk XV, 36.; vö. GOMB. *tšəmaj* [vö. lebR. *cəm* ruhig, still!, tel. komR. *təm* das schweigen, schweigend, *təm pol* (*təm!*) schweig! sei still!].

tšip: *tšip-tšip-tšip-tšip* így hívják a csirkéket | so ruft man die hennen.

tšip: *tš. tšiber* nagyon jó | sehr gut [oszmR. *cäp* die bedeutung der adjektiva verstärkende vorsilbe; *cäp cävra* rund herum].

tšiber, Szp. id. jó, jól, illedelmes | gut, anständig; Usebn. 87. красивый, ZOL. 102. хороший, красивый, хорошо; *tš. əslə* dolgozzál jól; *tš. pyl* légy jó, illedelmes! *tšip tšiber* nagyon jó | sehr gut; — vö. GOMB. *tšibär* szép [kazO. *cibär* красивый, стройный, славный, kar. T. Radl. *cibär* schön, schön gebaut, tüchtig, alt. tel. leb. tar. kmdR. *cäbär* rein, sauber, vorsichtig, sparsam; (tar.) ordentlich].

tšir betegség | krankheit; vö. GOMB. *tšir* [kaz. *cir*].

tširlə- beteg lenni | krank sein.

tširlə beteg | krank.

tšircü, Szp. *tšircü* templom | kirche [or. *цѣрковь*; vö. kazB. *cirkäu*].

tšis, Razsk. I, 22. *tšis* lakoma, vendégtartás; ellátás | schmaus, gastmahl; verpflegung; *šəgə šəvən tərššəne əj əsləni*, *šəgə tšəvan umnede əj tšis pylvār* (népdalból).

tšisla, Razsk. I, 12. *tšisla*- megvendégetni | bewirten.

tšiš- lökni, taszítani | stossen, knuffen.

tšičən- czikákolni | etwas in die luftröhre bekommen, sich verschlucken, kotzen, поперхнуться; *šəgər-təpren. vžəkpə tšičəndəm* kenyérmorzsə cigányutczára szaladt | eine brodkrume blieb mir in der luftröhre stecken.

tšis l. *tšis*.

tšyχ szegénység | armut; *tšyχəχərandə tšynəm χurlanat* [kazR. *cək* schlecht, untauglich].

tšuyžān. Ucsebn. 126. *tšuyžān* szegény | arm.

tšuyžānlān-, Ucsebn. 150. *tšuyžānlān-* elszegényedni | arm werden, verarmen, Ucsebn. 150. обѣднѣть, ослабѣть.

tšuyžānlāž, Ucsebn. 104. *tšuyžānlāž* szegénység; armut.

tšuyž alig | kaum, mit mühe; *tšuyž jātsa kildəm* alig bírtam elhozni; *tšuyž tšuyž sūret* alig tud járni [oszmR. csak genau, gerade].

tšuyž ahá! (káröröm) | (ausruf von schadenfreude) gerade so! es ist dir ganz recht geschehen!; *tšuyž kirlə sana, χu mal-dan vārštardān* ahá, ez kellett neked, te magad kezdted a veszekedést! | gerade so, es ist dir ganz recht geschehen, hast selbst die schlägerei angefangen [altV. csak междометие выражающее злобную радость при несчастии другого (ausruf von schadenfreude)].

tšuyž, Szp. id. idő | zeit; vö. Gomb. *tšuyž* [kaz. alt. etc. R. csak zeit; mass].

tšuyžəm szemmérték szerint | nach mutmasslicher, bei-läufiger abschätzung (ohne zu messen od. wägen), nach augenmass.

tšuyžlə olyan mint —, annyit érő mint —, hasonló, párja | vergleichbar mit —, eben so gut wie —, dergleichen; *vəl man tš. puzan, jyrattšə* ha hozzám fogható volna, jó volna; vö. Máté X, 25.; vö. *tšyul* [kaz. čaklā].

tšuyžla-, Szp. id. megfontolni, megbírálni, becsülni | erwägen, betrachten, beurteilen, Ucsebn. 150 понимать, сме-кать; *χu tšuyžlaza χu par* adj saját becslésed szerint! [kazR. čakla- beurteilen, bedenken].

tšyukmar, Ucsebn. 66. *tukmar* bunkósbót | keule, prügel, дубинка [kazB. čukmar, čumar; vö. kazB. tukmak].

tšugun: *tš.-tšülmek* vasfazék | eiserner topf; Ucsebn. 37. *tšugun* id.; vö. Gomb. *tšugun* [or. *чугунъ*; vö. kazB. čujān].

tšyul, Szp. id. kő | stein [kaz. taš].

tšyul -nyi | -viel; *šakkān, šavān tšyul* ennyi, annyi | so viel; *mən tšyul* mennyi? | wie viel? *mən tšyul padān attāna?* mennyit fizetett a csizmáért?; vö. *tšuyžlə*.

tšyman hosszúkás, alacsony, hársfakéregből összevarrt edény, melyben malátát csiráztatnak | längliches, niedriges gefäss aus lindenrinde (zum malzen), чуманъ vö. Zol. 103. *чумень* кузовъ.

tšyman lassú, rest | nachlässig, langsam, träge, мѣшкотный, вялый; *tš. šin, laža* [kazO. čaman лѣнивый, поровистый (о лошади), faul (v. pferde), oszmR. čoman faul, untätig, unintelligent, esagR. čuman faul, nachlässig].

tšyn, Szp. id. lélek | geist, seele; vö. Gomb. *tšon* [kazO., kazB. žan, misBug. jan < per.].

tšyn-pürden tyrə szellem, mely az újszülött gyermek lel-

két megtalálja és azt *tšyn-syuradan tyrē* nevű szellemnek átadja; ez aztán a gyermeknek adja: «*tšyn tupsa paraganni*» | ein geist, welcher bei der geburt die seele des Kindes findet und dieselbe dem *tšyn-syuradan tyrē* genannten geist übergiebt, damit dieser dann die seele dem kinde selbst verleihe.

tšyn-sizlan tyrē szellem, mely az emberi lelket nappal védi (minden embernek van ilyen szelleme) | ein geist, welcher die seele des menschen bei tageszeit beschützt (jeder mensch hat einen besonderen derartigen geist); vö. *upram*.

tšyn-syuradan tyrē szellem, mely a gyermekágyast segíti és a gyermeknek a lelket adja (ha pedig nem adja, a gyermek halva születik) | ein geist, welcher der wöchnerin behülflich ist und dem kinde die seele verleiht (wenn nicht, so kommt das kind tot zur welt); vö. *tšyn-pürden tyrē*.

tšup. Szp. id.: *tšup tu*- csókolni | küssen; *εβα tšup turēm ana* én csókoltam őt [? (onomat.) vö. csagKún. *επουσ*- sich küssen, oszmB.-M. *chap* bruit produit par les lèvres, clapotement des lèvres.

tšup- futni, szaladni; körülszaladgálni, üzekedni, rühetni, párzani | laufen, brünstig, brünstig od. läufisch sein; *ανε, κασρε, jādā, kyzak* stb. *tšynasšan* [kazB. *čab*- laufen, kaz. uig. alt. tar. etc. R. *čap*- schnell reiten, galoppieren; (tar.) bespringen (vom hengste die stute)].

tšupkēn kőborló, csatangoló | herumbummler, -bummlerin, der od. die sich nicht zu hause hält [oszmR. *čapkēn* schnell gehend, renner; schelm, betrüger].

tšuptar ló színéről mondják: (?) *буланый, fakó* | (?) falb (v. pferde) [altR. *čaptar* pferdefarbe: fuchs mit weissem schwanze und weisser mähne, иргений].

tšyrās tüzes, féktelen (ló) | unbändig, wild (v. pferde) [kazR. *čarās* wild, unbändig].

tšys deszkatető | dach von brettern [or. *mečs*].

tšyslax: *tš. -χōma* tetődeszka | dachbrett.

tšysta dagasztott tészta, kovász | teig [or. *μηστο*].

tšysta-tšaressi teknő | backtrog.

tšutla- Ucsebn. 150. *тесать*.

tšuttšu kis hinta (egy személyre való) | kleine schaukel (für eine person); vö. *tacantšū*.

tšüze-, Szp. *tšüre*- öblögetni | spülen [kazB. *čajka*-].

tšük áldozás, áldozó ünnep; az áldozás szelleme (vö. *МAGN. 8. духъ жертвы*) | opfer, opferung, opferfest; der geist der opferung; *tš. tu*- áldozni | opfern; *tšük širlax, amin, širlax*! [kazR. *čük* ein volksfeiertag am vorabend der fasten vor pfingsten; altR. *čok* ausruf während der libationen; die libation; die bewirtung der geister mit den ersten drei löffeln der speise, die man geniessen will].

tšüklε- áldozni | opfern.

tšüklεmε áldozó-ünnep | offerfest.

tšüg-ujāχ, *tšügujāχ* (*tšük*+*ujāχ*) tizenegyedik hónap | der elfte monat.

tšülak, Szp. id. sügyelő, melledző, a nyaklőhamot összekötő szíj | kummetriemen, супонь [vö. kazB. *čejödölrök*, misBug. *čüwäldörök*].

tšülmek, Szp. id. (agyagból készített) fazék | irdener topf, горшок; *mājlā tš.* кувшинъ [kaz. *čülmäk*, oszm. krmR. *čölmäk*].

tšübök csepű | werg, пакля [kaz. *čübök*].

tšüre.đže, Szp. id. ablak | fenster; vö. Gomb. *tšüre.đže* [kaz. bar. tobR. *tärüzä*, kirgR. *terüzä*, kürR. *täräčä* < per.].

tšüre.đže-χyppi ablaktábla | fensterladen, ставень.

tšüre.đže-kuža ablaküveg | fensterscheibe.

u

u-, *äv-* (dohányt) aprítani, kis mozsárban zúzni | (tabak) kleinstossen [kazR. *u-*].

uj (folkl.) mező | feld, поле; vö. *ü.đžük* [kazR. *ui* niedering, thal, vertiefung, schlucht; kkirg. szag. kojb. *oi* loch, grube, niedering, thal, vertiefung, jak. *oi* kleines wäldchen auf einem freien felde].

uja- ünnepelni | (ein fest) feiern, праздновать; vö. Gomb. *ujav* [kazB. *uja-* wachen, wach sein].

ujav ünnep | fest; vö. MAGN. 34.

ujav-kyn ünnepnap | festtag.

ujar, Szp. *ujar* derült (ég, idő), derű | heiter(es wetter); *pajan u.* ma derült az idő; Ucsebn. 88. божья коровка (Coccinella) [kaz. *ajaz*].

ujar-, *ujart-* derülni | hell, heiter werden (vom wetter); *pajan kyn ujarat* v. *ujardat* ma derül | der himmel klärt sich heute auf; *ujaravi pər tyrə?* (népdalból) kiderül-e az egyetlen ég? [kazR. *ajaz-*].

ujāχ, Szp. *ujāχ* hold; hónap | mond; monat; *sənə u.* újhold; *tylnə u.*, *u. tylli* teli hold; vö. Gomb. [vö. kaz. etc. R. *aj*].

ujāχ-kardi a hold udvara | mondhof.

ujāp, Szp. *ujāp* pirók | gimpel, dompfaffe, снигирь.

ujār-, Szp. id. elválasztani, elosztani; rajzani (méhek) | scheiden, verteilen; schwärmen (von bienen); vö. Gomb. s. v. *urāχ* [kaz. *ajār-*].

ujārəm, *ujrəm* külön | gesondert [kaz. *ajārəm*].

ujran, Szp. *ujran* savó; író, köpült tej | molke; buttermilch (Ucsebn. 25. пахтање); *ujran ušla-* köpülni | buttern; vö. Gomb.

[kazR. *airän* ein getränk aus saurer milch, kirk. altR. *airan* ein getränk aus gegohrener kuhmilch].

uγ- (ruhát v. fejet) mosni; (fejével) bólintani, biccenteni | waschen (wäsche, den kopf); (mit dem kopfe) nicken [kaz. barR. *u-* kneten, zerreiben, zerdrücken, mangeln; *katän kir udä* die frau hat wäsche gewaschen; szag. kojb. kcsR. *ü-* zerdrücken, zerreiben, csagR. *uγ-* id.].

uγtar- caus. mosatni | waschen lassen.

uγada vadászat | jagd; *uγadana sürεgen* vadász | jäger [or. *oxoma*].

uγä ij a nyíllal együtt | der bogen sammt dem pfeil; *u. pökki* ij | bogen; *u. sänni* nyíl | pfeil (= *sämrel*); vö. *uksü* [kazR. *uk* pfeil].

uγmaz, Szp. id. ostoba, tökfilkó | dumm, dummkopf; vö. Гомв. [kazR. *γmak* < ar.].

uγtar- kaparni, turkálni, kutatni | scharren, durchwühlen, genau untersuchen [kaz. *aktar-*].

uγa paszomány | posament, eine silber- od. goldfarbige tresse [kaz. *uka*].

uγal, bža a falu körül levő kerítés | der zaun, der das dorf umgiebt [or. *околица*].

uγal, bža-γapçi falu kapuja | dorfthor.

uksaz, Szp. id. sánta | hinkend [kaz. *aksak*].

uksazla- sántikálni | hinken.

uksäm bot. vad foghagyma | art wilder knoblauch [alt. sor. leb. telR. *uksäm* zwiebel, *jär uksämä* knoblauch, sorR. *oksum* zwiebel].

uksü, Szp. id. pénz | geld [kaz. etc. R. *akča*].

uksü-sünni bolygótűz, lidércz | irrlicht.

uksalä: *u. süγa* nyakdísz leányoknál | ein halsschmuck bei den mädchen.

uksü gyapjúverő (szerszám) | wollschläger (werkzeug), пер-стобитный лукъ (Ucsebn. 92. лукъ); vö. *uγä* [*uk-* = kaz. *uk* pfeil, *-sü* = kazR. *jäjä* der bogen, der bogen zum baumwolle (wolle) zerpufen, krmR. *jaj* bogen, alt. tel. komR. *ja* id.].

ula, Szp. id. tarka, csikolt | bunt, scheckig; vö. Гомв. [kaz. *ala*].

u.-katka tarka harkály, fakopáncs | buntspecht.

ulalat- tarkítani | bunt machen.

ula- ordítani | heulen; vö. Гомв. [kazB. *ula-*].

ulu ordítás | geheul.

uγaygä sügér | barsch; [vö. *ula*: vö. kaz. etc. R. *ala-buγa* id.].

uγadäva örvös galamb | ringeltaube, вяхирь [vö. *ula*].

ula, bža tarkacsíkos vászon | buntgestreifte leinwand, пестрядь [kazR. *alača*].

ylāχ cserjés rét a folyó partján | eine mit gesträuch bewachsene wiese am flussufer (Ücsebn. 94. лугъ).

ylām, Szp. id. szalma | stroh [? kaz. *salam*].

ylām-pār.đži szalmaszál | strohhalm.

ylāp óriás | riese [kazB. *alāb*].

ylāš-, Szp. id. cserélni | wechseln, tauschen [kaz. *alāš-*].

ylāžān- meg-, elváltozni | sich verändern [kazR. *alāžān-*].

ylāžu csere | tausch, wechsel [barR. *alāšū*].

yllax 1. magányos | einsam; 2. a leányok és legények esti gyűlése | eine abendgesellschaft der jungen leute; Магн. 236. [kazR. *aulak*].

ylma, Szp. id. burgonya | kartoffel; *šar-ulmi* Ücsebn. 54. id.; *pan-ylmi* alma | apfel; vö. Гомб. [kaz. etc. R. *alma*].

ylma-šürbi burgonyaleves | kartoffelsuppe.

ylbut, Szp. id. úr, úriember | herr, баринъ; vö. Гомб. [kaz. komR. *alpaut*, kazO., misBug. *alput*, tobR. *alpaχāt*].

ylbut-χšvi akácza | akazie.

uldala-, Szp. *udala-* csalni | betrügen [kaz. *alda-*, kazB. *aldala-*].

uldav csalás | betrug [kazR. *aldau*].

ylvā, ylttā, Szp. id. hat | sechs; vö. *ylmāl* [kaz. *altā*].

ym, Szp. id. elülvaló, eleje, a mi vmi előtt van | das vorn gelegene; *kuš ymān.đže* szem előtt | vor den augen; vö. ASM. 222. [ujg. csag. etc. R. *ōy* die vorderseite, das antlitz].

ynlā: *y-χišlā* egymás után | nacheinander.

yna- gyürni | kneten [vö. ? kazB. *annat-* wälzen, rollen]. *yn-* vö. *vāl*.

ynda, Szp. id. ott; oda | dort, da; dorthin, dahin [kaz. *anda*].

yndan, Szp. id. onnan; azután | von da; nachher; *yvara* azután | nachher [kaz. *annau*].

ynžārvān máskülömben | sonst, andernfalls, a to; vö. Razsk. I, 27.

yηgā, Szp. id. karika | ring, кольцо; vö. Гомб.

uva medve | bär [szag. kojb. kcs. R. *aba* bär; tel. sor. szagR. *aba* vater; oszm. csagR. *aba* vorfahr; csagR. *aba* onkel von vatersseite; kcsR. *aba* älterer bruder; a jelentésváltozásra nézve vö. alt. *apšājak* alter mann, (sor.) bär, sor. *ulda* der ältere bruder des vaters; bär].

yvalēn-, Szp. *ūbelēn-* mászni | kriechen [vö. ? szagR. *ümāk* das kriechen, *ümāktā-* (*ümāk+lā*) auf dem bauche, auf allen vieren kriechen].

ubāldāk: ezt mondja a lakodalmon az, a ki kiürítette a csészéjét | ausruf bei der hochzeit, wenn einer die schale ausgetrunken hat; *u. tu-* kiüríteni a csészéjét | seine schale austrinken.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Heinrich Gusztáv* főtktár. Tizenhatodik kötet. 1905. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön czikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kizemelvén belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15 én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltágjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—XV. köt-t még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archæologiai Értesítő. Új folyam. XXV. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Czélja a hazai és külföldi archæologiai és műtörténelmi mozzanatokot a közönséggel megismertetni, és kisebb archæologiai s műtörténelmi czikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenæum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-tktár. Tizennegyedik évfolyam.

Az «Athenæum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizenötödik évfolyam. Szerkeszti, *Szilády Áron*, bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsáttatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő.
XXIII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti *König Gyula* osztálytitkár.

A «Mathematikai és Természettudományi Értesítő» a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkákat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Harminczötödik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szinyei József* r. tag.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladata a magyarral hason alkotású ural-altaji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek földterítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak; továbbá más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik évenként háromszor vagy négyszer. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Új folyam. 1905. VI. Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának hozzájárulásával a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti dr. *Komáromy András*.

A folyóirat ez új folyama a M. Tud. Akadémia történettudományi bizottságának nemcsak anyagi, hanem jelentékeny szellemi támogatásával is jelenik meg, a mennyiben a bizottság sok nevezetes hazai s a legnevezetesebb külföldi levéltárakból évtizedek óta gyűjtött és másolt magyar vonatkozású forrásanyagát a *Történelmi Tár* rendelkezésére bocsátotta, s ezzel valódi kincsházát nyitott meg a történetkutatók előtt, melynek kincsei eddig jóformán használatlanul heverték a bizottság kéziratárában.

Egy-egy füzet bolti ára 2 kor., az egész évfolyamé 8 kor.

Megrendelhetők
a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában
Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ara 1 kor. 50 fill.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1908.

TARTALOM.

	Lap
GOMBOCZ ZOLTÁN: Magyar palatogrammok	193
WICHMANN GYÖRGY: Mutatvány az urzsumi cseremiszek költészetéből	205
GYOMLAY GYULA: Az úgynevezett igeidők elméletéhez (V.)	246
RUBINYI MÓZES: A moldvai csángók nyelvjárásához	257
WICHMANN GYÖRGY: Válasz az előbbire.	265

Kisebb közlemények.

Adalékok a magyar nyelv szófejtő szótárához:

14. PAASONEN H.: <i>Bogyó</i>	267
15. — — <i>Mogyoró</i>	271
16. WICHMANN GYÖRGY. Három finnugor bogyonév:	
I. <i>Bogyó</i>	273
II. <i>F. marja</i>	275
III. <i>F. muurain</i>	275

Melléklet.

PAASONEN H.: Csúvas szójegyzék. (13.—15. fv, címlap és előszó).

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czimezendő.

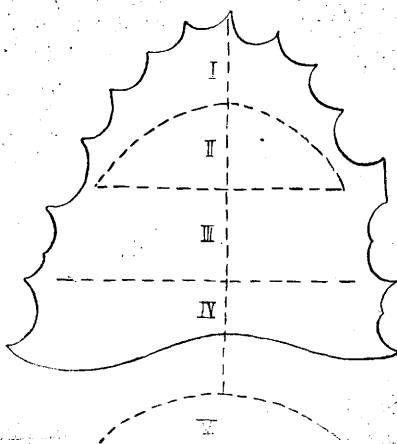
A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

Magyar palatogrammok.

Az első magyar palatogramokat BALASSA JÓZSEF közölte a TECHMER-féle Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft IV. kötetében (Phonetik der ungarischen sprache, 130—157. l.). Ugyanezek a rajzok megjelentek a NyK. 21:135. lapján és a Magyar Fonétika második kiadásában is (1904, 85. l.).*) BALASSA cikkétől indítva a folyóirat szerkesztője, TECHMER is megvizsgálta egy Lipcsében tartózkodó magyar embernek, RÁCZ LAJOSNAK a kiejtését («természetes» módszerrel, mesterséges szájpaddalás nélkül) s BALASSÁÉITÓL némileg eltérő eredményeiről a cikkhez függesztett «Nachschrift»-ben számol be.

Ezenkívül tudtommal csak ROUSSELOT tett közzé «Principes de phonétique expérimentale» című alapvető munkájában néhány magyar palatogrammot is (609., 611. l.). Hogy médiума ki volt, nem tudom; mindenestre feltűnő, hogy a jésített hangok között a közbeszedből hiányzó *ʃ* rajza is szerepel.

Ezek után talán feleslegesnek látszhatnék e kérdésre még

1. ábra.

I. alveolaris, II. praepalatalis anterior, III. praepalatalis posterior, IV. medio-palatalis, V. postpalatalis terület.

*) BALASSA rajzait közli WHEELER SCRIPTURE is fonétikai kézikönyvében (The elements of experimental phonetics, 306. l.).

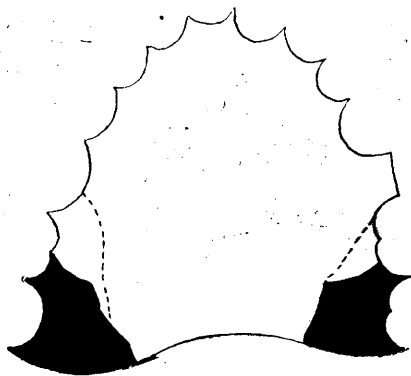
egyszer visszatérni, ha két körülmény nem indítana mégis arra, hogy a magam rajzait is közvétegyem.

Először is BALASSA sorozata nem teljes; az *r* hang egé-

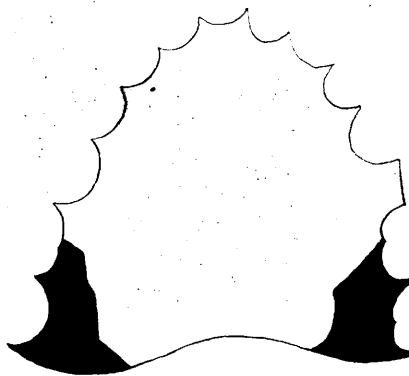
2. ábra.

o; a pontozott vonal \bar{o} .

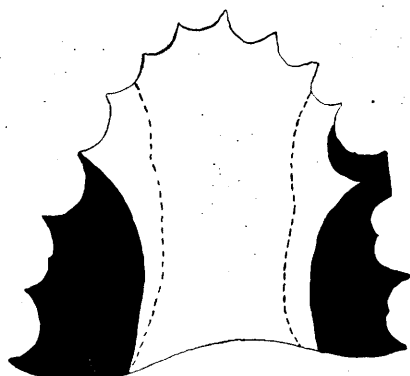
3. ábra.

u; a pontozott vonal az \bar{u} határát jelzi.

4. ábra.

(*b*)*e* [*be*].

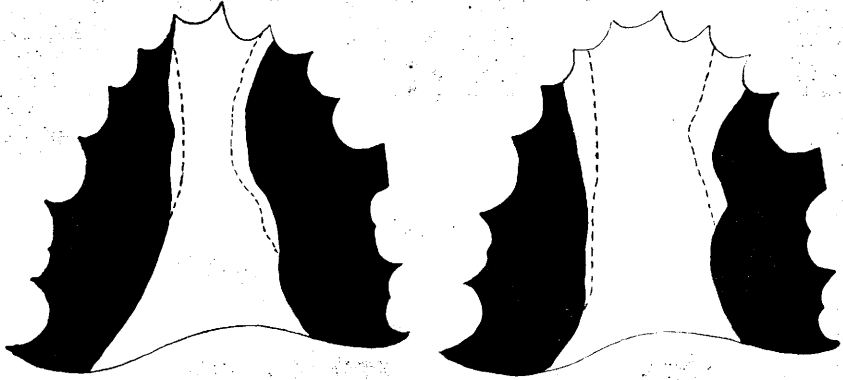

5. ábra.

e(*b*) [*eb*]; a pontozott vonal a (*b*) \bar{e} [*bé*] határát jelzi.

szen hiányzik belőle, a fonétikai helyzettel együtt járó ejtésbeli különbségeket nem tünteti fel; az egyes hangokra vonatkozó megfigyeléseim is nem egy pontban annyira eltérnek BALASSÁÉITÓL, hogy a különbséget alig merném az egyéni kiejtés rovására írni.

Másodszor B. palatogrammjai nem természetes, hanem ideális szájpaddlásba rajzolt, stilizált, asszimmetrizált palatogrammok. A valóságban sem olyan szabályos szájpaddlás, sem

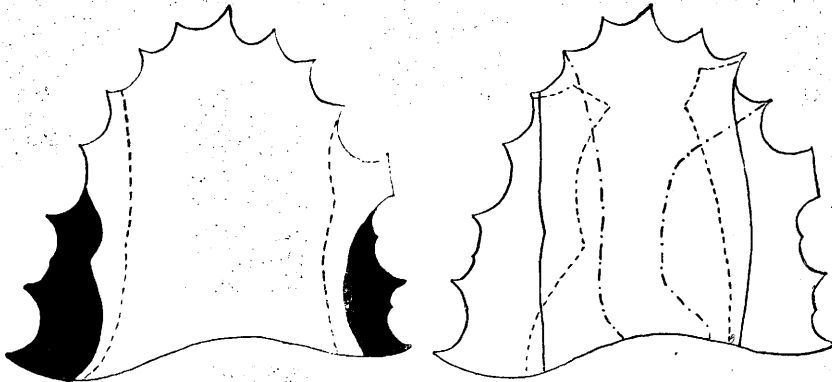

6. ábra.

$(m)i(m)i$ [Mimi]; a pontozott vonal $\tilde{i}(m)$ [ím].

7. ábra.

\ddot{u} ; a pontozott vonal $(b)\ddot{u}$ [bü].

8. ábra.

\ddot{o} ; a pontozott vonal $(b)\ddot{o}$ [bö].

9. ábra.

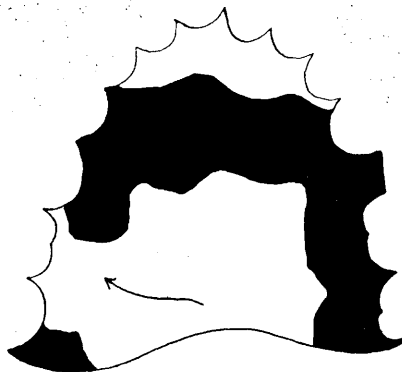
....német \ddot{i} (VIETOR); — német ϵ (VIETOR); francia \ddot{u} (ROUSSELOT).

olyan szabályos palatogrammok nincsenek, a melyeket B. közöl. A felső fogsor vonala mindig többé-kevésbé torzult, asszimmetrikus, a szájpaddlás homorodása sem tökéletesen egyenletes. Természetes tehát hogy a palatogrammok is szabálytalanok,

aszimmetrikusak, de egy egyén kiejtésén belül szabálytalanságukban is meglepően állandóak. Hiszen éppen az egyéni kiejtés-

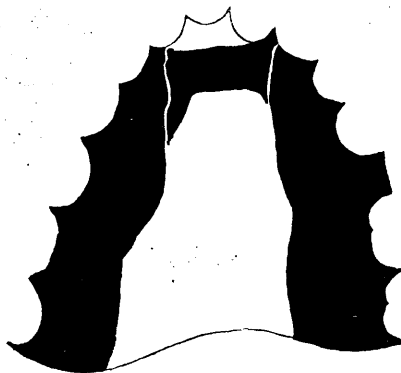
10. ábra.
(vã)l(ã) [vala].

11. ábra.
l(ãp) [lap].

nek ez a relativ állandósága a stomatoskopikus eljárás tudományos értékének egyik legfőbb biztosítéka. Az olyan palatogramoknak, a melyeket pl. BREMER is közöl fonétikájában, s a

milyenek BALASSÁÉI is, a melyek t. i. a nyelv lenyomatát nem híven, hanem szabályossá téve, asszimmetrizálva közlik, lehet ugyan demonstratív, didaktikai hasznuk, de tudományos értékük vajmi csekély.

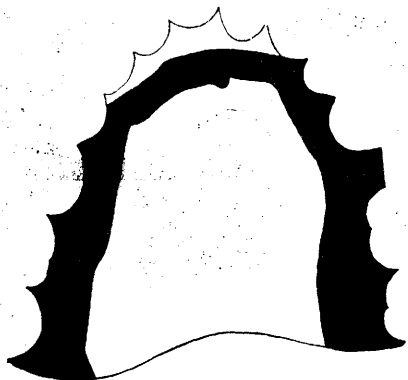

12. ábra.
(i)l(i) [Ili].

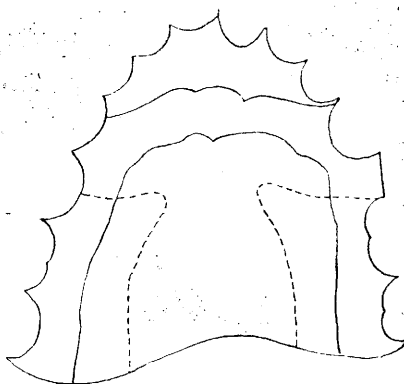
A $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ mm. vastag vulkanizált kaucsukból készült mesterséges szájpádlás, a melyet kísérleteimnél használtam, csak az utolsó zápfogak vonaláig, tehát kb. a kemény íny határáig nyúlt. Igaz, hogy ezáltal a postpalatalis artikulációk egy részé-

ről le kellett mondanom, de e veszteségért bőven kárpótolt az a körülmény, hogy ez a rövidebb szájpádlás a természetes beszédet semmiben sem gátolta, míg a KINGSLEY-BALASSA-féle hosz-

szabb szájpaddlás, a mely a lágú íny alá is benyúlik, vagy a lágú íny, vagy a nyelvtő működését akadályozza. Rövidebb szájpaddlást használtak az újabb kutatók is valamennyien.

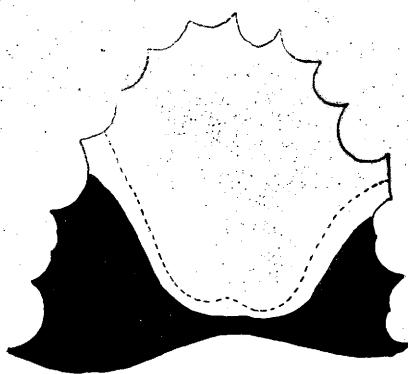
13. ábra.
(á)rr(á) [arra].

14. ábra.
— német r (VIETOR); angol
r (KINGSLEY).

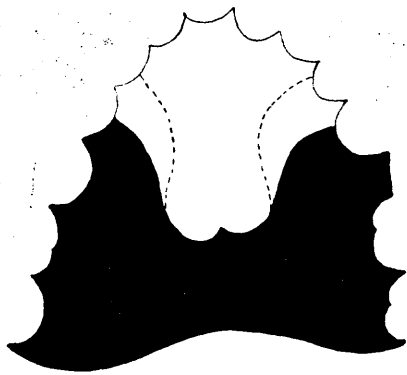
15. ábra.
(á)g(á) [Aga]; a pontozott vonal
(bá)k(á) [baka].

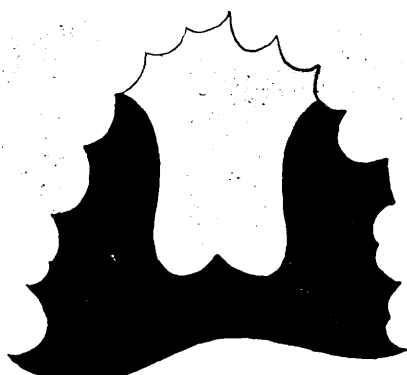
16. ábra.
(ε)g(ε) [ege]; a pontozott vonal
(ε)k(ε) [eke].

A kaucsuk-szájpaddlás bal szélére (a rajzban a jobb oldalon látható fogköz felső szélén) alkalmazott ezüst kapocsnál fogva, a mely az utolsó szemfogra csúszott, a szájpaddlást kényelmesen be lehetett tenni és ismét kivenni, a nélkül hogy a beporozott

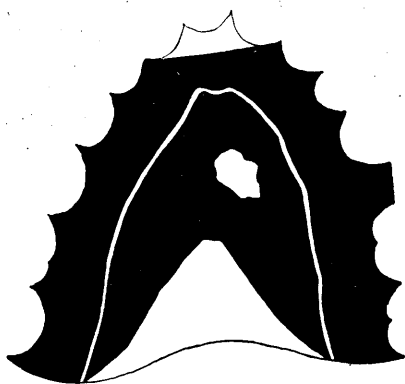
belső felületet meg kellett volna érinteni. A rendes alkoholos krétapor helyett rizsport használtam, a mely a kaucuk-szájpadlás belső, száraz felületét egyenletes, hajszálvékony fehéres-szürke

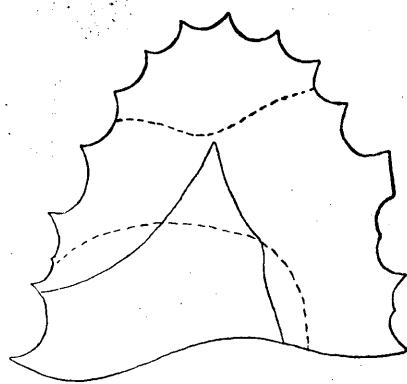
17. ábra.
(ɛ)ng(em) [engem].

18. ábra.
i(i) [ki]; a pontozott vonal az i határát jelzi.

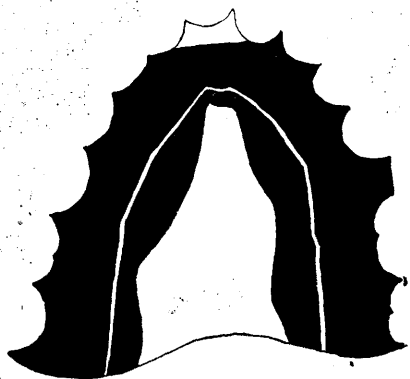
19. ábra.
t̪(á), d̪(á); a fehér vonal a t̪ határát jelzi.

20. ábra.
Magyar d̪ variánsok
(Rousset, Principes de phonétique expérimentale, 609. l.).

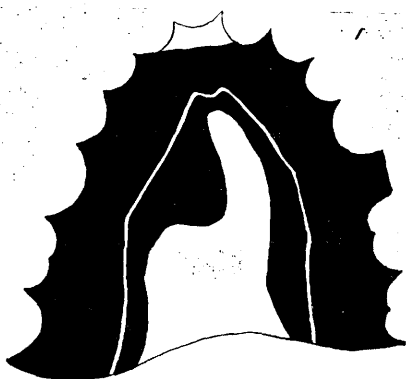
réteggel vonta be, s a nyelv legkisebb érintésére levált. A rizsport annyiban is alkalmasabbnak találtam, mert a határvonalak élesebbek, mint krétaporról, s a mi fő, órák mulva sem mosódnak el, mert a száraz rizspor megakadályozza a nyálka továbbszívódását.

Az egyes hangokat nem izolálva, hanem hangsorokban ejtettem; természetesen csupa olyan szót kellett választanom, a melyekben a megvizsgálandó hangon kívül csak *b*, *p*, *v*, *f*, *m*,

21. ábra.

(*ā*)*t*(*ā*) [átya]. A fehér vonal a *t* határa.

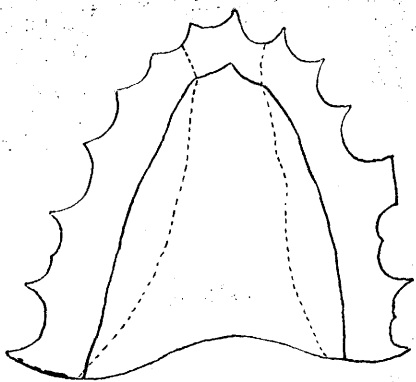
22. ábra.

(*bā*)*t*(*ā*) [bátya]. A [fehér vonal a *t* határa.

23. ábra.

(*ā*)*d*(*ā*) [ágya]. A fehér vonal a *d* határa.

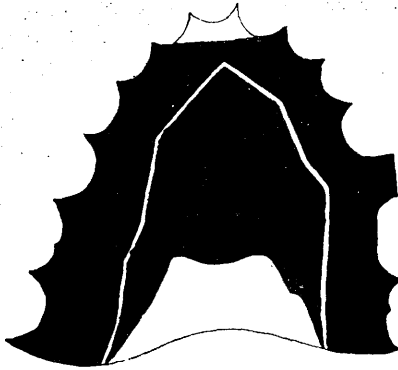
24. ábra.

*d**i*(*ā*); — a *d* határa.

a és *á* fordul elő, mert ezeknél a nyelv nem érinti a szájpadlást. A közölt rajzok a palatogramokat eredeti nagyságukban tüntetik fel.

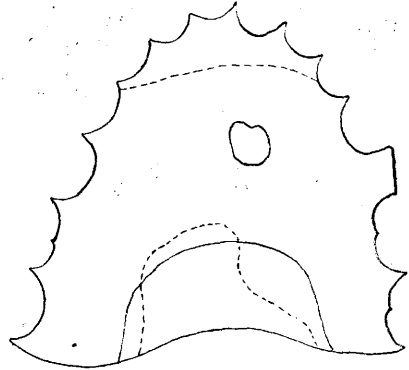
A közölt rajzokhoz, a melyek voltaképpen önmagukat magyarázzák, csak néhány megjegyzést akarok fűzni.

Magánhangzók. BALASSA szerint (NyK. 21 : 137.) a magyar «szűk» (gespannt, narrow) és «széles» (ungespannt, wide) magánhangzók stomatoskopikus képei azonosak. Én éppen

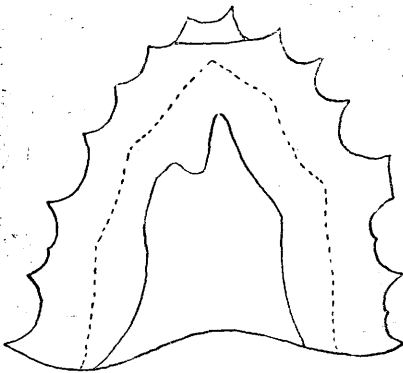
25. ábra.

í(âk) [nyak]. A fehér vonal az *n* határa.

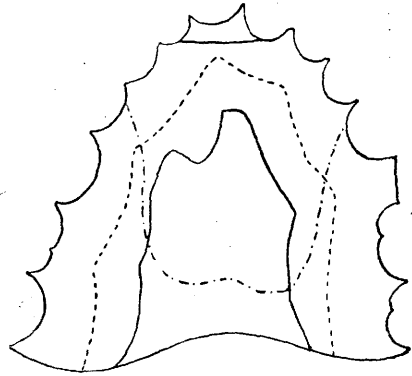
26. ábra.

Párizsi *í(ə)* (ROUSSELOT); olasz *í(a)* (FREEMAN M. JOSSELYN).

27. ábra.

(â)n(â) [anya]; a pontozott vonal az *n* határa.

28. ábra.

(k)ö(n)v [könyv]; — a *n*, ... az *n*, ---- a *k* határa.

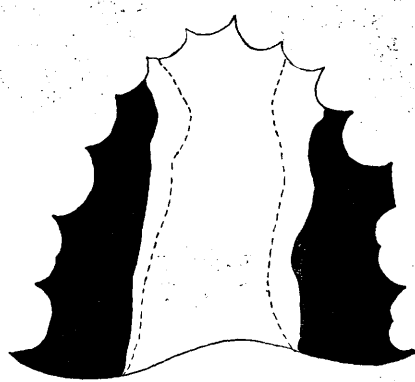
az ellenkező eredményre jutottam; különösen feltűnő a szűk és a széles ejtésű magánhangzók közti különbség a palatális sorban, pl. az *ö* és az *õ*, az *e* és az *ē* között (l. a 8. és az 5. ábrát). Megjegyzem, hogy mint dunántúli születésű, az *e* hangot gyerek-

korom óta ismerem és használom. Hogy az *u*-nál a nyelv nagyobb területen érintette a szájpadrást, mint az *o*-nál, a magasabb nyelvállással függ össze. Ugyanilyen palatogrammokat közöltek

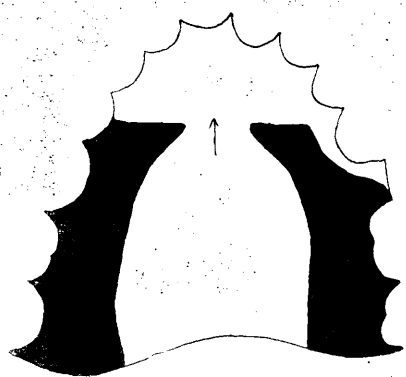
29. ábra.

j(āvā) [Jáva]; *(bā)j(ā)* [bajjá].

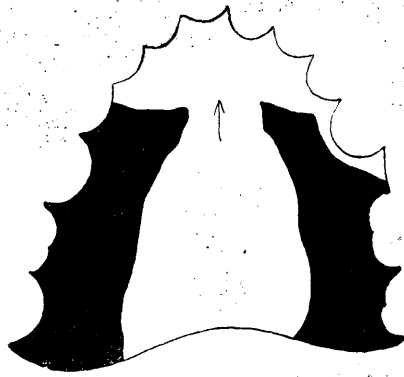
30. ábra.

(bā)j(ā), *(bā)j(ā)* [baj, baja]; a pontozott vonal *(āp)j(ā)*, *(kāp)j(ā)* [apja, kapja].

31. ábra.

s(āvā) [sava].

32. ábra.

z(ā)z(ā) [Zsazsa].

e két hangról M. KOLLER és F. WANNER is (München, Deutsches Museum, akusztikai osztály).

Már BALASSA is észrevette, hogy szembetűnő különbség van az illabiális *i*, *ī*, *e*, *ē* és a megfelelő labialis *ü*, *ū*, *ö* és *ō* között, a mennyiben ez utóbbiaknál a vokális rész jelentéke-

nyen szélesebb (vö. az 5. és a 8., a 6. és a 7. ábrákat). Az *i* és *ü* hangoknál a viszony körülbelül 1 : 2, az *e* és *ö* hangoknál 2 : 3. Ez a különbség különben a magánhangzók időtartamában is visszatükröződik. Ha a magánhangzókat átlagos időtartamuk szerint rendezzük, a következő két sort kapjuk.

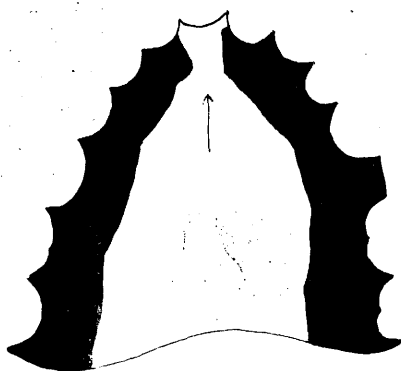
A rövid magánhangzók:

<i>i</i>	<i>u</i>	<i>ü</i>	<i>o</i>	<i>e</i>	<i>ö</i>	<i>ε</i>	<i>á</i>
11·8	13·4	14·0	14·1	14·4	16·0	16·1	17·0

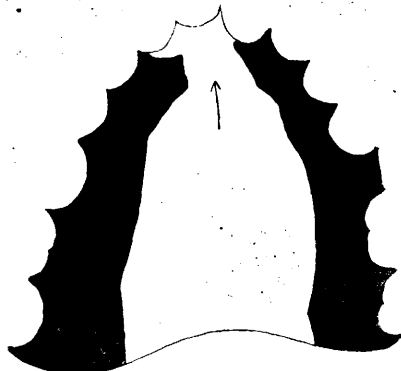
A hosszú magánhangzók:

<i>ī</i>	<i>ū</i>	<i>ē</i>	<i>ō</i>	<i>ō̄</i>	<i>ā</i>
24·9	27·1	27·3	27·6	28·8	29·8
					30·3

A magánhangzók időtartama tehát, — *ceteris paribus* — függ az illető magánhangzó jellemző nyelvvállásától, olyanformán,

33. ábra.
s(ávâ) [szava].

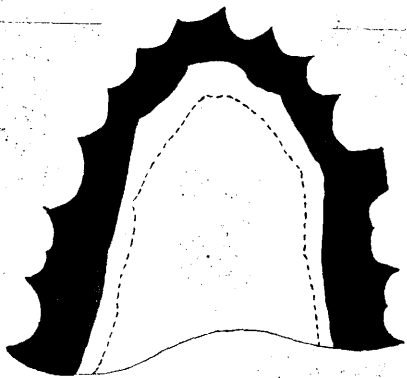
34. ábra.
z(âp) [zâp].

hogy a legmagasabb nyelvvállásnak a legrövidebb, a legalacsonyabb nyelvvállásnak a leghosszabb időtartam felel meg.*) A két sorozatban mármost az *ü* és az *ö* az *i* ill. *e* után, az *ū* és az *ō̄* pedig az *ī* ill. *ē* után foglal helyet.

Má s s a l h a n g z ó k. A mássalhangzók artikulációjának

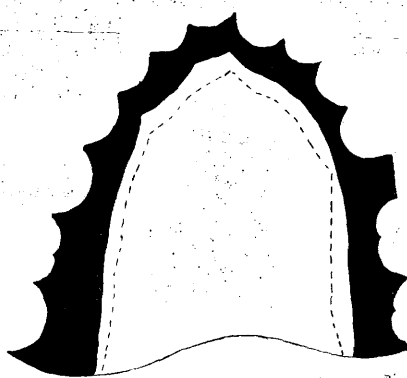
*) Lásd bővebben E. MEYER és Z. GOMBOCZ, Zur ungarischen phonetik, Le Monde Oriental, 1908. Az adatok az én ejtésemre vonatkoznak.

erőfoka a magyarban két tényezőtől függ. Egyrészt a fonétikai helyzettől, a mennyiben a hangsúlyos magánhangzót megelőző mássalhangzó képzése rendszerint energikusabb, mint a hang-

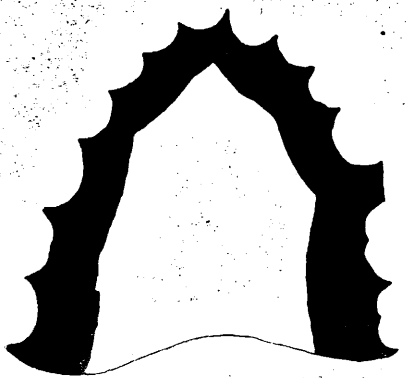
35. ábra.

(*á*)*t*(*á*) [áta]; a pontozott vonal
t(*á*) [Tab].

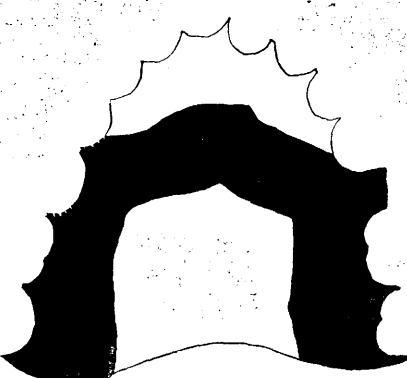
36. ábra.

(*á*)*d*(*á*) [Ada]; *n*(*á*)*p* [nap]; a pon-
tozott vonal a *d*(*á*) [dáb] határa.

37. ábra.

ts(*á*)*p* [czáp].

38. ábra.

tš(*á*)*p* [csáp].

súlytalan magánhangzót megelőző vagy szótagzáró mássalhangzóé. Másrészt a zöngétől, a mennyiben a homorgán mássalhangzók közül a zöngétlen tenuis artikulációja a legerősebb, a nazálisé a leggyengébb. A zöngés média a kettő között foglal helyet. E kettős függést a palatogrammok is világosan mutat-

ják; a foghangoknál pl. (35. és 36. ábra) legenergikusabb a szókezdő *t* képzése; a hangzóközi *t* palatogrammja kb. megegyezik a szókezdő *d*-ével; a hangzóközi *d*-é a szókezdő *n*-ével. A fortis és a lenis spiransok palatogrammjai között alig van különbség, míg a præpalatalis hangoknál a fonétikai helyzettel együttjáró különbség szembetűnő (l. pl. a 29. és 30. ábrákat: *jāvā*, *bājā*, de: *bāi*, *bāiā*, *āpiā*). Érdekes, hogy nálam az erősebb palatalizáció mindig jobbról (a rajzokon balról) indul ki (l. a 21., 22., 23., 27. és 28. ábrákat), a minnek az eredménye azután az, hogy a baloldalon gyakran kis sziget marad, a hol a nyelv nem érinti a szájpadrást (l. a 19. ábrát; hasonló palatogramok ROUSSELOT, Principes 610. és 611. lapjain). A liquidák közül az *l* (a mely nálam rendszerint unilaterális) veláris mássalhangzók előtt kissé hátrább, palatálisok előtt kissé előbbre képződik. Az *r* kissé postalveolaris.

Végül csak azt jegyzem meg, hogy rajzaim a kaucsuk-szájpadrás erősen homorodó belső felületén keletkezett palatogramok sík vetületei, tehát a vetítéssel együtt járó torzulást, a mely különösen a zápfogak mentén elég tetemes, mindig tekintetbe kell venni.

GOMBOCZ ZOLTÁN.

Mutatvány az urzsumi cseremiszek költészetéből.

A cseremiszek száma mostanság legalább 365,000-re rúg; főképpen a vjatkai kormányzóság délnyugati és déli részében (a jaranszki, urzsumi, malmyzsi és jelábugai kerületekben), a kazáni kormányzóság északnyugati részében (a kozmodemjanszki, czarevokoksajszki és csebokszarszki kerületekben), és az ufai kormányzóság északi részében (a birszki és menzelinszki kerületekben) laknak, de vannak cseremiszek még azonkívül, kisebb számban, a permi kormányzóság kraszno-ufimszki, a kosztromai kormányzóság vetlugai és a nizensnyj-novgorodi kormányzóság vaszilszurszki és makárevszki kerületeiben is.

Az ismert észt nyelvész, WESKE MIHÁLY szerint a cseremiszi nyelvjárások két főcsoportba oszthatók: *A*) a nyugatira és *B*) a keletire (tágabb értelemben); az előbbihez tartoznak 1. a kozmodemjanszki és 2. a jaranszki, az utóbbihoz 3. a czarevokoksajszki-csebokszarszki, 4. az urzsumi és 5. a (tulajdonképeni) keleti nyelvjárás (szűkebb értelemben, a mely utóbbi még magában foglalja a malmyzsi, jelábugai, ufai és permi tájszólásokat). WESKE beosztása nagyjában helyes. Az említett nyelvjárások közt a jaranszki, urzsumi, malmyzsi és jelábugai nyelvjárások úgyszólván ismeretlenek voltak még három évvel ezelőtt. Legjobban ismertük a czarevokoksajszki, a keleti permi és a kozmodemjanszki nyelvjárásokat, különösen PORKKA, GENETZ és RAMSTEDT újabb tanulmányozásai nyomán.

Ugyanezen tanulmányokból nyertünk először fogalmat a cseremiszi népköltészetéről is: a cseremiszek meséiről és regéiről, babonáiról és ráolvasásairól, imádságairól, közmondásairól, találós-meséiről, dalairól. Szembeszökő a különbség a keleti permi és a czarevokoksajszki közt: amazokban könnyen felismerjük az erős tatár hatást, emezekben ellenben kétségtelenül tiszta cseremiszi lírikával van dolgunk. A mint a három évvel ezelőtt föl-

jegyzett, itt közölt mutatóványainkból látszik, az urzsumi csere-
miszek legközelebb állanak az említett czarevokoksajszkiakhoz*)
nemcsak a nyelvjárásukra, hanem a népköltészetükre nézve is.

Fordításom, a daloknál is, a mennyire lehet, szószerinti; a
nehezebben érthető szavakat és kifejezéseket igyekeztem röviden
megmagyarázni. A közmondásoknál és a találósmeséknél több-
ször volt alkalmam utalni a PORKKA- és GENETZ-féle gyűjtemények-
ben (l. SUS. Aik. VII. és XIII.) található változatokra.

Előjelek és babonák.

1. *sòsəm sər'ts'ók* *šaskè toleş kən, lum šaskè kajà.*
2. *tèləm peš d'üstò lieš kən, kepežəm peš šokššà lieš.*
3. *šizəm meray šaskè ošeməš kən, lum šaskè toleş; ok*
ošem řən, šizò kuzu lieš.
4. *šizəm jüməy-kombə šaskè kè.t's'əβal jəmàkə kajà řən,*
d'üstò šaskè toleş.
5. *sòrək-səmàts' lòməžət kən, d'ür toleş.*
6. *pərs kütššə-dənə udərkalà řən, poran lieš.*
7. *ily-gè.t's' mardež d'üt jəmà.t's'ən lieš kən, urzam er*
šüdaš küləš.
8. *sòsəm šüt ikanaštə kajen pətà řən korəməštə, šütəm er*
šüdaš küləš; er'kən kajà řən, šara šüdaš küləš.

-
1. Ha a seregély tavasszal korán jön, [akkor] a hó ko-
rán megy el.
 2. Ha télen nagy hidegek vannak, nyáron nagyon me-
leg lesz.
 3. Ha a nyúl ősszel korán fehéredik, [akkor] a hó korán
jön; ha nem fehéredik [korán, akkor] az ősz hosszú lesz.
 4. Ha a vadlúd ősszel korán indul délfelé, [akkor] a hi-
deg korán jön.
 5. Ha a juhok [nagyon] bégetnek, eső lesz.
 6. Ha a macska karmaival kapar, hózivatar lesz.
 7. Ha Illés napján**) a szél észak felől fúj, a rozsot korán
kell vetni.
 8. Ha a tavaszi árvíz a folyóban hirtelen elfolyik és el-
tűnik, a zabot korán kell vetni; ha [az árvíz] lassan folyik el,
később kell vetni.

*) És pedig leginkább azokhoz, a kik a nagy Marki-falu
környékén laknak.

**) Július 20-ikán a régi naptár szerint.

9. *sòsəm korēmōštō žaβa peš kātškāraš tūyaleš kən, šūtō βūdaš žap šun.*
 10. *kuralmā mālandā βalnā βarseγγō kašākən tšoyēštōl modas βolat kən, urža βūdaš žap šun.*
 11. *tētəm pòsōštō lum kelyō liēš kən, keγēžēm kindō šo.tšēš.*
 12. *tētəm pu-seγγōštō pòrs šukā liēš kən, keγēžēm kindō sai šo.tšēš.*
 13. *sòsəm šolopeš i kužun keržalteš kən, keγēžēm šūtō peš šo.tšēš.*
 14. *sòsəm kož-γitškō šukā ulā γān, šūtō lektōšan liēš.*
 15. *tšōβō mūnām pòd^oram muūdžā γān, kindō-lektōš sai liēš.*
 16. *ēγēž pòd^ora liēš kən, kindō-lektōš sai liēš.*
 17. *piztō-γitškō šołsmā ilān uržam ik pa.tšqš βūdaš külēš : sai šo.tšēš.*
 18. *šòrək-jol-γē.tšō, u-i-γē.tšō, jūmā-tšōkāmē-γē.tšō lum liēš kən, kindō sai šo.tšēš.*
 19. *sòsəm küdōrtšō küdōrtēmām oγžō-dēnō koleš kən, tu ilān sai ilā ; tupsō-dēnō koleš kən, osal ilā.*

9. Ha a békák tavasszal a folyóban nagyon kezdenek brekegni, eljött a zabvetés ideje.
 10. Ha a fecskék falkákként leereszkednek és játszva repülgetnek a bevetett szántóföld fölött, eljött a rozsvetés ideje.
 11. Ha a hó télen mély lesz a mezőn, a gabona nyáron [jól] terem.
 12. Ha télen sok dér lesz a fákon, a gabona nyáron jól terem.
 13. Ha tavasszal hosszú jégcsapok függnek az ereszcatornáról, a zab nyáron erősen terem.
 14. Ha tavasszal sok [vörös] fenyőbimbó van, a zab szapora lesz.
 15. Ha a tyúkok nagy tojásokat tojnak, sok gabona lesz.
 16. Ha a málnaszemek nagyok lesznek, sok gabona lesz.
 17. Olyan esztendőben, mikor sok vörös berkenye lesz, a rozstot egyszeri [szántás] után*) kell vetni: [akkor] jól terem.
 18. Ha karácsony napján, újév napján, [vagy] vízkereszt napján esik a hó, [akkor] a gabona [a jövő nyáron] jól terem.
 19. Ha az ember tavasszal az első mennydörgést előlről hallja, abban az évben jól él**); ha hátulról hallja, nyomorultan él.

*) Tehát nem kell a nyár utolján, vetéskor, újra szántani a földet. Az első szántás júniusban történik.

***) Azaz: jó termés lesz.

20. kindā-sükārām kolā kūsūtš kotskēs kân, kindā-ak bolā ;
ülütš kotskēs kân, ak küzā.

21. šošām βüt ər^skân kajā rân, i koremeš kodeš kân, βüt
tènē ok kajā rân, kälāglan ilāš jōsē liēš: kindā ok šōts.

22. šošām pörβōi küdörtšē sāl-γē^sšān küdörtā rân, ü sör
sükā liēš; pütā-γē^sšān küdörtā rân, kol-kū^sšāšālan kol peš loyaleš.

23. āyātan pört-onđšālnā murā rân, šaskē una toleš.

24. pört-tul d'ülēmō γōđām solγām pudeštaltān lektān βožeš
kân, una toleš.

25. kuγu paša-đēnē kajās lektat kân, kukšā βedra-đēnē
ūd^sramas šas liēš kân, lutše pörtāl, piyal og li.

26. šöräk-jol kas-tēnē ərβē-šāmātš i üđār-šāmātš šöräk-βü^sšāš
purat; purat da šöräkām ku^sšān mēžām kü^rāt; üđār šem mēžām
kü^rān lukteš kân, šara šem marilan kajā, oš mēžām lukteš kân,
oš marilan kajā. — kü^sšā tuγ-ak.

27. kurnāž kuβōē^sšāš tōlān kōtskārā rân, ješkōš^s kö-γānat kolā.

28. kön pi urmāžeš kân, tüđān pörtāštō kolšā liēš.

20. Ha az egér felülről rágja a kenyeret, a gabona-ár le-
száll; ha alulról rágja, az ára felmegy.

21. Ha a víz tavasszal lassan folyik, ha a jég [ott] ma-
rad a folyóban, [és] nem megy el a vízzel [együtt], [akkor] az
embereknek nehéz lesz az élet: a gabona nem terem.

22. Ha tavasszal az első mennydörgés egy húsevőnapra*)
esik, [akkor abban az esztendőben] sok vaj [és] tej lesz; ha
bőjtnapon dörög, a halászoknak sok hal jut.

23. Ha a kakas a tornácban kukorékol, nemsokára ven-
dég lesz.

24. Ha az eleven szén, fűtéskor, pattogva kiesik [a ke-
menczéből], vendég lesz.

25. Ha fontos ügyek miatt útra indulsz, [és] ha nőszemély
üres vederrel jön szembe veled, fordulj inkább vissza, [mert
másképen] nem lesz szerencséd.

26. Karácsony este a fiúk és a lányok bemennek a juh-
akolba; bemennek, megfognak juhokat és kitépnek gyapjú[csó-
mókat]; ha egy leány fekete gyapjút tép ki, azután barna lesz
a férje; ha fehér gyapjút tép ki, szőke lesz a férje. — A fiúk-
ról ugyanazt [mondják].

27. Ha az udvarra holló jön kráogni, a családból valaki
meghal.

28. Ha valakinek a kutyája vonít, [az azt jelenti, hogy]
a házában halott lesz.

*) Azaz: nem bőjtnapra.

29. *mari βür-γè.tšʷən oš tùβārəm tšʷà γən i tùdš tùβār-dènə*
tùš lièš kàn, kolà, ok tər̀lā.

30. *šìžəm pu-šenggəγə̀tš lə̀štaš ok jə̀γə̀ γən, kodəš pu-šenggeš-*
ak, kàlèk tšer̀tə̀ lièš, kolaš tǜγalə̀š.

31. *mari kaβānəm toštə̀lan kodaš optà γən, kum kalasen*
pə̀stà: «kolà, kum kotš, uržam it kotš!»

32. *mari šòrək-jol-γè.tšʷə̀ šòrək-βü.tšʷə̀š tùmənəm sakà: βara*
šòrək ok kòlš, taža lièš.

33. *pört opsa-βàkə̀ kǜrdnəm tšə̀kaš kǜlə̀š; βara ia ok pürə̀.*

34. *jüžə̀ mari kuγè.tšʷə̀ óndžə̀tš βür-γè.tšʷən d'üdəm kažà*
jə̀šə̀ž-dènə̀ d'üšə̀lə̀š korəmə̀š: βara osal ǜdər̀tə̀š tšer̀tə̀ ok piž.

Közmondások.

(*marin manmə̀žə̀.*)*

1. *er kə̀nə̀lšə̀ jə̀γ pašalan šuə̀š, ə̀rβə̀žə̀nək ǜdər̀ nalšə̀ ješlan*
šuə̀š. — Vö. P. 13.

2. *izi tüləm izinək jörə̀ktə̀! — Vö. P. 40.*

29. Ha cseremiszi ember szerdán tiszta inget vesz föl és ebben az ingben megbetegszik, [akkor] meghal, nem gyógyul meg.

30. Ha a levelek őszzel nem hullanak le a fákról, hanem [ott] maradnak a fákon, [akkor] az emberek betegek lesznek, elhalni kezdenek.

31. Ha cseremiszi ember gabonaasztagot felrak avval hogy több mint egy évig álljon [tkp. «hogy réginek hagyja»], abba bedug egy követ és ezt mondja: «[te] egér, edd meg a követ, a rozsot ne edd meg!»

32. A cseremiszi ember karácsony napján a juhakolba egy baglyot függeszt: azután a juhok nem halnak meg, egészségesegek maradnak.

33. A ház ajtaja fölött vasat kell bedugni [a falrésbe]; azután az ördög nem jön be.

34. Egynémely cseremiszi szerdán éjjel húsvét előtt családostul megy fürödni a folyóba: akkor azután az utálatos ruh nem ragad rájuk.

1. Reggel korán felkelőnek a munkája halad, korán nősülőknek [nagy] családja lesz.

2. A kis tüzet még kicsi korában oltsd el!

*) Szó szerint: «cseremiszi mondások».

3. *jōy kùmlām óndžet kân, ške kùmlālet kodęš.* — Vö. P. 20.
4. *jōy tēlanęt kùm kēshà řân, tējē tudlan kùndēm kēškē!* — Vö. P. 22.
5. *jōyēn šotššāšām óndžen, šotššālan ot šu.* — Vö. 34. P. 3.
6. *jōylan šüřārēm it kùndžē, škalanęt jōrā.*
7. *jōylan tušmānēm it sōnā, škalanęt toleş.* — Vö. P. 1.
8. *jūmā ok pu řān, sōsna ok kotš.* — Vö. P. 21.
9. *kāiāglan kōra mūrāžā.* — Vö. P. 5.
10. *kāžnāi škenđžēm ške moktā.*
11. *korak korak-šindžam nuřunam-at ok tšüngal.* — Vö. P. 6.
12. *kuřu da šu, izi da tuš.*
13. *leyešžlan⁴⁾ kōra komđōšāžā.*
14. *lořar řūēm kotškeš.* — Vö. P. 31.
15. *mārižlan kōra řūtāžā.*
16. *mom užat kolat: jolētēm tšot pit.* — Vö. P. 15.

3. Ha más emberek kedve szerint [igyekezel] élni, a saját kívánságaid nem teljesülnek.

4. Ha az emberek neked köveket dobnak, te dobj nekik kenyeret [vissza]!

5. Idegen gyermeket nevelve fel, nem kapsz gyermeket.¹⁾

6. Másnak gödröt ne áss, [mert akkor az] magadnak való.

7. Másnak rosszat ne kívánj, [mert akkor az] magadnak teljesül.

8. Ha az isten nem engedi, a disznó²⁾ nem esz meg [téged].³⁾

9. Olyan az ének mint a madár.

10. Mindenki saját magát dicséri.

11. Varjú sosem vájja ki a varjú szemét.

12. Nagy — de [gyenge és puha mint a] polyva, kicsi — de [kemény mint a] mag.

13. Edény⁴⁾ szerint a fedele.

14. A torok megeszi a fejet.⁵⁾

15. Olyan[féle] a feleség, mint a férje.

16. Akár mit látsz, hallasz —: [mindig csak] erősen csavard a lábodra [a kapczát].⁶⁾

¹⁾ Azaz: fogadott gyermek sose lesz olyan mint az édes gyermek.

²⁾ Azaz: az ellenség.

³⁾ Azaz: nem károsíthat meg.

⁴⁾ *leyeš* = «nyírfahéjból való fedeles akó».

⁵⁾ Az iszákos embert az ivás elpusztítja.

⁶⁾ Azaz: tartsd szigorú titokban azt, a mit látsz, hallasz.

17. *nalmā kindā perkan oγāl.*
18. *oksa muren toleş da šušken kaiā. — Vö. P. 10.*
19. *pi koja da šalžā kotškas ok jōrō. — Vö. P. 8.*
20. *pi ške potššāzē nā-γunam-at ok šor. — Vö. P. 36.*
21. *pi up^ršas purmōγγō, mōγγes nālān ot kert. — Vö. P. 2.*
22. *pi-den pārs kai ūqt. — Vö. P. 9.*
23. *pin potššā ške šētšškōzē kādōr. — Vö. P. 36.*
24. *pīram kotš-kunārō pukššā, ere kožlas urmāžēs. — Vö.*

P. 35.

25. *pojan kojššāz-dēnō, nužna kumālžā-dēnō. — Vö. P. 14.*
26. *pu-šengōz-dētš lāštāššā toran oc šotš. — Vö. P. 37.*
27. *škendēn [v. škendēnām] it kōdā, jōγγān [v. jōγγānām]*

id nal.

28. *šōnāmaš kaštaštā, pūārmaš saygaštā. — Vö. P. 27.*
29. *šōrāk šūdās pīrālan ok šu.*
30. *šūkā jōγγān lāštāššāzēm pi-at ok kotš. — Vö. P. 16.*
31. *šūkā šonēt kān, šaγal kułšēt.*

17. [Pénzért] vett gabona nem kiadó.
18. A pénz énekelve jön és füttyülve megy.
19. A kutya kövér [lehet], de [azért] a húsa nem enni való.
20. A kutya sose sározza be a saját farkát.¹⁾
21. Nem veheted vissza azt, a mi [egyszer] a kutya szájába

került.

22. Úgy élnek mint kutya és macska.
23. A kutya farka maga a kutya felé hajlott.²⁾
24. Akárhogy eteted a farkast, mindig csak az erdő felé

ordit.

25. A gazdag kérkedésével, a szegény szívével [pl. hat az emberre].

26. A levél nem esik messze a fától.
27. A magadét ne add oda, a másét ne vedd el!
28. A szándékok [ott vannak] a póznán, az isten végzései a homlokban.³⁾

29. A juh átkai nem fognak a farkason.

30. Sok ember készítményét a kutya sem eszi.⁴⁾

31. Ha sokat kívánsz, keveset kapsz.

¹⁾ Ezt mondják pl. olyan furfangos emberről, a ki mindig ki tud jutni a bajból, és mindig ártatlannak tudja magát mondani.

²⁾ Ezt mondják pl. önző emberekről.

³⁾ Azaz: szegény ember szándékát boldog isten bírja.

⁴⁾ Azaz: sok szakács elsózta a levest.

32. *šuldā satu šerγeš bozeš.* — Vö. P. 29.
 33. *šūdō tenge oksat šerγō dγāl, šūdō tanγet šerγō.*
 34. *tuluk prēzēm pukšēt kân, up^ršat ūγešš; tuluk šotššēm oindžēt kân, up^ršat lopkageš.* — Vö. 5. P. 33.
 35. *tšēβer tšesēt šerγō dγāl, saγ kûmālet šerγō.*
 36. *ūd^rramāšân ūp^ršō kužu da ūšōžō kû.tšük.*
 37. *βor nuγunam-at ok pō.γō.* — Vö. P. 4.

Találós mesék.

(tuštā-šâmātš.)

1. *aγāžō pu, mežāžō kūrDnō.* — törzà.
 2. *à iō k pondas βdžân.* — kaza pondas.
 3. *βūt pundaštō porsân mundra kiγā.* — mûnâ.
 4. *βü.tšā šengelnō alβasta koβaštō ke.tšā.* — šâmakš. — Vö. P. 117.
 5. *er-at kas-at kuβan kâlâm šup^ršam.* — opsâ-kâl. — Vö. P. 126.

32. Olcsó áru [az idővel neked] sokba kerül.
 33. Száz rubel pénz nem sokat ér [tkp. nem drága], száz barát sokat ér.
 34. Árva borjút ha etetsz, a szád vajjas lesz; árva gyermeket ha nevelsz, a szád széles lesz.¹⁾
 35. Jó megvendéglésed sokat nem ér, a jó szíved sokat ér.
 36. A nő haja hosszú, de az esze rövid.
 37. A tolvaj sosem gazdagodik meg.

1. A gabonatábla fa, a mesgye vas. — Az ablak.
 2. Az *āγōk*²⁾ szakálla kétágú. — A kecskebak szakállá.
 3. A folyó fenekén fekszik egy selyem gombolyag. — A tojás.³⁾
 4. Az akol mögött az ördög bőre lóg. — Az asszonyok fejrevalója.⁴⁾
 5. Reggel és este egy öreg asszony fogantyúját huzogatom. — Az ajtófogantyú.

¹⁾ Azaz: sokszor kell szidnod.

²⁾ *āγōk* valószínűleg pogány személynév, habár a nyelvmesterem nem tudta ezt bizonyossággal megmondani.

³⁾ T. i. a míg még nincsen kitojva.

⁴⁾ mely hátul lelógó részszel bír.

6. *ik alšam kotškeš kotškeš da jaslaš puren božeš. — küzö.*
 7. *ik alšam muš potšan. — imö. — Vö. G. 8.*
 8. *ik kombem näl neran. — küptšök.*
 9. *ik ruš-βatēm kuršten kuršten müšköröm numaleš. — šüör. — Vö. P. 70.*
 10. *ik ruš-βatēm sarapanžam notalam řön, kümalem tödälteš. — šoran. — Vö. P. 110.*
 11. *ik ruš-βatēm šüöđ pa,tšas¹⁾ tšien. — kop⁹šta-βui. — Vö. P. 84, 109.*
 12. *izi řana řeręškö. kitkätš kidöš košteš. — oksa.*
 13. *řeržö βüt, pokšselüžö tul. — samařar.*
 14. *jořkar kaštätö oš tšöβö šindžü. — pü. — Vö. P. 20.*
 15. *käner kütöš βölö, öžöm šitü. — pezmen. — V. P. 24.*
 16. *kışkö potššäm βüöđöš tšöken küä. — βüt-korö.*
 17. *kittömö joldäm, jümäm kumaleš. — lüške.²⁾ — Vö. G. 72.*

6. Egy herélt lovam eszik, eszik, és [azután] lefekszik a jászolba. — A kés.³⁾
 7. Van nekem egy kóczfarkú herélt lovam. — A varróti.
 8. Van nekem egy négy orrú ludam. — A vánkös.
 9. Egy orosz asszony táncz közben teherbe esik. — Az orsó.
 10. Egy orosz asszonynak a szoknyáját ha fölemelem, [könnyezésig] megindulok. — Vöröshagyma.
 11. Egy orosz asszony száz [tkp. «százréti»]¹⁾ ruhát vett föl. — A káposztafej.
 12. Kicsike, gömbölyü, kézből kézbe jár. — A pénz.
 13. Körülötte víz, a közepén tűz. — Teafőző.
 14. Vörös gerendán fehér tyúkok ülnek. — A fogak.
 15. Csak egy singnyi, [s mégis] tanácsot ad. — A kézi mérleg.
 16. Egy kígyó fekszik, a farkát vízbe mártva. — A vízhez [vezető] út.⁴⁾
 17. Kezetlen, lábatlan, hajlong a szentkép előtt. — Bölcső rúdja.²⁾

¹⁾ *šüöđ pa,tšas* ezt is jelenti: «oltógyomor». Szójáték.

²⁾ A bölcsőrúd egy a menyezethez erősített vaskarikán van keresztül dugva és rövidebb végével a menyezethez támaszkodik; a másik végén a bölcső függ köteleken. Mikor húzzák a bölcső kötelét, akkor a rúd ruganyosan mozog le és vissza.

³⁾ Az a kés, melylyel a kenyeret vágják és a melyet az asztalfiókban tartogatnak.

⁴⁾ Azon út, a melyen vízért járnak (az udvarról a közeli patakhoz vagy folyóhoz).

18. *kittēmō joldēmā, pištō-βūāš küzā.* — *ruaš.* -- Vö. P. 14.
 19. *kok mālandā koklaštā tul d'ülā.* — *pört-tul.*
 20. *kok oya, ik ukš.* — *tümā-γitškā.*
 21. *kok oš kombē, šūdō kōlā pört-kāāk.* — *kētšā, tälzā, šūdōr.*
 22. *konga jēmalnē nāl ü-βotškā šindzā.* — *uškal-tšizi.* — Vö. P. 3, 97.
 23. *konga jēmalnē notškā prēzē kiā.* — *jēlmā.* — Vö. P. 99.
 24. *kormāškā purā, pudaβkaš ok pūrā.* — *toia.*
 25. *kornā-βož jēda šī-šuran tarā kudālāštēš.* — *süzlō.* — Vö. P. 37, 105.
 26. *kožla pokšēlnē izi pi optā.* — *toβar-d'ük.* — Vö. G. 23.
 27. *kožla pokšēlnē kužu pot šoleš.* — *kutkē-šue.* — Vö. P. 96. G. 69.
 28. *kožla pokšēlnē totarla sōlāk kečšā.* — *pizlō-γitškā.* — Vö. P. 121. G. 24.

18. Kezetlen, lábatlan, a hársfa tetejére megy. — A [kelő] tészta.¹⁾
 19. Két föld közt ég a tűz. — Tűz a szobában [a kemenczében].
 20. Két deszka, egy ág. — A makk. [?]
 21. Két fehér lúd, százhusz veréb. — A nap, a hold, a csillagok.
 22. A kemence alatt négy vajasbödön áll [tkp. «ül»]. — A tehéntőgy.
 23. A kemence alatt nedves borjú fekszik. — A nyelv.
 24. A marokba belefér, a vékába [tkp. «a pudmértékbe»]²⁾ nem fér belé. — A bot.
 25. Minden keresztútban egy ezüstszarvú kos szaladgál. — A [háncsboeskor fonásánál használt] ár.
 26. Bent az erdőben egy kis kutya ugat. — A fejszekopogás [a favágásnál].
 27. Bent az erdőben egy nagy fazék forr. — A hangyaboly.
 28. Bent az erdőben egy *totarla-kendő*³⁾ [tkp.: egy tatár kendő] csüng. — A berkenyefürt.

¹⁾ A dagasztócseber hársfából való.

²⁾ *pudaβka* = $\frac{1}{8}$ csetvert [1 csetvert (gabonamérték) = 12800 orosz köbhüvelyk].

³⁾ Az urzsumi cseremiszek nem értik a *totarla* szót; a «tatár» ezen a nyelvjáráson: *sūasla*. Az idézett PORKKA-féle változatban ez van: *žoškar šóβōčō* = «vörös kendő», a GENETZ-félében pedig ezt olvassuk: *kožlašte totar βate jaβolokom saken*

29. *kuṛuṣan kuṛu salmam kumäkten om kert.* — *idēm.* — Vö. P. 82, 93. G. 52.
30. *māṭā jōlām pōṭān kōḍām, iza moskoškā šu.* — *tul-ḍen šikš.* — Vö. P. 56. G. 64.
31. *nāl üḍār ik pārreñḍžäk jēmalnā sīndžat.* — *üšteḅal.* — Vö. P. 41, 103. G. 87.
32. *onḍžōts uz-ak aḅ-ak kombā mōḍān kaiqat, šenggetš ižā kälmen miā.* — *māñer kumā.*
33. *opsa onḍžālñā izi pi kiñā: ok pūrāl, ok optā, nā-ḡöm ok purtā.* — *sura.*
34. *opsa šengelnā pūḡār kuṛāza šoṛā.* — *ḅüt-ḅara.*
35. *parñā kūtš ḅētā, pōḡām poṛā.* — *iškā.* — Vö. P. 47.
36. *pasu ṛoṭš kuržēš pūḡār kuṛuza.* — *šoṛa-ḅui.* — Vö. 43, P. 53, 101, 122.
37. *pasu ṛoṭš pūḡār kuṛuza šortān-šortān kuržēš.* — *šūḅār.*
38. *pasu pokšelnā kuaḅan kuṛu šerḡe kiñā.* — *tārma.* — Vö. P. 127.

29. A császár nagy serpenyőjét nem bírom megfordítani. — A szérű.
30. Én [míg] fölkötöttem a lábbelimet, [az alatt] a bátyám Moszkvába ért. — A tűz meg a füstje.
31. Négy leány ül egy menyasszonyi fátyol alatt. — Az asztal.
32. Elül a gúnár és a liba [t. i. a nőstény] játszva járnak, utánuk [a víz] jéggé fagyva jön. — A vászon szövése.
33. Az ajtó előtt kis kutya fekszik: se nem mar, se nem ugat, és senkit sem ereszt be. — A lakat.
34. Az ajtó mögött púpos öregember áll. — A vederhordó rúd.)*
35. Csak egy újnői, [és mégis már] vagyont gyűjt. — Az akasztószeg.
36. A szántóföldön keresztül szalad egy púpos öregember. — Az eke.
37. A szántóföldön keresztül egy púpos öregember sírva bögve szalad. — A duda.
38. A szántóföld közepén az öreganya nagy fésűje fekszik. — A borona.

= «im tannenwäldchen hat ein tatarisches weib ihr tuch aufgehängt».

*) A vederhordó rúd ívesen hajlott.

39. *pìrē-dènē maska βas̄ onđžat.* — *törza-dènē konga.* — Vö. P. 88. G. 12.
 40. *pòsē βokrselnē ši pūken šindžà.* — *tšerkō.*
 41. *pòsē rotš joškar àγātan kuržes̄.* — *pündžō-lāγā.* — Vö. P. 68, 100.
 42. *pòsē rotš portās̄ laptsōk kuržes̄.* — *t̄rma.* — Vö. P. 127.
 43. *pòsē rotš pūγār-tupan kùγza kuržes̄.* — *šoya-βui.* — Vö. 36, P. 53, 101, 122.
 44. *pòsē pokrses̄tš os̄ als̄a kudales̄.* — *poran.* — Vö. P. 102.
 45. *pört j̄malnē βuidēmā maska kiū.* — *petške.*
 46. *pört j̄r βürāγm̄ šup^vsam.* — *mòkē.* — Vö. P. 17a), 83. G. 19.
 47. *pört j̄r pudam k̄rem.* — *ukš.* — Vö. P. 16. G. 18.
 48. *pört βüžs̄tō k̄šal k̄mōž šindžà.* — *tālāzō.* — Vö. 49, P. 32. G. 20.
 49. *pört βüžs̄tō pel-terkō k̄šal šindžà.* — *tālāzō.* — Vö. 48, P. 32.
 50. *pört-βuiγātš pel j̄tšō-dènē βolem.* — *üp-kornā.* — Vö. P. 2. G. 44.

39. A farkas meg a medve egymással szemben [állanak és egymásra] nézegetnek. — Az ablak meg a kemenceze.
 40. A mező közepén ezüst szék áll [tkp. «ül»]. — A templom.
 41. A mezőn keresztül vörös kakas szaladgál. — A fenyő-kéreg külső, vékony hártványja.
 42. A mezőn keresztül nemezrongy fut. — A borona.
 43. A mezőn keresztül görbehátú öregember fut. — Az eke.
 44. A mező közepén fehér herélt ló vágdat. — A hózivatar.
 45. A ház alatt [a pinczében] fejetlen medve fekszik. — A hordó.
 46. A házat kötéllel körülfogtam. — A moh [a falrésben].*)
 47. A házfalba köröskörül [tkp. «a ház köré»] szegeket verrek. — Az ágak [a falgerendákban].
 48. A ház tetőélén áll egy pépes**) tál. — A hold.
 49. A ház tetőélén áll egy pépes csészének a fele. — A hold.
 50. A ház tetőéléről egy fél skin [csúszva] lejövök. — A hajválaszték.

*) A falgerendák közötti réseket mohhal betömik.

**) *k̄šal* savanyú, főtelen pép, rendszeren zablisztból való.

51. pörtāštā p³remeš, tūnā kōrālā. — pört-pārōš.
 52. pörtāštā tēlā, tūnā kegež. — janda.¹⁾
 53. pundaštāmā botškeš sālām šūndžaltenā. — kit-šol.
 54. šaūdžqš komōšm numaleš. — kombā. — Vö. P. 104.
 55. šopke pörtēm törzūdāmā. — mūnā. — Vö. P. 112. G. 16.
 56. šōltāžā jōlām piđeš, izūžā moskoš šueš. — kongā-tul. —
 Vö. 30. G. 64.
 57. šōrāk-βūtšāštā tumāna kurštaleš. — pomāla.
 58. šuldāržā-dēnā lupšā, tšogešten ok kert. — mardež-βakš.
 59. tuštām tuštāšām, jomākām koltāšām, oš šōβā tšēs pūtāren
 pāštāšām. — karaž βōzāmā.
 60. tūnat oṛāl pörtāštāt oṛāl šoprem²⁾ pāžāš. — opsa-jol.

51. Bent a szobában [lapos mint a] túrós lepény, künt
 [az udvaron fölkuvadt mint a] pástétom. — A házfal.³⁾
 52. Bent a szobában tél van, künt [az udvaron] nyár. —
 Az ablaküveg.¹⁾
 53. Feneketlen cseberbe húst sózunk be. — A karperecz.
 54. A forgács hordja a kosarat.⁴⁾ — A lúd.
 55. A nyárfából való házacskám ablak nélkül van. —
 A tojás.
 56. Az öcsese fölköti a lábbelijét, [és az alatt] a bátyja
 Moszkváig ér. — A tűz a kemenczében.
 57. A birkaistállóban bagoly szaladgál. — A pemete.
 58. Szárnyaival vergődik, [de] nem tud repülni. — A szél-
 malom.
 59. Egy találós mesét föladtam, egy mesét mondtam, fehér
 kendőbe becsavartam. — Az írás a papíron.
 60. Se nem künt, se nem bent a šoprem²⁾ fészke. — Az
 ajtósark.

¹⁾ Dupla-ablak hiányában az ablaküveg belső lapja télen
 jéggel vonódik be, a külső lapja azonban természetesen nem.

²⁾ Az urzsumi cseremiszek nem értik ezt a szót. Való-
 színtűleg azonos a nyugati cseremisiz *šaprengā* «rigó» szóval.

³⁾ A fal belülről símává van faragva; kívülről a gerendák
 faragatlanak.

⁴⁾ És nem — a mint várná az ember — megfordítva.
 A lúd teste a kosár, lába a forgács.

Dalok.

(mùrê-sâmêš.)

1. Regrutadalok.

1.

er ke,tšet lèrêlôaleš,
 kue-βuiêtêm joškartaleš;
 kêtšê-bal ke,tšet küzaleš,
 šüðêlêk tšarûtêm koštaleš;
 kas ke,tšet βolaleš,
 arama jêmalnet βüD naldaleš;
 mež-at kajalaš tüyalnâ rên
 šindžadâ jêr-at βüD naldaleš.

A reggeli nap fölkel,
 a nyirfacúcsokat pirositja;
 a déli nap emelkedik,
 a pázsitos tisztást megszarítja;
 az esti nap lenyugszik,
 a fűzfa alul a víz fölszivárog [a földből];
 mi is mikor útnak indulunk,
 a könny elborítja a szemeket.*)

2.

koja lüðân šuldêržê-den
 tüβêrêm læštâlân tšialaš og li,
 koza kombân šuldêržê-den
 šöβêrêm læštâlân tšialaš og li,
 alašûžêm kitškalân***) šoraktâmê-möngê
 šülêž-at oješ kül šüðêž-at oješ kül,
 mêž-at kajalaš tüyalnâ rên
 arakaž-at oješ kül puraž-at oješ kül.

Kövércs szárnyaiból
 inget csinálni és [azt] felöltetni nem lehet,
 kövércs szárnyaiból
 vászonkabátot csinálni és [azt] felöltetni nem lehet,

*) Tkp. «a szemetek kerületét».

**) Így is: *kitškalal*.

miután a ló*) be van fogva
 [akkor] neki [már] nem kell se zab, se széna,
 ha [egyszer] útnak indulunk,
 [nekünk] se kell se pálinka, se sör.

3.

korem šenggel aramàžā
 kè.tš'ālan kum-γana peledalēš,
 idēm-pè.tš'ā lomberžā
 kè.tš'ālan kum-γana peledalēš,
 paktšā körγā iγā-mük'sōžā
 kè.tš'ālan kum-γana modāš lekteš,
 mēiž-at kaiālān γoltenā γān
 kè.tš'ālan kum-γana ušēšta bozeš.

A folyón túl a fűzfa
 naponként háromszor virágzik,
 a szérűskertben a zelniczeliget
 naponként háromszor virágzik,
 bent a konyhakertben a fiatal anyaméh
 naponként háromszor kirepül játszani,
 mi is ha [innen] elmegyünk
 naponként háromszor eszetekbe jutunk.***)

4.

ku.tš'altaš kēn ku.tš'altaš
 lat-kok saraj koglašēt,
 kēraltaš kēn kēraltaš
 mō.tš'āla solat pur kaišēš,
 šozaltaš kēn šozaltaš
 iln à tiak körγāšēt,
 kaiālaš kēn kaiālaš
 ip on olaš šumešket!
 ok tāydiem, tāydiem,
 10. ənde kuze lāstalnā!
 [kaiālaš kēn kaiālaš
 [10.] ške-at žal-at ōmāl,
 tšēβer-at taynā kōdāldalēš,
 tuđ-at žal-at kōdāldalēš.]

*) Tkp.: «a herélt ló».

***) Tkp. regrutadal, de éneklík máskor is búcsúzásnál.

Ha [egyszer] elfognak, fogjanak el¹⁾
 tizenkét csúr közt,²⁾
 ha [egyszer] megvernek, verjenek
 míg a háncsostor szétfoszlik,
 ha [egyszer] besoroznak, sorozzanak be
 a vjatkai³⁾ íródeák kerületében,
 ha [egyszer] el kell menni, menjünk
 [akár] Ufa városig!
 Jaj, kedvesem, kedvesem,

10. most mit csinálunk!

[10.] (ha [egyszer] el kell menni, menjünk,
 nem szánjuk magunkat,
 de egy szép kedvesünk [itt] marad,
 hiszen őt sajnáljuk!)⁴⁾

5.

*d'üt, s̄ōn kužūžōm, kü, tšūks̄ōm
 šem ar̄atanet šindžaleš,
 kornān kužūžōm, kü, tšūks̄ōm
 šem alašat šindžaleš,
 šūt, s̄ōn keljāžōm, kuāšōžōm
 kuruzan kuru jāk̄eret šindžaleš,
 ūlšōn nēlāžōm, kuštālžāžōm
 ške ūžaldenā.

Az éjtszaka hosszúságát, rövidségét
 a fekete kakas tudja,
 az út hosszúságát, rövidségét
 a fekete ló⁵⁾ tudja,
 a víz mélységét, sekélységét
 a császár nagy vasmacskája tudja,
 az élet nehézségét, könnyűségét
 [majd] mi magunk megtapasztaljuk.

¹⁾ Régebben, mikor a katonai szolgálati idő igen hosszú volt, a regruták meg szoktak szökni a sorozás elől.

²⁾ A cseremiszek már maguk se értik, hogy miért van itt szó a «tizenkét csúrról».

³⁾ Vjatka város régi orosz neve: Хлинъ (= cser. *ilna*).

⁴⁾ A 9—10. verssorok *šer-nur* faluban, a zárójelek közötti [9—12.] verssorok pedig *kup-sola* faluban divatosak.

⁵⁾ Ткп. «herélt ló».

6.

mündür küör tset küörtaleš...
 elnet kozladlan nètšš.
 elnet kozladlan mo nètšš!
 ònš kozladlan nètšš.
 ònš kozladlan mo nètšš!
 kuřu šernuredlan nètšš.
 kuřu šernuredlan mo nètšš!
 ülül-soladlan nètšš.
 ülül-soladlan mo nètšš!
 aššalan, aššalan nètšš.
 aššalan, aššalan mo nètšš!
 adak-at nõmnalan-ak nètšš!

Messze dörög az ég...
 Az elnet [nevű] erdőnek nehéz [mikor az ég dörög]...
 Az elnet erdőnek miért volna nehéz!
 Az ònš erdőnek nehéz...
 Az ònš erdőnek miért volna nehéz!
 A nagy šernur [falunak] nehéz...
 A nagy šernur [falunak] miért volna nehéz!
 Az ülül-falunak nehéz...
 Az ülül-falunak miért volna nehéz!
 Az atyának, anyának [az élet] nehéz...
 Az atyának, anyának miért volna nehéz!
 Azonban mi nekünk igazán nehéz [az élet]!

7.

kü polat ššlan kü šeryš,
 pu polat ššlan pu šeryš,
 aššaz-den aššalan iřššš šeryš,
 nõmnan kuřužalan me šeryš ulnà ulmaš.

Kőpalotának a kő drága,
 fapalotának a fa drága,
 atyának és anyának a gyermekei drágák,
 a mi császárunknak bizonyosan mi drágák voltunk.

8.

pu olalan pu šeryš,
 kü olalan kü šeryš,
 kuřužalan řui šeryš,
 aššazlan aššalan šotššššš šeryš.

Favárosnak*) a fa drága,
 kövárosnak a kő drága,
 a császárnak a fejek**) drágák,
 az atyának, anyának a gyermekei drágák.

9.

*o ž a ŋ kūrāket toj kūrāket,
 taŋanan imnēt nūžāltalēs;
 o ž a ŋ kapkat toj kapkat,
 toj tūmbēr perde ok po tšāltalt;
 o ž a ŋ kōrjō tiakšā
 kōnaŋa βalan orlana,
 a tšāž-dēnō a βūžā
 šotšāžām oūdžen orlanat;
 joškar jolan kōrjō tšēnžō
 laβraš pīžōn orlana,
 βāžāk po tšān βarseŋgōžō
 pōžūšām opten orlana,
 māižā a tšā-dētš a βa-dētš
 kōdōn orlanenā,
 nōmnaŋ gai tūlākšām
 kuŋdža oūdžen orlana.*

A kazáni hegy sárgarézhegy,
 patkolt lovad csuszamlík [ott];
 a Kazán kapuja sárgarézkapu,
 sárgarézdob verése nélkül nem nyílik meg
 a kazáni írdeák
 könyvei mellett bajlódik,
 az atya és anya
 a gyermekeket nevelve bajlódnak,
 a pirolábú galamb
 sárba ragadva bajlódik,
 a villafarkú fecske
 fészket rakva bajlódik,
 mi is az atyától, anyától
 elszakadva bajlódunk,
 magunk féle árvákat
 nevelve a császár bajlódik.

*) Azaz: olyan városnak, a melynek a házai fából vannak építve.

**) Azaz: az emberek, a katonák.

2. Legénydalok.

10.

nömmalan kels̄šš̄ krimsk̄i up̄šš̄,
 k̄d̄alęmlan kels̄šš̄ küren pota,
 jolemlan kels̄šš̄ sapian kem,
 t̄sonęmlan kels̄šš̄ oš motor.

Hozzám*) illik krimi prémsapka,
 derekamhoz illik sötétbarna öv,
 lábamhoz illik szattyáncsizma,
 szívemhez illik szőke szép leány.

11.

t̄er̄n motorz̄e kandaš p̄an,
 or̄βan motorz̄e toī pu t̄šan,
 alsan motorz̄e šar̄al jolan, k̄ud̄ar or̄zan,
 j̄or̄at̄am̄em̄n motorz̄e šara šind̄žan,
 peš motor da m̄aj̄n oīl.

A legszebb szán nyolczbordájú,
 a legszebb szekér sárgaréz kerékagyú,
 a legszebb ló fehér lábú, göndörsörényű,
 a legszebb szeretőm [volna nekem a] világosszürke szemű,
 nagyon szép — csak nem az enyém!

12.

tura tura k̄ur̄ek̄et̄m
 id̄a k̄uzal, id̄a k̄uzal:
 jol j̄ož̄eηd̄a p̄atal̄eš;
 oš ošm̄at̄am, oš ošm̄at̄am
 id̄a toškalal, id̄a toškalal:
 jol βundašt̄a kor̄ar̄al̄eš;
 peste βošt-at, peste βošt-at
 id̄a onđžalal, id̄a onđžalal:
 šind̄ž̄a βožd̄a šalanal̄eš;
 m̄alet̄šna-t mot̄or̄am-at
 id̄a onđžalal, id̄a onđžalal:
 t̄šęβer t̄šur̄id̄a šapat̄al̄eš.

A meredek, meredek hegyre
 ne hágjatok föl, ne hágjatok föl:

*) Tkp. «hozzánk».

a lábizmaidoknak vége lesz;
 a fehér [napsütötte] homokon, a fehér homokon
 ne járjatok, ne járjatok:
 a lábtalpaitek megperzselődnek;
 a sövényen át, a sövényen át
 ne nézegessetek, ne nézegessetek:
 a szemgyökereitek szétbomlanak;¹⁾
 nálunknál szebbekre²⁾
 ne nézegessetek, ne nézegessetek:
 a szép arczaitek elsápadnak.

13.

βi.tša šengel pamàššə,
imnem oc d'üldal. mom ləštalam?
sarai tış sūdəšə,
alašam ok kotš. mom ləštalam?
küšenem tış mü-ründem ülə,
tanem ok kotš. mom ləštalam?
upšam tış šomakem ülə,
jəngam ok kutərə. mom ləštalam?

Az istálló mögött forrás van,
 a lovam nem iszik [belőle]. Mit csináljak?
 A csűr tele van szénával,
 a herélt lovam nem eszik [belőle]. Mit csináljak?
 A zsebem tele van mézeskalácscsal,
 a szeretőm nem eszik [belőle]. Mit csináljak?
 A szám tele van [szép] szavakkal,
 az ángy szeretőm³⁾ nem beszél velem. Mit csináljak?

14.

a.tša-de.tš-at aβa-de.tš-at
šə.tšən oməl,
šüdə βuiēš šə.tšənam,
er-lupšes müškəltənam.
kü.tšük idə man,
nömnan-detš kü.tšük pundəš ülə;
kužu idə man
nömnan-detš kužu jaktə-pündəš,
jorja idə man,
nömnan-detš jorja kue-βui;

¹⁾ Azaz: a szemeitek megromlanak.

²⁾ Azaz: szebb fiúkra.

³⁾ *jəngam* = 1. «bátyám felesége»; 2. «szerető» (általában).

*k̄remy-ak pelak ušem ũlā,
muskalak pelak jorjam ũlā.*

Atyától, anyától
nem születtem,
fű-hegyn születtem,
reggeli harmatban mosdottam.
Alacsonyoknak ne mondjatok [minket],
nálunknál alacsonyabb a fatőke;
magasoknak ne mondjatok [minket],
nálunknál magasabb a magas erdei fenyő;
piperkőczeknek ne mondjatok [minket],
nálunknál piperkőczebb a nyírfa csúcsa;
másfél font eszem van,
[de csak] másfél zolotnyik*) piperkőczségem!

15.

«kož, kož, molan ber.tš̄ən s̄o.tš̄ənat?»
«p̄j̄r̄əlm̄əlan ber.tš̄ən s̄o.tš̄ənam.»
«p̄j̄r̄əlm̄ə, p̄j̄r̄əlm̄ə, molan ber.tš̄ən s̄o.tš̄ənat?»
«p̄k̄š̄erm̄ə ber.tš̄ən s̄o.tš̄ənam.»
«p̄k̄š̄erm̄ə, p̄k̄š̄erm̄ə, molan ber.tš̄ən s̄o.tš̄ənat?»
«p̄k̄š̄əlan ber.tš̄ən s̄o.tš̄ənam.»
«p̄k̄š̄, p̄k̄š̄, molan ber.tš̄ən s̄o.tš̄ənat?»
«ǖd̄ər, m̄ȫd̄əslan ber.tš̄ən s̄o.tš̄ənam.»
«ǖd̄ər, ǖd̄ər, molan ber.tš̄ən s̄o.tš̄ənat?»
«k̄ä.tš̄ə, k̄ä.tš̄ə, molan ber.tš̄ən s̄o.tš̄ənat?»
«kuružan jaltš̄əlan ber.tš̄ən s̄o.tš̄ənam.»
«kuruža, kuruža, molan ber.tš̄ən s̄o.tš̄ənat?»
«kälək ku.tš̄əš̄ s̄o.tš̄ənam.»

«Fenyő, fenyő, mire születnél?»
«A tobozokért születtem.»
«Toboz, toboz, mire születnél?»
«A mogyoróbokorért születtem.»
«Mogyoróbokor, mogyoróbokor, mire születnél?»
«A mogyoróért születtem.»
«Mogyoró, mogyoró, mire születnél?»
«A leányok játékszerének születtem.»
«Leány, leány, mire születnél?»
«A fiatal emberek játékszerének születtem.»

*) Zolotnyik = $\frac{3}{4}$ lat.

«Fiatal ember, fiatal ember, mire születél?»
 «Az uralkodó szolgájának születtem.»
 «Uralkodó, uralkodó, mire születél?»
 «A népen uralkodni születtem.»

16.

*lumzən kelǵəzəm sındzalam itə rən
 baştar-je,tşəşet om soyal itə,
 büt,sən kelǵəzəm sındzalam itə rən
 tarəna-puşəşket om şitş itə,
 itəşəzən neltşəm sındzalam itə rən
 a,tşə-detş aβa-detş om sō,tşəldə itə.*

A hó mélységét ha tudtam volna,
 a hótalpra nem kaptam volna;
 a víz mélységét ha ismertem volna,
 a sajkába nem ültem volna;
 az élet nehézségét ha tudtam volna,
 atyámtól, anyámtól nem születtem volna.

3. Leánydalok.

17.

*ok šar-šudem, id laštəryǵ,
 om toşkal!
 ok βarsengem, id oirənə,
 om oirətə!
 ok süşpükem, id lüdəldə,
 om lüdəktə!
 ok akəiem,* id öpkətə,
 om kuđaltə!*

Jaj füvecském, ne hajolj le,
 nem tiporlak!
 Jaj fecském, ne búsulj,
 nem bántalak!
 Jaj csalogányom, ne félj,
 nem ijesztelek meg!
 Jaj néném, ne hányj a szememre,
 nem hagylak!**)

*) Így is: *akaiem*.

**) Azaz: mindig barátod maradok.

18.

izi ßüdet joraleš,
 kuru ßüdešket usnaleš;
 kuru ßüdet joraleš,
 lăkăn lăkăn joraleš;
 lukša jōda mŭ ts'ō-ßui,
 mŭ ts'ō-ßuižō jōda lomber,
 lomber jōda ukšer,
 ukšer jōda lăštaš.
 lăštaš jōda peledōš;
 peledal šude tsŭmārjātō,
 tsŭmārjen šude küldälăn
 küldal šude poral nălăn ũlăt.
 kuškălden šude jōj šindžas ßözălden ũlŭ.

Kis folyó folyik,
 a nagy folyammal egyesül;
 a nagy folyam folyik,
 zezugosan folyik;
 minden kanyarulatban dombocska van,
 minden dombocskán zelniczeliget van,
 minden zelniczeligetben lomb van,
 minden lombon levél van,
 minden levélen virág van;
 nem érvén rá hogy virágozzanak [a virágok már] kezdtek
 gyümölcsesé válni,
 nem érvén rá hogy gyümölcsesé váljanak [már] érettek,
 nem érvén rá hogy megérjenek — [már] leszedték.
 Nem érvén rá hogy felnőjünk [mi is] az emberek szeme
 elé kerültünk.*)

19.

kok kălat koglaštō
 porsăn potam erjăšēm,
 tŭdăn pošmăžō kut pošma, kud ludmă,
 tŭdăn akšō kut šŭdō kud luraš,
 šulî-at ôrănâl, šerr-at ôrănâl:
 ßidlō-ßitš tengeas ũlŭ.

Két szerkamra között
 selyem övre való mellékfonalat vetettem,

*) Azaz: A férfiak kezdtek ránk nézegetni, még mielőtt teljesen kifejlődöttünk volna.

ennek a pászmaszáma hat pászma [és] hat ige,¹⁾
 ára egy rubel és kilenczvennyolcz kopék;²⁾
 mi [magunk] se vagyunk se nem olcsók, se nem drágák:
 ötvenöt rubelesek vagyunk.³⁾

20.

*pè,tšë šenggel tàkäržë,
 prezan uskälën tàkäržë,
 pasu pokžsel tàkäržë
 tšoman šütën tàkäržë,
 paktšë šenggel tàkäržë
 pa,tšën šöräkën tàkäržë,
 kälät šenggel tàkäržë
 saltak šätën tàkäržë,
 kälät óndžël tàkäržë
 türžë üödiën tàkäržë.*

A kerítés mögött lévő ösvény
 borjas tehén ösvénye,
 a mező közepén lévő ösvény
 vemhes kancza ösvénye,
 a konyhakert mögött lévő ösvény
 bárányos juh ösvénye,
 a szerkamra mögött lévő ösvény
 a katona feleségének az ösvénye,
 a szerkamra előtt lévő ösvény
 a hímező leány ösvénye.⁴⁾

21.

*«šüšžržë marilan kaijalam!» müžëm,
 šüšžržë marilan kaijalás*

¹⁾ 1 pošma («pászma») = 10 ludmë («ige», or. чета; vö. cser. ludam «olvas, számlál»; or. считать) = 30 šürtë pâršë («szál»). — Vö. 1 pászma = 10 ige = 30 szál fonál, l. pl. BALLAGI A magyar nyelv teljes szótára.

²⁾ kok šüöž lur = 60 kopék (a mostani pénzszámítás szerint), kut šüöž lur tehát = (3 × 60 kop.) 180 kopék; ha ehhez hozzászámítunk kut lur = 18 kopéket, akkor a végösszeg 1 rubel és 98 kopék lesz.

³⁾ Azaz: 55 rubelt kell fizetni értünk váltságdíj, tehát elég sokat. — A menyasszonyi váltságdíj mostanában 5 rubeltől kezdve 50 rubelig; nagyon ritkán 100 rubel.

⁴⁾ Azaz: ő nem járkal a faluban hátsó utakon, mint a katona felesége.

porsân melan tûbêrem şun ôrâl.
 «tûmbêrzê marilan kaialam!» mârêm,
tûmbêrzê marilan kaialaş
oka melan tûbêrem şun ôrâl.
 «ilalşê marilan kaialam!» mârêm,
ilalşê marilan kaialaş
iem ke tşem şun ôrâl.
 «êrbezê kâ tşêlan kaialam!» mârêm,
êrbezê kâ tşêlan kaialaş
pazar satuem tûrs ôrâl!

«Dudáshoz férjhez megyek!» mondtam,
 [de] hogy dudáshoz férjhez menjek
 [ahhoz] a selyem mellhímzésű ingem [még] nem készült el.
 «Doboshoz férjhez megyek!» mondtam,
 [de] hogy doboshoz férjhez menjek
 [ahhoz] a paszományos mellű ingem [még] nem készült el.
 «Idős emberhez férjhez megyek!» mondtam,
 [de] hogy idős emberhez férjhez menjek
 [ahhoz] időm, napom [még] nem ért meg.*)
 «Fiatal kérőhöz férjhez megyek!» mondtam,
 [de] hogy fiatal kérőhöz férjhez menjek
 [ahhoz] a vásári árúm nem ép.***)

22.

kûdê ôndzêlnet aprşatet,
kapka ôndzêlnet kêbêtet,
ôndzêl-şê tşem ôndzêlnem,
poltâşan ûştem kêdalnem,
βasili βasili tşem ôndzêlnem,
pêtêr petroβi tşem şengelnem;
kit-şol tarzê m tûlâlêm,
kambetkê tarzê kôdêldêş.

A kunyhó előtt kovácsműhely van,
 a kapu előtt bódé van,
 a kötényem előttem van,
 a gombos övem derekamon van,
 Vaszili Vaszilies előttem van,
 Péter Petrovics mögöttem van;

*) Azaz: «még igen fiatal vagyok».

**) Azaz: «nem vagyok szűz».

a karperecz árát megfizettem,
a czukorka ára [fizetetlen] maradt.¹⁾

4. Menyekzöi dalok.

23.

*tèrēm nalmēm naldōšasš,
indeš-püanēm nal'ōšasš.
alašam nalmēm naldōšasš,
βitš'kiz-kōdalan šüšpāk-neranēm.
üōērēm nalmēm naldōšasš,
šēi onđžālēn pāl βōštālšēm!*

Egy szánt mindenesetre kell venni,
egy kilencz bordásat kell venni.
Egy lovat²⁾ mindenesetre kell venni.
egy sugár-termetút, csalogány-orrút.³⁾
Egy leányt okvetetlenül kell venni,
egy félre kacsintót, mosolygót.

24.

*kapka onđžāl tōβēlyžēm
tōdžlnā da kodenā,
lāptā-laptā šüōžžēm
toškálnā da kodenā,
tārai turai üōēržēm
šükálnā da kodenā,
šaru šindžan oš motoržēm
šēndenā da nangainā.*

A kapu előtti bajnóczát
hajlítjuk és [úgy] hagyjuk,
a széles és lapos levelű növényt
tapossuk és [úgy] hagyjuk,
az ilyen olyan⁴⁾ leányt
eltaszítjuk és [úgy] hagyjuk,

¹⁾ A leánynak a két említett szeretője van. Korábban kedvelte a P. P.-cset, most már a V. V. kedvese. P. P.-től kapott ajándékért, a karpereczért, már «megfizetett», a V. V. azonban — a ki czukorkát adott — egyelőre «jutalmazatlan» maradt.

²⁾ Tkp. «herélt lovat».

³⁾ Azaz: hegyesorrút.

⁴⁾ Azaz: a kinek a hirc nem egészen jó.

a világosbarna szemű, fehér[bőrű] szép leányt
föülletjük [a kocsira] és elvisszük.

25.

*koremet bokten koštalden koštalden
šar-γaltam-at pätälē,
aramat jēmats² koštalden koštalden
luž-up¹šem-at pätälē.
bakšer pokšiel or-lüðžēm
šeryš bošt-at lüälän naldenà,
ülül-sola n üðrēštēm
korka puras-at palälän naldenà.*

A folyó mentén járdogálván, járdogálván
a löszörzacsóm is elkopott,
a füzek alatt járdogálván, járdogálván
a nyestbórsapkám is elkopott.¹⁾
A malomtó közepén [úszó] vadkacsát
akár karikán át meglőjük²⁾ és megfogjuk,
az *ülül-sola*-i leányokra
ráismerünk a sajtárral [kínált] sörükről³⁾ és elveszük őket.

26.

*mīrātān erγē eleksēžē
up¹šē jēmats² sōrasà,
kērrōri üðr beràžē
pērēndžēk jēmats² sōrasà,
mīrātān erγē eleksēžē
pamaš-jālās šumes³ bolγaltēs,
kērrōri üðr beràžē
ülül-solaš šumes³ bolγaltēs.⁴⁾*

Nikita fia, Alekszis
sapkájában szép,
Gergely leánya, Vera
menyasszonyi fátyla alatt szép,
Nikita fia, Alekszis
a *pamaš-jal* faluig ragyog,

¹⁾ Mert olyan gyakran járt a szomszéd faluba leányokat látogatni.

²⁾ Mert ők olyan ügyes lövészek.

³⁾ Mert jó a sörük.

⁴⁾ Éneklik a vőlegény násznépéhez tartozó asszonyok a vőlegény otthonában, mielőtt a menyasszonyért mennek.

Gergely leánya, Vera
az ülül-sola faluig ragyog.

27.

korem βokten kornā kaiā,
kornā βokten jos kaiā,
jōsāžēn koβāštāžē tūlāblāk,
undārān kaβāštāžē βaiāiālāk.
šulai βulai! kapkadām potšsa,
kulai βulai! nalaš leksa!
nalaš lekte d̄rēnā pūrā,
kapkadām potšte-at d̄rēnā pūrā.¹⁾

A folyó mentében az út megy,
az út mentében a hölgymenyét megy;
a hölgymenyét bőre bundára való,
a hód bőre prémre való.

šulai, βulai! nyissátok ki a kaputokat,
kulai, βulai! jöjetez ki fogadni [minket]!
Ha nem jöttök fogadni [minket], nem megyünk be [az udvarra],
ha nem nyitjátok ki a kaputokat, nem megyünk be [az udvarra].

28.

«kandaš-kana o ž à η ā š mīšēm,
kandaš mešak oksam kondāšēm,
kandaš mešak oksāžēm kār̄yori βeralan pāštāšēm.»
kandaš mešak d̄rēl ulmaš,
kandaš tenge ulmāžē;²⁾
aiāda, jōrā, nangiāiālnā,
šot šēm temaš nangiāiālnā,
aiāda, jōrā, nangiāiālnā,
testēžēm temaš nangiāiālnā!³⁾

«Nyolczszor Kazánban jártam,
nyolcz zsákkal pénzt hoztam,
nyolcz zsákkal pénzt fizettem [váltságdíjúl] Gergely leányá-
ért, Veráért.»

Nyolcz zsákkal talán mégse volt,
nyolcz rubel lehetett;

¹⁾ Énekli a völegény násznépe, mikor jön a menyasszony házához (rendesen a kapu előtt).

²⁾ Így is lehet: kandaš tenge ulmaš.

³⁾ Éneklik a völegény násznépehez tartozó asszonyok a menyasszony otthonában.

nosza, az nem baj, vigyük el [mégis ezt az olcsó leányt is],
 [falunk többi olcsón vett asszonyok] számát szaporítani
 vigyük el,
 nosza, jól van, vigyük el,
 hogy a tuczat beteljék — vigyük el!¹⁾

29.

šūtō kotššō tšoma-γai
tā taβenā tā šořenā,
šüpkāštā kīšō aza-γai
tā lüngenā tā šořenā,
kožla-sola βātān manmāla
kumātān-at iktak ulnā,
pareγgō süas βātān manmāla
jamōdžēm d'üas kotškas tōlān ulnā.²⁾

Zabot evő csikó módjára
 majd tapodunk, majd [egy helyben] állunk,
 bölcsőben fekvő gyermek módjára
 majd hintázunk, majd [egy helyben] állunk,
kožla-sola-i asszony szavai szerint
 mind a hárman egyenlők vagyunk.³⁾
pareγgō-i tatár asszony szavai szerint
 [ide] jöttünk készet inni, enni.

30.

toškal γoltššēm : lākā li,
tšūmal γoltššēm : tšongga li,
tarai lum lumēldātō,
kē tšō köržēm tšūtō,
tālāzō jolβam koltātō,
aka salāmēm koltātō,
salamžō po tšēš me tōlān ulnā.⁴⁾

Tapostam : gödör támadt,
 rúgtam [a földet] : dombocska támadt,
 piros karton [színű] hó esett,

¹⁾ A vőlegény násznépéhez tartozó asszonyok sokszor igen élesszavú gúnydalokat énekelnek a menyasszony házában.

²⁾ Éneklük a vőlegény násznépéhez tartozó asszonyok a menyasszony otthonában.

³⁾ Azaz: egyikünk sem jobb a másiknál.

⁴⁾ Éneklük a vőlegény násznépe a menyasszony otthonában.

a nap fölvette a fülbevalóját,¹⁾
 a hold leejtett rojtokat,
 a néni üdvözeteket küld,
 ez üdvözeteknek folytán mi [is ide] jöttünk.

31.

*kuṛu nureṭ tumeręṭ
 náll-ik bõžžm kolten,
 kuṛu nureṭ tumeręṭ
 náll-ik paršgam šalaten,
 i luš üdër orinà žž
 náll-ik salümäm kolten,
 prokop erjõ terendè žž
 náll-ik jõḡ-den mien nälän.²⁾*

A nagy meződ tölgyese
 negyvenegy gyökeret eresztett,
 a nagy meződ tölgyese
 negyvenegy növedéket hajtott;
 Illés leánya, Irén
 negyvenegy üdvözetet küldött,
 Prokopius fia, Terentius
 negyvenegy emberrel eljött és elvitte őt.

32.

*indeš iqš alašàžžm
 indëral indëral tolden ulnà,
 kandaš iqš alašàžžm
 kandaral kandaral tolden ulnà,
 šëm iqš alašàžžm
 šëmatal šëmatal tolden ulnà,
 kuzman üdër marià žžm
 šëmatal šëmatal nangajalnà
 eleksan erjõ ba slilan nangajalnà.²⁾*

Kilenczéves lovat³⁾
 kínozva, gyötörve ide érkeztünk,
 nyolczéves lovat
 pihentetve, nyugodni hagyva ide érkeztünk,

¹⁾ Télen, mikor az idő hideg és az ég tiszta, a nap két oldalán sokszor két fényoszlop támad. E természeti jelenségre mondják: «a nap fölvette a fülbevalóját».

²⁾ Énekli a vőlegény násznépe a menyasszony otthonában.

³⁾ Tkp. «herélt lovat».

hétéves lovat
simogatva, czirógatva ide érkeztünk,
Kosmus leányát, Márját
czirógatva, kényeztetve elvittük,
Sándor fiának, Basiliusnak vittük.

33.

*mikàlân kapkat ši kapkat,
nâmâštâ pâ.tšâl-den lüen puren ulnâ;
mikàlân toškaltšs ši toškaltšs,
šeggek onđžžk tšakalten puren ulnâ;
mikàlân kōraŋa ši kōraŋa,
taiŋal onđžen temōšnâ;
mikàlân üdēr palari žēm
sašren sašren onđženâ,
sapan eryō d'ōβan žōlan
sašren onđžen nangaialnâ.¹⁾*

Mihály kapuja ezüst kapu,
hársfapuskával²⁾ löve bementünk [a kapun];
Mihály lépcsője ezüst lépcső,
föl és alá tántorogva³⁾ bementünk [a szobába];
Mihály sörcsebre ezüst cseber,
lehajtva és belenezve [megint] megtöltjük;
Mihály leányát, Pelagiát
megforgatjuk és nézegetjük,
István fiának, Jánosnak
— megforgatva, nézegetve — elvisszük.

34.

*küräk jōmal küčžž
küräk-ten tör šoŋâ,
küräk-šul püñđžžžž
kē.tšō-den tör šoŋâ,
surt körŋö arātandžž
surt-ten tör šoŋâ,
nōmnan nalšas üdēržž
tōra-βātēn-den tör šoŋâ.¹⁾*

A hegy lábánál levő nyírfa
a hegygyel egyenlő magas,

¹⁾ Éneкли a völegény násznépe a menyasszony otthonában.

²⁾ Azaz: rossz puskával.

³⁾ tkp.: «hátrálva».

a hegyen levő fenyő
 a nappal egy magasságban áll,
 a házbeli kakas
 a házzal egy magasságban van,
 a leány, a kit el akarunk venni,
 egy úriasszonnyal egy magasságban áll.

35.

«*tšaldār tšaldār*» sörmētššō
 alaša βuētēm sōrastarā,
 uzar šeran süšeržē
 jōnga sūdēm sōrastarā.
 jōnga-tāḡān mo taḡžā?!
 ūdār-taḡān mo šuldalēš!
 ūdār-tāḡān mo taḡžā?!
 alal ješēplan mo šuldalēš!¹⁾

*tšaldār tšaldār*²⁾ fek
 disziti a herélt ló fejét,
 zöld-gyöngyű nyakdísz
 szépíti az ángy nyakát.
 Ángy-szeretővel micsoda barátság?!
 Leány-szeretővel mi érne föl!
 Leány-szeretővel micsoda barátság?!
 Törvényes feleséggel mi érne föl!³⁾

36.

«*šältām kaltām*» βāneržēm kualaš
 ruš-βātān ištžē küleš,
 tūdē βāneržēm pšštalaš
 sapian šondāksšō küldalēš,
 tūdē šondāksšōm šēndalaš
 motor karandaset küldalēš,
 tūdē karandāšžēm kitškalaš
 iz-ak kuḡ-ak tor alsat küldalēš,
 tūdē imnēžēm ku.tšalaš
 kāršan ūdār an ūšžē küldalēš,

¹⁾ Éneklí a völegény nász népe (a fiúk) a menyasszony otthonában.

²⁾ A fékcsörgő esörgésére vonatkozó hangutánzó szók.

³⁾ Azaz: az ángyszeretőnél jobb a leányszerető, ennél jobb pedig a törvényes feleség. Jó lesz tehát nekünk is követni a barátunk példáját és házasodni.

l̄ ɔ r s a n űd̄ ɔ r a n ű s̄ ɔ z̄ ɔ m k u . t̄ s̄ ɔ l a s̄
 lat-kok s̄ ɔ r a n l u p ʳ s̄ k ű l e s̄ ,
 t̄ ű d̄ ɔ l u p ʳ s̄ ɔ z̄ ɔ m k u . t̄ s̄ ɔ l a s̄
 s a β a n e r ʳ ɔ d̄ l ʳ β a n z̄ ɔ k ű l d̄ ɔ l e s̄ !¹⁾

š̄ ɔ l t̄ ɔ m k a l t̄ ɔ m²⁾ vásznat szöni
 orosz asszony takácsbordája kell,
 azt a vásznat tartogatni
 szattyán koffer kell,
 azt a koffert tartogatni
 szép tarantasz-kocsi kell,
 abba a tarantasz-kocsiba befogni
 úgy egy kicsi valamint egy nagy barna herélt ló kell,
 azokat a lovakat fékezni
 Kryszantes leánya, Anna kell,
 Kryszantes leányát, Annát fékezni
 tizenkét-szegletes ostor kell,
 azt az ostort fogdosni
 Szavel fia, János kell!

37.

t a l i t a l i t a l i , t̄ s̄ ɔ a³⁾
 p r i ɔ l e s̄ k ű s̄ ɔ p o l a n z̄ ɔ ,
 ű m ɔ l e s̄ k ű s̄ ɔ e ɲ ɔ z̄ s̄ ɔ ,
 k e t̄ s̄ e s̄ k ű s̄ ɔ k ɔ s̄ n e ʳ ɔ z̄ ɔ !
 k u p s o l ɔ z̄ ɔ n m a r i z̄ ɔ
 ű m ɔ l e s̄ k ű s̄ ɔ e ɲ ɔ z̄ ɔ r a i ,
 s̄ e r n u r z̄ ɔ n ű d̄ ɔ r z̄ ɔ
 k e t̄ s̄ e s̄ k ű s̄ ɔ k ɔ s̄ n e ʳ ɔ r a i !⁴⁾

t a l i t a l i t a l i , t̄ s̄ ɔ
 szerencsére érett kányabogyó,
 árnyékban érett málna,
 napon érett földieper!
 A kupsola-i⁵⁾ völegény
 olyan mint az árnyékban érett málna,
 a šernur-i⁵⁾ menyasszony
 olyan mint a napon érett eper!

¹⁾ Éneklí a völegény násznépe a menyasszony otthonában.

²⁾ A takácsborda csörömpölésére vonatkozó hangutánzó szók.

³⁾ *tali, t̄s̄ ɔ a* = pogány női név.

⁴⁾ Énekelhető úgy a völegény, mint a menyasszony otthonában.

⁵⁾ *kupsola* és *šernur* = falunevek.

38.

mündür küöörtset küöörtaleš,
 nömnən tümbər-d'ük söktales;
 mündür uškalet löməzaleš,
 nömnən šüßər-d'ük söktales;
 mündür boljendzet boljaltales,
 nömnən üöör boljaltes;
 er-ke.tšet ləjələleš,
 nömnən üöör ləjələleš;
 šonan-pəlet šorales,
 nömnən üöör tsien šorales.

jörəšə βüt kəzə jorenə da kainə,
 šündzəšə βüt kəzə šündzədə da löddədə,
 petrop üöör kə.tšet rüzən
 šündzə jərzə βüt nələn,
 mikələn erzə il'üşəšə
 up'šə jəmatš öndžen βöstələš.¹⁾

Messze dörög az ég,

[úgy] hallatszik a mi dobunk hangja [is];

messze bög a tehén,

[úgy] hallatszik a mi dudánk hangja [is],

messze villan a villám,

[úgy] ragyog a mi menyasszonyunk [is];

a reggeli nap fölkel,

[úgy] fölkel a mi menyasszonyunk [is],

a szivárvány [ott] áll [az égen],

[úgy] áll a mi menyasszonyunk is fölöttözve.

Mint a folyó víz mi futunk és elmegyünk [innen],

mint az álló víz ti álltok és [itt] maradtok,

Péter leányának, Katalinnak²⁾

a szemét³⁾ elborítja a könny,

[de] Illés fia, Mihály⁴⁾

a sapkája alul nézeget és mosolyog.

¹⁾ Éneki a völegény násznépe a menyasszony vagy a völegény otthonában.

²⁾ Azaz: a menyasszonynak.

³⁾ Tkp. «a szeme kerületét».

⁴⁾ Azaz: a völegény.

5. Lakomadalok.

39.

taɣam kondəm sönäsəm,
βi.tšam kuɣ-at ku.tšən səm kert ;
kombəm kondəm sönäsəm,
öləkəm kuɣ-at ku.tšən səm kert ;
lüdəm kondəm sönäsəm,
βakxserem kuɣ-at ku.tšən səm kert ;
tšəβə ɣən-at ərətən ɣən-at,
kuɣeš-ak üzəldən košša,
tularəm, tula.tšəm !

Egy kost akartam [ebédre] hozni,
 [de] mivel az istálló nagy, nem foghattam meg ;
 egy ludat akartam [ebédre] hozni,
 [de] mivel a rétem nagy, nem foghattam meg ;
 egy kacsát akartam [ebédre] hozni,
 [de] mivel a malomtavam nagy, nem foghattam meg ;
 habár [a kínálni valóm] csak egy tyúk vagy egy kakas is,
 tartsátok mégis nagy [megvendégelésnek] és egyétek,
 komáim, komámasszonyaim ! *)

40.

šuk-at kornəm koštəm,
o ž a ɣ kornedlan šušəžə uke ;
šuk-at kožlätəm ertätəm-at,
elnet kožladlan šušəžə uke ;
šuk-at küβaretem ertätəm-at,
rešetkan küβaređlan šušəžə uke ;
šuk-at kuɣarınat ertätə,
kandaš kuɣarınadlan šušəžə uke ;
šuk-at röđəm ku.tšäləm,
tüđ röđəlan šušəžə uke.

Sokat utaztam, vándoroltam,
 a kazáni úttal fölérő [út] nincsen ;
 sok erdőn át jártam,
 az elnet-i erdővel fölérő [erdő] nincsen ;
 sok hídon át mentem,
 rácsos korlátú hídaddal fölérő [híd] nincsen ;

*) *tular* tkp. = «fiam (ill. leányom) ipa»; *tula.tšə* tkp. = «fiam (ill. leányom) napa». Azonkívül idősebb emberek udvariaságból ezekkel az elnevezésekkel czímezik egymást.

sok péntek elmult,
 a hetedik péntekkel*) fölérő [péntek] nincsen;
 sok rokonom volt nekem,
 ezen rokonommal fölérő [rokonom] nincsen.

41.

*kandaš koβaštan uβγam
 jəlt-ak kapemlan kelsəššə,
 poltinnikaš ola potam
 jəlt-ak kəδalemlan kelsəššə,
 teng-ak pelakaš šəβā tšəm
 jəlt-ak βuīlan kelsəššə,
 tīdē sai-ət roδem
 jəlt-ak tšonemlan kelsəššə.*

Nyolcz bőrből való bundám
 a testemhez éppen jól áll,
 a félrubeles tarka övem
 a derekamhoz éppen jól áll,
 a másfél rubeles kendőm
 a fejemhez éppen jól áll,
 ez a kedves rokonom is
 éppen kedvemre való.

42.

*šernur marin kūrəkššəm
 tarəqəm βakššən kūzəššə;
 kapka onđžəkə tölən šəyalnə,
 šīndžəran pidə d'ükəmdəltə;
 toškəlt mu,tšəškə purələn šəyalnə,
 izi aβətanət d'ükəmdəltə;
 pört onđžəkət kūzələn šəyalnə
 kü-de,tš-ət peškəδən tū,tšəldəšš;
 pört pokšət purələn šəyalnə;
 šikššən pūšən kəiə,
 űstəl pokšəkət purələn šītšən
 māmək-te,tš-ət puškəδən tū,tšəldəšš.*

A šernur-i cseremisiz halmára
 vörös kártont [az útra] kiterítve fölhágtunk;
 a kapu elé jöttünk és megálltunk,
 a meglánczolt kutya hangot adott;

*) T. i. a hetedik péntek a húsvét utáni; akkor van vásár napja és ünnep.

bementünk [az udvarra] és megálltunk a lépcső végénél,
 a fiatal kakas hangot adott;
 fölmentünk [a lépcsőn] és megálltunk a tornácban,
 kőnél keményebbnek látszott [az élet];*)
 bementünk [a szobába] és megálltunk a szoba közepén,
 füst és gőz [az asztalon lévő ételekből] látszott;
 mentünk és leültünk az asztalhoz,
 pehelynél puhábbnak látszott [már az élet].

43.

*korem pundaš pamašes
 sürgem muškên küzššëm,
 kūrêk kâdal pamašes
 kiðem süalten küzššëm.
 kue jâmal kâsiðerššëm
 àtêrâts àtêš nalza,
 adak nômnân çai rôðššëm
 pôrtkêts pôrtêš nangaiçalza!*

A folyóvölgy fenekén lévő forrásban
 arcomat megmostam és fölhágtam [a lejtőn],
 a hegylejtő közepén lévő forrásban
 kezeimet öblögettem és fölhágtam [a hegyre].
 A nyírfa alatt [szedett] epret
 helyezték át az egyik edényből a másikba,
 olyan vendégeket pedig, mint mi vagyunk
 vigyetek [vendégségbe] házról házra.

44.

*mündür küðörtšö küðörtaleš,
 šâβâr šâβâr d'üret d'ürdaleš,
 šâβâr šâβâr d'üret
 mândê söršölan loçaleš;
 iziž-at olaleš, kuruzat olaleš,
 nômnân çaižëm olaleš;
 nômnân çaižëm olaleš,
 nômnân sümlan loçaleš;
 olaleš çânat olaleš,
 ta,tšes erlaš βetö jöçaleš.*

Messze dörög az ég,
 finom permeteg permetez,

*) Azaz: restelkedtünk és zavarban voltunk.

a finom permeteg
 a föld szélét¹⁾ találja;
 kis [emberek] beszélnek, nagy [emberek] is beszélnek,
 mifélekről beszélgetnek;
 mifélekről beszélgetnek,
 [a beszédük, pletykájuk] a mi szívünket találja;²⁾
 beszéljenek, a mit beszélnek,
 csak ma és holnap törődünk [avval].³⁾

45.

*törzàrã ts-at onđzãlãm-at
 urëmãn urëmãn kõiãldõs,
 uremedrã ts-at onđzãlãm-at
 pasun pasun kõiãldõs,
 pasuedrã tsãt onđzãlãm-at;
 sõlerãn tumerãn kõiãldõs;
 sõlerzãn ukserzãn şuerak ulmaş,
 tumerzãn ukserzãn tsũtskõõrãk ulmaş;
 nõmnan tolmaş tsũtskõõrãk ulmaş,
 tõmõan mimaş şuerak ulmaş.*

Az ablakon néztem ki,
 sok utca látszott;
 az utcáról néztem,
 sok szántóföld látszott;
 a szántóföldről néztem,
 sok szilfaliget, tölgyliget látszott;
 a szilfaligetben az ágak ritkák,
 a tölgyligetben az ágak sűrűk;
 mi [hozzátok] sűrűn járunk,
 ti [hozzánk] ritkán jártok.

46.

*kãptãr kãptãr pãlet kũzõs,
 şãßãr şãßãr d'ũret d'ũrdãlã,
 şãßãr şãßãr d'ũrzã-õenõ
 mãiż-at nõralnã.
 tãş toşkãlãm, tuş toşkãlãm,
 ombal şõrõşkõ toşkãlãm,*

¹⁾ Azaz: a szemhatárt.

²⁾ Azaz: sérti.

³⁾ Azaz: míg itt, mint vendégek vagyunk; azután, mikor már elutaztunk, a pletyka már nem ér minket.

*tšš tainālēm, tuš tainālēm,
 tular tula.tšš bokten eyetālēm.
 oī tularēm tula.tšš,
 bodaran uškal ške-at uldalnà!
 kittà-dènē pualda,
 joldà-dènē nōmnān-đek-at mialza!
 mēiē tolden koltššnà,
 mēiē kornēm lšštššnà,
 tšž-at mialza
 tūđē kornēž-đen-ak!*

Kis, gyér felhőske emelkedett
 finom, gyér eső esett,
 a finom, gyér esőben
 mi is megáztunk.
 Ide léptem, oda léptem,
 a pad szélére léptem,
 ide botorkáltam, oda botorkáltam,
 komámra, komámasszonyomra támaszkodtam.
 Jaj komám, komámasszonyom,
 [nagy] tögyű tehénhez hasonlók vagyunk!*)
 Kezeitekkel megvendégeltek [minket],
 lábaitokkal mi hozzánk is jöjtek!
 Mi [ide] megérkeztünk,
 mi megcsináltuk az utat,
 ti is jöjtek,
 ugyanazon az úton!

47.

*urža-pe.tššet jōngāđet
 türedal nalde ok jōngēštalt,
 šülē-pe.tššet jōngāđet
 türedal nalde ok jōngēštalt,
 pōrt kōrřet jōngāđet
 nōmnān kařalđe-at ok jōngēštalt.
 nōmnān kotšmē d'ümē olmes
 jūmān aβada βolten pūžš,
 mēlandš aβada nōlten pūžš,
 kittà-dènē puālēn
 joldà-dènē poktālēn miza!*

*) Azaz: a következő alkalommal, mikor ti hozzánk jöttök, mi olyan adakozók leszünk, mint egy jó fejőstehén.

A bekerített rozsfölded területe
 a nélkül hogy [a rozst] arassák nem lesz tágabb,
 a bekerített zabfölded területe
 a nélkül hogy [a zabot] arassák nem lesz tágabb,
 a házbeli terület
 a nélkül hogy mi elmenjünk nem lesz tágabb.
 A helyett a mit mi [itt] ettünk, ittunk,
 az ég asszonyteremtője eressze le és adja nektek [áldását],
 a föld asszonyteremtője emelje föl és adja nektek [áldását],
 miután kezeitekkel adtatok [nekünk ételt, italt],
 lábaitokkal utánunk jöjtek [vendégül hozzánk]!

48.

*küβar mu'tšas laptōra sūdāzā
 küren βülōn kotššāzā,
 βi'tšā-lai βi'tšā-lai βi'tš pamašet
 βi'tš alāšan d'ūsšāzā,
 òlāk pundaš sūdāzā
 tšoman βülōn kotššāzā.
 nōmnan d'ümō kotšmā olmes
 āsēlai pojan te liza,
 jümēn aβa βolten pūzā,
 mēlandā aβa küzēkten pūzā!*

A hid végén [lévő] alacsony fű
 a sötétbarna kancza eledele;
 az ö ö öt forrás
 az öt herélt ló itala;
 a völgyrét fenekén [lévő] fű
 a vemhes kancza eledele.
 A helyett a mit mi [itt] ittunk, ettünk,
 ti nagyon gazdagok legyetek,
 az ég asszonyteremtője eressze le és adja [nektek áldását],
 a föld asszonyteremtője emelje föl és adja [nektek áldását]!

6. Különféle dalok.

49.

*izi koremētōm βōndžalāššāzā
 mo pašmāzā mo mōzā?
 izi tājōlētōm küzalāššāzā
 mo tozāzā mo mōzā?
 izi kožerētōm leyōldalāššāzā
 mo joltāššāzā mo mōzā?*

*izi ùm̄rètēm ilalàsãžã
mo jèsãžã mo mòžã?*

A kis patak átmenéséhez
miért volna neked szükséged pallóra?
A kis lejtőskére fölhágni
miért volna neked szükséged botra?
A kis fenyőliget átjárásához
miért volna neked szükséged társra?
A rövid emberélet végig éléséhez
miért volna neked szükséged feleségre?

50.

*el net pündžet kuru pündžet,
toβar-βondãdam tšot ku,tšãlza!
el net kũrãket kuru kũrãket,
alasa βuidãdam tšot ku,tšãlza!
el net βũdžet kuru βũdžet,
βedra-kãldãdam tšot ku,tšãlza!
tenesã samãnžã kaβra,
uštãm ãkãldãdam tšot ku,tšãlza!*

Az *elnet* erdő fenyője nagy fenyő,
[vágásánál] a fejsze nyelét erősen fogjátok!
Az *elnet* [erdőben lévő] hegy nagy hegy,
[mikor ott jártok] a fékszart erősen fogjátok!
Az *elnet* folyó nagy folyó
[mikor vízért mentek] a veder fogantyúját erősen fogjátok!
A jelenkor veszedelmes,
az eszeteket, okosságotokat szilárdan fogjátok!

WICHMANN GYÖRGY.

Az úgynevezett igeidők elméletéhez.

(Ötödik közlemény.)

A görög igealakok hézagossága és az egyszerű perfectumalakok pusztulása.

61. A görög nyelvnek egyik legfeltűnőbb sajátossága, mely még a kezdő tanulók figyelmét sem kerülheti ki, az, hogy a görög igealakok (*a verbo-k*) más nyelvekhez mérten nagyon hézagosak, hiányosak.⁸⁰⁾ Míg a latinban, vagy éppenséggel a magyarban igen kevés az ú. n. hiányos ige, addig a görögben nagyon sok ige-törzshöz nem minden actiótő volt használatos. Aránylag sok görög ige-törzs van, mely egyetlen egy actiótőben fordul elő. Legtöbbször pl. csak imperfectumban; ilyenek pl. εἶμι, εἶμί, ἦμι, λεύσσω, ἐπίσταμαι, κείμαι, ἦμαι, αἴνομαι, μάραμαι, κίνομαι, továbbá ἐσθίω v. ἔσθω, θέω, φέρω, ἔρω ἔρχομαι és társaik. Más törzsek csak II. aoristosban mutatkoznak, pl. γέντο, δάξαι, ἔφαγον, (ἀνα-)βραχεῖν, πόρον, — továbbá ἐλεῖν, εἰπεῖν, meg a reduplicatiós τεταγών, ἔτετρον, ἔπεφνον és társaik. Ismét mások csupán csak perfectumban, pl. ἔοικα, γέγωνα, εἶθθα (= szoktam, érdekes egyezés a magyarral!). Vannak törzsek, melyekhez csak imperfectum és valamelyik aoristos képződött; pl. φημί — ἔφησα;

⁸⁰⁾ Ilyen tőalakot a futurumtőnek és a szenvedő aoristos tővének különválasztásával az iskolai nyelvtanok (pl. Curtiusé, I. a 227. §.-t) rendszeren hetet szoktak felsorolni. Az actiókategóriák szempontjából azonban ezek a tőalakok csak háromfélék: imperfectumok, perfectumok és képzetlen aoristosok (flektált ige-törzsek) vagy képzett aoristosok (σ-sak, és a kétféle szenvedő tő). Tudvalevőleg az aoristosok közül egy-egy ige-törzshöz, néhány ige-törzset kivéve, csupán az egyik fajta aoristos alak szokott meglenni, s a mennyiben megvan is mind a kettő (pl. ἔστησα — ἔστην stb.), a köztük lévő különbség nem actióbeli természetű, hanem inkább genus- (alkat-)beli, olyanformán mint másfelől az ἔστησα — ἔστάτην és az ἔγραφα — ἔγράφην alakok közt is. (Az ú. n. I. (nem perf. és nem szenvedő aor.) futurum alakjai, mint tudjuk, actió tekintetében közömbösek.)

δύναμαι — ἐδυνήσαμην — (ἐδυνήθη); ἀγαμαι — ἠγάσαμην (ἠγάσθη); ἔραμαι — ἠρασάμην (ἠράσθη); κλαίω — ἔκλαυσα; ἀχθόμαι — ἠχθέσθη; πέτομαι — ἐπτόμην; ἔπομαι — ἐσπόμην stb. Másokhoz viszont csak imperfectum és perfectum volt használatos aoristosok nélkül, pl. καίνυμαι — κέκασμαι; ἔλπω — ἔολπα; μύομαι — μέμα; továbbá pl. ὀράω — ἐώρακα. Vagy aoristos (futurum) és perfectum, imperfectum nélkül, pl. ἔτλην — τέτληκα, ταφών — τέθηπα; ἔμμορε — εἴμαρται; továbbá ἦλθον — ἐλήλουθα, ἐρῶ — εἶρηκα; vagy ὄψομαι — ὄπωπα; πείσομαι — πέπονθα; ἔδομαι — ἐδήδοκα. Sok az ú. n. rendhagyó ige (l. a felsoroltak közt is), azaz az olyan ige, melynek tőalakjai nem egy közös törzsohöz, hanem különböző törzsohöz tartoznak. Legfeltűnőbb azonban mindenesetre a perfectum-tőalakok hiánya aránylag igen sok igitörzsohöz, az említettekén kívül pl. még ezekhez is: ἀλέξω, βόσκω, ἔρομαι, ἔρρω, εὔδω, ἔψω, ἐπιμέλομαι, μέλλω, οἴομαι, οἴχομαι, ὀλισθάνω, ὀσφραίνομαι, θιγγάνω, ἔπομαι, θρώσκω, καθίζω, ὁμόρηνυμι, κρεμάννυμι, stb. stb.

Az actiótövek ezen feltűnő hézagosságának oka első sorban a görög actióhasználat *önállóságában* keresendő. Mint láttuk, nem számítva az aoristosban a jelenség némi csíráit, az *actióviszonyítás* ismeretlen a klasszikus görög nyelvben. A görög actiók nem arra valók, hogy két igebeli történés, egy fő- és egy melléktörténés közt való logikai vagy éppen idői *viszonyt* jelöljenek. Az efféle viszonyítás olyan egybevető, rendszerező, hogy úgy mondjam syntaktikai észjáráson alapszik, melynek úgyszólván semmi nyoma a klasszikus görög nyelvhasználatban. A görög actióhasználat annyira nem syntaktikus természetű, hogy ha valamely beszélő személy, az actióhasználatot szántsándékkal összezavarná, de a többi kategoriákat (a genusokat, módokat, időket, számokat és személyeket) egyébként helyesen használná: nem igen vétene a nyelv logikája ellen, azaz nem beszélne érthetetlenül. Ha pl. csupa imperfectumban mondana és írna is minden igét — mint némely iskolakönyvünk példaolvasmányaiban mai nap is szokás — a kifejezett gondolatok egymáshoz viszonyítása tekintetében ezzel nem követne el semmi jelentékenyebb, a megértést megnehezítő hibát. Hanem igenis, nagyot vétene a nyelv pszichológiája és metaphysikája, azaz plaszticitása, szemléltető és elképzeltető természete ellen. A görög actiófajták, mint már több ízben kiemelttem, nem annyira az értelemhez, mint inkább a képzelethez szólnak; nem arra valók, hogy egy másik történéshez képest jelezzék az illető történés viszonyát, hanem arra, hogy önállóan valamiféle képzeltség a történést.

Nyilvánvaló dolog mármost, hogy *erre a célra* nem lehet minden igitörzsok egyaránt alkalmas minden actiókategorian keresztül, hanem hogy egy-egy actiófaj létrejövételének lehetősége

minden egyes esetben első sorban már magától az igetörzsöknek fogalmi tartalmától, s ebben kivált magának az igetörzsöknek actiókategorijától függ. Különösen hézagosnak kell lenni e szerint a görög perfectumtő rovatának, mely mint tudjuk, meglévőnek képzelt állapotot jelent az állapotot létrehozott történés erős kiemelésével. A dolog természetével jár ugyanis, hogy az állapot perfectummal való jelzésére már magában véve is állapotot jelentő igetörzsöknél nincs szükség. De a történésjelző igetörzsökök sem mind alkalmasak állapot kifejezésére; az állapotjelző értelem csak punctuális, vagy legalább terminatív-perfectivus történésű igetörzsökök perfectumából érezhető ki.⁸¹⁾ Sőt még ilyen igetörzsökökhöz sem fejlődött ki mindig a perfectumtő, egyrészt tán alakbeli okok miatt (a képzés nehézsége miatt), de másrészt, és különösen: a görög észjárásnak konkrét kifejezőmódra való törekvése miatt. Magának a görög perfectumnak is éppen az egyik jellemző sajátága, hogy a történést is jelzi ott is, a hol más nyelvek csak magát (a történést követő) állapotot jelzik, s mint fennebb megjegyeztük (l. a 28. pontot), a görög is jobban szerette a meglévő állapot jelzésénél az állapotot előidézett mult punctuális történés jelzését. Mentől tovább haladunk Homerostól a görög irodalomban, annál inkább tapasztalhatjuk az aoristi praeteritumnak az achronistikus perfectum rovására való terjeszkedését, térfoglalását; s a görög perfectumoknak előbb hézagosságát, később ritkulását, végül kivészését részben éppen ez a kifejezésbeli konkrétságra való törekvés, s az aoristos térfoglalása magyarázza meg.

62. Az eddigi fejtegetések azonban még nem értetik meg teljesen a görög perfectum térvesztésének és pusztulásának processusát. Van a kérdésnek egy másik oldala is, melynek megvizsgálása, bizvást mondhatni, az actió- és időhasználat kutatójának egyik legfontosabb teendője, mert ennek megértése adja meg a nyitját a görög és a latin actióhasználat közt levő nagy különbségnek.

Ugyanis az aoristos elhatalmasodásával kapcsolatban és

⁸¹⁾ A magyarban is ebből: «utazott, gyűlölte, irogatta» nem érezhetünk ki meglévő állapotot; ezekből azonban: «elutazott, v. a fővárosba utazott, v. messzire utazott — meggyűlölte, megírta», kiérezhetünk. A magyarban is csak az ilyen punctualizált alakok tekinthetők értelmileg igazi perfectumoknak. A latinban hasonlóképen vagyunk azokkal az igékkel, melyeknek imperfectuma is állapotjelző. *Taceo* — *tacebam*, *splendeo* — *splendebam*, *ardeo* — *ardebam*, *sto* — *stabam*; az egyszerű igék perfectuma nem is használatos, de *conticui* (impft.-a: *contice-sc-o!*), *exarsi* (*exarde-sc-o!*), azaz: a perfectumban igekötő is szükséges, és a hozzá való imperfectum nem állapotjelző.

kétségkívül ennek hatása alatt mutatkozni kezd végtére a görög nyelvben is egy rendkívül fontos és érdekes nyelvtörténeti jelenség: az, hogy a hellenismus korának beköszöntével az *achronistikus perfectumalakok állapotjelző értelme elhomályosodik*; az egyre ritkuló, akkor már talán csak az irodalmi nyelvben divatos achronistikus perfectumalakokból (*γράφει*) a meglévő *állapot* helyett az aoristos indicativusához hasonlóan inkább csak a punctuális *történés* jelzését érzi ki nemesak az egyre szaporodó görögül beszélő barbárság, hanem maga a hellenistikus és római kor görögsége, sőt maguk a görög írók, s a legelső görög grammatikusok is. Már pedig, mihelyt a történés értelme lépett az állapoté helyett előtérbe, *ez a történés mindenestre csak múltnak volt érthető* (l. a 12. pontot), még pedig punctualis actiójú mult történésnek. E szerint a perfectum achronistikus alakja (*γράφει*) az aoristos multjával (*ἔγραψε*) teljesen egyforma jelentésűvé válván, emez az alak végképpen feleslegessé tette és kiszorította a kezdettől fogva hézagossá, s külömben is egyre ritkuló perfectumalakokat, először is az achronistikusakat, de ezekkel együtt a praeteritumot (*ἔγραψαι*) is, mert erre, ha már a másik alak is multat jelentett, önálló használatban semmi szükség sem volt. A klasszikus mintákat követő irodalmi nyelvben persze fennmaradtak azontúl is, messze be a byzáneci korszakba, a hagyományos perfectum alakok, s voltak még igen késői korszakokban is írók, kik az alakokat elég helyesen használták.⁸²⁾ De *magya-*

⁸²⁾ A (Kr. előtti III. századból való) Septuagintában még egyetlen egy kétségtelen példát sem találtam az achronistikus perfectumnak elbeszélő használatára. Az a példa, melyet SOPHOCLES idéz (byzáneci szótárában, 45. lap) semmit sem bizonyít, mert oratio obliquában fordul elő. Ilyen példát tucatszámra lehet idézni, de nemesak a Septuagintából, hanem, mint tudjuk, a klasszikus nyelvből is. (L. a 20. pontot B. I. alatt, továbbá az 50. pontot b) alatt és a 71. jegyzetet.) A perfectum achronistikus alakja ugyanis nem az elbeszélő, hanem a szereplő személy szempontjából magyarázandó efféle példákban (Septuag. Exod. 32, 1, TISCHENDORF⁶, 1880): καὶ ἰδὼν ὁ λαὸς ἔτι κεχρόνικε Μωϋσῆς. (Ezt idézi Sophocles; de idézhető volna még száz példát is, v. ö. pl. Genesis VIII. 12.: καὶ ἔγνω Νῶε ἔτι κεκόπαιε τὸ ὕδωρ; Gen. XIV. 14.: ἀκούσας δὲ Ἀβραμ ἔτι ἡ χαμαλώ τευται Ἀώτ...; Gen. XXX. 1.: Ἰδοῦσα δὲ Παγγὴλ ἔτι οὐ τέτοκε τῷ Ἰακώβ...; Gen. XXXVIII. 14.: ἴδε γὰρ ἔτι μέγας γέγονε Σηλῶμ stb. stb.) Természetesen szintén a szereplő személy szempontjából magyarázandók helyzetkonstatálóknak (nem történést-elbeszélőknek) az egyenes idézetekben előforduló efféle alakok: Gen. XXI. 17.: μὴ φοβοῦ· ἐπακίχοε γὰρ ὁ θεὸς τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου; Gen. XXVII. 2.: Ἰδοὺ γεγήρακα; Exod. XIX. 4.: Αὐτὸν ἑώρακα τε ἴσα πεποίητα τοῖς λιγυπταῖς. A Septuagintában tehát a perfectum-alakok használata nem mutatja az akkori *κονή*-ben kétségtelenül már szintén meglévő zavart. Nem találtam mult történésjelző achronistikus perfectumot POLYBIUS (meghalt 120 körül Kr. e.) és CASSIUS DIO (meghalt 235 körül Kr. u.) szövegében sem, sőt ellenkezőleg, konstatalnom kell, hogy elbeszélésben csak oratio obliquában fordul náluk is

rázní már nem tudták őket, nemcsak az írók, hanem a grammatikusok sem. A legelső grammatikusok egyrészt már az aoristos és a perfectum keveredésének korában éltek, másrészt nem szabadulhattak Aristoteles időelméletének hatásától: nem csoda,

elő az achron. perf. alak, azonkívül pedig csak a szereplő személyek beszédeiben található, mint meglévő állapotokat konstatáló alak. Ha tehát szövegkritikailag csakugyan igazolható ez a mondat, melyet CHADZIDHAKIS (Einl. 204. l.) Cassius Dióból idéz (I. 203, 24.): τελευτᾷ πάντων εὐδαιμονέστατος, πλὴν ὅσα λελύπηται: περὶ τῶν παιδῶν, akkor a λελύπηται alakot sem szabad aoristos értelműnek felfogni (annyival kevésbé, mert τελευτᾷ achronistikus alakkal kapcsolatban fordul elő), hanem ez esetben első és tudtommal egyetlen példa a klasszikus és klasszikus-utánzó görög irodalomban, melyben az achron. perfectum alak magyar módra mint az ú. n. praesens historicum (τελευτᾷ) párja szerepel, úgy, hogy a τελευτᾷ történekonstatáló, a λελύπηται: állapotkonstatáló átképzeléses alak, vagyis a régi rozsz terminussal szólva: a λελύπηται is «praesens historicum». V. ö. a 48. pont végét, és a 47. pontot. A perfectum praeteritumának Polybios és Cassius Dio-féle használatára azonban még visszatérek. — Az achronistikus perfectumok elbeszélésben való, aoristi praeteritumszerű használatára a legrégebb, előttem eddig ismeretes irodalmi példák az újszövetségből valók. MÁTÉ Ev. 13, 46.: ἀπελθὼν πέπρακεν (= ἐπώλησε) πάντα ὅσα εἶχεν καὶ ἠγόρασεν αὐτόν. (Itt az aoristoshoz képest látszólag éppenséggel előzményes multat jelöl a perfectum; talán efféle példák zavarták meg AMMONIOST.) PÁL, Zsid. 11, 17.: πῶς προσηνένογεν Ἀβραάμ τὸν Ἰσαακ. Ezt a két példát idézi SOPHOCLES (l. f.) byzáneci szótárában. Magam is átnéztem Máté egész evangeliumát, s az Apokalypsisist (mind a kettőt a Tischendorf-féle szöveget átvevő GEBHARDT-féle kiadásban, Leipzig, 1881), ez utóbbit azért, mert újabb időben tudvalóleg nem János apostolnak, hanem egy később (a II. században) élt másik Jánosnak tulajdonítják (l. a CHRIST-féle irodalomtörténet,³ 881. l.). Mátében kétségtelen példát (azaz nem oratio obliquában vagy párbeszédben előforduló) csak egyetlen egyet találtam, a γέγονε perfectumot ἐγένετο vagy ἐγενόνη: értelmében, de ezt is csak ezen a helyen (XXI. 4.): τοῦτο δὲ γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου; a másik helyen (I. 22.) ugyanez a kitétel idézett beszédben (az Úr angyalának beszédében) fordul elő, s így meglévő állapotot is jelenthet: τοῦτο δὲ ἔβλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπο τοῦ κυρίου. Máténál tehát a zavar még éppenséggel nem feltűnő, annyival kevésbé, mert a perfectum mult indicativusát is használja, a mit pedig nem tenne, ha az achronistikus indicativust is multnak éreznék (l. VII. 24.: τεθραμείωτο = volt építve, XII. 46. εἰστήκεισαν, — ez utóbbi hely igen érdekes, mert a nyomban utána következő párbeszédben már achronistikus az indicativus: ἰδοὺ ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἰστήκεισαν ἔξω ζητούντες αὐτὸν λαλῆσαι εἶπεν δὲ τις αὐτῷ· ἰδοὺ ἡ μ. καὶ οἱ ἀ. σου ἔξω εἰστήκασιν ζ. σοι λαλ. — XIII. 2. καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὸν αἰγίανον εἰστήκει: — XXVII. 15. ἔωθει, 18. ᾗδει). Mindenesetre jellemző azonban, hogy mind a praeteritum, mind az achronistikus alak aránylag már igen ritkán fordul elő Máténál. Az Apokalypsisban a következő perfectumokat találtam aoristos-múltjának értelmében: V. 7. εἴλησεν = ἔλαβεν, v. ö. VII. 5. is; VII. 14. εἴρηκα = εἶπον, v. ö. XIX. 3, a hol a többszámban már a személyjel is az aor. analogiájára módosult: εἴρηκαν. — A többi példa, hol a perfectum az aoristos múltjával váltakozva fordul elő, az Apokalypsisban sem kétségtelen. De XIV. 8. ἔπεσον βαβυλῶν ἡ μεγάλη, ἢ... πεπότικεν πάντα τὰ ἔθνη kitételben a perfectum nem jelölheti az *alany* állapotát, tehát itt aoristos helyett áll a

hogy előbb a perfectum achronistikus indicativusát, aztán az összes perfectum alakokat, az időkategóriák alapján állva, mult időalakoknak tekintették, s a legkalandosabb specifica differentiókat állapítottak meg bennök a «többi» multaktól való elhatárolás céljából (L. pl. a 2. jegyzetben AMMONIOS magyarázatát τέρθηκας alakra vonatkozólag).

63. A kérdés történetéről azonban lesz még alkalmam részletesebben is szólani. Most csak azt kívánom erősen kiemelni, hogy a változást mégsem szabad hirtelenül, egyszerre beállónak gondolni. Saltus non datur in natura. Ennek bizonyítéka, hogy az állapotjelzésnek egyszerű alakkal való kifejezése a klasszikus görögségnek sem volt mindig elegendő, s hogy azok az összetett alakok, melyek az egyszerű perfectumok kivészése után, mint állapotjelzők, a kivészett egyszerű alakok helyébe léptek, már a klasszikus irodalomban is sűrűn mutatkoznak.

Először is — köztudomás szerint — *sohasem is volt* egyszerű alakja a görög nyelvnek a passivum perfectum conjunctivusának és optativusának (γεγραμμένος ὦ, εἶην) kifejezésére. Pl. Hom. II. 260: μηδ' ἔτι Τηλεμάχοιο πατήρ κεκλήμενος εἶην. De a *meglévő* egyszerű alakok helyett is elég sűrűn használnak összetett alakot a klasszikus görög írók is, a hol az állapotjelzést különös nyomatékkal akarják kifejezni. Még pedig először: a perfectum participiumával összetett segédigét, pl. Hom. 1, 58: οὐδ' ἔνθα πεφυγμένος ἦεν ἀέθλων, és nemcsak épen εἰμί alakjait, hanem πέλομαι γίνομαι és ὑπάρχω alakjait is, és nemcsak passivum vagy medialis, hanem activum participiummal is, pl. Xen. An. IV. 7. 2. συνεληλυθότες ἦσαν αὐτόσε, és nemcsak intransitivum activummal, hanem áthatóval is, pl. Herod. I. 45.: λέγων... ὡς... τὸν καθήραντα ἀπολωλεκώς εἶη, u. o. 44.: μαρτυρόμενος τὰ... πεπονθώς εἶη; Lys. I. 45.: οὐδὲ ἐωρακώς ἦν (!) τὸν ἀνδρωπον; Xen. Anab. I. 2. 21. ὅτι λειοπῶς εἶη Συέννεσις τὰ ἄκρα; sőt már Hom. V. 873.: αἰεὶ τοὶ βίγιστα θεοὶ τετληότες εἰμέν, stb. stb. Találjuk

perfectum. Ezen a helyen pedig (XII. 3—4.): καὶ ἰδοὺ δρακῶν... καὶ ἡ οὐρα αὐτοῦ σύρει (praes. histor.) τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν. καὶ ὁ δρακῶν ἔστηκεν ἐνώπιον τοῦ γυναικός, ἵνα... τὸ τέκνον αὐτῆς καταφάγη: a ἔστηκεν perfectum éppen úgy parallel lehet a σύρει praes. historicummal is, mint a Dio Cassius-féle példában, annyival inkább, mert elbeszélésben az Apokalypsis is a mult alakot használja ehhez az igéhez, I. VII. 11. εἰστήκεισαν. Azonban az Apokalypsisre nézve mégis jellemző, hogy a perfectum multjára nincs is benne több példa, mint egyedül az az egy εἰστήκεισαν alak. Egészben véve mégis a perfectum achron. alakjának használata még az Apokalypsisban is eléggé klasszikus. A teljes zavar csak később, a byzánzei íróknál mutatkozik, kivált pl. THEOPHANES-nál (példákat I. CHADZIDHAKIS, Einleitung, 204. és kk. 1.), de másoknál is, pl. CONSTANTINUS Porphyrogenitusnál (de adm. imp. bonni kiadás 170, 7.): ὁ χαγάνος ἐξείνος δέδωκεν (= ἔδωκεν) ἀνθρώπους: αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, stb. stb.

azonban már a klasszikus íróknál, kivált a tragikus költőknél elég gyakran az *aoristos participiumával* alkotott alakot is. Nevezetesen εἰμί igével: Aesch. Suppl. 445: τίν' ἀδῆν τήνδε γηροθεῖο' ἔση; Soph. Oed. R. 90: οὔτε γὰρ θρασὺς οὔτ' οὖν προδείσας εἰμί...; u. o. 970.: οὔτω δ' ἂν θανῶν εἶη ἔξ ἐμοῦ; Ant. 1067. ἀντιδοῦς ἔση, stb. stb. l. még példákat és az aoristos és perfectum értelme közt való különbség fejtegetését a 33. pontban és a 40. jegyzetben. De nemcsak εἰμί és synonymái szerepelnek segédigéül, hanem a később annyira elterjedt ἔχω ige is, azonban a latintól eltérőleg a klasszikus nyelvben ez is inkább intransitiv értelemben, azaz úgy, hogy az állapot nem a hozzátartozó tárgynak, hanem a hozzátartozó alanynak állapota. Ezeket az állapotjelzéseket kivált Sophokles kedveli (l. a BRUHN-f. index 111. pontját a 62. lapon) pl. Oed. R. 577. ἀδελφῆν τὴν ἐμὴν γήμας ἔχεις (= «elvelt állapotban» vagy); Ant. 22. τῷ κασιγνήτῳ Κρέων τὸν μὲν προτίσας, τὸν δ' ἀτιμάσας ἔχει, 1272. ἔχω μαθῶν δειλῆσιος stb. stb. Ezekben a példákban is (Herod. VI. 12): ἀνδρὶ Φωκαεῖ ἀλαζόνι ἐπιτρέφαντες ἡμέας αὐτοὺς ἔχομεν vagy Xen. Anab. I. 3. 14: ὧν πολλοὺς καὶ πολλὰ χρήματα ἔχομεν ἀνηρπακότες, és IV, 7, 11: ἐν οἷς τὰ ἐπιτήδεια πάντα εἶχον ἀνακακοισμένοι (medium és nominativus!), az accusativusok a participiumtól függhetnek, az ἔχομεν ige pedig intransitive (= vagyunk, ἐσμέν) érthető. — Mindezen körülírások mutatják, hogy az állapot erős jelzésére sokszor már a klasszikus görögség is keveselte az egyszerű perfectum alakokat; de az az összetétel, mely a köznyelvben a kiveszett egyszerű activum alakok helyébe lépett (és viszont pusztulásukat is elősegítette) nem csupán az eddig ismertett alanyi összetételekre vihető vissza, hanem a szenvedő perfectum vagy aoristos participiumának accusativusából (mint tárgykiegészítőből) és ἔχω átható alakjaiból alakult a görögben is csakúgy mint a latinban, olaszban, francziában, németben, angolban (az ezekben a nyelvekben is meglévő *io sono, je suis, ich bin, I am* segédigével alkotott alanyi összetételek mellett). Mennyire mennek vissza ezek a transitiv ἔχω val alkotott tárgyi-összetételű alakok a klasszikus görögségben, arra nézve még hiányzanak a tüzetesebb tanulmányok. KÜHNER szerint (Ausf. Gramm.²) 482. §. 11.) a tárgyi kapcsolat egyenesen alapja az alanyinak (ἔχω τὶ λαβῶν — ἔλαβόν τὶ καὶ ληφθῆν ἔχω) s emennél régiebbnek tekintendő; de KÜHNER okoskodása már csak azért is gyanús, mert úgy látszik, arra nem is gondol, hogy az ἔχω ige az ἔχω τὶ λαβῶν kitételben intransitive is érthető. BRUGMANNON is megesett az a hiba, hogy (Grundriss. II. 1266) a κρόψας ἔχω kitételben transitivnak tartja az ἔχω igét, és a latin *abdūm habeo*-val veti össze. Mivel az ó-görög perfectum is az alanyon jelzi az állapotot, én egyáltalában kételkedem az accusativusos kitételek régiségében. CHADZI-

DHAKIS (Einleitung, 205. l.) csak a későbbi κοινή-ből idéz kétségtelen transitív ἔχω-s példákat ott, a hol az újjörög összetett-perfectum alakok történetét pedzi. Ilyenek Diodor. II. 32 ἐν αἰς (διφθέραις) οἱ Πέρσαι τὰς παλαιὰς πράξεις... εἶχον συντεταγμένας, II. 63. . . τοὺς βάρβακας ἔχει περιεχυμένους; Plutarch. Fam. XX. 4.: τὴν οἰκίαν εἶχε συντετραμένην; Camill. 38, 3. τὰς πόλεις εἶχον ἀνεφγμένας Trinch. 13. (984) ἔχω ἀγορασμένον kitételét már egyenesen összeveti CHADZIDHAKIS az újjörög ἔχω ἀγορασμένο(ν), πωλημένο(ν) alakokkal, az εἶμι val alkotott passiv participiumokat pedig az újjörög εἶμι γραμμένος, ἀποκαρωμένος stb. alakokkal. De CHADZIDHAKIS amazok közé zavarja az intransitív ἔχω-s alakokat is, és helytelenül értelmezi az összes alakokat, mert az állapotjelző értelem elhomályosodásával magyarázza a létrejövetelüket és fejlődésüket, holott pedig ellenkezőleg, éppen az állapotjelzés szüksége hozta őket létre, s az segítette őket kizárólagos uralomra az egyszerű perfectum alakok kiveszése után. Az achronistikus összetett alakokat az újjörög nyelv is csak állapotjelzésre használja, sohasem elbeszélésben. Az aoristos ugyanis megóvta mai napig is attól, a mit a román nyelvekben és a német nyelvben tapasztalunk, hogy t. i. az összetett perfectum-alakok állapotjelző értelme idővel szintén elhomályosul.⁸³) Az alól az általános nyelvtörténeti változás alól

⁸³) I. A szenvedő összetett perfectum-alakok értelem tekintetében az újjörögben megegyeznek a magyar állapotjelzős alakokkal. Valamint az újjörögben εἶμι λυμένο(ν) perf., éppen úgy a magyarban a «fel van oldva, el van adva» alakok sohasem lehetnek történésjelzők, tehát multa vonatkozók. A latinban, mint tudjuk, sohasem is volt másféle szenvedő perfectum, mint összetett: *captus sum, eram, ero, sim, essem, captus* vagy *captum esse*, de erről tudnivaló, hogy, noha alkotása szerint nyilvánvaló állapotjelző, mégis inkább történésjelző értelemben találjuk már a latin irodalom kezdetén is, úgy, hogy a *captus sum* alak (szenvedő) mult pillanatnyi történetet fejez ki (= ἐάλων, ἤρεσεν), a *captus eram* előzményes mult pillanatnyi történetet. — A francziában ez a történésjelző értelem tovább fejlődött, annyira, hogy a körülírt szenvedő *je suis aimé* alak nemcsak nem állapotjelző értelmű, hanem nem is perfectum értelmű, s éppen annyit jelent, mint a kiveszett latin *amor* alak (= szeretetem); a neki megfelelő perfectum alak e szerint még összetettebb: *j'ai été aimé*. — A németben a *bin*-nel alkotott alakok mellett a *werden*-nel alkotottak valók a történésjelzés erősbitésére; maguk a *bin*-es alakok állapotjelzők, mint az újjörögben vagy a magyarban (*ich bin geliebt*, ellenben: *ich werde geliebt*, és ehhez perfectum: *ich bin geliebt worden*). II. A nem szenvedő értelmű összetett perfectum alakok az újjörög köznyelvben a transitív ἔχω-ból és a (szenvedő) participium accusativus formájából állanak, ἔχω λυμένο(ν), mely formatio a latinban szintén mindig megvolt (l. a 64. pontot) s később a román nyelvekben uralkodóvá vált, a magyar nyelvben azonban ismeretlen. De míg az újjörög nyelvben az aoristos megóvta az achronistikus alakokat attól, hogy történésjelzőkké váljanak, a román nyelvekben és a német köznyelvekben már nemcsak megindult, hanem hatalmasan jelentkezik az az általános nyelv-

azonban, hogy a perfectum *egyszerű* alakjai elvesztik állapotjelző értelmüket, s nevezetesen, hogy az achronistikus állapotjelző alak mult punctuális történést elbeszélő értelművé és használatúvá (aoristi praeteritum értelművé, perfectum historicummá, narratífvá, passé défini-vé⁸⁴) válik, a klasszikus görög nyelv sem von-

történeti jelenség, hogy maguk az achronistikus összetett alakok is elvesztik állapotjelző értelmüket, melynek pedig létrejöttüket köszönik. A német nyelvből budapesti embernek példa sem szükséges a tény bizonyítására. Mindenki tudja, hogy a budapest-környéki németség az *ich sah, ich las* elbeszélő alakokat alig használja, hanem az *ich habe gesehen, ich habe gelesen* alakokat mondja mult aoristos értelemben. De nemcsak a tárgyias összetételű alakokat használja így kivált a délnémet (oberdeutsch) köznyelv, hanem intransitív igék alanyi összetételű *bin*-es alakjait is, azaz e helyett *ich ging, ich erschrock*, ezeket: *ich bin (hin)gegangen, ich bin erschrocken*, elbeszélő mult értelemben. — A francia nyelvben az iskolai traditio hatása nem engedi ez alakhasználat elhatalmasodását; de bizonyos, hogy köznapi használatban az összetett (eredetileg állapotjelző) alakok: *j'ai vu* vagy *vue, j'ai lu* vagy *lue, je suis venu* vagy *venue, je me suis trompé* vagy *trompée* ott is erősen szorongatják már az ú. n. narratív vagy passé défini alakokat, a latin perfectum historicum származékait, melyek az irodalmi nyelvben szilárdul megmaradtak régi functiójukban. Az olasz köznyelvben sokkal erősebben mutatkozik a jelentésváltozás, mint a hagyományhoz jobban ragaszkodó francziában; I. VISING J.-nál (Die realen Tempora der Vergangenheit im Französischen und den übr. romanischen Sprachen, Heilbronn 1888, 212. és kk. l.), pl. GOLDONI «Un curioso accidente» cz. színművéből a következő helyet (II. 6.): Si ricorderà ch' io gli ho prestati diecimila fiorini quando è entrato nelle finanze (= mikor belépett, als er eintrat, elbeszélő mult!). Vagy az «Il Ventaglio»-ból (III. 1.): Ma quando siamo entrati (történés), non era ammalata (állapot); e appena mi ha veduto (történés) si è ritirata (történés) nella sua camera, stb. stb. — Egyszóval: a *másodlagos* (regressiv) állapotjelző összetett alakok *ismét történést* jelző (aoristi praeteritum) értelműekké válnak, s az állapotjelzés kifejezésére újabb, harmadlagos formatiók létrejövetelét teszik lassankint ezekben a nyelvekben szükségessé. Lassan talán alakilag is egyesülnek majd, s helyükbe újabb összetételek lépnek (I. MEYER-LÜBKE, R. S. 117. l.). — GABELENTZ (Die Sprachwissenschaft, stb. 1891. 250. és kk. l.) efféle nyelvtényekből kiindulva állította fel a «végtelen csavarmozgás» (der Spirallauf) elméletét a nyelvtörténetben, v. ö. WUNDT-ot is, Völkerpsych. I. 2. 177. l.

⁸⁴ Az összes többi árja, kelta, germán nyelvekben (I. BRUGMANN, Kurze vgl. Gram. 565.) olyan régi időkbe megy vissza a perfectum indicativusának aoristikus (historicum, elbeszélő) használata, hogy a görög nyelv nélkül egyáltalában alig is lehetne fogalmunk a jelenség történeti fejlődéséről. Nevezetesen a sanskritban (I. Delbrück, Syntax, II. 269.) már igen közönséges ilyen értelemben a vedákban is, és még inkább a prózában. — A latin ú. n. perfectum-alakok értelméről később részletesebben is szólanom kell. De arra már most ezszerűnek tartom figyelmeztetni az olvasót, hogy a román nyelvek ú. n. passé défini alakjai, pl. olasz *io ebbi, io dissi*, francia *j'eus, je dis* stb. nem egyebek a régi latin ú. n. perfectum-alakoknál (*habui, dixi*), melyekben azonban az állapotjelző értelemnek már halvány nyomai sincsenek meg, hanem mult történést, még pedig sokszor igen érezhető punctuális mult-történést, s

hatta ki magát. Ez a legeslegfőbb oka, hogy a participiumot kivéve a többi egyszerű perfectumalakok, mint feleslegesek, kivesztek a *κοινή διάλεκτος*-ból. A participium azonban a kiveszett

nevezetesen ingressiv (ú. n. beálló) vagy terminativ actiófajtaát jelentenek. (Olasz: *tacque* = elhallgatott = conticuit; *lamò* = megszerette; *sedette* = leült, *si giacque* = lefeküdt. Francia: *j'eus* = megkaptam, *je sus* = megtudtam, *je connus* = megismertem, stb. stb., l. MEYER-LÜBKE Rom. Syntax, 132. l.) — A germán nyelvekben még feltünőbb ez a jelenség. Ugyanis, míg a román nyelvekben megmaradt a latin imperfecti präteritum alak is, s mai napig is ú. n. descriptif v. imparfait terminussal jelölik (*io aveva*, *j'avais* = habebam; *io diceva*, *je disais* = dicebam), addig a germánban ezek az igazi präteritum-alakok teljesen kivesztek, úgy, hogy a germán nyelveknek egyáltalában nincs is más eszközük a multság jelölésére, mint az állapotjelző értelmüket elvesztett, mult-történésjelző értelművé vált régi indogermán perfectumok. Mert hogy a most ú. n. «Präterita» közül az erős alakok, mind az *ablaut*-osak, mind a reduplikáltak, nem egybek régi perfectumoknál, ahhoz semmi kétség sem férhet, — csak az ú. n. gyöngé alakok (*sagte*, *lobte*) magyarázatában van még nézeteltérés, l. STREITBERG Unger-mannische Grammatik (Heidelberg 1896) 323. és kk. lapjait. A mostani német összetett ú. n. perfectum alakok képzéséről (*gesehen*, *gekommen*, *befohlen*, *erkoren* stb.) tudni való, hogy ezek voltaképen nem is perfectumok, hanem csak præpositióval (rendesen **ga-*, *ge-*vel) perfektív értelművé módosított törzsökök, melyekben a præpositio ugyanaz a funkciót teljesíti, a melyet a görögben az aoristos képzés (nem a perfectum!) [L. STREITBERG, i. m. 278. és kk. l. Ez a német ú. n. perfectum *ich habe gegeben* tehát értelmileg nem a görög *δέδωκα* alaknak felel meg, de még az *ἔχω* (*δεδομένον* vagy *ἔχω* (intransitive!) *δέδωκώ*, alaknak sem, hanem ennek: *ἔχω* v. *εἶμι* *δοῦς* (ezen összetételek klasszikus használatáról l. fenn a szövegben a 63. pontot) vagy még inkább ezeknek az újjörög irodalmi nyelvben szokásos perfectumoknak: *ἔχω* *δώσει*. Az újjörög nyelvben is van ugyanis a perfectum participiumával összetett perfectum alakon kívül egy másik összetett alak, mely az *ἔχω* segédigéből és az aoristos igenevéből (állítólag infinitivusából) áll: *ἔχω* *λύσει*, *ἔχω* *λυσῆ*. Érdekes egyezés ez a némettel. S még érdekesebb, hogy ezek az aoristikus összetételek az újjörög nyelvben is közel járnak néha a mult történésjelző értelelhez. L. pl. A. Martzokis *Οἱ μικροὶ μαθηταὶ μου* cz. elbeszélésében (*Σαδουκίου ἱμερολόγιον*, 1891. 224. l.) a következő helyet: *Ἐφοβήθη μὴ πως ἢ πρότασις μου ὑπὲρ ἑν ἀπερίσκεπτος, καθότι ὄφειλον νὰ ἐνθυμηθῶ, ἔτι τὴν προτεραίαν εἶχον ἐορτήν, ἔχω δὲ παρατηρήσει ὅτι ὁσάκις προηγεῖται . . . ἐορτή, . . . ὄλιγοὶ εἰσὶν οἱ μαθηταί.* Itt az *ἔχω παρατηρήσει* alak jelentése közel áll a *παρητήρησα* aoristoséhoz (= megfigyeltem, észrevettem): de a megfigyelés kétségkívül itt is olyan tényre vonatkozik, mely általános érvényességű, tehát achronistikus.] A perfectum-értelem nem maga a præfixum, hanem a participium nominalis természete adja meg a német összetett alakoknak. Hogy most már ezeket az összetett állapotjelző alakokat is történésjelző értelemben kezdik használni, arról fennebb szöltünk. — A magyar perfectum magyarázatában czélszerű lesz majd nem tévesztenünk el szemünk elől az igeekötővel perfektívált német igenevek analogiáját; erről később, a maga helyén. Most csak arra a tényre gondoljunk ismételve is, hogy a magyar «utazott» alakból senki sem ért ki mai napság állapotot, hanem csak a perfektív törzsökű «elutazott» alakból, sőt hogy most már ez utóbbi alakot is inkább csak (mult) történésjelzőnek használják.

alakok helyébe lépő összetett állapotjelző alakokban nemcsak tovább élt, hanem *kevés kivétellel úgyszólván minden igetűhöz kifejlődött a közép és újgörög népnyelvben.*⁸⁵⁾

GYOMLAY GYULA.

⁸⁵⁾ L. CHADZIDHAKIS, Einleitung, 206. l. Mi lehet ennek a jelenségnek az oka, azt eddig tudtommal senki sem kutatta. A jelenség formális lehetőségét megmagyarázza az összetett alakok alkotásának könnyűsége (szemben a régi görög egyszerű alakok nehézségével). De mi szükség volt rájuk? Az alakok megbízható statisztikájával kellene rendelkeznem, hogy erre a kérdésre határozott feleletet adhassak. Később tán sorát ejt-hetem ennek a vizsgálódásnak. Addig csak hozzávetésképpen mondom el a véleményemet. Először is a népnyelvben, úgy látszik, csak a perfectusos ἔχω λυμένο(v) és εἶχα λυμένο(v), illetőleg εἶμαι λυμένος és ἦμουνα λυμένος alakok használatosak; az aoristos-os ἔχω λύσει és εἶχον λύσει, illetőleg ἔχω λυσῆ and εἶχον λυσῆ alakok az irodalmi nyelv alakjai. Másodsor az achronistikus ἔχω λυμένο(v) és εἶμαι λυμένος, továbbá ἔχω λύσει és ἔχω λυσῆ alakok mind a népnyelvben, mind az irodalmi nyelvben igen ritkák, s az irodalmi nyelvben való használatuk (l. fennebb a 84. jegyzetben ἔχω παρατηρήσει alakot) úgy hiszem, a francia konstatáló functio (j'ai observé) utánzásának tulajdonítandó. A gyakrabban előforduló praeteritumok — εἶχα λυμένο(ω), ἦμουνα λυμένος, és εἶχον λύσει, εἶχον λυσῆ alakok pedig, kivált az utóbbiak, nem mindig mult állapotot, hanem gyakran előzményes mult történést fejeznek ki. Az irodalmi alakoknál ez a functio formailag is érthető, mert hiszen λύσει és λυσῆ voltaképpen aoristos alakok, tehát történésjelzők; de érthető azért is, mert nézetem szerint ezt az alakhasználatot az újgörög prózában valószínűleg szintén a francia nyelvhatás is elősegíti. Erre mutat, hogy míg némely írónál alig fordul elő a perfectum praeterituma, addig másoknál, kivált francia műveltségűeknél, éppen olyan gyakori, mint a francziában. Különösen szereti pl. Gregorios XENOPULOS, jőnevű újgörög író és journalista. Csupán egy rövid elbeszélésében (Ἐλωποδύτης, l. a Drosinis és Kasdonis-f. Νέα Ἑλλάς 1894. évi I. évfolyamának 287—296. lapján) egy egész csomó ilyen alakot találtam, s ezek közül némelyek ugyan erősen állapotjelzők, pl. ezek: Μετά τινος ἡμέρας εἶχε καταστρώσει πλήρες τὸ σχέδιόν του, εἶχεν εὔρει ὄλους τοὺς τίτλους... καὶ σημειώσει... καὶ πολλοὺς στίχους, οἱ ὅποιοι δὲ τῷ ἐχρηάζοντο; de nagyobb részük francziás, előzményességjelző, pl. mindjárt az elbeszélés elején ezek: Ἡ προκήρυξις τοῦ Ποιητικοῦ Διαγωνισμοῦ ἐνέβλεπεν εἰς συλλογισμοὺς (gondolkodóba ejtette) τὸν Πάνον Γελαδῶν... Εἶχεν ἐκδώσει (il avait publié) καὶ αὐτὸς τὰς συλλογὰς του, εἶχεν ἀπαγγεῖλει (il avait déclamé v. récité) ποιήματα... εἶχε γίνεαι λόγος (on l'avait mentionné) περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν τύπον, εἶχεν ἀκούσει (il avait entendu) ἐπαίνους καὶ συγχαρητήρια. Az újgörög nyelvben tehát a perfectum mult alakjai, úgy látszik, részben a viszonyított használatnak is köszönhetik elterjedésüket. Ez annyival inkább hihető, mert a klasszikus kor végén (a hellenisztikus meg a római és byzáneci korszakban) is konstataható már a görögben az egyszerű ú. n. plusquamperfectum-alakoknak is előzményes történést jelző, tehát viszonyított használatát, mint gondolom, nemcsak a termézetes értelemmódosulás következtében, hanem talán a latin próza hatása alatt is. Erre később még visszatérek.

A moldvai csángók nyelvjárásához.

A NyK. 37. kötetében (149—163. l.) érdekes tanulmány jelent meg «A *tš*, *s*, *z*, *š* és *ž* hangok története a moldvai csángó nyelvben» cízzel. Érdekes e tanulmány különösen amaz ellentét miatt, a mely némely eredményei s mindazon munkálatok közt fennáll, melyeket eleddig, évtizedeken keresztül, magyar bűvárok végeztek. Van különösen egy eredménye, a mely egyenesen meglepő. Egy hangváltozásról, vagy helyesebben, egy hangtani jelenségről, melyet csaknem az összes künt járt magyar utazók megfigyeltek vagy följegyeztek, nyiltan, egyenesen azt írja a szerző, WICHMANN GYÖRGY, hogy az legenda, értvén ezen nem kevesebbet, mint azt, hogy kritikátlanul átvéven egymás följegyzéseit, nem létező vagy félreértett adatokat nyújtottak e nyelvjárásról mindenekelőtt e «babona» forrása GEGŐ ELEK, s utána JERNEY JÁNOS, IMETS FÜLÖP JAKÓ, KOVÁCS FERENCZ, SZARVAS GÁBOR, MUNKÁCSI BERNÁT, BALLAGI ALADÁR s e sorok írója. WICHMANN GYÖRGY tanulmánya egy helyén (NyK. id. köt. 155. l.) szóról-szóra ezt mondja: «Az a sok szó, mely a *cz*-ről, a «híres» moldvai csángó *cz*-ről esett, az mind — legenda, a melynek első elbeszélője a „Sz. Ferencz szerzetesi gondolatot fűz, e negatio munkájának főeredménye. Pedig éppen ez ér benne a legkevesebbet, mert az egész egy nagy túlzáson alapult. Ő ugyanis, bár bizonyos nyelvtörténeti fejlődés bizonyítására, igen helyesen, e kérdés eddigi irodalmából indul ki, mégis az utazóknak inkább csak általános megjegyzéseit közli (a csángók így, vagy úgy beszélnek, selypítenek, *cz*-znek stb.), a helyett, hogy az eddig közölt nyelvi tényeket is vizsgálata tárgyává tenné az egész vonalon. Pedig a ki egy egész irodalom homlokára oda akarja tűzni a kritikátlan átvételnek szégyenszavát, annak különösen kötelessége megnézni azt, a mit légből kapottnak ítél. WICHMANN-tól joggal várjuk tehát, hogy sorba átvette ez irodalmat részleteiben s nemcsak az általános jellemzéseket veszi figyelembe, hanem a közölt adatokat is. Sokan azt írták, hogy a csángóknál *cs* helyett néha, vagy gyakran, vagy mindig *cz*-t hallani. Felkutatta-e WICHMANN pl. a közölt *cz*-s alakokat az eddigi irodalomban, megállapította-e megbízhatóságuk mértékét, mielőtt azt a tudományos szempontból súlyos szót, hogy legenda, általánosságban kimondta rájuk? S bár a vitatkozásoknak nem vagyunk hivei, felelünk kell e kérdésre, de a források tökéletes, elfogulatlan figyelembe vételével. S a szakemberek munkái mellett igen fontosak itt azok

megfigyelései, kik nem nyelvtudományi czélből járták be a Moldva és Szereth völgyeit; súlyt helyezünk művelt magyar emberek megfigyeléseire, kik magyarul tökéletesen tudván maguk, bírtak annyi intelligenciával, hogy ha azt hallották valahol *csak* helyett, hogy *csak*, akkor ezt jegyezték fel. S ha ezt jegyezték fel, nyilván ezt hallották. Lássuk hát azt a legendás irodalmat!

1. GEGŐ ELEK. *) Ő volt az első nálunk, ki a csángókat önálló mű tárgyává tette. Nem állítjuk, hogy valami nagyon alapos bűvár lett volna. Kitűnő szónok, aranyszájú pap volt, kibent több volt a lobogó lelkesedésből, mint a komoly elmélyülésből. Mi is kifejeztük abbéli véleményünket, hogy GEGŐ egyes székelyföldi élményeket áttett romániai területre. Történeti szempontból sem sokat ér munkája. De a kételkedésnek is vannak határai. Lehetetlen, hogy egy ember, már akkor Akadémiánknak is tagja, kitalált volna nyelvi tényeket. Adatai, nyelvi megfigyelései, már a következtetlenségek miatt is, annyira magukon hordják a valóság bélyegeit, hogy azokban nem lehet kételkedni. Ha GEGŐ csak annyit mondott volna a csángó nyelvről, a mennyit W. idéz tőle a «többi» közül, akkor talán még föl lehetne tenni, hogy rosszul hallott valamit, vagy talán selypes emberrel beszélt és jogtalanul általánosított. De GEGŐ több fontos adatot idéz, a mit W. közölni feleslegesnek tartott.

Ime, minket érdeklő adatai:

20. 1. a' lakosok' *czengő* dialektusából is rögtön észrevehem, hogy *chángó* helységben vagyok. | u. o. *diczértesszék Jészusz* | A' szomorú «*ninczen honnoczkájában*» Ferenczem ismeréséhez szállíta, 21. 1. | Hozz ki anyám *székeczkét*, Hadd vegyük le *székelykét*, 53. 1. (vers) | ... a' *chángó* *gazdasszonyok* eddiglen az oláhokat követvén, némelly böjti napokon «*tojásszal* meg nem pogányították a' *tésztdczkát*» 53. 1. | *fejieczkém* = fejecském, 78. 1. | *ügy megfutaosziám* uaz *önöeczke* aután = úgy megfutosám az ünöcske után, u. o. | *lekeczkém*, *boroczkm*, *Boriszka*, *Juliszka*, *Aniszka* | A' *cs* és *s* helyetti *cz* és *sz* *czengő*, sziszegő fogbetűk; p. o. *csak* *szósz* = csak sós; 's így három eltávozó kellemetlen szokások rongálják, homályo-

*) Tulajdonképpen ZÖLD PÉTER, az első magyar ember, a ki, tudunkra, künt járt a moldvai csángóknál, de ő nyelvi tényeket nem közöl. W. ismertetések után idézi nézetét a csángók nyelvéről, pedig ZÖLD PÉTERnek szószerint, eredeti latin szövegében van írása közölve olyan könyvben, a melyet maga W. is idéz utóbb. ZÖLD PÉTER 1781 január 11-én levelet, tudósítást intéz BATTHYÁNI IGNÁZ gr. volt erdélyi püspökhöz (közölve VESSELY, IMETS és KOVÁCS könyvében, 1. alább 2. rész, 57. 1.) s ebben ezt mondja:

«Hungarorum vero posterius actu novem in Parochias divisi, et per Principatum illum dispersi sese «*csángó-magyarok*» nominarunt, nominantque in hodiernum diem, constat nihilominus illis ex traditione Suorum majorum multas inter se familias origine saxonicas esse, ut vel ipsa eorum cognomina in Forrofalva Petras et Kotyer fidem facere videntur, nullus tamen illorum linguam loquitur saxonicam, verum omnes moldavicam, seu valachicam æque ac hungaricam et callent, et loquuntur quamquam hanc multo blesius efferant quam nos.»

Ez idézet talán legrégibb utalás a csángók régi kétnyelvűségére és magyar beszédüknek a köznyelvtől való eltérésére.

sítják, sőt érthetlenné is teszik nyelvöket, 79. l. | *szárig, töczér* u. o. | *urus(z)ág, nepes(z)tig* (igy!) | *piszen* és vö. 78. l. *piszen* | *Janisné* (Aris vagy Anna nénem) | Vö. *halastco, csempa* | *páterecke, oltároczka* 80. l. | *utszején* = ugysegéljen u. o. | *legeszeg, czupádóczupa, mindenész mindig, szokadalom, festékész, ujjosz, fejtész* = festett gyapottali himzés | Énekeljen, ha kell a' *kántoroczka* 81. l. | Egyébiránt a' nyelv-vizsgálatra, mindenki gondolhatja, hogy több idő kívánatik, mint a' mennyit én ezúttal fordíthattam. | Tulajdonképen azért nem lehet megkülönböztetnünk (t. i. a székely és eredeti csángó elemeket), mert a' hosszas együtt gyarmatozás és közlekedés a' dialectust képző szavakat — némelly csekélyégeket kivén — csaknem összegyalulta.

Ha így nézzük GEGŐT, egész más képet nyerünk róla, mint a W. szegényes, megszagattott idézése után. Világos, hogy GEGŐ alapos tanulmányt künt nem végzett. De, a mit hallott, följegyezte és ha *ninczen-t* jegyzett fel, nyilván azt hallotta. Eppen nem örült a talált nyelvi jelenségeknek, tehát nem volt elfogulatlan megfigyelő. Ez is emez adatok hitelességét bizonyítja. Mert az ő elfogultságának jobban kedvezett volna egy romlatlan magyar nyelvjárás, mint e sajátságok, melyeket följegyezni volt kénytelen. S följegyzései mutatják azt is, hogy már az ő korában a csángó-székely (s tegyük hozzá: oláh) elegyülés, melyről annyian írtunk már s melyből W. még nem birt okulni, mutatta nyelvbéli hatását. Azon adatok, a melyeket GEGŐ közöl, az élő nyelv után jegyeztettek, hitelességüket joggal kétségbevonni nem lehet.

2. VESZELY KÁROLY, IMETS FÜLÖP JÁKÓ, KOVÁCS FERENCZ stb. följegyzései*) (vö. V. J. és K. utazása Moldva-Oláhbonban, Maros-Vásárhely, 1870). Azon adatok, a melyek ez utazók könyvében találhatók, sajátos világitásba helyezik W. kétségtelenül elhamarkodott — bár többször megismételt — kijelentését. VESZELY KÁROLY marosi esperes, KOVÁCS FERENCZ theologiai tanár, KUBINSZKY MIHÁLY kanonok, MÁJER KÁROLY ügyvéd, IMETS FÜLÖP JÁKÓ gimnáziumi igazgató voltak e kis expeditio tagjai. Együtt jártak, együtt csodálkoztak a csángók beszédén. És, a mi fő, nemcsak kijelentéseket tettek e nyelvről, nemcsak szavakat jegyeztek fel, hanem egész beszélgetéseket. A ki gyorsan jegyez, az inkább kihagy nyelvjárási sajátságokat és köznyelvi helyesfrással jegyezvén néhol, csak itthon veszi észre a bajt, mintsem hogy olyan sajátságokat tenne bele jegyzeteibe, a melyeket egyáltalán nem hallott. Nézzük hát, mennyiben járultak hozzá ezek a jó emberek, ama rüt legenda kialakulásához.

Kalugerpataka: Szelid, hosszúkás, de szögletes metszetű képe teljes rokonszenvet gerjeszt... Beszédében nem oly feltűnően *cz-z* és *sz-ez*... 44. l. | Barát: Baráton egy csángó már észlelő értelemmel és szép *sz-ezéssel* adta elő állapotjaikat 51. l. | Bogdánfalva: ... egy 70 éves öreg, Korzán János vitte a szót; elmondta, hogy ők bogdánfalviak «épen abból a faluból, mely tova tetszik (látszik), *láthaszszák* kegyemetek; ide benn a *tereszben* ez a jószág a bojáré, nekünk, magyaroknak, oda künn juttattak a

*) JERNEY valóban csak futólagosan beszél a csángó nyelvről, s csak annyit, a mennyit W. tőle idéz. (150. l.)

czelenken (gyarló földön). 56. l. | A paphoz akarok bemenni — mondom a szolgálói színű csángó nőhöz. «Nincz honn a pater; hát mit akar kegymed? ... 57. l. | Kijetek — felelte egyik — nem paternek, hisz kijetek még csak gyermekek... Mi nem tartjuk paternek, a kinek bajusza sz még szakállá szincz 59. l. | Néhány csángó használati szót is megjegyeztem, ú. m. bizonyos = igaz helyett állandó használatlalt; ... czanódik = terem, dúsan tenyész, pl. a búza [csinálódik]; czávon = félkézbeli üst [vö. szerinte székely csáva, «azon lé, mely a pálinka főző-üstben a tisztálás és utó le-jártatása után marad]; Fülész = nyúl... [következik néhány székely-csángó szó, igen helyes fogalom-megállapítással] 88. l. | Nagypatak: Tisztelendő Páter!... hát kegymed bizonyosan páter? ... Maradjon meg kegymed nálunk páternek, nekünk ugy szincz, már szok ideje, hogy ninczen páterünk, pedig nekünk volt; ... Jó ember és szeresszük... [t. i. Pater Domokost] 90. l. | Diczértessék a Jézusz! 91. l. | Ároszval jöttem, szekeresz ember vagyok... Hát mi volnék, — magyar biz éjén, de nálunk ugy mondják, hogy czángó... Mászik nevét nem tudom, a faluban czak ugy mondják, hogy pater Vincenez; ugyesz fiatal ember... Kovács, 7. l. | Nem, ő kieme czak orgonál és éjenekel u. o. | Jertek ide ti czelédék, ne féljete; jertek, vegyétek lé kalapjaitokat, czókoljatok kezet; lósszátok: ilyenek a magyarföldi atyák, 20. l. | ... magukat pedig «csángók»-nak, vagy saját kiejtésök szerint, czángók-nak nevezik 40. l. | [vö. W. idézetét 150. l.] | Végre szeretik a kicsinytő szókat, mint pl. lelkeczkém, lednyoczka, házaczka, herteczke, u. o.

Ez adatok, melyeknek jó része élő párbeszédben hangzott el, tehát nem szögyűjtés, kétségtelenül igazolják, hogy VESZELYÉK igenis hallottak cz-s alakokat és hogy W. jogtalanul tekinti e jó emberek följegyzéseit, ténymegállapításait «felfogás»-nak, mely «a legutóbbi időig uralkodott».

3. ROKONFÖLDI-PETRÁS INCZE JÁNOS. Ő az a derék lelkes magyar pap, ki Forrófalván született csángó szülöktől és DÖBRENTÉY GÁBORRAL megismerkedvén Borszéken, feleleteket írt ama kérdésekre, melyeket a csángók dolgában DÖBRENTÉY adott fel neki (idézi e feleleteket W. 150. l.). És ugyancsak PETRÁS tett közzé ROKONFÖLDI néven a Nyr.-ben (l. Nyrkal.) sok szép csángó dalt, nevet, gúnynevet. W.-nak PETRÁS tanúsága igen fontos. W. szerint mindnyájunk közt, kik ott jártunk a magyarság e keleti temetőjében, szegény PETRÁS volt a legjobb fonétikus. Ő állapítá meg, hogy a csángó nyelvben cs helyett s-et ejtenek s ez olyan, mint a német [dj, anno mundi 1842! Igen sajnálom, de PETRÁST kénytelen vagyok, már mint fonétikust, leleplezni. Ő ugyanis 1841 szept. 8-án ezt írja DÖBRENTÉYnek:

Megvallom, eddig terhes hivatalommal foglalkozva, alig fordítottam figyelmet az itteni magyarok' nyelvére; de mostani visszatértem után igen észre tudom venni az eltéréseket, melyekből már jegyzéket tenni kezdtem. A' legkülönösb eltérések pedig a' csángó falvakban divatoznak, hova én papi kötelességem 's más viszonyok miatt nem igen utazhatok; de igyekezni fogok, hogy engedelmet nyerjek azok' beutazására...

Kelt e levél 1841 szeptember 8-án. A Feleletek pedig, hol a csodás fonétikai felfedezés olvasható, már DÖBRENTÉY kezében voltak 1841 aug. 31-én. Vagyis PETRÁSNAK a Tudománytárban közölt dolgai olyanok, hogy ő maga is csak úgy emlékezett valamire és szükségét érezte, hogy utóbb még bejárja ama helyeket.

De később volt rá alkalma. Megnézte-e W. a PETRÁS szövegközléseit? Nem tudom, ez értekezésben nincs nyoma annak, hogy W. ROKONFÖLDI szövegeit átvette volna. Ha átvette, két dolgot megfigyelhetett: 1. PETRÁS csiszolta a dalokat; 2. a *cs-š* «megfigyelésének» igen kevés nyoma van szövegei közlésében. Ha tehát szabad valakire azt mondani a csángó nyelv régi följegyzői között, hogy adatai, följegyzései nyelvészeti szempontból csak igen óvatosan használandók, az csupán csak PETRÁS lehet, a W. fonétikus megfigyelője. Jól értsük meg a dolgot! A viláért sincs szó hibáról, vagy hamis adatokról. PETRÁS stilizálta a dalok szövegét, hiszen ha a ritmus nem jött ki, kitoldotta. Neki még nem lehetett meg az az objektív fölvevő képessége, a mely nélkül ma már nem szabad a nép közé menni. És a klézsei temetői kápolna porladó halottja tiltakozna bizonyynyal az ellen, hogy mint nyelvi megfigyelőt, szíves jó barátja, SZARVAS GÁBOR elé helyezik! Adatok az ő gyűjtéséből:

nincsen, csak, *budoszó, szenjessz* (szennyes), *nap szem szüti* (nap sem süti) | Napom napom *fényessz* napom | *Szűsz* még egyszer *világosszan* | Nem mindetig *homályosszan* | Hogy hazámat ne *szírasszam* | *mağossz, küssz, vaszárná, okosz, vasz*; de vö. ugyane versekben: *hoszas, piross, fáradsájom, kiss, békösse, bus, tüzes, csikorgós, dobogós, mázos.*

Valószínű tehát, hogy e székelyes, vagy egészen székely dalok eredeti székely ejtésükkel hangzottak fel PETRÁS előtt. Nézetünk szerint W.-nak fel kellett volna, hogy tűnjön az az ellentét, mely a PETRÁS *cs š* megfigyelése és szövegközlése között fennáll.

4. SZARVAS GÁBOR. Őt W. elég behatóan idézi (13. sor). Nem tesz hozzája semmi megjegyzést. De hallgatása eléggé vádoló. Tisztelettel kérjük, mi jögon nevezi W. SZARVAS ez adatait: *nincz, embereczke, kuczma* legendásaknak, holott SZARVAS olyan helyen járt, olyan helyen hallotta ez alakokat, a hol W. nem járt. W. néhány órát beszélgetett a bákói piacon egy luzi-kalagori s egy zszoszeni csángóval. Ennyit foglalkozott a déli csángókkal személyesen. Ez nem jogosítja őt fel arra, hogy SZARVAS GÁBOR följegyzéseit a legendák világába utalja. SZARVAS jól látta künt a helyzetet, pompásan megfigyelte a kiejtés ingadozását és szavakat, összefüggő mondatokat is közöl. Forrófalván még emlékezik rá a nép, s a «szegény, akkor már beteg P. «Dominik» áldva említé előtttem kedves személyiségét. Nem, ez adatokban nem lehet, nem szabad kételkednie senkinek sem.

5. MUNKÁCSI BERNÁT adatai: *czonteczka, babeczka, pépirossz, halécska, faszujecske* (Tanulm. a Nyelvt. Társ., 70. l.) | *sorda*: csorda, *sonka*: csonka, *serge*: cserge, *busdlódik*: bucsálddik 71. l. | *czelleng* vö. cselekszik, 72. l. | «Bátorkodom e tekintetben pater János szavaira hivatkozni, ki egy alkalommal megjegyezte, hogy négy évtized előtt, midőn ő Klézskébe visszakérült, e falu lakossága csak oly csángósan beszélt, mint több más falué s csak mivel később minden módon a rendes magyar tanácsra ösztönözte őket, kezdtek lassanként elhagyogatni azt a «csúnya selypítést», 71. l. | *facska, ruhasska, akkoracska, jobbacskabban*, 75. l. | *kárticzka, toriczkább, aliczkább*, 77. l. | *korcima* u. o. | *czetertek, készéczke*, 78. l. | *büczület, toróczka* 80. l. | *könyüczke*, 86. l. | *tanácsunkat, tanácsolni, czipül*: csipeget, 90. l. | *czendit*: csenget 91. l. | *elczepül*: elkevesedik, *elkórczul, papéczka, lámýeczka*,

zidőczka, kortaczká, szóczka (só), gödrőczke, edeczke (egyecske) s vö. közvetlen utánuk: *inkacsabb*, 92. l. | *őcz, őczész, tanáčzol*, 107. l. | *czánunk vala, czántál lesz*, 109. l. | *keczke, szokaczka, kiezid*, ide bé *czánódtam* 110. l. | *vezermekor* 111. l. | *jobbaczkábban* 112. l. | *czudától*: csuful, *horgoczka, pápaczka* s vö. *pogocsa, pogocsál*.

Ezen adatok háromnegyed része nem a hangtani, hanem a jelentés- és mondattani részből van véve közvetlenül ellesett *mondatokból*. Fonétikus elfogultság tehát ki van zárva.*)

6. BALLAGI ALADÁR. A moldvai magyarságról frott közleményét BALLAGI személyes élmények alapján állította össze. Elvegyült mindenütt a nép közé, beszélgetett a nép fiaival, szóval, ha dolgozatában idéz beszélgetéseiből, följegyzéseiből, akkor azokat nem lehet egyszerűen a legendák lomtárába dojni. A mit ő följegyzett, azt ő hallotta. S ha pl. azt jegyzi föl, hogy *czak*, talán mégsem ildomos dolog föltenni, hogy *šak*-ot hallott. Annyi füle minden művelt embernek van, hogy a magyar s-et, a magyar cz-től megkülönböztesse. Búvárok között elvégre lehetnek ellentétek; de azt csak nem lehet józan észszel állítani, hogy BALLAGI a tőle idézett, beszélgetésekből följegyzett alakokat nem hallotta?! Ellentmond az efféle ok nélkül való tamáskodásnak nemcsak a valószínűség, a valószínűség, mely e följegyzések frissességéből felénk csap, hanem ellentmond mindaz is, a mit e följegyzőkről tudunk. BALLAGI adataiból:

kóles, kikócsol | Itt né mü ész *tanáčzolunk* | Jó szerenczékéj léssz | *Czak* kukuta még... van béven | *czihány* (csalán) | *székeczke* | A klézseiek *czángó*-nak hívják magukat | Az eloláhosodott csángót a többiek elparisztozott vagy *elkoreczszodott*nak hívják | [A következő részt teljes egészében közlöm]: A pejpes beszéd abban áll, hogy többnyire cz-nek — néha, a szó elején s-nek ejtik a cs-t; az s-t meg sz-nek. Hozzájárul még a kicsinyítő rag folytonos használata, pl. *papoczka, czókoczka, leányoczka, telkeczkém*. E sajátosságukat bizton elárulják, mihelyt kinyitják a szájokat. Mert a csángó alázatos köszönéssel fogadja a feléje közeledőt s nincs oly köszöntés módja, melyben benne ne lenne az a cz, vagy az az sz; ilyenek: *diežertessék a Jézusz, Iszten álggya meg, Iszternek hagyom, Iszten hírcel járjon!* | *karezu, sikorgós* kapu | Forrófalváról: *Czángó magyar, czángó magyar*. Mivé lettél *czángó* magyar!? Moszt szé országod, szé hazád, *Czak* az úr Iszten gondol rád. Idégén nyelv hóbertya nyom, Olosz *papoczka* nyakadon. Úr Iszten szorszunkon szégits, Szégény *czángó*t el ne viritd.

* * *

E közölt adatokból nyilvánvaló mindenekelőtt, hogy hitelességükben nincs okunk kételkedni. Figyelembe véve a soknemű hatást, melynek a csángók nyelvjárásai ki vannak téve — székelyek, oláhok, nagymagyarországi magyarok, tiszta magyarságra törekvő lelkészek — joggal megállapíthatjuk, hogy azok adták a legértékesebb közléseket. a kiket a hangtörvényi következetességre való törekvés elfogultsága nem vezetett, hallucinációkba nem kergetett. S a mily túlzás a

*) Vö. még KUNOS I. cikkét, Pesti Hirlap 1882, 142. sz.: *oldhosszan, korcumá, alickébb, erősz, maszt, isz, Iszten*. (Jobbadán beszélgetésekből.)

laikusok részéről egy $cs > c$ hangváltozásról, nyelvjárási hangtörvényről beszélni, éppúgy túlzás a WICHMANN részéről, mint a cz -s alakok hitelességében általában kételkedni. Egy rohamosan átalakuló nyelvjárásnak, talán egy rohamosan kivesző sajátágáról van szó, melyre némely helységekben már egyáltalán nincsenek példák, mint a hogy vannak Szabófalva táján katolikus községek, melyek valaha színmagyarok voltak — vallás, néprajzi élet, történelem ezt igazolja — s ma már idegenül hangzik bennük a magyar szó. Azt a $cs > c$ hangváltozást délen figyelték meg. Szabófalva csak újabban vonatott be a nyelvjárástanulmányba, már olyan időben, mikor az oláh iskolázás és nyelvhatása ott igen erős nyomait mutatta. Valószínű, hogy északon is megvolt. Délen e sajátág tovább tartja magát, de itt a székely hatás nagy ellensége.

Azon adatok tehát, a melyeket WICHMANN az eredeti **ts*-re gyűjtött Szabófalván, semmi vonatkozásba sem hozhatók a $cs-c$ multjával általában, valamint más csángó nyelvjárási állapotokkal sem, melyekben e tekintetben pontos kutatás még nem történt. Nézetünk szerint a WICHMANNtól gyűjtött, igen érdekes szabófalvi adatokat is, mielőtt nyelvtörténeti elméletek alapjául veszszük őket, revízió alá kell még fogni a Szabófalvát környező oláh nyelvjárások szempontjából. Valóban súlyos módszerbeli tévedés bárminő magyar vagy finnugor hangtörténeti jelenség magyarázatára szabófalvi csángó adatokat idézni, mielőtt meg volna állapítva, hogy az az évszázados oláh hatás a kétnyelvűség útján mit adott e magyar nyelvjárásoknak. A ki csak tényeket konstatált, annak ez nem volt kötelessége.

Magam a $cs \infty c$ hangmegfelelést nem tettem speciális búvárlás tárgyává. Első Adalékaimban ezt meg is jegyeztem (4. l.): «... Ezért adalékokkal csak olyan nyelvjárási tényekhez szolgálok, a melyek vagy hibásan, vagy hiányosan vannak leírva, vagy pedig egyáltalán nincsenek megemlítve...» Nem óhajtom ezúttal összes észrevételeimet közzétenni, ezúttal csak néhány szembeszökő dologra terjeszkedem ki. WICHMANN kissé gúnyosan állítja egymás mellé ama hangokat, melyeket én a köznyelvi cz helyén hallottam. Feleletem ez: WICHMANN a déli csángók nyelvjárását, «sajnos», csak «pár óráig» figyelhette meg Bákóban, a hol «a piacon» talált «két csángót, egy luzi-kalagori s egy zsószeni embert». E pár órányi megfigyelés eredménye az, hogy ez értekezésben a közölt adatok egy harmad része körülbelül 90 szóalak luzi-kalagori és zsószeni. Nincs jogom feltenni azt a kérdést, hogy egy pár óra alatt mint lehet igen pontos fonétikai megfigyelés alá venni 90 szóalakot. WICHMANNnak nagy gyakorlata van a finnugor népnyelvi tanulmányok terén, ő azt tudhatja gyorsan végezni. De, a ki tudja, hogy mily keverék népség lakik e falvakban, a ki tudja, hogy pontosan ismernünk kell nyelv-mestereink (és nem nyelvmestereink) multját, ha őket egy falu reprezentánsaiul figyeljük meg, hogy esetleg egyéni sajátágait ki-zárhassuk,*) levonhassuk, az joggal teszi fel a kérdést: szabad-e csak

*) A mint én tettem pl. Szabófalván Martinással, máshol másokkal.

e két falu nyelvjárására is következtetést vonnunk amaz adatokból, melyeket WICHMANN két odavetődött csángó ember ajkairól lesett el néhány óra alatt a bákói piacon? Ez ugyan nem mentség, mert az, hogy WICHMANN talán nem egészen kifogástalan módszer útján gyűjté adatait ott a bákói piacon, még nem mentené azt, ha jómagam is hasonló módon gyűjtöttem volna. Mindent följegyeztem, a mit hallottam, s minthogy nekem eszközeim, időm nem engedték meg, hogy külön-külön tanulmányozzam az apró nyelvjárásokat, vagy pláne saját-ságaikat, följegzéseimet összevontam. Innen a kigúnyolt hangsor, melynek pl. utolsó tagja nagyon pontos megfigyelésről tanuskodik. «Nagyon sokszor és tisztán hallottam azt, hogy *pijlen* (pislen), *ninjen* (ninsen, nincsen).» Akkor ez természetes megfigyelés volt, ma már tudom, hiszen SIEVERSTŐL tanultam, hogy a palatalis *ś* hang valóban gyakran egészen olyan akusztikai hatású, mint a palatalis *ch* (ich).*)

A mi az eredeti *s és *z hangokat illeti, W. a tőlem megfigyelt *ś* és *ź* hangok létezését egyszerűen tagadja; bár ő maga is érthetőnek találja, hogy «R. ezt az s-t palatalizáltnak vélte». Azonban sajátságos, hogy e megfigyelésére egyetlen megfelelő adatot sem közöl. Hiszen az ott közölt *ker=śtje*, *lištje*, *pâr=śtja*, *ël-puśtjit*, *keźdjet* szavakban a köznyelvi *sz* bizonyos helyzetben van, palatalizált foghanggal érintkezésben! Ez mintegy ikerpárja WICHMANN másik megfigyelésének, mely szerint az eredeti *ś* is *ś*-sé lesz Szabófalván palatalizált mássalhangzók előtt. Ez kiválóan általános fonétikai jelenség, melyet nyelvtörténeti következtetésekre bajos felhasználni. Jellemző, hogy az *ś*-s-re, s a *ź*-z-re sok példát idéz, az *s*-sz-re, s a *z*-z-re egyet sem. Talán azért, mert ez érintkező hanghatás jelenlétét az eredeti *ś* és *ź*-nél nem figyelte meg a déli csángókra vonatkozólag? Mondhatom, hangok jelenlétét, hangok távollétét mesés gyorsasággal állapítja meg WICHMANN Bákó nevezetes piacán.

De nem szeretnék magam is a WICHMANN gúnyával élni! Értekezésében vannak finom megfigyelések, melyekhez szó nem fér, vannak megállapítások, melyekre még vissza kell térnünk. De az elmondottakból kétségtelenné vált, hogy a köznyelvi *cs* helyén a moldvai csángók-nál *c*-s alakokról igenis lehet beszélni, ezek nem tartoznak a legendák világába és éppen történeti következtetéseknél nem szabad mellettök elmennünk.

S végül, legyen szabad még egyet megjegyeznünk. A tudomány, különösen a mi tudományunk, folytonosan változik; a tegnaptól meg-

*) «Die palatalen *ś* nähern sich oft im Klange den palatalen *ch*-Lauten (ich-Laut), mit denen sie oft wechseln, wie denn z. B. dem russ. тѣ mit palatalem *ich*-Laut oder stimmlosem spirantischem *i* im Polnischen *ć* mit palatalem *ś* entspricht.» — (Grundzüge der Phon.⁵ 340.) Vö. még: «Az én felfogásom szerint» — mondja W. 157. l. jegyzet — «a köznyelvi *ty*-nek rendes megfelelése nem *cs*, hanem *tj*, azaz: jésített *t* + *j* erős surlódási zöréjjel». Hasonlót mond W. a *gy-dzs* megfigyeléséről. Itt is az akusztikai hatások annyira hasonlóak, hogy valóban csak «felfogásról» lehet szó s a mennyiben a W. adatait vagy az enyéimet nyelvtörténeti czélokra kellene felhasználni, úgyis specialis megfigyelésre volna szükség.

czáfolja a ma, a mát a holnap. A megeczáfoltnak e miatt nem szabad érzékenykednie. De viszont, a negatiót túlzásba vinni, évtizedek kétségtelenül hiteles közléseit legendának nevezni, nemcsak a kegyeletet sérti, melylyel mindenki tartozik a multnak, hanem sérti tudományunk igaz értékeit is.

RUBINYI MÓZES.

Válasz.

A czikke végén R. M. úr ezt mondja: «A tudomány... folytonosan változik; a tegnapot megeczáfolja a ma, a mát a holnap. A megeczáfoltnak e miatt nem szabad érzékenykednie.» S most mégis ő maga «érezékenykedik» legjobban!

R. M. föl van háborodva és meg van sértve (sőt a tudomány nevében!) azért, hogy «azt a sok szót, mely a „híres” moldvai csángó cz-ról esett», «legendának» mondtam. Hát mi a legenda? SIMONYI és BALASSA német és magyar szótára szerint annyi mint «vallásos monda». A mint a jámbor emberek jóhiszeműleg elbeszélik és elterjesztik a szép legendákat, éppen úgy a szóbanforgó «cz-legenda» elbeszélői is teljesen jóhiszeműleg, legjobb felfogásuk szerint cselekedtek. De azért természetesen nincsen kizárva, hogy tévedhettek. Mert errare humanum est. Egy régibb tévedés kimutatása pedig nem lehet a tudomány megsértése; sőt ellenkezőleg a tudomány tisztelete követeli azt.

Jellemzők a R. M. fölfogás módjára vagy a vitakozás módjára (vagy talán mind a kettőre) nézve a következő szavai: «A mit ő [t. i. BALLAGI ALADÁR] följegyzett, azt ő hallotta. S ha pl. azt jegyzi föl, hogy csak, talán mégsem ildomos dolog föltenni, hogy *šak*-ot hallott» (l. fönt a 6-ik pont alatt). Mintha én azt mondtam volna, hogy az említett vagy a többi R. M. előtt Moldvában járt csángókutatók más-képpen jegyezték föl a csángó szavakat, mint hallották! Azt én természetesen nem mondtam. Csak R. M.-ről mondtam és még most is ismétlem, hogy habár ő, saját vallomása szerint, «ritkán hallotta a cs-t bennszülött csángótól köznyelvi használatban», a cs mégis rendszeren előfordul az ő nyelvtani példáiban, a szójegyzékeiben és a szövegeiben, sőt éppen «köznyelvi használatban» (példákat l. NyK. 37: 154.).

Ha R. M., a kinek bizonyosan volt alkalma modern fonétikát is tanulni az egyetemen, legalább akkor, mikor a moldvai csángóknál járt és Szabófalván is lakott, nem tudott különbséget tenni a jésített és a jésítetlen hangok közt (az s és z helyett *š*-t és *ž*-t, a *šj* helyett *džs*-t hallott, l. NyK. 37: 153—4, 157, 159.); ha ő az *š* helyett hol cs-t, hol c-t, hol *č* t, hol s-t, hol *š*-t, hol *χ*-t*) hallott (l. NyK. 37: 154.); ha ő egyáltalában nem tud nekünk semmit sem mondani olyan föltűnő magánhangzokról, mint az *e* és az *i*; szóval: ha R. M., a ki pedig nyelvész akar lenni, nem volt képes ilyen aránylag egyszerű hangjelenségeket helyesen fölfogni: akkor igazán nem kell cso-

*) Főntebbi cikkében R. M. a *χ*:t *ž*:vé módosította; 1901-ben így irt: *pižlen*, *ninžen*, most azonban így: *pižlen*, *ninžen*!

dálkozunk, hogyha egy GEGŐ vagy egy KOVÁCS nem tudta jobban hallani a föltűnő, de idegenszerű *ś*-hangot. A mi pedig SZARVAST és MUNKÁCSIT illeti . . . kérem: interdum dormitat ipse Homerus!

Azt várta volna az ember, hogy R. M. megmondja nekünk azokat az eseteket (azokat a szavakat), a melyekben a köznyelvi *cs*-nek a moldvai csángó nyelvben *cz* felel meg. Nem kevésbé érdekes, sőt nagyon fontos is lett volna megtudni, hogy mikor felel meg az említett köznyelvi *cs* hangnak a moldvai csángóban *ć*, mikor *cs*, mikor a «rendes» *s* [*ś*], mikor a *ś* és mikor a *ç* (? *ž*). De R. M. kegyetlenül a legsötétebb tudatlanságban hagy minket ebben a tekintetben.*) A helyett ő — nem kimélve e folyóirat hasábjait — fősorol nálamnál még több példát arra, hogy a sokszor emlegetett derék régebbi utazók *cz*-nek, azaz rosszul hallották a köznyelvi *cs* moldvai csángó megfelelőjét!

Igazán furcsa dolog, hogy azok a csángók, a kik R. M. szerint a köznyelvi *cs* helyett *cz*:t ejtenek, az én öthónapi szabófalvi tartózkodásom alatt olyan jól el tudtak kerülni engem! És nemcsak ezek, hanem azok is, a kik *ć*-t, *cs*-t, *s*-t, *ç*-t (? *ž*-t) ejtenek az említett helyzetben. És még hozzá, milyen «pech», hogy a két különböző nyelvjárásrterületről való déli csángó nyelvmestereim is éppen olyan szerencsétlen emberek voltak, a kik ilyenféleképpen nem tudták ejteni a köznyelvi *cs* megfelelőjét! Én szerettem volna — hiszen azért utaztam oda Bákóba — de ők nem, sehogyl

R. M. azon csodálkozik, hogy én Bákóban «egy pár óra» alatt föl tudtam jegyezni «90» déli csángó szót. Hogy Rubinyi Mózes csodálkozik, azon nem csodálkozom. A csodálkozását még fokozhatom, ha hozzátésem, hogy azon a «90» szón kívül is följegyeztem még egy pár szót.

Külömben — sat sapienti!

WICHMANN GYÖRGY.**)

*) R. M. azt állítja, hogy én a cikkemben «egyetlen adatot sem» közlök arra, hogy a köznyelvi *sz* [*s*]-nek a moldvai csángóban *s* [*sz*], és a köznyelvi *z* [*z*]-nek *z* felel meg. Ezen állítása nem felel meg a valóság-nak, mert ugyanazon a 159. lapon, a hol röviden azt mondom, hogy «a köznyelvi *sz* és *z* hangok rendes megfelelői a moldvai csángó nyelvben nem *ś*, ill. *ž*, mint RUBINYI mondja, hanem *s*, ill. *z*», ugyanazon a lapon ezek a moldvai csángó példák vannak említve: Szab. *kerest*, *kerestèl*, Zsós. *kerestül*, Kal. *kerestül*, Szab. *pàràst*, *pustà*, *èl-pustà*, *èl-pustèl*, Zsós. *èl-kezd*, Kal. *èl-kezd*, és még, a 161. lapon: Szab. *bizàns'äg*. Ha tudtam volna, hogy R. M. ilyen példákra kíváncsi, talán többet is közöltem volna. Mert — higgye el — sok van!

***) Ezzel a vitatkozás be van fejezve. *A szerk.*

Kisebb közlemények.

Adalékok a magyar nyelv szövejtő szótárához.*)

14. **Bogyó** bacca, dial. *bogya, bugya, bolyó, bojó* stb. id.**)

Ezen szó a MUSz.-ban (459. l.) a következő rokonnnyelvi szavakkal van egyeztetve: f. *marja* bacca, lpN. *muörje* id., mdM. *mar* apfel; (összetételekben) beere, cser. *mör* erdbeere; beere, votj. *mulj* beere; nuss. BUDENZ szerint a m. *mogy, mogyo-* (SÁNDOR ISTVÁN, de vö. Nyr. XIV. 363) — valamint a votj. *mulj* — fu. **m_orj_o* alakból *r > l* cserével fejlődött volna (> **molgyo-, mogyo-*) valamint m. *szügy*, vö. f. *syrrä* margo; m. *hegy*, vö. f. *kärki cuspis* (cultri), apex acutus, cacumen montis. Csak az a baj, hogy a két utóbbi szóegyeztetés nagyon is kétes.

MUNKÁCSI ÁKE. 38. sz. a fent idézett magyar szót szintén a votj. *mulj* (zürj. *mol* összetételekben: *hur-m.*, *turi-m.* moos-beere, *Oxycooccus palustris*, permi *mul(i)*: *tor-m.* id.) és a cser.

*) L. XXXVI. 267, 470.

***) *m ~ b*, vö. m. *bagoly* = vog. *manzlä* eule, MUSz. 477. sz. — A *bogyó* ragos alak, BUDENZ szerint (MUSz. 460. l.) eredeti **m_o-* raggal. Lehetne fu. **γ_o* képzőt is föltenni, a mely azonos volna ebben a mordvin bogyonévben előforduló képzővel: mdE. *in^déj* (Alatyr város melletti erzä-mordvin nyelvjárásban, a melyben az eredeti *γ*-hang a szó végén változatlanul megmaradt). *in^déj* ,málna, *Rubus idæus*‘, vö. cser. *eyež, enož*, cserH. *aygaž* id.; votj. *ämež, ämež*, zürj. (WIED.) *ömädž*, o: *emidž* id.; vogKL. *ümis* id. (a vogul szó, úgy látszik, permi átvétel; az eredeti fu. *γ*-hang megmaradt a cseremiszbén (cser. *γ ~ ηg*, a mint több más esetben, eredeti fokváltozásra utal), a zürj.-votjákban *γ > m*, mint több más szóban, a mordvinban pedig *γ > n* a következő affrikata hatása alatt). Ugyanazon képző még fanevekben is található: mdE. *šelej, šelej* ,ulmus‘, f. *salava* (< **salava*) ,salix‘, vö. cser. *šolo* ,ulmus‘, m. *szil* id.

mör szóval azonosítja, de el van hagyva nála a finn *marja*, lapp *muörje*, valamint az ezekkel nyilván azonos mordvin *mar* szó, úgy látszik, nem azért, hogy ezekben az *l* hang helyett *r* van (hiszen a cser. *mör* szót elfogadja, sőt 173. l. az *r*-hangot eredetibbnek véli), hanem azért, mert a finn-lapp *-rj-* rosszul illelnek az újper. *mul* genus piri, pahl. *mur* stb. iráni szavakhoz, a melyekből a magyar, permi és cseremisiz szavakat származtatja, valamint még ezeket: vog. *morež* gelbe sumpfhimbeere, моронка, osztj. *mūrāχ* id.)*

Először is nyilvánvaló, hogy a cser. *mör* = f. *marja*, lp. *muörje*, md. *mar*. A cseremisizben *-rj-*ből *r* lett, mint ezekben is: cser. *sör* kante, vö. f. *syrrä* id., cserH. *nörö*, weich. biegsam (RAMSTEDT), vö. f. *norja* biegsam. A finn, lapp, mordvin és cseremisiz szóval bizonyosan még azonos a zürj. *myr* ebben: *úr-myrr* (WIED.) schellbeere, *Rubus chamæmorus* (úr «sumpf», tehát *úr-myrr* tkp. 'sumpf-beere');**) *r* utáni *j* a permi nyelvágban nyomtalanul eltűnt, vö. votj. *var* sclave, diener, knecht = f. *orja* id. Tehát a cser. *mör* szónak nincs semmi köze a votj. *mul*i, zürj. *mol*, m. *bogyó* szavakhoz.

A MUNKÁCSITÓL idézett *Rubus chamæmorus*, моронка' jelentésű vogul-osztják szó: vogÉ. *moraz*, *morež*, vogKL. *marēz* stb. | osztj. (KARJALAINEN 142. l.) *mūrāχ*, *mōrāy'k* stb., megint egészen külön szó, mely ezekkel a balti-finn szavakkal kapcsolandó össze: f. *muuran*, g. *muuramen*; *muurama*, *muurame*, fK. *muuroan*, fA. *muuroi*, fÉ. *murak*, g. *muraku*; *murakas*, g. *muraka*; *murikas*; *müre*, g. *mürme*, fV. *muraga* *Rubus chamæmorus*. Ezeknek egymásközötti és a vogul-osztják szóhoz való viszonyáról sok mondanivalóm volna, de arra itt nincsen alkalmas hely. Csak azt akarom még megjegyezni, hogy ezen bogyónév a szamojédban is előfordul: jurák-dial. *maraga*, jensiszej-dial. *moragga*, tavgy-dial. *mura'ka* 'Rubus chamæmorus', a melylyel HALÁSZ NyK. 24: 445. a magyar *bogyó* és a többi BUDENZTÓL vele egyezett szavakat hibásan összevetette.

*) Pótlásaiban, ÁKE. 646. l., MUNKÁCSI a magyar és a permi lágyított *l*-re is fordítja figyelmét: «a közös *l* a zürj. *mol*, votj. *mul*i és magy. *boly-ó* (= *bogy-ó*) alakokban bizonyára közös alapú s talán az újper. *mul*-nak előzményével (vö. szkr. *mrđvī-ka* 'weintraube' ettől *mrđvī* fem. 'weich, zart, mild' (ÜHLENB. EtWb. 230) magyarázható (*l* < *ld*)». Tehát a zürjén-votjékban is *ld*-ből *l* fejlődött? Én arra nem ismerek semmi példát.

**) A finn *marja* szó megfelelője talán még ebben rejlik: zürj. *namyr* steinbrombeere, *Rubus saxatilis*, votj. *namer* id.

Tehát csak a votj. *mul̄i*, zürj. *mol* marad meg mint a m. *bogyó* megfelelője. De ezekkel meg egyeztetendő ennek az osztják szónak utórésze: *uər-məl* (déli-osztj., Demjanka), *ūir-məl* (keleti-osztj., Tremjugan), *ūir-met*, *ūir-mut* (északi-osztj., Nizjam), *ūir-məl* (északi-osztj., Kazym) ‚Ribes rubrum‘ (KARJALAINEN szerint idézett alakok, l. Zur ostjakischen lautgeschichte, I. = SUS. Toim. XVIII. 196. l.). KARJALAINEN az i. h. azt írja: «Das wort ist in den nördlichen dialekten schon fast vergessen, wie auch die unstable Ni[zjam] form erkennen lässt. Der vokal der ersten silbe in den südlichen dialekten ist wahrscheinlich in anlehnung an *uər* ‚blut; roter beerensaft‘ entstanden; die nördlichen formen können entweder in derselben weise erklärt werden, oder *ūi*, *ūi*- ist als direkt aus **ūi*- entstanden aufzufassen». De nyilvánvaló, hogy az előrészt éppen eredetileg a *uər* ‚blut‘ szó és hogy az osztj. *uər-məl* stb. ‚Ribes rubrum‘ tehát tkp. = *vér-bogyó* ‚blutbeere, rote beere‘. Az utótag magashangúsága hangilleszkedés folytán (a magashangú előtag szerint) keletkezett, különben az eredeti hátsó vokális a nizjami dialektusban még megmaradt, a *ūir-mut* mellékalakban. A déli-osztj. *t* (magánhangzók között ill. *ü*), tremjugani *l*, nizjami *t*, kazymi *l* a feltételezendő fu. lágyított *l*-hangnak (**l*) képviselője valamint pl. ebben az osztják szóban: *χūdam* (Demjanka), *k̄ūl̄am* (Tremjugan), *χūt̄am* (Nizjam), *χūl̄am* (Kazym) schläfe (KARJALAINEN 136. l.); az én följegyzéseim szerint: *χūk̄am* (Konda, déli-osztj.): *sēm-χ̄* schläfe, *k̄ūl̄am* (Jugan, keleti-osztj.): *sēm-k̄* augenlid, vö. f. *kulma*, *silmä-kulma*.*)

*) A mellett az osztjákban a fu. **l* = *i*, pl. ebben: *χōij̄am* (Konda), *k̄āij̄am* (Jugan) ‚asche‘ — az én följegyzésem szerint, vö. CASTRÉN, PATKANOV: *χōjem*, AHLQVIST (északi-osztj.): *χojem*, SZINNYEI, NYH. 145. l.: osztj. *χōij̄am*; vö. vogK. *khulem* (SZILASI) asche, vog. (SZINNYEI, NYH. 145. l.) *χul̄am*, *k̄ul̄am* id. (Ezzel a vog.-osztj. szóval — a m. *hamu* illet. a zürj. *kun*, tő *kunmi*-, *lauge*‘) szón kívül — szerintem még egyeztetendő f. *kulmu* *quisquillia* fœni l. *straminis*; zerriebenes heu, strohhalm, auskehricht: fu. alapalak **k_slm_s*). — A vogulban szintén kétféle hangmegfelelés létezik; az *l* mellett (a mint az idézett szóban és pl. ebben: vogÉ. *sälgi*, vogK. *sälgi*, vogAL. *sälli* spucken (vö. osztj. *süij̄am* id., fi. *sylkeä* id., lpN. *čolggat* id., zürj. *šelal*-id. stb.) *j* (*i*) is található (vö. MUNKÁCSI, ÁKE. 318. l.), a mely hang ugyanabban a szóban is *l*-lel váltakozik: vogKL. *pale* — vogE. *pajä*, vogAL. *pajä*, vogK. *päjä*, vogP. *paj* daumen, vö. votj. *pöli*, *pülē* stb. Valószínűleg volt fokváltakozásból magya-

A magyar 'bacca' szó régibb alakja tehát **m_ol'* volt.

Azonban ez aligha a fu. alakja. Több mint valószínű, hogy a fent tárgyalt permi-ugor szóval azonos ezen cseremiszi szó: cserK. *mudo* eine beere, «die hinter der Ufa wächst», heidelbeere, schwarzbeere (GENETZ, permi korm., krasznoufimszki ker.), *modā*, *motā* fekete áfonya, черника (Усебник), cserE. *modo* (BUDENZ), *mota*, о: *motā* (VASZILJEV), *modo* (ТРОИЦКИЈ), cserH. *mudā* id., Vaccinium myrtilus, és akkor fu. **m_oδ'* alakot kell föltennünk. A mint «Adalék a fu. δ'-hang történetéhez» című cikkemben (NyK. XXXVIII. 190—192.) kimutattam, a fu. -δ'-a cseremiszen *i-* (*i*)-vé vált, de a mellett van egy biztosan a δ'-csoporthoz tartozó cser. szó δ-vel, t. i. a magy. *hagy-* ige megfelelője: *kođem*; tehát itt is szintűgy lehet. A permi és valamennyi ugor nyelvben a fu. -δ'- és a fu. **l-* egyformán van képviselve; bennük (eleinte) **δ'*-ből *l'* lett.

Majdnem bizonyosnak vehető, hogy az itt tárgyalt fu. szó a fekete áfonya csuvas nevének utórészében rejlik: csuv. (anatri-dial.) *kətməl* (l. Csuvas szójegyzék, NyK. XXXVII.), *kətməl*, о: *kətməl* (MUNKÁCSI, ÁKE. 425. l.), *kətməl*, *kətməl* (AHLQVIST kéziratí szójegyzéke szerint, l. SUS. Toim. XXI. 149. l.), (virjaldial., ZOLOTN.) *kətməl*.) WICHMANN «Die tschuwass. lehnwörter in den permischen sprachen» című művében (= SUS. Toim. XXI.), 149. l. — a hol szintén a fent tárgyalt permi és cseremiszi szó azonosságára utal — a csuvas szót ezen votják szó átvételének tartja (a mint előtte már MUNKÁCSI NyK. 21: 121.): votj. *kudj-mul'i*, *kudj-mul'i* 'heidelbeere, blaubeere', de azt akadályozza a megfelelő baskir szó alakja: bask. *kürtmäli* preisselbeere, melyből kitetszik, hogy a csuvasban a *t* hang előtt *r* volt (vö. MUNKÁCSI, ÁKE. 425. l.). E szerint a csuvas szó eredetileg így hangzott: **kürtməl*. Hát micsoda e csuvas-baskir szónak előrsze? Talán arra lehetne gondolni, hogy az ó-permi nyelvben az áfonyának ilyenféle neve is volt: **gerd-mol*, tkp. 'vörös boggyó' (zürj. *gerd*, votj. *gord* vörös), vö. ész.-osztj. *virtti-rič* (AHLQV.) preisselbeere, tkp. 'vörös boggyó'. A csuv. *ö* ~ *o* = permi *e*, mint ebben: csuv. *pěrně* (virjál), *pěrně* (anatri); (AHLQVISTnál) *pěrnä* kosár = votj. *berño* braukufe; mühltrichter (zürj. *burnä* brun-

rázandó, valamint a megfelelő magyar *gy* ~ *j* váltakozás ebben: *bogyó* ~ *bojó* (Jász-Kúnság, Bodroghöz, Szeged). A gyenge fok egyedül a magyarban maradt meg ebben: *fajd* auerhahn, vö. vogN. *poltä*, AL. *poltä* id.

*) ZOLOTNICKIJ *ü*-je, mint rendesen, e h.: *ö*; AHLQVIST *ü*-je bizonyosan szintén úgy magyarázandó.

nen(eimer); getreidemass; gefäss); *) csuv. ε = permi o szintén az utóbbi szóban található. — A csuvas-baskir szót aligha lehet MUNKÁCSIVAL (ÁKE. 425, 564. l.) a m. *körtvély* ,birne' szóval azonosítani.

15. **Mogyoró** ,haselnuss'. — MUNKÁCSI Nyr. 13: 262, NyK. 21: 122. csuvas jövevényszónak magyarázta: csuv. *mājâr*, dial. (malo-karacsikini és jadriini nyelvj.) *mijâ* ,haselnuss'. Szintúgy GOMBOCZ új művében (Török jövevényszavaink 70, 93. l.). Csak az a baj, hogy a törökségben csupán a csuvasban található; a MUNKÁCSITÓL NyK. 21: 122. idézett szavak, mint GOMBOCZ i. h. helyesen megjegyzi, különválasztandók.

Azt hiszem hogy a magyar *mogyoró* két eredeti finnugor szóból áll és hogy az átvétel megfordított irányban történt.

Előrése a fent tárgyalt szó régebbi m. alakja: **mogyo*-, utórése pedig: *ró* < **roy* = északi-osztják *riχ* (AHLQVIST), o: *râχ* ,beere; auch *Vaccinium vitis idæa* (összetételekben: *piti-riχ* *Vaccinium myrtillus*, *piti* fekete; *virti-riχ* preisselbeere, *virti* rot), a mely szó a mordvinban is előfordul ebben az összetételben: mdE. *tšukštorov*, mdM. *tšukštâru* stb. johannisbeere, valamint valószínűleg még ezekben a megfelelő balti-finn szavakban: f. *siestar*, *siestari* *Ribes nigrum* (vö. f. *siestan*), fE. *sôster*, fV. *sôssar*, fVp. *sestri-kaine*, fL. *zustar*, vö. ész.-osztj. *šomši-riχ* (AHLQV.) schwarze johannisbeere — déli-osztj. *tšûp-tšê* (Konda), kel.-osztj. *tšop-tšêr* (Jugan) johannisbeere; vogÉ. *sosi*, vogL. *šqš*, vogK. *šâsi*, vogT. *šôšu* id., stb. (vö. MUNKÁCSI, ÁKE. 332. sz., PAAONEN, Die fu. s-laute I, 86. l.). A mordvinban is egy nyelv-járásban csak az *r* maradt meg: mdM. (penzai korm., gorodiscei ker.) *šukštâr*.

A jelentést illetőleg megjegyzendő, hogy a votják *mulî* nemcsak ,beere', hanem ,nuss' is (,bogyó; fás héjú gyümölcs: mogyoró, dió, makk stb.; ягода; орѣхъ», MUNK.) és hogy a magyar *bogyó* szónak is tágabb értelme van: *bolya*^o éretlen kis

*) Vö. WICHMANN a. i. h. 148. l. — Ott, valamint 153. l. (votj. *tšup* = csuv. *tšup*) W. úgy adja elő a dolgot, mintha én «Votják-török szögyeztetések» című értekezésemben (NyK. 32: 257. s kk.) azt állítottam volna, hogy ezen votj. szavak a csuvasból vannak átvéve. Ez nem helyes. A cikkem végéből (270. l.) elég világosan kitűnik, hogy az ill. votj.-csuv. szavakat összeállítottam a nélkül, hogy akkor meghatároztam volna, melyik az átvevő fél. Az utóbbi szót illetőleg különben nem oly biztos, hogy a csuvasban votják jövevényszó, vö. az én Csuvas szöjegyékemet a *tšup* szó alatt.

alma (Székelység), *bolyó* fejletlen paradicsomalma (Kassa), *bugya* gubacs (Göcsej; NySz., MTsz.), *bogyó* apró alma v. más gyümölcs; tsaliton, tserebokron termő kopáts, buga (SzD.).¹⁾

Tehát lehetséges, hogy a magyar **mogyo-* eleinte valamely mogyorós vidéken főleg vagy kizárólag a *Corylus avellana* gyümölcsének nevévé vált; a *mogyoró* pedig épp olyan összetétel, mint a votják *paš-mul'i* ,haselnuss', e mellett: *mul'i* ,nuss (beere)'.

A csuvas *mājār* ~ *mijrā* legközelebb ilyen alapalakra utal: **mājārā*, ez pedig egy régebbi **mojārāγ*, ill. **mujārāγ* alakból magyarázható: csuv. *ā* ~ *i* a *j*-hang előtt < **o*, ill. **u*, vö. csuv. *māj* ~ *mijā* (GOMBOCZ, Csuv. szój. 21. l.) ,nyak' = jakut *moj* id. (vö. jak. *majun*, alt. *mojān*, kirk. *mojun*, kaz. *mujān* id.); csuv. *ājā*, *ājāγ* (PAASONEN, Csuv. szój. 13. l.), *ājā* ~ *ijāγ* (GOMBOCZ 6. l.) ,álmó' = oszmR. *ujuku*, alt. tel. kirkR. *ujku* id., a csuv. *ā* a szó végén pedig < **āγ*, vö. csuv. *polā*, *pulā* ,hal' = kaz. stb. *balāk* id.; csuv. *γubā* ,kéreg, héj' = kom. oszmR. *kabāk* id.; csuv. *tīlā* ,tiló' = sor *talāk* ,instrument zum gerben' (VERB. 330). Ezen rekonstruált csuvas alak teljesen megfelel ezen föltételezendő ó-magyar alaknak: **mogyoroy* (ill. *u*-val), (vö. MELICH, NyK. 34:132. s kk., GOMBOCZ, Török jövevényszavaink 97. l.), vagy **mojoroy* (*j* [gyenge fok] ~ *gy*, vö. *bogyó* ~ dial. *bojó*), a mely alak átvételének tekintendő.

Még azt is számba kell venni, hogy a mogyorófa (*Corylus avellana*) az Urálon túl nem nő, sőt majdnem egész Ázsiában hiányzik.²⁾ Tehát nem is csoda, hogy a mogyorónak csuvas neve «a többi törökségben ismeretlen», valamint az se, hogy a csuvasoknak Ázsiából jövő elődjei azt az ősmagyaroktól vették át, midőn a magyarokkal és egyúttal a mogyorókkal megismerkedtek.³⁾

PAASONEN H.

¹⁾ Vö. mdM. *mar'* ,apfel' és ,beere' = f. *marja* ,beere', fH. *mari* beere, pflaume, kirsche, birne.

²⁾ Vö. KÖPPEN FR. TH., Geographische verbreitung der holzgewächse des europäischen Russlands und des Kaukasus II, St. Petersburg 1889 (= Beiträge zur kenntniss des russischen reiches und der angränzenden länder Asiens. Dritte folge. Band VI.) 162. l. s kk.: «fehlt . . . überhaupt in fast ganz Asien» (162. l.); «ostwärts kaum bis zum Uralgebirge, desgleichen auch nicht über den Kaukasus verbreitet» (163. l.); vö. PALLAS, II, 14. l.: «Eiche und haselstaude übersteigen das Uralgebirge nicht, sondern finden am fusse desselben ihre natürliche grenze».

³⁾ A magyar *n*-es és *ny*-es mellékalakokban: *monoro-*, *monyoró* stb. a szókezdő nazálisshoz való hasonulás mutatkozik, az utóbbiban valószínűleg a népetimológia hatása is: vö. *mony* ovum (vö. MTsz., NySz.).

16. Három finnugor bogyónév. — A m. bogyó szót BUDENZ MUSz. 459. a finn marja ,bogyó', lp. muörje ua., cser. mör ua., md. mar, umar' ,alma' és votj. muli ,bogyó' szavakkal állítja össze, MUNKÁCSI ÁKE. 172. pedig a votj. muli, zürj. mol, vog. morax ,sárga mocsári málna', osztj. morax ,moltebeere' és cser. mör szavakkal (az említett finn, lapp és mordvin szavak kihagyásával). Az utóbbi a bogyó-t és társait iráni eredetűnek tartja (vö. újper. mul ,genus piri maius et inspidum', yar-mul ,genus piri magni vilioris, nil sapientis', pahl. mur : yar-mur, zaza meröe; vakhī mür ,apfel'). A mint az alábbiból kiténik, mind BUDENZnél, mind MUNKÁCSINál tulajdonképpen három külön eredetű finnugor szó van egybeállítva.

I. M. bogyó, alakv. bogya, bugya, bojó, bolyó ,bacca', ,éretlen kis alma' (Székelyföld), ,fejletlen paradicsom-alma, a melyet ugorka közé tesznek el télire' (Kassa vid.), ,gubacs' (Göcsej, Somogy-m. Szöke-Dencs), vö. NySz., M'Isz.

vog. AHLQV. mel' ebben: virmel' ,rothe johannisbeere' (vog. AHLQV. vyr, vör ,blut, roth', MUNK.-SZIL. KL. tvür, blut', P. tvür, tvür' ,roth').

osztj. AHLQV. mal' ebben: K. vyr-mal' ,rothe johannisbeere' (osztj. AHLQV. vyr ,blut'); KARJ. mut, met, mät, mät', mät' ezekben: Ni. uirmut, uirnet, DN. uormät, Trj. "uirmät', Kaz. uirmät' ,ribes rubrum' (osztj. KARJ. Ni. uir', DN. uör, Trj. "uör' ,blut, roter beerensaft', Kaz. uirtü ,rot').

zürj. I. U. V. S. L. mol ,perle', P. turi-mol, L. nur-mol ,moosbeere' (turi ,kranich'; nur ,sumpf, morast'), GEN. OP. tor(ö)-mül(i) ua., WIED. marja-mol ,päonie (päonia officinalis)' (marja = ,Maria').

votj. muli, moli ,bogyó, fás héjú gyümölcs (mogyoró, dió, makk stb.), nur-muli ,moosbeere (vaccinium oxycoccus)', kudi-muli ,heidelbeere, blaubeere (vaccinium myrtillus)' (kudi ,heidelbeere als pflanze'), jag-muli ,preisselbeere (vaccinium vitis idæa)' (jag ,kieferwald'), WIED. kyaka-muli ,schellbeere (rubus chamæmorus)' (kyaka ,krähe'), paš-moli, puš-moli ,mogyoró' (paš, puš: paš-pu ,mogyorófa'); vö. MUNKÁCSI Votj. szót.

cser. KB. J. mü·dä, U. T. mö·dä, M. mü·dö ,heidelbeere, blaubeere (vaccinium myrtillus)', GEN. OP. mudo ,eine beere, «die hinter der Ufa wächst» (heidelbeere, schwarzbeere)'.

BUDENZ és MUNKÁCSI helyesen állítják össze a m. bogyó-t (< *mogyó) az idézett permi szóval,* a melyet én részemről a cser. mü·dä szóval egyeztettem (l. Die tschuw. lehnwörter = SUS.

*) BUDENZ csak a votják szót említi meg.

Aik. 21 : 149). A magyar, permi és cseremiszi alakok egyhangúlag egy eredeti szóközépi *-d'*-re utalnak (vö. SETÄLÄ A finnugor *d* és *d'* NyK. 26.). Igen valószínűnek tartom, hogy a vog. *vyr-mel'* és az oszjt. *vyrmal'*, *uirmut* stb. is összetétel, a melynek utórésze etimologiailag azonos a m. *bogyó-val*, az előrésze pedig = vog. *vyr* 'vér, vörös', oszjt. *vyr*, *uir'* stb. 'vér, vörös bogyólé' (a vog.-oszjt. szó tehát tkp. = «vörös bogyó»). Így értette az oszjták szót AHLQVIST is, a ki így írja: *vyr-mal'* és zárójelben a német «Blutbeere» szóval értelmezi. Föltevéünket támogatja az, a mit KARJALAINEN mond a szóbanforgó oszjták szó első szótagbeli magánhangzójáról, habár ő a szót nem is mondja összetételnek: «Das wort ist in den nördlichen dialekten schon fast vergessen, wie auch die unstable Ni. form erkennen lässt. Der vokal der ersten silbe in den südlichen dialekten ist wahrscheinlich in anlehnung an *uor*, blut; roter beerensaft' entstanden; die nördlichen formen können entweder in derselben weise erklärt werden, oder *ui-*, *ui* ist als direkt aus **ui-* entstanden aufzufassen» (I. KARJALAINEN Zur ostj. lautgesch. = SUS. Aik. 23 : 196).

A vog. *-mel'*, oszjt. *-mal'*, *-mut*, *-met*, *-mät*, *-mä'*, *mäl'* és a m. *bogyó* közötti magánhangzóviszonyokra nézve vö. pl. m. *fog* = vog. MUNK. K. KL. *†päñk*, T. *†põñ*, É. *†puñk*, oszjt. KARJ. *pëñk*, *põ'ñ'k'* | m. *jó* = vog. MUNK. KL. *tjämés*, KL. K. É. P. *tjämés*, T. *tjumas*; oszjt. KARJ. *jem* | m. *nyolcz* = vog. MUNK. KL. *†niollou*, K. *†niállqu*, É. *†niállqu*, *niol*, K. *†niol*: *niol-sot*, *nyolczvan'*, oszjt. KARJ. *niöl*, *niölšy* | m. *von* = vog. MUNK. *vän-*, *†voqn-*: T. *vänp*, K. P. *†voqnép*, oszjt. KARJ. *uän-*, *uän-*, *uän-*: DN. *uänep*, Ni. *uänep'*, DT. Kam. *uänep*. — A szóközépi mássalhangzókra nézve feltűnő, hogy az oszjtákban nem *j* (*ä*) (v. ö. m. *hagy* = vog. *χüli*, oszjt. *χaj-*, *χvi-*, finn *kadota*; finn *kutea* = vog. *χul'*, oszjt. *χui-*, *h'oi-*, I. SETÄLÄ i. h.), hanem *l'*, *a'*, *ä'*, *t* mutatkozik. De megjegyzendő először is, hogy a szóbanforgó szóban az oszjt. *l'*, *a'* stb. mellett a vogulban *l'* van, azaz: az eredeti **-d'*-rendes vogul képviselője, másodsor, hogy az eredeti **-d'*-megfelelője a szó elején az oszjtákban *j* és *l'*, a mely utóbbi, a mint SETÄLÄ (i. h. 437. l.) is megjegyzi, eredetibb (vö. finn *tuomi* 'prunus padus' = zürj. votj. *tem*, vog. *täm*, oszjt. *ium*, *iöm'*, *l'um*, *l'om*, I. SETÄLÄ i. h. 434—5). Az oszjt. *-mal'*, *-mä'*, *mät* stb. («bogyó») szóban az *l'*, *a'*, *ä'*, *t* hangot tehát (a *j* mellett) az eredeti **-d'*-képviseelőjének tarthatjuk. Hozzá tehetjük, hogy ugyanez a megfelelés valószínűleg megvan az oszjt. CASTR. *holt'* (= **pola'*?), PATK. *püt'*, *pütt'*, *talg'* (= m. *faggyú*, finn *paita*: *maha-paita*, vö. SETÄLÄ i. h.) szóban is.

A SÁNDOR ISTVÁNNÁL található m. *mogy* 'bacca', a melyet

BUDENZ és MUNKÁCSI is a **bogyó**-val és társaival állít össze, SÁNDOR ISTVÁN tudós elvonása (a **mogyoró**-ból), a mint azt SZILY (NAGYSZIGETHI) KÁLMÁN már régen (l. Nyr. 14 : 363—4) meggyőzően kimutatta.

II. Finn **marja** ,bacca in genere; beere' | észt **mari**, g. **mar'ja** ,beere, pflaume, kirsche, birne' (WIED.-HURT).

lp. FRIIS **muörje**, WIKL. Sv. *muörje*-, GEN. lpK. *tmärje*, K. *mürj*, N. *muorj*, A. *murj* ,bacca; beere'.

cser. KB. J. *mör* ,beere', U. T. *mör*, M. *mör* ,gartenerdbeere', KB. *koço-m.* ua., *izi-m.* ,walderdbeere (fragaria vesca)' (*koço* ,gross'; *izi* ,klein'), GEN. OP. *mör* ,erdbeere'.

zürj. WIED. *mür* ebben: *nur-mür* ,schellbeere (rubus chamæmorus)' (*nur* ,sumpf, morast').

vog. MUNK.-SZIL. KL. *tmögri*: *pul-m.* ,bogyó-fürt; beerenbüschel', *tmoriñ*, *möríp pil* ,fürtös bogyó' (*pul*, *pil* ,bogyó').

A finn, lapp és cseremisiz szavak már BUDENZnél (MUSz.) össze vannak állítva. Szerinte még a mordM. **mar**, E. **umar'** ,**alma**' szó is ide tartozik; összetételnek tartja (***u-mar'**), «melynek *u*- előrésze elsöben az «**alma**» jelölésére szolgált (talán benne rejlik a finn *omena*-nak alaprésze, úgy hogy *u-mar'* ebből való: *um-mar'*, *ummar'*)». Tekintettel a lív **umār** ,**alma**' szóra, a mely kétségtelenül összeállítandó az említett mordvin szóval (vö. AHLQVIST Kulturwörter 41, PAASONEN Kielellisiä lisiä 37), BUDENZ állítása aligha fogadható el.

A zürj. *mür* szó esetleg az alábbi (finn **muura**, **muurain** stb.) szóval is összeállítható. — Hogy összetétel-e a zürj. *namür* ,steinbeere (rubus saxatilis)' (= **na-mür* ?), votj. *namer* ua. (= **na-mer* ?), és ide tartozik-e az utolsó része (zürj. *-mür*, votj. *-mer*), azt már nehéz eldönteni.

A vogul szó («fürt-»)jelentésére nézve vö. pl. finn **rypäle** 1. ,traube' (LÖNNROT), 2. ,traubenweise wachsende beeren' (RENVALL), svéd **drufva** 1. ,traube', 2. ,weinbeere, traubenbeere', angol **grape** 1. ,traube, weintraube', 2. ,weinbeere'.

III. Finn **muurain** (-amen), **muurama** (-man) ,**rubus chamæmorus**; himbeere'; ,**rubus arcticus**; ackerbeere'; **maamuurain** ,**rubus arcticus**', **suo-m.** ,**rubus chamæmorus**' (RENVALL); aun. **muura** ua. (érett) (LÖNNROT) | észt **murak** (-ku), **murakas** (-ka) ,brombeere (rubus frut. L.)', ,schellbeere (rubus chamæmorus L.)', ,nordische himbeere (rubus arcticus L.)', **sõ-m.** ,schellbeere' (sõ ,sumpf'), **karu-m.**, **pöld-m.** ,ackerbeere (rubus cæsius L.)' (karu ,bär', pöld ,acker'), **mā-m.** ,knackelbeere (fragaria collina Ehrh.) (WIED.-HURT).

osztj. CASTR. J. **múrax**, US. **mórak**, OS. **môrenk** ,molte-

beere'; AHLQV. *morax*, *murox*, *mū-ryx* «(Erd-Beere) *Rubus chamæmorus*. F. muuran.»; PATK. *mūrax*, *mūrōx* (= *mūrōx*), *mūrux*, *mōrox* ,moltebeere (моронка)'; KARJ. DN. *mūrāx*, Ni. *mūrāx*, Kaz. *mōrāx*, O. *mōrāx*, V. Vj. *mōrāk*, Trj. *mōrāy*'k' ,sumpfbrombeere'.

vog. AHLQV. *morex*, *moraq*, *maryx* ,*rubus chamæmorus*'; MUNK. ÉV. *morax*, *†morēx*, KLV. *†mqrēx*, ALV. *†mōrēx*, KV. *†mārēx*, PV. *†mqrēx*, TV. *†mqraq* ,sárga mocsári málna (gelbe sumpfhimbeere; моронка)'.
 A mint KARJALAINEN (Zur ostj. lautgesch. 142) helyesen megjegyzi, az osztják szó nem tekinthető összetételnek (a «*mū-ryx*», *mūrōx* alakra vonatkozólag vö. fönt AHLQV. és PATK. adatait és még MUNKÁCSI ÁKE. 564). A szamojéd *mura'ka*, *moragga*, *maraja*, a melyet már CASTRÉN összeállított az osztják szóval, talán osztjából való átvételnek tekinthető (vagy ősrokon?)*) A tobolszki tatár *mrak*, a melyre Gombocz NyK. 32:196. és PATKANOV (osztj. szót.) figyelmeztet, valószínűleg vogul jövevényező.

A zürjén *mir* szóra nézve l. fönt.

Hogy van-e valami összefüggés, és milyen, szavunk és a gör. *μόρον*, lat. *mōrum* ,brombeere; maulbeere', or. *моронка* között, a melyekre MUNKÁCSI ÁKE. 173. figyelmeztet, azt nézetem szerint egyelőre bajos dolog eldönteni.

Érdekes mindenesetre, hogy a szóbanforgó finnugor szó ugyanabban a jelentésben (*rubus chamæmorus*) előfordul mind a finn, mind az obi-ugor nyelvekben.

WICHMANN György.

*) HALÁSZ véleménye szerint (l. NyK. 24:445.) az említett szamojéd szó és a m. *bogyó*, finn *marja* stb. (MUSz. 459.) ősrokonok.

VOCABULARIUM LINGUÆ ČUVAŠICÆ.

CSUVA S
SZÓJEGYZÉK

SZERKESZTETTE

PAASONEN H.

A FINNUGOR NYELVTUDOMÁNY TANÁRA A HELSINGFORSI
EGYETEMEN.

*A Nyelvtudományi Közlemények XXXVII. és XXXVIII. kötetének
melléklete.*

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1908.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

Négy-évi nyelvtudományi tanulmányutam alatt, melyet az 1898—1902. években a helsingforsi egyetem megbízásából különféle finnugor és török népekhez tettem, az 1900. év elején alkalman volt három hónapig a csuvas nyelv anatri-dialektusát tanulmányozni a szamarai kormányzóság buguruszlani kerületének északnyugati részében Novoje Jakuskinóban és más szomszéd falvakban lakó csuvasoknál, hol egy odavaló, írni és olvasni tudó, kb. 25 éves paraszt szolgált nekem tolmácsul.*) Ezen idő nagy részét a csuvas folklore gyűjtésével töltöttem, melyből kb. 10 ívnyi (még kiadatlan) anyagom van. E munka közben természetesen meggyarapodott a szógyűjteményem is, a melynek szerkesztésénél különben főképpen ZOLOTNICKIJ csuvas szótárát, a három első evangéliom csuvas fordítását, Razskazy iz Russkoj istorii na čuvašskom jazyké I. és a Pervonačalnyj učebnik russkogo jazyka dlja čuvaš⁵ című könyvecskéket, valamint BÁLINT és OSTROUMOV kazáni tatár szótárait tartottam szem előtt. Másfél évvel később, 1901 szeptember havában megismerkedtem felületesen még a kazáni kormányzóság szpasszki kerületének déli részében lakó csuvasoknak szintén az anatri-dialektushoz tartozó nyelvével, egy ottani Jeräpkino nevű falubeli paraszttal két nap alatt áttanulmányozván ZOLOTNICKIJ csuvas szótárának lényeges részét. Ezen nyelvjárás a vokalizmusban részben eltér az előbbitől. Főképpen az érdekes, hogy az *o*-t és az *ö*-t megőrizte; azonkívül, úgy látszik, az *ε* mellett *e*-je is van, a mely azonban oly keveset különbözik az *ε*-től, hogy én oly rövid idő alatt nem

*) Csuvas tanulmányaimról tüzetesebben szoltam egy finn nyelven írt cikkben SUS. Aik. XXI.

tudtam pontosan megkülönböztetni ezen hangokat, a miért is jobbnak találtam mind a kettőt ε -vel jelölni.

Ezen két nyelvjárásból készült szójegyzékembe fölvettem még azokat az első csuvas tolmácsom előtt ismeretlen szavakat és szóalakokat, melyeket a föntnevezett Učebnikban találtam.

Magától érthető, hogy jelen, oly rövid idő alatt készült szógyűjteményem nem tekinthető tökéletesnek. Mégis remélni bátorodom, hogy egyelőre, teljesebb csuvas szótár hiányában, némi hasznát vehetik a turkológusok, valamint a finnugor nyelvek kutatói is.

A csuvas nyelv hangjelölésében a Finnisch-ugrische Forschungen átírását követtem; mindamellett o -t és $ö$ -t használtam nagyon rövid (redukált), zárt, hanyag ajakműködéssel képzett o - és $ö$ -hangok jelölésére, a mely hangok a kazáni-tatárban is előfordulnak mint a köztörök u és $ü$ hangok megfelelői.*) Megjegyzem még, — minthogy AŠMARINNÁL a nyílt és a zárt u -hangok nincsenek megkülönböztetve — hogy az y a nyílt u -nak a jele, a mely az anatri-dialektusban rendesen a virjal-dialektus o -jának felel meg, és hogy az irodalmi források átírásában antiqua u -t használtam, minthogy nekem lehetetlen volt teljes biztossággal meghatározni, melyik hangról: a nyílt vagy a zárt u -ról van-e szó.

A csuvas jésítés és annak jelölése szorul még magyarázatra. A mindig egyformán erősen palatalizált $ś$, $ž$, $ťś$, $đž$ hangok mellett a többi mássalhangzóknál is némi jésítés vehető észre, mikor az ill. szótag sonansául valamely palatalis magánhangzó szolgál (kivéve az i -t). Ezen rendszeres jésítés — typographikus okokból — nincsen megjelölve. Azonban ha a jésített mássalhangzó olyan szótagban fordul elő, melynek sonansául valamely gutturalis magánhangzó szolgál, akkor a szokott ' jellel van ellátva. Ha ellenkezőleg néha — orosz eredetű szavakban — a mássalhangzónál palatalis magánhangzó után a jésítés hiányzik, arra szójegyzékemben az ill. szónál zárjel között figyelmeztettem. Vö. SUS. Aik. XIX₂, III—V. 1.

Egyöntetőség kedvéért az előttem ismert tatár szavakat is

*) AŠMARIN magyarázata (Mater. dlja izsl. čuv. jazyka 8, 12. l.), hogy a csuvasban az ill. o -hang «rövid nyílt o », az ill. $ö$ -hang «rövid nyílt $ö$ » volna, nem helyes.

átírtam a FUF. jeleivel akkor is, midőn nyomtatott forrásokat idéztem, úgyszintén RADLOFF és KATANOV stb. újabb szótárírók adatait a többi török nyelvekből is; a *ç*-t (o: *čš*) és *ž*-t (o: *čž*) mégis megtartottam. A BÁLINTnál előforduló *iu*-t, melynek hangértékével nem vagyok egészen tisztában, *äu*-val helyettesítettem.

Az alapszavaknál, a melyek alá származékaik be vannak sorozva, rendszeren idézve vannak kazáni-tatár, ill. miser megfelelők; ha pedig az ill. szó a tatárból nem ismeretes, valamely más török nyelvet idéztem, valamint különben sokszor akkor is, ha a tatárban szintén található. Így csak a csuvas nyelv török eredetű szókészletét akartam megállapítani, a későbbi tatár hatást külön el nem választva. A perzsa és az arab eredetű szavaknál — többnyire ZENKER szerint — idéztem a perzsa és az arab alakot; néha, különösen mikor az ill. szónak ilyen eredete már a korábbi csuvas vagy tatár szótárakban meg van jelölve, csak a per. (= perzsa) vagy ar. (= arab) megjelölést használtam. Az orosz eredetű szavaknál az orosz szó mellett a megfelelő kazáni-tatár alak is megvan, ha az ill. jövevényszó ebből a nyelvből is ismeretes. Hogy közvetlenül az oroszból vagy a tatár nyelv közvetítésével került-e a csuvasba, azt nem mindig könnyű eldönteni.

Tudvalevőleg a csuvasban néhány finnugor eredetű jövevényszó is található. Jóllehet, azt hiszem, némely új ilyen adatot is észrevettem, ezen etymológiákat itt mégis teljesen mellőztem, minthogy ez az idegen hatás még alaposabb és részletes kutatásra szorul. Egy pár olyan esetben, mikor az ill. szó a kazáni-tatárban is található, az idézett tatár szó előtt = jelt használtam.

Nagy hálával tartozom SZINNYEI JÓZSEF és GOMBOCZ ZOLTÁN tanár uraknak, a kik szívesek voltak a korrektúránál sok tekintetben segítségemre lenni.

Kangasala (Finnország) 1908 szeptember 14-én.

PAASONEN H.

Rövidítések.

altV. = V. VERBICKIJ, Slovarj altajskago i aladagskago narëcij türkskago jazyka. Kazan, 1884.

ASM. = N. I. AŠMARIN, Materialy dlja izslëdovanija čuvašskago jazyka. Kazan, 1898.

AsmBCs. = N. I. AŠMARIN, Bolgary i čuvaši. Kazan, 1902. (Különnyomat az «Izvēstija Obsčestva archeol., istor. i etnogr. pri Kazanskom univers.» czímű folyóirat XVIII. kötetéből.)

baskK. = V. KATARINSKIJ, Baškirsko-russkij slovarj. Orenburg, 1899.

BUDAG. = L. BUDAGOV, Sravniteljnij slovarj turecko-tatarskich narëcij. St.-Pétersbourg, 1869—71.

csagKún. = Šejx Sulejman Efendi's čagataj-osmanisches wörterbuch. Bearb. v. I. KÚNOS. Budapest, 1901.

csagVámb. = HERMANN VÁMBÉRY, Čagataische sprachstudien. Leipzig 1867.

GOMB. = GOMBOCZ ZOLTÁN, Csuvas szójegyzék. NyK. XXXVI.

GRÖNB. = VILH. GRÖNBECH, Forstudier til tyrkisk lydhistorie. Kjöbenhavn, 1902.

jak. = O. BÖHTLINGK, Über die sprache der jakuten; jakutisch-deutsches wörterbuch. St.-Petersburg, 1851.

kazB. = BÁLINT GÁBOR, Kazáni tatár nyelvtanulmányok. II. Kazáni tatár szótár. Budapest, 1876.

kazO. = N. OSTROUMOV, Tatarsko-russkij slovarj. Kazan, 1892.

kazSzp. = kazáni kormányzóság szpasszki kerületéhez tartozó Jurtkuli nevű tatár falvak nyelvjárása (saját följegyzéseim szerint).

kazV. = A. VOSKRESENSKIJ, Russko-tatarskij slovarj. Kazan, 1894.

kirgK. = Kirgizsko-russkij slovarj. Orenburg, 1897 (ill. Russko-kirgizskij slovarj. Orenburg, 1899).

MAGN. = V. MAGNICKIJ, Materialy k objasneniju staroj čuvašskoj věry. Kazan, 1881.

misBug. = szamarai kormányzóság buguljmai kerülete nyugati részében lakó miser-tatórok nyelvjárása (saját följegyzéseim szerint).

misN. = nižnij-novgorodi kormányzóság sergači kerületében lakó miser-tatórok nyelvjárása (saját följegyzéseim szerint).

oszmB.-M. = BARBIER DE MEYNARD, Dictionnaire turc-français, Paris, 1880—81.

R. (ill. RADL.) = W. RADLOFF, Versuch eines wörterbuches der türk-dialekte. St.-Pétersbourg, 1893.

RADL., Phon. = W. RADLOFF, Phonetik der nördlichen türk-sprachen. Leipzig, 1883.

Razsk. I. = Razskazy iz Russkoj istorii na čuvašskom jazykě. I. Kazan, 1882.

SZBOJEV = V. SBOJEV, Čuvaši. Moskva, 1865.

tobGig. = GIGANOV, Slovarj rossijsko-tatarskij. St.-Pétersbourg, 1804.

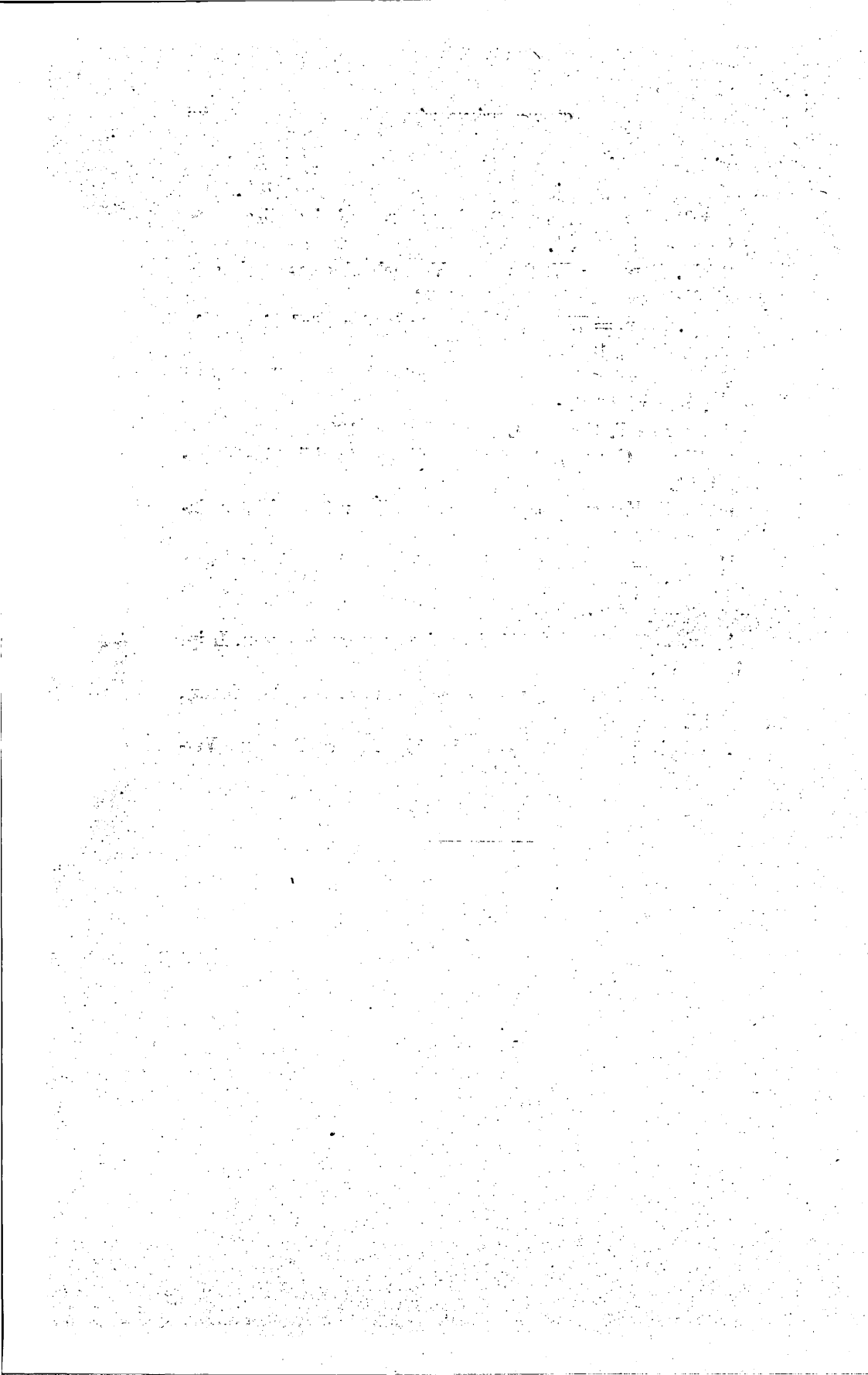
ur. = N. KATANOV, Opyt izslédovanija uränchajskago jazyka. Kazan, 1903.

Ucsebn. = Pervonačalnjy učebnik russkago jazyka dlja čuvaš. Izdanie pätoje Pravoslavnago Missionerskago Obsčestva. Vypusk pervyj. Kazan, 1898.

ZENK. = TH. ZENKER, Dictionnaire turc-arabe-persan. Leipzig, 1866—76.

ZOL. = N. ZOLOTNICKIJ, Kornevoj čuvaško-russkij slovarj. Kazan, 1875.

A többi rövidítést l. NyK. 35:244—247. és RADLOFF, Versuch eines wörterb. der türk-dialekte.

УБЪДЕ, Szp. уБЪДЕ majom | affe; vö. GOMB.

убѣшка, Szp. id. férj | ehemann, gatte; vö. GOMB. [tob. csag. ujrR. *abuška* alt (an jahren), der alte, greis; ehagemahl, ehemann; (tob.) mann, bauer; csagKún. *abuška* mann, gatte].

упра-, Szp. id. védni, védelmezni, oltalmazni | schützen, beschützen, beschirmen; *yzaldan tazelđen sizla upra!* (imából) [komR. *abra-*, jak. *abrā*].

upram szellem, a ki éjjel oltalmazza az embert | ein-
schutzgeist, der den menschen in der nacht beschützt; *y. irā*,
eza sizla, eza upra! (imából); vö. *tšyn-sizlan tyrā*.

upruk az állami föld vagy erdő használasáért fizetendő adó | die steuer, welche man für die benutzung der kronenerde oder des kronenwaldes zu zahlen hat [or. *оѣрокъ*].

upšur nagyevő, falánk ember | vielfrass, -fresserin [or. *оѣжора*].

upšurlan- mohón enni, falni | gierig, unmässig essen, fressen.

yr-, Szp. id. megőrülni | rasend werden; *yrnā jādā* veszett kutya | toller hund [kaz. etc. R. *az-* sich verirren; verführt, verdorben werden; alt. etc. R. *as-* sich verirren; *āza askan* (tel.) verrückt].

yra, Szp. id. láb (lábszárral együtt) | fuss (und bein); vö. GOMB. [kaz. *ajak*, soj. ujrR. *adak*, sor. kojb. etc. R. *azak*, jak. *ataz*].

uraj (*yra+aj*) palló | fussboden.

ura-kāli sarok (lábé) | ferse.

ura-pi.ǰǰā a lábfej felső része | fussrücken, rist.

ura-pussi kengyel | steigbügel.

ura rakás, halmaz | haufe; *UD(ā)-uri* szénaboglya | heuschober; *ylām-uri* szalmakazal | strohschober [tel. altR. *ūrā* heerde, haufe, schaar].

urala- boglyába rakni | schobern, aufschobern.

uraba, Szp. id. szekér | bauernwagen, телеѣра [kaz. *arba*].

uraba-pādi tengelyszeg | achsennagel, чека.

uraba-šāla küllő | radspeiche.

uram, l. *āram*.

urašši ontok | einschlag (beim weben), schussfaden [vö. krm. csag. oszmR. *arāč* webereinschlag, tob. csag. kel.-tör. R. *arkak* id., *arkak jip* die querfäden des gewebes, kaz. etc. R. *arkau* webereinschlag].

urašši-sippi belfonál | einschlagfaden.

urā, Szp. id. józan | nüchtern (nicht betrunken) [kaz. *ajāk*].

urāl- kijózanodni | nüchtern werden; *vāl saramren yrālnā*;
saram yrāl.ǰǰā.

urāχ más | anderer, другоѣ, иной; vö. *ujar-*; vö. GOMB.

[kazO. *ajārāk* разорванный, alt. leb. kirk. kking. oszmR. *airāk* gespalten, geteilt; (oszm.) anders].

urhalāx, Szp. id. hátszj | querrriemen, rückenriemen, черезсѣдельникъ, поперечникъ [kaz. *arkalāk*].

urxamāx tüzes, szeliditetlen ló | ungezähmtes, feuriges pferd; vö. MAGN. 253. [kazR. *arxamak* arabisches vollblutpferd turkmenischer zucht; überh. jedes gute pferd, csagKún. *erxmak* ausdauerndes, starkes pferd].

urlā, Szp. id. át, által, keresztül | über, querüber; *šiv y. kazarza jar!* vö. ASM. 223. [kazO. *ärlā* (kazB. s. v. *birlā*), mis-Bug. *arlā*].

urlā-pirlā ide-oda, össze-vissza egymás fölött, keresztben | hin und her, ungeordnet auf einander, kreuzweise, крестъ на крестъ, вдоль и поперекъ [kazB. *ärlā-birlā* hin und her].

urlā-sacā, *urlā-sak* az ajtó átellenében levő pad | die bank an der der tür gegenüber liegenden wand, нары.

urlās szélesség | breite.

urlā: *urlā-šāl*, *vārlā-šāl* zápfog | backenzahn.

urva árpa | gerste; vö. GOMB. [kaz. *arpa*].

urza marj (ló marja) | widerrist.

urza. Szp. id. özvegyember | witwer.

urza-šijn = *urza*.

urtxmāx, *urtxmāx-urtxmāssi* átalvető bőrtáska a násznagynál (*mān-karū*), melyben élelmiszert hord (egyik a mellén, másik a hátán lóg) | lederranzen bei dem *mān-karū* an der hochzeit [tob. csag. komR. *artmak* pucksäcke der pferde].

urttās, Szp. id.; *y-jāvās*, *y-jāvāza*, Ucsebn. 56. *urttās-jjvāza* gyalogfenyű | wachholder, можжевельникъ [kaz. *artās(-arāčā)*].

urttās-kajācā fajd | auerhahn, глухарь.

us- akasztani, felfüggeszteni | hängen, aufhängen, anhängen [kaz. *as*-].

uzāk: *y-žālyālā* konyafülű (eb) | mit hangenden ohren.

uzān- lógni, lelőgni | hängen; *unān janaxi uzānza tīrat* [sor. lebR. *azān*-, kirkR. *asān*-].

uzal, Szp. id. rossz, gonosz | schlecht, böse (Ucsebn. 87. ядовитый); vö. GOMB. [kaz. *usal*].

uzal-kāmva Ucsebn. 86. poganka (gombafaj | art pilz).

uzā haszon | vorteil, nutzen, польза [ujgR. *azāk*, csagR. *asik*].

uzālā, Ucsebn. 126. *uzālā* hasznos | vorteilhaft.

uślam, Szp. *uślam* nyeremény, haszon, kamat | gewinnst, zinsen, prozente; *y. an il, šilāx pylā!* [kaz. *aslam*].

uślamās vándorkereskedő, házaló | wandernder kaufmann, hausierer; *ar-pāza-uślamzi* ládáka táruló; *tšāzāk-uślamzi* esészék-et áruló [kaz. *aslamčā*].

usra-, Szp. id. nevelni | aufziehen, erziehen [kaz. *asra*-].

usrav: *u. iväl* fogadott fiú | pflegesohn; *y. γαρ* fogadott leány | pfegetochter; *usrav vārman* Ucsebn. 95. *поща*; vö. GOMB. [kazR. *asrau* erziehung].

uš-, Szp. *uš-* nyitni, kinyitni | öffnen, aufmachen [kaz. *ač-*].

uzäl- nyílani, megnyílni | sich öffnen [kaz. *ačäl-*].

uzä nyílt, nyitott; adakozó | offen; freigebig; *aläk u. az* ajtó ki van nyitva; *u. šin* adakozó ember [kaz. *ačäk*].

ušla-: *šu, ujan u.* vaját köpülni | buttern; *täm u.* agyagot taposni | ton schlagen od. kneten [csag. kel.-tör. Radl. *ašla-* leder gerben, *дубить кожу*].

ušlam: *u. šu* vaj | butter.

ušlaŋgä (kisebb) gyepföld, mező | (kleinerer) rasenplatz, öfönung im walde, *полянка*; vö. *äšne* [vö. *uš-*, *uzäl-*].

uzäm öszi vetés | wintersaat; vö. GOMB. [or. *osumь*].

užaj: *y. жуви* kemenceoszlop | der pfeiler am feuerherd.

uškän csoport, csapat, sereg, falka, nyáj | haufen, schar, schwarm, herde; vö. Máté IX, 36. [misBug. *uškän* id.].

ut, Szp. id. ló | pferd; vö. GOMB. [kaz. etc. R. *at*].

utlan- lóra ülni | zu pferde steigen, aufsitzen [kaz. *atlan-*].

yt-, Szp. id. lépni | schreiten [vö. kaz. etc. R. *atla-* id.].

ydäm, Szp. id. lépés | schritt [kazR. *adäm*].

ydala- Szp. l. *ylvala-*.

ydaman a két vezér neve a *šartmelle-vilani* nevű labdajátékban | name der anführer in einem ballspiel [kazO. *ataman* *начальникъ всадниковъ, атаманъ*].

udäkkä gyerekaltató-szó | ein wort, womit man kinder einschläfert; *udäkkä-udäkkä, nenne tu!* vö. ASM. XII. *utka* (kurm.) *качель*.

ydä (folkl.), Szp. id. sziget | insel; *šitmaldε ší, džä tinäs, yttän, džēn* — — *kar, džäk kilnə* (varázsigéből) [kazR. *atau*, oszmR. *ada*, csagR. *adak*].

udä, Szp. id., Ucsebn. 29. *udä, rudä* széna | heu; vö. GOMB. [kaz. tobR. *ut* gras, *kraut*].

ud-ujäγə, ud-ujäγ a hetedik hónap | der siebente monat.

ud-urī széna-asztag | heuschober.

utmäl, Szp. id. hatvan | sechzig; vö. *ylDä* [kaz. *altmäs*].

udu-udu így hívják a kacsákat | lockruf für die enten.

ü

üγə l. *ügə*.

ük-, Szp. id. esni, leesni, leszállani; leszállítani (árt) | fallen; sich senken, herabfliegen; (den preis) herabsetzen; *çaklä ijda-dän, ük pārdak!*

- üger-* leejteni; leszállítani (árt) | fallen lassen, fällen;
(den preis) herabsetzen, vom preise abschlagen.
- ügeritter-* (caus.) alkudni | feilschen, abdingen.
- ügem,* Szp. id. pászma (120 fonálból áll; minden matringban 8, 9 vagy 12 pászma van) | gebinde in einer strähne (v. 120 fäden).
- ücə,* *üçə,* Szp. *ücə,* Ucebn. 62. *üçə* füles bagoly | uhu; vö. Гомв. [sor. soj. bar. etcR. *ügü,* kirk. csagR. *ükü,* ujr. *ügi*].
- ügən-*, Szp. id. bänni, megbänni | bereuen [kaz. *ükən-*].
- ügətlə-* oktatni, inteni, tanítani | ermahnen, lehren, наставлять [kaz. *ügətlä-*].
- üləm* ezentül, jövöben | fernerhin, künftighin; *üləmrən* id.; *üləmən, džen* id.
- üvelən-* Szp. l. *üvalən-*.
- üvən-*, Szp. id. feldölni, felfordulni (pl. kocsi) | umwerfen (intr.); vö. *üpnə*; vö. Гомв. *üppən*.
- üvänder-* feldönteni, felfordítani | umwerfen (trans.)
- üpkə,* Szp. id. tüdő | lunge; vö. Гомв. [kaz. *üpkä*].
- üpkələ-* haragudni | zürnen, гнѣваться (Ucebn. 151. укорять, ронять) [kaz. *üpkälä-*].
- üple* Ucebn. 52. мякинница.
- üpnə,* Szp. id. hason, hasra | auf dem bauch, auf den bauch (Zol. плашмя, Магн. 233. внизъ лицомъ; vö. Máté XVII, 6.); vö. *üvən-*; vö. Гомв. *üppən*.
- üpnə-kus* lesütött szemű | mit niedergeschlagenen augen.
- üpnə-səvan* görvély | skrofeln, золотуха.
- üprə,* Szp. id. kis légy-fajta | blasenfuss (eine art kleiner fliegen), мошка.
- üprəm* makaacs, konok | hartnäckig, eigensinnig [or. упрям'ый].
- üre, dže* a szán v. szekér két oldalfája; a szán «szárnyai», melyek nem engedik feldölni | die seitenhölzer am schlitten od. wagen; die «flügel» am schlitten, die das umwerfen verhindern [kazR. *üräcä* id.].
- ürgen-*, Szp. id. renyhéskedni, lustálkodni | faulzen; vö. Гомв. [vö. kaz. *irən-*, oszm. tarR. *ürin-* faul sein, alt. etcR. *arik-* sich langweilen; ekel empfinden, überdrüssig sein; adR. *irgän-* widerwillen haben, abscheu haben].
- ürgev:* *əna ü. kilnə* lusta lett | er wurde von der faulheit angesteckt [vö. *ürgen-*].
- üs-*, Szp. id. nőni, növekedni, tenyészni | wachsen, gedeihen [kaz. *üs-*].
- üstər-* (caus.) növeszteni; nevelni | wachsen lassen; aufziehen, erziehen [kaz. *üstər-*].
- üzəmlət-* gyorsítani, előmozdítani | beschleunigen, befördern; *əsles əzə üzəmlətsə* *pir!*

üzömlö gyors, fürge; sebesen, gyorsan | schnell; *ü. laža* gyors ló; *ü. tšyp-, šüre-* sebesen futni, járni.

üzən-: *pajan aš üzənet* ma jól folyik a munka | heute geht es schnell mit der arbeit.

üzər, Szp. id. részeg | betrunken [vö. *üsrəl-*].

üsrəl-, Ucsebn. 151. *üzərəl-* megrészegedni | sich berauschen [vö. kaz. *isər-*, altR. *äzir-* id.].

üzər- Szp. id. köhögni | husten; Ucsebn. 151. чихать, кашлять; *pir-təppə* *ü.* torkát köszörülni | sich räuspern [vö. Asm. 101.].

üslək köhögés | der husten.

üt, Szp. id. test | Körper [kazR. *it* fleisch, kirgR. *et* id.; Körper].

üde-kəni böjt után az első húsevő nap | der erste fleischtag nach einem fasten, разговѣнье.

ütlə kövér, vastag | fleischig, dick.

ü. džük (*uj*+*tšük* = mezei áldozat, vö. MAGN. 25.) a *šinze* nevű, pünkösdi tájára eső ünnepen tartott áldozat | ein opfer, das während des *šinze* genannten festes um die pfingsten verrichtet wird; *šəmər-ü. džük* egy másik áldozat, melyet egy v. néhány nappal később tartanak, esőért | ein anderes opfer, das ein od. paar tage nach dem vorigen verrichtet wird; dabei wird um regen gefleht.

vak, Szp. id. apró | klein; *v. viləγ* kisebb barom | klein-vieh; *vac-yksa* aprópénz | kleines geld; *vak-təvek* kis holmi | kleinwaaren [kazB. *uak*, *əuak*, misBug. *wak*, bar. tobR. *uak*, oszm. krmR. *ufak*].

vacə, Szp. id. lék | wuhne, wake; vö. GOMB. *valak* [kazO., misBug. *bäke* id., (tatárul beszélő) Karataj-mordvinoknál *väke*].

vak-kuzə id.

valak malomesurgó, -csatorna, -vályú | mülhgerinne; vö. ZOL. 27. *volak* корыто, колода; vö. GOMB. *volak* жолобь [kazB. *ulak* futtertrog; rinne, csagR. *oyluk* rinne, kanal].

valaška, Szp. id. teknő, vályú | trog; vö. ZOL. 27. *volaska* id. [vö. *valak*].

valəm kis szénarakás | kleiner heuhaufen.

vales- osztozni, kiosztani | verteilen, austeilen [kazR. *älä.š-*].

valə, val' rész | teil, anteil, часть, доля; *al-vallə* vese; az áldozati állatnak azon részei, melyek az ill. istennek v. szellemnek vannak szánva | niere; opferbissen (welche der gottheit zugeeignet werden); vö. GOMB. [tel. barR. *ülü*, ujgR. *ülük* teil; vö. kaz. *ələš* id.].

välli (postpos.) végett, részére | behufs, für, для, ради; vö. ASM. 214.

van-, Szp. id. szétdarabolódni, töredezni, eltörni | sich zerbröckeln, in stücke gehen, zerschlagen, zerbrochen werden [vö. *vak*].

van' d'žək darabka, cserép | stückchen, scherbe; vö. ZOL.

25. ломкий; *kəlen. d'žε-van' d'žgə* üvegcserep | glasscherbe.

var¹, Szp. id. közép; has; belseje vminek | mitte (Ucsebn. 107. центръ); bauch; das innere eines gegenstandes; *varəm iradat* hasam fáj; *šyrda-varri* gyertyabél | kerzendocht; vö. ASM. 214. [kírg. tar. kom. etc. R. öz der beste teil eines dinges, das innere, herz, mark; vö. kaz. tob. TaraR. üzək das innere, das mark einer pflanze, eines baumes, der kern eines dinges; (tob.) bauch].

var-χirəm has | bauch; *man var-χirəm iradat* hasam fáj.

var-vazak belek, belső részek (testben) | die eingeweide, die inneren teile.

var-vitti hasmenés | durchfall, поносъ.

varla: *vižə-varla* éhgyomorral | mit nüchternem magen;

tydə-varla tele gyomorral | mit vollem magen.

var² hosszúkás nyílás, hasadék a földben, völgy | schlucht, kluft, оврагъ; Ucsebn. 94., ZOL. 25. долина; vö. Гомб. [vö. kaz. R. üzən niederung, tal, barR. üzön flüsschen, bach, kazO. üzän niedrig gelegen, kírgR. özön fluss].

vara, Szp. id. után | nach; *undan v. azután* | darnach, hernach [kazR. arə].

vara igen, igen bizony, igenis, úgy van; vagy úgy!; (kérésben) talán, netalán | ja, jawohl, gewiss, so ist's; ach so!; (in einer frage) etwa, vielleicht, развѣ.

varala-, Szp. *varla-* bepiszkolni | beschmutzen, марать.

varínkə tölcésér | trichter [or. *воронка*].

varcəštar- legyezni, lebegtetni | fächern, wedeln, махать [? kírgR. *šrya-* bewegen].

varlə egyetértésben, jó viszonyban | in eintracht, дружески; v. *pyrnaššə* [vö. *var¹*].

varda- faragni (fejszével) | mit der axt behauen.

vazak: *var-vazak* belek, belső részek (testben) | die eingeweide, inneren teile [kaz. etc. R. üzək das innere; vö. csuv. *var¹*].

vazan = *lybaška* [vö. *var²*].

vaska-, Szp. id. sietni, hamarkodni | eilen, sich beeilen [kaz. *ašək-*].

vaskat- (caus.) siettetni | zur eile antreiben.

vazək lejtős, meneteles | abhängig, abschüssig, abfallend.

vašmək Ucsebn. 122. полорій = *vazək*.

vat, Szp. id. epe | galle [kaz. üt].

vat- aprítani, zúzni, széttörni | kleinstbrechen, kleinstossen, zerbröckeln, zerschlagen; vö. *van-* [kazB. *uat-*, misBug. *wat-*].

vadā, Szp. id. öreg | alt (v. lebenden wesen), vö. *kivā*; vö. GOMB.

vadāl- öregedni | alt werden.

va, džak túlságosan savanyú, megsavanyodott (csak kenyér-ről) | allzu sauer, versauert (nur v. brode) [vö. *jūžā*].

va, džaklan- megsavanyodni | versauern.

va, džaklandar- megsavanyítani | versauern lassen.

verška ¹/₁₆ orosz rőf | ¹/₁₆ arschine [or. *εερυωκᾶ*].

vəl hirtelen mozgást v. mozdulást kifejező szó | ausdrück für eine plötzliche bewegung.

vəldərgε kis ezüstpénzek v. játékpénz-félék (*nyxrat*), melyek a drótból készült karpereczről lógnak | kleine silbermünzen od. spielmarken (*nyxrat*), die an dem von messingdraht gefertigten armband als zieraten hängen.

vəldərdεt- lebegni, lobogni | flattern.

vəler- l. *vil-*.

vəllε, Szp. id. méhkas | bienenkorb; vö. GOMB. *vəlla* [or. *υλεῖ*].

vəldəren, Szp. *vəldren* csalán | nessel; vö. GOMB.

vəl, džā l. *vəļ, džā*.

vər l. *šənə*.

var-, Szp. id. ugatni | bellen [kaz. *ör-*].

var-, Szp. id. fújni | blasen [kaz. *ör-*, sorR. *ügür-*].

vərgəzə, Ucsebn. 101. *vərgəs* fúvó | blasebalg.

vərüzə varázsló | zauberer, zauberin.

vəre- forni, főni | sieden, kochen [vö. altR. *üzū* heiss etc.]

vəret- (caus.) forralni | sieden machen od. lassen.

vəre-sálen meteor-féle | art meteor [vö. *vərə-*].

vəren, *vəren* kötél | seil, tau, канатъ, Ucsebn. 43. веревка [vö. kaz. *ür-* spinnen, flechten].

vəren-, Szp. id. tanulni | lernen [kazB. *əjrän-*].

vəret-, Szp. id. tanítani | lehren [kazB. *əjrät-*].

vərenε, Szp. id. juharfa | ahorn [kazB. *ərängə*].

vərel- megfázni | sich erkälten.

vari, Szp. id. forró | heiss; vö. *šərāχ* [vö. *vərə-*].

vəri-tšir Ucsebn. 102. горячка, тифъ (láz, hagymáz | hitziges fieber, typhus).

vərlε: *χāna-v.* vendégek | gäste [vö. ? kom. etc. R. *öz-gā* ander, fremd].

vərlək sövényrúd | zaunstange, zaunholz, querstange im zaune; Ucsebn. 41. пряclo [kazR. *örlök* die querstangen, die beim einzäunen über die gabelförmigen stützen gelegt werden].

vəzem l. *vəl*.

vəs, Szp. id., Ucsebn. 107. *vəzə* vég | ende; vö. GOMB. [kaz. *oč*].

- väs-*, Szp. id. repülni | fliegen; vö. GOMB. [kaz. *oc-*].
- väsken* kérkedő | prahler, prahlhans.
- väskenlen-* dicsekedni, kérkedni | prahlen.
- vat-* elperzselni | sengen, versengen, палить [kaz. *öt-*].
- vada*, Szp. id. apró | klein, мелкии; *vattan* *uvat* kis lépésekkel jár, tipeg | trippelt.
- vätlax* erdőcske, a melyben apró fák nőnek | ein waldchen von niedrigen bäumen.
- väl, väze* csipő | hüfte [kazR. *ocä* kreuz, hinterteil, alt. etc. R. *uca* id.].
- väj*, Szp. id. erő | kraft, stärke; vö. GOMB.
- väjlä* erős | kräftig, stark.
- väjlälan-* erősödni | stärken werden.
- väjzär* erőtlen, gyenge | kraftlos, schwach.
- väjä* játék; a fiatalok tavaszi táncmulatsága kint az utcán | spiel; die tanzunterhaltung der jugend im frühling im freien; *pylä-väjji* halivás | fischlaiche; vö. *vila-* [vö. kazR. *uin*, *ujg.* etc. R. *ojun* spiel].
- väjzöz* a muzsikus azon a táncmulatságon | spielmann an der *väjä* genannten tanzunterhaltung.
- väjät*, Szp. *värät* idő | zeit [kazB *bayät*, misBug. *wayät* < ar.].
- väcär*, Ücsebn. 45. *mäcär* bika, ökör | stier, ochs; vö. GOMB. [kaz. *ügöz*].
- väl*, Szp. id. ő; az | er, sie; jener; genit. *vanän*, etc.; plur. *vazem* ök | sie; vö. GOMB. [kaz. *ul*, genit. *anän*, etc.].
- väl-väl*: *kašma väl-väl avänat* a gyaloghíd ingadozik | der steg wankt.
- välä*: *väläran tarnä šin* a katonai szolgálattól megszökött ember, szökevény | ein aus dem kriegsdienst entlaufener soldat, der heerflüchtige; *välära-virvan* valamely szellem, «csatában elesett és a paradicsomba jutott szent» (*värzära vilze raja kajnä švestoj*) | ein geist: «ein im kriege gefallener und in das paradies gelangter heiliger».
- välva*, Szp. id. (kisebb) horog | (kleinere) angel; vö. Máté XVII, 27.; vö. *paramat* [oszmR. *olta* angel].
- väl, väze*, Szp. *väl, väze* ikra | rogen; *pylä-väl, väzi* halikra | fischrogen; vö. GOMB. [kazR. *üldäk*, misBug. *wäldäk*, tobR. *ultäk* fischrogen].
- vävär*, Szp. *vöbör* boszorkány («igen vastag, rézbottal jár-kál») | hexe («sehr dick, geht herum mit einem stab von kupfer»); *mana v. pusrä* lidércz-nyomásom volt | ich hatte alpdrücken; *vävär ujäga šijet* holdfogyatkozás van | es ist mondesfinsternis [kaz. *ubär*].
- vär-* megbabonázni, megrontani | hexen, behexen = *syl-*; *an vär šin šine, an syl šin šine!*

vār-var gyorsan, hamarosan | schnell, geschwind; *vār-var tumdirne živza pāraynā* Razsk. I, 17. gyorsan levetköztek; *vār-var daray šavārēngalā* forgolódjál gyorsabban!

vāray sokáig, hosszadalmasan, lassan | lange, langsam (adv.) [kazB. *ozak*].

vāran-, Szp. id. fölébredni | aufwachen [kaz. *ujan-*, kirg. etc. R. *ojan-*].

vārat- fölébresztteni | wecken, aufwecken [kaz. *ujat-*].

vārā, Szp. *vorō* tolvaj | dieb; vö. GOMB. [kaz. kirgR. *uru*, ujgR. *oṛā* id.].

vārla- lopni | stehlen.

vārā (növény)mag | same: *kandār-vārri*, *jadēn-vārri*, *kybāsta-vārri* [tar. kom. csag. ujgR. *uruk* samen (tar.); nachkommenschaft, verwandtschaft, geschlecht, csagR. *uruy* verwandtschaft, kirgR. *urū* geschlecht, kazR. *orū*, *rū* id.].

vārām, Szp. *vorom* hosszú | lang [kaz. *ozon*].

vārāmlan- hosszabbodni | länger werden, sich verlängern.

vārāmlat- hosszabbítani | länger machen, verlängern.

vārām-teḡgel Ucsebn. 36. скамья (pad | bank).

vārān- ragadni (betegség) | anhaften, anstecken (eine krankheit), ударяться, поражать (о болѣзни); *χirās-vārānni* pár napig tartó láz, mely «rossz széltől» ered | ein kürzeres fieber, das von einem «schlechten winde» herrührt [kazB. *orōn-* sich anstossen, anfallen].

vārga-: *āžām vārgat* (= *āžām šynat*) gyötörödöm, aggódom | ich quäle mich, ängstige mich; vö. Máté XXVI, 37: *ās vārganibe pit χujjōra pušlanā* началъ скорбѣть и тосковать; vö. ZOL. 26. *varga-* мучиться, беспокоиться.

vārā: v.-šāl l. *urlā-šāl*.

vārāḡ magszem, vetőmag | samenkorn, saatkorn; vö. *vārā* mag [kazR. *orlok*, komR. *urluk* same].

vārman, Szp. *vorman* erdő | wald; vö. GOMB. [kaz. *urman*].

vārś-, Szp. *vorś-* veszekedni, verekedni | zanken, streiten, sich schlagen, kämpfen [kazR. *orōš-* zanken].

vāržā, Szp. *voržā* verekedés, csata, háború | schlägerei, kampf, schlacht, krieg [kazR. *orōš* streit, zank, kampf, schlacht].

vārttān titkon, alattomban | insgeheim [vö. kaz. *urāntān*, misBug. *oronton* id.].

vāšt süvöltést, surrogást, zúgást utánzó szó | schallwort, das ein zischen, sausen, schwirren ausdrückt.

vāda közép | mitte; vö. GOMB. [kaz. tobR. *urta* mitte, der mittlere].

vādam közép nagyságú | mittelgross.

vāda-pūrne közép uj | mittelfinger.

vādan-, Szp. *vōdan-* szégyelni magát | sich schämen [krm. oszm. adR. *utan-* id.].

vādandar- caus. megszégyeníteni | beschämen.

vādār harmincz | dreissig [kaz. *utāz*].

vil-, Szp. id. halni, meghalni, megdögleni | sterben, krepieren; vö. GOMB. [kaz. *ül-*].

vələr- ölni, megölni | töten.

viləm halál | tod.

vil: *vil-tum-χajarə* olyan betegség, mely öngyilkostól, vízbe-füлтtől vagy más módon szerencsétlenül járt embertől ered | eine krankheit, die von einem selbstmörder, einem ertrunkenen oder einem sonst verunglückten herrührt; vö. *vilə* [kazR. *ülə* gestorben, tot].

vilə dög, holttest | aas, kadaver; vö. *vil* [kazR. *ülək* leichnam, leiche, der verstorbene].

vilkkə villa | gabel [or. *suuru*].

vir, Szp. id. köles | hirse.

vir-vir szentjánosbogár («ha magasra repül, akkor jól nő a köles (*vir*)») | goldkäfer, blattkäfer, божья коровка; «*vir-vir*, *vir pūlas pūzan*, *šūle kaj!*»

virtle-, Ucsebn. 133. *vittle-* bosszantani (nyelvvél) | necken (mit der zunge), дразнить [vö. kazB. *ürtä-* reizen, necken].

vis Ucsebn. 87. *moška* (kis légy-faj | blasenfuss, art sehr kleiner fliegen).

vis-, Szp. id. mérni, mérlegelni | messen, wägen [kaz. *ülčä-*].

vīze, Szp. id. mérték, mérleg | mass, wage [kaz. *ülčäü*].

vīzələ mérték szerint | nach dem masse; vö. Razsk. I, 40.

vīzo, *vīšə* három | drei [kaz. *öc*].

vīšəməš harmadik | dritter.

vīšəməš-kyn a tegnapelőtti nap | der vorgestrige tag; *vīšəməš-kynnə* (-*kundan*) tegnapelőtt | vorgestern.

*vit*¹, Szp. id. befedni, fedezni | decken; vö. GOMB. [oszm. ujr. *ört-* zudecken, zumachen, schliessen].

vidələk háztető | hausdach.

vidələk-χərri eresz, eszterha | vordach, traufdach.

vidənməlli takaró | decke.

*vit*², Szp. id. áthatni vmin (pl. a hideg), átütni, áttörni | durchdringen (z. b. die kälte, das wasser); *šiv vitrə adə vidər* a víz beszivárgott a csizmába [kazB. *üt-* hin-, durchgehen, passieren, vorübergehen].

vidər- fűzni (pl. gyöngyöt), befűzni (pl. czérnát) | auf-fädeln; einfädeln; *χəp-kušnə šip v.*; *šip šinə šərza v.* [vö. kaz. etc. R. *üt-* durchgehen, durchkommen etc., kazR. *ütkär-* durch etwas hindurchbringen; *šəpnə inä küzəndən ütkär* fädle den faden ein!].

- vidar* át, keresztül | durch; vö. ASM. 215. [vö. *vit*-²].
vidar-kyrānagan átlátszó | durchsichtig.
vi,đžāgan Ucsebn. 100. острый (éles | scharf) [kaz. *ütken*].
vide, Szp. id. istálló | stall, конюшня; *tšžā-vidi* tyúkol |
 hühnerstall, курятник.
vidamlə fürge, gyorselméjű | behende, flink, pfffig, ловкий
 [vö. *vit*-].
vidamləx fürgeség, furfang | flinkheit, pfffigkeit; *çulana*
pirzan çunđālđ par, kalašnđ sāmaçāma vidamləçne par! (imából).
vidən- kérni, esengeni | bitten, flehen [kaz. *ütən*-].
vitle- Ucsebn. l. *virtle*-.
vitre, Szp. id. vödör | eimer; vö. GOMB. [or. *ведро*].
vila-, Szp. id. játszani | spielen; *vilaza jar*- (játékban) elvesz-
 teni, veszíteni | (im spiel) verlieren; vö. *vājā*; vö. GOMB. [vö.
 kazR. *uin*, ujj. etc. R. *ojun* spiel, kazB. *ujna*- spielen; vö.
 GRÖNB. 64.].
vilamallī játékszer | spielzeug.
viləç, Szp. id. barom, marha | vied; vö. GOMB.
vir-, Szp. id. aratni | ernten; vö. GOMB. [kaz. *ur*-, kirg.
 bar. etc. R. *or*-].
virān, Szp. id. hely; ágy | platz, stelle; bett; *virānne* helyett |
 statt, anstatt; *εβə kajəp ynən virānne* én helyette megyek [kaz. *urən*].
virānas- letelepedni | sich niederlassen, ansiedeln [kaz.
urānnaš-].
virās, Szp. id. orosz | russe; *an macər, virās kilət* ne sírjál,
 orosz fog jönni! (ezen szavakkal lecsillapítják a síró gyermekeket)
 [kaz. *urəz*].
virəzarni-kyn, Ucsebn. 78. *virəzəzni-kunə* vasárnap |
 sonntag.
virəs-çuxi bot. Ucsebn. 29. свербигузь [kazO. *urəs*
kukəssə].
virəsla oroszul, orosz nyelven | russisch, in russischer
 sprache.
virt-, Szp. id. feküdni | liegen.
virtkala- iter.: *virtkalaça süres* henteregni | sich wälzen,
 валяться, Ucsebn. 133.
viš-, Szp. id. éhezni, éhesnek lenni | hungern, hungrig sein
 [kaz. etc. *ač*-].
vižə, Szp. id. éhes | hungrig [kazR. *ač*].
vižə-kus sóvár | gierig.
višləç éhség | hunger; *višləçpa vil,đžə* éhen halt meg |
 starb des hungers.
vyla- olvasni | lesen.
vylə: *jəvəs vulli* fatörzs | baumstamm; *təva,đžə vulli* csép
 nyele | griff des dreschlegels.

vyn, *vynnā* tíz | zehn; vö. GOMB. [kaz. *un*].

vynā ¹/₁₂ pászma (*sāvā*) | ¹/₁₂ пасмо (*sāvā*).

vyphān szélben járó falánk szörny, mely betegségeket okoz | ein böser geist, ein gefräßiges ungeheuer, das im winde sich bewegt und krankheiten verursacht [kaz. *uphān*].

vyphānlā: *v.-anzārt* valamely még az előbbinél is rosszabb szellem | ein böser geist, der noch schlimmer als der *vyphān* ist.

vus Ucsebn. 88. воскъ (*viasz* | wachs); vö. *āvās*.

vyš kocsi- v. szánrakomány | fuder [or. *ošš*].

vyžar, Szp. id. kemény (fa) | hart, schwer zu spalten und hauen (vom holz); vö. ZOL. 27. *vožar* свилеватый.

vyt, Szp. id. tűz | feuer [kaz. *ut*].

vydama (*vyt-ama*) tűzanya | fuermutter, mutter feuer.

vyt-pušši tüzés üszök | feuerbrand.

vyt-tšyla, *-tšyl'* tűzkő, kova | feuerstein.

vydā tűzifa | brennholz [vö. kaz. *utān* id.].

vydāš vízi nimfa | wassernymphe.

vu. pžax a tűzhely két végén levő mélyedés v. gödörke; az egyikében (*vyt-vu. pžaxxi*) ég a tűz, a másikába (*kāl-vu. pžaxxi*) teszik a hamut; tűzhely a földön | zwei vertiefungen an den beiden enden des herdes, die eine für das brennmaterial, die andere für die asche; feuerstätte auf dem felde; Ucsebn. 101. *timarža vu. pžaxxi* горнь (kohó | esse); vö. GOMB. [kazB., kazO. *učak*].

SZÓMUTATÓ.

(A számok a lapot jelentik. Az összetételek az előtag, az igekötős igék az igező alatt vannak csoportosítva.)

A

- ablak 58, 190. — tábla 58, 190, — üveg 58, 190.
 abrak 102.
 abroncs 70.
 aczél 51, a melylyel ki-
 esiholnak 141, 178.
 ács 106, — olni 60.
 ádám-csutka 87.
 adakozó 21, 158, 195.
 adni 93, el— 128, meg—
 (magát) 93, össze— (ma-
 gát vkivel) 138.
 adó 75, 93, 193, — sság
 93, 172.
 adományozni 111.
 áfonya: fekete á. 51, ham-
 vas á. 51, vörös á. 67.
 ág 31, 173, — as 31, 173.
 ágazni: el—, szét— 173.
 aggastyán 59.
 aggodalom 185.
 aggodni 74, 101, 185, 201.
 ágy 203, (függő) 116, — as
 23, — azni 115, — nemű
 135.
 agyag 165.
 agyar 7.
 ágyék (lő á —ka) 76.
 ágyú 171.
 agyvelő 88.
 ahá! 188.
 ajak 175.
 ajándék 94, — ozni 93.
 ajtó 3, — félfá 21, — kilincs
 104, — sark 166.
 akácfa 192.
 akadályozni 57, meg— 179.
 akadni: bele— 58, 82,
 fenn— 129, meg— 8,
 37, 58, 184, rá— 129,
 167.
 akár: a. ki 72, a. mikor 43.
 akar: —at 17, —ni 126.
 akasztani 129, 194, föl—
 155.
 akasztófa 155.
 al: —á 1, —att 1, —fel
 78, —kar 173, —ul 1, 4.
 alacsony 83.
 alak 163, —ú 163.
 alap 91, —osan 162.
 alattomban 201.
 áldani 95.
 áldás 95, 170.
 áldozás 189.
 áldozat 63, 197.
 áldozni 80, 189, 190.
 áldozó 94, —ünnep 189,
 190.
 alélni: el— 13, 14.
 alig 6, 188.
 alj 1, 162.
 alja 82, 132.
 alkalmas 14.
 alku 57, —dni 196.
 áll 21, —csont 21, —ka-
 pocs 21.
 állani 166, meg— 164, 166.
 állapodni: meg— 57.
 állhatatlan 27.
 állítani 51, meg— 164.
 állj! 187.
 állvány 155.
 alma 93, 192, —fa 93.
 álmodni 161.
 álom 13, 161.
 által 194.
 aludni 90, 139, el— (tüzről)
 50, ki— 129, meg— 139,
 (tejről) 166.
 aludt tej 166.
 am: —az 130, —ott 9.
 angyal 103.
 ángy 16.
 anyni 160, —t érő mint
 188.
 anya, 3, 4, —ám huga 5,
 —ám öcsce 75, —jegy
 174, —méh 52, —méh
 sejtje 25, —rozs 18.
 anyós 49.
 apáczá 84.
 apadni 177, le— 177.
 ápolni 99.
 após 49.
 aprítani 190, 199.
 apró 197, 200, —ra vag-
 dalni 173, —ság 164,
 —szőlő 26.
 ár 33.
 ár (= pfriemen) 8, 148.
 áradni 54.
 arany 18.
 arasz 152.
 aratni 203.
 arcz 104, 119, —ulat 119.
 árnyék 86, —olni: be— 58.
 árpa 194.
 áru 21, 128.
 árva 165.
 árvíz 23.
 arzenikum 90.
 ásítani 4.
 ásní 3, 180.
 ászokgerenda 25, 61.
 asszony 6.
 asztal 13, 57, 132.
 asztal 118, —kendő 118,
 —os 15.
 át 194, 202, —ellenben
 161, —járó 61, —kelő
 65, —látszó 166, 203.
 átkozni 18, meg— 18.
 atya 7, 8, —ám huga 5,
 —fi 51.
 avasodni: meg— 109.
 az 82, 130, 200, —idén 70,
 —on 39, 82, —onnal 66,
 —után 192, 198.
 áztatni 53.

B

- bab 100.
 báb 106.
 bába 10.
 babonázni: meg— 125, 200.
 bagoly 165, (füles b.) 196.
 baj 36, 144, —ba jutni 96, —os 57.
 bajusz 86.
 bak 78, 81.
 baktatni 32.
 baktopp 117.
 bal 125, —og 125.
 bálványkép 63.
 bánat 48, —os 48.
 bánni 196, meg— 196.
 bárány 108, (nőstény) 110, —ozni: meg— 108.
 barát 175, (szerzetes) 84, —kozni: meg— 175.
 barázda 60, —billegető 101.
 báreza 160.
 barna (világos b.) 40.
 barom 182, 203.
 bársony 94.
 baskir 110.
 bátya 105, —ám neje 16.
 batyu 138.
 becézni 9.
 becző 53.
 beca: —ben tartani 124.
 becsül: —ni 124, 188, meg— 124, —és 38, —etes 163, —etesség 177, —t 38.
 bégetni 84.
 begy 41, 97.
 béka 146, —fi 28.
 béke 57.
 békíteni: ki— 72.
 békóba verni 135.
 békülni: ki— 72, meg— 142.
 bél 15, 105, (belek) 198, —giliszta 144.
 belfonál 193.
 belső 15, belseje vminek 145, 186, 198.
 bélyeg 172.
 berek 112.
 béres 158.
 berkenye (piros b.) 103, —fa 103.
 bérkocsis 13.
 beszéd 33.
 beszélés 111.
 beszélni 56, 107, 119, 146, félre— 8.
 beszélgetni 56.
 beteg 187, b. lenni 187, —ség 187.
 betoldás (ruhában) 33.
 betű 115.
 bevágás (folyóparton) 148.
 bibicz 159.
 bika 200.
 bilines 119, —ekbe verni 119.
 billegni 126.
 birka 74, —bőrcezerő 169.
 birkózni 65.
 birni 107, el— 186.
 bírálni: meg— 188.
 bíró 176.
 bízni 145, meg— 52.
 bizonyára 107.
 bizonyosan 2.
 biztosan 2.
 bóbíta 162.
 bocsátani: meg— 61.
 bocska 144.
 bocskor 135, —zsinór 135.
 bog 164.
 bogács 50.
 bogár 69.
 boglya 57, 193, —ába rakni 193.
 bogó 138.
 bojt 22, 147, —os 83.
 bojtortján 71, 77.
 bokor 161.
 bolha 101.
 bolond 6, —okat beszélni 8, —ság 88, —ozni 88, —ozás 88.
 bolt 82.
 bolygótűz 191.
 bomlani: szét— 113.
 bontani: ki— 12, le— 18, szét— 18, 113.
 bontakozni: ki— 12.
 bonyolítani: bele— 8, össze— 6, 138, 184.
 bonyolódni: bele— 8, 184, össze— 6, 184.
 borítani 96.
 boríték 79.
 borjazni: meg— 101.
 borjú 101.
 borona 128, —álni 128.
 bors 100.
 borsó 100, (szögletes b.) 149.
 borulni: fel— 29, 79.
 borz 108.
 borzas: —sá válni 165.
 borzolni: fel— (szőrét) 166.
 boszorkány 200, —mester 167, 171.
 bosszantani 202.
 bosszú: —t állani 159.
 bot 94, 171.
 bozontos 83, 134, —sá válni 165.
 bozót 186.
 bődön 108, 182.
 bőfogú 56.
 bőgni 2, 86.
 bögöly 74, 102.
 bőjt 169, —nap 169.
 bőkni 117.
 bölcső 120, —rúd 122.
 bőr 120, 169, —kéreg 42, —tarisznya 156, —táska 194.
 bőség 95, 170.
 brekegni 70.
 bú 48, —bánat 125.
 bűb 162.
 búcsúzni: el— 123.
 búgni 64.
 búgatyú 68.
 bújóska 106.
 bukfcenget vetni 186.
 bukui (vízbe) 184.
 bunda 65, 165.
 bunkó 171, —s bot 73, 188.
 burgonya 192, —leves 192.
 burján 86.
 burkolni 185.
 burnót: —szelence 73, —tartó 148.
 búslakodni 48.
 bú-ulni 74.
 búza 172, —kenyér 75.
 buzdítani 168.
 buzgó 35.
 büdös 151, —ödni: meg— 151.
 bűn 138, —ös 138.
 büszke 89, —ség 89.
 bütyök 87.
 büvölni 171.
 büzleni 151.

Cz

- czékla 181.
 czél 60, —ozni 161.
 czérna 137.
 cziczkány 56.
 czigány 186.
 cziha 104.
 czikákolni 187.
 czineczogni 187.
 czinege 69.
 czipelni 118, 153.
 czipó 110, —talp 177.
 czirógatni 18, 141.
 czitera 173.
 czivakodás 159.
 czomb 97.
 czompó 51.
 czölöp 121.

Cs

- csábítani 16, 168, el— 7.
 csacsogni 34, 81, 102, 146.

csak 5, 68, 159, —már 159, —most 169, —úgy 159.
csáklya 93.
család 29, 72, 131, —név 52.
csalány 199.
csal: —ni 192, —ás 192.
csalogatni 16, 27.
csap 99.
csapat 195.
csapda 157.
csapni 41, 117.
csapongani: ki— 6.
császár 95.
császármadár 15, 45, 102.
csat 164, —tűje 164.
csata 200, 201.
csatak 81.
csatangoló 189.
csatlakozni 23, 140.
csattan: —ni 81, 146, —tani 178.
csattogni 151.
csavarni 100, rá— 185.
csesc 183, —bimbó 183, —es 183.
cselédék 158.
csendes 83, 176, —en 176, —edni: le— 27, 83, —íteni: le— 27, 83, —ülni: le— 29.
cseng-bong 178.
csenge: —ni 21, 145, 178, —tni 178.
csengő 34.
csép: —hadaró 130, 166, —nye 203.
csépelni 129, (lovakkal) 8.
csepp 172.
csepegni 172.
csepű 128, 190.
csere 192, —élni 192.
cserép 61, 198.
csésze 180.
csettenteni 178.
csév 133, —ező gép 48.
csibe 182, 183.
csiga 153.
csik 25, 154, —os 25.
csikland: —ás 70, —ós 70, —ozni 70.
csikó 41, 168, —zni 41.
csikolt 191.
csikorgatni 185, (fogát) 62.
csillag 134, (hulló cs.) 134, —os 53.
csillap: —odni: le— 27, 29, 53, —ítani: le— 83.
csillogni 21.
csinálni 171.
csinos 44, 45, 180, —odni 45.
csintalankodni 3, 8, 17.
csipa 111.

csiperke-gomba 131.
csipesz 37.
csipke: —alakú 181, —bokor 25.
csip: —ni 118, 182, —et 182, —etnyi 182, —kedni 118, —tető 42, 77, —ős 32.
csipő 200.
csira 56, —ázni 56, ki— 152.
csiripelni 187.
csitt! 180.
csizma 8, 120, —sark 63, —szár 76.
csoda 149, 156, —álni 33, 161, —álatosan 2.
csóka 180.
csókolni 171, 189.
csomó 92, 176, —t, —val kötni 176. —sódni: öszsze— 176.
csónak 72, —ázni 18.
csont 144, 149, —ocska (a boka táján) 93.
csoport 195.
csorb: —a 61, 148, —ás 149, —ítani 149, —ulni 148.
csoroszlya 151.
csótány 157.
csóvalni (farkát) 27.
csó 133, (kémény-) 87.
csőbőr 62.
csőkönyös 183.
csőpög: —ni 172, —tetni 172.
csőr 119.
csörgő récze 151.
csörögni 145, 185.
csörömpölni 83.
csücs 166.
csuka 135, (kis) 154.
csuklani 18, 24.
csukló 123.
csukni: be— 49.
csukódni: be— 50.
csunya 119.
csurogni 119, ki— 120.
csúszni 153.
csúszó-mászó 28.
csuvas 186.
csütörtök 66.

D

dadogó 171.
dagadni 42, föl— 79, 80, 151, 152, meg— 80, 152.
dagasztani 51, 135.
dal 31, —olni 31.
dallam 67.
dara 65.
darab 60, 61, 66, 158, —ka 198, —olódni: szét— 198.

darázs 120, 121.
daru 167.
de 155.
dédapa 7, 89.
dél 68, —szak 68.
déli 80.
démutka 178.
denevér 131.
dér 94.
derék 103, 111.
derékszög 168, —ű 168.
dermedni: meg— 47.
derű 190.
derül: —ni 190, —t 190.
deszka 40, —tető 189.
dévérkeszeg 141.
diesek: —edni 58, 200, —vő 88.
dicsérni 88.
dicsőség 88.
dinnye 6, 170.
díszes 32.
dísznő 124.
dob 94.
dobni 20, 95.
dobogó 157.
dolog 12.
dolgozni 12.
domb 121, 161, —ocska (gyepes) 161, 170, —os 161.
dongani 90, 103, 118.
dorombolni 87.
döbenni 5, meg— 5, 52.
döbenteni: meg— 52.
döf: —ni 117, —ós 117.
dög 202.
dögleni: meg— 202.
dölni 29, fel— 29, 79, 196, —össze— 18.
dönteni: fel— 29, 79, 196, le— 18.
döngeni 165.
dörgölni 117, 121.
dörögni 157, 165.
dörömbölni 144.
dörzsölni 121.
drág: —a 29, 33, —ulni: meg— 33, —ítani: meg— 33.
drót 106.
druzsza 8.
dűz 179.
duda 120, 150, —ás 150.
dudorodás 87.
dugni 186, be— 186.
dugó 99.
durranni 65.
durva 153.
dűslombú 83.
duzzad: —ni 154, —t 79.
dübörögni 63, 157.

E

-e 155.
 eb 2, 28.
 ébredni: föl— 201.
 ébreszteni: föl— 201.
 eddig 157.
 edény 114, 116, 188, (nyeles) 77, (nyírfa héjból) 167.
 édes 175, (émelyítőn é.) 105.
 ég 174, —színek 71.
 égér 78, 152.
 égerfa 137.
 egész 98, —nap 159, —en 145, —ség 124, 167, —séges 124.
 ég: —ni 141, (láng nélkül) 11, (lappangva) 28, —etni 141, 11, —és szag 11.
 egy 96, —edül 98, —ike 42, —korú 156, —re 20, 167, —szer 96, —szerre 34, —úttal 84, —ütt 96.
 egyen: —es 21, 177, —esen 21, 111, —es fa 113, —letes 168, —liteni 168, —lő 156.
 egyenesedni: ki— 76.
 egyenesíteni: ki— 76.
 egyesülni 23.
 egyetértésben 198.
 egyezmény 57.
 egyezni: meg— 57, 72.
 egyezővé lenni 156.
 egyformává tenni 156.
 éhgyomorral 198.
 éhezni 203.
 éhes 203, —ség 203.
 éj 133, —jel 133, (jövő é.) 6, —nap 159, —szaka 133.
 ejteni: le— 196.
 ék 116, —alakú 166.
 eke 2, 125, —szarv 2, —vas 125, az eke tisztító eszköze 59.
 ékes 16, —íteni 16, —ség 16.
 ekkor 71.
 ék 138, —es 138, 203, —esíteni 138.
 eligaz: —ás 31, —ó 31.
 e bé 45.
 elefánt 119.
 elég 92, 137, —endő 137, —telenné válni 112.
 elegyesen 54.
 elegytakarmány 102.
 eleinte 104.
 eleje 192.
 élénk 182.

élés: —kamra 74, 91, —verem 92.
 élesztő 132.
 élet 11, 108, 181, 182, —kor 11.
 elevenedni: föl— 182.
 eleveníteni: meg— 182.
 elhamarkodó 26.
 ellátás 187.
 ellen 45, —ezni 45, —ség 167.
 él: —ni 108, 166, —ő 182.
 elő 84, —bb 11, 84, —bbi 11, —fogat 13, —kelő 7, —re-hátra 55, —rész 84, —szoba 99, 112, 137, —tt 192.
 előny 92.
 első 96.
 elülvaló 192.
 élvezni 72.
 ember 11, 138.
 emelet 53.
 emelkedni 13, föl— 42.
 emel: —ni 28, 132, (emelő rúddal) 45, föl— 132, —ő rúd 80, 112.
 emez 129.
 emlék: —ezni 6, —ezet 6, 14, —ünnep 6, 31.
 emni 11.
 én 10.
 ének 31, —elni 31.
 engedelmes 18, e. lenni 99.
 engedékeny 73.
 engedni: el— 61.
 enni 136, 85.
 enyv 136, —ezni 136.
 epe 198.
 eper 51.
 építeni 47.
 épület 51, —váz 108.
 Equisetum 22.
 ér 80.
 erdő 201.
 erdei manó 5.
 eres 202.
 ereszkedni: le— 4.
 eresztetni 22, be— 80.
 érezni 123, 171.
 érinteni 118, 163, 170, meg— 163.
 érni 11, 104, el— 11, 137, meg— 11, rá— 11.
 ernyő (kocsin v. szánon) 79.
 erő 33, 44, 95, 200, —lködni 103, —tlen 44, 200.
 erős 44, 87, 94, 95, 137, 162, 165, 200, —íteni 44, —ödni 44, 200.
 erőszakot követni 109.
 —ért 77, 103, 149.
 értelem 161.
 éri 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

érteni 32, meg— 14.
 érzet 123.
 és 93, 155.
 esdekelni 27.
 esengeni 203.
 esetlen 84.
 eskü 106, 173, —dni 14, 173.
 esni 140, 195, (eső) 134, be— 110, el— 176, le— 195.
 eső 134, —féreg 13.
 est 61, —e 61.
 ész 6, 14, —re venni 171, —revétlenül 53.
 eszes 14, 26.
 esztelen 6, 14.
 esztergályozni 130.
 eszterha 202.
 étek 136.
 étel 136, 85.
 év 140, ez évben 70, —en-
 kint 140, —gyűrű 121.
 evesség 111.
 evezni 18.
 ez(en) 74, 129.
 ezentúl 196.
 ezer 103, e. menykő! 24.
 ezüst 63.

F

fa 29, —golyó 88, —gomba 15, —hasáb 107, 123, —labda 88, —lapátka 56, —nedv 46, 118, —rakás 146, —rügy 71, —tőke 60, 172, —törzs 203, —tuskó 106.
 fagy 165.
 fagy: —ni 149, —ott 149, meg— 11, 47, —asztani 149.
 fagygyű 182.
 fajt 59, 194.
 faj: —ni 19, 127, —dalom 19.
 fakadni 152.
 fakó 40, 189, —szürke 120.
 fakopáncs 191.
 fakulni 163.
 fal 124.
 falánk 105, 135, 193.
 falka 195.
 falni 193.
 falu 20, —véne 124.
 fánc 18.
 fáradni 103, el— 13, 19, ki— 13, 19.
 faragni 141, 198.
 farszati 13.
 farsik-esont 128.
 fark 55.
 farkas 61, 102, 171.

- farsang 139.
 fasz 157, 163, 176, 183.
 fátyol 96.
 fazék 188, 190.
 fázni: meg— 199.
 fecsegni 2, 81, 146, 183.
 fecske 181, (parti f.) 154.
 fecskendezni 96.
 fedél 50, —gerincz 176.
 fedezni 202.
 fedni: be— 50, 202, el— 50.
 fedő 50.
 fehér 113, 154, (a szem f.-e) 78, —edni 154, — lábú 113.
 fej 109, — alá való 109, —kendő 109, 127, —re való 53, —szita 52, — tető 82, 176.
 fejedelem 49.
 fejes 45.
 fejni 124.
 fejős: nem f. 38.
 fejsze 108, —fok 167.
 fejteni: fel— 129, le— (italt) 14.
 fejtődni: fel— 55.
 fekély 152.
 fekete 51, f. áfonya 51, —dni 51, f. rigó 55.
 fék: ezni 179, —telen 179, 189.
 feküdni 203.
 fél (oldal) 20, —re hajlani 155.
 fél (= 1/2) 142, 42, —kezű 184, féltökű 42, —féle 84, 163.
 feledékeny 84.
 felejteni: el— 84.
 félemlíteni: meg— 42.
 félénk 35, 42.
 feleség 6, f. húga v. öcsöse 107, f. nénje 49.
 felhő 96.
 félni 42, 152.
 felső 136.
 félszár 60, 83.
 felszín 136.
 féltékeny 67.
 feltűnően 2.
 felület 136.
 fenék 162, —járó küllő (gobio fluviatilis) 19, 65.
 fenkő 3, 40.
 fenődészka 81.
 fenyegetni 30.
 fényjelenség (éjjel) 71.
 fényleni 21, 27.
 fenyő (Pinus sylv.) 20, 46, 90, (Abies exc.) 185, —erdő 46, —toboz 16.
 ferde 74, 178.
 ferdülni: el— 10, 54, 178.
 féreg 52.
 férfi 5, — nép 22.
 férgesedni: meg— 52.
 férj 193, —em bátya 98.
 férni: bele— 150, el— 150.
 fertőztetni: meg— 17.
 fesleni: fel— 129.
 fest: —eni 98, 120, —ék 120, —ő 120, —őbuzér 37.
 fésű 109, 173, —lni 173.
 fészek 28.
 feszes 59.
 feszíteni: ki— 58.
 feszítővas 83.
 feszkelődni 45.
 fiadzani 142.
 Fiastyúk 3, 11.
 fiatal 66, 129, f. ember 9.
 ficzkádozni 157.
 figyelni: meg— 169.
 fing 101, —ani 101.
 fiók (állaté) 142.
 fitymálni 169.
 fiú 5, 19.
 fizetés 33.
 fizetni 176, meg— 176.
 fog 148, 62, —as 149, —as süllő 149, —fájás 149.
 fogadni 52, el— 34, szót f. 18.
 fogadott fiú, leány 195.
 fogantyú 40, 171.
 foghagyma 18, 191.
 fogház 163.
 fogni 170, be— 79, hozzá— 23, ki— 168, meg— 166, 170.
 fogó 37, 77, —eszköz 117, —vas 58.
 fogoly 102.
 fogva 86.
 fogy: —ni: el— 97, —asztani 97, —óban lenni 159.
 fojtani: meg— 106, (magát) 106.
 fok 60, 113, (tűfoka) 135.
 fokoz: —ni: le— 66, —tatni 66.
 folt 102, 114, —os 185, —ozni 114.
 folyni 29, 119, 157, ki— 165.
 folyó: cska 139, —part 36.
 folytonosan 167.
 folyvást 20.
 fonál 137.
 fonní 9, 22, 52, be— 138.
 font 65, 1/4 f. 182.
 fontolni: meg— 188.
 fordítani 100, 130, fel— 176, 196, meg— 159.
 fordulni 100, 131, fel— 29, 176, 196, meg— 159, vissza— 159.
 forgács 174.
 forgatni 100, 130, fel— 175.
 forgolódni 89.
 forgósél 131.
 forogni 77, 100.
 forralni 199.
 forrás 134.
 forrni 199.
 forró 151, 199, —ság 151.
 fos 99.
 fosni 181.
 föld 45, 133, 166.
 föle vminek 136.
 föl: —felé 143, —üről 143.
 fölfordítva 37.
 főni 104, 199.
 főnök 109.
 főnt 143.
 főrgeteg 165.
 fősvény 47, —ség 47.
 főveg 171.
 főzni 104.
 francia 47.
 freccsen: —ni 122, —ten 122.
 fricskázni 144.
 fűjni 199, (orrát) 150.
 fukar 47.
 fulladni: meg— 50.
 fullánk 119.
 fullasztani 102, meg— 50.
 fűlni: meg— 102.
 furcsaság 88.
 furfang 203.
 fúrni 100, át— 152.
 fűrő 100, 101.
 fűtni 189, (verseny) 14.
 fuvaros 13.
 fűvő 199.
 fű 77.
 fűggeszteni 129, fel— 194.
 függ: —ni 129, —ő 40, —ő ágy 116.
 függöny 58, —özni: be— 58.
 fül 40, (edényeken) 67, (gomb, kolomp f.-e) 135, czimpa 40, —es bagoly 196.
 fülemile 151.
 fürdő: —söprű 87, —szoba 89.
 fűrész 102.
 fűrge 197, 203, —ség 203.
 fűrj 110.
 fűrt 165, (növény-, bogyo-) 114, 141.
 füst 163, —bé menni 34, —nyílás 161, —ölmi 163.
 fűteni 53.
 fűtyüli: —ni 148, —ő 148 176.

fúzza 27, 44, 144.
fűzni 202, be — 169, 202,
fel 169.
fűzőszinór 57.

G

gabona 97, 170, — asztag
13, 57, — mérték 94,
— rakás 161, — szár 40,
— szem 97.
gágnogni 56, 81, 158
galamb 71, (házi) 75, (ör-
vös) 191.
galandféreg 144.
gálicz 114, 116.
gallér 140.
gally 130.
ganajtúró 90.
gáncsolni 51.
garatfók 97.
gát: — at kötni 98, —olni
57.
gavallér 20.
gazda 52.
gazdag 106, —ítani 106,
—odni 106, —ság 106,
170.
gázló 65.
gázolni 8.
geny 111, —edni 111, —es
111.
gereben 49, 65.
gereblye 74.
gerenda 96, —alkotmány
179, —sor 26, —ázat 108.
gerincez (hegy —, fedél —)
176.
giliszta (bél g.) 144, (földi
g.) 13, 84.
golyó 88, 107.
gomb 176.
gomba 68.
gombolni: be — 176, fel —
12.
gomboly: —ag 70, 135,
—odni 70.
gombolyit: —ani 135, fel —
129, —ó 32.
gond 48, 153, 185, —olat
153, —lni 153, —os 162,
—osság 170, —talan 57,
185, —ozni 99.
gonosz 33, 73, 163, 194.
gödör 21, 152, (folyó fe-
nekén) 9, 166.
gödröske (az úton) 80.
gömböly: —ded 79, —íte-
ni 184, —ödni 184, —ú
184.
Gönczöl szekere 3, 137.
göndör 71.
göngyölni 130, be — 183.
göngyölödni 131, be — 183.

görbe 54, 74, 75, 95, —dni
95, —hátú 95.
görbiteni 75, ki — 76,
meg 54.
görbület 74.
görbülmi 75, meg — 10,
45, 54, 95.
göres 4, 150, 164, 172.
görény 101.
görgetni 78.
göröngy 76.
görvély 91, 196.
göz 101, —fürdő 89, —hajó
72.
gözölögni: el — 48.
gubanczos 134, —sá valóni
165.
guggon ültő 75.
guggolni: le — 75, 83.
gumó 87.
gúny 87, —olni 87.
gutaitás 103.
guzsaly 124.

Gy

gyaláz: —ni 51, —at 50.
gyalog 142, —fenyű 194,
—hid 61, —os 142.
gyalom 90, 136.
gyalu 90, 116, 117.
gyapjú 134, —gomoly 63,
—keztű 97, —verő 156,
191.
gyapot 84.
gyarap: —odni 176, —íta-
ni 35.
gyáva 35.
gyenge 35, 90, 110, 200.
gyengíteni 90.
gyengülmi 90, el — 44, (szel-
lemileg) 32, meg — 35.
gyep 131, —föld 13, 195.
gyeplő 168.
gyér 112.
gyermek 9, 102, —nadrág
139, —sapka 56, —ta-
karó 136.
gyertya 143, —bél 198,
—tartó 143, 145, —vég
162.
gyík 56.
gyógyítani 16, 177, ki —
182.
gyógyulás 122.
gyógyulni: fel — 124.
gyom 141, —lálni 141.
gyomor 46, (százzrétű) 132,
—égés 67, 153.
gyors 197, —an 197, 201,
—elméjű 203, —ítani
197.
gyökér 170, —ezni 170.
gyöngy 1, 12.
gyötörni 158.

gyöttelelem 7.
gyötörödni 101, 158, 201.
győzni: le — 132.
gyufa 151.
gyűjt: —ani: meg — 170,
—ószér 71.
gyúrni 135, 192.
gyűjteni 106, 109, össze —
106.
gyümölcs 136.
gyűr: —ni: össze — 83, 84,
—ödni 60, össze — 84.
gyűrű 133.
gyűszű 108.

H

hab 68.
hábor: —gatni 57, —ú
201.
hadaró 166.
hadsereg 130.
hágni: föl 13.
hagyni 44, 100, (nyomot)
47, el 100, hátra 44.
hagymáz 199.
haj 144, —fonadék 138,
—fürt 71, —szál 144,
—válászték 144.
haj 182.
hajdan 9, 11, —i 9, 11.
hajlani 9, 97, (félre —) 155,
meg — 45.
hajlat 74.
hajlékony 9.
hajlítani 9, 75.
hajnal 154, —i csillag 154.
hajó 72.
hajtani 44, ki — 44, 152,
le — 75, meg — 9.
hajtatni 44.
hajtság 49.
hal 107, —csont 151, —
hólyag 41, —ivás 200,
—pikkely 50, —szálka
151, —tej 118.
halál 202, (személyesítve)
11.
halánték 165.
halász 107, —lé 154.
halaványbarna 120.
halkan beszélni 151.
hallgatni 18, 151, meg —
165, rá — 165.
halmaz 193.
halmazni 76.
halni 202, meg — 202.
hálni: el — 54.
háló 160, (vonó h.) 117,
121, kötöttű 25.
halom 76, 161, 171.
halott 57.
halványodni: el — 154.
hám: —iga 96, 128, —iga
alá való 98, —párna 25.

hamar 179, — kodni 198,
—osan 201.
hambár 111.
hámozni 154, le — 42.
hamu 63.
hamvas áfonya 153.
háncs 110, (megáztatott)
89, — csomó 163, sző-
nyeg 185.
hang 115, 183.
hangolni: föl — 12.
hangzani 21, vissza — 21.
hangya 70, —boly 70.
hány? 88.
hanyatt-homlok 37.
hányni (= okádni) 43.
hányni (össze-vissza) 175.
harag 136, —udni 136,
196.
harang 150, 178.
harántgerenda 61.
harapni 139, 172, el — 158.
harcra 140.
haris 59.
harisnya 184, —kötő 170,
szár 76.
hárítani: el — 122.
harkály (fekete) 45, (tarka)
55, 62, 191.
harmadik 202.
harmat 124.
harmincz 202.
harmónika 59.
három 202.
hárs 134, — fakéreg-bocskor
135, — fakéreg külső
rétege 49.
hártya 142.
has 46, 198, —menés 198,
menésben szenvedni
181, —on 196, —ra 196.
hasáb (fa-h.) 123.
hasadék 83, 142, (földben)
198.
hasadni 142.
hasítani 142, 181, ketté —
82.
hasítható 76.
hasonlítani 24, össze —
156.
hasonló 24, 188.
hasznos 92, 194.
haszon 92, 194, —talan 94.
hat 192.
hát (= tehát) 10.
hát 61, 142, 177, — gerincz
142, — lapja vminek 176,
—on 85, —ra 85, 78,
—ra felé 78, —szíj 194,
—tal 177.
hatalom 44.
határ: —barázda 28, —
szél 186.
határozni: meg — 111.
hatni: át — 202.

hatolni 37.
hátrál: —ni 177, —tatni
177.
hattyú 2.
hátsó rész 46.
hatvan 195.
havas 31, h. eső 81.
havasi sármány 165.
havazni 31.
ház 25, 72, 112, 143, — nép
29, 72, —sor 60, —tető
143, 202.
házaló 194.
házas: —ítani 10, —odni
10.
házi: —gazda 72, —ma-
nók 37.
hazudni 124.
hazug 124, —ság 125.
hebeg: —ni 170, —ó 171.
hegedés 127.
hegedű 77, —s 77, —vonó
117.
hegy 121, 171, —csúcs 171,
—es 148, 154, 166, —esi-
teni 148, —gerincz 176,
—oldal 171.
héj 50.
hely 161, 203, —enként
81, —esbiteni 163, —ett
203, —telenül 85.
helyezni 51, át — 78.
hemzsegni 28.
henger: —fa (a szövőszé-
ken) 45, —íteni 29.
henteregni 29, 203.
here 134.
herélt ló 52, 82.
hereméh 114.
hervadni: el — 11, 145.
hessegetni 74.
hét (= 7) 137.
hét (= woche) 11, —fő 173,
—köznep 2.
hetven 138.
heveder 115.
hevülni: föl — 35.
hiába 1, 31.
hiány 160, —t szenvedni
160.
hiba 1, 27, (a szövetben)
149, —ás 1.
híd 64.
hidas 108.
hideg 123, —elés 123, 149.
híg 148, 181, —ítani 148,
—ulni 148.
hím 7, —kender 109, —
méh 120.
himbál: —ni 126, —ódzni
22, 155.
hímezni 162.
himlő 147, 180, —oltó 180.
hímzés 146, 162.
hinni 12, 145.

hinta 22, 189, (állvánnyal)
156, —ázní 22, 126.
hinteni 114.
hintó 81.
hír 46, 119, 178, —es 178,
—esség 88, —lik 16, —
név 178.
hirtelen 115.
hiszen 12.
hit 161.
hitvány 90.
hívni 27, 181, meg — 27,
181.
hivatni: meg — 181.
hízelgni 27.
hizelgő 28.
híz: —ni 87, 114, —lalni
114.
hó 31, —fehér 146, —fu-
vatag 65, 114, —kása
117, —penhely 123, —talp
24, —talp lábszija 112,
—zivatar 30, 165.
hód: —ítani 99, —olni 99.
hogyan? 23.
hóhás 53.
hólyag 41, —zani: fel —
42.
hol? 15.
hold 190, új h. 190, —fo-
gyatkozás 164, 200, h.
udvara 190.
holmi 21.
holnap 18, —i 18.
holttest 202.
homályos 161.
homlok 129.
homok 39.
hónalj 48.
hónap 190, első 69, máso-
dik 69, 91, harmadik
110, negyedik 2, ötödik
139, hatodik 133, hete-
dik 195, nyolczadik 143,
kilenczedik 26, tizedik
31, tizenegyedik 190, tiz-
zenkettedik 112.
hopores 161.
hordágy 90.
hordani 28, 132.
hordó 80, 105.
horgadni 54.
horog 93, 200, h. visszája
v. visszahorga 62.
horony 18, 175, —gyalu
175.
hortyogni 34.
horzsolni 118.
hosszában 167.
hosszadalmasan 201.
hossz: —ú 201, —abbítani
201, —abbodni 201, —ú-
kás 167.
—hoz, —hez 94, 141.
hozni 24, 80.

hozomány 94.
 hölgymenyét 32.
 hőpörénés 164.
 hörpenteni 123.
 hűg 27, hűgom férje 65.
 hűgy 148, —hőlyag 41.
 hűgyozni 151, össze—(ma-
 gát) 148.
 hulladék 167.
 hullám 48, —zani 49.
 hull : ani : ki— 165, —ó
 csillag 134.
 hunyor 71.
 hunyorítani 37, 83, 87.
 húr 35, 45.
 hurezol : —ni 118, 153,
 —kodni 78.
 hurok 27, 86, (ostornyél
 végén) 99.
 hús 8, 56, —ételek 101,
 —os 114, —pástétom 50,
 —vét 89.
 húsz 137.
 huzat 104.
 húzni 174, föl— (emelő-
 rúddal) 45, ki— 67, le—
 (csizmát) 47, (bőrt) 128,
 vissza— 177.
 hűzödni : vissza— 177.
 hűzö : —háló 90, —szij (a
 szekerén) 160.
 hűlni : le— 123, meg—
 123.
 hűteni : le— 123.
 hüvely 25.
 hüvelyk (ujj) 109.
 hűvös 126, —ödni 126.

I

ide-oda 55, 194.
 idegen 32.
 idej 70.
 idestova 100.
 idő 114, 129, 188, 200, —
 járás 129.
 ifjú 9.
 —ig 86, 157, 160.
 iga 22.
 igaz 163, 177, 184, —i 184,
 —ítani 177, —ság 163,
 177, 184, —ságos 163,
 177.
 igen 104, 198, i. bizony
 198, —is 10, 198.
 igélni : meg— 93, 119.
 igézni : meg— 78.
 így 58.
 igyekezni 167.
 ijedni : meg— 12, 116.
 ijeszteni 12, 42, 116.
 iker 24.
 ikra (hal i.) 200.
 illatos 151.
 illedelmes 187.

illeszteni : hozzá— 123.
 illetlenül 85.
 illő 14.
 ima 63, —adni 63.
 ime 2, 9, i. ott 9.
 imént 92, az i. 169.
 ín 150.
 indulni : fel— 99.
 ing 64, (felső) 72, —bél-
 lés 8.
 ingadozni 200.
 inga : —ni 126, 182, —tni
 122.
 ingovány 82.
 ingerelni 24, 168.
 ingyen 1.
 innen 74.
 inni 12.
 inogni 49.
 inteni 196.
 iny 149, 173.
 ipa 8.
 iparkod : —ni 103, 167,
 —ó 12, 35.
 irány 23, 84.
 irgalmazni 139.
 irigy : —elni 14, —ség 67.
 írni 138.
 írő 190.
 is 155.
 ismerni 93, meg— 93.
 istálló 203.
 isten 173, i. bizony! 2,
 —emre! 173, —tisztelet
 63, i. veled! 123.
 iszap 28.
 iszonyú 42, —an 2.
 itatni 153.
 itt(en) 74.
 ív 191.
 ívás 200.
 ívödény (nyeles) 77.
 íz (= gelenk) 123.
 íz (= geschmack) 175, —
 lenni 175, —letes 175.
 izgatni : föl— 168.
 izz : —adni 157, —asztó
 pad 81.
 izz : —ítani 36, —ó 36.

J

jajgatni 27.
 járnai 144.
 jármű 95.
 járom 22.
 jászol 124.
 játék 200, —szer 160, 203.
 játszani 203, (hangsz.) 56.
 javítani : ki— 122, 177.
 javulás 122.
 jég 100, —csap 172, —eső
 100, —szem 100, —törő
 eszköz 95.
 jegy 93, —es 93.

jegyezni : el— 142.
 jel 93.
 jelen 71.
 jerünk! 8.
 jó 9, 19, 62, 73, 94, 187,
 jó! 31, —ízű 175, —ra-
 való 31, 73, —ság 19,
 —ságos 19, —szág 88,
 —szagú 151, —szívű 68.
 jobb (= dexter) 123.
 jól 9, 187, —lakni 166,
 —lakott 175, —lakott-
 ság 175.
 józan 193, —odni : ki—
 193.
 jönni 72, 105, be— 64, ki—
 171, vissza 159.
 jövő : a j. 84, —ben 196.
 juh 127.
 juharka 199.
 jutni : el— 137, ki— 137.

K

kabát 119, 179, (vászon-k.)
 153.
 kaczerkodni 77.
 kacska 71.
 kád 61, 62, 144, 147.
 kaka 56.
 kakas 10, —taraj 72.
 kakuk 75, fű 178, —kolni
 10, 75.
 kaláka 88.
 kalap 60, 147.
 kalapács 75, 88.
 kalapálni 173.
 kalarábé 106.
 kalász 110, —szálka 40.
 kalimpálni 145.
 kalmuk 56.
 kályha 68, —ajtó 105, —
 söprű 87, —tolóka 105.
 Kama 8.
 kamat 194.
 kampó 58, 131.
 kanál 61, —lal enni 123.
 kancza 66, —tej 68.
 kancsal 178.
 kantár 181, —fa 25.
 kánya 40.
 kanyar : —gós 74, —ó 37,
 —ogni 22, 75, —ulat 74.
 kapa 85.
 kaparni 46, 47, 191.
 kapaszkodni : bele— 140,
 hozzá 23, 138.
 kapcza 164, —ruha 108.
 képesolni 129.
 kapni 16, (vmi után) 46,
 (szájába) 57.
 kápocs 129, —vas 124.
 kápolna 179.
 káposzta 77, —torzsa 79,
 —vas 157.

kapta(fa) 56.
 kapu 34, — teteje 153.
 kar 48, —fa 59, —perez 125.
 kár 112, 122, 123, — os 115, 123.
 karász 59.
 kard 38.
 karika 192.
 karima 43.
 karmolni 182, 185.
 karó 101, 121.
 károgni 69, 178.
 kárton 109.
 kártya 59.
 kása 88, 101.
 kasza 130, —álni 140, —ál-
 láskor 136.
 kaszás-csillag 67.
 katona 114.
 kátrány 124.
 kátyú 83.
 kavarni: fel— 102.
 kazal 57, 193.
 kazán 51.
 Kazán 52.
 kebel 54.
 kecske 62, —bak 62.
 kedd 19.
 kekv 35, —elni 9, 18, 31,
 — encz 9, — es 9, 68, 88.
 kefelni (lent v. kendert)
 151.
 kék 71, —es 71.
 kékülni: meg— 71.
 kelepelni 83.
 kelés 29, 152.
 kelevény 135, 152.
 kelet 171.
 kell 73.
 kelletlen 44.
 kelni (a nap) 171, át— 61.
 kemenceze: —oszlop 195,
 —seprű 85.
 kemény 47.
 keményedni: meg— 47.
 kémény 87, 176, —záró 32.
 kén 79.
 kender (hím k.) 109, (mag-
 vas k.) 57, —kefe 151,
 —kéve 125, —köteg 142,
 —olaj 139, —seprű 184,
 —vászón 103.
 kendő 35, 127, 175.
 keneső 63.
 kengyel 28, 108, 193.
 kenni 117, 139.
 —ként 95, 117.
 kény 17, —elmetlen 57,
 —telen 17.
 kenyér 134, —háj 47, —
 szelet 181.
 kényeztetni 9, 17.
 képes 14, k. lenni 107,
 —ség 35.

képest (-hoz k.) 77, 116.
 képtelen 35, 161.
 kérdez: —ni 18, —getni
 162.
 kéreg 47, 50, (hársfa-k.) 77.
 kerek 131.
 kerék: —ág 64, —fal 171.
 kérek! 158.
 kereplő 146.
 kereskedő 77, 194.
 keresni 152.
 kereszt 36, —et vetni 118,
 —anya 47, —apa 47,
 —ben 194, —fa 125, 51,
 —gerenda 61, —út 31,
 —uteza 54, —ül 194,
 202, ül-kasul 100.
 keresztelni 80.
 kergetni 44.
 keringeni 131.
 kerít: —eni: el— 111,
 —és 130, (szálfa—) 54,
 —ő háló 117.
 kérked: —ni 58, 200, —ő
 58, 200.
 kérni 18, 63, 203, kérve k.
 158.
 kérő (leány-k.) 24.
 kérődni 62.
 kert 92, 115, 116.
 kerülni 170, bele— 54.
 kerülőt csinálni 131.
 kés 133, (melylyel szilán-
 kokat hasítanak) 78, —
 fok 167.
 keselyű 36.
 keser: —íteni 80, —ű 146.
 keskeny 5, —edni 5.
 kész 21, 35, —íteni 21, 35,
 171, —séges 73.
 két (kettő) 16, —élű 138.
 ketyegni 186.
 kéve 63, (len- v. kender-k.)
 125, —rakás 127.
 keveredni 54, bele 54,
 össze— 54.
 keverni 102, (kását) 31, (a
 fazékban) 82, (tésztát)
 51.
 kevert 54.
 keves 112.
 keves: —bedni 16, 177,
 —biteni 16, 112, 177,
 —ke 70, 101.
 kéz 3, —jel 172.
 kezde: —ni 109, —t 109.
 kezelni 171.
 keztyű 3, 97.
 Khina 73.
 ki 56, 172.
 kiabálni (a daru) 167.
 kiadás 97.
 kiáltani 70.
 kicsi 66, —ny 98.
 kicsapongó 22.

kicsoda I. ki.
 kiüledő 42.
 kígyó 132, —zni 22, 28.
 kilencz 164, —ven 164.
 kín 7, 36.
 kincstár 46.
 kínlódni 7.
 kínozni 7.
 kimővés 87.
 kirgiz 69.
 kis 98, 197, —kereskedő
 164, korú 66, —újj 62.
 kisérni 15, el— 15, 82.
 kísértet 86.
 kísérbíteni 98.
 kiszáradt 42.
 kitartó 186.
 kitűnő 62.
 kíváncsi 96.
 kívánni 126, meg— 173.
 kivéve 109.
 kívül 109, —ről 172.
 kőborló 189.
 kőze 128.
 kőcsag 74, 179.
 kocsonya 128.
 kodácsolni 56, 70.
 kohó 77, 204.
 kolbász 152, 172.
 koldus 63.
 kolompos 78.
 koma 75, —asszony 76.
 komló 41.
 komor 118.
 komp 108.
 konkoly 106.
 konok 79, 196.
 konyafülű 194.
 kopasz 75, 130, 144, —fejű
 75, —homlokú 143.
 kopaszodni: meg— 144.
 kopéka 108.
 kopja 119.
 kop: —ni: el— 133, —ott
 133.
 kopogni 144.
 kopolytű 125.
 koponya 109.
 koporsó 73, 173.
 koppanni 81.
 koppasztani: le— 42.
 kor 114, (kaszálás-k.) 136,
 —án (reggel) 17, —társ
 156.
 korál 85.
 korbács 91.
 koresma 50, —ázó 50.
 korlát 59.
 kormánylapát 66.
 korogni 179.
 korom 43, —fekete 25, 27,
 49, 161.
 korpa 47, 121, (fejen) 82.
 korsó 184.
 kos 155.

kosár 19, 73, 76, 83, 108,
—ka 97.
koslatni 65.
kóstolni 175.
kotolni 108.
kova 204.
kovács 168, —műhely 82,
—olni 129, (élesre) 173.
kovász 189.
kozák 52.
kő 188.
köcsög 86.
kőd 163, (melytől gabona
rozsdásodik) 14, —ős
164.
köhög: —ni 197, —és 197.
kölesön 74.
köldök 71.
köles 202.
költözni 78.
költés 97.
kölyök 142.
kölykezni 142.
könny 140.
könnyelmű 22.
könnyű 134.
könyök 180.
könyör: —ögni 158, 168,
—ülni 139.
könyv 63.
köpni 127.
köpül: —ni 190, 195, —ő
144, —őfa 51, —t tej 190.
kör: —ben 159, —ül 159.
körmölni 182, 185.
köröm 183.
körülbelül 20.
köszön: —ni 158, 171, —et
158.
köszörülni 40, 164, (tor-
kát) 197.
köszörűkő 40.
köszvény 127.
kötél 98, 199.
kötény 182.
kötni 138, fel - (a lábra-
valót) 124, hozzá 67, 123,
meg— 67, össze— 123.
kötő: fék 181, rúd
108.
kövér 87, 114, 197.
kövi szeder 97.
köz 53, —mondás 119,
—ött 53.
közép 198, 201, —nagysá-
gú 201, —új 201.
közel 139, —edni 139, —é-
ben 141, —i 139.
kréta 107.
kukac 52, —osodni: meg
— 52.
kukorékolni 10.
kulcs 135, —csont 177.
kullancs 121.
kumisz 68.

kunyhó 53.
kuruttyolni 70, 83.
kuszálni: össze— 138, 184.
kuszálódni: össze 6, 184,
kuzma 132, 171.
kút 109, 134, —fő 134,
—gém 157, —oszlop 158,
—ostor 158, —vödör
158.
kutatni 191.
kutya 5, 28, 62, 71.
küldeni 22.
küllő 193.
külön 190, —féle 163.
kül: —ső 136, 172, (a kéz
külseje) 177, —szin 136.
künt 172.
kűszöb 3.
küzdni 185.
kvártély 44.

L

láb 193, (első, az állatok-
nál) 48, a lábfej felső ré-
se 193, —ikra 46, —ra-
valót felkötni 124, —
sark 63, —szár 173, —
talp 95, 173.
labda 88, 112, 173, —játék
173.
laboda 86.
láda 6, 126.
lafatyolni 179.
lágycék 103.
lakat 135, —olni: be—
135.
lakni 166.
lakó: —ház, —szoba 112.
lakodalom 171.
lakoma 12, 118, 187.
lám! 35.
lámpás 49.
láncz 102, 119, —olni:
meg— 119.
láng 141, —vörös 37.
langyos 82, —odni 82.
lap: —ja vminek 81, —f-
tani 81, —os (fele) 81,
—ulni 81.
láp 82.
lapály 83, —os 176.
lapát 65, 66.
lapoczka csont 48.
lármázni 45, 65, 163.
lass: —an 23, 48, 201,
—anként 48, 98, —ú 86,
188.
látni 77, be— 32.
látzani 93, 171, úgy lát-
szik 16.
láz 157, 199.
laza 110.
leány 36, (vén l.) 140, —
kérő 24, 43.

lebeg: —ni 199, —tetni
122, 198.
lécz 144.
ledér 7, 22.
lefelé 84, (= vízmentében)
4, fejjel l. 37.
leg— 184, 186, —alább 17.
legeltetni 66.
legény 24, —ember 52.
légy 149, (kis l.) 196, 202.
legyezni 198.
lehellet 124.
lehetőség 33.
lejtő 178, (téli úton) 126,
—s 198.
lék 197.
lélegzeni 124.
lélegzetből kifogni 168.
lélek 25, 181, 188.
lelkesülni 35.
lelni 173.
len 26, —kefe 151, —kéve
125, köteg 142.
lencse 22.
lendíteni 122.
leng: —ni 126, —tni 126.
lenni 107, 108.
lent 4.
lép 125, 156.
lépeső 109, fok 113.
lepény 16, 32, 42, 94, 104,
111.
lépes: l. méz 59.
lépés 195.
lepke 82.
lép: —ni 108, 195, rá—
108, 156.
lesni 4, 150.
létezni 108.
létra 109.
levél 138, (fa-l.) 141.
leves 22, 154.
liba 50, topp 86.
lidérez 191, —nyomás 200.
liget 112.
lihegni 35, 168.
likacsos 69.
lim-lom 164.
liszt 135, harmat 14, —
mérték 94.
ló 82, 195, (tüzes) 194,
(másodfű l.) 31, —ra
ülni 195, —here 55, 82,
105, 180, —iga 41, 96,
—szerszám 78, 159, —
szőr 35, —takaró 8, —
vakaró 43.
lobog: —ni 199, —ó 20.
lóca 79, 113.
locs: —csanni 122, —ogni
145, —olni 122.
lódítani 122.
lógni 194, le— 194.
lógós 105.
lopni 201, el— 153.

lovagostor 91.
 lovasság 130.
 löcsalábú 54.
 lökni 187.
 löni 95.
 lubiczkolni 81.
 lúd 50, —talp 81.
 lüg 117, —os 117, —ozni 117.
 Iusta 30, 56, 90, 196, —álkodni 196.
 lüktetni 156.

Ly

lyuk 152.

M

macska 78.
 madár (vad m.) 55, —berkenye 103, —kalitka 55.
 mag 26, 163, 201, szem 97, 201.
 maga 34, —ától 161.
 magányos 192.
 magas 143, —ság 143.
 magasztalni 88.
 magyarázni 14.
 máj 98.
 majd (csak akkor) 169.
 majom 193.
 mák 87.
 mának 79, 152, 196, —kodni 78.
 makk 16.
 makranczos 152.
 malacz 124.
 maláta 113, —lé 15, leves 75.
 málna 41, —bokor 41.
 malom 9, —csatorna 197, —csurgó 197, gát 98, —rekesz 98, —tó 98, —vályú 197.
 mámor 88.
 mángorló-fa 26.
 manó (erdei) 5, (házi) 37.
 már 12.
 maradni 30.
 maradéksőr 55.
 marczangolni 172.
 marha 203, —vész 89.
 marj 194.
 marok 19, ba fogni 20, —nyi 19.
 mártani: be— 109.
 más 19, 8i2, 160, 193, —fél 142, —zk 160, —külömben 19, —világ 82.
 másod: —ik 16, —fű ló 31.
 mászni 153, 192.
 mazsola 26.
 meddig 160.
 meddő 38, 52.

medve 192, —talp (bot.) 107.
 még 158, m. csak 17.
 megállapodás 57.
 megállj 187.
 megbízható 145.
 megboldogult 57.
 megegyezés 57.
 meggörbült 54.
 meggy 186, —fa 186.
 megint 55.
 mégis 130.
 megközelítőleg 20.
 meglehet 159.
 méh 52, 105, (hím-m.) 120, (vad m.) 72, —es kert 102, —kas 199, —sőr 105.
 mekegni 84.
 meleg 15.
 mell 67, csat 147, —csont 26, —díz 3, —re való 67.
 mell: —é 141, —ett 141, (egymás m.) 30, —ól 141.
 melledző 190.
 mellék: —fonál 76, (maradék része) 72, —név 52, —utca 54, 165.
 mellette elmenni 17.
 mély 158, —edés 1, 83, —ség 158.
 melyik? 43.
 mende-monda 119.
 menek: —edni: meg— 14, —ülni 157.
 meneteles 118, 178, 198.
 ménlő 1.
 menni 55, 105, be— 64, el— 55, ki— 171, neki— 167, szét— 113.
 menny: —dörgés 7, —dörögni 7, 10, 63, —kő 7.
 mennyi? 86, 88, 188.
 ménta (bot.) 98.
 mentében 167.
 menteni: meg— 44, 134.
 meny 72, —asszony 142, —asszonyi díj 48, —eske 72.
 menyét 32.
 meredek 185.
 merész 38, elni 38, —ség 38.
 merettyű 8.
 merev 47.
 merevedni: meg— 47.
 meríteni 14, bele— 109.
 merítő-edény 3.
 mérleg 104, 157, 202, —elni 202.
 merni 38.
 mérni 202.
 merő: —edény 77, 135, —kanál 15.

mérsék: elt 179, —telen 179.
 mérték 202.
 merülni: alá— 184, el— 110, ki— 13.
 mese 33, —mondó 34.
 mester 15, —gerenda 85.
 méz 18.
 messz: e 1, ló, —ire 16, íról 1, 16.
 metélt 60, —leves 113, —tészta 113, 134.
 meteor 199.
 metszeni 60.
 méz 105, —es kalács 96, 146, —lép 59, —sőr 105l (felső része) 122, —ze, vegyített víz 147.
 meztláb 130.
 mező 13, 45, 109, 190, 195, —ség 45.
 meztelen 130.
 mi? 10, 86, —csoda? 86, —ért? 14, 86, —féle? 23, —képen? 23, —kor? 43.
 miatt 77, 103, 107, 149, 161.
 mihaszna 94.
 mi? 23, 86.
 minap 96.
 mind 98, —ig 20, 43, 72, —össze 86, 107.
 minden 34, 61, 86, 107, —ki 34, —estül 86, —ütt 100.
 minő? 86.
 mint 95.
 minta 11.
 mirigy 176, 181.
 mocczanni 52, 157.
 mocsár 153, —os 153.
 mocsos 17.
 mogorva 113, 118.
 mogorvó 86, —bokor 148.
 moh 86, —osodni 87.
 mohó 11, 90, 119, —n enni 193.
 mókus 93.
 mollah 89.
 molnár 9.
 moly 67.
 mondani 56, 159.
 mord 118.
 mordvin 87, —nő 84.
 mormogni 87.
 mormota 121.
 morogni 2, 34, 43, 83, 87
 morzs: —a 162, 173, —alékos 114, —olni 173, szét—olni 162, —olódni 162, szét—olódni 114.
 mosdó: —kancsó 67, —kanna 68.
 moslék 87.

mos: —ni 140, 191, —atni 191, —6-hordó 80.
 most 12, 33, —ani 33.
 mostoha: —anya 142, —apa 142, —fiú 142, —leány 142.
 motolla 22, 54, —álni 54.
 mozdítani: elő— 197, meg— 52.
 mozdulni: meg— 52.
 mozgatni 157.
 mozogni 52, 157.
 mozsár 72, —ban zúzni 176, 190.
 mög 46, 55, —é 46, —ött 47, —ül 47.
 műlni: el— 17, felül— 14.
 munka 12, —álkodni, —ás 12.
 murokrépa 73.
 mustra 11.
 mutatni 70.
 muzsikus 200.
 műveletlen 132.
 művész 15.

N

—n 136.
 nád 41, —síp 88.
 nadrág 145, (vászon-n.) 25, n. szára 97.
 nagy 7, 105, 153, —anya 7, (anyai) 75, —atya 7, (anyai) 75, —bátya 89, (anyai) 75, —bátyám neje 16, —evő 105, 193, —hét 7, —nehezen 6, —obbitani 7, —obbodni 7, 106, —on 19, 104, —nál 141.
 nap 38, 76, egész n. 22, 159, —fogyatkozás 164, —hosszat 53, —kelte 171, —onként(i) 76, —palodni 172, —raforgó 38, —sugár 143.
 napa 4.
 násznagy 24.
 nátha 126.
 ne 4.
 nedves 25, 92, —edni 25, 92, —íteni 25, 92.
 négy 168.
 negyed (falué) 60.
 negyven 37.
 négyzet 168, —es 168.
 néha 43.
 nehéz 29.
 nem (tag-szó) 84, 140, —rég 92.
 néma 181.
 némbor 36.
 nemez 66, —csizma 66, —darab 78.

némulni: el— 181.
 —nemű 84.
 nemzetség 14.
 néne 2, 5.
 néni 89.
 nép 33.
 nesze! 85.
 netalán 198.
 név 22, —rokon 8, —telen 22.
 nevelni 194, 196, fel— 137.
 nevet: —ni 2, 75, —és 75, —ség 87.
 néz: —ni 99, át— 163, —ve 77.
 nincs 140.
 no (hát) 23.
 nos! 10.
 nosza! 8.
 nő 6, —m bátya 49, —személy 36, —tlen 52.
 nőni 196, fel— 137.
 nőstény 3.
 növe: —kedni 196, —szteni 196.
 növény: mag 201, —szár 172.

Ny

nyáj 66, 195.
 nyak 86, —as 73, 152, —ba vető (a disznónál) 75, —láncz 88, —szirt 12.
 nyák 82, 92.
 nyál 127.
 nyáláb 92.
 nyálka 82, 92, —ás(odni) 82, 92.
 nyálka (=nyálos) 117.
 nyalni 140.
 nyár 139, —on 139.
 nyárfa 13, 169.
 nyavalyatörés 4.
 nyávogni 85.
 nyél 9.
 nyelni 135.
 nyelv 181.
 nyérez 146.
 nyereg 25.
 nyeremény 194.
 nyergelni: meg— 25.
 nyeríteni 1, 66.
 nyest 121.
 —nyi 160, 188.
 nyikorogni 182.
 nyíl 132, 191.
 nyíl: —ni 195, meg— 195, —t 195.
 nyír: —fa 51, faerdő 51, —fajd 15, —kátrány 168, —lé 51.
 nyirkos 92.
 nyitni 195, ki— 195.
 nyivákolni 85.

nyolcz 113, —van 113.
 nyom 25, —ozni 25.
 nyomaszt: —ani 13, —ó 102.
 nyom: —ni 38, 108, —össze— 83, —ogatni: —össze— 184, —órúd 108, —ulni 37.
 nyomor: oghi 4, —úság 17.
 nyoszolyó-leány 36.
 nyögni 2, 27.
 nyöszörögni 27, 82.
 nyugal: —om 57, —mas 57.
 nyugat 4.
 nyugodt 57, 176, —an 176.
 nyugtalan 57, —ság 57, 185.
 nyugtatvány 22.
 nyújt: —ani: ki— 68, 185, —özkodni 58.
 nyúl 74, 89, 112.
 nyulánk 186.
 nyúlai 59.
 nyúzni 123.
 nyű 52.
 nyűg 165, —özni 165.
 nyűni: el— 133.
 nyűst 65.
 nyüzögni 28.

O

ócska 74.
 oda 192, —vissza 55, 194.
 odú 44.
 odvas 44, —ság 44.
 ok: o. nélkül 1, 31, —os 26.
 okád: —ni 43, —ék 43.
 oktalan 1.
 oktani 196.
 oktondi 165.
 olaj 139.
 olcsó 32.
 oldal 1, 20, 23, 53, (a szöveg jobb oldala) 104, —án 38, —ára 38, —borda 1.
 oldani: el— 114, föl— 114.
 oldódni: ki— 114.
 olló 33.
 ólom 164.
 oltalmazni 193.
 oltani 128, ki— 128.
 olva: —dni 17, 151, —sz-tani 17, 151.
 olvasni 203.
 olyan 130, —féle 84, —mint 188.
 omlani: össze— 18.
 ón 164.
 onnan 82, 192.
 ontok 193.

óra 116, 180, —láncz 57.
ordít: —ani 191, —ás 191.
óriás 192.
orosz 173, 203, —nő 84,
—ul 203.
oroszlán 6.
orr 119, —át fújni 150,
—esont 119, —lyuk 119.
orsó 24.
ország 133.
orvosság 16, 129.
ostoba 1, 191.
ostor 110, (rövid) 91, —ozni
36.
oszlop 30.
oszt: —ani: el— 190, ki—
197, —ozni 197.
ott 82, 192.
óv: —ni 123, —atos 123,
162, —atosan 123.

Ö

ő 200.
öblögetni 189.
öcsese 149, öcsém neje 72.
ők 200.
ököl 135, 184.
ökör 200.
öl 19, 40, 178, 182, —elni
19.
ölni 202, le— 109, 129,
meg— 202.
öltözni 172, fel— 164, 172.
öltözködni 164, 172.
ölyv 37, 52, 145.
ömleni 54, 165.
ön 38, 78.
önfejtű 79.
önt: —eni 29, 47, el— 164,
ki— 164, —özni 114,
153.
őr 51, —t állani 51.
ördög 153, ő, vigyen! 24.
örög 199, —edni 199, —
asszony 60, 72, —ember
59.
őr: —izni 123, —ködni 99.
örökös 9.
öröl: —ni 9, —tetni 9.
öröm 35, 36, 116, —hír 35.
örülni 36, 44, meg— 14,
35, 116.
örülni: meg— 193.
örvös galamb 191.
ösvény 125.
ősz 64, —i vetés 195.
ősz (adj.) 71, —ülni 178.
összemarkok 24.
öt 103, —ven 3.
öv 104, ő, nélkül 32, —táj
103.
őzgomba 69.
özvegy 165, —asszony 17,
—ember 165, 194.

P

pacsirta 167.
pad 113, 159, 201.
padlás 112.
padló l. palló.
padmaly 113.
padolat (felső) 85.
páfrány 50, 153.
pajkos 153, —kodni 3, 8.
pajtatér 9.
pajzán 153.
palacsinta 39, 80.
pálcza 94.
pálha (az ingnél) 66.
pálinka 11.
palló 193, a padló alatti
hely 162.
pamut 84, —kelme 40.
pap 107, (tatár p.) 89,
—ság 107, 159.
papír: —os 53, sárkány
53.
pápista varjú 77.
papucs 94, 110.
pár 87.
pára 101, 106.
parancsolni 52.
parányi 63.
parázs 146, —gödör 68.
paratlan szám 19.
paripa 30.
párja 188.
parlag 131.
párna 88, 135.
párologni: el— 48.
páros 24, p. szám 160.
párosodni 46.
part 138, 139, —i fecske
154.
párizani 189.
pástétom 51, 74, 96.
pászma 54, 196; $\frac{1}{12}$ p.
121 (v. ő. 204).
paszomány 191.
pásztor 66.
pata 183.
patak 139.
patkány 24.
patkó 155.
patkolni: meg— 155.
patogni 130, 146, 151.
pecsét 105.
pehely 84.
pele 170.
pely 174.
pelyhes toll 160.
penészedni 99.
pengeni 21, 145, 178, 185.
péntek 11.
pénz 191, —zacskó 33, 54.
perelni 159.
pereszlen 26.
permeteg 25, 28.

perzsel: —ni 11, —ödni
11.

petrencze 76.
petty 102, —es 185.
pezsdülni: fel— 99.
pézsmás patkány 15.
piacz 94.
pihe 84.
pihenni 56.
pillangó 82.
pincze-ászka 71.
piócza 117.
pípa 181, —szár 185, —áz-
ni 174.
piperkőcz 20.
pirítani: meg— 37.
pirók 190.
piros 37, —ító 104, —sár-
ga 115.
pirulni 36, 37.
piszok 81, 105, 167.
piszk: —ítani: be— 17,
105, —olni: be— 198,
—os 105, —olódni: be—
17, 81, 105.
pitymallik 143.
pitypalattvolni 102.
pléh 152.
pletyka 10.
plüss 106.
pocséta 79.
pocsékol: —ni 81, —ödni
81.
pocsolya 79, 83.
pofacsont 104.
pofonütni 141.
pohánka 51.
pohár 63, 180.
pók 11, —háló 11.
pokol 156.
polcz 40.
poloska 41.
pólya 72, —szalag 102,
—ázní 183, 185.
polyva 6, 47, 72, —tartó 6.
pont 99.
ponty 115.
por 166, 167, 175.
porcellánkagyló (disz) 52.
porczogó 72.
porhany: —ó 40, 69, 89,
94, —ítani 40, —ulni 40.
porolni: le— 175.
poroszkálni 135.
poroszkáló 135.
posta: —kocsis 21, —út
21.
posvány 82.
poszméh 115, 160.
posztó 109, 164, —kabát
119.
pozdorja 48.
pózna 150, —állvány (a
kévék szárítására) 154.
pödörni 98.

pörk 65.
 próboly 75.
 próbálni: meg - 119.
 prüszögöni 171, 172.
 púd 101.
 puh: -a 40, 131, -ítani:
 meg - 131, -ülni: meg
 - 131.
 pukkadni 152.
 pulyka 69.
 püpos 7, 77.
 puska 191, -golyó 107,
 -por 157, -portartó
 148.
 pusztá: -i fű 68, -ság
 45.

R

---ra, ---re 136.
 rabló 51.
 rabolni 121.
 rácsalakú 181.
 ragadni (magához) 58, (be-
 tegség) 201, hozzá 23,
 138, 140, rá - 121.
 ragadós 158.
 ragadózó 170, r. állat 52,
 170, r. madár 170.
 rágalmaz: ni 10, -ó 10.
 rágalom 10.
 ragasztani: hozzá 23,
 138.
 rág: -ni 70, 184, -csálni
 62, 70, -ódni 70.
 ragyás 147.
 rajta! 8.
 rajzani 190.
 rajzolni 138.
 rák 112.
 rakás 76, 193.
 rakni 47, 51, be - 168,
 föl - 168, meg - 168,
 össze - 76.
 rakódni 58.
 rakomány 204.
 ránez 54, 59, -olni 96,
 -olódni 60, -os 54,
 -osodni 60, 96.
 rángatódz: ni 87, 157,
 -va felszökni 60.
 ráspolyozni (fogakat) 148.
 ravasz 180, -ság 180.
 ráz: -ni 82, 122, -kódní
 122, -ódni 122.
 receseg: -ni 70, 130, 146,
 -tetni 147.
 redő 54.
 rég(en) 9, 155.
 reggel 17, -i 17.
 rejt: -eni: el 106,
 -őzni: el 106, -vény
 30.
 rekesz 184, -izom 182,
 -teni: el 111.

rekkenő 102.
 remélni 11.
 remény 11, 145.
 rend 26, 170, (kaszálásnál)
 93, es 44, 170, -etlen
 44, 170, 113, -ezni 170.
 rengeni 157, 183.
 renyhéskedni 196.
 répa 130.
 reped: -ni 142, 182, -és
 142.
 repülni 200.
 rés 142.
 rest 30, 56, 86, 90, 188.
 rész 197, -ére 198.
 részeg 197, -edni: meg -
 197.
 reszelő 24.
 reszketni 83, 183.
 rét 130, 192.
 réteg 53.
 retek 70.
 réz 99, gálicz 147.
 rezegni 83.
 rézsútós 178.
 riadni: föl - 12.
 ribiszke 51, -bokr 51.
 rigó (fekete r.) 55.
 ritka 112, -án 112.
 rizike 69.
 rogyni: le 69.
 rohamos (folyam) 29.
 rohanni: neki 157, 167.
 rojt 22, 144, 147.
 róka 168, -vas 58.
 rokka 124.
 rokon 51, 164, 167, (távoli)
 175, -ság 14.
 -ról, -ről 136.
 romlani: el - 101, 109,
 (tojás) 119, meg - 6, 101,
 (tojás) 50.
 romlott 101.
 róna 81, 176.
 róni: be - 60.
 rontani 101, le - 18, meg -
 125, 200.
 rontás 101.
 rongy 133, 175, -os 83.
 ropogni 146, 178.
 roskadni: le - 69.
 rost 181, -os 181.
 rossz 33, 73, 90, 163, 194,
 szagú 151.
 rothad: -ni 133, -t 133.
 rothasztani 133.
 rovar 74.
 rovásos bot 60.
 rovátka 59.
 rovátkolni: be - 60.
 rozs 18, -asztag 132,
 üszög 18.
 rozsdásodni (gabona) 71,
 meg - 175.
 rőf 186, két r. 50, 1/16 r. 199.

rőtön 66.
 rövid 66, -íteni, -ülni
 66.
 rőzse 130, 145.
 rúbél 126, 160.
 rúd 145, 150, (kampóval
 ellátott) 59.
 rugdalni 157.
 rüg-kapálni 156.
 rügni 156.
 ruha 172, -béllés 15,
 -kebel 54.
 rút 119.
 rügy (a fűnemüeknél) 93,
 (fa-r.) 71.
 rüh 66, 69.
 rühetni 189.

S

sajátítani: el - 29.
 sajnál: -ni 147, meg - 37,
 at 147.
 sajt 183.
 sánt: -a 191, -ikálni
 191.
 sanyarúság 50.
 sapka 84.
 sár 28, 56, 81, 105.
 sárpa 115, (lő) 144, réz
 26, ság 115.
 sárgás: barna 177, -
 -szürke 108.
 sárgulni: meg - 115.
 sarj 49, -adék 48, 49.
 sarjú 55.
 sark 63, (a löpátkón) 62.
 sarkantyú (kakasé) 62.
 sarló 142.
 sármány (havasi s.) 165.
 sarak (lábé) 193.
 sáros 105, osodni: be -
 81, 105.
 sározni: be - 81.
 sas 13, 59.
 sás 38.
 sáska 152.
 sátor 180.
 sáv 25.
 savanyít: -ani 32, meg -
 199, -ott tej 174.
 savanykás 37.
 savanyodni 32, meg - 36,
 199.
 savanyú 32, (túlásagosan)
 199.
 savó 190.
 seb 127, -hely 127.
 sebes (folyam) 29, -en
 197.
 sebesíteni: meg - 127.
 segg 78.
 segít: eni 107, -ség 107,
 sejt 25.
 sekély 15.

selejtes széna 136.
 selyem 108.
 semmirekellő 73, 81.
 semmisíteni: meg — 97.
 seprő 82, 132.
 seprű 87, 141, 150.
 szerzegni 178.
 serdülni: föl — 137.
 sereg 195.
 serégély 150.
 sérincez 69.
 serke 151.
 serpenyő 130.
 serte 151.
 sérteni 80.
 sérvés 112.
 siet: — ni 46, 198, — tetni 198.
 sík 81, 176, — ság 176.
 sikerülni 14.
 síkló 132.
 sim: — a 20, 156, 168, — i-tani 20, 168, — ogatni 121, — ulni 20.
 síp 54, 148, 176, — olni 148.
 sipka 132.
 sir 85, — kerítés 179.
 sirály 179.
 sírni 26, 84, — ás 26.
 siratni (a halottat) 115.
 sivítani 1, 140.
 skatulya 126.
 skrofula 91.
 só 167, — tartó 125, 167, — s 168, — zni 168.
 sodorni 98, — össze — 22.
 sodródni: — össze — 98.
 sógor 29, 49, 65, 110.
 sok 19, 91, — áig 92, 187, 201.
 sor 26, 53, (forduló s.) 180, — ban 30.
 sors (= koczka) 150.
 sóska 70.
 sovány 19, 47, — itani 19, 90, — odni 19, 90.
 sovár 11, 90, 119, 203.
 sórény 136.
 sórét 24, 107, 166.
 sömör 65.
 söpörni 149.
 söpredék 167.
 söprű l. seprő.
 sőr 120, (felső része) 122, — must 15.
 sötét 117, 164, — barna 64, — es 161, — ség 164, — vörös 161.
 sötétülni: el 164.
 sövény 161, — karó 187, — rész 167, — rúd 199.
 sugár 186.
 sugár (nap-s.) 143.
 sügni 101.

suhogó 48.
 sulykolni (szennyes ruhát) 74.
 sulyok 67, 171.
 surrogni 103, 118.
 susogni 70, 101, 180.
 sügér (Perca lucioperca) 128, 149, 191.
 süket 40.
 sülni 104.
 süllő (fogas s.) 149.
 süllye: — dni: el — 110, — szőkő 160.
 sündisznó 182.
 süpped: — ni: be — 110, — ékes hely 110.
 sürgölődni 26, 89.
 süriteni, meg — 135.
 sűrű 29, 48, 83, 104, 135, — södni: meg — 135.
 sütemény 28, 74.
 sütni 104, 146.
 süvöltetni 140.

Sz

szabad 110, szabad! 17, — ság 17, — itani: meg — 12, — kozni 156, — ulni: meg — 12.
 szabó 133.
 szag 151.
 szaggat: — ás 42, — ni 127.
 szaggatott tészta 113, 134.
 szag: — lani 151, — lálni 151, — olni 151.
 száj 136, — padlás 136.
 száka 62.
 szakadni 182, el 52, 158.
 szakadt 113.
 szakál 125.
 szakítani 182, el — 42, 52, félbe — 111, le 42.
 szál 125, (szalma-sz.) 97.
 szalad: — ni 189, — gálni: körül — 65, 189.
 szalag 82, 181.
 szálás 22, 186.
 szálfá 96.
 szálfka 151, — ás 151.
 szállás 44.
 szállni: át — 61, föl — 42, le — 4, 177, 195.
 szállítani 174, át — 61, le — 177, (árt) 195, 196.
 szalma 192, — kazal 193, — szál 97.
 szalonka 95.
 számar 8.
 szám: — itani 124, 126, — la 154, — lálni 124, 126, 154, — olás 38, 154, — olni 38, — os 29, — tan 38.
 szán 141, — kó 100, 141,

— kosártartó 147, — rúd 174.
 szándékosan 31.
 szánt: — ani 3, 125, — ó föld (darab) 4, — óvas 162.
 szapor: — odni 12, 29, 54, — itani 12.
 szappan 127.
 szar 99, (hig) 181.
 szár 76, (madrágé) 97, (ehető) 64.
 száradni 42, 78, 169, be — (állott tojás) 124, ki — 169, — össze — 153.
 száraz 42, 169.
 száritani 42, 78, 169.
 szarka 177.
 szarni 124.
 szárny 141, — as 141.
 szaruña 25, 124.
 szarv 86, — as 99, — as-marha-csorda 77, — atlan 164.
 szatós 164.
 száz 132, — rétű (gyomor) 132.
 szeder 51, kövi sz. 97, — bokor 51.
 szedni: ki — 158, szét — 113.
 szeg 101.
 szegély 111, (bundáé) 145, 154, (ing és bunda alján) 41.
 szegezni: fel —, rá — 101.
 szegény 5, 32, 188, (szánakozólag) 86, — edni: el 188, — ség 187, 188.
 szegni: le — 111, fel — 159.
 szegődni: el — 65.
 szegyelni magát 73, 202.
 széken 50, 73, 90, — iteni 51, meg — 73, 90, 202, — ülni: meg — 90.
 széjjel 184.
 szék 64, 106.
 székér 43, 193, — rúd 174.
 szekrény 6, 153.
 szél (margo) 36.
 szél 136, — esend 83, — malom 9, (gyerek-játék-szer) 21, — től védett hely 55, — vész 168.
 szelet 181.
 szélhűdés 103.
 szelid 29, 83, 176, — ség 29.
 széles 115, — iteni 115, — ség 115, 194.
 szellem 3, (gonosz, rossz) 13, 26, 33, 43, 73, 111, 116, 147, 153, 176, (vizi) 152.
 szelni 60.

szem (= mag) 163.
szem 78, — mel megverni
78, bekötödsdi 78, —
fény 151, — fehére 78,
— fog 7, — héj 50, — mér-
ték szerint 188, — öldök
35, — szőr 43, — üveg
78.
szemérem 73, sz. feletti
rész 46, test (női) 58,
90, 97.
szemérm: — es 90, — etlen
90.
szemét 143, 167.
szemölcs 148.
szén (elaludt) 68, (eleven)
71, — gőz 118, — vonó
175.
széna 195, — asztag 195,
— boglya 57, 76, 193, —
pajta 7, — rakás 197.
szende 29.
szenny 73, — es 17, — e-
sedni: be — 17, — esi-
teni: be — 17.
szent: — kép 173, 174, —
jánosbogár 143.
szenvadni 7, el — 177.
szép 16, 85, 187, — iteni
16, — ség 16.
szepől 175.
szerda 30.
szerencse 14, 159, és 14,
44, 159, — étlenség 17,
122.
szeret: — ni 31, 116, — ő
23.
szerint 8, 116.
szerkamra 74.
szertartás 26, 27.
szérű 26.
szerzetes 84.
szeszélyeskedni 17.
szét 184.
Szibéria 132.
szidni 22, 43, 44.
sziget 53, 195.
szigony 126, 180.
szigor 89.
szij 181.
szikár 47.
szikra 35.
szilánk 38, 151, tuskó
39.
szilárd 47, 95, 137, 162,
— an 90, — ulni 137.
szilfa 24, 51.
Szimbirszk 181.
szin 119.
szin 163, — ét hagyni 163,
— ú 163.
színezni 98.
sziszegni 43.
szita 5, — kötő 25, — álni 3.
szív 182.

szíves: légy sz. 158.
szívárogni: el — 120.
szívárvány 7, 115.
szívódni: be — 119.
szívós 104, 162.
szó 119, szavát adni 119,
fogadó 18.
szokás 26, 27.
szokatlanul 2.
szokni: hozzá — 16, 41,
meg — 41.
szolga 158, személyzet
158.
szólitani 27.
szombat 149.
szomor: — ú 48, — kodni
48, — úság 48.
szomszéd 6, 80.
szop: — ni 11, — tatni 11.
— szor, — szer 53, 157.
szorgalmas 35.
szoritani 38, 50, 108, 168.
szórni 10, 121, szét — 113,
114.
szóródni: szét — 114.
szorong: — ni 64, — tni
38, 50, 168.
szoros 38, 168.
szorulni (egymáshoz) 64.
szorultság 50, 144.
szöglet 67, 98, — es 67,
— es borsó 149.
szők: — evény 200, — ni
121.
szőni 163.
szór 84, 134, 160, — csip-
tető 42, — ös 129, 134,
160.
szörnny (szélben járó) 204.
szövetkezni 23.
szövöcsék 103.
szú 147.
szunyog 173.
szunyókálni 13.
szúr: — ni 118, 186, át —
152, le — 129, — ás 186.
szurok 125.
szuszlik 105.
szügy 14, — elő 190.
szűk 5, 38, 168, — iteni 5,
168, — ulni 5.
szükség 134, 160, — et
szenvadni 160, — es 73.
szülni 142.
szünni: meg — 164,
szürke 71, — és 108.
szúr: — ni 117, — ő 117.
szűzhártya 187.

T

tág 145, — ra nyitni (a sze-
mét) 169, — as 17, — ita-
ni: ki — 145, — ulni:
ki —, meg — 145.

tagadni 182, meg — 172.
tajték 117.
takácsborda 38.
takarékos 109.
takarmány 77, — hulladék
136.
takar: ni: be — 96, — ő
202, ódzni: be — 96.
takaros 180.
takony 84, os 84.
tál 158, 169, 179.
találkozni 161.
találni 82, 170, 173, el — 7,
170, ki — 7, rá — 96.
találós mese 30.
talán 159, 198.
talp 95, (cipő-t.) 177.
táltos 10.
támasz 162, 179, — kodni
155, — tani 162, meg —
160, 179, ték 160.
tanács 14, olni 14.
tánczolni 158.
tan: — itani 196, 199,
— ulni 199.
tántorogni 126.
tanu 133.
tapadós 158.
tapintani: meg — 46.
tapló 15.
tapodni 108, 157.
tapogat: — ni 46, — ózni
46.
taposni 165, (agyagot) 195,
le — 163.
tapsolni 141.
taraczkbúza 154.
taraj 72.
tárgy 21.
tárház 74.
tarisznya 156.
tark: — a 191, — itani 191.
tarkó 12.
tárnó 40.
tárni: ki — 58.
társ 30.
tartani 170, ki — 177, 186,
meg — 169, vissza — 171,
179.
tartó 116, 126.
tartózkod: — ni 179, — ő
179.
tartóztatni 171.
tárva-nyitva 179.
taszítani 163, 187.
tatár 175, — nő 84.
tatárka 51.
tátani: ki — 58.
tavaly 96.
tavasz 142, — szal 142.
távcső 160.
távol: — i 1, 16, — ság 53.
távolítani: el — 122.
te 11.
tea 180.

tégla 73.
 tegnap 12, —előtt 202, —i 12.
 tehát 10.
 tehén 11, (kétéves) 170.
 teher 132, —be esni 28, —kocsi 1, 79.
 tehetség 35, —es 35.
 tehetetlen 35.
 tej 118, (savanyított) 174, —föl 39, —út 55.
 tekerő: —dzni 22, —kerék 22, —zni 28.
 teketóriázni 156.
 teknő 76, 77, 156, 189, 197.
 tél 35, —en 35.
 tele 172, telisded t. 182.
 telmi: meg— 172.
 telepedni: le— 203.
 temetni 186, el— 106.
 temető 85.
 templom 187.
 tengely 162, —szeg 193.
 tenger 169.
 tenni 171, (vhová) 47, 51, át— 78, hozzá— 52, 54, le— (kalapot) 47, túl— (vkin) 14.
 ténta 180.
 tenyér 20, 173.
 tenyészni 196.
 tépdelni 180.
 tépni 158, 182, ki— 134, 158, (gyökerestül) 67, szét— 158.
 térd 182, —et hajtani 134, —kalács 87, 182.
 térdelni: le— 109, meg— 182.
 teremteni 142.
 teremtetten 156.
 téres 17.
 terhelni 13, 57, meg— 185.
 terhes 29, 97, 136, —edni: meg— 98.
 teríteni: ki— 58, 115, szét— 58.
 terjedni: ki— 115, szét— 115.
 terjeszteni 58, el— 115.
 természetlen 38.
 ternet 111.
 térti: vissza— 159.
 tertyedt 81.
 test 111, 121, 129, 197, —es 87, —őr 51, —vér 167.
 tészta 189, —ás 158.
 tétezzet mértékkel 176.
 tétova 55.
 tető (ház-) 143, 202, —deszka 189, —gerenda 61.
 tetszeni 31, 171.
 tetű 106.

teve 164.
 téved: —ni 27, el— 8, —és 27.
 ti 11.
 tikkasztó 102.
 til: ó 170, —olni 170.
 timsó 9.
 tincs 92.
 típegni 28, 200.
 tiporni 157.
 tiszt: —a 44, 158, 166, —átlan 44, —ítani 158, —ulni 167.
 tisztel: —et 38, —ni 38.
 tisztesség 170, —es 44, 45, 170.
 titkon 201.
 tiz 204.
 tó 79.
 toboz (fenyő —) 16.
 tojás 134, 85.
 tok 25, 53, 104, —tól, —től 141.
 toll 160, —szár 149.
 tolakodni 37.
 toldani: meg— 123.
 tol: —ni 153, —ózár 104.
 tomp: —a 87, 161, —a-hegyű 106, —ítani 87, —ulni 87, meg— (a hegyén) 106.
 torkolat 139, 152.
 torma 36.
 torok 59, 105, —baj 105.
 tolvaj 201.
 tő 162.
 tőgy 136.
 tők 38, 62.
 töke 60.
 tökfilkó 191.
 tölesér 198.
 töltelékföld 166.
 tölteni 172, (italt a hordóból) 14, meg— (a pus-kát) 30.
 tölgyfa 30.
 tömörre lenni 151.
 tönköly 100.
 tönkre jutni v. menni 45, 160, 162.
 tör 58.
 töredezni 162, 198.
 törékeny 89, 94.
 törköly 100.
 törni 52, át— 152, 202, el— 4, 52, 113, 132, 153, 198, ketté— 61, 153, ki— 152, le— 61, meg— (ital) 118, szét 199.
 törő (a tilónál) 51.
 törött 113, 132.
 törül: —ni 149, —közö 8.
 törvényszék 128.
 tragacs 90.
 trágya 169, bogár 90.

tréfa 88, 154, —ából 1, 31, —ázni 154.
 tudakolni 162.
 tudni 96, meg— 96.
 tudósítás 46.
 tul: —ság 19, —ságosan 19, —világ 82.
 tanya 30.
 turbékolni 68, 75.
 turbokló 110.
 turkálni 191.
 tuskó 60, 106.
 tutaj 125.
 tűzök 69.
 tű 25, —fok 25, 135, —tücsök 152.
 tüdő 196, —bajos 67.
 tükör 66, 78, 161.
 türelem 177.
 türelmes 177, 186.
 tűrni 186, el— 177.
 tűrni: fel— 159.
 tűskés növény 104, 149, 156.
 tűszögmi 126.
 tűz 204, —es 189, —es üszök 204, —esedni: meg— 36, —i fa 204, —hely 204, (a kovácsnál) 77, —kő 204, —vörös 37.

Ty

tyúk 183, —ól 203.

U

udvar 60.
 ugar 132, 133.
 ugatni 34, 199.
 ugorka 38.
 ugrálni (fállábon) 114.
 ugrándozni 20.
 ugra: —ni 121, (föfelé) 20, —sztani 122, —tni 122.
 úgy 5, 130, 163, ú. van! 198.
 új 132, —év 132, —hold 190, —ítani 122, meg— 132, —ra 132, —ulni: meg— 132.
 ujj 108, kis u. 62, (öltöny—) 129.
 unatni: meg— 27.
 undor: —ító 17, —odni 26.
 unni: meg— 27.
 unoka 9.
 úr 192, —nő 103.
 uracs 20.
 Úral folyó 23.
 uralkodó 95.
 Uralyszk város 23.

úsz: -ni 18, -ó-zárny 141.
út 140, mutató (fa) 84.
utálni 26.
után 198, egymás u. 192.
utazni 144.
utol: -érni 137, só 30.
uteza 14.

Ü

üdv (lelki ü.) 121, ü. neked, nektek! 159, 158.
üdvözet 113, 158.
üdvözölni 113.
üget: -ni 32, -ve futni, hajtatni 32.
ügy 134, -esség 85, -etlen 84, -etlenül 85.
üledék 82, 100.
ül: -ni 81, -tetni 81, le- 81.
ülő 126.
ünnepe 12, 92, 190, -elni 190, -i asztal 64, -nap 190.
üres 110.
ürge 27, 170.
üríteni: ki - 110.
üröm 6.
üst 51.
üstök 165.
ütközni 129, bele - 167.
ütni 129, (pofon) 141, át- 202.
ütödni: meg - 4.
üveg 63, cserép 198, -gyöngy 21, 151, -palcak 63.
üzekedni 189.
üzni 44.

V

Vaccinium oxycoccus 153.
vaczogni 83, 145.
vad 55, -állat 52, -disznó 57, -lúd 55, -madár 55.
vadász 126, 191, -at 191, -háló 156.
vádolni 1.
vadulni: meg - 12.
vagdalmi (csőrrel) 118, (ap-róra) 173.
vágni 60, el- 158, ki- 152, le- 109, szét - 158.
vágatni 20, 121, 122.
vagy 10, 23, 155, v. talán 10, v. úgy 198.
vagyódni 173, rá- 34.
vagyton 88, -os 88.
vaj 139, 195.
vajjon 10, 23.
váj: -ni 180, -óeszköz 59.

vak 125, -nap 30, 38, tában keresni 46.
vakar: -ni 3, 46, 47, meg (lovat) 43, -ódzni 6, -óeszköz 116.
vakondok 6.
vala: ki 155, -mennyi 107, -mi 155, -mikor 155.
választani 125, el - 190, ki- 125.
váll 4, 48, -járom 67.
vallás 161.
válni 12, le - 12, szét - 12.
valódi 181.
valóságos 184.
változni: el - 192, meg - 192.
vályú 76, 197.
vánkos 135, 177, cziha 88.
ványoltatni 108.
var 65.
varázs: -ige 16, 30, -ló 7, 10, 30, 199, -olni 16, 30, 171, -szer 10.
váratlanul 14, 53.
varjú 77.
várni 66.
város 48.
varrni 132, hozzá - 123.
varrás, varrat 133.
varsa 84, 117, 144.
vásár 22, 94, -fia 79, -tér 94.
vasárnap 203.
vas 168, -bádóg 38, 143, -fazék 188, -salak 168.
vásni: el - 145.
vastag 48, 87, 94, 158, 197.
vaszara 148.
vaszon 103, 149, (tarkacsíkos) 191, (vékony) 62, kabát 153.
veder 82, 94, 203.
védeni, védelmezni 123, 193.
védőszellem 103.
vég 199, -bél 79.
végezni: be - 97.
végett 107, 198.
végződni 97.
vegy: -íteni 54, -ülmi 54.
véknya (a ló v.) 76.
vékony 137, 143, -ítani 137, 143, -odni 143.
velő 88.
vemhezni 41.
vendég 41, 199, -elni: meg - 118, 187, -el-tetni: meg - 118, -látás 118, -tartás 187.
venni 16, el- 122, ki - 67, le- 122, meg - 128.

vér 30, -es 30.
veréb 113, 131.
vereked: -ni 130, 176, 185, 201, -és 201.
verem 92.
veríték 157.
verni 95, 156, föl- (port) 175, meg- 36, 176.
versszak 121.
verszt 140.
vese 2, 111, 197.
véső 10, 13, 59.
veszedelmes 42.
veszekedni 201.
veszendőbe menni 34.
veszett 193.
veszni: el- 97, 112, 140, veszni)teni 112, (játékban) 203, (friss izét) 118, el- 140.
vesződni 44.
vesző 48.
veszteség 123.
véték 1.
vetélmi: el - 100.
vetelő 15.
vetős (ősz) 195.
vétkes 1.
vétközni: le - 47, 114.
vetni 2, 20, alá (magát) 93, el - 169, le (ruhát) 47, meg 169.
vetődni 8.
vetőmag 201.
vezér 195.
vezetékny 52.
vezetni 24, 131, be- 80.
viasz 15, 204.
Viburnum opulus 93.
viesoritani (fogát) 26.
vigasztal: -ni 27, -ódni 27.
vigyáz: ni 6, -atos 162.
vigyorogni 26.
vihar 168.
világ 143, 162, itani 143, -os 143, -osság 143.
villa 116, 202.
villám 137, -lani 137.
villóság 147.
vinni 24, 82, 174, el - 24, 82, ki - 67.
vipera 132.
virág 132, 180, -vasárnap 71, -zani 151.
virics 51.
virrad: -ni 143, 172, -at 154.
viselni: el - 133.
viselő 29, 97.
viszont adni 159.
vissz: -a 55, -ája vmi-nek 176, -afelé 55, -fény 154, -horog 62.
vitatkozni 159.

víz 152, —ár 23, —i szel-
lem 152, —kőr 152, 153,
—malom 9, 89, —men-
tében 84, —part 139.

vizelet 148.

vizsgálni: meg — 119, 163.

Volga 8.

vonni 174, vissza — 177.

vonó: háló 117, 121,

—kötél 40, szíj 128.

vonszolni 118.

vő 65, —fély 66, 89, —le-

gény 62, 65.

vödör l. veder.

völgy 1, 198, —ecske 83.

vörös 37, —áfonya 67,

—hagyma 125, —hajú

37, —réz 99.

Z

zab 117, —liszt 169.

zabola 26, 90, 136, szíj

4, —ázni 136.

zacskó 23, 53.

zajongni 147.

zajt csapni 65.

záló 113.

záfog 194.

záfogni: meg — 50, 109.

zárni 104, be — 49, 104,

135.

zátony 15.

zavarba ejteni 73.

zavarba jönni 5.

zavarni 102, 185, fel — 102,

meg — 5, össze — 102.

zavarodni: fel — 99, meg —

5, 156, össze 102.

zavaros 99, 102, —an 99.

Zelnicze-meggy (Prunus

padus) 132.

zendülni: fel — 99.

zihálni 35.

zizegni 180.

zokogni 12.

zöld 24, 122, —ülni 24.

zörögni 150.

zug 67.

zúgni 61, 64, 65, 147.

zuhanni: le — 18.

zurboló 110.

zúza 92.

zúzmará 94.

zúzni 199, (mozsárban)

176, 190, (szennyes ru-

hát) 74, össze — 83.

zúzó 67, 73, —teknő 72.

zuvatol: —ni 10, —ás 10.

zümmögni 90.

Zs

zsák 86.

zsálya 153.

zámoly 60.

zseb 69, —kés 54, 95.

zsémbes 113.

zseréb 54, —et lúgban áz-

tatni 63.

zsidbadni: el — 139.

zsidely 162.

zsinór 57, 65, —ka 137.

zsr 139, —ozni 139, —ré-

teg 139.

zsörtölődő ember 83.

zsurló (fű) 22.

NÉMET SZÓMUTATÓ.

- aas** 202.
ab | gabe 75, 93, —gestanden werden 118, 167, —hang 178, —hängig 198, —satz (am stiefel) 63, —scheidung nehmen 123, —schüssig 118, 178, 198, —sichtlich 31, —stand 53, —teilung (im zimmer) 184.
abend 61, —gesellschaft 192.
aber 155.
Abies (Picea) excelsa 185.
abortiren 100.
achse 162, —nagel 193.
achsel | höhle 48, 53, —zwinkel 66.
acht : a. geben 6.
acht (= 8) 113, —zig 113.
acht | en 38, sich — 6, —ung 38.
acker | beet 4, —land 109.
adamsapfel 87.
ader 30.
adler 13, 59.
affe 193.
alter 78.
ahlkirschbaum (Prunus padus) 132.
ahorn 199.
akazie 192.
alaun 9.
all 98, 107.
allein 98.
allmählich 48, 98.
alpdrucken 200.
als 95.
alt 74, 199, a.-es weib 72, a. werden 199.
alters | genosse 156, —schwach werden 32.
amboss 126.
ameise 70, —nhaufen 71, an 141, —fang, —fangen 109, —fangs 104, —gelegenheit 134, —höhe 161, 171, —satz (des bodenbrettes) 52, —statt 203, —ständig 44, 187, —ständigkeit 170, —teil 197, —trieb: aus eigenem a. 86, 161, —verwandter 51.
ander 19, 82, 160, 193, —nfalls 192, —thalb 142.
anführer 195.
angel(haken) 93, 200.
anstrengen : über — 13.
antlitz 78, 104, 119.
apfel 93, 192, —baum 93.
apoplexie 103.
arbeit 12, —en 12, —sam 12.
arithmetik 38.
arm 48, —band 125.
arm (= zweig) 31.
arm (adj.) 5, 32, 86, 188.
armut 187, 188.
arschine : 1/16 a. 199.
arsenik 90.
-artig 84.
arznei 16, 129.
asche 63.
ast 173.
atem 124, 181, ausser a. sein 168.
atmen 124, schwer a. 168.
auch 155.
auerhahn 59, 194.
auge 78, —nbrane 35, —nlid 50, —nmass: nach a. 188, —stern 151, —wimper 43.
auf! 8.
auf | gedunsen 79, —lauf: a. machen 99, —muntern 169, —wärts 143, —zugarn 76.
aus | einander 184, —gelassen 153, —gespienes 43, —gezeichnet 62, —haltend 186, —schlau- ben 147, —schweifend 7, 22, —sehen (das) 119, —stehend (v. den augen) 42, —wuchs 87.
aussen (das a. befindliche, von aussen) 172, —seite 177.
ausser 109.
axt 108.
- Ä**
- ähre** 110.
ähnlich 24, 95.
ändern : ver-, sich, 192.
ängstigen : sich ä. 101, 185, 201.
ärger : ä. haben 158.
ärmel 129.
ästig 173.
äusser- : das ä-e 136, 172.
- B**
- bach** 139, —stelze 101.
backen | knochen 104, —zahn 194.
back | en 104, —trog 189.
bade | besen, —quast 87, —stube 89.
balg 169.
balken 96, —gefüge (auf dem grabe) 179, —ge- lage, —werk 26, 108.
ball (holz-) 88, —spiel 112, 173.
band 82, —wurm 144.
bank 79, 113, 159, 201.
barfüssig 130.
barsch (adj.) 118.
bart 125.
baschkire 110.
bast (linden-) 89, —matte 185, —schuh 135, —schuhschnur 57, 135.
bauch 46, 198, auf dem (den) b. 196, —gurt 46, 115.

- baum 29, —gipfel 166,
—laus 121, —saft 46,
118, —stamm 203,
—stumpf 172, —wolle
84, —wollenzeug 40.
bauschen 154.
bär 192, der grosse b. 3,
137, —enklaue (bot.) 107.
be | dürrfnis 134, —fehlen
52, —fleissigen sich 167,
—gegen sich 45, —gin-
nen 109, —gleiten 15,
—güttert 88, —handeln
171, —hende 203, —he-
zung 125, —hufs 198,
—kannt sein 93, —küm-
mert sein 74, —leibt 87,
—leidigen 80, —mitlei-
den 147, —mühen sich
103, 167, —obachten
169, —rauschen sich
197, —reit 21, 35, —rei-
ten 21, 35, —reitwillig
73, —sichtigen 163,
—ruhigen 8, —rührtigt
178, —satz 41, 145, 154,
—schädigt 101, —schleu-
nigen 197, —schweren
57, 185, —schwichtigen
27, 83, —sitz: in b.
nehmen 29, —sorgt sein
185, —trachten 99, 188,
—triebsam 12, —trug
192, —trunken 197,
—trügen 192, —trüben
sich 48, —wegen 52, 157,
sich 52, (hin u. her)
49, —wirten 118, 187.
bei 94, 141.
bein 149, —binde 108.
beissen 70, 118, 139, 172,
ab—, zer— 158, —d 32.
bellen 34, 199.
berg 121, 171, —abhäng
171, —gipfel 166, 171,
—kamm 176.
bersten 142, 152.
besen 141, 150.
besser | n: aus— 122, 177,
—ung 122.
bete 181.
beten 6, 63.
bett 203, —pfühl 177,
—zeug 135.
betten 115.
bettler 63.
beuchen 74.
beugen sich 155.
beule 87.
beutel 23, 53.
bieg | en 9, sich 9, 45, 95,
97, aus— 76, herunter—
75, —sam 9, 104, —ung
74.
biene 52, (männl.) 120,
—ngarten 102, —nkorb
199.
bier 120, —rest 55,
—würze 15.
billig 32.
binden 123, 138, ab— 114,
an— 67, 123, auf— 114,
los— 114, ver— 23, zu-
sammen— 123.
birke 51, —nsaft 51, —nteer
168, —nwald 51.
birkhuhn 15.
bis 86, 157, —jetzt 157.
bisamratte 15.
bitten 18, 27, 158, 168, 203.
bitter 146.
blase: —n bekommen 42,
—nfuss 196, 202.
blase | n 199, —balg 199.
blatt 141, —käfer 202.
blatter | n 147, 180, —nar-
big 147.
blau 71, —beere 51.
blässig 53.
blättermagen 132.
blech 152.
blei 164.
bleiben 30.
blind 125, —ekuh 78,
—schleiche 132, 171.
blinzeln 83, 87, zu— 37.
blitz 137.
blöken 84.
blößen: ent— (sich) 130.
blume 180.
blut 30, —egel 117, —ig 30.
blühen (korn) 151.
blüte 132, 180.
bock 155, böcke zum auf-
hängen 155.
boden 162, —balken 61, —
raum 112, —satz 82, 132.
bofist 123.
bogen 191.
bohne 100.
bohre | n 100, durch—
152, —r 100, 101.
borg: auf b. 74.
botschaft 46.
böse 194.
brachland 133.
bracken 169.
brand (im getreide) 14,
—geruch 11.
branntwein 11.
brassen 141.
brat | en 104, 146, —pfanne
130.
brauchen 73, ver— 97.
braun 174.
brausen 64, 65, 147.
brant 142, —führer 89,
—jungfer 36, —preis 48,
—werber 24, 43, —wer-
berin 24.
brav 73.
brätling 46.
bräutigam 62, 65.
brechen (= vomiren) 43.
brech | en 52, (hanf) 170,
ab— 4, 52, 61, 158, ent-
zwei— 61, 158, klein—
199, unter— 111, zer—
113, 132, —stange 83.
breit 115, —e 115, 194,
—en 115: aus— 58,
(sich) 115.
bremse 74, 102.
brennen 141, (ohne flam-
me) 11, (verdeckt) 28.
brett 40.
brief 138.
brille 78.
bringen 80, fort— 82.
brod 134, —kante 134,
—kruste 47, —schnitte
181.
brombeer | e 51, —strauch
51.
bröckeln (sich) 162, zer—
162, 199, sich 114, 198.
bruch 112.
bruder (älterer) 105, (jün-
gerer) 149.
brumm | en 87, —kreisel
68.
brunnen 109, 134, —eimer
94, 158, —schwengel
157, —stange 158,
—ständer 158.
brunsten 189.
brust 67, (v. tieren) 14,
—baum (am webstuhl)
45, —bein (der vogel)
26, —latz 67, —schmuck
3, —spange 147, —warze
183.
brüchig 89, 94.
brücke 64, (aus stangen)
61, eine br. schlagen 47.
brüllen 86.
brüten 108.
buch 63, —stabe 115.
buchweizen 51.
bunt 191, —specht 55, 62,
191.
bursch 9, 24.
burzeln 186.
busch 161, —ig 83.
bussen 54.
butter 139, 195, —milch
190, —n 190, 195,
—stössel 51.
bündel 92, 138, (hanf od.
flachs) 125, 142, (linden-
bast) 163.
bürde 132.
bürsten (hanf od. flachs)
151.
büschel 22, 92, 114, 141, 165.

C

champignon 131.
charwoche 7.
China 73.

D

da 192, von da 192, --hin 192.
dach 85, 143, 202, (am wagen) 79, --brett 189, --first 176, --schindel 162, --sparren 25, 124.
dachs 108.
dame 103.
dampf 101, 106, --en 72, ver- 48.
dank 158, --n 158, 171.
darm 105.
darnach 198.
daumen 109.
dämmen 98.
dämmerungsblind 183.
decke 202, (eines zimmers) 85.
deckel 50, --n 50.
decken 96, 202, be-, sich, 96, ver- 50, zu- 50, 96, sich 96.
degradiren 66.
dehnen: aus- (sich) 145.
denken 153.
dengeln 173.
der | artig 84, --gleichen 188, --jenige 39.
dicht 29, 48, 104, 135, --en: zu-, ver- 135, --belaubt 83.
dick 29, 48, 94, 114, 135, 158, 197, --icht 186.
dieb 201.
diener 158, --schaft 158.
dienstag 19.
dieser 74, 129.
ding 21.
dingen: ab- 196, ver-, sich, 65.
distel 50.
dompfaffe 190.
draht 106.
drangsal 50.
draussen 172.
drängen 38, 168, sich 37, an-, sich, 37, be- 38, 50, zusammen-, sich, 64.
dreck 56, 99.
drehen 98, 100, sich 77, 100, 131, ver-, sich, 54, zusammen-, sich, 98.
dreist 38, --igkeit 38.
dresch | en 129, (m. pferden) 8, --flegel 130, 166,

dessen griff 203, --tenne 26.
drei 202, --ssig 202.
dringen: durch- 202.
dritter 202.
drohen 30.
drohne 114.
drolligkeit 88.
drossel 55.
dröhnen 63, 157.
drücken 38, 108, 168, zer- 83, zusammen- 83, 184, --d 102.
drüse 176, 181.
doch 12, 130.
dohle 180.
donner 7, --n 7, 10, 63, --keil 7, --stag 66.
dorn | busch 25, --gewächs 104, 149, 156.
dorf 20, --ältester 128, --polizist 128, --tor 191, --viertel 60.
dort 82, 192, von d. 82, --hin 192.
dörren 169.
du du 11.
dudelsack 120, 150, --pfeifer 150.
dulden 177, 186.
dumm 1, 191, --kopf 191, 165.
dumpfig 102.
dunkel 117, 161, 164, --braun 64, --farbig 161, --rot 161.
dunst 106.
durch 202, --fall 198, d. haben 181, --sichtig 203.
dünger 169.
dünnen 171.
dünn 137, 143, (= flüssig) 148.
dünsten: aus- 48.
dür 169, d. werden 42, 169.

E

eben 156, 168, 176, --e 81, 176.
eben (so eben) 169.
eber 124.
eberesche 103.
ebnen 168.
echt 181.
eck | e 67, 98, --zahn 7.
-eckig 67.
egge 128, --n 128.
ehemal | s 11, --ig 11.
ehemann 193, der ältere bruder des e-s 98.
ehren 124.
ei 84, 134.
eiche 30.
eichel 16.
eichhorn 93.
eid 106, 173.
eidechse 56.
eifersüchtig sein 67.
eifrig werden 35.
eigen | sinnig 79, 196, --tum 88, --tumszeichen 172.
eigenen: zu-, sich, 29.
eilen 198, be-, sich, 46, 198.
eimer 203, --chen 82.
ein 96, --er 42, --armig 184, --fältig 1, --hode 42, --mal 96: auf e. 34, --sam 192, --tracht: in e. 198.
eingeweide 198.
einigen: ver-, sich, 23.
ein | legemesser 54, 95, --schiebsel (in einem kleide) 33, --schlag (beim weben) 193, --schnitt 59.
eis 100, --hacke 95, --zapfen 172.
eisen 168, --blech 38, 143, --schlacke 168.
eiter 111, --ig 111, --n 111.
ekeln, sich, 26.
elefant 119.
elend 17.
elentier 99.
elle 186, --nbogen 180.
elster 177.
emsig 12, 35.
empfangen 34.
empfinden 123, --ung 123.
end | e 199, --igen 97, be- 97.
eng 5, 38, 168, --en: ver- 5.
engel 103.
enkel(in) 9.
ente(rieh) 71.
entfern | t 1, 16, --ung 53.
entgegen 45.
enthaltsam 179.
entlang 167.
entwenden 153.
entweder -- oder 23.
entzwei 132, (mitten e.) 142.
er 200.
erbarmen, sich, 139.
erbe 103, --nschote 54.
erd | e 133, 166, --beere 51, --hügelchen 161.
erfahren 96.
erinnern, sich, 6.
erkälten, sich, 199.
erle 137.

ermüden 19.
ernten 203.
erst 104, (dann e.) 169,
der erste 96.
esel 8.
espe 15.
esse 77, 204.
essen 136.
etwa 198.
etwas 155.
eule 165.
euter 136.

F

fabel 33.
fade 105.
faden 137.
faden (mass) 40, 178.
fahlgrau 120.
fahren 55, 105, 174, los—
157, 167, über— 61.
falb 189.
falke 145.
falle 157.
fallen 140, 177, 195, (v.
fluss) 54, an— 157, hin—
176, um— 29, 79, 176,
ver— 45, 113, zer— 113.
falte 54, 59, —n bekom-
men 96.
falten 96, sich 59.
faltenmagen 132.
falz 18.
familie 72, 131, —nname
52.
fangen: an— 109.
fangeisen 58.
farbe 163, (stoff) 120, die
f. verlieren 163.
-farbig 163.
farnkraut 50, 153.
farz 101, —en 101.
fasching 139.
faser 181, —ig 181.
fass (fässchen) 77, 80, 105,
—reif 70.
fasten 169.
faul (= träge) 30, 56, 90,
—enzen 196.
faulbeerbaum (Prunus pa-
dus) 132.
faulen: ver— 133, f. ma-
chen 133.
faust 135, 184, —hand-
schuh 3.
fächern 198.
fäden: ein— 169, 202.
fähig 14, 35, —keit 35.
fähre 108.
fällen 196.
färb | en 93, 120, —er 120,
—erröte 37.
färse 170.
feder 160, —busch 162,
—kiel 149.

fegen 149.
fehler 1, 27, (in einem
gewebe) 149.
feier | n 190, —tag 92.
feile 24.
feilschen 196.
fein 137.
feind 167.
feist 114.
feld 45, 109, 190.
fell 169.
femerstange 174.
fenster 58, 190, —laden
190, —glas, —scheibe
58, 190.
ferkel 124.
fern | e 16, in der f., aus
der f. 1, —erhin 196,
—rohr 160.
ferse 63, 193.
fertig 21, 35, f. machen
21, 35.
fertigen: ver— 171.
fesseln 119, in f. schlagen
119.
fest(tag) 190.
fest 47, 90, 104, 137, 162,
165.
fett 87, 114, 139, 182,
—lager 139.
fetzen 133, 175.
feucht 92, —en 92.
feuer 204, —brand 204,
—haken 93, —herd 68,
—schwamm 13, —stahl
141, 178, —stätte 204,
—stein 204.
feuern: an— 169.
fiber 181.
fichte, s. Abies, Pinus.
fieber 199, (das hitzige)
157, (das kalte) 123, 149.
filter 117.
filtriren 117.
filz 66, 78, —stiefel 66.
finden 173, be —, sich, 166.
finger 108, (der kleine f.)
62, —hut 108, —n 132,
—spitze: mit den f—n
nehmen 182, —sträh-
chen 152.
finster 164.
finste 176.
fisch 107, —en 107, —ga-
bel 126, 180, —gräte
151, —hamen 8, —lai-
che 200, —reuse 84, 117,
—rogen 200, —schuppen
50, —suppe 154.
fischer 107, —stange 110.
fitze 136.
flach 81, —e seite 81, —e
stelle 81.
flachs, s. lein, —bündel
125, —bürste 151.

fladen 94.
flagge 20.
flamme 141.
flattern 199.
flaum 84.
flechte 65.
flechten 22, (bastschuhe)
52, (das haar) 138.
fleck (zum flicken) 114.
flecken 102.
fledermaus 131.
flehen 6, 27, 158, 168, 203.
fleisch 8, 56, 101, —ig 197,
—piroge 50.
fiennen 26.
flicken 114.
fliege 149, (kleine) 196, 202.
—schwamm 149.
fliegen 200, herab— 195.
fliehen: ent— 157.
fiessen 29, (v. blut) 157,
aus— 119, 120, 165.
flimmern 21.
flink 203.
fiinte 101, —nkugel 107.
floh 101.
floss 125.
flosse 141.
fluchen: ver— 18.
fluss, s. flüsschen, —mün-
dung 139, —ufer 36.
flügel 141.
flüsschen 139.
flüssig 148.
flüstern 101.
folgen: ver— 44.
form 163.
forschen: aus— 162.
fort! 160.
fortwährend 20.
föhre, s. Pinus.
fördern: be— 197.
-förmig 163.
frag | en 18, be— 162,
—selig 96.
franse 144.
franzose 47.
frau 6, bruder der f. 107,
schwester der f. 49, 107,
—enzimmer 36.
frech 90.
frei 110, —gebig 21, 158,
195, —heit 17.
freitag 11.
fremd 32.
fressen 136.
freude 35, 36, 116.
freuen, sich, 36, 44.
freund 175.
friedhof 85.
frieden 57.
frieren 149, ab— 11, ge—
149.
froh werden 14, 35, 116.
frosch 146, —wurm 28.

frost 165.
 frucht 136, —kern 163.
 früh 17, —er 11.
 frühling 142, —ssaat 142.
 fuder 204.
 fuchs 168, —eisen 58,
 —farben 144, —schwän-
 zen 27.
 fuhr | mann 13, —wagen
 1, 79.
 fundament 91.
 funke 35.
 furche 60.
 furchtsam 35, 42.
 fart 65.
 fuss 193, zu f. 142, —be-
 kleidung: f. anlegen 124,
 —binde 108, —boden
 193, raum unter dem f.
 162, —fesseln 165, —fet-
 zen 165, —gänger 142,
 —gelenk, —knöchel 93,
 —pfad 125, —rücken
 104, —sohle 173.
 futter 77, —sack 127.
 fühlen 171, be— 46.
 führen 131, 174, herbei—
 24, herein—80, hinein—
 80, hinaus—67, über—
 61, ver—7, weg—24, 82.
 fülle 95, 170.
 füll | en (verb) 172, —erde
 166.
 füllen (das) 41, 168, (ein-
 jähr.) 30, f. werfen 41.
 fünf 103, —zig 3.
 für 198.
 fürchten (sich) 42, 152.
 fürst 49.

G

gabel 116, 202.
 gackern 56, 70, 158.
 galle 198.
 gallerte 128.
 galoppiren 20, 121.
 gans 50.
 ganz 98, 145.
 garbe 63, —nhaufen 127,
 132.
 garnwinde 22, 32, 70.
 garten 92, 115, 116, —beet
 28, —erdbeere 138.
 gasse 14.
 gast 41, 199, —mahl 12,
 118, 187.
 gatt | e 193, —in 6.
 gaumen 136.
 gähnen 4.
 gähren 32.
 gänsefuss 86.
 gaspe 24.
 geachtet 38.
 gebälk 108.

gebären 142.
 gebäude 51.
 geben 93, |es giebt nicht
 140, er—, sich, 93.
 gebet 63.
 gebinde (in einer strähne)
 196.
 gebiss (am zaume) 136.
 gebrauch 26.
 gebückt 75.
 gedanke 153.
 gedächtnis 6, 14, —feier
 6, 31.
 gedeihen 14, 196.
 geduld 177, —ig 177, 186.
 gefallen 31.
 gefängnis 163.
 gefährlich 42.
 gefährte 30.
 gefäss 114, 116, 108, 167,
 188.
 gefleckt 185.
 gefrässig 105, 135.
 gefroren 149.
 gegen 45, —stand 21, —
 über 161.
 gehen 55, 105, 144, auf—
 (= sich lösen) 12, (v.
 der sonne) 171, aus—
 (v. haaren) 165, aus-
 einander—113, hin-
 aus—171, hinein—64,
 150, über—61, ver—
 17, vorüber—17, weg—
 55, zurück—159.
 geheul 191.
 Gehirn 88.
 gehorchen 18.
 gehorsam 18.
 geier 36.
 geifer 117.
 geige 77, —r 77.
 geisseln 36.
 geissfuss 117.
 geist 188.
 geiz 47, —ig 47.
 gelangen 11, 137.
 geländer 59.
 gelb 115, —braun 177,
 —grau 108, —sucht 115.
 geld 191, —beutel 33, 52.
 gelenk 123.
 geliebte 23.
 gelingen 14.
 gelt 38, 52.
 gelüsten 34.
 gemäss 8, 77, 116.
 gemeindeversammlung
 106.
 gemischt 54.
 geneigt 118, 155, 178.
 genesen 124.
 genug 92, 137.
 geputzt 32.
 gerade 21, 177, 111, g. zahl

160, g. machen, werden
 76.
 geraten 82, 170, (= gelin-
 gen) 14.
 geräumig 17.
 gerecht 177, —igkeit 177.
 gerede 119.
 gericht 128.
 gerne 35.
 gerinnen 139, 166.
 geronnene milch 166.
 gerste 194.
 gerte 48.
 geruch 151.
 gerücht 119.
 gerüst (zum trocknen des
 getreides) 154.
 geschäftig sein 89.
 geschenk 94.
 geschicklichkeit 85.
 geschirr 114.
 geschlecht 14, —sname 52.
 geschmaek 175.
 geschwind 201.
 geschwister 167.
 geschwulst 152.
 geschwür 29, 135.
 gesellen, sich, 23, 140.
 gesicht 78, 104, 119.
 gesondert 190.
 gespenst 86.
 gestalt 163.
 gestern 12.
 gesund 124, —heit 124,
 167.
 getreide 97, 170, —haufen
 161, —körnchen 97,
 —schober 13, 57.
 getüpfelt 185.
 gevatter 75, —in 76.
 gewalt antun 109.
 gewandtheit 85.
 gewehr 101.
 gewinnst 194.
 gewiss 2, 107, 198.
 gewohnheit 27.
 gewöhnen, sich, 16, 41.
 gezahnt 149.
 gezupfter teig 113, 134.
 gezwungen 17.
 gierig 11, 119, 203.
 giessen 29, 47, 114, 164,
 be—114, 153, er—,
 sich, 54.
 gimpel 150.
 gipfel 166.
 girren 68, 75.
 gitterförmiges 181.
 glas 63, 180, —flasche 63,
 —perle 21, 151, —scherbe
 198.
 glatt 20, 156, 168.
 glatz | e 75, —ig 144.
 g'auben 12, 145, 161.
 glänzen 21, 27.

glätten 20.
gleich 24, 95, 156.
gleichen: ver- 156.
gleiten 126, 153.
glied (das männliche) 157,
163, 176, 183, (das weib-
liche) 58, 97, --erreissen
42, 127.
glitschen 153.
glocke 150, 178.
glotzend 42.
glück 14, 159, --lich 14,
44, 159.
glühend 36.
gold 18, --käfer 74, 202.
gott 173, --esacker 85,
--esdienst 63.
gönnen 126.
götzenbild 63.
grab 85.
graben 3, 180, be- 186,
ver- 106.
gram 48.
granne 40.
gras 77, --boden 13, --feld
131, --platz 13.
grau werden 178.
graupe 65.
gräulich 108.
greifen 170.
greis 59.
grenz | furche 28, --schei-
de 186.
gries 65.
griff 9, 171.
grille 152.
grinsen 26.
grob 153.
gross 7, 89, 105, 153,
--mutter 7, 75, --vater
7, 75.
grube 21, 152, (auf einem
wege) 80.
grummet 55.
grund 162, zu grunde ge-
hen 162, --lage 91.
gruss 113, 158.
grün 24, 122, --es auf
dem wasser 146.
gründel 139.
gründlich 162.
gründling (Gobio fluvia-
tilis) 19, 65.
grütze 88, 101.
gurke 38.
gut 9, 19, 62, 80, 187,
--herzig 68.
güt | e 19, --ig 19.
gürtel 104, ohne g. 32.

H

haar 134, 160, (kopf-) 144,
--flechte 138, --ig 129,
134, 160, --scheitel 144.

hab: h. und gut 88, --süch-
tig 119.
habicht 37, 52, 145.
hacke 85.
hacken: zer- 173.
hafer 117, --mehl 169.
haftel 129, --n: zu- 129.
haften: an- 138, 201.
hagedorn 25.
hagel 100.
hager 47.
hahn 10, --enkamm 72.
hain 112.
haken: 58, 131.
haken: auf- 12, an- 129.
halb 142.
halber 103.
halfter, s. zaum, --riemen
181.
halm 40.
hals 86, --band 88, --star-
rig 152.
halten 169, 170, an-, sich,
23, 138, 140, auf- 164,
aus- 186, zurück- 171,
179.
hammer 88.
hand 3, --fläche 20, 173,
--griff 40, 67, --schuh
97, --tuch 8, --voll 20.
hauf 57, 109, --brecher
51, 170, --bündel 125,
--bürste 151, --öl 139.
hangen 194.
harke 74.
hart 47, 137, 204, --näckig
79, 196.
harz 125.
hase 74, 89, 112.
hasel 148, --nuss 86.
haselhuhn 45, 102.
haspel 54, --n 54.
hauen 60, ab- 158, be-
141, 198.
hauer 7.
haufen 76, 193, 195.
haupt 109.
haus 72, 112, 143, h. und
hof 25, 72, --dach 143,
202, --geist 37, --reihe
60, --volk 29, 72, --wirt
72.
hausiren 194.
haut 169.
hälfte 142.
hängebett, --pritsche 116.
hängen 129, 194, h. blei-
ben 82, 129, auf- 129,
194.
hässlich 119.
hätscheln 9.
häufen 76.
häutchen 92, 142.
häuten: ab- 128.
hebamme 10.
hebebaum 80, 112.
heben 28, 132, auf- 132,
er-, sich, 42.
hechel 65.
hecht 135, 154.
hede 128.
heer 130.
heerde 66, 195.
heerschnepfe 45.
hefe 132.
heft 9.
heil | en 16, 177, 182,
--ung 192.
heiligen | bild 173, 174,
--schrank 174.
heimchen 152.
heiraten: ver- 10.
heiratsvermittler(in) 24.
heiss 151, 199.
heiter 190.
heizen 53.
helfen 107.
hell 143, h. werden 190,
--braun 40.
hellen: er- 143.
hemd 64, 72, --futter 8.
hemmen 179.
hengst 1.
henkel 40, 67, 135.
henne 183.
her | ab 136, --nach 198,
--aus 172.
Heracleum 64.
herbst 64.
herd 204.
herde, s. heerde.
hermelin 32.
herr 192.
herz 182.
heu 195, --baum 108,
--gabel 116, --haufen
76, 197, --schober 57,
195, --schrecke 152,
--schuppen 7.
heuer 70.
heulen 191.
hexe 200, --n 200, be-
78, 125.
hick 24, --en 18, 24.
hie und da 81.
hier 74, von h. 74.
hin und her 55, 100, 194.
hin | auf 136, 143, --aus
172.
hinreichend 137.
hilf | e 107, --sarbeit 88.
himbeer | e 41, --strauch
41.
himmelswagen 137.
hindern 57.
hinken 191, --d 191.
hinten: das h. befindliche
46, 55, nach h. zu 78.
hinter 46, 47, der --e 78,
--backe 76, --teil 46.

hirse 202.
hirt 66.
hitz | e 151, —bläschen 164.
hobel 90.
hoch 143, —wasser 23.
hochzeit 171.
hocken: nieder— 75, 83.
hode 134.
hof 60, 143.
hoff | en 11, —nung 11, 145.
hohl 44, —e hand 20, —eisen 10.
holen: aus— (m. der hand) 117, ein— 137.
holz | ball 146, —haufen 146, —scheit 107, 123, —wurm 147.
honig 105, —scheibe, —wabe 59, —wasser 147.
hopfen 41.
horchen 18, ge— 18.
horn 86, —los 87.
hosen 145, (leinene) 25, —bein 97.
höhe 143.
höhl | en 180, aus— 152, 180, —ung 44.
hölle 156.
hören: an— 18, auf— 164, zu— 165.
huf 183, —eisen 155.
huldigen 99.
hummel 115, 160.
hund 2, 5, 28, 62, 71.
hundert 132.
hungern 203.
hungrig 203.
husten 197.
hut 147.
hübsch 180.
hüfte 200.
hügel 121, 161, —ig 161.
hülse 54.
hüpfen 114.
hüten 123, (vieh) 66.
hütte 53.

I

ich 10.
ihr 11.
iltis 101.
immer 20, 43, 72, —fort 167.
inner: das —e 15, 145, 186, 198, die —en teile 198.
insel 53, 195.
ins | geheim 201, —gesamt 86, 107.
irgend: i. wer 155, i. wann 155, i. was 153.
irre gehen, reden 8.

irr | en, sich, 27, —licht 191, —tum 27.
J
ja 12, 198, —wohl 10, 198, jagd 191.
jahr 140, —esring 121.
jäger 126, 191, —garn 156.
jäh 185.
jäten 141.
jeder 34, 61, 86, 117, (ein j.) 72.
jemand 155.
jener 82, 130, 200.
jenseits, das, 82.
jetzt 12, 33, —ig 33, 71.
joch 22.
johannis | beere 51, —bee-
renstrauch 51, —würm-
chen 143.
jucken 47.
jung 66, 129, —er mann 24, —es 102, 142, —fer: alte j. 140, —geselle 52.
jüngling 9, 24.

K

kadaver 202.
kahl 130, —köpfig 75, 144.
kahn 72.
kaiser 95.
kakerlak 157.
kalb 101, —en 101.
kalk 18.
kalt 123.
kalmuke 56.
Kama 8.
kamel 164.
kamerad 30.
kamm 109, 173.
kampf 201.
kanone 173.
kapelle 179.
karausche 59.
karpfen 115.
kartoffel 192.
Kasan 52.
kasten 6, 126.
kattun 109.
katze 78, —njammer 88.
kauen 62, 70, 184.
kauern, sich, 75, nieder— 83.
kauf | en 128, ver— 128, —laden 82, —mann 77, 194.
kaulbarsch 69.
kaum 188.
kavalier 20.
kavallerie 130.
käfig 55.
kälte 123.
kämmen 173.
kämpfen 201.
käse 183.
kätzchen 71.
kehle 105.
kehlhobel 175.
kehren: um— 159, zu-
rück— 159.
kehricht 143, 167.
kehrseite 176.
keil 116, (in einem kleide) 33, —förmig 166.
keim 56, —en 56, auf— 152.
kelle 3, 77, 135.
keller, s. vorratsgrube.
kellerassel 71.
kennen 93, er— 93.
kerb | e 59, —en: ein— 60, —holz, —stock 60.
kern 163.
kerze 143, —ndocht 198, —nstumpf 162.
kessel 51.
kette 102, 119.
kettensaden 76.
keuchen 35.
keule 73, 188.
kiebitz 159.
kiefer, s. Abies, Pinus.
kieme 125.
kienspan 38.
kind 9, 102, —ermütze 56, —erwickel 72.
kinn 21, —lade 21.
kirche 187, —nglocke 178.
kirgise 69.
kissen, s. kopfkissen.
kiste 126.
kitzel 70, —ig 70, —n 70.
klaffer 40, 178.
klagen: an— 1.
klammer 124.
klapp | en 145, —er 146, —ern 83.
klar 166.
klatschen 81.
klatscherei 10.
klaue 183.
klären, sich, 167, auf—, sich, 190, er— 14.
kleb | en: an— 138, —rig 158.
klee 55, 82, 105, 180.
kleid 172, —futter 15.
kleiden, sich, 172, ab—, sich, 47, an— (sich) 164, 172.
kleie 47, 72, 121.
klein 66, 98, 197, 200, —vieh 197, —waaren 197.
klette 71, 77.
klettern: hinauf— 13.
klimpfern 145.
klingel 34, —n 178.

klingen 21, 146, 185.
 klirren 178.
 klopfen 144.
 klotz 60, 106.
 kluft 83, 198.
 klug 14, 26.
 knabe 5.
 knallen 65, 146, 151.
 knapp 38.
 knarren 182.
 knäuel 135, —n 135.
 kneifen 182.
 kneipe 50, —er 50.
 kneten 51, 135, 192, (thon) 195.
 knie 182, das k. beugen 134, —en 182, nieder— 109, —scheibe 87, 182.
 knirschen 62, 185.
 knistern 130, 146, 178.
 knittern 83, 84.
 knoblauch 18, 191.
 knochen 144, 149.
 knocken (hanf od. flachs) 128, (wolle) 63.
 knopf 176.
 knorpel 72.
 knorren 87.
 knospe 71, 93.
 knoten 164, 176, k. bilden, machen 176.
 knöchel 87, —bein 93.
 knöpfen: auf— 12, zu— 176.
 knuffen 187.
 knurren 179.
 knüllen 83, 84.
 knüttel 73.
 kochen 104, 199.
 kohl 77, —messer 157, —rübe 106.
 kohle 68, 71, 146, —n—dunst 118.
 kohlmeise 69.
 kokettiren 77.
 kolterig werden 12.
 kommen 105, an— 72, be— 16, heraus— 171, herein— 64, um— 140, zurück— 159.
 konkubine 23.
 kopeke 108.
 kopf 109, —kissen 88, 135, —putz (der mädchen) 171, —tuch 109, 127, —zeug (der verheirat. frauen) 53, —über 37.
 koralle 85.
 korb 19, 73, 76, 83, 108, (körbchen) 97, —wagen 43.
 korinthen 26.
 korn 170, (körnchen) 97, —haufen 70, —kasten 111.

kosak 52.
 kosten 175.
 kostsam 29.
 kot 56, 81, 99, 105, (dünner) 181, —ig 105, —ig werden 81.
 kotzen 187.
 körper 111, 121, 129, 197.
 krachen 130, 146, 186.
 kraft 33, 44, 95, 200, —los 44, 110, 200.
 kragen 140.
 kralle 183, —n 182, 185.
 kram'er 164, —waaren 164.
 krampf 150, 172, 174.
 kranich 167.
 krank 187, —heit 187.
 kratzen 46, 47, 182, 185.
 kraus 71.
 krächzen 69.
 kräftig 95, 200.
 krähe 77.
 krähen 10, 178.
 krämpeln 156.
 krätze 66, 69.
 kreide 107.
 krempe 43.
 kreis: im k—e 159, —el 70.
 krepiren 202.
 kreutz 36, ein k' schla—gen 118, k. und quer 100, —weise 194.
 krickente 151.
 kriechen 153, 192.
 krieg 200, 201, —sheer 130.
 krippe 124.
 kropf 97.
 krug 184.
 kruke 86.
 krume 162, 173.
 krumm 54, 74, 75, —holz 96.
 kruste 50.
 krümeln (sich) 162, zer— 162, 173.
 krümm | en 54, 75, sich 45, 54, 75, —ung 74.
 kuchen 28, 42, 104, 111.
 kuckuck 75.
 kufe 62, 144, 147.
 kugel (holz—) 88, —förmig 184.
 kuh 11, —pocken—impfer 180.
 kumis 68.
 kummer 48, 125, 185.
 kummet 41, 128, —kissen 98, —polster 25, —riemen 128, 190.
 kupfer 99, —vitriol 147.
 kurz 66.
 kutsch' bock 81, —er 13.
 küchel 182, 183.
 kühl 126, k. werden 126.

kühlen: ab—, sich, 123.
 kühling 38, 78.
 künftighin 196.
 künstler 15.
 kürbis 62.
 kürzen: ver— (sich) 66.
 küssen 171, 189.

L.

lache 79, 83.
 lachen 75.
 laden 168, (ein gewehr) 10, auf— 168, ein— 27, 181.
 lamm 108, 110, —en 108.
 land 133.
 lang 201, l. und schwäch—tig 186, —e 187, 201, —e her 155, —sam 23, 48, 188, 201.
 lassen 44, 100, ein—, sich, 23, 138, herab— 177, herein— 80, los— 12, nieder—, sich, 203, ver— 100, sich 145, weg— 100, zurück— 44.
 last 132.
 laterne 49.
 latte 144.
 lau 82, l. werden 82.
 lauern 4, 150.
 laufen 189.
 laug | e 117, —en, —ig 117.
 laut 183.
 länglich 167.
 lärmn 45, 65, 147, 163.
 läufisch sein 65, 189.
 läugnen 173.
 läumen (das) 108, 181, 182, —salter 11.
 leben 108, auf— 182.
 lebe wohl! 123.
 lebendig 182.
 leber 98.
 lebhaft 182.
 leder 120.
 leer 110, —en: ent— 110.
 leck werden 153.
 lecken (= leck sein) 119, 120.
 lecken 140, 179.
 legen 47, 51, sich legen (v. winde) 83, ab— (kleid) 47, hinzu— 54, zu— 52.
 lehm 165.
 lehnen: an—, sich, 155.
 lehren 196, 199.
 —lei 163.
 leib 121, 129, —wache 51.
 leicht 134.
 leiden (das) 36.
 leiden 7, 177.
 leihen, s. borg, ver— 111.

leim 136, —en 136.
 lein 26, —wand 62, 103, 191.
 leiste 144.
 leisten (der) 56, 58.
 leistenhobel 175.
 leiten 131, ver- 7.
 leiter 109.
 lende 76.
 lenkseil 168.
 lerche 167.
 lernen 199.
 lesen 203.
 letzt 30.
 leucht | en 27, 143, (v. dem blitz) 137, —er 143, 145, —wurm 143.
 libelle 25.
 licht 142.
 lieb | chen 9, —er, —e 116, —en 31, 116, —haber 23, —kosen 18, 141, —ling 9.
 lied 31.
 liederlich 7, 22.
 liegen 203.
 linde 134, —nbast 89, —nbaum (abgeschälter) 110, —nrinde 49, 110.
 link 125, —händig 125.
 linse 22.
 lippe 175.
 loben 88, ver- 142.
 loch 152.
 locke 71.
 locken 27, an- 16.
 locker 40, 69, —n 40.
 lohn 33, —arbeiter 158.
 lolch 106.
 lo(o)s 150.
 lose 110.
 löffel 61.
 lösen 12, 114, sich lösen 12, 114, auf-, sich, 129.
 löschen 128, aus- 128.
 löwe 6.
 lunge 196, —nkrank 67.
 lust 35, l. bekommen 173.
 lüge 125, —n 124.
 lügner 124.
 lüsten: ge- 34.

M

machen 171, auf- 195, los- 114.
 macht 44.
 made 52.
 magen 46, (bei den wiederkäuern) 132, (der vögel) 92.
 mager 19, 47, —n: ab- 19, 90.
 mahlen 9.
 mahnen: er- 196, —mal 53, 157.

mal | en 120, —er 120.
 malz 113.
 mangel 160, m. leiden 160.
 mangelhaft 26.
 mann 5.
 marder 121.
 mark 88.
 markt 22, 94, —platz 94.
 masern 37.
 masholder(beere) 93.
 mass 202, mit gehäuftem m. 176.
 mastdarm 79.
 matt 161, —en: ab- 13.
 maul 119.
 maulwurf 6.
 maus 78, 152.
 mädchen 36.
 mähne 136.
 männchen (v. tieren) 7.
 märchen 30, 33.
 mässig 179.
 mäusefalk 40.
 meer 169.
 meerrettig 36.
 mehl 135, —kasten 111, —schaufel 116, —thau 14.
 mehren: ver- 12, 176, sich 12, 29, 54, 91, 176.
 meise 69.
 meissel 13, 59.
 meister 15.
 melde 86.
 melken 124.
 melodie 67.
 melone 170, vgl. wasserm.
 membrane 142.
 meng | en: ver-, sich, 54, —futter 102.
 mensch 11, 138.
 merk | en 171, —mal 93.
 messen 202.
 messer 133.
 messing 26.
 met 105.
 meteor 199.
 miauen 85.
 mieten: ver-, sich, 65.
 milch 118, (geronnene) 166, (saure) 174, (m. der fische) 118, —strasse 55.
 milz 125, 156.
 mindern: ver- 16, 112, sich 16, 177.
 mischen 54, sich 54, ein-, sich 54.
 mistkäfer 90.
 mitgift 94.
 mitleid 147, —en: be- 37.
 mitte 198, 201, (des leibes) 103.
 mittel | finger 201, —gross 201.

mitwoch 30.
 modell 11.
 mohn 87.
 mohrrübe 73.
 molke 190.
 monat 190, der erste 69, der zweite 69, 91, der dritte 110, der vierte 2, der fünfte 139, der sechste 133, der siebente 195, der achte 143, der neunte 26, der zehnte 30, der elfte 190, der zwölfte 112.
 mond 190, —esfinsternis 164, 200, —hof 190.
 montag 173.
 moor 82.
 moos 86.
 morast 153.
 morgen 18, am m. 17, —dämmerung 154, —s 17, —stern 154.
 mordwine 87.
 morsch 133.
 motte 67.
 möglichkeit 33.
 mönch 84.
 mörser 72.
 möwe 179.
 mund 136.
 murmeln 87.
 murretier 121.
 murren 34, 43, 83.
 muster 11.
 mutter 3, 4, —biene 192, —korn 18, —mal 174.
 mutwill | en treiben 3, 8, 17, —ig 153.
 mücke 173.
 mühe: mit m. 6, 188, —n: be-, sich, 103, 167.
 mühl | e 9, —damm 98, —gerinne 197, —teich 98, —trichter 97, —wehr 98.
 müller 9.
 mündung 152.
 münze (bot.) 98.
 müre 40, 69.
 mürrisch 113, 118.
 mütze 60, 84, 132.

N

nabe (am rade) 64.
 nabel 71.
 nach 198, (= gemäss) 8, n. einander 192.
 nachbar 6, 80.
 nachher 192.
 nachgebur 80.
 nachlässig 188.
 nachricht 46.
 nacht 133.

nachtigall 151.
 nacken 12.
 nacht 130.
 nadel 25, —öhr 25, 135.
 nagel 101, 183.
 nageln: an—, auf— 101.
 nagen 70.
 nahe 139.
 naht 133.
 name 22, —nsvetter 8.
 nase 119, —nloch 119,
 —nstüber 144.
 nass 25, n. und klebrig 158.
 natter 132.
 nähen 132, aus— 162.
 nähern, sich, 139.
 nassen 25, be— (sich) 148.
 nebel 163, —ig 164.
 neben 141, n. einander
 30, —gasse 165, —sonne
 30, 38.
 necken 24, 202.
 nehmen 16, ab— (trans.)
 42, (intr.) 16, 177, an—
 34, 52, auseinander— 18,
 heraus— 67, weg— 122.
 neid 67.
 neiden: be— 14.
 neigen, sich, 155.
 nein 140.
 nessel 199.
 nest 28.
 nett 44, 45, 180.
 netz 160, —nadel 25,
 —strick 160.
 neu 132, —gierig 96,
 —jahr 132, —lich 169.
 neuern: er— (sich) 132.
 neun 164, —zig 164.
 nicht 4, 84, n. einmal 18.
 nicken 191.
 niederung 1, 83.
 niedrig 180.
 niedrig 83.
 niere 2, 111, 197.
 niessen 126, —wurz 71, 185.
 nisse 151.
 noch 55, 158.
 nonne 84.
 norden 123, 142.
 not 17, 144, 160, in n.
 sein 160, in n. geraten
 96.
 nörz 146.
 nötig 73.
 nudeln 113, 134.
 nun 12, (n. also) 23, nun!
 10.
 nur 5, 68, 159.
 nuss, siehe haselnuss,
 —schlaube 77.
 nutzen 92, 194.
 nüchtern 193, mit —em
 magen 198.
 nützlich 92.

O

ob 10, ob —oder 155.
 oben auf 136.
 ober-: das o — e 136, o — er
 136, —fläche 136, —
 haupt 109.
 obst 136.
 ochs 200.
 oder 10, 23.
 ofen 68, —gabel 175,
 —klappe 105, —quast
 85, 87, —tür 105, —
 wisch 85.
 offen 195.
 oheim 89.
 ohne 109.
 ohnmacht: in o. fallen 14.
 ohr 40, —enschmalz 99,
 —feigen 141, —gehänge
 40, —läppchen 40.
 onkel 75.
 opfer 63, 189, —fest 189,
 190.
 opfern 80, 189, 190.
 ordentlich 44, 170.
 ordn | en 170, —ung 26, 170.
 Orion 67.
 osten 171.
 ostern 89, —tag 56.

Ö

öffnen (sich) 195.

P

paar 24, 87.
 paaren, sich, 46.
 packen 166.
 palmsonntag 71.
 pantoffel 110.
 papier 53, —drache 53.
 pappel 169.
 passen: auf— 4, 150.
 passend 14.
 passgänger 135.
 pastete 51, 96.
 pech 125.
 pein 7.
 peitsche 91, 110.
 pelz 65.
 perle 1, 12.
 pfad 125.
 pfahl 101, 121.
 pfand 113.
 pfannkuchen 16, 32, 39, 80.
 pfeffer 100, (spanischer)
 54, —kuchen 146.
 pfeife 148, 176, —n 148,
 152.
 pfeifenkopf 181.
 pfeil 132, 191.
 pfeiler (am feuerherd) 195.
 pferd 82, (feuriges) 194,

195, —edecke 8, —ege-
 schirr 78, 159, —ehaar
 35, —ehaarwurm 137.
 pffig 203.
 pflegesohn, —tochter 195.
 pflegen 99.
 pflichtgespann 13.
 pflock 101.
 pflug 2, 125, —messer 151,
 —sterz 2, —stürze 125,
 128, —schar 125, 162.
 pflücken: aus— 158.
 pffügen 3, 125.
 pfriem(en) 8, 100, 14².
 pfund: ¼ pf. 182.
 pfütze 79, 83.
 phantasieren 8.
 picken 118.
 pilz 68.
 Pinus sylvestris 20, 46, 90.
 pipen 187.
 piroge 74.
 pissen 151.
 plache 150.
 plagen: ab— 158, sich
 44, 158.
 plappern 34, 102, 146.
 platt 81.
 platz 161, 203, p. haben 150.
 platzen 152.
 plätschern 81, 145.
 plätten 81.
 Plejaden 3, 11.
 plötzlich 115.
 plumpstock 110.
 plüsch 106.
 pochen 144, 156.
 polster 177.
 porös 69.
 porzellanschnecke 52.
 posament 191.
 possen 88.
 post | knecht 21, —strasse
 21.
 potzttausend! 24, 156.
 prahlen 58.
 prahler 58, 88, 200.
 prasseln 70, 130, 150, 151.
 preis 33.
 preisen 88.
 preisselbeere 67.
 pressen 38, 168.
 priester 107, (muhamm.)
 89, —schaft 107, 159.
 prise 181.
 propfen 99.
 prozente 194.
 prüfen 119.
 prügel 188, —n 36, 176.
 pst! 180.
 pud 101.
 pulver, s. schiesspulver
 —horn 148.
 punkt 99.
 puppe 106.

Q

quadrat(isch) 168.
 quaken 70, 83.
 qual 7, 36.
 quartier 44.
 quaste 22.
 quälen 7, sich 7, 201.
 queckengras 154.
 quecksilber 63.
 quelle 134.
 quendel 178.
 quer | balken 61, —gasse 54, —holz 125, (am schlitten) 51, —riemen 194, —über 194.
 quetschen 83.
 quieken 187.
 quittung 22.

R

rad | felge 171, —speiche 193.
 rahm 39.
 rand 25, 36, (am hute) 43.
 ranzen 78, 156, 194.
 ranzig werden 109.
 rappe 25.
 rascheln 70.
 rasen 131, —hügel 161, 170, —platz 13, 195.
 rasend sein 6. r. werden 193.
 rat 14, —en 14, er— 7, 96.
 ratte 24.
 raub | tier 52, 170, —vogel 170.
 rauben 121.
 rauch 163, —fang 87, —loch 161.
 rauchen 28, (pfeife) 174.
 raufen, sich, 130.
 raum finden 150.
 rächen 159.
 rädelsführer 78.
 rätsel 30.
 räuber 51.
 räuchern 163.
 räuspern, sich, 197.
 rebhuhn 102.
 rechnen 74.
 rechnen 38, 124, 126, 154.
 rechnung 154, skunst 38.
 recht 123, die rechte seite (eines gewebes) 104, —eckig 168, —schaffen 177.
 recken, sich, 58.
 rede 33, —n 107, 146.
 redlich 163, —keit 177.
 reflex 154.
 regen 134, —bogen 7, 115, —wurm 13, 84.
 regnen 134, 140.

reiben 121, ein— 117.
 reich (das) 133.
 reich 106, —tum 106, 170.
 reichen : er—137, hin—137.
 reif (fass—) 70.
 reif 94.
 reifen, reif werden 11, 104.
 reihe 26, 53, 180, in einer r. 30.
 reihen : auf— 169.
 reiher 74, 179.
 rein 158, —igen 158, —lich 45.
 reisen 144.
 reisig 130, 145.
 reisker 46.
 reissen 142, 158, 182, (schmerzen) 127, ab—42, 158, auf—158, los—42, sich 12, 158, nieder— 18, zer— 158.
 reissend 29.
 reit | en 30, —peitsche 91, —pferd 30.
 reizen 24, an— 169.
 religion 161.
 rennen : an— 167.
 renntier 99.
 renoviren 122.
 retten 134.
 rettig 70.
 reuen : be— 196.
 reuse 117, 144.
 rheumatismus 127.
 richter 176.
 richtung 23, 84.
 riechen 151.
 riedgras 38.
 riefe 175.
 riemen 181.
 riese 192.
 rinde 47, 50, (linden—) 77, 110, —n : ab— 42.
 ring 133, 192, —finger 22.
 ringel | natter 132, —taube 191.
 ringeln, sich, 22.
 ringen 65.
 rinnen 165, ge— 139, 166.
 rippe 1.
 rist 104, 193.
 ritze 142.
 rock 119, 179, (v. leinwand) 153.
 rogen 2. 0.
 roggen 18.
 rohrpfeife 54, 88.
 rollen (sich) 29, 131, auf— 159.
 rollholz 26.
 rostig werden 175.
 rot 37, r. werden 36.
 rotz 84, —ig 84.
 röten : er— 36.

rubel 126, 160.
 ruder 66.
 ruf 88, 178.
 rufen 27, 181.
 ruhe 57, —n 56.
 ruhig 57, 83, 176.
 ruhm 88.
 rund 131, 184, —herum 159.
 runden (sich) 184.
 runzel 54, 59, —ig 54, —n (sich) 60, 96.
 ruppen 158, aus— 134.
 russ 43.
 russ | e 178, 203, —in 84, —sch 203.
 rute 48, (die männl.) 157, 163, 176, 183.
 rübe 130, (rote r.) 181.
 rücken 142, 177, auf dem (den)r. 85, —riemen 194.
 rück | grat 142, —lings 78, —wärts 55.
 rühren 88, sich 58.
 rühren 163, sich 157, an— 163, 170, be— 170, (obenhin) 118, um— 31, 51, 83, 102, zusammen— 102.
 rülpsen 56.
 rüssel 119.
 rütteln 83, 122.

S

saat | korn 201, —krähe 77.
 sache 12, 21, 134.
 sack 53, 86, —pfeife 120, 150.
 sagen 56, 159.
 sahne 39.
 saite 35.
 salvei 153.
 salz 167, —büchse 125, 167, —en 168, —ig 168.
 same 201, (sperma) 26, —nkorn 163, 201.
 sammeln 106, 109, ver— 106, sich 109.
 sammt 94.
 sand 39.
 sander 128, 149.
 sanft(mütig) 29, 83, 176.
 sarg 73, 173.
 sait 175, s. werden 166.
 sattel 25, —n 25.
 sauber 44, 45, 158.
 sauer 32, 37, allzu s. 199, s—e milch 174, —ampfer 70.
 saugen 11, ein—, sich, 119.
 saumselig 86.
 sausen 61, 64, 65, 147.
 säbel 38.

- säen 2.
 säge 102.
 säntigen: be— 27, 29.
 sättigen, sich, 166.
 säuern: ein— 32.
 säugen 11.
 säule 30.
 säumen 111.
 schabhobel 116.
 schaben 46, 121, ab—,
 sich, 133.
 schachtel 126.
 schachtelhalm 22.
 schaden (der) 112, 123.
 schaf 74, 127, —fellgerber
 169, —pelz 165.
 schaffen: er— 142.
 schaft 9, 76.
 schale 179, (schälchen)
 180.
 schallen 21.
 scham 90, (weibliche) 58,
 97, —gegend 90, —haft,
 —los 90.
 schande 50, 90.
 schar 195.
 scharf 138, 203, —gespitzt
 148.
 scharren 3, 180, 191.
 schart | e 62, 148, —ig 149.
 schatten (der) 86.
 schatten: be— 58.
 schatzkammer 46.
 schaufel 56, 65.
 schaukel 22, 156, 189, —n
 126, sich 22, 155.
 schaum 68.
 schäbe 48.
 schädel 109.
 schädlich 115, 123.
 schälen 154, ab— 42, 154.
 schämen, sich, 73, 202,
 be— 51, 73, 90, 202.
 schärfen 138, (durch häm-
 mern) 173.
 schätzen 38, 124.
 scheckig 191.
 scheid 25, (des geburts-
 gliedes) 148.
 scheiden 190.
 scheideweg 31.
 scheinen 171.
 scheisse 99, —n 124.
 scheidel 82, 176.
 schelle 34, 150.
 schelten 22, 43, 44.
 schemel 60.
 schenkel 97.
 schenken 93.
 scherbe 62, 198.
 schere 33.
 scheren: auf— (das ge-
 webe) 76.
 scher | maschine, —mühle
 76.
 scherz 154, —en 154.
 scheunen 12.
 schiechte 53.
 schicken 22.
 schieben 153.
 schief 74, 178, sch. wer-
 den 10.
 schieläugig 178.
 schiess | en 95, ver— 163,
 —pulver 157.
 schiff 41, 72.
 schimmeln 99.
 schimmern 27.
 schimpfen 22.
 schinden 128.
 schirmen: be— 193.
 schlacht 201, —en 109,
 129.
 schlackern 83.
 schlaf 13, —en 139, ein—
 (v. gliedern) 139.
 schlag (apoplexie) 103.
 schlagen 95, 129, 156,
 sich 130, 176, 185, 201,
 auf— 159, be— (ein
 pferd) 155, herum— 156,
 zer— 132, 199.
 schlammer 28, 81, 82, —
 beisser 65 (vgl. gründ-
 ling).
 schlange 132.
 schlank 22.
 schlau 180, —heit 180.
 schläfe 165.
 schlägel, s. schlegel.
 schlägerei 201.
 schlängeln, sich, 22, 28.
 schlecht 90, 194.
 schlegel 75, 171.
 schlei(e) 51, 145.
 schleier 96.
 schleife 27.
 schleif | en 40, 64, —stein
 40.
 schleim 82, 92, —ig 82, 92.
 schleissen 181.
 schleppen 118, 153.
 schleudern 20.
 schlichthobel 117.
 schliessen: ein— 49, sich
 50, ver— 135, zu— 104.
 schlinge 27, 70, 86, 117.
 schlingen: ver— 135.
 schlittchen 100, 141.
 schlitten 141, —baum
 174, —ständer 147.
 schloss 135.
 schlucht 83, 198.
 schluchzen 12.
 schluck: in einem s. 27.
 schlucken (ver—) 135.
 schlucken haben 18, 24.
 schlummern 13.
 schlund 59, 105.
 schluss: einen s. ziehen 7.
 schlürfen 123.
 schlüssel 135, —bein 177.
 schmachten: ver— 4.
 schmackhaft 175.
 schmal 5.
 schmant 39.
 schmatzen 178.
 schmaus 12, 118, 187.
 schmächtig 186.
 schmähnen: ver— 169.
 schmecken 175.
 schmeicheln: ein—, sich,
 28.
 schmelz | en 17, 151, —
 ofen 77.
 schmerz 19, —en 19, 127.
 schmetterling 82.
 schmied 168, —e 82, —en
 129, (dünner) 173.
 schmieren 117, 139.
 schminke 104.
 schmutz 81, 105, —ig 17,
 105.
 schmutzen: be— 17, 105,
 198.
 schmücken 16.
 schnabel 119.
 schnalle 164, —ndorn 164.
 schnappen 46, 57.
 schnarchen 34.
 schnarre 146.
 schnarrwachtel 59.
 schnattern 56, 81.
 schnauben 171, 172.
 schnauze 119.
 schnäuzen, sich, 150.
 schnecke 153.
 schnee 31, —ammer 117,
 —fall 31, —flocke 123,
 —gestöber 30, 165,
 —regen 81, —schlamm
 117, —schlittschuh 24,
 —wehe 65, 114, —wie-
 sel 32.
 schneide 138, —n 60, 133,
 zer— 173.
 schneien 31.
 schnell 179, 197, 201,
 —wage 104.
 schnepfe 95.
 schnitzeln 141.
 schnupfen 126.
 schnupftabakdose 73.
 schnurr 57, 65, 137.
 schnurrbart 86.
 schnurren 87.
 schnürband (der hosen)
 57.
 schober 57, 193, —n 193,
 auf— 13.
 schon 12.
 schopf 165.
 schoppen 83.
 schorf 50, 65.
 schornsteinröhre 176.

- schoss 19, 182.
 senote 54.
 schön 16, 85, —heit 16.
 schöpf | en 14, —kelle 135.
 schössling 49.
 schrank 153.
 schräg 155, 178.
 schrecken: er— 12, 42, 116.
 schrecklich 42.
 schreiben 138.
 schreiben 70, 140.
 schrein 126.
 schreiten 195, (sachte) 151.
 schritt 195.
 schrot 24, 107, 166.
 schuh 110.
 schuld 1, 93, —ig 1.
 schulde 172.
 schulter 4, 48, —blatt 48,
 —joch 67.
 schuppen (an der kopf-
 haut) 82.
 schussfaden 193.
 schutz | dach 143, —geist
 103.
 schüchtern 35.
 schürze 182.
 schüssel 169, 179.
 schütteln 82, 122, sich 83,
 122.
 schütten: aus— 164.
 schützen 193.
 schwach 35, 110, 200.
 schwaden 93.
 schwager 29, 49, 65, 110.
 schwalbe 181.
 schwamm 68.
 schwan 2.
 schwanger 29, 97, 136, s.
 werden 98.
 schwanz 55.
 schwappern 145.
 schwärme 195.
 schwarz 51, —braun 64,
 —grau 168, —specht 45.
 schwatzen 81, 102, 146.
 schwägerin 16.
 schwächlich 90.
 schwärmen 190.
 schwärzen 51.
 schwefel 79.
 schweif 55.
 schweifen: aus— 6.
 schweigen 151.
 schwein 124, —sborste 151.
 schweiss 157.
 schwelle 3.
 schwellen 152, 154, an—
 42, 79, 80, 152, auf—
 80, 151, 152.
 schwenken 126.
 schwer 29, —fällig 84.
 schwert 38.
 schwester (ält.) 2, 5, (jüng.)
 27.
 schwieger | mutter 4, 49,
 —sohn 65, —tochter 72,
 —vater 8, 49.
 schwiele 42.
 schwimmen 18.
 schwinde 65.
 schwingen 126.
 schwirren 103, 118.
 schwitz | en 157, —bank
 81.
 schwören 14, 173.
 schwur 173.
 schwühl 102.
 sechs 192, —zig 195.
 see 79, schwalbe (Sterna
 hirtundo) 179.
 seele 25, 188, —nheil 121.
 segnen 95, 170.
 segnen 95.
 sehen 77, ein— 14, 32.
 sehne 150, (am wollschlä-
 ger) 45.
 sehnen, sich, 173.
 sehr 19, 104.
 seichte stelle 23.
 seide 108.
 seife 127.
 seih | en 117, —er 117.
 seil 98, 199.
 sein 107, 108.
 seit lange 187.
 seite 1, 20, 23, 53, auf
 der, die s. 38, —nstechen
 186.
 selbst 34, von s. 161.
 selten 112.
 senden 22.
 sengen 11, 200.
 senken, sich, 195.
 sence 130.
 sentenz 119.
 setzen 51, 81, sich 81,
 herab— (den preis) 195,
 196, über— (über etwas)
 61, ver— 78, wider—,
 sich, 45.
 Sibirien 132.
 sichel 142.
 sicher 2.
 sichtbar sein 93.
 sickern: durch— 120.
 sie (sing.) 200, (plur.) 200.
 sieb 3, —en 3.
 sieb | en 137, —zig 138.
 siedeln: an— 203, über—
 78.
 siedeln 199.
 siegel 105.
 siegen: be— 132.
 sieh! 35, siehe da! 2.
 silber 63.
 Simbirsk 181.
 singen 31.
 sinken 110, 177.
 sinn 161.
 sitte 27.
 sitzen 81.
 skropheln 91, 196.
 so 58, 130, 163, s. viel
 188, —eben 92, —gleich
 66.
 socke 184.
 sobbrennen 36, 67, 153.
 sohle 95, 177.
 sohn 19.
 solcher 130.
 soldat 114.
 sommer 139, —sprosse
 175.
 sonnabend 149.
 sonne 38, —aufgang 171,
 —nblume 38, —nfins-
 ternis 164, —nstrahl 143.
 sonntag 203.
 sonst 192.
 sorg | e 48, 125, 153, 185,
 —entfrei 57, —los 185,
 —fältig 162.
 söhnen: aus— (sich) 72,
 ver—, sich, 142.
 spalte 142, —n (sich) 142.
 spaltbar 76.
 span 174.
 spange 164.
 spanne 152.
 spannen: an— 79, aus—
 58, 168, bei— 105, los—
 168, vor— 79.
 spann | kräftig 104, —
 strick 165.
 sparsam 109.
 senden 88, 154, zum s. 31,
 —en 154.
 spatze 113, 131.
 specht 191.
 speichel 127.
 speicher 74.
 speise 136.
 spelt 100.
 sperma 26.
 sperrn (die augen) 169,
 aus— 58, ein— 49,
 ver— 104, (das licht) 58.
 sperrweit 179.
 spiegel 66, 78.
 spiel 200, —ball 112, 173,
 —karte 59, —mann 200,
 —zeug 160, 203.
 spielen 203, (ein instru-
 ment) 56.
 spiess 119.
 spindel 24, —kamm 49,
 —scheibe 26.
 spinne 11, —ngewebe 11.
 spinn | en 9, —rocken 124.
 spitzen: zu— 148.
 spitzig 148, 154.
 spitzmaus 56.
 splitter 151, 174.
 spornen: an— 169.

spott 87.
 spotten 87, ver— 87.
 sprechen 56, 107, 119, 146,
 (leise) 151, ver— 93,
 119.
 spreitze 179.
 sprengen 114, 122, be—
 122.
 sprenkel 102.
 spreu 6, 47.
 sprichwort 119.
 springen 121, auf— 152,
 hinauf— 20.
 spritzen 96.
 sprosse 151, —n 152.
 spröde 89, 94.
 spucken 127.
 spule 133, werkzeug zum
 spulen 48.
 spulwurm 144.
 spur 25.
 spül | en 189, —icht 87.
 staar 150.
 stachel 119, —schwein 182.
 stadt 48.
 stahl 52.
 stall 203.
 stammende 162.
 stampfen: zer— 176.
 stampf | er 67, 73, —trog
 72.
 stange 145, 150.
 stark 44, 94, 95, 137, 162,
 165, 200.
 starr 47, —köpfig 152,
 —en: er— 47.
 statt 203.
 statlich 80.
 statur 111.
 staub 166, 167, 175, —ren
 25, 28.
 ständer (zum aufhängen)
 155.
 stärke 200.
 stechen 118, 186, (tot) 129,
 durch— 152, ein— 186.
 stecken (der) 145.
 stecken 186, st. bleiben
 37, 58, 82, an— 121,
 201, ver— (sich) 106.
 stehen 166, st. bleiben
 164, zum st. bringen
 164, auf— 166, ver—
 14, 32.
 stehlen 201.
 steigen (v. wasser) 54,
 ab— 4, auf— 13, em-
 por— 42, er— 42.
 steigbügel 28, 108, 193.
 steil 185.
 stein 188, —beere 97.
 steissbein 128.
 stelle 161, 203, —nweise
 81.
 stellen 51.

stengel 173.
 steppe 45.
 sterben 202.
 stern 134, —schnuppe 134.
 steuer (abgabe) 75, 93,
 193.
 steuerruder 66.
 stick | en 162, —erei 146,
 162.
 sticken: er— 50, 102.
 stiefel 8, —schaft 76.
 stief— 142.
 stiel 9.
 stier 200.
 still 48, 83, 176, still!
 180, —en 83.
 stimme 115, 183.
 stimmen (ein instrument)
 12.
 stimmen: be— 111.
 stinkend 151.
 stirn 129.
 stock 94, 171.
 stockwerk 53.
 stocken 139.
 stolz 89.
 stolpern 156.
 stoppel 40.
 stossen 163, 187, (mit dem
 fuss) 156, 157, (in einem
 mörser) 176, (mit den
 hörnern) 117, sich 129,
 auf— 56, 167, durch—
 152, klein— 190, 199,
 um— 79.
 stottern 171.
 stöbern: durch— 46.
 stöpsel 99.
 stören 57, 185.
 störr | ig 152, —isch 113,
 s. sein 183.
 stößel 67, 73.
 stössig 117.
 straff 59.
 stramm 59.
 strampeln 156.
 strasse 14.
 strähne 54.
 sträuben 166.
 strebe 160, 179.
 strebsam 35.
 strecken, sich, 68, aus—
 68, 185, sich (nach et-
 was) 59.
 streiche(l)n 121.
 streif 25, —ig 25.
 streifen (an etwas) 118.
 streiten 159, 201.
 strengen: an—, sich, 103.
 streuen 114, zer— 113,
 sich 113, 114.
 strick 98.
 stricken: ver—, sich, 6,
 184.
 striegel 43, —n 43.

stroh 192, —halm 97, 192.
 stromab(wärts) 4, 84.
 strophe 121.
 strömen 29.
 strumpf 184, —band 170.
 strunk 79.
 struppig 83, s. werden 165.
 stufe 60, 113.
 stuhl 64, 106.
 stumm 181.
 stumpf 87, 106, s. werden
 87, 106, (v. den zähnen)
 145.
 stunde 116.
 sturm 163.
 stute 66.
 stutzig 183.
 Stück 60, 62, 66, 158, in
 s—e gehen 198, —chen
 198.
 stücken: an— 123.
 stürzen: ein— 18, nie-
 der— 18, um— 176.
 stütze 160, 162, —n 160,
 162, 179, auf—, sich,
 155.
 suchen 152, unter— 119,
 ver— 119.
 sudeln: be— 17, 81.
 summen 90, 118, 163.
 sumpf 153, —ig 153.
 suppe 22, 154.
 süden 68.
 sünd | e 138, —ig 138.
 süss 175.

T

tabakspfeife 181.
 tadeln 51.
 tag 76, den ganzen t. 53,
 t. und nacht zusammen
 159, —esanbruch 154,
 —sichtig 183, —en 143,
 172.
 talg 182.
 tanne, s. Abies, Pinus.
 tante 89.
 tanzen 158.
 tappen (herum—) 46.
 tasche 69.
 tasse 180.
 tasten 46.
 tatar | e 175, —in 175.
 tau (seil) 199.
 taub 40.
 taube 71, 191, (zahme) 75.
 tauchen 184, ein— 109,
 unter— 184.
 taufen 80.
 taufpat | e 36, 47, —in 47.
 taugen 31.
 taugenichts 81, 94.
 tauglich 14, 31, 73.
 taumeln 126.

tausch 192, —en 192.
 tausend 103.
 täglich 76.
 teig 189, —ig 158.
 teller 158.
 tenne 26.
 teufel 153.
 thal 1.
 thau 124.
 thee 180.
 theer 124.
 theil 197.
 theilen: ab — 111, aus —
 197, ver — 190, 197.
 theuer 29, 33.
 thier, wildes 55.
 thon 165.
 thor (das) 31.
 thöricht 6.
 thräne 140.
 thun 171, hinzu — 52.
 thür 3, —angel 166, —
 klinke 104, —posten 21.
 thymian 178.
 tief 158, —e 158, t — e
 stelle (in einem fluss)
 9, 166.
 tiken 186.
 tinte 180.
 tisch 118, (festlicher) 64.
 toben 45.
 tochter 36.
 tod 202, (personif.) 11.
 toll 193, t. sein 6.
 topf 189, 190.
 tosen 157.
 tönnchen 182.
 töten 202.
 traben 32.
 trachten: be — 99, 188.
 tragbahre 90.
 tragen 28, 132, ab — 133,
 auf — 52, er — 177, 186.
 traktiren 118.
 traube (v. beeren) 114,
 141.
 trauern 48, 74.
 traurig 48.
 traufdach 202.
 traum 161.
 trächtig 97, t. werden 98.
 träge 30, 86, 188.
 tranken 153.
 träumen 161.
 treber 100.
 treffen 82, 170, über — 14,
 zusammen — 161.
 treiben 44, an — (zur
 eile) 198.
 trennen: auf —, sich, 129.
 treppe 109, —nstufe 60,
 113.
 tresse 191.
 treten 108, 156, 157, nie-
 der — 157, 163.

trichter 198.
 triefen 119.
 trink | en 12, —geschirr
 77, 135, —glas 63.
 trippeln 28, 200.
 trocken 42, 169.
 trocknen 42, 78, 169, ein —
 124.
 troddel 22, 147.
 trog 76, 77, 156, 197.
 trommel 94.
 tropfen 172.
 tröpfeln 172.
 trösten 27, sich 27.
 trutzhahn 69.
 trüb 99, 102, —en 102.
 tschuwasche 186.
 tuch 165, 175, (stoff) 109.
 tunken: ein — 109.
 tückisch sein 17.
 tüpfel 102.
 typhus 199.

U

ufer 138, —schwalbe 154.
 uhr 180, —kette 57.
 uhu 196.
 ulme 24, 51.
 um —willen 149.
 um | armen 19, —schweife
 gebrauchten 2, —sonst
 2, —stände machen 156,
 —weg: einen u. ma-
 chen 131, —zäunung
 (um das grab) 179.
 un | ablässig 167, —
 bändig 152, 179, 189,
 —bebaut 132, —behaart
 130, —bekümmert 185,
 —bequem 57, —be-
 schäftigt 110, —bestän-
 dig 27, —dicht 112, u.
 werden 153, —erwartet
 14, —fähig 35, —flat
 167, —flätig 17, un-
 freundlich 118, —frucht-
 bar 38, 52, —gehört
 87, —gelenk 84, —ge-
 rade zahl 19, —ge-
 schickt 85, —getrübt
 166, —glück 122, —
 kraut 141, —längst 92,
 —mässig 179, —ordent-
 lich 170, —passend 85,
 —rat 167, —reinlich-
 keit (am körper) 73,
 —ruhe 57, 185, —ruhig
 57, u. werden 52, —
 sinnig 161, —tauglich
 73, 94, —tief 15, —tiefe
 15, 166, —verheiratet
 52, —vernünftig 6, —
 verständig 14, —ver-
 ständlich 161.

und 93, 155.
 ungefahr 20.
 unten 4.
 unter: das u — e 1, —arm
 173, —bein 173, —halb
 4, —pfand 113.
 Ural (der fluss) 23.
 Uralsk 23.
 urgrossvater 7, 89.
 urin 148.
 urteilen: be — 188.

Ü

übelriechend 151.
 über 194, —all 100, —
 anstrengen 13, —drüssig
 machen, werden 27,
 —einkommen 57, 72,
 —einkunft 57, —fluss
 95, —mass 19, —
 schwemmung 23, —
 wältigen 132, —zug 104.

V

vater 7, 8.
 Venus-hügel 46.
 ver | armen 188, —brä-
 mung 154, —derben
 101, 109, 125, —dicken
 135, —dorben werden
 (v. eiern) 119, —druss
 haben 158, —fall: in v.
 geraten 160, —faulen
 133, —finstern, sich,
 164, —gebens 2, 31,
 —gessen 84, —gesslich
 84, —gleichbar mit 188,
 —gnügen, sich, 72, —
 grössern, sich, 7, —
 kehrt 177, —längern
 (sich) 201, —legen ma-
 chen 5, —legenheit: in
 v. geraten 5, 96, —letzt
 werden 4, —leumden
 10, —lieren 140, (den
 kopf) 5, —loren gehen
 34, 97, 112, 140, —loben
 142, —lust 112, 122,
 123, —mögen (das) 88,
 —mögen 107, —mögend
 88, —nichten 97, —
 nunft 6, —pflege 187,
 —ringern 16, —sauern
 199, —schieden 161,
 —schienen 13, —
 schlag 184, —schönern
 16, —schlucken, sich,
 187, —stand 6, 14, —
 ständig 14, 26, —stor-
 ben 57, —strickt wer-
 den 8, —trag 57, —
 trocknet 42, —unreini-
 gen 17, —wandt 164,

175, —wandter 167,
—wandschaft 14, —
zeihen 61, —zweigen,
sich, 173, —zweig 31.
vieh 182, 203, —hürde
60, —seuche 89.
viel 19, 91, so v. 160, 188,
wie v. 188.
vielleicht 159, 198.
vielfrass 193.
vier 168. —zig 37.
violin | e 77, —bogen 117,
—spieler 77.
vitriol 114, 116.
vogel, wilder, 55, —beere
103, —nest 28.
volk 33.
voll 172, v. werden 172.
von 94, v. —an 86, v. —her
86, 141.
vor 192, —eilig 26, —dach
202, —gespann 13, —
gestern 202, —handen
sein 108, —hang 179,
—haus 99, 137, —her
84, —jährig 96, —kur-
zem 92, —mals, —malig
9, —n: das v. gelegene
192, —sichtig 123, 162,
—teil 92, 194, —teil-
haft 194, —wand: vor-
wände gebrauchen 156,
—zeiten 155.
vorder—: das v—e 84,
—fuss 48, —haus 112,
—teil 84.
vornehm 7.
vorrats | grube 92, —haus
74.

W

waare 21, 128.
wabe, s. honigwabe,
—nhonig 59.
wache 51, w. stehen 51.
wachen: auf— 201, be—
123, über— 99.
wachholder 194.
wachs 15.
wachsen 196, heran— 137.
wachtel 110, —könig 59.
wade 46.
wage 157, 202.
wagen 38, 193.
wahr 184, —haft 163, 184,
—heit 163, 185,
—scheinlich 107.
wahren: be— 123.
waise 165.
wake 197.
wald 201, —geist 5.
walken 108.
wallach 82.
wand 124, —brett 40.

wandern 144.
wanken 200.
wann? 43, w. immer 43.
wanne 61.
wannen 121.
wanze 41.
warm 15.
warten 66, 99.
warum? 14, 86.
warze 148.
was? 86, w. für ein? 23,
86.
wasser 152, —fadenwurm
137, —jungfer 25, —linie
139, —melone 6, —
nymph 204, —sucht
152, 153.
wasch | en 140, 191, —
becken 80, —kanne 68,
—krug 67.
waten 8.
wächter 51.
wägen 202, er— 188.
wählen 125.
wälzen (sich) 29, 78, 203.
weben 163.
weber | kamm 38, —schaft
65, —schiffchen 15,
—spule 133.
webstuhl 103.
wechsel 192, —n 192.
wecken 201.
wedeln 198.
weg 140, —zeichen 84.
wegen 77, 103, 107, 149,
161.
weh tun 19.
weib 6, altes w. 60, —chen
(v. tieren) 3.
weich 131, —en: ein— 53.
weichen (die) 103.
weichen: zurück— 177.
weichsel(baum) 186.
weide(baum) 27, 44, 144.
weife 54, —n 54.
weinen 26, 84, be— 115.
weise: auf diese v. 58.
weisen: ab— 169.
weiss 146, 154, —brod 75.
weit (v. kleidern) 145.
weit (ferne) 16.
weitern: er— (sich) 115.
weizen 172.
welken: ver— 11, 145.
wels 140.
welt 162.
wenden (sich) 100.
wenig 112, ein w. 63, 70,
101.
wenigstens 18.
wer? 56, w. immer 72.
werden 107.
werg 128, 190.
werfen 20, 95, (durch-
einander) 175, (junge)

142, sich w. 10, um—
29, 79, 196, unter— 99,
sich 93, ver— 169.
werkeltag 2.
wermut 6.
werst 140.
wespe 120, 121.
west 4.
wetter 129, —leuchten
137, 147.
wetz | en 40, —stein 3,
40.
wickelband 102.
wickeln 131, 183, 185,
auf— 129, auseinan-
der— 129, ein— 183,
um— 183, ver— 6, 8,
138, 184.
wider | haken 62, —rist
194, —schein 154, —
spenstig 79, 152.
widder 155.
wie? 23, 95, w. lange?
160, w. viel? 86, 88,
188.
wieder(um) 55, 132.
wieder | hallen 21,
—känen 62.
wiege 120, —nstange 122.
wiehern 66.
wiehe 130, 192.
wild 189, —er vogel 55,
—es tier 55, 66, —pret
55, 66, —schwein 57.
wille 17.
wimmeln 28.
wimmern 27, 82, 140.
wind 136.
windelbohrer 100.
winden 100, 183, 185, sich
w. 45, 70, auf— 45, 185.
winseln 82.
winter 35, —saat 195.
wir 10.
wirbel | n: auf— 175,
—wind 131.
wirren: ver— 5, verwirrt
werden 156.
wirt 52.
wirtshaus 50.
wischen: ab— 149.
wissen 96.
witwe 17, 165, —r 165,
194.
wo? 15.
woche 11.
wogen 49.
wohl 107, —an! 8, —ha-
bend werden 32, —ge-
staltet 80, —riechend
151.
wohn | en 166, bei—
(fleischlich) 54, —haus
112.
wolf 61.

Wolga 8.
wolke 96.
woll | e 134, —schläger
156, 191.
wollen 126.
worfeln 10, 121.
wort 119.
wuchs 111.
wuhne 197.
wunde 127, —n: ver—
127.
wunder 156, —n, sich, 33,
161.
wurm 52.
wurst 152, 172.
wurzel 170, —ende 78.
wurzeln 170, ent— 67.
wühlen: durch— 191.
wünschen 126.
würgen: er— (sich) 106.

Z

zahl | en 176, —reich 29.
zahn 62, 148, —fleisch
149, 173, —schmerzen
149.
zange 37, 42, 77.
zank 159, —en 159, 201.
zapfen (der) 99, (kiefer—,
fichten—) 16.
zapfen: ab— 14.
zappeln 157.
zauberer 7, 10, 30, 167,
171, 199.
zauber | formel 30, —mit-
tel 10.
zaubern 16, 30, 171.
zaun 26, 90.
zaun 54, 130, 161, —pfahl
187, —stange 199.
zäh(e) 104, 162.

zähl | en 124, 126, —ung
154.
zärteln: ver— 9, 17.
zäumen 136.
zäunen: ab— 111.
zecke 121.
zehn 204.
zeichnen 93.
zeichnen 138.
zeigefinger 148.
zeigen 70, sich z. 93.
zeihen: ver— 61
zeit 114, 136, 188, 200,
z. haben 11.
zelle (der bienenkönigin)
25.
zelt 180.
zer | brechlich 89, —bro-
chen 113, 132, z. wer-
den 198, —fleischen
172, —lumpt 83.
zeremonie 26, 27.
zeugbaum (am webstuhl)
45.
zeuge 133.
ziehen 174, an 164, sich
164, 172, auf— 137, 194,
196, (die kette) 76,
aus— (stiefel) 47, sich
114, er— 194, 196,
heraus— 68, um— 78,
vorbei— 17, zurück—
177.
zieche 104.
ziege 62.
ziegel 73.
ziel 60, —en 161.
zierlich 180.
ziesel 27, 105, 170.
zigeuner 186.
zimmer | n 60, —mann 106.
zinn 164.

zinsen 194.
zirpen 187.
zischen 43, 180.
zither 173.
zittern 83, 183.
zitze 183.
zorn 136.
zott | e 165, —ig 134, z.
werden 165.
zu 94, 141.
zuber 62, 80, 147.
zucken 87, 157.
zugleich 34.
zug | netz 90, 117, 121,
136, —riemen 160, —
seil 40.
zukunft 84.
zuname 52.
zunder 15.
zunge 181.
zunichte werden 34.
zupfen 180, aus— 134.
zurecht machen 177.
zurück 55.
zusammen 96.
zuverlässig 145.
zuviel 19.
zünd | en: an— 170,
—hölzchen 151, —stoff
71.
zürnen 136, 196.
zwanzig 137.
zwei 16, der zweite 16,
—schneidig 138.
zweig 173, (= arm) 31.
zwerchfell 182.
zwicken 182.
zwiebel 125.
zwilling 24.
zwirn 137, —mühle 22.
zwischen 53, —raum 53.
zwitchern 183, 187.

PÓTLÉK AZ ETYMOLOGIAI RÉSZHEZ.

5. l. *aní, p̄žax*: [+ tobGig. *anca* толь].
 8. l. *aškal*: [l. *škal*].
 9. l. *a, p̄ža*: [+ sor. lebR. *ažžg* ein liebes kind = alt. *aču*].
 17. l. *irzər*: [+ ?; vö. *zarzār*].
 18. l. *iran*: [kaz. krm. ujj. oszmR. *jarən* morgen; — «vö. ? *ir*» törlendő].
 20. l. *jalav*: [+ tobGig. *jalav* (ялавъ) флагъ].
 22. l. *jar*: [+ alt. kom. etc. R. *ī*].
 23. l. *jer-*: [kazR. *ijär-* folgen, nachahmen, jemandem etwas nachtun, kazB. *žjär-* folgen, anhängen, nachahmen, tob. krmR. *iär-* erreichen, einholen, erlangen, ankommen; (tob.) begleiten, mit jmdem zusammen gehen, oszmR. *är-* erreichen, erlangen].
 32. l. *jün* [+ kaz. *jün*, l. Asm. 98].
 35. l. *çavas*: [+ kazO. *äüäs* сильно желающий, расположенный, сильно стремящийся].
 40. l. *çəma*: [+ kom. (C. Cum.) *çaya* brett; — a kérdőjel törlendő].
 49. l. *çün, p̄žəgam*: [vö. ZOL. 139 *çün-čikat*, *çün-ičkat*, *çün-iskat* id. (шуранъ старше жены), ZOL. 14, 139. *iškej* деверь старше мужа, Asm. 140 *əškaj* id. (mein schwager (mannesbruder), der älter als mein mann ist)].
 56. l. *kalva*: [kazR. *kältä* kurz, *k. žđlan* eidechse < per. *kelte* verstümmelt, kurz, ZENK. 757].
 67. l. *kətmel* [+ vö. komR. *kärtmä* birne (CCum. 125), nog.-tat. *kürtmä* wilde birne].
 74. l. *kivžen*: [mong. *külüsün* louage, payement, les intérêts (Kow.), schweiss; miete, zahlung, mietgeld (SCHMIDT)].
 77. l. *kurək*: [vö. lebR. *korak* eine grossblättrige pflanze mit hohlen stengeln; rohrrpfeife, kazR. *kura* ebereschengebüsch; halm, trockene halme; unkraut (im sommerkorn), *k. čiläk* himbeere. kazB. *kura* hohler stengel, baskK. *kuraj* rohrrpfeife].
 77—78. l. *kys-*: a zárjelben [] lévő törlendő.
 79. l. *kügen*: [+ kirg. *küken* weichsel, BUDAG. 2 : 159].

82. l. *laś*: [vö. kaz. krm. kes. kking. *alačšk* rindenjurte (kes.), hütte aus zweigen, sommerküche in dörfern (kaz. krm. kirg.)].

84. l. *mal*: [< **ym-al*, l. *ym* vö. *aj* das untere ~ *aj-al*: *ajal-žen* der untere teil; *kaj* das hinten befindliche ~ *kaj-al-la* zurück].

89. l. *my.ǰžej*: [a kerdöjel törlendö; + vö. ASM. 138. *ǰm-pi.ǰžej* id.].

98. l. *pǰjav*: [«kaz. *bäj, bau* törlendö].

99. l. *pǰl.ǰžuv*: [+ tobGig. *bulcau* (булцау) крокъ, назначение крока].

108. l. *pyrǰš*: [vö. kazB., kazO., misBug. *bursǰk* id., oszm. *porsuk* id., ZENK. 215, csagKún. *bursuk* ein dem hunde ähnliches tier mit schwarzweissem fell, aus welchem pelz verfertigt wird, baskK. *burhǰk* dachs, altV. *porsuk* id.].

114. l. *sap*: [vö. oszmR. *sip* verstärkungssilbe der adjektiva: *sip sivri* ganz spitz].

116. l. *segger*: [+ komR. *zayar* grünspan].

118. l. *sǰtken*: [vö. *sǰt*].

130. l. *šarǰk*: [vö. ? tobGig. *žartak* (жартак) морковь (murokrépa | mohrrübe), tobR. *zartak*, szartR. *zardak* id.].

133. l. *sǰt*: [+ ??; — vö. *širt*].

134. l. *šǰǰār*: [+ kel.-tör. *šugari* name einer getreideart, ZENK. 374, szartR. *zayara* das mais- und hirsenmehl und das aus ihm gebackene brod].

138. l. *šix*-.: [kel.-tör., tar. R. *šig*- einen knoten machen, zuknoten, eine schlinge machen; vö. csagR. *šikin*, csagKún. *šikin* knoten, oszm. *šygyn* ein tuch, in welches man etwas bindet und die zipfel zusammenknüpft, ZENK. 378, oszmR. *šǰkǰn* kleine börse, beutel, ranzen, csagKún. *šǰǰǰn* mit den vier ecken zusammengeknüpftes tuch, oszm. *šygavul* seidenes band, welches man dem falken um den hals legt, ZENK. 378, csagKún. *šǰǰavul* halsband, vogelhalsband, *šǰǰǰdek* band eines vogels, *šǰǰǰldan* anhang auf dem halse des vogels, oszm. *šyglǰn* halsband, der dem falken um den hals gelegt wird, ZENK. 378. — Csuv. *š* = köz.-tör. *š*, vö. csuv. *šir* = köz.-tör. *kǰr*-.; köz.-tör. *š* a közép-ázsiai dialektusokban > *š*, vö. RADL., Phon. § 112].

138. l. *šiyǰ*: [kel.-tör., tarR. *šigǰ* bindfaden, strick; vö. *šix*-].

138. l. *šǰlǰx*: [vö. kaz. kom. alt. telR. *šala* strafgeld, geldbusse (alt.); schuld, tadel, schande, unglück; (kaz.) verleumdung, kirgR. *šala* das fehlerhafte, das unrechte, der ungerechte verdacht, die verleumdung].

144. l. *šǰrlǰžen*: [vö. mong. *širgolžin*; vö. NyK. 20:471; 21:129; 21:41].

Javítandók.

Lap	sor	helyett	olvasandó
5.	26. fölülről	<i>apla</i> , Szp.	<i>apla</i> , Szp. id.
9.	14. alulról	<i>kojbR.</i>	<i>kojbR.</i>
11.	12. föl.	<i>sangen</i>	<i>sanēn</i>
18.	1. »	<i>ivās</i>	<i>ivās</i>
23.	5. »	<i>javəstar-</i>	<i>javəstar-</i>
24.	13. al.	absehen	abscheu
25.	7. föl.	<i>jənər</i>	<i>jənər</i>
27.	1. al.	<i>jəvəlda-</i>	<i>jəvəldat-</i>
29.	13. föl.	гастый	частый
30.	9. al.	<i>obo</i> schoben	<i>obō</i> schober
31.	15. »	csakKún.	csagKún.
34.	8. »	<i>χarəltə-</i>	<i>χarəltə</i>
35.	9. föl.	<i>kaštär-lə</i>	<i>kastär-lə</i>
37.	14. al.	<i>aržinni</i>	<i>aržinni</i>
44.	21. »	шальникъ	тальникъ
44.	20. »	<i>süze</i>	<i>süze</i>
47.	13. föl.	<i>səgər</i>	<i>səgər</i>
48.	9. »	schabe	schäbe
48.	23. »	<i>labatki</i>	<i>labatki</i>
49.	2. »	schweien	schweben
53.	4. al.	<i>kön</i>	<i>kön</i>
61.	23. föl.	kormányosság	kormányzóság
63.	14. al.	<i>asładi</i>	<i>asładi</i>
64.	16. föl.	<i>kəpsi . . . pir-kəpsi</i>	<i>kəpsi . . . pir-kəpsi</i>
68.	22. föl.	<i>kimər, dźək</i>	<i>kimər, dźək</i>
70.	10. al.	<i>kətək</i>	<i>kətək</i>
72.	13. »	брато	brata
76.	10. föl.	<i>kəndər</i>	<i>kəndər</i>
79.	17. »	<i>kočän</i>	<i>kočän</i>
80.	7. »	<i>küp, tšək</i>	<i>küp, tšək</i>
81.	9. »	<i>lap, tšən-</i>	<i>lap, tšən-</i>
82.	7. »	<i>kürəgə</i>	<i>kürəgə</i>
82.	12. »	<i>lavəze</i>	<i>lavəze</i>
89.	12. «	<i>mən-kym</i>	<i>mən-kyn</i>
93.	13. al.	<i>ylmi</i>	<i>ylmi</i>
96.	19. föl.	<i>per, peri, perre</i>	<i>pər, pəri, pərre</i>
99.	18. »	<i>tərat</i>	<i>tərat</i>
104.	20. »	<i>pəšə</i>	<i>pəšə</i>
104.	9. al.	<i>pittšən</i>	<i>pittšən</i>
105.	18. »	<i>χur dźə</i>	<i>χur, dźə</i>
107.	9. föl.	<i>sul</i>	<i>sul</i>

Lap	sor	helyett	olvasandó
107.	2. al.	<i>tšir-leGen</i>	<i>tširleGen</i>
110.	1. föl.	<i>šiva</i>	<i>šiva</i>
112.	5. al.	<i>sejräk</i>	<i>sajrek</i>
116.	1. föl.	<i>paytši</i>	<i>pay.tši</i>
116.	5. al.	<i>sendre</i>	<i>sendre</i>
117.	2. föl.	<i>jeden</i>	<i>jeder</i>
123.	19. »	<i>šijan,</i>	<i>šijan,</i>
131.	18. »	<i>šavriške</i>	<i>šavriške</i>
132.	12. »	<i>šölä-</i>	<i>šöle-</i>
132.	14. »	<i>šölän</i>	<i>šölen</i>
133.	25. »	<i>kuslo</i>	<i>kuslo</i>
138.	15. »	<i>šivtšoš</i>	<i>šivtšoš</i>
140.	9. al.	<i>leckni</i>	<i>lecken</i>
143.	8. al.	<i>šülđen</i>	<i>šülđen</i>
144.	22. föl.	<i>šüze</i>	<i>šüze</i>

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben	1.60
Bálint Gábor. Jelentése Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet: 5 khálmik dana hangjegye	—40
— Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3 füzet. Egy-egy füzet	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat	—60
— A mondat dualismusa	1.20
— A neo- és palaeológia ügyében	—60
— Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius szatiráinak magyarázódi után	—80
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra	—80
— Szórend és accentus	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanférfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alakтана. Három füzet	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» című II. értekezésére	—40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Ujtestamentom cseremiszt fordításából	1.—
— Magyar-ugor összehasonlító szótár. (Lexicon Linguae Hungaricae cum Linguis Ugricis comparatae.) 3., 4. és 5. füzet. Egy-egy füzet	2.—
— Moksá- és erza-mordvin nyelvtan	1.—
— Podhorszky Lajos magyar-sinai nyelvhasznosítása	—20
Fábián István. Finn nyelvtan	1.—
Finály Henrik. A beszerczei szószedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérté és teljes számotutatókat készített hozzá	4.—
— Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez	—40
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenzéfi német nyelvjárás hangtana	1.50
Genetz Arwid dr. Orosz-lapp utazásomból	—40
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szójegyzékkel	3.20
Hunfalvy Pal. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján	6.—
— A Kún- vagy Petrarca-codex és a kúnok	—60
— A M. T. Akadémia és a szuómi irodalmi társaság	—40
— A számlálás módja és az év hónapjai	—40
— Az orientálistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről	—30
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve	1.20
Joannovics György. Az ik-es igékről	—80
— Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez	—60
— Ertsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében)	—60
— Szórendi tanulmányok I. rész	—60
— Ugyanaz II. rész	—80
Kazinczy Ferencz levelezései. Közzéteszi dr. Váczy János I—XV. köt.: 1763—1818-ig. Minden kötet ára 10 korona. A II. köteté	12.—
Kégl Sándor dr. A perzsa népdal	—90
— Tanulmányok az újabbkori perzsa irodalom történetéből	3.—
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék	2.—
— Kis-Azsia török dialektusairól	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet	10.20
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban	1.—

Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	80
— A sémi magánhangzokról	75
— Adatok Krim történetéhez	40
— Codex Cumanicus. Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10
Lindenschmidt Mihály. A verbászi német nyelvjárás	90
Lugossy József. Hangrendi párhuzam ezer példában	20
Mayr Aurél dr. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben	20
— Az úgynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	120
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	120
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	60
Molnár Albert. (Szenczi-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos, Hasonmással	9
Munkácsi Bernát. Arja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12
— Budenz József emlékezete	120
— Vogul népköltési gyűjtemény I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3
Kiegészítő füzet	6
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8
III. kötet: Medveénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10
IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitézi énekek, medveünnpí színjátékok, állaténekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8
— Votják népköltészeti hagyományok	4
— Votják szótár. 4 füzet	16
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Saját alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferenc. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közléteszi Volf György. Tartalma:	
I. kötet: Bécsi-codex. — Münchener-codex	4
II. kötet: Veszprémi-codex. — Peer-codex. — Winkler-codex. — Sándor-codex. — Gyöngyösi-codex. — Thewrewk-codex. — Kriza-codex. — Bod-codex	4
III. kötet: Nagyszombati-codex. — Szent-Domokos-codex. — Virginia-codex. — Közléteszik: Komáromi L. és Király Pál	4
IV. és V. kötet: Erdy-codex. Egy-egy kötet	4
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4
VII. kötet: Ehrenfeld-codex. — Simor-codex. — Cornides-codex. — Szent-Krisztina élete. — Vitkovics-codex. — Lányi-codex	4
VIII. kötet: Szent Margit élete. — Példák könyve. — Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról. — Apor-codex. — Kulcsár-codex	4
IX. és X. kötet: Ersekújvári-codex. Egy-egy kötet	4
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Bathányi-codex. — Cseh-codex	4

Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában

Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 kor. 50 fill.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1908.

TARTALOM.

	Lap
SZINNYEI JÓZSEF: Adalék a finnugor fokváltakozáshoz	277
VELLEDITS LAJOS: Révai és Adelung	287
PÁPAY JÓZSEF: Északi-osztják nyelvtanulmányok (VI.)	313
PRÖHLE VILMOS: Tatár nyelvjárási adalékok (II.)... ..	330

Ismertetések és bírálatok.

Böszörményi Géza: Tanulmányok a magyar-ugor nyelvek összehasonlító jelentéstanához. — Ism. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN... ..	364
---	-----

Értesítő.

Irodalom	368
-----------------	-----

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

Adalék a finnugor fokváltakozáshoz.

A magyar szóközépi és szóvégi *g*-t általában alapnyelvi **ng* fejleményének szokás tartani. Pedig ha jobban szemügyre vesszük a mi *-g*-vel való szavaink megfelelőit, akkor a rokonság nagyobb részében, nevezetesen a távolabbi rokon nyelvekben olyan eltérő megfeleléseket veszünk észre, hogy lehetetlen minden magyar *-g*- hangot azonos eredetűnek tartanunk.

A rokon nyelvek adatainak világánál a mi *-g*-vel való szavaink két csoportra oszlanak.

Első csoport.¹⁾

ág ~ osztjÉ. *у̀а̀гг̀р̀è̀ß* ,horog' (PÁPAY J. levélbeli közlése) | vog. *vāgkər* ,horog, kamó'; *vāgkərt-* ,horoggal, csáklyával húzni'; *vāgkəp* ,csáklya' (MUNKÁCSI: Ethn. IV. 264—265) | zürj. *vugir* ,angel'; *vugralni* ,angeln' (WIED.)²⁾ | cser. *angir*, *änger*, *enger* ,horog; hamus' (BUDENZ: NyK. IV. 339); *āgor* ,horog; fischangel' (SZIL.) | f. *onki*, g. *ongen* ,hamus piscatorius' | lpN. *oaggot*, pr. 1. *oagom* ,piscari' (FRIIS), *oaggot*, pr. 1. *oaggom* ,angeln' (WIKL., Lapp. Chrest.); lpL. *vuogga-*, g. *vūakka* ,fischangel' (WIKL.); lpK. *vīnk*, *vukh*, *vuēkk* ,angel', *vuokke-*, *vuagga-*, impf. 1. *vuokkum* ,angeln' (GENETZ). — Vö. MUSz. 717, a hol más osztjÉ. szó van fölhozva, s a vog. és a lpK. szavak nincsenek meg.

dug ~ vogT. **tug-*: *jū-tugultug* ,bedugni' (MUNK.: NyK. XXV. 281) | mdM. *tongan* (pr. 1.) ,einstopfen, eintreiben'; mdE. *tongoms* (inf.) ,hineinstecken, einstecken, einfädeln' | f. *tunkee*, pr. 1. *tungen* ,vi trudere (in locum arctum), arcte intrudere; obtrudere, cogere, urgere' | lpL. *tsoggo-* ,hineinstecken' (WIKL.); lpN. *tsoggat* ,stipare, inculcare, lignum igni addere, intrudere'

¹⁾ A forrásaim hangjelölésétől való eltérésekre nézve l. NyH.^{3.}om előszavait.

²⁾ A szótárakat csak a szerzők nevével idézem.

(FRIS); *tsoggat*, pr. 1. *tsoggam* ,stecken' (WIKL., Lapp. Chrest.); lpK. *tsongki-* ,einstecken' (GENETZ). — Vö. MUSz. 260—261., a hol a vogT. és a lpK. alak nincs meg.

segít ~ mdE. *tšangodan* ,segíteni' (BUDENZ: NyK. V. 185). — Vö. MUSz. 336. (Az itt idézett lp. *sagge-* ,trahere' kezdőhangja és jelentése miatt nem lehet a m. és a md. szó megfelelője).

szeg ~ osztj. *səŋk-*, *sey'*, *səŋ'* ,schlagen' (KARJ., OL. 160) | vog. *san̄k-*, *säng-* ,tör, zúz' (MUNK.: NyK. XXV. 259) | zürj. *tšegni* ,brechen, zerbrechen, abbrechen, zertrümmern (tr., intr.)' (WIED.) | votj. *tšigini*, *tšigini* ,elszakítani; eltörni, letörni (trans.); zerreißen; abbrechen, zerbrechen (trans.); elszakadni; eltörni, letörni (intr.); sich zerreißen; brechen (intr.)' (MUNK.) | cserH. *tšaŋgaš* ,einbauen, einschneiden' (RAMST.) | ? mdE. *šive-* ,brechen (intr.)' (-*v*- < **ŋ* < **ŋg*, vö. PAASONEN, *s*-laute 63. és Mordw. Lautl. 43). — Vö. MUSz. 283., a hol a mdE. szó nincs meg, és más cser. szó van a többivel egyeztetve.

szegény ~ lpL. *sägge-*, attr. *səkkəs*, *səkkə* ,schmal, schlank' (WIKL.); lpK. *sienke* ,dünn, fein' (GENETZ). — Vö. MUSz. 285. és SETÄLÄ: FUF. II. 252.

zsugorodik ~ vog. *šun̄kərtəyt-* ,zsugorodik (bőr)' (MUNK.: NyK. XXV. 281; M. *s*-je KANNISTO A. szíves értesítése szerint erősen palatalizált *š*) | zürj. *šigirtni* ,vääntää kieron, käpristää; [elcsavar, félreccsavar, összegéamberít, összezsugorít]' (WICHMANN lev. közl.). — Vö. MUSz. 360.

Még néhány szó van, a melyeknek a hovátartozását döntő adat híján határozottan meg nem állapíthatjuk, de egyelőre ide sorozhatjuk őket. Ezek a következők:

bagoly ~ vog. *māŋukulä* (KANNISTO A. közl.), *māŋŋwlä* ,bagoly' (MUNK.: NyK. XXV. 271); vogL. *māŋle* ,horneule'. — Vö. MUSz. 447.

ég ,ardere, flagrare' ~ cserH. *əŋgäš* ,verbleichen, die farbe verlieren (in der sonne), verbrennen'; *əŋdäš* ,rauchen; räuchern' (RAMST.); *əŋdem* ,megtüzesít; heiss machen, wärmen' (SZIL.). — Vö. MUSz. 766.

egér ~ osztj. *təŋgər*, *təŋkər'*, *iəŋkər'*, *ləŋgər* ,maus' (KARJ., OL. 160) | vog. *təŋər*, *təŋkər* (MUNK.: NyK. XXV. 259). — Vö. MUSz. 767. és SETÄLÄ, ÄH. 268.

hág ~ osztj. *χ̄òηχ̄-*, *h̄'āη̄t-*, *χ̄un̄-* ,klettern; bergauf gehen, stromaufwärts fahren' (KARJ., OL. 96) | vog. *χ̄āη̄χ̄i* ,hág; steigen'; *χ̄āη̄χ̄äsi* ,fölmegy; hinaufgehen'; *χ̄āη̄χ̄ti* ,emel; heben'; *k'āη̄g'i*, *k'āη̄k'i* [,hág; steigen'] (SZIL.); *χ̄āχ̄ti* ,fölvisz' (MUNK., Vog. NGy. IV. 1). — Vö. MUSz. 67. (Az e helyütt idézett zürj. és mdE. szavak nem lehetnek megfelelői a magyar és a vog.-osztj. szónak.)

leg- ~ cser. *lēγ* ,1. sok; viel; 2. nagyon; sehr' (SZIL.). — Vö. SZINNYEI, NyH.³ 104.

vág ~ osztj. *v̄āη̄χ̄-*, *v̄āη̄'*, *v̄āχ̄-*, *v̄āđk̄'* ,behauen' (KARJ., OL. 28) | vog. *v̄āη̄χ̄i*, *v̄ōη̄k̄'i*, *v̄āη̄k̄'i*, *v̄āη̄χ̄* ,vág, üt; schlagen'; *v̄ōη̄g'i* ,csépel; dreschen' (MUNK.: NyK. XXV. 178. és SZIL.). — Vö. MUSz. 554. (Az itt fölhozott f. *vako* ,furehe', észt *vagu*, *vago* ,furehe' litván jövevényszó (vö. THOMSEN, BFB. 235); a zürj. *vund̄i-* ,schneiden, abschneiden, abernten', votj. *vand̄i-* ,schneiden, abschneiden, abhauen, schlachten', cser. *vokt-* pr. 1. *voktam* ,amputare, delibrare [arborem]' szóközépi mássalhangzójuk miatt nem lehetnek a m. és a vog.-osztj. szó megfelelői.)

zug (*szug* MTsz.) ~ osztj. *s̄ōη̄*, *s̄ōη̄'* ,ecke, winkel' (KARJ., OL. 84). — Vö. MUSz. 315., a hol még a f. *hinkalo* ,abgesonderter stand (für ein stück vieh) im stalle' is föl van hozva, de ez *h-*ja miatt nem lehet amazok megfelelője.

Második csoport.

jég ~ osztj. *j̄ēη̄k*, *j̄ēη̄'k'*, *j̄ōη̄'k* ,eis' (KARJ., OL. 160) | vog. *j̄āη̄k*, *joāη̄k*, *l̄āη̄* ,jég; eis' (SZIL.) | zürj. *j̄i*, *j̄j̄* ,eis' (WIED.) | votj. *j̄ē*, *j̄ō*, *d̄'ē* ,eis' (WICHM., Wotj. Chrest.) | cser. *i* ,eis' (RAMST.), *ī* id. (SZIL.) | mdM. *j̄ēj*, *ēj*, mdE. *ēj̄*, *ēj*, *ij̄*, *ev*, *jē* ,eis' (PAAS.: FUF. VI. 238. és lev. közl.) | f. *jää* id. | lpN. *j̄ēēη̄α*, g. *j̄ēēη̄α* id. (NIELSEN lev. közl.); lpL. *j̄ēēk̄η̄α*, g. *j̄ēēη̄α* id. (WIKL. lev. közl.); lpK. *j̄iē̄*, *j̄iē̄* id. (GENETZ). — Vö. MUSz. 143.

fog ~ osztj. *p̄ēη̄k*, *p̄ēη̄'k*, *p̄ēη̄'k'* ,zahn' (KARJ., OL. 160.) | vog. *p̄ūη̄k*, *p̄āη̄k*, *p̄āōη̄* id. (MUNK.: NyK. XXV. 275) | zürj. *piū* ,zahn, zacke, scharte' (WIED.) | votj. *piū* ,fog; zahn, zacke' (MUNK.) | cser. *p̄ü* ,zahn' (RAMST., SZIL.) | md. *p̄ēj̄*, *p̄ēj̄*, *p̄ēv* id. (PAAS., s-laute 63) | f. *p̄ii* ,dens pectinis, dens occæ' | lpN. *bād̄ni*, g. *bāni* ,zahn' (NIELSEN: SUS. Toim. XX. 75); lpL. *pāt̄nē*, g.

pānē id. (WIKL. lev. közl.)¹⁾; lpK. *pāine*, *paīn* ,zahn'; *pāneze-*
mes, *pañetemes* ,zahnlos' (GENETZ). — Vö. MUSz. 524.

ég ,1. aër; 2. cœlum' (NySz.) ~ f. *sää* ,tempestatas, variatio
tempestatas' | lpK. *šaj* ,wetter' (GENETZ). — Vö. SETÄLÄ: Fest-
skrift til Prof. Vilh. Thomsen 230; PAASONEN, s-laute 130).

mög ~ cser. *mogyéš* ,zurück, wieder' (RAMST.); *mönges*
,vissza; zurück; haza; nach hause' (SZIL.) | ? mdM. *íeki* ,zurück,
wiederum'; *mékəle*, *mélə* ,nachher, hinterdrein'; mdE. *mékəv*
,wieder, zurück'; *íejle*, *íejile* ,nach' (PAAS. lev. közl.; a szóközépi
mássalhangzóra nézve vö. mdE. *ikele* ,vor' ~ mdM. *ingəle* és PAAS.
Mordw. Laútl. 41—44) | f. **myö* < **mō* : *myöhä*, ,serus'²⁾; *myöstä-n*,
myöstytä-n ,widerrufen, zurücknehmen'; *myösteleikse* ,kääntyä;
[visszafordulni]' (Kal. 49: 162); «északi vepsz» o: lúd *myös* ,takaisin';
[vissza] (GENETZ, Suomen partikkelimuodot 150) | lpN. *maññäi*
,hinter' (illat.)', *mañst* ,hinter (wo?)' (SUS. Toim. XX. 72); lpL.
maññē (összetételekben) ,hinteré'; *maññäi* ,hinter, nach'; *maññēp*,
maññēp, der spätere, darauffolgende'; *maññēmus* ,der letzte' (WIKL.);
lpK. *maññe* ,das hintere'; *mañña* ,nachher, nach'; *maññas* ,nach
hinten'; *maññemis*, *maññemus* ,der hinterste, der späteste, der
letzte' (GENETZ). — Vö. MUSz. 633.

ideg ~ osztj. *iññdi*, *iññdš*, *iññtəx* ,bogensehne' (KARJ., OL.
188); *jäntə*, *iññtəx'* ,jänne etc.' (PAAS. lev. közl.) | vog. *jäntəñ*,
jäntew, *jänteww* ,bogensehne' (MUNKÁCSI, ÁKE. I. 576); *jantu* id.
(MUNK., vö. HAZAY O. A vogul nyelvjárások első szótagbéli ma-
gánhangzói 30) | cser. *iññdäñ* ,der strang, die sehne (des bogens)'
(RAMST.) | f. *jänne*, g. *jäntee-n* ,chorda, nervus, tendo (pl. in arcu
jaculatorio)'. — Vö. MUSz. 808, a hol a cser. szó nincs meg.³⁾

¹⁾ N. *dn* < **gy*, L. *tn* < **ky*: vö. N. *čagñat*, dial. *čadñut*
,schleichen' (~ K. *čagñi*-); L. *logññit*, St. *lütñit* ,erheben' (~ K.
logñi-); N. *bagñe*, *badñje* (l. alább a *fő* szónál); N. *suogño*,
suodñjo ,sumpf, morast' (SUS. Toim. X. 310—311).

²⁾ A jelentésre nézve vö. lpK. *maññed* ,spät' (GENETZ).

³⁾ A f. *jänne*, g. *jänteen* (tő: *jäntee*-) mellett van *jäñsi*,
jäñti, g. *jännen* (tő: *jänte*-), *jänni*, g. *jännen* (tő: *jänne*-), *jäñti*,
g. *jäñtin* (id.) is. Ezek a *jänne* szónak *jännettää* > *jänñittää*
,feszít, megfeszít' származékából való elvonások lehetnek; maga
ez a származék pedig úgy jöhetett létre, hogy a nyelvérzék a
jänne szót másféle eredetű -e-végű szavak (**ek*, g. **eñen*) cso-

A két csoport *-g*-jének megfelelői a vogulban és az osztjákban meglehetősen összeestek, de a többi nyelvben határozottan eltérnek egymástól, mint a következő összeállítás mutatja:

Első csoport.

f.	lp.	md.	cser.	votj.	zürj.	vog.-osztj.
<i>ŋk ~ ȳŋ</i>	N. <i>gg ~ gg</i> L. <i>gg ~ kk</i> K. <i>ŋk</i>	<i>ŋg</i>	<i>ŋg (ŋ)</i>	<i>g</i>	<i>g</i>	<i>ŋk, ŋ</i> stb.

Második csoport.

f.	lp.	md.	cser.	votj.	zürj.	vog.-osztj.
θ	N. <i>gŋ, ȳŋ ~ ŋ</i> L. <i>kŋ, ȳŋ ~ ŋ</i> K. <i>ȳ, ȳŋ ~ ŋ</i>	<i>ŋ, j, v, θ</i>	1. θ 2. <i>ŋg, ŋ</i>	1. θ 2. <i>ŋ</i>	1. θ 2. <i>ŋ</i>	<i>ŋk, ŋ</i> stb.

SETÄLÄ (Über einen «gutturalen» nasal im urfinnischen: Festschrift til Prof. Vilh. Thomsen 230. s köv. ll.) kimutatta, hogy a f. *jää, pii, sää, *myö-* szavak a következő ősfinn alakokból fejlődtek: **jäŋä, *piŋi, *säŋä, *mönö*. A magyar alakokra nem reflektál, mert azokra ezen eredet kimutatása céljából nem volt szüksége. («In dem verzeichnisse — mondja jegyzetben — werden nur die am meisten aufklärenden, nicht alle verwandten wortformen aus den verschiedenen finnisch-ugrischen sprachen angeführt.») Mármost az a kérdés, hogy a második csoportbeli magyar szavak *-g*-jét szintén korábbi *-ŋ*-ből fejlődöttnek tartjuk-e.

Mielőtt erre a kérdésre megkísértenők feleletet adni, számba kell vennünk, hogy azon finn szavak között, a melyeket SETÄLÄ ősfinn **ŋ*-es alakból fejlődötteknek bizonyított, olyanok is van-

portjába sorozta be; de az sem lehetetlen, hogy a *-tt-* korábbi **-ŋt-*-ből való (a következő hangfejlődéssel: **-ŋt- > *ŋkt- > *-kt- > -tt-*; — *ŋ*+mássalhangzó között kifejlődött *k-t* több esetben találunk pl. a md.-ban; vö. *joŋks* 'bogen, armbrust', *iŋks* 'schabmesser' < **joŋs, iŋs* SETÄLÄ: Festschrift til Prof. Vilh. Thomsen 236; vö. még PAASONEN, Mord. Lautl. XII. és 43; *s-laute* 7); ez esetben a *jännittää* alak eredetibb volna a *jännettää*-nél (vö. *verise-* 'véres' < **verēŋse-*).

nak, a melyeknek magyar megfelelőjében nincsen *-g-*. Nevezetesen:

a) f. *pää* ,kopf, ende'; vog. *pąyk*, *puyk* ,kopf, haupt'; votj. *puŋ*, *pun*, *pum* ,ende, grenze, anfang'; zürj. *pom* ,ende, ziel, grenze'. — Hozzáadhatjuk: lpN. *bagŋe*, *bagŋje*, *badnje*, *bajem*, *bajjem* ,der dickeste, dem kopfe am nächsten sitzende teil von dem geweihe des renntieres' (WIKLUND egyeztetése: SUS. Toim. X. 310) | ? mdE. *peŋks*, mdM. *pejs* ,häutchen auf der milch u. dgl.' (PAAS., Mordw. Lautl. 43; SETÄLÄ egyeztetése: SUS. Aik. XIV₃. 39); — mdM. *pe* ,ende', *peftámε* ,endlos'; mdE. *pe* ,ende' (PAAS. lev. közl.) (MUSz. 502) | ? osztj. *pąŋ*, *pąŋ'* ,finger', *pąŋ* ,daumen' (KARJ., OL. 2; MUSz. 502) | vogT. *pąoŋ* (SZIL.) | m. *fö*.

f. *nisä* ,femella'; lpK. *nünce*, *nünč*, lpN. *njižže* (vö. lpN. *njiŋŋelas* v. *njiŋŋalas* ,femina, sc. de bestiis', lpK. *niiŋŋelas*, *neŋŋelas*, *niiŋŋas* ,weibchen', osztj. *ney*, *nē*, *ne* ,weib, weibchen', vog. *nē*, *nea*, *neu* id., m. *nő* ,weib, frau'. — Hozzáadhatjuk: mdE. *ni* ,frau, weib' (PAAS. lev. közl.). — Pontosabb hangjelölésű alakok: osztj. *nēŋ*, *nē*, *nē*, *ne* (KARJ., OL. 163); *nēŋ*, *nē* (de: *nēŋem* ,nőm' (PAAS. lev. közl.) | vog. *nē*, *nē*; *nēŋiŋ* ,nős' (SZIL.). — Vö. MUSz. 401., a hol ide nem tartozó szavak is föl vannak hozva.

f. *vävy* ,gener'; osztj. *veŋ*, *vŋŋ* ,schwiegersonn'; cser. *veŋge*, *viŋge*, *viŋe* id. (a lp. *virva* a finnől való átvétel). — Hozzáadhatjuk: mdM. *ov* ,schwiegersonn; schwager' (PAAS. egyeztetése: Kielell. lisiä 42.) | m. *vö*. — Pontosabb hangjelölésű alakok: osztj. *uēŋ*, *uŋŋ'* (KARJ., OL. 170), *wēŋ*, *woŋ* (PAAS. lev. közl.) | cser. *βiŋgə* (RAMST.), *βeŋe* (PAAS. lev. közl.). — Vö. MUSz. 595.

b) f. *tyvi* ,truncus'; cser. *tüŋg* (*tüŋ*), *teŋg*, *tiŋg* (*teŋ*) ,stirps, basis arboris, principium'; ? zürj. *din*, *dyn* ,dickes baumende'. — Hozzáadhatjuk: votj. *din* ,dickes ende eines baumstammes'; zürjL. *din* (WICHM., Wotj. Chrest.) | m. *tö*. — A cser. szót GENETZ *tüŋ* alakban jegyezte föl (l. SZIL.). — Vö. MUSz. 227.

Vegyük még ide más helyről ezeket:

f. *kuu* (< **kuyu*, SETÄLÄ: SUS. Aik. XIV₃. 33) ,luna, mensis' ~ mdM. *kou*, *kou* ,luna, mensis', mdE. *kou* id. | m. *hó*. — Vö. MUSz. 101., a hol még több ide nem tartozó szó is föl van hozva. — Hozzáadhatjuk: mdE. *koy* ,mensis' (NyK. XXXVII. 336).

mdE. *sova-*, *suva-*, mdM. *suva-* ,eintreten, hineingehen, hereinkommen'; mdE. *sovavto-*, mdM. *suvaftä-* ,eintreten lassen, hinein- od. hereinführen' ~ zürj. *sun-* ,tauchen, unter-, eintauchen (intr.)'; *sunäl-*, *sunjal-* id. | votj. *zum-* ,tauchen (intr.), untertauchen (in wasser)' | lpK. *soayya-*, *soayye-* ,eintreten'; lpN. *suogyat*, pr. 1. *suogam*, *suodnjat*, pr. 1. *suonjam* ,clam subrepere, hineinschleichen', lpL. *sūākna*¹⁾ ,eingehen, einkriechen', lpS. *suognet* ,hineingehen' | osztj. *tāyām*, *laḡām* ,eintreten, hineingehen, hereinkommen'²⁾ | vog. *tui*, *tó* ,hineingehen' | cser. *šuyγaltam*, *šungaltam* ,tauchen, untertauchen; auf das gesicht fallen'; *šungaltam*, *šungaldam* id. | m. *av-*, *ov*³⁾ ,penetrare, eindringen (stb.)'; *avat-* ,imbuere, penetrare facere' | ? f. *sopia*, pr. 1. *sovin* ,passen, übereinstimmen, sich vertragen; raum haben od. finden' («man könnte möglicherweise fi. *sovin*, *sopia* [estn. *sobin*, *sobida*] als eine analogiebildung auffassen statt *sovin*, *sovia*, St. *sovi-* < *soyi-*») (PAAS., s-laute 20—21). — Vö. SETÄLÄ: FUF. II. 253.

f. *vyö* ,cingulum, balteus' ~ zürj. *veñ* ,gürtel, gurt, binde' (WICHM. lev. közl.) | m. *öv* (*ö* NySz.). — Vö. MUSz. 862., a hol a cser. és a lp. nyelvből is vannak szavak fölhozva, de azoknak az idetartozása kétséges.

Ezen szavakban nagyjából ugyanolyan megfeleléseket találunk, mint a második csoportbeliekben. Nevezetesen:

	f.	lp.	md.	cser.	votj.	zürj.	vog.	osztj.
1. 0	N.	<i>gy, yy ~ y</i>	<i>y, j, v, 0</i>	<i>yy, y</i>	<i>y, á, n, m</i>	<i>á, n, m</i>	<i>yk, y</i>	<i>y, y'</i>
2. v	L.	<i>ky ~ y</i>						
	K.	<i>yy ~ y</i>						

Ennek a csoportnak és a második -g-s csoportnak az összetartozása egészen kétségtelen. Az a külömbiség, a mely a finn és a magyar szavakbeli hangmegfelelésben mutatkozik, t. i.:

¹⁾ Az *n* hiba *y* helyett; WIKL.-nál így: *suākya-* (SUS. Toim. I. 132); WIKL., Läröbok 217.: *suökñat*, [pr. 1.] *suõñau*.

²⁾ KARJ.: *tāy-*, *laḡä-*, *lḡy-* stb. (mind *y*-vel) ,eintreten, hineingehen (in ein haus usw.)' (OL. 49).

³⁾ Vö. *óot* (NySz.).

1. f. *jää, sää, pii* ~ m. *jég, ég, fog*,
2. f. *pää, kuu* ~ m. *fő (feje-), hó (hava-)*,
f. *vävy, tyvi* ~ m. *vő (veje-), tö (töve-)*,

nyilván finnugor alapnyelvi fokváltakozásnak a maradványa.

SETÄLÄ (Über quantitäswechsel im finnisch-ugrischen. Vorläufige mitteilung: SUS. Aik. XIV., 18) azt mondja: «Wenn wir sicher einen ursprünglichen wechsel $\dot{l}|m \dot{r}|m$ u. s. w. ~ $lm rn$ u. s. w. neben kl u. s. w. ~ γ^l u. s. w. ansetzen dürfen, so wäre es sehr verlockend neben dem wechsel $k \sim \gamma, t \sim \delta, p \sim \beta$ nach einem vokale (nach i, u, l, r ?) in ähnlichen fällen auch folgenden wechsel anzunehmen:

starke stufe	schwache stufe
$\dot{\eta}$	η

(stb.) Die halblange starke stufe — wenn dieser wechsel anzunehmen ist — verteilte sich natürlicherweise auf zwei silben und wäre folglich als geminata mit einer kurzen ersten hälfte aufzufassen ($\dot{\eta} = \check{\eta}|\check{\eta} \dots$ u. s. w.)».

A minek a föltevését SETÄLÄ csak «sehr verlockend»-nek mondja, azt az én nézetem szerint a fönnebbi megfelelésbeli váltakozások kétségtelenné teszik. A magyar (második csoportbeli) *-g-s* alakok az erős fokot tartották fönn, a többi magyar alak és a finn alakok mind a gyengét; vagyis:

1. Erős fok (alapny. $\star\check{\eta}\check{\eta}$ > m. *-g-*): *jég, fog, ég, mög, ideg*.

2. Gyenge fok (alapny. $\star\eta$): f. *jää, pii, sää, myö-, jäntee-*; — f. *tyvi*, m. *tö, töve-*; f. *vyö*, m. *ö, öv*; f. *kuu*, m. *hó, hava-*; ? f. *sovin*, m. *ó-, av-, ov-*; — f. *vävy*, m. *vő, veje-*; f. $\star ni$ -, m. *nö, neje-*; f. *pää*, m. *fő, feje-*.

A finnben tehát a gyenge fokbeli $\star\eta$ -részint elveszett, részint pedig *-v-* van helyette. (Vö. észt *tüvi* [\sim fS. *tyvi*] mellett *tü*).

A magyarban az összevont (hosszú magánhangzós) alakok mellett *-v-*vel és *-j-*(\circ : \check{i} -)vel valók vannak. Ezeket kétféleképpen magyarázhatjuk. Lehetséges, hogy $\star\eta > v$ és $\star\eta > j$ fejlődés történt, a milyen a mordvinban van kimutatva. E mellett látszanak szólni a *hava-, ava-* ~ *feje-, neje-, veje-* alakok, s ez esetben a *töve-* és az *öve-* korábbi *-j-s* alakból való, t. i. $\star töje-$, $\star tüje-$, $\star öje-$ >

töe-, tüe- [vö. tue 1055 háromszor, 1095; tueh 1211 stb. OklSzót.]. *öe- > tö-v-e-, tü-v-e-, ö-v-e-. S ennek nem mond ellene a frje-, neje-, veje- ~ fõ, nõ, võ váltakozás sem, noha az utóbbiak megelőző -v-s alakokra látszanak mutatni; tudjuk ugyanis, hogy fõ, nõ, võ mellett előfordul fé, né, vé is (l. NySz.), s az előbbiek az utóbbiakból fejlődhetek, úgy mint sõt, lön, tön, vön stb. < sét, lét, tén, vén stb. Ezenkívül a magashangú szavak -v-je még analógiás hatás eredménye is lehet, a mire a mordvinban is vannak példák (vö. PAASONEN, Mordw. Lautl. 33). — De az is lehetséges, hogy az orrhang nem η és η , hanem η és $\underline{\eta}$ volt, és mind a kettő -v-vé fejlődött; ez esetben feje-, neje-, veje- < fee (vö. fee, fehe 1055 stb. OklSzót.), *nee, *vee < *feve-, *neve-, *veve-. — Én az utóbbi föltevést tartom valószínűbbnek, mert a -v- > \emptyset > -j- hangfejlődés a magyarban sokkal közönségesebb, mint a -j- > \emptyset > -v- (vö. Nyr. XVII. 153, 196).

A lapp nyelvben máig is váltakozik a két fok egyazon szónak más-más alakjaiban (vö. SUS. Aik. XIV₃. 18). A mordvinban és a zürjén-votjában a gyenge fok maradt meg. A cseremiszből az ηg kétségkívül az erős fok képviselője, s fejlődésére nyilván az első -g-s csoport (cser. ηg , η) volt hatással; az η , a mely egy-két esetben ηg -vel váltakozik, lehet ezzel azonos, de lehet a gyenge fok képviselője is; a \emptyset minden bizonyynyal a gyenge fok maradványa.

A vogulban és az osztjákban szintén megvan mind a két fok, s bár a példák csekély száma miatt nem láthatjuk a viszonyt egész tisztán, mégis úgy tetszik, hogy a megoszlás meglehetősen megfelel a magyar nyelvbelinek. Az erős foknak a képviselője ηk (η^k , η^k) [\sim vog. (dial.) η], a mely nyilván az első -g-s csoport hatása alatt fejlődött * η ($\eta\eta$)-ből; a gyenge fok maradványa pedig az η [\sim γ , \emptyset , egy esetben analógiás ηk]:

	vog.	osztj.
m. g	(jég) ηk , η	ηk , η^k , η^k
	(fög) ηk , η	ηk , η^k , η^k
m. $\emptyset \sim v, j$	(av-) \emptyset	$\underline{\eta}$
	(fõ) η , ηk	? η , η^k
	(nõ) $\gamma \sim \emptyset$	$\eta \sim \emptyset$
	(võ) —	η , η^k , $\underline{\eta}$

Látnivaló, hogy a megoszlás az osztjákban határozottabb, mint a vogulban, a melyben az eredetibb hangállapotot az analogia megzavarta. A három nyelv egyezése arra vall, hogy az erős és a gyenge foknak a magyarban mutatkozó megoszlása még a vogul-osztják nyelvközösség korában történt meg.

Azon szavak közül, a melyeknek a távolabbi rokonságban nincsen megfelelőjük, ide tartozik:

nyű (*nyüve-*) ~ vog. *nük* (KANNISTO közl.) ,wurm' | osztj. *nük* (PAAS. lev. közl.) ,made'. — Vö. MUSz. 428, a hol lapp szavak is föl vannak hozva, de azok nem tartoznak ezekkel össze.

Talán ide tartozik még:

meleg ~ osztj. *mälök* ,warm' (PAAS. lev. közl.), *mälök*, *mälök* id. (KARJ., OL. 155). — Az osztj. szó deverb. származék-nak látszik (*-ök < -o*). Alapszavának megfelelőjéből más képzővel alakult a vog. *mälit* (KANNISTO közl.) id., s ebből való denom. származék: *mälit*, *mälit* ,meleg' (MUNK.: NyK. XXV. 257). Vö. osztj. *jelij*, *jelij* ,hidegség, hideg; kälte, kalt' (PATK.) és vog. *jelit* ,dermesztő; erstarrend machend' (SZIL.). — Vö. MUSz. 609.

A fönnebb elmondottak után tehát a következő eredményeket állapíthatjuk meg:

1. A magyarban kétféle eredetű *-g-* van: az egyik az alapnyelvi **gk ~ gg* gyenge fokának, a másik az alapnyelvi **g (g̃g̃) ~ *g* erős fokának a képviselője.

2. Az utóbbi hangváltakozás gyenge fokának a képviselője a magyarban *v* (vagy *v* és *j*?) ~ \emptyset .

3. Az eredeti **g (g̃g̃) ~ *g* képviselőinek a megoszlása nem a magyar nyelv külön életében, hanem még az ugor nyelvközösség korában történt meg.

SZINNYEI JÓZSEF.

Révai és Adelung.

1690-ben jelent meg LOCKE: «Essay concerning human understanding» cz. munkája, melyben először jelentkezik az empirizmus mint filozófiai rendszer. Velünk született ismereteink nincsenek, mert tudásunk a tapasztalásból származik, s ettől függ, mint alapelvétől. A nyelv nem egyéb, mint a tárgyak által bennünk keltett képzeteknek a jegye, tehát a szók csak jelek, a tárgyak képzetének a jelei. LOCKE felfogását nagyjában a magáévá teszi LEIBNITZ, a ki azt mondja a nyelvről, hogy bár van valami összefüggés a tárgy és a szó hangjai között, a nyelvet természetes úton megfejteni mégsem lehet, mert a szóknak tartalmi részét nem a tapasztalás által szerezzük, a gondolat bennünk lakozik, habár nem explicite, csak potentialiter. Ezt a két rendszert összeolvastja és népszerűsíti WOLF KERESZTÉLY, és megalapítja azt a sajtósági irányt (philosophia practica), mely a XVIII. század végén és a XIX. elején a tudományokban uralkodóvá lett.

Ennek a gyakorlati bölcséletnek a nyelvtudományra is nagy hatása volt. Új szempontok vegyültek a humanista nyelvtudomány megjegeczesedett formái közé, egymásután keletkeznek a «Philosophische Sprachlehre»-k, melyek nem elégsznek meg a tények és a grammatikai formák egyszerű megállapításával, hanem az okokat keresik. A legelső probléma a nyelv eredetének kérdése volt, melyre HERDER felelt pályamunkájával: «Über den Ursprung der Sprache» (Berlin, 1776), és itt viszi bele először a LOCKE-féle elvet — nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu — a nyelvészetbe. Ez a munka nemcsak Németországban, hanem nálunk is kátéja lett mindazon tudósoknak, kik empirikus alapon foglalkoznak a nyelvvel; így VERSEGHYnek is, a ki először hirdette nálunk a nyelv bölcséleti fejtegetésének szükséges voltát, s ez-

által megalapítója és feje lett a Révaival szembenálló s korában mindenesetre modern nyelvészeti iskolának.

A német empirikus nyelvészeti iskolának legismertebb, azonban legkevesébbé méltatott munkása csakhamar ADELUNG JÁNOS KRISTÓF (1732—1806) lett. ADELUNG egyike azon tudósoknak, a kikre hazájukban nem sok ügyet vetettek. Tudják róla, hogy élt és dolgozott, azonban inkább érdekességi szempontból és mint «nyelvész-különlegességet» emlegetik DELBRÜCK, PAUL, SCHRADER és WUNDERLICH. Bővebben foglalkozott vele RAUMER, «Geschichte der deutschen Philologie» (München, 1870) és MATTHIAS «Geschichte des deutschen Unterrichts» (München, 1907) cz. művében. ADELUNG munkássága képezi a határt a régi humanista latin-héber és a teljesen történeti felfogás közt.

ADELUNG a nyelvtudománynak minden ágát művelte, eredetiben azonban nagyon keveset alkotott, hanem inkább arra törekedett, hogy a koráig uralkodó sokféleséget megszüntesse és egységet teremtsen. Ezt pedig úgy érte el, hogy alapul véve az empirizmust, egész rendszerét erre építi. ADELUNG nyelvészeti munkálkodásának főérdeme tehát nem az önállóság, hanem mindenekelőtt az egység.

Munkái, melyek bennünket érdekelnek, a következők:

1. Umständliches Lehrgebäude der deutschen Sprache. I—II. Leipzig 1782. — Ebben a munkában lenyomatta tanulmányát: Über den Ursprung der Sprache, und den Bau der Wörter, besonders der deutschen. Ein Versuch. Leipzig 1781, a 177—244. oldalakon, és erre a műre a Lehrgebäude (rövidítve: *Lg.*) lapszámaival hivatkozom. —
2. Versuch eines kritisch-etymologischen Wörterbuchs der Hochdeutschen Mundart. I—IV. Leipzig 1774—86. — Rövidítve: *Wb.* —
3. Über den deutschen Styl. I—II. Berlin 1785.

Ezekben a munkákban rakta le ADELUNG a tanításait. Ismeretes dolog, hogy a nyelv eredetéről HERDER után ADELUNG-nak az volt a felfogása, hogy a nyelvet az ember alkotta magának, mert erre őt a társas együttlét kényszerítette. Először artikulátlan hangokkal utánozta a természetben hallott zajt és ezen első beszédje csupa mássalhangzóból (Hauptlaut) állott, a magánhangzók (Hülflaut) csak az utánzott hang magasságát vagy mélységét fejezték ki. A beszéd ezen az első fokon csak

egytagú szókból állott, melyeket gyökereknek nevez és ezek képezik a nyelvnek legősibb alkatát. Mivel a nyelv ezen primitív keletkezésében izolált hangokat utánzott, kell a gyökerekben olyan elemi hangoknak lenniök, melyeknek meghatározott jelentésük van s ezek a gyökérhangok (Wurzellaute);*) így pl. az *l* tartósságot jelent: *leb-en* és gyorsaságot: *Bli-tz*, az *r* rezgést: *zitt-r*, *zitt-ern*, stb. Ebből a kezdetleges állapotból fejlődik tovább a nyelv, még pedig a művelődéssel párhuzamosan. Az érzéki fogalmak kifejezése után az ember képessé lesz érzelhetetlen és elvont dolgokat is kifejezni, a nyelv is kilép a gyermekorból és kezdetét veszi az ifjúkor. Majd elválík az addig egységes nép, külön nemzetek és nyelvek fejlődnek, melyek mindinkább finomulnak és kezdődik a férfikor. A nemzeti nyelv most a művelt társadalom gondozására van bízva, ott gyarapszik és csiszolódik a műveltség fokozódásával. Ezért tanítja ADELUNG, hogy Németországban az egyedüli helyes németséget Felső-Szászország művelt társadalmában találjuk; ez a német irodalmi nyelv. (V. ö. vitáját WIELANDdal: Teutscher Merkur 1782. és 83. és ADELUNG: Magazin 1782.) A nyelvrégiség ADELUNG szerint elvetendő, mert ha a nyelv a műveltség fejlődésével valamit kilökött magából, azt azért tette, mivel jobbat talált helyébe. A köznép durva, műveletlen, nyelve is rossz, «abgeschmackt». A népköltészet és a közmondások «schmutzige Blümchen» gyűjtőnév alatt szerepelnek. (Wb. I. Vorr. XIV.)

A fentebb mondottakból egész természetesen következnek ADELUNG elvei. A nyelvet, ha tökéletesen akarjuk ismerni, az etimológia segítségével fel kell bontanunk végső elemeire, a gyökerekre. A nyelvhelyesség kérdésében a művelt társadalom nyelvszokása a legfőbb bíró és ezen társadalom beszédejtése teszi az írás alapját is («schreib, wie du sprichst»). Nagy vonásokban ezeken az elveken építi fel ADELUNG egész nyelvészeti rendszerét.

Nálunk Magyarországon ADELUNG működése 1790 körül kezd

*) A gyökérhangzó nem azonos a tőhangzóval. A *leben* tőhangzója *leb*, gyökérhangzója pedig csak az *l*, s ehhez járultak később a többi hangok a következő sorrendben: először a *b*, lett tehát *lb*, s csak később az *e*. A *zittern* gyökérhangzója az *r*, s köréje csoportosult később a többi hang. (V. ö. bővebben Lg. I. 193.)

ismertté válni, tehát ugyanakkor, mikor Bécsben, a hol ADELUNG munkái megjelenésök után nagyon hamar elterjedtek, habár a hivatalos használatba csak később mentek át.

Ez az időpont Magyarországon nemcsak politikai, hanem nyelvészeti tekintetben is fordulópontot jelent; megindul az élet, és az egész kor munkáinak és vitáinak eredménye RÉVAI Antiquitates-e és Elab. Grammatica-ja. Tudósaink nagy része azonban idegenből kért irányítást és kapott is, és a kor nagy részben ADELUNG kora. A hatás csak kissé későn (1793) kezd kialakulni és mielőtt kifejlődhetett volna, elnyomta a BOPP, HUMBOLDT, GRIMM nyomán keletkező irányzat. Az egésznek inkább átmeneti jellege van. Nem volt oly tartós és sokoldalú, mint GOTTSCHEDÉ, de fontos, mert egész akkori nyelvészetünkre rányomta ismertető jelét. Keresni fogjuk, hogy vajjon hatott-e ADELUNG RÉVAIRA. E végből RÉVAIT egyrészt mint stilisztikust, másrészt pedig mint nyelvészt fogjuk vizsgálni.

I. Adelung és Révai.

1. RÉVAI «a nemzet leggondosabb és legtanultabb grammaticusa» (KAZINCZY F. Lev. IV. 253.) nemcsak mint nyelvtanító, hanem mint stilisztikus is érdekel bennünket. Munkája, a «Magyar Deákság» a M. N. Múzeum 1309. Quart. hung. I—III. jelzetű kötetekben maradt ránk kéziratban és egyik részében ADELUNG «Über den deutschen Styl» (1785. I—II.) cz. munkájának részben fordítása, részben átdolgozása.

A kézirat három kötetre oszlik: I. A' Magyar Deáki Történet. II. A' Magyar Szép Toll; ezekkel nyomós okon egybefoglaltatik a' III. A' Magyar Beszédnek Peldái. — Mivel a kézirat még ismertetve nincs, röviden fogok róla néhány szót szólni tárgyam keretén kívül is.

RÉVAI a «latán szót litteratura» úgy fordítja: «deákság», mert őseink ezt a szót: deák olyan értelemben vették, mint literatus; hogy pedig a latin nyelvet nálunk deák nyelvnek hívják, ennek oka az, hogy annak, a ki deák, (azaz eszes, okos, tanult) volt, latinul jól kellett tudnia. Munkájának tárgyát a következőkben ismerteti:

«Ha elbeszélőképen szóllunk a' Magyar deákságról, első tárgyunk benne a' hazai nyelv: hogy mi eredetű, mi tulajdonságú, mennyire emelked(ett) vagy esett a' nemzeti tanúság mellett. Szintén úgy, ha azt előbbre kívánjuk mozdítanunk, tanúlva vagy tanítva, ismét a' nyelvben foglalatoskodunk, a' valóságokról való tanúságunknak első eszközében, és úgy jutunk különösen a szavakról való tanúságra. Abban igyekszünk okólnunk vagy másokat oktatnunk; hogy a' szavaknak mi hajlásokkal, mi nevedésökkel, a' szóllásoknak mi összeállóságokkal, azután mind azoknak mind ezeknek mi szépségökkel nyilatkoztassuk ki a' mi gondolatainkat írásban és beszédben. És így ékesenszóllást szeretőkkel leszünk egyúttal (philologi).»

Az első kötetben szó van a nyelvről általában, annak eredetéről. «Az Isten ingyen kegyelméből úgy teremtette az embert, . . . hogy jelekkel is másoknak elejökbe terjeszthetné a' mikről gondolkodik, és ezen jelek a' szavak» (I. bev. 7.). Ezután rátér a magyar nyelvre. A magyarok a hunnoktól származnak és Attila birodalmának felbomlása után a magyarok is felkerekedtek a Don és Neper folyók mellől, beütöttek Európába és elfoglalták ezt az országot. A régi haza neve Nagy-Magyarország vagy «Bélának titkos író deákjánál Dentumogeria», mely a Kuma vize mellett volt, mint erről azon utazók értesítenek, a kik ott jártak, így IV. Béla alatt Julián barát, a ki «valamiről szóllott előttök, akár a' hitről, akár egyebekről, mind örömet hallgatták. Mert ugyan magyar nyelven szóllottak, 's megértették ötet, ő is viszontag öket. Juliánnak beszédje majd igen olyan volt, a' millyennel iratott a' két régi halotti beszéd. (Látjátok feleym, Szerelmes bratim.)»

A magyar nyelv napkeleti eredetű, rokonságban van a keleti nyelvekkel, ez a magyar nyelvnek «távolabb való atyafisága» és «közelebb való atyafiságban» van az északi nyelvekkel és népekkel, melyek a finnek, esztek, sziránok, permiek, vogulok, vótok, cseremiszek, mordvák és osztok, mely nyelvek a magyarhoz való rokonságukat tekintve ilyen sorrendben következnek: vogul, permi, sziráni, osztják, vót, mordva és cseremisz nyelvek, azután a finn és dialektusai, az eszt és legtávolabb a lapp. RÉVAI a két rokonságot össze akarja egyeztetni: «mivel a' Lapp Finn és Eszt nyelvek közelebről atyafiságosak a' miénkkel, vagyon

azonoknak, valamint a' miénknek a' zsidó, káldi, sziri, árabs nyelvekkel is távolabb való atyafiságuk».

A nyelvrokonság megállapításában két dologra kell ügyelnünk: a szavak jelentésére (materia) és azok hangjaira (forma). A rokonság csálhatatlan jegyei a primitiv fogalmak egyezése (számnevek, névmások, létige alakja); e szavakat «eredeti jegyes szavaknak» (voces characteristicæ primigeniæ) nevezzük. A betűk egyezését pedig úgy mutatjuk ki, ha azt bizonyítjuk, hogy a szók gyökérbetűi azonosak, azonban idővel vagy elcseréltettek, vagy hozzáadással megbővültek, vagy elvétellel megkevesbedtek. Ezután «az atyafiságot meghatározó szabásokat» adja: I. Az olyan nyelvek, melyekben csak kevés «eredeti jegyes szó» egyezik, nem rokon nyelvek, még kevésbbé «különös módjai a szóllásnak» (dialectus). II. Azon nyelveket, melyekben a «jegyes szavaknak» fele vagy harmadrésze egyezik, «atyafiságosoknak» tarthatjuk. III. Azon nyelvek, melyekben a jegyes szavaknak több mint a fele egyezik, nem rokon nyelvek, hanem «az egy nyelvben csak különös módjai a' szóllásnak». (P. 21—22.) Ezt a részt RÉVAI ADELUNGNAK: «Über den Ursprung der Sprache» cz. művéből vette (V. ö. Lg. I. 239—241.), a melybe GATTERER: Universal Historie-jéből került.

Mutatványul RÉVAI stílusából lássuk az első kötet utolsó fejezetét, melyben a finnugor nyelvek elágazásáról szól:

«Az a' derék ág, első tőnemzet, kezdője, gyarapítója, 's fentartója nyelvünknek, mellyet akármí, 's akármennyi előbbi esméretlen nevei után, későn neveztetett magyarnak a' Magyarság, bizony már kezdetben eleven és szapora volt, 's igen korán kapott jobb erőre, mivel utóbb annyi ágakra oszlott. Eredetének legelső helyéből lassanként feljebb nyomúlt, 's úgy látszik, hogy jó korán csak igen ott tartózkodott, 's ott erősödött meg nagyobb-nagyobb terjedéssel, változó mozdulással, sokszor valamellyik tagja elszakadásával azon egy vidékben, hol a' Nagy Magyarság későbbben állapotott meg Jaik és Etel között, Baschir táján, 's még azon is túl. A' mi eleink onnét szakadtak el többi atyjokfaiától: mert mindnyájokat el nem űzhette még az ellenkező erő is, a' mellyről nem egyaránt szóllanak az írók, olly igen megkedvellették régi gyökeres lakhelyeikből... Ezen állhatatos régi lakásától el nem válható most már fogyatékné népetske az a' tőnemzet igazán a' mellyből mi származtunk. Szomorú az állapotja... Tsak imént említők a' tagoknak elszakadásokat. Ettől az itt megtelepedett

tőnemzettől vált el úgy tartom igen korán az első osztásokban az a' nemzetség, 's lassanként jó idő folytával tovább nyomúlva az északi tavak közé szorúlt: melyet későbbben Lapp névvel terhelt a' hatalmasabb uralkodó. Nyelvének még most is fenmaradó eredeti durvasága igen felmutat a' nagy időre. Simultabb és tisztább a' Finn és Eszt nyelv: ez a' két nemzetség tehát későbbben szakadott el az első tőtől, 's feljebb nyomúlt, míg mostani helyét érte; de sokkal korábban mégis a' mi elszakadásunknál. Azután mozdultak a' Vogulok, mivel még ezeknél is tisztábbaknak látszanak a' nyelvben, de ők is korábban nálunknál. Úgy szólhatunk a' többiekről, kik közül némelyeknek elválások utánunk is lehetett. Mert tsak ugyan hová tovább mind inkább oszlott, fogyott az előbbi számosabb Baschir nemzet: melyet több ízben látogattak a' mi utazóink, 's egyéb történetek híven emlegetnek. Már a' sok szavaknak, 's egyéb hasonlóságoknak öszvehordatások mind éjszokról, mind napkeletről tsak józan itélettel essék, teljességgel nem alatsonyítja, hanem inkább emeli nyelvünk méltóságát. Mert ebből tisztán megtetszik annak tiszteletre méltó régisége, 's az első nyelvek között való díszeskedése, mivel azokat a' legrégebb nyelvekkel megegyező közös szavakat 's egyéb hasonlóságokat ugyan ezekkel vette, azon egy közös forrásból, az eredeti logsó 's legegyszerűbb nyelvből.»

A magyar deáki történetnek második része: «mely a' magyar deákságot mutatja, azaz a' magyar nemzetnek az írástudásban 's egyéb tanúságokban hazai nyelvén való járatosságát felhozott emlékezetes jegyekben régi, középidéjű 's utóbbi írásokban», külön füzetben van meg a M. N. Múzeum kéziratárában Quart. hung. 1305. jelzéssel. A kéziratot HORVÁT ISTVÁN a Tud. Gyűjtemény 1833. évi II. f. 49—91. lapján kiadta.

Ebben a munkában Révai csak a magyar nyelven szóló «deákságról» beszél, kezdi a hunnoknál, a kiknek kétféle írásuk volt, egy titkos és egy betűírás, mely utóbbinak maradványa a székely rovásírás. A magyarok a régi betűk helyébe a latin betűket fogadják el, melyeknek hangjait azonban kibővítik, s így keletkeznek a *gy*, *ny*, *ty*, *ly*, *zs*, *sz* betűk. A deákság az első időben nálunk latin volt, de a vallásoktatást és a szentbeszédeket magyarul tartották; ilyen magyar nyelvű emlékünk a Halotti Beszéd, melyet sokan megvetnek és mocskolnak. «Reá vettem tehát magamat, hogy ezeket mind eloszlassam, 's ezt az igaz Magyar régiséget másoknak is ugyan annak esmértessem. Már

1783 ban elkészült magyar nyelven elég bő fejtegetésem, . . . 's elkészült nyomtatásra már 1799. esztendőben. Sürgettem a' nyomtatást Komáromban 1800, Sopronban pedig 1801, Bétsben végtére 1802; de az elegendő költségnek nem léte miatt sehol sem boldogúlhattam». RÉVAI tudja, hogy munkája értékes, mert ezen «merész megátalkodással» mélyebben férközött bele nyelvünk titkaiba, s ezt a maradványt megfejtette. A Halotti Beszédet nem tót ember írta, mert nem véti el sehol a szókötést és a «meghatározatott igét» is helyesen használja. (V. ö. M. Hirmondó 1795. 395—398. 1.)

Minket azonban főkép a kézirat harmadik része érdekel, melyben a «magyar szép toll» foglaltatik s melyet RÉVAI «főképen ADELUNG» után írt. A teljes cím: A' Magyar Deákság. Második kötet, mellyben A' Magyar Szép Toll foglaltatik. Irta főképen ADELUNG után RÉVAI MIKLÓS, A' Győri Megyéből való áldozó pap, Pesten a' közönséges tudományoknak fő oskolájokban a' magyar nyelvnek és deákságnak királyi tanítója. Pesten, TRATTNER MÁTYÁS betűivel. 1805. — A kézirat két kötetből áll s ADELUNG-nak «Über den deutschen Styl» I—II. 1785-ben Berlinben megjelent munkáját tartalmazza, részben fordításban, részben pedig átdolgozva.

ADELUNG munkája két nagy részre oszlik, I. Allgemeine Eigenschaften des Styles. II. Besondere Arten des Styles. Ennek megfelelően RÉVAI is két kötetre tervezte munkáját, mint az a kéziratból látszik, az első kötet címe: «A' szép tollnak közönséges tulajdonságai», a második: «A' szép tollnak különös nemei».

Az első kötetben RÉVAI nagyon ragaszkodik az eredetihez, s majdnem teljesen fordító és átdolgozó, úgy, hogy fejezetről fejezetre menve nyomon kísérhetjük és összevethetjük munkáját ADELUNGÉVAL. RÉVAI sok helyütt rövidít s épen ezért áttekinthetőbb mint ADELUNG. Azonban lássuk magát a kéziratot.

A toll, latinul stylus, azt a módot jelenti, melylyel gondolatainkat kifejezzük. A tollról való oktatás a szép kifejezésről szól. Mi azonban nem azt keressük, hogy mi általában a szép, mert evvel a «szép érzésről való tudomány az aesthetika» foglalkozik, hanem csak azt kutatjuk, hogy mi a kifejezésbeli szép s erre rájövünk, ha meggondoljuk, hogy beszédünknek mi a czélja.

A legelső és legfőbb czél az, hogy mások megértsenek, azaz, hogy másokban is ugyanazon képzetek támadjanak, mint bennünk. A jó ízlés a legszebb kifejezéseket választja a beszélővel s ekkor úgy beszélünk, hogy mások minket tetszéssel és gyönyörűséggel halgassanak. Bár az írónak czéljai egyes esetekben különbözök, mégis a szép kifejezéseket választja. A szép toll tulajdonságai a következők: a hibátlanság, tisztaság, világosság, illendőség, általjában szóllás, méltóság, elevenség, kedvesség, külömbőség, újság és az egység. (II. 3—4. = Styl I. 23, 28, 32. 1.) ADELUNG könyvének elején nyelvészeti elveinek rövid összefoglalását adja; RÉVAI ezt a fejezetet teljesen kihagyja. Ezenkívül RÉVAI Quintilianus és Cicero műveit is használja, így pl. Quintilianus beosztását is ismerteti, a ki azt kívánja, hogy a beszéd: «emendata», «dilucida» és «ornata» legyen, mely pontokban azonban az ADELUNG-féle felosztás benne foglaltatik, t. i. az «oratio emendata» a hibátlanságot, tisztaságot és méltóságot; a «dilucida» a világosságot, illendőséget és általjában szóllást, az «ornata» pedig a kedvességet, elevenséget, külömbőséget, újságot és az egységet tartalmazza.

Ezután rátér RÉVAI a hibátlanság tárgyalására. «Már a' mi a' nyelvnek szabásaival megegyez, azt mi hibátlannak mondjuk. Röviden tehát a' hibátlanság a' nyelvvel való megegyezés» (II, 6). Ugyanígy ADELUNG (Styl I. 57): Sprachrichtig ist, was den Regeln, d. i. verbindlichen Vorschriften in der Sprache gemäss ist». Majd a hasonlóságról (analogia) és nyelv szokásról beszél RÉVAI és teljesen ADELUNG után indulva kimondja, hogy a szokás a lefőbb úr a nyelvben, még pedig az a szokás, melyben a tudósok megegyeznek (II. 8), s így jön létre az írónyelv (vö. Styl I. 68). Ezt a nyelvet azonban nem az írók alkották, ők csak szépítik, mert a helyes nyelvet csak a legműveltebb tartományban találjuk meg. «Az elhitt író, mikor maga akar teremteni, megveti a' nyelvnek tiszta hibátlanságát, keveri a' szóllás módgyait, 's ő gondolta hasonlóságok után új nyelvet kohol magának. Harsányan kell az illyennek oda kiáltani ADELUNG állítását: az író, az ő író létével nyelvet nem alkothat, nem is ékesíthet, mert minden író nyelv nem egyéb, nem is lehet egyéb, a' megékesült tartományban társalkodó életnek nyelvénél. . . . Olly buzgón akarom nyelvünk hibátlanságát, hogy többször is

kikelek mostani íróink ellen; ámbátor úgy érje miatta szegény fejemet a' sok rút szidalom, mint a' jégeső» (II. 10). Ezeknek az íróknak nagy része «megszeplősíti a' nyelvet a' hibás szóhajtogatásokkal és helytelen szókötésekkel, ragaszkodnak a' pusztá szokáshoz, 's mikor annak magával meg nem egyezhető ellenkezésén fennakadnak, ide 's tova haboznak, 's a' nyelv ellen tusakodnak. Zavarják a' jó szokást a' rosszal, nintsen velős okon megállapodott egyezésök. Ezekben tsakugyan ő utánuk el nem igazúlhatunk (II. 11). Ebben a fejezetben RÉVAI teljesen átveszi ADELUNG elveit és nagyon feltűnő, hogy eddigi tanításaival ellentétben az egyedüli helyes nyelvhasználatnak a művelt tartomány nyelvét teszi meg. Azonban RÉVAI, a nyelvészt nagyon meg kell különböztetnünk a stilsztikustól; az eredeti íróat a fordítótól és átdolgozótól. Mert ugyanabban a fejezetben a nyelvész RÉVAI így ír tovább: «Térjünk vissza a' régiekhez. Nálók találjuk fel a' hibátlanságot megtartásra, a' szóhajtogatásnak, szószármaztatásnak, szókötésnek tsalhatatlan szabásait. Ezeket én tőlök vévén, igazán a' tudós nyelvből állandó megegyezéssel közönséggé lett jó szokásból igyekeztem hívségesen előadnom az én Nyelvtanításomban» (II. 11). Míg ADELUNG szerint (Magazin I. 1—31., 84—100., II. 3—50. Lg. bev.) a régi nyelv teljesen elvetendő és a kétes esetekben Felső-Szászország művelt köreinek nyelvét kell irányadóul elfogadni, RÉVAI a régiségre utal, mint a hol egyedül található fel a helyes nyelvhasználat.

A következő fejezet a tisztasággal foglalkozik. «A tisztaság a' nyelvnek idegen szavakkal és idegen szókötésekkel el nem keveredése» (II. 25). ADELUNGNÁL (Styl I. 74): «Rein ist, was nicht mit fremdartigen Theilen vermischet ist», azonban hozzát teszi: «Das Fremdartige, was in den Sprachen in Betrachtung kommen kann, sind vornehmlich veraltete, provinzielle, ausländische und sprachwiedring gebildete neue Wörter, Bedeutungen und Formen. Die erste Art giebt die Archaismen, die zweite die Provinzialismen, die dritte die Latinismen, Gallicismen, und die vierte die Neologismen. Alle zusammen werden zu den Barbarismen gerechnet» (Styl I. 74). RÉVAI ezeket a megszorításokat nem fogadhatja el mind; így láttuk, hogy ő az archaismusokra nézve homlokegyenest ellenkezőt tanít, mint ADELUNG s így áll a dolog a provincialismusokkal is: «Vagynak pedig számtalan

saját jó szavaink, a' mellyeket tsak tudatlanságunk fogat el tőlünk. Sok forog a' köznépek nyelvén. Sok rejtezik a' kézírásokban és kinyomatott könyvekben. Mindennemű tudományokra meg vagyon benne töretve az út» (II. 32). ADELUNG az archaismusok közé számítja ezeket a szavakat (Styl I. 75): *schmeissen* e. h. *werfen*; *heischen* e. h. *fordern*; *Abendmahl* e. h. *Abendmahlzeit*; *bar* e. h. *bloss*; *Bauer* e. h. *Bürger*. Szintűgy elvetendőnek tartja ADELUNG (Mag. I. 61—78) ezeket a személyneveket: *Hans*, *Heinz*, *Franz* stb.

RÉVAI mindenekelőtt különbséget tesz régi elavult formák (írnáá, írónája, tudnójok) és régi jó szavak közt: *kegyed*, *írgat*, *kór*, *kórság*, *gyógyúl*, *vigaszik*. Az előbbiekre vonatkozólag azt tanítja, hogy azokat használni nem szabad; míg az utóbbiakra nézve azt kívánja, hogy azokat ismét hozzuk be a nyelvhasználatba, mert «gondatlanságunk» miatt veszték ki (II. 32).

A következő fejezet a világossággal foglalkozik s talán nem lesz érdektelen, ha egymásmellé állítjuk az eredetit és RÉVAI átdolgozását.

ADELUNG: Styl I. 112. s köv.

«Klarheit und Deutlichkeit sind zwey Nahmen einer und eben derselben Eigenschaft, nur mit dem Unterschiede, dass der erstere ein wenig mehr figürlich ist, als der letztere. Klar nennet man das, was viele Lichtstrahlendurchlässt, einen hohen Grad der Durchsichtigkeit hat. Die Klarheit des Styles, bei den römischen Schriftstellern perspicuitas, ist also diejenige Eigenschaft desselben, nach welcher die ganze Vorstellung, welche der Sprechende hat, rein und unvermischt durch die Worte gleichsam durchscheinet; wo der Vortrag lauter Licht, und die Rede ein heller Strom ist, wo man überall auf den Grund sehen kann.»

A világosság kellékei nála: 1.

RÉVAI: Deákság II. 34. s köv.

«A' világosság azon tulajdonsága a' szép tollnak, melly által beszédünk olly értelmes, hogy minden gondolataink nyíltan vagnak. Latán nevezete perspicuitas vagy claritas.

Világosnak mondjuk, a' min a' világosságnak feles sugárai általhatnak, 's a' min a' mi szemeink is tisztán általlátnak. Olly tulajdonsága a' tollnak a' világosság: melly szerint a' szólnak minden képzelete a' szavakon szinte általvilágít: hol az előadás mind azon világosság; a' beszéd tiszta patak, mellynek fenekére mindenütt beláthatni.»

RÉVAI a világosság elleni hibákat

Die Rede muss einen gewissen Verstand haben. 2. Die Vollständigkeit des Verstandes. 3. Die Einheit. 4. Die Leichtigkeit.

sorolja fel: 1. az értelmetlenség, 2. a' többértelműség, 3. a' homályosság.

Az első kötet részleges tárgyalását ezzel befejezem, mert így lehetne folytatni az összehasonlítást az egész kéziratn végig, a nélkül, hogy célunkhoz közelebb jutnánk. RÉVAI sok helyet lefordít, sokat átdolgoz és sokat teljesen átalakít a maga elveinek megfelelően. A kézirat többi részében követve ADELUNGOT ő is tovább tárgyalja a stílus egyes tulajdonságait.

RÉVAI, a ki az első kötetben majdnem teljesen mint átdolgozó áll előttünk, a második kötetnek jó részében teljesen önálló, t. i. ott, a hol nem a stilszta, hanem a nyelvész beszél. A második kötet «a' szép tollnak különös nemeit» foglalja magában. A stílust ADELUNG az író céljának megfelelően osztja föl; megkülönböztet alsó, közép és magas stílust. Ugyanezt a fősztást átveszi RÉVAI is, és mikor a törvényes iratok stílusáról beszél, röviden összefoglalja főbb nyelvészeti elveit (III. 51—100). Itt ismét a nyelvész RÉVAI szól hozzánk erős vitatkozó hangon; elvei erősségének és megdönthetlenségének teljes tudatával. Felveti a kérdést: mi az oka, hogy a Debreczeni Grammatika «hallatlan, rémitő tsodái» (III. 67) elterjednek, és VERSEGHY «megátalkodott tudatlansága» tért hódít. A főok RÉVAI szerint (III. 93): «Nemzetünknek gondolatlan ítélete és oktalan büszkesége: született Magyar vagyok, anyám tejével szoptam hazai nyelvünket, tudok Magyarul; miért? 's kitől tanuljak Magyarul?» Ime ugyanaz a RÉVAI, kinek első szavai az egyetem tanszékén is ezek voltak: nem tudunk magyarul. Azután sorra veszi az ikes ragozás kérdését, a birtokos és a birtok egyezését, ha a birtokos többesben áll, az öröklött címek szórendi helyét, a participiumok használatát, szóval nagy nyelvészeti munkáinak leginkább támadott pontjait. (V. ö. MELICH: Révai M. nyelvtudomány. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XX. k. 4 sz., a hol ezen kérdések behatóan vannak fejtegetve.)

Van azonban egy része a kézirat harmadik kötetének, mely főleg érdekes, t. i. tisztázza RÉVAI viszonyát a nyelvújításhoz. KAZINCZY tudja RÉVAIRÓL, hogy «új szót teremteni nem szeretett» (Tud. Gyűjt. 1817. II. 12. 92) és érti is felfogását,

mert RÉVAI elsősorban nyelvész, ő pedig szépíró. (Kaz. Lev. IV. 88.) Ebben a kérdésben érdekes lesz egymás mellé állítani egyrészt KAZINCZYT, a nyelvújítás vezérét, másrészt VERSEGHYT, «a Szolnoki nyelvrontót», mint RÉVAI nevezi (Kaz. Lev. IV. 42.) és magát RÉVAIT. KAZINCZY VERSEGHYT nem becsülte, «megromlott fejű grammaticusnak» nevezi (Lev. IV. 252); tudta róla, hogy ő a dunántúliaknak vezére, munkáit nem szerette, s magát azon «senkik» közé sorolta, kik VERSEGHYT nem tudják olvasni. (Lev. IV. 117.) És ennek sok oka volt. VERSEGHY ugyanis egész nyiltan síkra szállt KAZINCZY és iskolája ellen: «Az Írók kötelesek inkább az egész nemzetől nyelvbéli törvényeket várni, és ha a' közönséges szokástól, mellyet az analógiából felette könnyű kitanúlni, közrebocsátandó írásaikban eltávoznak, akkor valóban nem az egész nemzetnek írnak, hanem csak önnön magoknak» (Tiszta Magyar. 7). A «Filozófia talpigazságaira épített Felelet» cz. munkájában (2. l.) felszólítja a nemzetet, hogy álljon elő az, a ki az új magyar könyveket teljesen érti. Ő nem értette s ezért kénytelen volt a munkások közül kiállani. A Mondolat írója neki «clarissimus auctor», és a «Magyar grammatika, avvagy Nyelvtudomány»-ban így ír: «A' Mondolat minden figyelemreméltó és böcsülhetetlen feddésével világosan megmutatta, hogy nyelvünk hasonló lesz a' babyloni zavart nyelvhez» (25. l.). Nagyon természetes, hogy ezek a nyilatkozatok KAZINCZYNAK nem tetszettek.

RÉVAI a nyelvújítással csak ezen kéziratában foglalkozott, ezt pedig korában senki sem ismerte. «Értetlenül rontják a' nyelvet — így ír (III. 69) — némelly új szókoholók, magukat hányó vető tudatlan bódúlt fejek. Megszükült szegénynek tartják gazdag bőv nyelvünket: mert azt nem tanúlták meg sem a' régiségekből sem a' tiszta Magyar Népnak beszédéből . . . Eltávozván attól, a' mit nem is értenek, azaz a' nyelvnek hasonlóságától, 's annak állandó törvényétől, melly szerént már régtől fogvást bizonyosan meghatározottatott, mi módon, miből, mi származhatik, oktalan képzelésök után az előtt soha nem hallatott éktelen tsodákkal terhelik a' nyelvet». És nyelvünk most már meg van rakva ilyen «zab»-származékokkal. Majd más helyütt (III. 96—97) azt mondja, hogy a mai szokás nem egyforma, hanem változó. Van azonban jó szokás is «a' régi írott emlé-

kekben, és a' tiszta köznépnél». Itt kell tanulni. De az újítók ettől elvonják az országot «szemtelen és tudatlan vakmerőségekkel», mert azt állítják, hogy őseinknek nem volt tiszta nyelvük: «a' köznépet durvaságáért utálják, 's megvetvén a' régieket, ezekkel megegyező szóllásaikra, valóságos ritkaságainkra figyelmetességök sem lehet. Szegény a' nyelv, noha ebben igazán ők szegények: élő még a' nyelv, az ő kezökben vagyon, szabadok vele; ők bővitenek azon, ők szépítenek. Tudatlan fővel, tehát veszett ízzel, fertéztető kézzel bele kapnak a' nagy munkába. A' régi, ősi, tiszta, bőv nyelvnek hire nélkül, annak minden hasonlósága ellen, bódult eszök után, éktelen új szavakat koholnak: a' mellyek helyett régen vagynak már más jobb, alkalmasabb, igaz Magyar szavaink». Majd egyes új szókat támad meg, (III. 69), így a BARÓTI SZABÓ DÁVID által készített *honny* (honnyát elérő) e. h. *hon*, s így ír (III. 71): «Nem tudom, mi nyavalya érte a' többi, különben jeles és okoskodva író szerzőket is: kik ebbe a' rossz költésű *honny* záptojásba bele bódulván, azzal élnek a' *civis* hazafi helyett». Az új *felváltó* (obses) helyett a régi *tűsz* szót ajánlja.

Így találkoznak a nyelvújítás mozgalmának elítélésében a nagy ellenfelek: VERSEGHY és RÉVAI. Míg azonban VERSEGHY nem annyira a nyelvújítás ellen, mint inkább az írói nyelvnek és tekintélynek határtalan túlbecsülése ellen küzd, addig RÉVAI tovább megy és az egész mozgalmat elítéli.

És lássunk még néhány sort RÉVAI kéziratából (III. 50—51): «Hazámhoz vonzó szeretetem már jóval előbb, most pedig hivatalom szentsége is, annál bátrabban szólítat engem minden eféle sérelmek, szeplők, és motskok ellen. Nyelvünknek igaz tudós esméretére, 's a' benne elhatalmazó képtelenségektől való irtózásra, először is íróinkat nem csak ébresztem, hanem szántsándékkal ingerlem is, fáradságos munkáimban a' Bővebb Magyar Nyelvtanításban, a' Magyar Deákságnak Régiségeiben. . . Édes Anyánk a' Haza; ennek nyelve közös kintsünk vele, 's megbetsülhetetlen örökségünk. Nekem is igazságom vagyon hozzá, mint akárkinek közülünk, mert Magyar vagyok. Azonban öregbíti iránta való gondoskodásomat különösen hivatalomnak is megfelelő hívségem. Jó okon tehát senki sem neheztelhet reám: ha annak ügye mellett, belső meggyőződésemen erősödött nemes bátorsággal oda szóllok

már Urainknak is, Tisztbéli Deákjainknak, Jegyzőinknek, 's ezeket igazgató Nagyjainknak» . . .

Ezután RÉVAI ismét folytatja ADELUNG átdolgozását és a «történetiró tollról» kezd beszélni. Itt és a következő fejezetekben eltérés csak annyiban van, hogy RÉVAI jóval rövidebb, mint ADELUNG.

A kézirat azonban csonka. Az utolsó fejezet, mely ki van dolgozva, a «Felső Tollról» (Höhere Schreibart) szól. A következő fejezetnek már csak a címe van meg: a' tollnak egyes nemeiről. (Verschiedene Arten des Styles nach der äussern Form.) Ezután néhány lap üresen van hagyva, valószínűleg ezen hiányzó rész számára, majd a tartalomjegyzék következik, mely azonban szintén nem teljes, csak a hiányzó fejezet címéig van meg. Azonban ezen nyomdába készült kézírathoz van néhány lap kötve, mely a hiányzó fejezetet tartalmazza eredeti fogalmazványban, de ez is befejezetlen.

Van azonban még egy utolsó fejezete ADELUNG művének: Erfordernisse und Hülfsmittel der guten Schreibart, melyben általában a költőkről, a költészetről, a lángészről stb. van szó. Ebben a részben ADELUNG teljesen az 1740—60 közé eső időszak felfogását vallja: «die Dichtkunst soll ergötzen und belehren» s ilyen elvek mellett a költőnek és írónak sok becsé nincs. ADELUNG ki is mondja, hogy egy jó kereskedő hasznosabb polgára az államnak, mint egy jó költő (Styl II. 370). Van-e a költészetnek gyakorlati értéke? Ha nincs, úgy mire való a költészet? Az író a nyelvet nem műveli, nem szépíti, — mondja ADELUNG, — mert joga, de meg tehetsége sincs hozzá; a lángész pedig nem egyéb, mint a lélek alsóbb rendű tehetségeinek mértéken fölül való kifejlődése (Styl II. 359). Ilyen felfogással azután nem vesz tudomást kora irodalmáról, sőt a legnagyobb lekicsinylés hangján beszél róla; nem ismeri WIELANDOT, SCHILLERT, KLOPSTOCKOT, LESSINGET.

Hogy mikép dolgozta volna fel RÉVAI ezt a fejezetet, azt nem tudhatjuk; de azt bizonyosra vehetjük, hogy nem úgy, mint ADELUNG, mert RÉVAI maga is költő volt.

2. A RÉVAI-kutatóknál nem egyszer találkozunk azzal a felfogással, hogy működésére ADELUNG nagy hatással volt. Így BÁNÓCZI (RÉVAI MIKLÓS élete), majd ő utána RUBINYI foglalkozik

a kérdéssel a *Nyelvör XXXII.* kötetében «Grimm és Révai» cz. értekezésében (= NyF. 6. sz.). A kérdéssel foglalkozni kell, mert a «Segédkönyvek a magyar nyelv és irodalom tanítására» cz. sorozat XIII. füzetének 12. lapján RUBINYI úgy tünteti föl a maga értekezését, mint a melynek ismerete RÉVAI érdemeinek helyes megítélésére okvetlen szükséges. És ha elfogadjuk is SIMONYI állítását (*Elaboratio Grammatica III. Utószó, 337*), hogy RUBINYI «kegyeletes gonddal tanulmányozta Révai írásait», ki kell mutatnunk, hogy nagyon igazságtalan ítéletet mondott róluk. ADELUNG és RÉVAI viszonyának kérdésével MELICH JÁNOS foglalkozott az Akadémia RÉVAI-ünnepén tartott felolvasásában, a melyet fennebb idéztünk; azonban ő főleg a kérdésnek történeti oldalát vizsgálta, mi pedig az egyes állítások kritikai értékét fogjuk kutatni.

RUBINYI értekezésének egyik helyén (*Nyr. XXXII. 68*) így ír: «Mint magyar elődeitől, Adelungtól is tanult Révai sokat, különösen a mi a nyelvtan részleteire vonatkozik. Sőt határozottan többet tanult Révai Adelungtól, mint eddigi tudásunk szerint felfoghattuk. Adelung gyűjtött anyagának terjedelme, világos előadása, áttekinthető beosztása, egyáltalán munkálkodásának egész iránya lerí Révai könyveiről».

RÉVAI ismerte ADELUNG nyelvtanát, hivatkozik is rá (*Gramm. 942, 943*), azonban a két nyelvész munkáinak iránya és szelleme annyira elütő, hogy hatásról szó sem lehet. RUBINYI szerint már ADELUNG munkájának külső formája is hatott RÉVAIRA, mert RÉVAI, mint ADELUNG két kötetben írta a nyelvtanát (ez tévedés: RÉVAI Grammatikája 3 kötetből állt), azután RÉVAINÁL is, ADELUNGNÁL is találunk polémiát; ezek azonban annyira külsőségek, hogy nem bizonyítanak.

RUBINYI szerint (*Nyr. XXXII. 65*) «a 19. század elején valóságos Adelung-láz volt a magyar irodalomban. Nyelvész és Adelung azonos fogalmakká váltak» . . . Ez így van, KAZINCZY is sokszor hivatkozik ADELUNGRA (*Lev. III. 254. IV. 137. XII. 317. XIV. 191. stb.*), azonban RÉVAI nyelvészeti munkái a XIX. század elején már készen voltak. Az *Antiquitates* alapjait már 1783-ban megtaláljuk: «Révai János Miklós értekezése a régi magyar írásmódról» cz. kéziratban (*M. N. Múz. 614. Fol. hung.*;

kiadta MELICH a Magyar Nyelvben 1908). Az Antiquitas mai formájában 1800-ban már el volt látva az «imprimatur»-ral. RÉVAI nyelvtanára nézve pedig VIRÁG BENEDEK 1803 okt. 23-án ezt írja KAZINCZYNAK: «Révai Miklós János is azt hirdeti, hogy már inde a' 20 et amplius annis dolgozza Grammatikáját». És 1799-ben, mikor RÉVAI nyugdíjért folyamodik, egyik támogató érvül hozza fel, hogy már 20 éve foglalkozik a nyelvészettel és nyelvtanából mellékel is részleteket. És ezen két munka RÉVAI életviszonyai közt csak egy egész élet fáradságos munkájának gyümölcse lehet.

A Nyr. XXXII. k. 66. lapján olvassuk: «Soha talán oly éles ellentét tudósok közt nem volt, mint Révai és Versegby közt, és Versegby Proludiumát «ad systema Adelungianum» írta, amaz Adelung után, kinek Révai feltétlen híve volt». Ha mindketten hívei ADELUNGNAK, miért van közöttük ellentét, és miért támadja meg RÉVAI VERSEGHYNEK Proludiumát a Magyar Hirmondó 1795 márcz. 20-iki számában? Az ő küzdelmük nem két tudós, hanem két iránynak a harcza. (V. ö. Császár E. VERSEGHY F. élete. 189—213. l.)

Hogy RÉVAI módszere történeti-e, arra RUBINYI úgy felel, hogy nem az. Erre csak azt kérdezzük, hogy mi az Antiquitates (melyről RUBINYI alig vesz tudomást). Nem ADELUNGNAK jelenik meg először annak az elvnek hangsúlyozása, mely bizonyos nyelvtörténeti felfogást tesz a nyelvtan alapjává. (Nyr. XXXII. 68—69.) Már a humanista nyelvészek sürgetik a hazai régiségek felkutatását, MOLNÁR ALBERT régi magyar szavakat közöl szótára végén. ADELUNG tanítását a nyelvtörténetre nézve GOTSCHED Sprachkunstjából veszi (1762-ik kiadás 8. l.): «Doch es ist einem Sprachlehrer sehr nöthig... auch die ältern Schriften der Sprachlehrer und überhaupt die ältesten Bücher seines Vaterlandes zu kennen. Die mannigfaltigsten Stufen, die eine Landessprache allmählich bestigen hat, geben ein grosses Licht in den Ursachen der Regeln, und in den Veränderungen, die sie erlitten haben». A humanista nyelvtanokban azonban több a nyelvtörténeti felfogás, mint ADELUNGBAN és egész iskolájában, s RÉVAI csak azokból tanult. (V. ö. MELICH, id. m. 33.)

RUBINYI (Nyr. XXXII: 109) RÉVAI örök dicsőségének tartja, hogy a személyragok névmási eredetét felfedezte, azonban hozzá-

teszi, hogy erről már SYLVESTER JÁNOS is tud. A személyragok névmási eredetét nem RÉVAI, se nem SYLVESTER fedezte fel. Örökségképen szállott az a héber grammatikákból a későbbi nyelvtudósokra; és hogy a személyragokat a személynévmásokból igyekeztek megmagyarázni, annak oka első sorban az a százados tévedés volt, mely az összes nyelveket a héberrel rokonította és belőle származtatta. Már FIELLSTRÖM (*Grammatica Lapponica*. 1738) is kimondja (57. l.), hogy az *m* rag a *mon* személy névmásból származik. ADELUNG is azt mondja (Lg. I. 764), hogy az igei személyragok eredetileg névmások, azért annyira hasonlók a különféle nyelvekben:

<i>Ich lieb-e</i>	<i>φιλ-ω</i>	<i>am-o</i>
<i>Du lieb-est</i>	<i>φιλ-εις</i>	<i>am-as</i>
<i>Er lieb-et</i>	<i>φιλ-ει</i>	<i>am-at.</i>

RUBINYI azt mondja (Nyr. XXXII. 68), hogy RÉVAI még több történeti felfogást is tanulhatott volna ADELUNGTÓL, mint a mennyit tanult. Nézzük ADELUNG történeti felfogását, s hamar tisztába jöhetünk RUBINYI állításának értékével. A nyelvek rokonsági viszonyairól ADELUNGnak tiszta képe nincs. Mithridatesében (I. Vorr. VI—VII.) 1806-ban így ír: «Weit angemessener war es daher dem ersten Anscheine nach, als man den Vorschlag that, zur Vergleichung der Sprachen eine gewisse Anzahl von Wörtern des ersten Bedürfnisses zu wählen, d. i. von Nahmen solcher Gegenstände, für welche jedes, auch noch so ungebildetes Völkchen Nahmen hat, und haben muss». Azonban — folytatja — ha helyes volna ez az eljárás, akkor a nyelvrokonság nagyon könnyen kiterjeszthető volna olyan népekre is, melyeknek egymáshoz semmi közük nincs, így a görögre, latinra, perzsára, németre stb. Hogy pedig a görögben vagy a perzsában olyan szavak vannak, melyek egyes német szavakhoz hasonlóak, ennek magyarázatát abban találja, mert a gótok valamikor nagyon régen együtt laktak a görögökkel és szivességből (!) ott hagyták náluk néhány szavukat. (V. ö. ADELUNG: *Aelteste Geschichte* 352.) (V. ö. még Wb. II. k. 1436. a *Joch* szónál.)

ADELUNG szerint a nyelvnek van gyermek-, ifju- és férfikora, vagyis a nyelv folyton tökélesedik, a felesleges vagy meg nem felelő elemeket kilöki magából. Minél régebbre megyünk

tehát vissza a nyelv életében, annál tökéletlenebb állapotát fogjuk találni. Minden helyes vizsgálódás alapja a mai nyelv lehet csak, de nem a népnek a nyelve, hanem csak a művelteké, mert a nép nehezebben teszi magáévá az új eszméket.

Ilyen mester után nem indulhatott RÉVAI, a ki, midőn az *írók, kérők, írnók, kérnök* igealakokról beszél (Gramm. II. 1034), azt mondja, hogy ő ezeket «*contra morem hodiernum, degenerum profecto Hungarorum*» tanítja, teljesen híven a régi helyes használatához és szokáshoz. Az *Antiquitates*ben (Præf. 1.) a régi időből származott írott emlékeket annál fontosabbaknak tartja, minél régiebbek és tanulmányozni kell őket, «*ut hæc pauca saltem venerandæ antiquitatis ad... utilitatem in linguæ studio non contemnendam servata perennent*».

Érdekes összehasonlítani azon két végletet, melyet egyfelől RÉVAI képvisel a «*veneranda antiquitas*» hirdetésével, melylyel szemben VERSEGHYnek, HERDER és ADELUNG tanítványának a régiség «*Afterkultur*» (Gramm. 15), és azt bizonyítja (Tiszta Magy. 3—10), hogy a régi nyelvre támaszkodni semmi esetben nem lehet, mert a nyelv fejlődik és tökéletesedik.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy vajjon ADELUNG nyelvtana hatott-e a RÉVAIéra. RÉVAI nyelvtana teljesen a régi latin héber nyelvtanok beosztását mutatja: *a) introductio, b) orthoepia, Rechtlesung, c) prosodia, Tonmessung, d) orthographia, Rechtschreibung, e) Etymologia, Wortforschung, f) syntaxis, Wortfügung*. Ezzel szemben ADELUNG a nyelvtant két részre osztja (Lg. I. 117—118): I. *Orthologie: von der Fertigkeit richtig zu reden*, II. *Orthographie: von der Fertigkeit richtig zu schreiben*. Az *orthoepia* részei: I. *Von dem Ursprunge oder der Bildung der Wörter oder Etymologie*. II. *Von den Wörtern als Redetheilen, ihrer Biegung oder Flexion*. III. *Von der Zusammensetzung einzelner Begriffe und Wörter, oder der Composition*. IV. *Von der Verbindung mehrerer Wörter zu einem Satze, von dem Syntax,**) oder dem Redesatze. — RUBINYI azt mondja (Nyr. XXXII : 67), hogy ADELUNG hatása sokszor egész nyelvtani szerkezetek átvételében nyilvánul, mert a nyelvtanban RÉVAI szerint (Gramm. I : 23) «*Generales leges quattuor sunt: consue-*

*); ADELUNG mindig der Syntax-ot ír.

tudo, analogia, etymologia et euphonia». ADELUNG szerint (Lg. I: 109): «Gesetzgebende Theile in der Sprache: 1. Der Sprachgebrauch, 2. Die Analogie, oder Sprachähnlichkeit, 3. Etymologie, 4. Wohllaut»,*) és RUBINYI hozzát teszi, hogy nem feladata azt megállapítani, hogy e nyelvtani szempontok mily viszonyban vannak a régi grammatika megkövesedett rendszerével, ő csak ezt a nagy egyezést óhajtotta kimutatni.

A mi elsősorban ezt a beosztást illeti, ez már nagyon régi, már Quintilianus (Institut. Orat. I. Cap. 6.) is ismeri: «Analogia, etymologia, consuetudo sunt præcipua linquæ excolendæ media». Az euphoniát a középkori humanista nyelvtudósok veszik be a negyedik törvénynek s azóta általában ez a felosztás divatozott. RÉVAI pedig nagyon valószínűleg, nem ADELUNGBÓL vette ezen felosztást, mert elsősorban klasszikus műveltségű tudós volt és ha ADELUNGOT használta volna forrásul, akkor bizonyosan átvette volna ADELUNG újításait is, melyek mindenesetre nagy haladást jelentenek a nyelvtanirodalom történetében s a melyeknek fontosságát és jelentőségét RÉVAI mindenesetre belátta volna.

Még fontosabb különbséget találunk azonban, ha ezen kérdésen belül azt vizsgáljuk, hogy a négy törvény közül melyiket tartja ADELUNG és melyiket RÉVAI a legfontosabbnak. ADELUNG szerint (Lg. I: 104): «der Sprachgebrauch ist der erste und höchste Gesetzgeber» s mint ilyen kiterjed mindenre a nyelvben: a ragozásra, képzésre, szabályozza a kiejtést és írást egyaránt. VERSEGHY szerint is (Proludium 74): «Palam igitur est: consuetudinem supremum linquarum iudicem esse». Ezzel szemben RÉVAI azt tanítja (Gramm. I: 35), hogy ha valaki nyelvünk tanulmányozásában csak a szokást követi, nagy tévedésekbe esik. A ki azonban a szokást az etimológiával egyeztetni össze, a legcélravezetőbb munkát végzi; hanem RÉVAI azon etimológiát érti, mely a nyelv természetét kutatja, és megfelelő ítélőképességgel rendelkezik.

ADELUNG a nyelvhelyesség eldöntésében az etimológiáról tudni sem akar. Nagyon sok helyütt (Lg. I. Vorr. VIII., MAGAZIN II. 97—121) foglalkozik ezzel a kérdéssel és oda jut, hogy azon esetben, ha az etimológiát teszszük meg a legfőbb bírónak, csak

*) Ugyanígy VERSEGHY: Proludium 76.

az «ostobaságnak» készítjük elő az utat. Az etimológiához (mely alatt ADELUNG a szóknak elemeikre való bontását érti) csak a kétes esetekben szabad fordulnunk, hogy a szavak bonczolgatása által a helyes utat megtaláljuk. Ennek az etimológiának alapja azon elv, hogy a nyelvet saját magából kell kifejtetni, rokon nyelvek nélkül, úgy mint ezt pl. a Czuczor-Fogarasi-féle szótárban találjuk, mely ADELUNG hatása alatt készült.

RÉVAI össze akarja egyeztetni az etimológiát a szokással, mert «de consuetudinibus ea est recta, quam etymologia probat» (Gramm. I. 158). Szerinte (Gramm. I. 35—36) meg kell ismerni a hazai nyelvet, a melyet most beszélnek, a milyen nagy területen csak lehet; azonkívül azonban tanulmányozni kell a régi nyelvet is, a milyen messziről csak emlékeink vannak, mert ha ezt nem tesszük, «megsértjük jusokban Üstökös Atyáinkat, kiknek akaratjok különbözött a' most élőknek akaratjoktól; megsértjük jusokban Hív Maradékinkat is». (Mefogyatkozott okoskodás 126.)

A helyesírás főszabálya ADELUNGNÁL (Lg. II. 642): «Schreib, wie du sprichst», és VERSEGHINÉL is (Tiszta Magy. 23): «Úgy írjunk, ammint beszélünk». RÉVAI nem ezt tanítja, hanem (Gramm. I. 152): Orthographiæ principium primum et certissimum est etymologia» . . . , azonban, — mint tovább mondja, — vannak sokan, a kik a kiejtést tekintik a helyesírás főszabályánál és még a régiség tekintélyét is kétségbe merik vonni. RUBINYI szerint (Nyr. XXXII. 197) RÉVAI a köznép beszédjét és kiejtését megveti. Itt RUBINYI nem értette meg RÉVAI-t, mert ő csak azt helyteleníti, ha az írás alapjául a köznép ingadozó és hibás kiejtését akarják megtenni s így írnak: *hej* (locus) *mej* (pectus) e. h. *hely*, *mely* (Gramm. I. 154—155).

Így összevetve tehát a nyelvtan egyes részeit, látjuk, hogy itt «egyezésről» szó sem lehet és hogy a nyelvtant illetőleg RÉVAI-NÁL ADELUNG hatásáról nem beszélhetünk. MELICH (id. m. 32. l.) azt mondja, hogy a történeti érzékben nevelkedett RÉVAI-NÁL a régi nyelvnek, mint fő bírónak elfogadása Varro hatásából magyarázható meg. Én azonban úgy fogom fel a dolgot, hogy RÉVAI tanítása a régi nyelvet illetőleg teljesen önálló volt és független minden hatástól. RÉVAI olvasta és tanulmányozta a régi nyelvet és nyelvemlékeket s így vette észre, hogy korának nyelve sok tekintetben különbözik

a régi századok nyelvszokásától. Láttá pl., hogy az ikes ragozás egész a XVII. század végéig teljesen következetes, míg korában már ingadozó. Egységet akarván teremteni, a régi, következetes, tehát szerinte egyedül helyes használatot és szokást állította fel követendő például. És így volt ez minden olyan kérdésben, melyben a régiség helyességét vitatta. Azután foglalkozott ő Varróval és a humanista grammatistákkal is, tanult is tőlük; de azt hiszem, a régi nyelvhasználat helyességéről vallott tanítása teljesen eredeti és független, vagyis nem úgy jött rá, hogy Varrót olvasva annak elveit alkalmazta a magyar nyelvre; hanem tanulmányozta a magyar nyelvemlékeket, látta a bennük uralkodó következetességet s ennek alapján tette meg a régi nyelvszokást fő irányadóul a mai helyes nyelvhasználat kérdésében is. Hogy ezen tanítását erősítse, hivatkozik Varro hasonló felfogására.

A nyelv eredetére nézve RÉVAI azt tanítja, hogy a nyelvet az ember Istentől kapta. RUBINYI azt mondja róla (Nyr. XXXII. 144—145), hogy: «ha nem Adelungot követi és ismerteti, istenhez menekül e kérdés megoldása elől». «Az ősnyelv fejlődésének, a nyelvek és nyelvjárások viszonyának tárgyalásához csak annyit tud, a mennyit Adelungból lefordíthatott». A hány állítás, annyi tévedés.

ADELUNG szerint a nyelvet az egyszerű ember, a természet vad fia alkotta a természeti hangok utánzása által. ADELUNGnak LOCKE a mestere, «der den Ursprung aller unserer Erkenntnisse da fand, wo sie wirklich zu suchen ist, in der Empfindung durch die Sinne» (ADELUNG: Gesch. d. Philosophie 442).

RÉVAI azt vallja, hogy a nyelvet az Isten adta az embernek, ezzel akarván őt más teremtménytől megkülönböztetni (Gramm. I. 12. Szép Toll III. 96), a nyelv «mennyei ajándék» (Deákság I. 11). ADELUNG az ilyenfajta felfogás ellen egyenesen tiltakozik, mert ezzel csak csodát halmozunk csodára (Lg. I. 183—184). RUBINYI szerint HERDER, mint ellenfelének, VERSEGHYnek mestere, és mint a népkultusz képviselője, csak a lekicsinylés hangján kerül szóba RÉVAInál (Gramm. I. 292). HERDER csak ezen a helyen fordul elő RÉVAInál, de itt szó sincs népi kultuszról, RÉVAI csak megjegyzi, hogy csodálatos dolog, hogy VERSEGHY, HERDER tévedésétől vezéreltetve

olyan szerencsétlenül gondolkodik a nyelv eredetéről. HERDER ugyanazt tanítja, mint ADELUNG, RÉVAI tehát nem «menekül» e kérdés megoldása elöl Istenhez, hanem korának egyik tudományos felfogását teszi magáévá. (Vö. Süssmilch elméletét.)

RÉVAI nyelvtanának harmadik kötetében a 4—8. lapon röviden összefoglalja ADELUNG tanítását a nyelv eredetéről. Azonban a végén hozzáteszi (Gramm. III. 8), hogy ezzel a fejtgetéssel azoknak is megfelelt, «quibus placere non potest primigenia lingua, in scriptis meis tam saepe repetita».

És RÉVANAK ezen tételéből, melyet a nyelv eredetére nézve tanított, nagyon természetesen következik felfogása a nyelv régiségről. Az ember Istentől kapta a nyelvet, ez a nyelv tehát tökéletes volt, a használat folytán azonban mindjobban eltért eredeti tisztaságától. Mármost minél régebbi alakját vizsgáljuk, annál tisztább állapotban találjuk és a mostani nyelv hibáit a régi nyelv szokás szerint kell megjavítani. ADELUNG nem így okoskodik. Szerinte a nyelv tökéletlen ember műve, mely a műveltség fejlődésével finomul, vagyis a régi rossz állapotból mind jobba jut. A régiségnek értéke nincs, de a népnyelvnek sincs, mert a nyelv csak a művelt társadalomban fejlődik.

Nézzük meg, hogy milyen viszonyban van ADELUNG és RÉVAI a népnyelvhez. ADELUNG a népnyelvet egyenesen megveti, mert az akadályozza az általános érthetőséget, mely a beszédnek első főkelléke (Lg. I. 88). Németországban a «Hochdeutsch» az egyedüli helyes beszéd, a többi nyelvjárásnak értéke nincs. A nép költészetéről csak lekicsinyléssel beszél (Wb. Vorr. I. XIV.): «Die Sprüchwörter gehören grösstentheils in die niedrige und pöbelhafte Sprache. Ich habe es daher nicht der Mühe werth gehalten, sie zu sammeln, und noch weiter fortzupflanzen. Wer in ihnen, und andern schmutzigen Blümchen des grossen Haufens den Kern der deutschen Sprache suchet, der kann einen reichen Vorrath davon in Gottscheds Sprachkunst finden».

RÉVAI mindenekelött az egyik nyelvjárási kiemelését sohasem tanította; az ő elve az (Gramm. I. 36), hogy meg kell ismerni nyelvünket, úgy a mint van, még pedig nemcsak a műveltekét, hanem a köznépet is, melyet olyan sokan lenéznek a «válogatóság» közül, bár ezáltal «iniuria fit, et valde imperite». A

«Magyar Hirmódó» 1782 januári számában RÉVAI felszólítja az olvasókat, hogy gyűjtsék a közénekeket, melyeket «víg asztalaiknál» énekelnek, azonkívül «a' közönséges, tréfás, enyelgő szerelmes énekeket is»; melyeket ha az egész hazából együvé küldenek, «a' különb-különb vidékekben lakóknak különböző szójegteseket, természet indulatokat gyönyörködve csodálhatjuk». BÁNÓCZI ehhez a következő megjegyzést fűzi (RÉVAI M. élete 83): «Tegyük azonban hozzá, hogy Révai sem a nép nyelvét, sem pedig költészetét nem becsülte kellően. A tájszók gyűjtése mellett felszólal nyolcz évvel utóbb még egyszer; a közéneket azonban nem is említi többé, ... s hogy ezt tette, érdemül nem tudhatjuk be neki». Azonban nem mondja meg, hogy miért nem érdeme ez Révainak. Hogy szép terve nem sikerült, annak oka inkább a nemzet érzéketlenségében keresendő, melyről BARÓTI SZABÓ DÁVID is panaszkodik (Kisded Szótár 290. l.), hogy ő is felszólította nemzetét az anyaggyűjtésben való segédkezésre, azonban «nem találkozott (ezt fájdalom nélkül nem említhetem) igyekezetemnek egy Elő-mozdítója is».

RÉVAI, tudjuk, szótár készítésének gondolatával is foglalkozott s a M. N. Múzeumban levő 2213. Quart. hung. jelzésű kéziratcsomóban van egy írása, melyben MAKÓ PÁL «Egy magyar szótárnak készítésére intéző vélemények» cz. kis munkáját lemásolta. Ott olvassuk a következőket: «A' köznéppel való gyakor társalkodás és tőle tartományi szavaknak kitanulása. Mert ugyan is, ki nem tudja, hogy egy valaminek különbféle nevei és szójegyei vannak, az egymástól távolabb telepedett országnak részeiben». RÉVAI tehát ismerte a tájszók nagy jelentőségét és ebből a szempontból sem állíthatjuk őt ADELUNG mellé.

BÁNÓCZI szerint (RÉVAI M. élete 309) RÉVAI ADELUNGOT követve csak az irodalmi dialektusokat említi: a dunáninnenit és túlit, az erdélyit és főleg a székelyt; a göcseji, a palócz és csángó nyelvjárásokról nem is tud. Csak felületesen átlapozva RÉVAI munkáit, a következő helyeket idézem: a n ó g r á d m e g y e i dialektus: Antiquitates 144; a v a s m e g y e i: Gramm. III. 32; a b a r a r a n y a m e g y e i: Gramm. III. 229; a p a l ó c z: Ant. 101—102, a hol arról szól, hogy magyar ember írta-e a Halotti Beszédet, s azt mondja, hogy a kényeskedők, a kik restek visszatekinteni nyelvünk régi állapotára, lenézik a palóczokat és a

dunántúli népet: «Mihi vero potius veneratione digni esse videntur; utpote apud quos... venerandæ Hungariæ antiquitatis reliquiæ, fideliter, ac sincere conservatæ habentur». Ugyancsak a palóczoakat említi a göcsejiekkel együtt Ant. 98—99, a hol arról szól, hogy a köznépnél a-*val*-, *vel* rag *v* betűje nem mindig hasonul, hanem mondanak ilyen alakokat: *kapável*, *késvel*, *kanálvel*.

A népnyelvnek illetően említése RÉVAInál történik először. Koráig a népnek a nyelvét senki sem vizsgálta elfogulatlanul s ennek oka nálunk az volt, hogy nemcsak az írók, hanem a nyelvészek is az irodalmi nyelv megteremtésén fáradoztak. A nyelvjárások méltatása tehát attól függött, hogy az egyes írók tulajdonítanak-e neki valami szerepet az irodalmi nyelv megalkotásában, vagy pedig nem. Nem említi a nyelvjárásokat VERSEGHY, a ki szerint (Tiszta Magy. 21) «a' nyelv iránt való vetekedésekben dialectussainkot sem lehet bírónak választanunk». SIPOSS JÓZSEF azt írja (Ó és Uj Magyar. 94), hogy nálunk a «Tiszánn túl lakó népesebb városok azok, meljekben a' nép pallérozottabb részének beszédje vagy beszédejtése legkellemesebb, a' minthogy könyveinkbenn a' szavak leírása rendszerént leginkább e' szerént is tevődik, kivévén némelj különböző írókat».

RÉVAI nyelvhasznítása még nem teljesen állapotott; ő még a keleti nyelvekkel is hasonlítgat, de már túlnyomóan az éjszakiakkal, RÉVAI, a ki a XVIII. századi grammatikus iskolának a tanítványa, a héber hasonlítással nőtt fel s bár mindig erősebben hajlik a finnugor rokonsághoz, a héber hasonlítástól teljesen megszabadulni sohasem tud. Azonban a finnugor hasonlítása aránytalanul nagyobb, mint a héber. RÉVAI finnugor nyelvhasznítását kimerítően tárgyalja SZINNYEI JÓZSEF a NyK. XV. kötetében, melyben kimutatja, hogy RÉVAI a rendelkezésére álló eszközökkel jelentékeny eredményeket ért el.*

*) Érdekes, a mit HORVÁT ISTVÁN mond RÉVAI nyelvhasznításáról: «Az Encyclopædia Esmérete Krugg értelme szerént» (1808) cz. értekezésében (M. N. Múzeum: Quart. lat. 1288), melyben az «atyafiságtudományánál» ezt olvassuk: «Ez ellen vétett a' megboldogúlt Révai midőn ő a' Magyar Nyelvet öszve akarta atyafiasítani a' napkeleti és éjszaki nyelvekkel. Vétkezett mondom annyiba, mivel a' Magyar Nyelven kívül a' többi nyelveknek sem igaz euphoniájokat, sem orthographiájokat nem tudta;

ADELUNG a nyelvhasznításban RÉVAIVAL párhuzamba sem állítható, mert ADELUNGNÁL nyelvhasznítás egyáltalán nincs. Írt ugyan egy nagy összehasonlító szótárt (Mithridates, oder allgemeine Sprachkunde. I—IV. Berlin. 1806—1819), melyben 200 nyelvből vesz anyagot, ez a munka azonban nem egyéb, mint egy óriási lexikon, melynek segítségével ADELUNG az ősnyelvet kereste. Hogy mennyire nem összehasonlító ez a munka, mutatja az, hogy az indogermán nyelvek rokonságáról sem tud, más nyelvekéről még kevésbé, a magyart pedig egészen különálló nyelvnek mondja, melynek rokonai nincsenek. (II. kötet.)

Így összevetettük RÉVAI ÉS ADELUNG elveit s a következő eredményekre jutottunk:

1. ADELUNG mint stilsztikus hatott RÉVAIRA annyiban, hogy RÉVAI ADELUNG stilsztikáját lefordította, ill. átdolgozta.

2. ADELUNG mint nyelvész RÉVAIRA a nyelvészre hatással egyáltalán nem volt. RÉVAI teljesen önálló, nagy tehetség és nem szabad róla úgy itélnünk, mint RUBINYI teszi, hogy őt is utólrta az életükben félreismert nagyságok balsorsa: az érdemen felül való becsülés (Nyr. XXXII. 57) RÉVAI megérdemli, hogy csak kegyelettel emlékezzünk meg róla.

Végül még egy szót. RÉVAI a nyelvtanának második kötetéhez csatolt «Additamentumban» ezt írja: «Ego vero, antequam Adelungum legissem, illa tantum facula, quam mihi accendit orientalium linguarum studium, et facta cum his, nostræ et septentrionalium comparatio, sponte mea perveni ad hanc rationem, naturæ ductum secutus: sumque postea in proposito meo tanto magis confirmatus Viri tam rari sententia, adeo cum meis principiis conspirante». A szavahihető RÉVAinak ezt az állítását hozom fel utolsó érveül.

VELLEDITS LAJOS.

ugyanis arra, hogy némelly nyelveket öszveatyafiasíthassunk, szükséges azon nyelveknek hangaikat, alkotó részeiket, 's egész szövevényöket esmérnünk. De Révai ezekkel nem bírt, 's ugyan azért annyiba hibázott, hogy nem bírván mindezekkel, a' Magyar Nyelvet a' Finn, Lopp, Esthoni, Vogul, Zsidó, 's egyéb nyelvekkel öszvehasznította.»

Északi-osztják nyelvtanulmányok.

(Hatodik közlemény.)

I. Szövegek.

a) Obdorszk vidékéről.

13. *pastər-iàχ ioxtəm uisəl si.*

pastər-iàχ rònàiel nòmən ol, Ās-tvina ol, uàнна ol, mola xouən, ošl andàm. kàt xui uèlβəsłeda man'səgən, kurəy uai ošsəgən. uèlta nōgəlta pitsalən, ielta nōgəllalən. i xuiəl tōgəlna manl, pòrləman manl, kurəgəlləl moyna ant xaiəgən, i xuiəl kurna sòsl, i xuiəl kurna sòsl-kèba, toxləy uai mər'na manl. toxləy pastər xuiəl kurəy uai iubina manəs, i xuiəlna andi uantsa. lou kurəy pastər kurəy uai kàldəm nōgəlman sòsl, toxləy pastər kàldəm an'nila, kurəy uaiəl pilna iəgə-man'səgən. kurəy ielta xažəs nōgələs-

13. A *pastər*-nép eredete.

A pasztér-nép eredeti nemzetsége a felső vidéken, az Ob forrásvidékén van, közel van-e vagy messze, nem tudni. Két ember vadászni ment, jávorszarvast találtak. Hogy elejtsék, üldözni kezdték, hátulról üldözik. Az egyik ember szárnyon megy, röpülve megy, a lábai a földre nem érnek, a másik gyalog lép, ez ámbár gyalog lépdél, [mégis] szárnyas állat módjára megy [é. oly sebesen lépdél, mintha csak röpülne]. A szárnyas pasztér-ember a jávorszarvas mögött ment, a társa [már] nem is látta. Ő, a gyalogos pasztér, a jávorszarvas nyomát követvén lépdél, a szárnyas pasztér nyoma nem látszik, a jávorszarvassal együtt mentek. A gyalogos elmaradt hátul üldözvén [t. i. a

man. kurəŋ pastər iɔɔo-kērlada an' litl, sidi si nɔxləsl kurəŋ uai kàldəm iubina. seda uèr andàm, át nɔxləsl kurəŋ paster!

toxləŋ pastər kurəŋ uai pilna iɔɔà si man'səŋən. ɔou man'səŋən, uàn man'səŋən, mosa mouna iɔɔətsəŋən-kèba. loŋ toxləŋ pastər kurəŋ uaiəl iɔɔətsəli, kurəŋ uai toxləŋ pastərna ioutsa. iɔɔəlna ioutsəli i ɔvləs. «iðho! mètsəm!» il-àm'səs, uandùil: «mola mouna iɔɔətsəm-kèba, si osl andàm. mà mouəm ielta ɔázəs, ɔouən ɔázəs, kamən ɔvtl-kèba nɔxləssəm, ɔoina luydəmət? mola mouna iɔɔətməm, os andàm. uelta uèl'səm, mouəm kut ɔouən ɔázəs, kurəŋ uai nɔɔàiel iɔɔo ɔundi iɔɔətl, mouəl kut ɔou.»

kurəŋ uaiəl ɔor'səli, ɔormal iubina svs-uoiəl èuətsəli, uai-uy'kna pon'səli. kurəŋ uai nɔɔàiel sàɔəlna lvp-làngsəli, sok tàləsli, pat uèr'səli — iètsəs.

mundi iuyəm mouəl pèlè iɔɔo-manda pidəs. mandal-ɔouət làŋna i tòxləl ilta surəmèlli, iɔɔo si kērləs, kurəŋ uai nɔɔàiel sɔ

szarvast]. A gyalogos pasztér visszafordulni nem akar, ilyen fut a jávorszarvas nyomában. Ezzel semmi dolgunk, hadd fusson a gyalogos pasztér!

A szárnyas pasztér a jávorszarvassal együtt ment im. Hosszú ideig mentek, rövid ideig mentek, valamely vidékre csak megérkeztek. A szárnyas pasztér a jávorszarvast elérte, a jávorszarvas a szárnyas pasztértől meglövetett. Íjjal lötte meg és megdöglött (tk. meghalt). «Ejha, elfáradtam!» Leült, nézelődik: «Hogy micsoda vidékre (tk. földre) jutottam, azt nem tudni. Az én földem hátulról elmaradt, messze [el]maradt. Hogy hány napja úztem nyomon, ki számlálta meg (tk. kitől vannak meg számlálva)? Hogy micsoda vidékre jutottam, nem lehet tudni. Megölni [ugyan] megöltem, de a földem ugyancsak messze van (tk. a földem köze messzire maradt), a jávorszarvas húsa mikor ér haza, messzire van az (tk. a földje köze hosszú).»

A jávorszarvast megnyúzta, miután megnyúzta, a háta faggyuját levágta, a botosa szájába tette. A jávorszarvas húsát deszkával letakarta, ágast(?) húzott rá, az alját [is] megcsinálta — elkészült vele.

Az imént jött földje felé visszamenni kezdett. Mentében (tk. menése hosszatt) az egyik szárnyát, a hóban húzta [baráz-

si çvisallì. ì tòzlä, ieza manl, pà gurèmallì, ieza manl, pà gurèmallì. uàn manəs-kèba, çou manəs-kèba, kurəy pastər izäl't òssəlì. çolna ñoyläsl.

kurəy pastər lauäl tozläy pastər pèlä: «ñözləm uaiəm uèl'sèn, mola çol tùsèn?» tozläy pastər lauäl: «uèlta çodì kuš uèl'sèm, çou mouna uèl'sèm, kurəy uaiəm ñoçàiel sî si çvisèm. mosa mouna-kèba uèl'sèm, mouäl an' mostəsèm.» tozläy pastər lauäl: «mà ioço si man'səm. kurəy uai ñoçàien çoça ny ç kuš manà! mà ioço-man'səm. kurəy uai ñoçàiel màsl-gi, ny ç manà!»

mundì tozläy pastər kurəy uai svs-uoiäl èuätliüislì, uai-uy'kna poniliüislì, ittam üislì, kurəy pastər elti màslì. «sidən tüman manà!»

tozläy pastər manda pidəs, mandal übina lauäl: «si-kinçà mà törölna üsəm, käl'məm an' nila. tòzläm ìlta gurèmiül, si päsna manà! uàn manlən, çou manlən, kurəy uai ñoçàiel çoça

dát vont a hóban], tehát visszafordult, a jávorszarvas húsát ott hagyta. Egy kicsinyég megy, az egyik szárnyát megint leereszti (tk. lent húzza a hóban), kissé [tovább] megy, megint lent húzza. Hosszú ideig ment-e, vagy rövid ideig ment, [egyszer csak] a gyalogos pasztért szemközt találta. Még [mindig] üldözi a vadat.

A gyalogos pasztér [így] szól a szárnyas pasztérhoz: «Üzött vadadat megölted, vagy hová tetted?» A szárnyas pasztér mondja: «Megölni ugyan megöltem, [de] messzi földön öltem meg, a jávorszarvas húsát im ott hagytam. Hogy micsoda földön öltem meg, a vidékét nem ismertem föl.» A szárnyas pasztér tovább folytatja (tk. mondja): «Én im haza megyek, te csak menj a jávorszarvas húsához! Én haza megyek. Ha a jávorszarvas húsa kell, [hát] menj!»

Az elébb a szárnyas pasztér a jávorszarvas háta faggyuját levagdalta, a botosa szájába tette, ime most kivette s a gyalogos pasztérnek adta: «Ezt (tk. ezedet) evén menj!»

A szárnyas pasztér menni kezdett, indulása (tk. menése) előtt [így] szól: «Idáig én szárnyon jöttem, a nyomom nem látszik. A szárnyam barázdát vont, azon a jelen menj! Rövid ideig mégy, hosszú ideig mégy, a jávorszarvas húsához érsz majd.

ioḡātlən. kuš seda lūi, kuš sḡ olmədə, ielta mouən ɣou, kurəy nəɣo ioḡo an' ioḡātl.»

toɣləy pastər manəs mouəlna ioḡo, kurəy pastər kurəy uai ioḡāiəl ɣoza manəs. mandal ɣouət kurəy uai svs-uoi əuəlt ī pul lauəndiül, sməl pà uolviül. uən manəs-kəba, ɣou manəs-kəba, svs-uoiəl ɣoləs. loy kurəy pastər kurəy uai ioḡāiəl ɣoza ioḡtəs, nməsüül, ielta mouəl pèlā nməsüül: «mouəm ɣou! ioḡo ɣundi ioḡātləm kurna?» kurəy uai lūman sḡ olmədəs, kurəy uaiəl mola mouna uəl'sa, sḡ olmədəs. tḡ-toḡi nməsəs: «təm mouna olta iəm-lamba, mā mouəm si-kiñzà ɣou, kurna an' ioḡātləm (an' uəritləm), matti mou ḡsi mou, ī-sidi ɣul ol, ī-sidi or-uaiəl ol uəlβəsələ.» tōrəm-uək-kossì sḡ olmədəs, ielta mouəl uək ivrəməsli. si uis əuəlt, si kurəy pastər əuəlt pastər-iəɣ selta i rōtməsət. ioḡtəm uisəl si tām mouna. kurəy pastər ilbina pastər-iəɣ rōt tādū andām olmal, si uis əuəlt rōtməsət.

Akár ott edd meg, akár ott is maradj, hátra [maradt] földed messzi, gyalogos ember [onnét] vissza nem jut.»

A szárnyas pasztér ment a földjére vissza, a gyalogos pasztér [pedig] a jávorszarvas húsához ment. Menése közben a jávorszarvas háta faggyujából egy-egy falatot eddegél, az éhsége [megint] csak elmúlik. Rövid ideig ment-e vagy hosszú ideig ment, a hátafaggyuja elfogyott. Ő, a gyalogos pasztér, a jávorszarvas húsához érkezett, elgondolkozik, a hátra [hagyott] földje felé gondol: «A földem [bizony] messzire van! Mikor jutok én oda vissza gyalog?» A jávorszarvast even ott éldegélt, a mely földön a jávorszarvas megöletett, ott éldegélt. Erre-arra gondolkozott: «Ezen a vidéken lakni (tk. lenni) is elég jó, az én földem innét messzire van, gyalog [oda] nem jutok el (nem bírok). Föld föld [ez is föld], hal is van, erdei vad is van vadászni való.» Örökre ott maradt, elhagyott földjét teljesen elfelejtette. Aztán így ettől a gyalogos pasztértől származott a pasztér-nemzetség. Erre a vidékre való jövetelük eredete (tk. nyílása) ez. A gyalogos pasztér előtt pasztér-nép itt nem volt, innen eredtek.

14. *kaldàs-àŋgi màšəł.*

(Törödék.)

iməŋən-igəŋən olləŋən. ɪ iix twisəŋən, si iixəl ɪoɣəs-, uai-kur ɛuətti, on't-uai uèldi, iəŋ'k-ɣul uèldi louətti sidi ɛnməs. tōrəm pàrdəm ər ɣɪtlna on't-uai uèləs, iəŋ'k-ɣul uèləs; on'dəŋ-pèlək ər lɒbas, ɔiəŋt-moŋ-pèlək ər lɒbas sidi si tōgnəs.

lābət tol olmal ɛuəlt, lābət luŋ olmal ɛuəlt ɪ ɣɪtlna mārəm iōɣəl uèrdi ɪnlua olmal, nɒmsəl nɒməsł: «tuslām mēuəl-ɣonəmna tɪ iōɣətmel, àžəŋəlām-əŋgəŋəlām niŋ manəm niŋi suŋ, ɣuɪ manəm ɣuɪ suŋ lɪn and ośmən, purəš kurna, purəš iəsna mà si iōɣətləm, mà ɣol-mosa niŋli olləm?»

si iubina əŋgəl-imi kət iəŋŋəl uis, uèdi manəs, iəŋ'gna iōɣtəs. iəŋ'k nox-rəznəs, nox-taβsəmdəs. lou iəŋ'k uan'man seda lāɪl, nɒmsəl nɒməsł: «mà olməm-təlna iəŋ'gəm siməs uèr an' uèrəs, ittam ɣodi iis?» tōdà lāɪmal, iəŋ'k lou pèlā sidi lauəl: «manəm ɣodi uantlən? Ās nim-ələŋ pèlā uandà, Ās num-ələŋ pèlā uandà!» Ās nim-ələŋ pèlā uandəs, Ās num-ələŋ pèlā uan-

14. *Kaldàs-anya regéje.*

Asszony és férj vannak. Egy fiuk volt, ez a fiuk nyuszt-, vadláb vágó, erdei vad ölö, vízi halat fogó nagyságnyira növekedett ím. Az isten adta sok napon erdei vadat vadászott, vízi halat halászott; erdős félen [levő] sok éléskamrát, lapos félen [levő] sok éléskamrát megtöltött.

Hét tél elmulta (tk. volta) után, hét nyár elmulta után egy napon törött iját csinálni benn volt [a szobában], elgondolkozik: «Az én szakállam a mellemig, a hasamig ért mái le, atyám-anyám nő járta nős vidéket (tk. szögletet), ember járta emberes vidéket ők nem ismernek, öreg [é. öregedő] lábra, öreg [é. öregedő] kézre jutok immár, meddig legyenek még nőtelen?»

Azután az anyja asszony két vedret fogott, a part felé ment, a vízhez érkezett. A víz fölbugyogott, fölfreccsent. Ő a vizet nézvén ott áll, gondolja magában: «Mióta csak vagyok, a vizem ilyen dolgot még nem cselekedett, most meg mi lelte?» Ott állott, a víz így szól hozzá: «Engem nézel? Az Ob alsó vége felé nézz, az Ob felső vége felé nézz!» Az Ob alsó vége felé

dəs : χολήχ-χόρσνα χολήχ ιιλ, σαυ-χόρσνα σαυ ιιλ, ίνβλ λάνγγ-pun kulàtna kiiàrtasa. χου μου ευαλτ ιουαμ χολήχ λόχηη πόγελ λόγελna τογο-λὰδəs.

səmηγελàλ noχ-uìliηidal kutna χολήχ σογελ εη'alməsli : χaltsa tiuam nai-iiχ, χaltsa tiuam òr'-iiχ seda làiis. sàtpəl ευαλτ kèzəl uisli, i uaiəl εη'alməsli, kur-ínl luiəl ευαtməsli, keu elti si luiəl nálli nóγər'səlli, tiudəl ευαλτ toχləη íl uis, si náləl toχləη nvl γoza uaiətsəlli, iōχləl áləm'səlli, ieza àləηis sòzəs, náləl pàstəsli, si iubina keu ioutsəli, si íl keu mvyti manəs.

nīmèlləl sòmdəs, toγο sòsməs, sidi lauəl : «mileyi seda γαζα! si iubina toγο-manà (χàtna manà), iγən elti si iázəη tuuà! «pubi lābət uèləmvtl-gi, kul lābət uèləmvtl-gi, niη manəm niηi suy, χui manəm χuii suy kasta át iil! pubi lābət uèləmvtl, kul lābət uèləmvtl an'-ki uèritl, loγ àlt iil!»

ittam imi iəηηələl iəη'kna pon'səli, noγos χòηəs, χàtna ioxtəs, si iəηηələη χat-χarina pon'səli. si kàt iəηηələη noχ-

nézett, az Ob felső vége felé nézett: holló-alakban holló jön, szarka-alakban szarka jön, az orra evetszór vastagságnyira dérrrel van borítva. A messzi földről jött holló a réves falu révébe odaszállott.

Miközben a két szemét fölemelinti, a holló a bőrét levetette: honnan termett napfi, honnan termett fejedelemfi állt ott. A hüvelyéből a kését elővette, az egyik botosát levetette, a lába hegye ujját [hirtelen] levágta, a kövön az ujját nyillá faragta, a tegzéből tollas nyilat vett elő, a nyilat [é. az ujjából faragott nyilat] a szárnyas nyélbe illesztette, az íjját fölemelte, kissé előre lépett, a nyilat ráhelyezte, azután a sziklát meglötte, a nyíl a sziklán keresztül ment.

Hótalpait fölvette, odalépett hozzá, így szól: «Asszonykám, itt maradj, aztán menj haza, fiadnak ezt a hírt vidd meg: «Ha pubi hét fogása van, ha ördögi hét fogása van, nő járta nős vidéket, ember járta emberes vidéket keresni hadd jöjjön! Ha pubi hét fogása, ha ördögi hét fogása nincsen neki, [akkor] ne jöjjön!»

Most az asszony a vedreit (dual.) vízzel megtöltötte, föl-kúszott [a lépcsőn], haza érkezett, a vedreket a szoba földjére

ràràn'səŋən, nox-taβsəm'səŋən, iŋəl lauəl: «əŋgam-imi mola iāzəŋ tūsən?» lou lauəl: «iŋiŋè, iəŋ'k èuəlt mola iāzəŋ tüləm?» — «ant-ki tūsən, si kət iəŋ'gi-iəŋŋəŋən toɾoʃik əmdəŋɨlə-sà!» lou si iəŋ'gi-iəŋŋəŋən aŋɨlta ələm'səlì, iəza ùləŋis pon'səlì, iəŋ'gəl pà-si nox-rəŋnəmdəs, nox-taβsəmdəs. iŋəl lauəl: «mundì lau-sèn, iāzəŋ an' tūsən, ittam iāzəŋ tūsən.» əŋgəl-imi sidi lauəl: «iŋiŋè, iāzəŋ-matti tūsəm, iorən ior-ki, manà! iorən andəm-ki, nēməza an' ɤilən.» iŋəl lauəl: «mola iāzəŋ tūsən?» əŋgəl-imi sidi pödər'l: «niŋ manəm niŋi suŋ məsl-gi, ɤui manəm ɤui suŋ məsl-gi, lābət pubi ɤèl-mətl-gi, lābət kul ɤèl-mətl-gi, ət iŋl mə iŋbəmna!»

iŋəl əməsti tɔɾà èuəlt nox-ləiŋl, sōmətlɨs, iəɟləl-nəlləl ɤis, kim-ədəs, iəŋ'k pèlā manəs. ləxəŋ pōɾəl ləɾəlna ɤul keŋ ɤoza iəx-təs. i ɤaiəl èŋ'səlì, kèzəl lōɾəftəs(ɨ), kur-nəl èuəlt ɤul kur-luəŋl èuətsəlì, keŋ ɤoza pon'səlì, noɾərləlì, nəllì nōɾərləlì. sət nəl pon-məŋ saməŋ tɨɤət èuəlt i toɟləŋ nəl ɤis, ɤèrəm nələl toɾo-ɤaiətsəlì toɟləŋ nəl-nəl ɤoza. iəɟləl ələməslì, tɨis pà tɨis, toɾos pà toɾos

tette. A két veder fölbuggyant, fölfreccsent, a fia mondja: «Anyám asszony, micsoda hírt hoztál?» Ő [igy] szól: «Fiacskám, a vízről milyen hírt hoznék?» — «Ha nem hoztál, a két vizes vedret tedd egy kissé odébb!» Ő a vizes vedreket csöndesen föl-emelte, kissé előrébb tette, a vize megint fölbuggyant, fölfreccsent. A fia mondja: «Az imént mondtad, hogy nem hoztál hírt, íme hírt hoztál.» Anyja-asszony így szól: «Fiacskám, hírfélét hoztam [ugyan], ha az erőd erő, menj! [de] ha erőd nincs, nem nyersz vele.» A fia mondja: «Mi hírt hoztál?» Az anyja asszony így beszél! «Ha nő járt a nős vidék kell, ha ember járt a emberes vidék kell, ha pubi hét fogása van, ha ördögi hét fogása van, hadd jöjjön utánam!»

A fia az ülő helyéről föláll, öltözködött, íjját, nyilait fogta, kiment, a víz felé ment. A réves falu révében [levő] nagy sziklához érkezett. Az egyik botosát levetette, a kését elővette, a lába hegyéről az öreg ujját levágta, a kőre tette, megfaragja, nyillá faragja. Száz nyilat tevő pikkelyes tegzéből egy tollas nyilat vett [ki], a csinált nyilat beleillesztette a tollas nyíl nyelbe. Az íjját fölemelte, ide s oda lépett, a nyilat [az íjjára]

sòzəs, ñàləl pàstəsli, si ñàlna yul keu mpxti-ìoutsəli, ñàləl mpxti-lòznəmdəs, òndər-sox nīməlyələl sòmđəs i sòmməs, si xui manəm ìos xouət i sòsl.

uàn sòzəs, xou sòzəs, murəl ām'səm òn'dəy mou, murəl ām'səm pàməy mou ìubəl pèlù xázəs, pà mur ām'səm òn'dəy mou, pà mur ām'səm pàməy mouna ìoxtəs. tom xui èuəlt nīmliəlna ì kural xásmal, si tpxàina ləu ì kural pà xázəs, ittam kidəmdək ì kurna pitsəyən. tom xui èuəlt songèβitəlna ì ìàsl xásmal, tàm xui èuəlt ì-sidi songèβ kàtləm ìàsl xázəs. ittam ì ìàsna. ì kurna man'səyən. tom xui èuəlt mandal svyət ìoxo-xázəm kural nīmliəlna seda xázəs. tàm xui sù ìoxtəs, ì kural nīmliəlna ì-sidi ì xázəs. lìn ìoxo-xázəm kurlən seda ì xásəyən, sidi man'səyən.

ì tpxàina ìoxliəlna ì-βèlək ìàsl seda ì xázəs, tom xui èuəlt ì-βèlək ìàsl ìoxliəlna pà xázəs, top pàrxəy sòβəl manl. tom xui èuəlt pàrxəl (?) xázəs, oxəl lărüül. tàm xui èuəlt pàrxəl ìsi si tpxàina xázəs, top oxəl lărüüs. ì tpxàina ì xət ñila, ou-silna

helyezte, a nyállal a nagy követ keresztül lötte. A nyila keresztül hatolt rajta, vidrabórból [készült] botosait fölvette, elindult ama férfi járta út hosszában lépdel.

Rövid ideig lépdelt, hosszú ideig lépdelt, a népe lakta (tk. ülte) erdős föld, a népe lakta füves föld mögötte elmaradt, más nép lakta erdős földre, más nép lakta füves földre jutott. Ama férfinak az egyik lába hótalpastul együtt elmaradt, azon a helyen az ő egyik lába is [ott] maradt, most mindegyikük egy lábú lett (tk. egy lábura jutott v. esett). Ama férfinak az egyik keze a bottal együtt elmaradt, ennek a férfinak is elmaradt a botot fogó (tk. fogott) keze. Most félkézzel, féllábbal mentek. Ama férfinak, a mint megy (tk. menése közben) a visszamaradt lába talpastul együtt ott maradt. Ez a férfi oda ért, [ennek is] a másik lába hótalpastul együtt elmaradt. Visszamaradt lábaik ott maradtak, úgy mentek [tovább].

Egy helyen ama férfinak a félkeze ijastul együtt ott maradt, ennek is a félkeze ijastul együtt elmaradt, csak a derekas darabjuk megy [tovább]. Ama férfinak a dereka elmaradt, a feje gurul [tovább], ennek is elmaradt egy helyen a dereka, csak a feje gurult. Egy helyen ház tűnik elő, a küszöbhez gurultak.

lárijsəŋən. tom χui oχ-pōzəχ uisa, kōrdi uērdi rət χoza pon'sa, tutna poltsa, kōrdi pāiūldi iāsna uēdi uisa, ild elti pon'sa, kōrdi sākna (kāuārna) sēŋ'ləti, toŋo-lārēməl, pə χaiła, ti lārēməl, pə χaiła. tutna pə pon'sa, pāiūldi iāsna pə noχ-uisa, ild elti pon'sa, kāuārna sēŋ'la, toŋo lārēməl, ti lārēməl. ild əuəlt il-nāiəmdəs, oχ əuəlt il-nāiəmdəmət kim-iūuəlməsli, toŋo i lārēməs, ielta iuəmət ios χouət lārēməs. iōŋət iōŋtəm oŋəl pə uisli, tutna pon'səli, lolta pitsəli, tut-idē iis (lələs), kōrdi iāsna uisli, ild elti pon'səli, sākna χat-təsli — lokki sūgələs. ild əuəlt ilis nāiəmdəs, noχ-uisli, kim-iūuəlməsli, ittəm oχ-pōzəχ toŋo-lārēməs, mundi iuəmət ios χouət lārēməs.

uən man'səŋən, χou man'səŋən. tom χui (ələŋ χui) pərŋəl χoza iōŋtəs, pərŋəl toŋo-χvənəmdəs, ielta χuiəl pərŋəl pə toŋo-χvənəmdəs.

pə-si man'səŋən. ələŋ χui iōŋəl kätləm iəsl χoza iōŋtəs, iōŋəl kätləm iəsl toŋo-χanəmdəs. ielta χuiəl iəsl, isi iōŋəl kätləm iəsl, toŋo-χvənəmdəs. uən man'səŋən, χou man'səŋən. ələŋ

Ama férfinak vették a fejét, vas-csináló tűzhelyre tették, a tűzzel fujtatták, vas-kovácsoló kézzel a tűzről elvétellett, az ülöre tétellett, vas kalapáccsal kovácsolja, oda gördül, megint éri [a kalapács], erre gördül, megint éri [a kalapács]. Megint a tűzbe tették, a kovácsoló kéz megint fölvette, az ülöre tette, kalapáccsal üti-veri, oda gördül, ide gördül. Az ülörről lecsusszant, a lecsuszottat az ajtón kihajította, és tovább gördült [az]. A később jött fejet is vette, a tűzbe tette, olvasztani kezdte, olyan lett, mint a tűz (fölvadt), vas kézbe vette, az ülöre tette, a kalapáccsal megverdeste — összetörött. Az ülörről lecsusszant, fölvette, kihajította, most a fej odagördült, az imént jött út hosszában gördült.

Rövid ideig mentek, hosszú ideig mentek. Ama férfi (az első ember) a derekához érkezett, a dereka hozzáragadt, a hátul [jövő] ember dereka is odaragadt (t. i. a gördülő fejhez).

Megint mentek tovább. Az első ember az íjjat fogó kezéhez érkezett, az íjjat fogó keze hozzá ragadt. A hátsó ember keze, ugyancsak az íjjat fogó keze, odaragadt [ehhez]. Rövid ideig mentek, hosszú ideig mentek. Az első ember az egyik lá-

χυῖ ἰ-βῆλᾶκ κural χoζα ἰoχτᾶς, ἰ-βῆλᾶκ κural τογο-χvνᾶmdᾶς, ἰelta χυῖᾶλ ἰ-βῆλᾶκ κural pà τογο-χvνᾶmdᾶς. ἰ kurna man'səŋən. ἄλῃ χυῖ songgèβ kätlēm ἰᾶsl χoζα ἰoχτᾶς, si songgèβ kätlēm ἰᾶsl τογο-χvνᾶmdᾶς. ἰelta χυῖᾶλ pà ἰoχτᾶς songgèβ kätlēm ἰᾶsl χoζα, ἰᾶsl τογο-χvνᾶmdᾶς. si ἰubina tom ἄλῃ χυῖ ἰoγο-χαζᾶm κural χoζα ἰoχτᾶς, ἰoγο-χαζᾶm κural τογο-χvνᾶmdᾶς. azàt talàŋi ἰisŋən.

tom χυῖ ἰos χoῦᾶt sòzilibiis. ἠàn manəs, χoῦ manəs, χàt-kèba χàt ἑdᾶς, kòr'-kèba kòr't ἑdᾶς. sῖ ἰoχτᾶς, χàt ἠul χàt, ἠal-ἠèt lwl-kēm χàt. nīmállal èŋ'səli, ou ἠussəli, ἰoγο-lwŋəs. χàt-libəl ἰəŋ'k, χàt padῖ èŋəlt ἑllədi χum'βət ouna lāriῖᾶdi χum'βət χàt padῖ pèlῖ lāriῖᾶlēt. χum'βət kātis ἰvŋ'lət.

si χàt-χαr libina χolti χυῖ χol'l, ἠᾶsti χυῖ ἠᾶsəl. sòχ-ox sèŋ'lət, mŋvsəŋ-ox sèŋ'lət, ἠῖξ-ox sèŋ'lət. nvrina ἰməŋən-ἰəŋəŋən ἠmᾶsləŋən, ἰmi oxal sᾶῠər-sox-idi nᾶῠiῖl ἰis, siῠəs-kurək tēŋəl-idi. ἰmi ἰgal ἰ-sidi kurək-idi nᾶῠiῖl ἠᾶdəm, siῠəs-kurək tēŋəl-idi oxal

bához érkezett, az egyik lába hozzá ragadt, a hátulsó embernek is az egyik lába odaragadt hozzá. Egy lábon mentek. Az első ember a botot fogó kezéhez érkezett, ez a botot fogó keze odaragadt hozzá. A hátulsó ember is odaérkezett a botot fogó kezéhez, a keze odaragadt hozzá. Azután az az első ember az ott hagyott lábához érkezett, az ott hagyott lába odaragadt hozzá. Épekké lettek.

Ama férfi az út hosszában lépdelt. Rövid ideig ment, hosszú ideig ment, háznak ház tűnt elő, falunak falu tűnt elő. Odaérkezett, a ház nagy ház, négy-öt ölnyi ház. A hótalpait levette, az ajtót kinyitotta belépett. A ház belseje víz, a ház fenekéről támadó hullámok az ajtónak gördülnek, az ajtó felől gördülő hullámok a ház feneké felé hömpölyögnek. A hullámok kétfelé mennek.

A ház földjén az érző hálóval halászó ember, érző hálóval halászik, a vészhálóval halászó ember vészhálóval halászik. Tok-hal-fejet ütnek, mukszunhal-fejet csapnak, lazacfejet vernek. A padkán [egy] asszony és [egy] öreg ember ül, az asszony feje [mint a] nyúlbor [oly] fehérré lett, olyanforma, mint a sasfészek [tk. sasfészekforma]. Az asszony ura szintén sasfészek-fehérré

iuumal. iməl kət nóγās-soγ iin'man aməsl, kət uai-soγ iin'man aməsl, igəl çòil.

uàn am'səs, çou am'səs, imi iändəsl, iändəsti kəzəl, lolβəŋ nolbi kəzəl uisli, çoidi igəl siialəŋ çuəlt pətəkəli, igəl noγ-am'səmdəs. «mola çodi iis? maç-çui ioytəm, ioyətmal çou iəs, çol-moza aməsl lilli, ièslì?» sòmətluis, çat-çarina dyləs, òndər-soγ kət nīməl uis, uir-ləβtəŋ idyləl uis, imi uyal pələk-puśsəli, uyal-uśs-libi çouət nīmliətəna sidi i manəs. uən-kəba uən iŋγ'əs, çou-kəba çou iŋγ'əs, i mosaina əzəl-igi imi uyal-uśs çuəlt i çələβ kimiś təl'səli, çələβna çul ar, çulitəna təl'səli.

15. tudəŋ iəŋ'k məşəl.

tōrəm nōmən ol. uən ōs, çou ōs, iməl kažəŋi iis. tōrəm-əŋgi pərdəs, iŋç tviris. iŋçəl òndəβna pon'sa, tōrəm iəstəl: «iōmər keu-çətna pondi məsl!» iŋçəl pələ lauəl: «çundi nəŋən kanžəmələm, sit mə uèrəm.» keu-çətna tusa, ouəl ləp-tōγərsa, tvmən'sa.

őszült, a feje olyan lett mint a sasfészek. A felesége két nyestbört varrván ül, az ura alszik.

Rövid ideig ült, hosszú ideig ült, az asszony varrogat, a varró kését, az ólomnyelű kését fogta, alvó urát a vékonya irányában megszurta, az ura egyszerre fölült. «Mi ez? vendég érkezett, megérkeztének [már] hosszú az ideje, meddig ül étlen, szomjan?» Felöltözködött a ház földjére leszállt, vidrabórból készült két hótalpát vette, vörös nyírhéjkéreggel [ellátott] ijját fogta, az asszony száját fölnyitotta, a szájnylás belsejébe hótalpastul együtt [be]ment im. Rövidnek rövid ideig járt, hosszúnak hosszú ideig járt, egyszer [csak] az öreg atya az asszony száján kifelé egy hálót húzott, a hálóban sok a hal, halastul együtt húzta.

15. A tűzözön regéje.

Az isten fönt van [t. i. az égben]. Rövid ideig volt, hosszú ideig volt, a felesége lebetegedett. Az isten-anya [úgy] rendelte, fia született. A fia bölcsőbe tétetett, az isten [így] szól: «Kerek kőházba kell tenni!» A fiához [így] szól: «Hogy mikor kereslek téged, az az én dolgom.» A kőházba vitetett, az ajtaját bezárták, belakatolták.

si náurèm nómər keu-γàtna uàn òs, γου òs. ī-mosaina lou sidi nox-ām'səs. uàn ām'səs, γου ām'səs. pòdərta òntlìiməl, sidi lausl: «tòrēm-àzəm manèm àl kanžàmèllì. lou matta-pvràina zàstəl: ,mà nvhèn kanžàmèlèm' — səjəl andàm.»

uàn ām'səs, γου ām'səs. si uàn-γου āməsməl zibina zàsl uèšl γοζα tùslì: «mà tusəη nèηγοzì iuuməm, manèm àl kanžàmèllì, marəməsàiem.» olda an' uèrìtta pidəs, ī tvγaina laida. «tòrēm-àzəm γpləs, mola liləη, səjəl andàm!»

lou keu-γàt libina nózłəs, keu-γàt sugələs, keu-γàt òləm tvγàjəl andàm. lou uandəs: nai seda laiməl. nai uèlìs uantsəllì, lou nox-làis. uandìjìl lokkè, uas louàtna: sàrìəη χət seda āməsl. «ilamba àzəm χət.» lou sòsməsəs àzəl χət pèlà. àzəl χət γοζα, òyna zòxtəs, zàsna òuəl kàtllsəlì, pušsəlì, zòγo-lvəəs. zòγo-lvəəs, òu-sìlna seda làis. àzəl tì zòxtəs mvχtì lou γοζαizəl: «zìγzìè, nvη malaiz zòγàtsən? ma matta lausəm: zundì nvhèn kanžàmèlèm, si-pvràina mà zòγətləm.' ittam manèm an' mäsłən, χol manà, sè

A gyermek a kerek kőházban rövid ideig volt, hosszú ideig volt. Egyszer csak fölült. Rövid ideig ült, hosszú ideig ült. Beszélni próbálgatott, így szól: «Isten-atyám engemet nem keres. Annak idején [pedig] azt mondta (tk. mondja): ,Én tégedet majd kereslek' — [semmi] nesze sincs.»

Rövid ideig ült, hosszú ideig ült. Ezen rövid-hosszú ideig [való] ülése után a kezét az arcához vitte: «Én [már] szakállas emberré lettem, még sem keres, eltespedek [egészen].» Nem tudott már maradni (tk. lenni), egy helyen állni. «Isten-atyám meghalt vagy életben van? Semmi nesze sincsen.»

A kőház belsejében megmozdult, a kőház összetörött, a kőháznak nyoma sem maradt. Ő látta: nő áll ottan. A nőt mi-helyt meglátta, fölállott. Tekinget körül, a város hosszában: Aranyos ház van (tk. ül) ott. «Talán az atyám háza.» Ő az atyja háza felé lépdelt. Az atyja házához az ajtóhoz érkezett, kézzel az ajtót megragadta, kinyitotta, belépett. Bement, ott a küszöbön megállt. Az atyja azonnal idejött hozzá: «Fiauskám, te miért jöttél [ide]? «A multkor mondtam, hogy a mikor kereslek téged, akkor majd elmegyek hozzád. Most nekem nem kellesz, a hova mégy, oda mégy (tk. a hova menj, oda menj)! Aztán majd

manà! χundsì ior-χui àl oša, mutràìəŋ χui àl oša! uèritlèn-gi, nvy uèrən! matta lauməm sirna, mà-ki kanžaməsəm loln, lauəl, ior-χui and ošən, i mutràìəŋ χui and ošən.»

àzəl sidi lauəm iubina lou ligàzəs, àzəl pèlā lauəl: «manəm uàn laftyluiməm andàm, manəm ièrnàs sòməttiməm andàm, kas sòməttiməm andàm, sàbèz sòməttiməm andàm. kuš uèritləm, kuš andàm, sit mà uèrəm!»

lou kèrləs, kim-ədəs. tórəm-àzəl langər-χui χàtna toɾo-manəs. tom χuina olda litsa (olda pidəs). tórəm-àzəl langər-χui χàtna oldal svɾàtət langər-χui ìmi twida pitsəlli, sidi oldi èuəlt lirəməs. tórəm-àzəl langər-χui lou iugàn-murəl àgətsəlli, sidi iàstəl: «tami uèlda màsl!» mur iàstəl: «χodi-svɾət uèlda màsl?» mur pèlā lauəl: «mola-kəm lau ol, iuz ivɾà-tàlda màsl! louèl si iuz pilna tutna ponda màsl. tutna àt lila, àt χvləl! siməs nəŋɾo an' màsl.»

iurəl tutna vltsa, lou kàtllsa, tutna pon'sa. lou ant pōdər-dəs, ant pà laldəs, χodi kàtllsa, sidi i tutna pon'sa. si tut χvlt

erős emberrel ne találkozz (tk. erős embert ne találj), fortélyos emberrel ne találkozz! Ha bírsz vele, a te dolgoz. Úgy, a mint a multkor mondtam, ha én kerestelek volna föl, [magadnál] erősebb embert sem ismertél volna és fortélyosabb embert sem ismertél volna.»

Miután az atyja így szól, ő megharagudott, az atyjához [így] szól: «Nekem ennivaló kenyere sincs, nekem felöltenivaló ingem sincs, felöltenivaló gatyám sincs, felhúznivaló csizmám sincs. Akár bírok vele, akár nem, az az én dolgom!»

Ő megfordult, kiment. Az isten-anya testőrének (tk. oldal-emberének) a házába ment. Annál akart lakni (ott kezdett lakni). Miközben az isten-anya testőrének a házában lakik vala, a testőr feleségét bírní kezdte, ez aztán nyilvánvalóvá lett. Az isten-anya testőr-embere a saját népét összegyűjtötte, így szól: «Ezt meg kell ölni!» A nép mondja: «Hogyan kell megölni!» A népéhez [így] szól: A mennyi ló csak van, [azon] fát kell összehordani! Őt a fával együtt a tűzbe kell vetni (tk. tenni). Hadd égesse el a tűz, hadd haljon meg! Ilyen ember nem kell.»

A fát meggyújtották, őt megragadták, a tűzbe vetették. Ő nem beszélt, nem is sírt, a hogy megragadták, a tűzbe ve-

lābətliḡis, ātl lābətliḡis. si tut ḡōrləs. murəl pələ lauəl: «tut oləm tḡḡajəl uandət!» lou murəl seda iḡḡ'əs uantta, tut oləm tḡḡà lārì iḡḡmal, si lār ḡoza ai lòn't iḡḡətmal, lārna iḡḡ'əl, tom-əlḡis iḡḡ'əl, tām-əlḡis iḡḡ'əl, kātis iḡḡ'əl. mur man'sət kōžāijəl ḡoza, kōžāijəl lauəl: «mola uantsadi?» — «mola uantsu? tut liḡəm tḡḡà lārì iḡḡmal. si lār ḡoza ai lòn' iḡḡətmal. ai lòn' iḡḡətmal, tom-əlḡis manl, tām-əlḡis manl. ilamba tōrēm iḡḡəl seda si iḡḡ'əl.» lou lauəl: «sidi-gi, uḡiāt pḡškān, uḡiāt sēla!» murna pḡškān ātl pāḡəlla, ḡḡtl pāḡəlla. si iḡbina sēla ḡoləs. uantsət: ai lòn't āməsl tām lārna, ant ḡajla. «si-kīnžū uēldi mutrāijəm andām.»

si iḡbina ai lòn't uḡdi kiləs, moḡna. kimotti uantsa: tōrēm-iḡ sōsl, ai lòn't andām. lou tōrēm laḡḡər-ḡuḡi ḡātna manəs, iḡḡolḡəs, laḡḡər-ḡuḡi pələ sidi lauəl: «manēm ḡundi uēllən? ittām iḡḡətsəm. nḡḡ iāsna ittām manēm uēldi!» tōrēm laḡḡər-ḡuḡi liḡəzəs. tōrēm laḡḡər-ḡuḡi noḡ-lāijis. si iḡbina lou pà liḡəzəs, iāsna iḡḡā-kātllsəḡən, ī iāsna louəl kātllsəlli, oḡəl səiḡətsəlli, oḡəl iḡnas tāḡnəs

tették. A tűz nappal égett, éjjel égett. A tűz kialudt. A népéhez [így] szól: «A tűz helyét nézzétek meg!» A nepe odajárt megnézni. A tűz helyén tó keletkezett, a tóra egy kis lúd érkezett, a tavon jár. Arrafelé jár, errefelé jár, kétfelé járkál. A nép ment a gazdájához, a gazdája [így] szól: «Mit láttatok?» — «Mit láttunk? A tűz helye tóvá lett. A tóra [egy] kis lúd érkezett s arrafelé megy, errefelé megy. Talán az isten fia járkál ott.» Ő [így] szól: «Ha így van [a dolog], fogjatok puskát, vegyetek puskaport!» A nép a puskát éjjel durrogatja, nappal durrogatja. Aztán a puskaapor elfogyott. Látták: a kis lúd itt ül a tavon, nem érte [a golyó]. «Eddigélé megölésre való for-télyom nincs (é. nem tudtak megölni).»

Aztán a kis lúd a partra kelt, a szárazra (tk. földre). Másodsor [is] meglátták: Az isten fia lépdel, a kis lúd nincs [sehol]. Ő az isten testőrének a házába ment, belépett. A testőr-höz így szól: «Engem mikor ölsz meg? Íme itt vagyok (tk. megérkeztem). Most [hát] a saját kezeddal ölj meg!» Az isten testőre megharagudott. Az isten testőre fölállott. Aztán ő is megharagudott, birokra keltek (tk. kézzel összekapaszkodtak), az egyik kezével megragadta, a fejét megcsavarta, a feje [csak] levált, az

(v. *tàxnəmdəs*), *törəm langər-χui χnləs. lou χnlmal iubinə törəm àzəl χātna pà manəs. àzəl χātna ioro-lwəəs, àzəl tì iis. «χodi iij-üè, mola wər'sən? langər-χuiəm χol tūsən?» àzəl layəl: «nnyən tàm mouna olda ādəm, ìln, tōdà mou ol, si mou χoza mur ol, si mur χoza òχlà! si mur nny χožen āt pviiksəlat!»*

törəm-iij il-òχləs, tàm oldi mouna il-ioxtas. mur tàdà olmal, murna kòzàü lèzàtsa, lou mur χoza kòzàü ol. mur mosna-ki pitl, mos lèzàtləlli. mur louèl pviiksəlat. törəm-àzəl nvməsüil: «mà pèləm mur an' uantta pidəs, mur kòzàüəl pilna uèlda məsl. mà pèləm an' uantlat. mutràəy kòzà lou seda ol, manəm ivrəməsət, si mouna tudəy iəy'k əsllta məsl.»

lou (törəm-iij) si iāzəy χòl'səlli, mur pèlà sidi layəl: «törəm-àzəy tudəy iəy'k əsll muyəy uèlda.» lou murəl si iāzəy χòl'sət: «muy nnyən tinəy kəmgə ār malu, nnyən pviiklu, lābət χanzəy lau iir uèllu, lābət pułi oysar nnyən malu, lābət sàrriəy-oz ān nnyən malu, törəm-àzən elti nny miüü!»

isten testőr-embere meghalt. Miután az meghalt, innét elment isten-atyja házába. Az atyja házába belépett, az atyja oda jött eléje: «Hogyan, fiacskám, mit csináltál? A testőrömet hova tetted?» Az atyja [igy] szól: «Neked [itt] ezen a földön nem jó (tk. rossz) lenned, lent, ott föld van, a földön nép van, ahhoz a néphez szállj le! Az a nép hadd könyörögjön hozzád!»

Az isten fia leszállt [a földre], erre a földre lejutott. Nép volt itt, a néptől gazdává tétetett, ő a nép gazdájává lesz. A nép ha betegségbe esik, a betegséget meggyógyítja. A nép őt imádja. Isten-atyja gondolkozik: «Én felém a nép már kezd nem tekinteni, a népet gazdástul együtt meg kell ölni. Felém [már] nem tekintenek. A fortélyos gazda, ő ott van, engem elfelejtettek (v. rólam megfeledkeztek), a földre tűzözönt (tk. tüzes vizet) kell bocsátani.»

Ő (az isten fia) ezt a szót hallotta, a néphez így szól: «Isten-atyánk tűzözönt bocsát a mi megölésünkre (tk. minket megölni).» A népe ezt a hírt hallotta: «Mi néked a drága selyem sokját adjuk, téged imádunk, hét tarka ló áldozatot hozunk (tk. ölünk), hét fekete rókát adunk neked, hét arany tálat adunk neked, add azokat isten-atyádnak!»

louèl mur pviiksəsət, iirəssət. lou si iubina törəm-àzəl xoza manəs. àzəl xoza manəs, àzəl xətna ioro-loyəs. iüstəl: «murəm pviiksəsət, tàm-ārət, si-ārət udlβəsən tàm, muɣəy àl uèlì!» àzəl lauəł: «vov àl pà iüstà, àl pà pòdərda! tàmina lābatmət xətl tudəy iəŋ'k ēsləm.» lou pà ligəzəs àzi pilna: «xundi litlan-ki, mola-kəm tvilən, ēslła! murəm elti it an' maləm.» si iubina iüstəs: «pàiam-uləm!»

lou si iāzəy tvils, lou manəs. murəl xoza ioro-iostəs, murəl iüstəl: «mola aikhol tūsən?» murəl pèlā lauəł: «mola aikhol tūsəm? tàmina lābatmət xətl törəm-àzəy tudəy iəŋ'k ēsl.» mur svmləl man'sət, xəl'lədi xəi xəl'ləda pidəs, xəl'lədi niŋ xəl'ləda pidəs. louèl vantti sàti iüst. lou iüstəl: «naxrəmət, àləyina mà-ki xəlləm, uèlìs xəl'lədi! xəzəm, xənzəy lau tvilədi, manəm uèlādi! xəzəm, xənzəy mis tvilədi, sit manəm uèlādi!»

lābatmət xətl murəl iirəsəs. lābat pudì oxsar pà ioxtəbtəsət, lābat sūrīəy-ox ən pà masət, lābat kəmgü-svx pà masət. iürəsmel iətsəs, si xətl iətsəs, ioro-man'sət.

A nép könyörgött hozzá, áldoztak. Ő aztán az isten-atyá-hoz ment. Az atyjához ment, az atya házába belépett. [Így] szól: «A népem könyörög, ennyi [meg] annyi marhád (vagy-onod) ez [itt], minket ne ölj meg!» Az atya [így] szól: «Te ne is szólj, ne is beszélj! Mához egy hétre tűzözönt bocsátok [le].» Ő is megharagudott az atyjával együtt: «Ha akarod, [hát] a mennyid csak van bocsásd le! A népemre nem engedem (tk. adam).» Aztán így szólt: «Jó életet!»

Ő ezt a szót mondta, [és] elment. A népéhez érkezett, a népe mondja: «Mi hírt hoztál?» A népéhez [így] szól: «Mi hírt hoztam? Mához egy hétre isten atyánk tűzözönt bocsát le.» A nép megrémült, a síró ember sírni kezdett, a síró nő sírni kezdett. Neki látni is sajnálatra méltók voltak. Ő [így] szólt: «Gyerekek, ha én halok meg előbb, akkor sirjatok! Fehér és tarka lovatok van, nekem öljétek le! Fehér és tarka tehenetek van, azt nekem öljétek le!»

A hetedik napon a népe áldozott. Hét fekete rókát hoztak neki, hét aranytálat is adtak, hét selyem öltözetet is adtak [neki]. A mint az áldozatukkal elkészültek, a nap is lenyugodott (tk. kész volt), haza mentek.

ioŕo-man'sæt, xvtl ila-pèlâ xòl'sæt: iəŋ'k si ɛsllti šàtl. loy laušl murəl pèlâ: «si iəŋ'k tàmina lābatmæt xvtl mouna ioŕâtl.» murəl xəl'ləda pitsæt, loyðl uantta šàtl iisæt. «iayrəmæt, mû-ki olləm, šəŋk àl xoriüt!» lābat xvtl manəm ɛuəlt sɛi šàtl, lābatmæt xvtl patləs, mouna iəŋ'k ioŕðtti andəm.

lābatmæt xvtl patləm-kəmna, tōrām-àzəl ilis uantl: «mà ɛsləm iəŋ'gəm xolas manəs?» loy iəmas uandəs: ta! kət moy kutna šobər kul tàs āmdəm, tut-iəŋ'k seda āməsl, ilis uðs andəm. itta moy matta xodi ām'səs, sidi āməsl, loy iəŋ'gəl ārādəl si xoləs.

Haza mentek, este felé hallották ám, hogy a víz lebocsátása hallszik ím. Ő [így] szól a népéhez: «Ez a víz mához egy hétre a földre ér.» A népe sírni kezdett, neki látni [is] sajnálatraméltók voltak. «Gyerekek, a míg engem láttok (tk. ha én [még] vagyok), igen ne féljete! Az egész héten át hallatszik a suhogása, a hetedik nap elsötétült (beesteledett), a földre víz [még] nem jutott le.

Mikor a hetedik nap is beesteledett, az isten-anya lefelé tekint! «A magam lebocsátotta vizem hová ment?» Jobban megnézi: hát a két föld között egy vastag réz teknő (?) van elhelyezve, a tűzözön ott ülepedik, lefelé nyílás nincs. Tehát a föld, a hogy az elébb volt, úgy van (tk. ül) most is, a vize mind elfogyott ím.

PÁPAY JÓZSEF.

Tatár nyelvjárási adalékok.

(Második közlemény.)

IV. Szójegyzék.

[Szójegyzékemet a betűk következő sorrendje szerint állítottam össze: *a* vagy *â*, *ä*, *b*, *č*, *d*, *é*, *e*, *f*, *g*, *γ*, *h*, *ç*, *i*, *j*, *k*, *l* vagy *l̄*, *m*, *n*, *ó*, *ö*, *p*, *r*, *s*, *š*, *t* vagy *t̄*, *u*, *ū*, *v*, *z*, *ž*, *ž̄*.

A szövegekben előforduló szavak mind feltalálhatók a szójegyzékben a megfelelő alapszó alatt, csak a deverbális igéket még a *-kaj*, *-káj*, *-çena*, *-genä*, *-kəna*, *-kenä* kicsinyítő és becéző képzős szóalakokat hagytam ki jobbadán. A szövegek szokincsén kívül több százra rúg azon szavak száma, melyeket társalgás közben, vagy egyenes kérdezősködés útján jegyeztem fel. A rövidítések közül: *a*. = arab, *p*. = perzsa, *o*. = orosz.]

a, â

âbez (a. حائط *a* ki valamit őriz, betart; *a* ki a Koránt betéve tudja) művelt, tanult. Használatos mint megtisztelő megszólítás is.

âbuška (permi tatár) férj.

âbzar istálló, ól.

âc éhes; *âčlek* éhség, éhínség; *âček*- megéhezni.

âc- nyitni, kinyitni, *âçar* *âčmas* = *âçena* *âčü* kissé kinyitni; *âček* nyílt, nyitott; *âčel*- kinyílni; *âčekč* kules.

âčmuça (o. оцмұча) nyolczad, egy nyolczad font; *âčmuça* *âj bir* adj egy nyolczad font teát.

âčü harag.

âçac fa; *âçac bāše* a fa sudara.

âça bátya; *âçaj* bátyó, bácsi (házas ember).

âçen- l. *âk*-.

âçez- l. *âk*-.

âzca pénz.

âzer (a. آخر vég) vég, végső; *âzer öjlä wâkete* délután, késő délután; *âzerenda* végül, utoljára.

âzmaq (a. احمق) ostoba, bolond.

âj hold, hónap; *âjneŷ ničänčë kënë* a hónap hányadika? *âjneŷ bërëncë kënë* a hónap elseje; *âjneŷ âktek kënë* a hónap utólja.

âjak láb; *âjak jözë* a lábfej felső fele.

âjaz felhőtlen, derült idő, *bolöt juk hâwa*.

âjer- elválasztani; *âjerma* különbség; *âjerel-* v. *âjrel-* elválni, elkülönülni.

âj-hâj ej-haj!

âjü (*âjeu*) medve.

âk fehér; *âp-âk* egész fehér, hófehér; *âksel*, *âzsel* halovány; *âŷar-* fehéredni, fehérleni; *âŷart-* fehériteni.

âk- folyani; *âŷen* folyó, folyás; *âŷen sū* folyóvíz; *âŷez-* folynatni, folyni hagyni.

âkca = *âzca*.

âktek végső, utolsó, maradék.

âl- venni, fogni, kapni; más igének -a, -ä képzős igenevével kapcsolatban «képesnek lenni»: *kurä âl-* látni tudni, *kurä âlma-* látni nem tudni, ki nem állhatni; *âlder-* elvétetni, elhagyni venni; *âleš-* egymástól venni, eszerélni; *âlešter-* kicserélni.

âla tarka; *âla kârŷa* varjú, ворона.

âlaj úgy, igen (= ja); *âlaj bulsa da* mindazonáltal.

âlbaste rossz szellem, boszorkány; *âlbaste kilëp baste* megnyomott a boszorkány.

âld előrész, eleje valaminek; *âldemda* előttem, *âldema* elem.

âlda- csalni, megcsalni, rászedni; *âldan-* csalódnai, megcsalattatni; *âldar* csaló; *âldat-* megcsalni hagyni.

âldë tész metszőfog.

âlden tész metszőfog.

alla, *allax* (a. الله) isten.

âlma alma.

âlten arany; *âltenla-* aranyozni.

amma (a. أم) azonban, de.

âna anya; nőstény, tojó; *âna kurkâ* pulykatyúk.

- ända* ott, oda; *ändaj* olyan; *ändan* onnan.
änkäu szájpaddás.
änla- érteni, megérteni.
än értelem, figyelem; *änsez* ostoba, figyelmetlen; *änsez-*
dan véletlenül.
änra ostoba.
äptera-, *äpträ-* nem tudni, mit tévő legyen az ember, za-
varban lenni, meggabalyodni.
ära köz, közep; *ul ärada* azonközben.
ärke (oszm. ارقى, *rake*) pálinka, bor.
äre az a, tulsó; *ändan äré* azután.
äreš (o. рожа) rozsa.
ärke hát; *ärkelek* hátszija a lószerszámon.
ärešen rőf.
ärt hát, mög; *ärttan kal-* elmaradni.
ärke több, külömb, fölösleg; *ärkeprak* több, külömb, jobban.
äs- akasztani; *äsel-* akasztódni.
äsel, *äsl* (a. اصل gyökér, eredet) valaminek a java, drága, jó.
äst az alja valaminek; *jir ästenda* a föld alatt; *ärač ästena*
a fa alá.
äs étel; *äslek* gabona; *äša-* enni, *äšap bätér-* megenni.
äšek (a. عاشق) szerelmes.
ät ló.
ät név; *ätle* nevü; *ädaš* drusza.
ät- dobni, vetni, löni; *ätel* vetődni.
äta atya; hím, kan; *äta kurrkä* pulykakakas; *ätaj* atya,
atyus.
ätla- lépni, lépdelni; *ätlat-* léptetni.
ätna hét (= Woche); *ätna kën* péntek; *ätna kič* csütörtök.
äu vad, vadászsákmány; *äula-* vadászni, zsákmányul ejteni.
äu- dőlni, eldőlni; *äuwarra tör-* dülőfélben lenni.
äuna- fetrengeni, henteregni.
äwur- fájni; *äurü* fájdalom; *äwurt-* fájni; *bäšem äwurta*
fáj a fejem.
äwul, *äwel* falu.
äwuz száj; *äwuzlek* zabola.
üz kevés; *üzrena* kevéske, csak kevés; *üzaj-* kevesbedni;
üzajt- kevesbíteni.

áz- letérni a jó útról, elzúlleni; *ázgen* rossz, züllött, heves.
ázau tész zápfog.

ü

äbä asszony, öregasszony, bába; *äbéj*, *äbé* anyóka, bába,
 parasztasszony.

äbräkäj árnyékszék.

ädäb (a. ادب) tisztesség, tisztességtudás, jó erkölcs.

ädäm (a. آدم) ember.

ägär (p. اقر) ha.

äjrän író (= Buttermilch). VÁMBÉRYNÁL csagataj *ajran* eine
 Art saurer Milch, die mit Wasser verdünnt und gesalzen ge-
 trunken wird.

äjt- szólni, mondani.

äkälä membrum virile.

älbittä (a. البتة) valóban, természetesen.

älé még, most; *älé dä* még most is; *älégé* az a bizonyos,
 az az említett.

äpäj kenyér.

äräm (a. حرام) hiába! mihaszna.

ärém üröm.

ärlä- szidni, megszegyeníteni, lehordani.

ätäc kakas.

ätäm-tököm csigabiga.

ätekäj atyácska.

äwwäl (a. اول) előbb, első; *äwwälä* az előbb, először;
äwwälgé előbbi.

äzér (a. حاضر) kész, most, jelenleg.

b

bärü bűbáj, bűvölés; *bärüče* bűvölő, kuruzsló, jós.

bäzet (p. بخت) szerencse; *bäzetle* szerencsés; *bäzetsez*
 szerencsétlen.

bäj gazdag, gazdag ember; *bäjlek* gazdagság; *bäj-* meg-
 gazdagodni.

bäjače az a bizonyos.

bäjtak meglehetősen sok; *bäjtak wäket utkän* jó idő elmúlt.

- bák*- nézni, tekinteni.
báka béka.
bál méz; *bál körte* méh.
bála gyermek; *bálale* *éj* oly ház, a hol gyermek van; *bála táp*-gyermeket szülni.
bálcék föld, sár.
bálek hal; *bálek bálesé* rétestésztában sült hal.
báik-fényleni, ragyogni; *kójás báikte* a nap felkelt.
bálta balta, fejsze.
bálter csánk, lábikra.
bár minden, a reákövetkező főnév után még rendesen *da*, *dä* kötőszó áll; *bäre da*, *bärese da* mind, valamennyi.
bár van; létezik, a létező; *bár idé* v. *bár éje* volt; *bár sikellé*, *bár kébék* mintha volna, úgy látszik van; *bárlék* létezés, meglétel.
bár-menni.
barabar (p. *برابر*) együtt.
bármak ujj; *átsez bármak* gyűrűs ujj; *bás bármak* hüvelyk-ujj; *cänčä bármak* kis ujj; *imän bármak* mutatóujj; *urtä bármak* középső ujj.
bás-nyomni, elnyomni, rálépni; *básel*-elnyomódni, elcsendesülni.
básu mező, szántóföld.
bás fej, kezdet, vég; *básak* kalász, gabona feje; *básla*-kezdeni; *jejtaj báslatan* elkezdett sírni.
báska más.
báskert baskir; *báskertka bärerça* baskirok közé menni, baskir földre menni.
bát-elmerülni, elsüllyedni, alászállani. *kójás bätkandan suj* naplemente után; *bäter*-elsüllyesztetni, alámeríteni; *bätkel* süppedős, süppedékes.
bäter, *bäter* vitéz, bátor.
bäwur máj.
bäwuryalek hasheveder a lószerszámon.
bäzar (p. *بازار*) vásár.
bäža sógor; egymásra nézve *bäža* oly két vagy több férfi, a kiknek feleségei testvérek.
bäbkä szarufa.
bäjät, *bäjät* (a. *بيت*) vers.

bajräm (p. *بیرام*) ünnep.

bäkäl csukló, boka.

bäläkäj kicsiny.

bälë, bälï (a. *بلی*) igen! helyes!

bälëš sütemény, béles.

bälkë (p. *بلکه*) söt.

bäräkät (a. *برکت*) áldás.

bärän bárány.

bäs (p. *بس*) elég, azután.

bätäk asszonyi szeméremrész.

bëd (baskir) = *bëz* mi.

bëjë- táncolni; *bëjët*- tánczoltatni.

bëjék magas.

bëjër vese.

bël- tudni, képesnek lenni; más igének -a, -ä képzős ige-nevével: *ërä bël*- ugatni tudni; *bëldër*- tudatni, tudtára adni, megismertetni; *bëlek* tudás, okosság; *bëleklë* tudós, okos; *bëlen*- tudódni, kitűnni.

bëlän, blän, blä val, -vel, együtt. Névmásokat genitivus-ban vonz: *sinëy bëlän* veled; mint kötőszó: és: *äjü bëlän tëlkë* a medve meg a róka.

bëläzëk a kéz feje.

bëlen fánkféle sütemény, *блинь*.

bër egy; *bër* . . . *bër* hol . . . hol; *bëräm* *bëräm* egyenként, egyik a másik után; *bërë, bërëš, bëršë* egyik, az egyik; *bërgä* együtt, együvé; *bërgäläš*- egyesülni; *bërék-, bërël-* egyesülni; *bërëš-* egygyé lenni, egybe forni.

bët- végére érni, elfogyni; *bëtër*- elvégezni, elkölteni, tönkre tenni.

bëz varróár.

bëjék- magát unni, bänni valamit.

bëlčërak sár, sáros; *bëlčërat-, bëlčërat-* besározni.

bëräuk, bräuk csakhogy.

bidra (or. *ведра*) veder.

bijä kancza.

bik nagyon; *bigräk* jobban, inkább; *biklä-* bezárni.

bikjär (p. *بيکار*) hiába, haszontalanul; *bëznëy wakët bikjär* *utmäj* nem telik az időnk haszontalanul.

- bil* derék; *bilbâu* öv.
bir- adni.
bišek bölcső.
bit arcz, az arcznak a szemek alatti része.
bizâ- ékesíteni, kendőzni; *bizân-* magát kendőzni, eziczo-
 mázni.
böcmak zúg, zugoly.
bödâj búza.
bólân szarvas.
bólôn rét, kaszáló.
bólôt felhő.
börécák, berécák borsó.
bórôn orr; *bórôn tišége* orrlyuk; *bórónye* régi, ősi.
bót ezomb.
bóták ág.
bóz jég, jégeső.
böz- eltörni, elrontani.
bözâu, bezâu borjú; *bözâula-* borjazni.
bögêlčân bögöly.
bögön (= *bu kën*) ma; *bögönké* mai.
bëkrë, bëkrë púpos.
börtëk, buurtuk mag.
bötën egész; *bötënnâj* egészen, egész állapotban.
bu ez; *bu jel* v. *bejel* az idén.
buraj 1. nyelvtan.
burâu békó (vasból).
burâz, burëzlâu torok.
buj természet, hosszúság, test; *kën buje* egész nap; *âney*
suze bujenča az ő szavai szerint.
bujâ- festeni; *bujâu* festék, festés, szín.
buk trágya, bélsár.
bul- lenni; *bulû* lét, levés; *buler* valamire való, jóra való;
bulmas semmire való.
bulaj így, ide; *bulaj kil* gyere ide!
bultër tavaly; *bultërye* tavalyi.
burâ ácsmunka; épületek faváza; *burâ-* összeróni, ácsolni;
burâče ács.
burâj; burâjda burâj kâr jâuwa fergetegesen esik a hó.

burân hófergeteg.
bureç tartozás; *burçem* tartozásom.
butelka (o. бутылка) üveg.
buwun, *bu'un* kézcukló, íz.
buz sárga, szürkéssárga.
buzturğaj pacsirta.
bukân tuskó; *tägärmäç* *bukäné* kerékagy.
bukmä női szemérem.

ĕ

čarsäu (p. چارشب) függöny, melylyel a szoba egy részét elkülönítik a nők számára. A függöny mögötti rész *čarsäu eče*.

čätan sánta, béna.

čäc haj.

čäc- vetni, szórni.

čäj tea.

čäkäs- kocintani (poharakkal).

čärükä csóka.

čebän légy; *täräzäné äcma*; *čebänlär kerä* ne nyisd ki az ablakot; bejönnek a legyek.

čebértkä ostor.

čebēs csirke.

čejä meggy; *čejä töslö* meggyszínű.

čéré-, *čörö-* rothadni, korhadni; *čérék* rothadt.

čeban kemény kelés.

ček- kimenni, menni; *čegar-*, *čekar-* kivenni, kihúzni.

čen (csag. *čín*, khinai *čen*) igaz, szent, tiszta.

čepček veréb.

čerar (p. چراغ) mécs, világ.

čersę fenyő, елка.

čibär szép.

čigä halánték; *čigäčej*, *čigäčej* kerékszeg.

čik- húzni, viselni. (E szónak végső *k*-ját *g*-vé gyengülve nem hallottam.)

čirék (p. چاربيک) egynegyed.

čirkäu (o. церковь) templom.

čizówka dutyi.

čökör gödör.

čuje- csipkedni, csőrrel felszedezetni.

čuläk félkezű.

čum- alámerülni, alábukni.

čurba leves.

čulmäk fazék, korsó.

čumälä kepe, boglya (körülbelül egy szekérre való).

d

da, dä és, is; illeszkedve: *ta, tä.*

dära patkó.

däxe még.

däla síkság, mező.

dän hír; *dänlekle* kiváló, híres.

dänä (p. داننا) tudós, böles.

däwaj (o. давай) adj!

därwä (a. دعوا دعوى) per, perlekedés, feleselés.

därwis (p. درویش) szegény, koldus.

däwlat (a. دولت) gazdagság, szerencse.

dëreldü- vaczogni.

dëwar (p. دیوار) fal.

dä- mondani. Jelen idő: *dëj, digän* alakja igen gyakran idézést jelez: *tätarča bär täkmak digän suz* a tatárban van egy szó: «takmak».

dilbugä gyeplő.

din (a. دين) hit, vallás; *dinë bäska* más vallású.

döröst, dörös (p. درست) igaz; *döröstlek, döröslök* igazság.

duä (a. دعا) imádság; *duäda bul-* imádkozni.

dunjä (a. دنیا) a világ.

dust, düst, dus (p. دوست) barát, *duskaj* barátocskám.

dušman (p. دشمن) ellenség.

duldul táltos ló.

dušämbä kedd.

é

ëč belső rész; *ëčëndän äjt-* magában mondani; *ëcënë säl-* zokon venni.

ëč- inni, *ëčkalä-* iddogálni; *ëčërt-* itatni.

ëj- hajtani, meghajlítani; *ëjël-* hajlani, hajlítódni.

ejä úr, gazda, szellem; *ej* *ejäse* házi gazda; házi szellem, mely a gazdájától eladott vagy elhagyott házban sirdogál; *äbzar* *ejäse* istállóban tartózkodó szellem, mely csupa szeretetből összegubanczolja a ló sörényét, de azt kioldani nem szabad; *sü* *ejäse* vízi szellem, mely a vízbe menő embert magához vonja és megöli.

ejäk áll (= Kinn).

ejär nyereg; *ejärlä-* nyergelni.

ejär- utána menni, követni; *ejärt-* maga után vonni, maga után csalni.

ejlä, ejlä dél, *ejlä wäketä* dél.

ejnä, enä tü.

el- akasztani, felakasztani; *eläk-* akadni, beleakadni; rászállani, mint a madár az ágra.

en barlang, vaczok.

enä l. *ejnä*.

enä öcs.

erämčäk savó.

erän csipa.

estä- kérni, óhajtani.

es dolog, munka; *eslä-* tenni, dolgozni.

esät- hallani; *esätäl-, esätäl-* hallatszani.

ez nyom, csapás; *ezlä-* nyomozni, keresni.

e

ebädät (a. عبادت) szolgálat, istenszolgálat, imádkozás.

ejrtebar (a. اعتبار) tisztelés, becsülés, figyelemre méltatás; *ejrtebar üt-* ügyelni, ügyet vetni valamire, figyelemre méltatni.

extejar (a. اختيار) választás; *extejar kel-* választani, vállalni.

ejä l. *ojä*.

ejät stb. l. *ojät*.

ender pajta.

eyre, säban eyre v. *säban eyrese* ekekormány.

eyrečäk a lószerszámnak a hátra eső főrésze (BÁLINT GÁBOR-nál: *inircäk* hámpárna).

esan- hinni, bizni.

ezba (o. изба) ház, házikó; *ezba tubäse* háztető.

f

fájda (a. فائدة) haszon; *fájdasez* haszontalan, hasznavehetetlen, hiábavaló.

fáker, faker (a. فقير) szegény.

fälänčä (a. فلان) némely, bizonyos; *fälänčä wáketta* egy bizonyos időben.

fikér (a. فكر) gondolat, gondolkozás; *fikér it-* gondolkozni.

fil (a. فعل) cselekedet.

firištä (p. فرشته) angyal.

g

gastinica (o. гостиница) vendéglő.

gömer, gumér, rümer (a. عمر) élet; *gumer it-* élni; *gumer bujenča* az egész életben.

gráz (o. грязь) piszok, sár.

gubbu, gubö (csag. köpü) köpü.

gumbä, gömbä (o. губа, lengy. gąbka) gomba.

guzäl szép.

γ

γájep (a. عيب) bűn, hiba; *γájepsez* büntelen, hibátlan.

γákel (a. عقل) ész; *γákelle* eszes; *γákelsez* esztelen.

γálem (a. عالم) tudós, tudományos.

γám (a. غم) gond, bánat, bú.

γáskär (a. عسكر) katona.

rubérnatör (o. губернаторъ) kormányzó.

rumer, rümer l. *gömer*.

γür, gür (p. گور) sír.

h

hazer, hāzēr (a. حاضر) kész, most; *hāzērdä* jelenleg.

häm (p. هم) egyszersmind, úgyszintén.

hämmä (p. همم) mind; *hämmäse* mindnyája, valamennyi.

här (p. هر) minden; *här kájse* mindegyik; *här jirdä* mindenütt.

hič, ič (p. هیچ) semmi, egy sem; *hič bér jirdä* sehol; *hič wäket* soha; *hič bulmasa* legalább.

hin (baskir) = *sin* te; gen. *hinëy*.

hisablaş- (a. حساب) egymással elszámolni.

X

žabär (a. خبر) hír, híradás.

žajran (a. حيران) ámuló, bámuló; *žajran bul-* elámulni.

žajwan (a. حيوان) állat.

žäk (a. حَقّ) jog; jus, követelés.

žäl (a. حال) állapot.

žälk (a. خلق) nép.

žan, žän király.

žarab (a. خراب) elpusztítás, tönkretevés; *žarab it-* elrontani, elpusztítani.

žatta (a. حتى) sőt, annyira hogy.

žäwa, žävä (a. هوا) levegő.

žajlä (a. حيلة) ravaszság, esel, fortély, ármány; *žajläcän,*

žajläle ravasz, ármányos.

žezmät, žizmät (a. خدمت) szolgálat, munka, vesződség.

žikäjät (a. حكايت) elbeszélés.

žikmät (a. حکمت) bölcsesség.

žözä gazda.

žödëžët búbosbanka.

žörmät (a. حرمت) tisztelet, tisztesség.

žudaj (p. خدا, حدای) isten; *žudaj tažala* a fenséges isten; *tažala* = a. تعالی.

žur (p. خور) megvetett, lenézett; *žur kur-* lenézni, megvetni.

žuš (p. خوش) jó; *žuš kildëy* isten hozott!

i

ī, ej ej! hej!

idän padló.

igën l. *ik-*.

ik- vetni; *igën* vetemény, gabona; *igën igüccë* magvető, szántóvető.

iké kettő; *ikencé* más, második; *ikencé törté* másféle.
ikéndé, ikéndé, ikéndé wáketé késő délután.
iklän- tétovázni; nem tudni, mire szánja magát az ember. *iké-ből*.

ikmäk kenyér.

im- szopni. Ha a tehén véres tejet ad, azt mondják: *jelan imä* kigyó szopja. *imčäk* emlő; *iméz-* szoptatni; *imé* a tőgy (emlő) bimbója.

in szél, szelesség.

in- leereszkesdni, leszállani; *kójás inä* a nap leszáll.

indé most, már, immár.

iptäs barát, pajtás.

ir férfi, férj; *ir késé* derék ember, igazi férfi; *ir bälä* fiúgyermek.

irek szabadság; *ireklé* szabad.

iren ajak.

irtä reggel, korán, holnap; *irtä belän* reggel = in der Frühe; *irtä küldé* korán jött; *irtädän sunya* holnapután; *irtägä* holnap; *irtägé* holnap.

is ész, eszmélet, elme; *isémä* v. *iskä tösmäs* nem jut eszembe; *iskä töšör-* rágondolni; *isséz* eszméletlen.

is illat.

is- fújni; *jil isä* fúj a szél.

isän egészséges; *isänläs-* egymást üdvözölni elváláskor vagy találkozáskor.

isém, isém (a. اسم) név; *ismém* nevem.

iské régi, ócska.

isnä- ásítani, ásítózni.

isrek részeg, kábult; *isreklék* kábulat.

išäk számár.

išek ajtó; *išek äldé* udvar; *išek äldenda* az udvaron.

it hús; *peškän it, kórjan it* sült hús, pecsenye; *tés ité* foghús.

it- tenni; *ittér-* tétetni.

iték csizma.

i

jäbalak bagoly.

jäfrac levél, falevél.

- jāxše, jākše* jó; *jāxšelek, jākšelek* jó, jóság.
jāk oldal, táj; *jāken* közel.
jāk- fűteni, égetni, tüzet rakni, elégetni.
jaki, jāki (p. *ياكى*) vagy, avagy.
jāktelek pír, esti pír, hajnalpír.
jāla- nyalni.
jālan mező, vidék.
jālanrač mezítelen; *jālenājak* mezítláb.
jālran hazugság; *jālranče* hazug, csaló.
jālrež l. *jānrež*.
jāman rossz; *jāmanlek* rossz, rosszság; *jāmansela-* unatkozni, rosszkedvűnek lenni; *jāmanselau* unalom, rossz kedv.
jān oldal; *jāngnda* mellettem, nálam.
jān- égni; *jānder-* égetni.
jānēš (p. *جان* lélek, tatár *iš* pár, társ) kedves, szerető;
jankaj (p. *جان* kicsinyítő képzővel) kedves, szerető.
jānak pofa; az arcnak a fül felé eső része.
jāne új.
jānrež eső.
jānrež, jālrež egyedül, egyedül való; *jānrežra* egyedül, egymagában.
jānleš tévedés; hibás, téves; véletlenül.
jār part; *jār bāšenda* a parton.
jār, jār (p. *يار*) szerető.
jār- hasítani.
jāra seb.
jāra- jónak, alkalmasnak lenni, megfelelni, tetszeni; *jārar* helyes! *jārat-* szeretni, kedvelni.
jārem és fél; *ikē jārem* kettő és fél.
jārte szegény.
jārte fél (= halb).
jāsa- csinálni, készíteni, tenni.
jāt- feküdni.
jāu- esni (csapadékokról); *jāuwem* eső.
jāwaš szelid, puha.
jāwuz merész, vakmerő.
jāz tavasz; *jāz kōnē* tavasszal.
jāz- írni, *jāzū* írás.

- jâz*- köpülni; *mâj jâz*- köpülni.
jâ, *jâ* különösen megszólításnál használt indulatszó.
jâbês- megragadni, hozzáragadni, megmarkolni.
jâj nyár.
jâksâmbâ (p. *يكشنبه*) vasárnap.
jânâ ismét, újra.
jâs kor; *jâslê* koros, idős.
jâs fiatal.
jâs könny; nedű.
jâsêl zöld.
jâsên villám; *jâsênnâ*- villámlani; *jâsên jâsênnâj* v. *jâsên jâltraj* villámlik; *jâsên suktê* beütött a villám.
jâsêr- elrejtteni, eltitkolni; *jâsêrên* titokban.
jâtîm (a. *يتيم*) árva.
jêgêt, *jêkêt* legény, ifjú.
jêdrek ököl.
jêrla-, *jêla*- sírni; *jêrlat*- megrikatni.
jêj- gyűjtteni, összeszedni.
jêk- ledönteni; *jêrel*- összeesni, rogyini.
jêl év.
jêlan kígyó.
jêldez csillag.
elja folyó.
elk-, *jôlk*- tépni, kitépni.
jêr ének; *jêrla*- énekelni.
jêrak messze; *jêrakta* a távolban.
jêrt- tépni; *jêrtêk* tépett, rongyos.
jî- enni, megenni; *jîmêš* étel, gyümölcs.
jîbâr- küldeni, eleresztteni.
jîdê hét; *jîdêgân* a gönczöl szekere.
jîk- befogni.
jîl szél; *jîlbêrdâ*- lengedezni, lengeni, lobogni; *jîlgâr*- szelet csapni; *jîllâ*- fújni.
jîlkü nyakszirt.
jînel könnyű.
jîr föld, hely.
jît- elérni, elégnék lenni, jutni; *jîtâ*, *jîtâr* elég; *jîtkân kez* felnőtt, eladó leány; *jîtês*- felnőni, megérni.

jitéz okos, ügyes.

jökö, jéke álom, alvás; *jökö bása* elnyomja az álom; *jökla-*
aludni, elaludni.

jöm- nyomni, behunyni.

jómóró gömbölyű; *jómórka* tojás.

jómóšak lágy, puha.

jórt, jert ház, lakás, épület.

jöt- nyelni, lenyelni.

jözák függő lakat.

jöd (baskir) = *jöz* száz.

jögän, jögön kantár.

jögör- futni, szaladni.

jëräk szív.

jërö-, jër- menni, járni.

jöz arcz.

jöz száz.

jöz- úszni.

juřare fel; *juřarda, jukaređa* fent, a felszínen.

juk nincs, a nem létező; *juk isä* csak nem, hátha.

jul út; *juldaš* utitárs; *julek-* találkozni.

jura- magyarázni, megfejtetni; *jure* szántsándékkal.

jučkä hársfa, hársfahéj.

jułär eszelős, bolond.

juťäl köhögés; *juťällä-* köhögni.

k

käbak szemhéj.

käbak tök.

käber (a. قبر) sír.

käburğa oldalborda.

käc- menekülni, futni, kerülni; *käčer-* elkergetni, elriasz-
tani, elmenni hagyni.

käčan mikor?

kadar (a. قدر) mennyiség; *ni kadar* mennyi? *mennyire?*
bu kadar ennyi, ennyire.

kadr, kadär (a. قدر) érték.

käj melyik, mely; *käj tuškä* hová? *käj tuštän* honnan;
käjda, kāja hol? hová? *käjdan, kajan* honnan?

kâjen nyírfa.

kâješ szíjj.

kâjre, *kâjru* bú, bánat, gond; *kâjrele* szomorú, bánatos; *kâjrer*- búsulni, szomorkodni.

kâjmak tejfel.

kâjna- forrni; *kâjnat*- forralni.

kâjnaŕa = *ŕâtenney olórak irtuŕane* = a feleség bátyja; sógor; *kâjnana* anyós; *kâjnata* após; *kâjnes* = *ŕâtenney jášrâk ir tuŕane* = a feleség öccse; sógor.

kâjt- visszatérni; *kâjtar*- visszatéritereni, visszaadni.

kâk- verni, kopogtatni; *kâkel*- verődni, nekiütődni.

kâkrek turha.

kâl- maradni; *kâlŕan* elmaradt, a többi; *kâlder*- hagyni.

kâla város.

kâltera-, *kâltra*- reszketni, vaczogni.

kâmce ostor, korbács.

kâmel gabonaszár; *bódâj kâmlé* búzaszalma, búzatarló.

kâmés nád.

kâmet (o. хомутъ, lengy. *chomat*) lóiga.

kân vér.

kânat szárny, toll.

kâncéllareja (o. канцелярия) írószoba.

kâpček zsák, tarisznya.

kâpka kapu.

kâpla- elborítani, eltakarni, körülvenni.

kâr hó.

kâra fekete.

kâra- nézni; más igének -p képzős igenevével «próbálni»; *kârale* nézd csak; *âšap kâra*- megízlelni; *kâraš*- egymást nézni.

kârak tolvaj.

kârbaze pincze.

kârbuz görög dinnye.

kârcēja (csag. *karčijaj*, *karčuŕa*, mongol *ŕarcaŕaj*) ölyv.

kârcék asszony, idős asszony.

kâre (a. قارى) olvasó, felolvasó.

kâren has; *kârnem* hasam; *kârendâš* rokon, testvér.

kârŕa varjú; *kâra kârŕa* vetési varjú, грачь.

kârleŕac fecske.

kárt öreg; *kártaj-* öregedni; *kárček* öregasszony, asszony.

kásek vékony, lágyék.

kásmak kosz, piszok.

káš szemöldök.

káš oldal; *kášemda* mellettem, nálam.

kásek kanál; *bál kásek* kávéskanál.

käten l. *çäten* asszony.

káz lúd.

káz- ásni; *kázep çekar-* kiásni.

kázek karó; *timér kázek* a sarkcsillag.

kübab (a. كباب) sült, pecsenye.

kübän l. *kibän*.

kübärkä kemenczezugoly.

kükré görbe, ferde.

kümä csónak.

küräs lép (méz lépe).

küriskä fűfajta.

kürrä (a. كَرَّة) -szor, -szer, -ször; *niçä kürrä* hányszor?

küsp (a. كَسْب) szerzés, kereset; *küsp it-* szerezni, keresni.

küstä ruhafelakgatásra szolgáló hosszú rúd.

küzä (o. kosa) kecske; *küzäkäj* gödölye.

kébék, *kébé*, *köbök* mint; névmások genitívusával: *miném*

kébék mint én.

kěj- magára öltetni; *kějgez-* öltöztetni; *kějén-* öltözni; *kějém ruha*; *kějém tégüçé* szabó.

kélüt (a. خلوت) *jäj kënë tóra törçan jert* nyári lakás.

kém hogy.

kéndék köldök; tengelyszeg.

kér- bemenni, bejönni; *kérés-* együtt bemenni; *kért-* beereszteni.

kérpé sün.

kérpék szempilla.

kérték a membrum virile vége.

késä, *kisä* (p. كيسه) zseb, zacskó.

késäl (o. кесель) zablisztból készült kása.

késé, *késē*, *kši* személy, ember, más ember.

késnä- nyeríteni; *késnäš-* egymásra nyeríteni.

kečker- kiáltani, szólani; *kečkeres*- kiabálni.

kečū, *keču* rüh.

kej- merni, merészeln; *kejücelek* merészség, bátorság.

kej- kötni; *kibän kej*- petrenczét csinálni, boglyát rakni.

kejek ferde.

kejen nehéz.

kejrek l. *kójrok*.

kel- tenni, csinálni; *kelū* tevés, csinálás.

kelec kard.

kegyer ferdén, félre; *kegyer sál*- félrecsapni.

ker mező, rónaság.

kerek- megnyírni, nyírni.

kerkü fanyar, keserű, горький.

kermeska hangya.

kermes földi darázs.

kes- szorítani; *keskeč* csiptető vas; rák ollója; *kesla* rák ollója.

keska rövid.

keš tél; *kešen*, *kešköné* télen.

kez leány; *kez bala* leánygyermek.

kez- pirulni, izzani; *kezar*- pirulni, pirosodni; *kezder*- piritani, izzítani.

kezel piros; *kezellek* reggeli v. esti pír.

ki (p. *к*) hogy.

kibän, *käbän* petrencze, boglya.

kič est, este; *kič wäkete* este.

kičä tegnap.

kijäru vő, vőlegény, férj.

kijö moly; *kijö äuze* a méhkas nyílása.

kijöntä kettős vízholdó veder; *kez kijöntä belän* a holdban látható alak.

kikrek taraj.

kil- jönni; *kilés*- illeni, dukálni; *kilés* jöves, jövetel.

kilén meny.

kimä, *kämä* hajó, csónak.

kiméčäk, *kimécäk* porczogó.

kinän- gyönyörködni, örülni.

kindérä madzag.

- kiŋ* széles, tág; *kiŋlek* szélesség, bőség.
kip- száradni, kiszáradni.
kiräk kell, szükséges, szükség; *kiräkümäj*, *kiräkümäs* nem kell; *kiräk ide* kellene, kellett volna.
kiré vissza.
kirpé sündisznó.
kirpéc téglá, cserép; *kirpéc suŋüce* téglavető.
kis- metszeni, vágni.
kit- menni.
kitap (a. كتاب) könyv.
kitér- hozni.
kizän- eldöngetni, püfölni.
kjāraz (p. كاجاز) papiros.
köčäk, *kečäk* öl, ölelés.
köj- l. *kej-* kötni.
köjäs a nap; *köjäs čęra* a nap felkel.
köje, *keje* kút.
köjma, *kejma* kerítés.
köjroök, *kejrek* fark.
köl szolga.
kölä fakó.
köläk fül; *köläkčen* nagy bélelt téli süveg.
kölän vadszamár.
kör-, *ker-* rakni; *tözäk kör-* tört vetni.
körsäk, *kersäk* has, gyomor.
kört féreg, méh; *umärta kört* méh.
köt szerencse; *kötlö* szerencsés, boldog.
kötkar- megmenteni, megszabadítani; *kötöl-*, *kötöl-* kiszabadulni, megszabadulni.
közgön holló.
köböök l. *kébék*.
köč erő; *köčle*, *köčlö* erős.
köčök kutyakölyök; *köčök* *kébék* *črmä* ne csaholj!
köl- nevetni; *kölkö* csúfság, nevetség tárgya.
költä kéve.
kön nap, nappal; *kön kur-* életét élni; *këndöz*, *këndözön* nappal.
kēräk lapát.

köräs- birkózni.

*köt- várn*i, őrizni; *kötü* várakozás; nyáj.

köz ősz; *közön*, *köz kéné* őszszel.

közgö tükör.

kuála- kergetni.

kučan torzsa.

kučarka kurugla.

kuj juh.

kuj- tenni, helyezni.

kuján nyúl.

kujé sűrű.

kul kar, kéz; *kulegng bir* addsa kezed! *kulemdan kilmäj*
nem telik tölem, nincs módomban; *kulbaş* váll; *kultek*, *kultek*
ástę hónalj.

kumák, *kómák* patkány.

kumez, *kemez* kumisz.

kumyan kétfülű kannácska.

kun- szállani, megszállani; *kunak* vendég.

kunduz cserebogár.

kuráj síp, furulya (öt lyukú).

kur'an (a. قرآن) a Kórán.

kurek-, *kurk-* félni.

kus- hányni, okádni.

kuš- rendelni, parancsolni; *ükerya kuš-* olvasásra fogni,
olvastatni.

kuták membrum virile.

kuu tapló.

kuwuk húgyhólyag.

kub, *kup* sok, nagyon; *kub-mé* hány, mennyi? *kubése*
legtöbbje, javarésze; *kuptän* régen; *kuptän tügel-gená* nemrégiben;
kubäj- szaporodni, sokasodni.

kučär tengely.

kugärcän galamb.

kuk kék.

kuk az ég; *kuk kukräu* égdörgés.

kukäj tojás.

kukräk mell, szügy; *ärba kukräge* a tatár szekérnek az a
része, mely a fürgetőnek felel meg.

kul tó.

kullu (a. كل) minden; *kullu jirdä* mindenütt.

kumä kocsi.

kun bőr, Leder.

kuñel kedv, szív; *kuñelle* kellemes.

kup l. *kub*.

kuper híd.

kur- látni; *kurä* (dativussal) nézve, szerint; *kurén-* lát-
szani; *kursüt-* mutatni.

kuräzä javas, jós, jövőmondó.

kurkä pulyka.

kusäk dorong, husáng.

kut segg.

kutär- emelni, felemelni.

kuz szem; *kuz äre* a szem fehére; *kuz kârasę* a szem
feketéje.

l

läçen kisebb sólyomféle, melyet vadászatra használnak.

läken (a. لكن) azonban; de.

lapas lábas istálló.

m

mähär (a. ماهر) ügyes, mester.

mäj vaj; *äk mäj* irós vaj; *säre mäj* főtt vaj.

makal (a. مقال) közmondás, példabeszéd.

mäkta- dicsérni.

mäkül (a. معقول) okos.

mäl (a. مال) vagyon, birtok.

mälüm (a. معلوم) ismert; az a bizonyos.

mänraj homlok.

mänka takony.

mašak (a. مشق) gyakorlat; *mašak it-* gyakorolni; *mašak*
ittér- gyakoroltatni.

mätur szép, szép leány.

mazar (a. مزار) temető.

mäcë macska.

mäjł (a. *میل*) hajlam, óhajtság, kedv; *mäjłəj pãdeša* legyen akaratom szerint.

mãne (a. *منی*) semen.

mãrtãbã (a. *مرتبه*) -szor, -szer, -ször; *ãuwãł mãrtãbã* először, első ízben.

mãšhur (a. *مشهور*) híres.

mãškã gomba.

mãn- mászni, bújni, felmenni, felszállani.

męjėk bajusz.

męna, m'na íme!

męndej ilyen.

męc (o. *печь*) kályha, kemence.

męj agyvelő.

męnut (o. *минута*) perc: *ikę sãratta un męnut tiz* percz-ezel mult két óra.

męřãłłem, męřãłłem (a. *معلم*) tanító.

męřaj- unatkozni, bãnkódni; *męřajũ* unalom, búsongás.

męřã kémény.

męmkęn (a. *مكن*) lehetséges; *męmkęnlęk* lehetőség.

męřez szarv.

męjen, mun nyak; *męjnęm* nyakam.

mulla (a. *ملا*) molla; tanult ember.

munda itt, ide; *mundan* innen; *mundaj, męndej* ilyen.

murãd (a. *مراد*) czél, akarat, szãndék.

mubãrãk (a. *مبارك*) áldott, boldog, szerencsés.

n

nãkš (a. *نقش*) festés, hímzés.

nãmãkũł (p. *نا* fosztóképző és a. *معقل* okos) oktalan, ostoba.

namaz (p. *نماز*) imãdság.

namus (a. *ناموس*, gör. *νόμος*) becsület, tisztesség.

nãrsã mi? valami; *bęr nãrsã* valami; *šul nãrsã* az a valami, az az izé; *bęr nãrsãkãj ãšęjbez-mę* eszũnk-e valamicskét?

nãsiřũt (a. *نصيحت*) tanács.

ni mi? *ni řãk?* *ni řãk tõra?* mi az ára? mennyibe kerül?

ničã hány; *ničã jãš* mennyi idős; *ničãncę* hanyadik; *ni-*

cãncę sãrãt hány óra?

nickék hogyan?

nigéz alap, fundamentum.

nik (a *ni*-nek rövidült dativusa) miért?

nindäj milyen, miféle?

nišläjem (*ni ešläjem*) mit csináljak?

nuráj nogaj tatár.

nužda (o. нужда) szükség, tűrés, szenvedés.

ó

oč röpülni.

očóra-, *očra-* = *káarakarše kil-*, találkozni.

očsöz olesó.

őžša- hasonlítani, hasonlónak lenni; *őžšau*, *őžšäs* érintkezés, hasonlóság; *őžšäšlé* hasonló.

őjä, *ējä* fészek.

őjäl szégyenkezni, húzódozni; *őját*, *ējät* szemérem, szégyen; *őjátsez*, *jätsez* szemérmetlen, vakmerő.

óló nagy; *ólólek* nagyság.

ón liszt.

ónót- elfeledni.

ór- verni; *óros-* verekedni.

óstá, 'stá (p. استاد) mester, mestere valaminek.

ózón hosszú.

ö

öcön ért, miatt; névmások genitivusban állanak mellette: *minem öcön* én érettem.

öcönöcö harmadik; *öcönöcö kën* tegnapelőtt.

ēj ház; *ējä* otthon, itthon; *ēj tubäse* a háztető; *ējlänház*asodni.

ējjärmä, *ējjärmä* forgószél.

ējjäran-, *ürän-* tanulni.

ökcä sarok.

ölös, *ölös* rész; *öctän ike ölös* kétharmad.

ör púp.

ör- ugatni, csaholni.

örök- megijedni, megriadni.

öst felső rész; *jär östéndä* a föld felett.

őšö- kihűlni; fagyni; megfagyni; *őšöp bét-* egészen átfázni, megdermedni.

öz- tépni, szakítani.

P

pādeša (p. پادشاه) király.

pak (p. پاک) tiszta.

par (o. паръ) parlag.

pānžšāmbā (p. پنجشنبه) csütörtök.

pāri (p. پری) szellem, boszorkány.

pēcān, p'cān széna.

pēlāš kopasz.

pēlmēn vagdalt hússal tömött apró gombóc.

pēš- főni, megérni; *pēšér-* főzni, megérlelni; *pēškāk* köpüszár.

pēt tetű.

pētčā a kelés magva.

pejala (p. پیاله) üveg.

pišlāk barázdabillegető.

piva (o. пиво) sör.

pumāla pemet.

P

rāhatlek (a. راحت) jókedv.

rāxmāt (a. رحمت) kegyelem; hála.

rāst, rast (p. راست) helyes, igaz.

rād, rāt (o. рядъ) sor; rend; -szor, -szer, -ször.

riza (a. رiza) megnyugvás, beleegyezés; *riza bul* megnyugodni, megelégedni, beleegyezni.

ruza (p. روزه) böjt.

S

sābaž (a. صباح) reggel; *sābaž wāhete* reggel.

sābak csutka, gyümölcs szára.

sābak (a. سبق) leczke; *sābak ūke-* leczkét venni, tanulni.

sāban eke; *sāban bōte* eke szarva.

sāber (a. صبر) türelem; *sāber it-* túrni, kitartani.

sadaka (a. صدقة) alamizsna.

sárat (a. ساعت) óra; *sárat bérü* egy óraker; *sárat bér cirek* egynegyed kettőre; *sárat járem fél kettőre*; *sáratta ec cirek* háromnegyed kettőre; *iké sárat két óra*; *iké járem sárat fél háromra*.

sájen mindannyiszor, valahányszor.

sájra- énekelni, szólni (madarakról).

sákal szakáll.

sákau pösze, selypítő.

sákla- őrizni, megtartani, betartani.

sálawat kupré (a. صلوات irgalom) a szívárvány, szószerint: az irgalom hídja.

sál- vetni, dobni, felereszteni (sólymot); építeni; *sáleş*- tettetni magát; *ulgängä sáleş*- holtak tettetni magát.

sána- számlálni, megszámlálni.

sánat (o. сенатъ) tanács, tanácsos.

sándurac fülemile.

sányrrau siket.

sáre sárga, szürke.

sárek birka, juh.

sát- eladni; *sátüce* eladó; árus, kereskedő.

säu egészséges; *säulek* egészség.

säu- fejni.

säfar (a. سفر) utazás, hadjárat.

säke pad, lóca.

sändrä polcz az ajtó felett.

säu- szeretni; l. *sěj*-.

sélk-, *sélkét*- rázni, zökögtetni; *sélkén*- rázódni, lengeni, ingani.

sälägaj tiszta nyál.

sějér in.

sejer (a. سحر bűvészet) megrontás; *sejerce* vénasszony, ki étellel, itallal, vagy az embernek útjába tett megbabonázott tárggyal az embert meg tudja rontani. A tatárok különösen a cse-remisz és csuvas banyákat tartják ilyeneknek.

sej étel, ital, a mivel a vendéget megtisztelik; *sejla*- megvendégni; *sejlan*- mulatni, vendégeskedni; *sejle* kedvelt, tisztelt.

sej- beleférni.

sejek híg.

sejer tehén.

sejercék seregély.

sekemsez, l. *sukemsez*.

senar kuzlè félszemű.

sera sör.

seres- ragadni (mint a bojtorján).

serlan koldustetűféle növény.

sert hát; *kul serté* a kézfej felső, szőrös fele.

setke vízhólyag.

sīdek vizelet.

sifon kis csap, a mit a kumiszos üveg dugójába lehet belesavarni.

sihsāmbā (p. ساشنبه) kedd.

sij- vizelni.

siják (*sējűk*); *ārka sijāgē* hátgerincz.

sijēl bőrkeményedés, tyúkszem.

sik- coire.

siker- ugrani; *sikert-* ugráltatni, ugratni.

siméz kővér; *simēr-* meghízni.

sinnék lóistálló.

sīrāk gyér, ritka.

sórā- kérdezni, kérni; *sórāu* kérdés; *sórās-* kérdezősködni.

sěj-, költői: *sāu-* szeretni, becézgetni; *sējēn-*, *sējēn-* örvendezni, megörülni.

sējāk csont; *sējāksēz* csont nélkül való.

sējlä- l. *sulä-*.

sējōklu, *sōuklu* kedves, kedvében levő.

sēr- hajtani; *γumer sēr-* élni.

sēt tej; *sētlē* tejes, jótejelő.

'stakan, *estakan* (o. стаканъ) pohár.

'stjēna (o. стѣна) fal.

sū, *su* víz; *su'um* vizem; *sū čite* a víz partja, a víz melléke.

suāl (a. سؤال) kérdés.

suk- ütni, verni; *suγuš* harc, ütközet.

sukemsez, *sekemsez* kellemetlen.

suker, *sūker* vak; *suker tečkan* vakondok.

sul bal; *uŋdan sullan* jobbról balról; *sulǰaj* sutakeztű, sete; *sulǰajdan* balfelől.

sulu zab.

sulu, sulū szép.

suŋ után; későn; *suŋ kildé* későn jött; *suŋ, suŋǰa* mint névutó «után» értelemben ablativussal áll.

suz- kinyújtani.

sulä-, sejlä- mondani, beszélni; *suläš-, sejläš-* egymással beszélgetni.

suz szó; *özön suznen* *keskase* száz szónak is egy a vége.

šād (p. شان) vidám; *šädlek* jókedv.

šafak (a. شفق) az estének napnyugta utáni része.

šälkan répa.

šäreš vad.

šäb gyors, sebes.

šähär (p. شهر) város.

šełtälä- szidni.

šes- dagadni, puffadni; *šesäk* daganat, kelés.

šema sima.

šert csoroszlya.

šibǰač (or. цѣпъ) csép.

šikäl (a. شكل) alak, forma; *šikellä* alaku, mint; *ät šikellä*

mint a kutya.

šikmä vízszintes léczek a háztető vázán.

šimbä (p. شنبه) szombat.

šin (o. шина) keréka-broncs.

šir, čir betegség; *širlä, čirlä* beteg.

šulaj úgy; *šulajuk* és úgy, úgy.

šundaj olyan; *šundan, šunden* onnan.

šušenda itt.

t

täba serpenyő.

täba felé (dativussal).

täban talp; *täban äste* talp.

täbebče (a. طبيب) orvos.

täbut (a. تابوت) koporsó.

täǰan támasztófa.

târen még, megint.

tâj kétéves csikó, csikó.

tâj- kisiklani, elcsúszni, eldőlni.

tâk- felfűzni, akasztani; pass. *târel-*

takder, *taktür* (a. تقدير) sors.

*tâkma*k tréfás verzeset.

tâm- csepegni; *tâmég* csepp.

tâmar, *tâmer* ér.

tâmer gyökér.

tâna kétéves üsző.

tânâu orrlyuk; *börön* *tişegé*.

tâng- ismerni, megismerni; *tâneş-* ismerkedni, megismer-

kedni.

tây hajnal; *tây âtkanda* hajnalhasadtával.

tâp- lelmi, találni, szerezni, szülni; *tâbeş* lelet, találás, ki-
találás; *tâbel-* találtatni; *tâpter-* megtaláltatni, feltaláltatni, rá-
vezetni.

tâpker -szor, -szer, -ször; *niçâ tâpker* hányszor?

târ szük.

târa- fészülni; *târak* fésű.

târt- húzni, szívni; *tâmâké târt-* dohányozni.

tâş kő; *çâkma tâşe* tűzkő.

tâşak testis.

tâşla- dobni; *tâşlan-* rávetni magát, rárohanni; *tâşlaşter-*
çala- dobálni, dobálózni.

tâtar tatár; *tâtarça* tatár nyelv, tatárul.

tât íz, jó íz; *tâtle* édes.

tâu hegy.

tâwuk tyúk.

tâwuş hang.

tâz redv.

tâgärmâç kerék; *tâgärmâç teşe* küllő.

tâhârât (a. طهارت) mosakodás (az árnyékszéken).

tâkâ kos.

tâkâmukâ csigabiga.

tâm íz; *tâmlé*, *tâmné* édes, ízletes; *tâmséz* ízetlen.

tâmâké (o. табакъ) dohány.

tânkâ érezipénz.

tärüzä ablak.

tärtü rúd.

täže (or. ТЯЖЪ) istráng.

tége az, amaz, az a bizonyos; *tégendä* ott, amott, amoda; *tégendän* onnan, amonnan.

těj-, *tij-* érinteni, hozzáérni, illetni, megilletni; *tėjš* illő, való, kell.

tějä- rakni, összerakni.

ték- varrni; *tégücé* varró, szabó; *téktér-* varratni.

tékü meredek.

tél nyelv; *sejer télé* páfrány; *télmüç* tolmács.

tälä- akarni, óhajtani; kérní; *täläk* vágy, óhajtás; *täläncé* koldus.

tälcü egy féreg, mely az állat bőre alatt daganatot okoz.

tälčék clitoris.

tärerä- támasztani, megtámasztani; *tärerät-* megtámaszttatni.

täreré eleven; *tärerél-* feléledni.

tärsäk könyök.

těš fog; *těšé utmäs* foga nem metszi, nem képes; *těšlä-* harapni, rágni.

těz térd.

tězük trágya, bélsár.

tečan, *tečkan* egér.

tej- megállítani, visszatartani.

teŋ lélekzet; *teŋ äl-* lélekzetet venni.

teŋla- hallgatni, meghallgatni.

terma borona.

ternak köröm.

těš külső; *těška ček-* kimenni.

těšäu békó (kötélből).

tiđ (baskir) = *tiz* gyors, gyorsan; *tiđräk* gyorsabban.

tigänäk bojtortján.

tigěz egyforma, egyenlő, egyformán.

tijér, *buřáz tijeré* ádámcsutka.

tilé bolond, balga.

tímér, *tímär* vas.

tímräu sömörféle bőrbaj.

tin evet.

- tintäk* bolond.
tip- taposni, rügni; *ajak tip-* tombolni, toporzékolni.
tir verejték; *tirlä-* izzadni.
tirän mély.
tiré, tiré bőr (= Haut).
tirgä- szidni.
tis- kilyukasztani; *tisék* lyuk, lyukas; *tisél-* kilyukasztódni, kilyukadni.
tiz, tiz (پ. تيز) gyors, gyorsan; *tizuk* gyorsan.
tóják pata.
tökta- megállani; *tökta indé* megállj csak!
tölka vascsó a kerékagyban.
tór- állani, tartózkodni, lakni.
törnä, terna daru.
töt- tartani, fogni; *coop. tótóš-*.
töz só; *tözlö* sós.
tözäk tör; *tözäkka tösör-* törbe ejteni.
töckör- tüszenni.
töjä teve.
tök szőr, pehely.
tökör- köpni; *tökörök* kiköpött nyál.
tölkö, tölké, telké róka.
tön éj; *järte tön* v. *tön urtäse* éjfél; *tönnä* éjjel, éjnek idején.
töp tő, fenék, alja vminek; *töpcék* a legutolsó gyermek, vakarcs.
törän ekevas.
törlö, törlé féle, fajta; sokféle; *törlö törlö* különféle.
tös szín; *töslö* színü.
tös mag, hely, alkalom, eset; *töstän suj* későn, elkésve.
tös délelőtti idő; *tös wäkete* u. az.
tös- esni; *tösör-* ejteni; *sözne iskä tösörermén* önre fogok gondolni, ön eszembe fog jutni.
tötön füst.
tözän- igazítgatni, szépíteni magát.
tubsa küszöb.
tur-, tü- születni; *tüjan iir* szülőföld.
turáj rét, mező.

turan testvér.

turəm, turum keréktalp.

turęre, ture igaz, helyes, egyenes.

tuj lakodalom.

tuj- jóllakni, eltelni, megelégedni.

tuk jóllakott.

tuk a pajta közepe, a hol csépelnek.

tul- telni, megtelni; *tule* tele, teljesen.

tun suba, köpönyeg.

turâ- vagdalni, felaprítani.

turġâj pacsirta.

tuzân por.

tubâ tető, csúcs, a fej teteje; *tubâ tákta* menyezet.

tubân alá, le; *tubängä* lefelé; *tubâncêlek* alázatosság.

tulâ- fizetni, megfizetni, leróni.

tur főhely; *turgä ut* ülj (kerülj) a főhelyre, az asztalfőre.

turâ bíró.

tus = *tös* hely.

tusäk ágy, derékalj.

tutġüj (o. terra) néni, leányzó.

u

uber, ūber boszorkány; *tön ūbere* éjjeli boszorkány.

uč tenyér, marok; *uč töbös* tenyér.

uj gondolat, tünődés, gond; *ujla-* gondolkozni, tünődni;

ujlat- gondolkozóba ejteni.

ujâ- ébren lenni; *ujâu* éber; *ujâulek* éberség, eszesség;

ujât- ébresztteni, felébresztteni.

ujna-, una- játszani; *ujnâu, unâu* játék, játszás; *ujencék* játékszer.

uk nyíl; *sâban uęe* ekegerenda.

ul, uęel fiú.

ulâ- tutulni (kutyáról).

umârta méhkas.

uę jobb.

uęâj alkalmas, ügyes; *uęâjseę* kényelmetlen, alkalmatlan.

uęęan gyorseszű.

ur- aratni; *urak* aratás.

urám utca.

urén hely; *urném* helyem; *urénle* a kinek helye van;
urénsejz helytelen.

üres orsz.

urla- orozni, lopni.

urman erdő.

urt foghús.

urtá közép; *kén urtáse* dél; *urták* közös, közösségben levő;
urtáča középszerű.

usál rossz, gonosz; *usállék* gonoszság.

ut tűz.

utar az állatok nappali helyéül szolgáló állás.

uten, *üten* fa (= Holz).

üter- ülni; *üter-* ültetni; *ütergala-* üldögelni; *üteryec* szék.

utlek jászol.

uz- elmúlni, haladni.

uu

ugét tanács, tanítás.

— *ugrán-* tanulni; *ugrát* tanítani, l. *éjrán-*, *ürän-* stb.

ukén- bánkódni, búslakodni valamin, sajnálkozni, megbánni; *ukéndér-* bántani, búsítani.

uksez árva.

ul- meghalni; *ulém* halál; *ultér-*, *üter-* megölni.

ulän széna, fű.

ulät emberi és állati (különösen kutya) formában járó szellem, mely a járványokat és a ragályt okozza.

ulčä- mérni; *ulčät-* méretni.

up- csókolni, ölelni; *ubü* csók; *ubész-* csókolózni, ölelkezni.

upkä tüdő, harag.

uräča szekéroidal.

ürän- tanulni; *ürät-* tanítani.

urdäk kacsá.

urlék padló alatti gerenda.

ursälän- nyugtalankodni, türelmetlenkedni.

us- nőni; *ustuur-* növeszteni, termelni.

ut epe.

ut- átmenni, áthaladni, elmulni, fogni (mint kés, fejsze).
utkän jel tavaly; *utä* keresztül, át; *utkän* éles, hegyes.
uz maga; *uzëm* magam stb.
uzöngé kengyel.

w

wardä (a. وَعَدَّة) haladék, határidő, kitűzött idő, ígélet.
 CSANÜSEV úr a *Täkmäk*-ban előforduló *wardä kujde* kifejezést
 így értelmezte: *suz birdé*, azaz «szavát adta».

wäket, wäket (a. وَقْت) idő.

wä (a. وَ) és.

winawat (o. ВИНОВАТЬ) bocsánat!

z

zaman (a. زَمَان) idő.

zängär kék, égszínkék.

zölöm (a. ظَلَم) zsarnokság, gonoszság, igazságtalanság.

zur (p. زور) nagy; *zurlek* nagyság.

ž

žan (p. جَان) lélek; *žaneš, žankaj* l. *janeš, jankaj* kedves,
 szerető.

žäwab (a. جَوَاب) felelet; *žäwab bir-* felelni, feleletet adni.

žékét l. *jégét*.

žij, jij forradás, var.

žilëm tögy.

žin (a. جِيْن) szellem. A falusi iskolás gyerekek a sor sze-
 rint negyvenedik gyereket *žin*-nek, vagy *päri*-nek tartják és sokat
 bosszantják.

žumɾa (a. جُمُعَة) péntek; *žumɾa kën* péntek.

žun, jun gyapjú.

PRÖHLE VILMOS.

Ismertetések és bírálatok.

Böszörményi Géza: Tanulmányok a magyar-ugor nyelvek összehasonlító jelentés-tanához. I. rész. Assimilációs jelentés-változások a Kalevalában. Budapest. Eggenberger. 1908.

E könyv az előszó szerint első kötete egy, a Kalevala különféle jelentés-változásait tárgyalandó nagy munkának. E kötetben a Kalevala assimilációs jelentés-változásait kapjuk, bevezetésül pedig a magyar jelentés-tan irodalmának történeti átnézetét. A történeti áttekintés a jelentés-változások vizsgálatának csiráit keresi a régi magyar nyelvészeknél. B. szerint valószínű, hogy az első magyar, bár öntudatlanul készített jelentés-tanulmányi kísérlet SYLVESTER Gr.-ban veszett el, s bizonyítja, hogy SYLVESTER okvetlen írt a jelentés-változásokról. Sejtése helyes, mert SYLVESTER csakugyan írt jelentés-tanulmányt, de nem öntudatlanul. Mint sok egyébben, úgy ebben is jóval megelőzte kortársait s az utána következő grammatikusokat — egészen TELEKI JÓZSEF-ig. Kétségtelenül bizonyítja ezt a következő néhány sor az új-testamentumhoz csatolt elmékedések egyikében:

«Az olyan ighikről való tanufag / mellett nem tulaydon iégzifben vitének.»

«Minden ighé / minden befzid akarmi nélueñ / auag tulaydon iégzifben vitétik / auag nem. Tulaydon iégzifben vitétik az ighé mikoroñ el nem tauozik attul / az mit kiuáltkippen kell iegezni. Nem tulaydon iégzifben vitétik mikoroñ el tauozik attul / az mit kiuáltkippen kell vala iegezni.»

«Ez ighé es keñir mikoroñ tulaydon iégzifben nem vitétik es / tulaydon az Sido nélwnek / tulaydon az magar nélwnek / erced nem az tulaydon iégzifben / hanem az szoláfnak moggában mert véle szinte vg il mint az Sido nip. Egg keñeren vaogok vele / azaz egg ilteñ. Keñeret attanak nêki / azaz / tifzitet honnan ilte legén. El vättik keñerit / azaz tifzitet mellből ilte volt.»

SYLVESTER fejtegetései több figyelmet érdemelnének, bírálatunk keretében azonban ezekre bővebben nem terjeszkedhetünk ki.

B. szerint az első magyar grammatikus, ki a jelentésváltozásokról szól, GELEJI KATONA ISTVÁN. Magyar Grammatikáskájának II. részében elítéli a *szörnyű szép, rettenetes jó, isszonyú édes* kifejezéseket, de miután belátja, hogy a nyelvet természetes fejlődésében megállítani nem lehet, belenyugszik, hogy «fzölljunk immár a bévoett fzkás szerint». Elveinek követője MIKOLAI HEGEDÜS JÁNOS, ki «A mennyei igazság tüzes oszlopá»-hoz írt utószavában körülbelül ugyanazokat mondja, a miket GELEJI. A harmadik grammatikus MEDGYESI PÁL, ki «Az egyházi tanácsrúl» írt könyvének előszavában nyelvtisztítási fejtegetései közben mondja el jelentéstani vonatkozású elveit.

Természetesen — mondja B. — nem rendszeres jelentéstani fejtegetések ezek, hanem jelentéstani és synonymikai megfigyelések, melyek «mennyeségileg is aránylagosan jelentékeny részét képezik az egyes írók nyelvészeti megfigyeléseinek». (18. l.) «S ha lehet a Corp. Gr. egyes íróinak idejét mult, rendszertelen (?) feljegyzései közt kutatva, hangtanról, alaktanról beszélni» (19. l.), lehet jelentéstánról is, a nélkül, hogy korukban lett volna rendszeres jelentéstán.

Jentéstani megfigyeléseket keresgélve, tovább vizsgálja a grammatikákat: a VERSEGI Neufferasste ungarische Sprachlehre, a Debreczeni Grammatika szófejtéseit, JANKOVICH Magyar Szó Nemzés ét, az Ó- és új magyar vagy: Rövid értekezés., Mondolat-, Feleletét, végül TELEKI JÓZSEF «A magyar nyelvnek tökéletesítése. Új szavak és új szállásmódok által» cz. munkájának egyes fejezeit. Ez utóbbi már nem éri be a szófejtéssel; a szó jelentésének változásában törvényszerűséget keres, szeretné megállapítani e változások rendszerét, megírni azok elméletét, a mi azonban nem sikerül neki, s vizsgálgódásának egyetlen positiv eredménye, hogy e változásokban felismeri a lélek megnyilatkozását.

GYARMATHI megfigyelései után áttér az újabbkori nyelvészek (HUNFALVY, LUGOSSY, BALLAGI MÓR, SIMONYI, HALÁSZ) jelentéstani tanulmányaira, végül a WUNDT rendszerét ismerteti GOMBOCZ Z. «Nyelvtörténet és lélektan» cz. munkája alapján.

A jelentésváltozások vizsgálatának így összeállított kronológikus sorrendje kétségtelenül tanulságos. Megtudjuk belőle, hogy a grammatikusok érdeklődését mindig foglalkoztatta a szavak jelentésének fejlődése, változása, hogy már régen megpróbálták e változásokat magyarázni, rendszerezni, de elméletükben történeti fejlődést észrevenni nem lehet. Csak azt tartjuk e részben feltűnőnek, hogy az immár két éve megjelent két rendszeres jelentéstani tanulmányt (SZOLÁRÉT, SZEREMLEY Császár LORÁNDÉT, I. NyF.) nem ismeri (v. ö. 18. l., «melyeknek még ma is híjával vagyunk») vagy szándékosan mellőzi, pedig ezek tanul-

mányozása után alighanem rendszeresebb s áttekinthetőbb lett volna a II. rész.

A II. rész, «Assimilációs jelentésváltozások a Kalevalában (összehasonlítva a magyar nyelv hasonló tüneményeivel)» a Kalevala asszimilációs jelentésváltozásait vizsgálja s e változásokat BÖHM K. lélektani fejtegetései alapján magyarázza, rendszerezi. A WUNDT-GOMBOCZ-féle műszókat kerüli, mert «egy magyar filozófiai rendszer műszóit» akarja használni — a minek aztán az a következménye, hogy nagy körülírásokkal s mégsem világosan fejezi ki azt — a mit az említett műszókkal röviden s érthetően lehet kifejezni. Így a helyett, hogy állandó, uralkodó jegyű jelentésváltozás, azt mondja: jelentésváltozások, «melyeknél a szóképek eredetileg megfelelő fogalomnak a néplélek előtt legfontosabb tényezője nem változott meg», stb. E meghatározás után vizsgálja az emberi testrészek, állati testrészek, növényi testrészek neveinek jelentésváltozásait s igéri a cselekvések asszimilációs jelentésváltozásait — mely utóbbi azonban e kötetből — nem tudni, mi okból, kimaradt. A vizsgált szavak jelentésváltozásait összehasonlítja, nem a magyar nyelv hasonló tüneményeivel, hanem csak a BARNA-féle fordítás megfelelő helyeivel (v. ö. 62, 62, 64, 70, 80. stb. stb. ll.). A BARNA-féle fordítás használatának eredménye aztán az, hogy összehasonlító vizsgálata teljesen negatív eredményű. A *pää* 'fő' jelentésváltozásaira felhozott 17 példa közül pl. csak egyetlenegy esetben van a magyarban is hasonló jelentésváltozás, a *kainalo* 'hónalj', *käsi* 'kéz' jelentésváltozásainak nincs magyar megfelelőjük. Sokkal jobb lett volna, ha a BARNA-féle fordítás helyett magyar analógiákat keres; s valamint azt nem tudtam megérteni, hogy miért használja a BARNA-féle fordítást, egyáltalán fordítást, nem tudtam megérteni azt sem, hogy összehasonlító jelentéstanulmányhoz miért választotta a Kalevalát. A Kalevalában a finn nyelvnek nincs meg az egész szókincse, az egyes szavaknak nincs meg minden jelentése. Csak akkor végzett volna érdemes munkát, ha a finn nyelv egész szókincsére kiterjeszkedett volna, a szavaknak csak a Kalevalában előforduló jelentésváltozásait természetesen szintén figyelembe véve.

Nagy hibája a II. résznek az is, hogy nincs benne semmi rendszer, semmi felosztás; általános mondani valóit ott mondja el, a hol eszébe jut. Azt hiszem, a NyF.-ben megjelent két rendszeres jelentéstanulmány ismerete után e rész másképpen alakult volna.

Végül néhány nagyon kellemetlen tapasztalatunkat mondjuk itt el. Szerző szerint a magyar szövegben csak három hiba van (v. ö. Javitandók. 129a.), a finn szövegben pedig nincs egy sem. Úgy futtában mintegy harmincz hibát számoltam össze a finn idézetekben

(pl. a 123. lapon van négy hiba). Finn névszók nominativusa, igék infinitivusa helyett mindig a tőalakot idézi — de kötőjel nélkül — mintha valóban nom., illetőleg infinitivusi alaknak tartaná az idézett tőalakokat (pl. *selällise* = nyílt tengeren levő, 72. l. *varrastele* = láb-újjhegyen állani, 91. l. stb., stb.). Ha BARNA F. a szöveget teljesen félreérti, ő változatlanul idézi az illető ros-z fordítást, pl. *Viikon päästä viimeistäkin* = A hétnek a végső fejen. 65. l., 106. l. Sőt meg is magyarázza, hogy miért kell ezt így fordítani: «*Viikon päästä* tulajdonképen csak *hétnek fejen*, végén, mivel pedig ilyen gondolkozás mellett a hétnek két vége van, szükséges volt a *viimeistäkin*, legutolsó, legvégső appositio, mivel, mint különben is láttuk, a *pää* szó nem csak vége, de eleje megjelölésére is használatos.» (65. l.) Hogy magyarázatát elhigyjük, hivatkozik SZINNYEIRE is. («A fej szónak ezt a «szerepét» a finn nyelvben közölte SZINNYEI már a Budenz-Albumban, a Kalevalára való hivatkozás nélkül.» 65. l. jegyzet.) Csakugyan közölte, de a helyes szerepét: «*Viikon päästä* = egy hét mulva.» Vagyis a fenti sor helyes értelme: «legkésőbb egy hét mulva.» Asszimilációs jelentésváltozásról ez esetben nincs is szó. Ha a Kalevala három szóból álló verssorának a BARNA-féle fordítás megfelelő sorában három szó felel meg, B. azt a három szót idézi, a jelentésre való tekintet nélkül. «*Kuoren rasvalla rakenti*» = «Héjját kívül hájjal.» Pedig e sor értelme: «Héjját hájjal megkente.»

Mindezek mellett tekintetbe véve avult szóegyeztetéseit, rengeteg apró botlásait, a teljesen érthetetlen francia cím lapot, az összehasonlító nyelvészetnek nincs oka örülni a B. összehasonlító jelentéstanulmányainak.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Irodalom.

ASBÓTH OSZKÁR. A $j > gy$ változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelvjárásokban. (= Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XX. k. 10. sz.) Budapest, M. T. Akadémia, 1908. — Ára 1 kor. 20 f.

— — Die Rellexe von e a in den slavischen Lehnwörtern der ungarischen Sprache. (Különnyomat a Jagić-Festschriftből. Berlin, 1908.)

Nyelvészeti Füzetek. Szerk. SIMONYI ZSIGMOND. — 51. BATTÁ BÉLA. A melléknévi mondatok népies használata. — 52. VASS JÁNOS. Fejezetek a népnyelv mondattanából. — 53. DÉNES SZILÁRD. Kossuth Lajos a szónok. — Budapest, Athenæum. Árú 1—1 kor.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN. A XVI. századbéli nyomtatványok e -jelölései. Budapest, 1908. (Különnyomat a NyK.-ből.)

Finnisch-Ugrische Forschungen. Bd. VI. Heft 2-3. (KROHN KAARLE. Lappische Beiträge zur germanischen mythologie. — ÄIMÄ FRANS. Die hypothese von einem postkonsonantischen wechsel $k \sim \gamma$, $t \sim \delta$, $p \sim \beta$ im urlappischen. — PAASONEN H. Über den ursprünglichen anlaut des finnischen demonstrativpronomens *se*. — Ua. Streitige etymologien. 2. Mord. *tši*, *ši* «sonne; tag»; 3. Fi. *ota* «aculeus, cuspis». — SETÄLÄ E. N. Beiträge zur finnisch-ugrischen wortkunde. 8. Fi. *koskelo* «mergus». — Anzeiger. Heft 1—3. KARJALAINEN K. F. Literatur über das ostjakische und die ostjaken. — Mitteilungen.)

MELICH JÁNOS. Az «Orthographia Vngarica» és a magyar helyesírás. Budapest, 1908. (= A M. Nyelvtud. Társaság Kiadv. 8. sz.)

— — Die Namen der Wochentage im Slavischen. (Különnyomat a Jagić-Festschrift-ből. Berlin, 1908.)

Suomalais ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finno-ougrienne. XXIV. (RAMSTEDT: Über die Zahlwörter der altaischen sprachen. — Ua. Über den ursprung der sog. Jenisej-ostjaken. — Tanulmányutakról szóló jelentések.)

NEUHAUS JOHANNES. Kleine finnische Sprachlehre. Heidelberg, 1908.

SZILY KÁLMÁN. A magyar nyelvújítás szótára. II. rész. Budapest, 1908. Hornyánszky.

PAASONEN H. Zur frage von der urverwandtschaft der finnisch-ugrischen und indoeuropäischen sprachen. (Különnyomat a Finnisch-ugrische Forschungen VII. kötetéből.)

— — Csúvas szójegyzék. (Különnyomat a NyK. XXXVII—XXXVIII. kötetéből.) Budapest, 1908. M. T. Akadémia. Ára 4 kor.

TUNKELO E. A. Alkusuomen genitiivi relatiivisen nimen apu-gloosana. Helsinki, 1908. (= Suom. Kirj. Seuran Toim. 120. osa).

Hibaigazítás.

A 198. lapon a 17. és a 18. ábra aláírása fölcserélendő.

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben	1.60
Bálint Gábor. Jelentése Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet: 5 khálymík dana hangjegye	—40
— Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. 3 füzet. Egy-egy füzet	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat	—60
— A mondat dualismusa	1.20
— A neo- és palaeológia ügyében	—60
— Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius szatiráinak magyarázóit után	—80
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra	—80
— Szörend és accentus	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Három füzet	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére	—40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Ujtestamentom cseremiszt fordításából	—
— Magyar-ugor összehasonlító szótár. (Lexicon Linguae Hungaricae cum Linguis Ugricis comparatae.) 3., 4. és 5. füzet. Egy-egy füzet	2.—
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan	1.—
— Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelv hasonlítása	—20
Fábian István. Finn nyelvtan	1.—
Finály Henrik. A beszerczei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szömutatókat készített hozzá	4.—
— Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez	—40
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenezségi német nyelvjárás hangtana	1.50
Genetz Arwid dr. Orosz-lapp utazásomból	—40
Goldzher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokkal	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szójegyzékkel	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján	6.—
— A Kún- vagy Petrarca-codex és a kúnok	—60
— A M. T. Akadémia és a szuómi irodalmi társaság	—40
— A számlálás módja és az év hónapjai	—40
— Az orientálistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről	—30
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve	1.20
Joannovics György. Az ik-es igékről	—80
— Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez	—60
— Ertsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében)	—60
— Szörendi tanulmányok I. rész	—60
— Ugyanaz II. rész	—80
Kazinczy Ferencz levelezései. Közzéteszi dr. Váczy János I—XV. köt.: 1763—1818-ig. Minden kötet ára 10 korona. A II. kötet	12.—
Kégl Sándor dr. A perzsa népdal	—90
— Tanulmányok az ujabbkori perzsa irodalom történetéből	3.—
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék	2.—
— Kis-Azsia török dialektusairól	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet	10.20
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban	1.—

Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—80
— A sémi magánhangzókról	—75
— Adatok Krim történetéhez	—40
— Codex Cumanicus, Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10.—
Lindenschmidt, Mihály. A verbászi német nyelvjárás	—90
Lugossy József. Hangrendi párhuzam ezer példában	—20
Mayr Aurél dr. A lány aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lány aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
Molnár Albert. (Szenci-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos, Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idező igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medveénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitezi énekek, medvetünnepi színjátékok, állaténekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Sajtó alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
I. kötet: Bécsi-codex. — Münchener-codex	4.—
II. kötet: Veszprémi-codex. — Peer-codex. — Winkler-codex. — Sándor-codex. — Gyöngyösi-codex. — Thewrewk-codex. — Kriza-codex. — Bod-codex	4.—
III. kötet: Nagyszombati-codex. — Szent-Domokos-codex. — Virginia-codex. — Közzéteszik: Komáromi L. és Király Pál	4.—
IV. és V. kötet: Érly-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
VII. kötet: Ehrenfeld-codex. — Simor-codex. — Cornides-codex. — Szent-Krisztina élete. — Vitkovics-codex. — Lányi-codex	4.—
VIII. kötet: Szent Margit élete. — Példák könyve. — Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról. — Apor-codex. — Kulcsár-codex	4.—
IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Cseh-codex	4.—

Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában

Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.